

शीयुतद्वादश्यां श्रावणयोगे कार्यम् ॥ तथाच मात्स्ये- द्वादशी श्रवणस्यष्टा सृशेदेकादशी यदि । स एव वैष्णवो योगो विष्णुशृङ्खलसं-
 न्नितः ॥ तस्मिन्नुपोष्य विधिवन्नरः सक्षीणकल्मषः । प्राप्नोत्यनुत्तमां सिद्धिं पुनरावृत्तिबुर्लभाम् ॥ विष्णुधर्म-एकादशी द्वादशी च वि-
 ष्वर्क्षमपि यत्र च । तद्विष्णुशृङ्खल नाम विष्णुसायुष्यकृद्भवेत् ॥ एकादशीति तत्रेण द्वादश्यामुपवासकृत् । संसृश्यैकादशीं राजन्द्वाद-
 शीं यदि संसृश्येत् ॥ श्रवणं ज्योतिषां श्रेष्ठं ब्रह्महत्यां व्यपोहति । माद्रशुक्लद्वादश्यां श्रवणयोगरहितायां पारणं कुर्यात् ॥ आभाकासि-
 तपद्मेषु इति दिवोदासोदाहृतवचनात् ॥ उपोष्यैकादशीं मोहात्पारणं श्रवणे यदि । करोति हति यत्पुण्य द्वादशद्वादशीभवम् ॥ विशेषेण
 महीपाल श्रवण वदति यदि । तिथिक्षये न भोक्तव्यं द्वादशीं लघयेन्न हि । इह च श्रवणक्षं त्रेधा विभज्य मध्यविंशतिषट्ठिकायोगं त्य-
 क्त्वा पारणं कार्यम् ॥ तदुक्तं विष्णुधर्मे-श्रुतेश्च मध्ये परिवर्तमेति सुप्तिप्रबोधपरिवर्तनमेव वर्ज्यम् । केचित्तु-चतुर्था विभज्य मध्यपाद
 द्वयमित्याहुः ॥ अत्रैव विष्णुपरिवर्तनोत्सव कुर्यात् । अत्रैव शक्रोत्थापनमुक्त्वापरार्के गर्गेण-द्वादश्यां तु सिते पक्षे मासि श्रेष्ठपदे तथा ।
 शक्रमुत्थापयेद्गजा विश्वश्रवणवासरे । इयमेव श्रवणद्वादशी नाम्नी ॥ तत्रैकादश्यां द्वादशीश्रवणयोगे सेवोपोष्या विष्णुशृङ्खलाविशेषयो-
 गात् । एकादश्यां श्रवणयोगामावेप्ति तद्दिनावच्छेदेन श्रवणस्यष्टद्वादशीयोगादेव विष्णुशृङ्खलमिति हेमाद्री मतम् । निर्णयामृते तु श्रव-
 णद्वादशीयोग एव । विष्णुशृङ्खल नान्ययेति । यथा निशीथानतर सूर्योदयावधि कलामात्रमपि श्रवणं तदापि पूर्वैव । दिवोदासीये
 तु रात्रेः प्रथमयामे श्रवणयोगे पूर्वा । अन्ययोत्तरेत्युक्तम् । इय च बुधवासरेऽतिप्रशस्ता । यदा तु एकादशी श्रवणयुता, न द्वादशी, तदा
 एकादश्यामेव व्रतम् ॥ अशक्तस्तु एकादश्यां गौणोपवास कृत्वा द्वादशीमुपवसेत् । इदं व्रतं काम्पमिति गौडः । नित्यमिति वाक्षिण।

त्याः । पारणं तु उभयांते अन्यतरांते वा कुर्यात् ॥ भार्गपदे श्रवणैकादश्यां मध्याह्ने वामनावतारः ॥ श्रवणशुक्लैकादश्यामे तु द-
 शमीविद्धापि श्रवणयुता ग्राह्या । तथाच मदनरत्ने वह्निपुराणे-दशम्यैकादशी यत्र सा नोपोष्या भवेत्तिथिः । श्रवणेन तु संयुक्ता सो
 पोष्या सर्वकामदा ॥ अस्यां द्वादश्यां दुग्धव्रते तु पायसादिकं वर्ज्यम् । दधिघृतादयस्तु विकारा ग्राह्या एव । नन्वेवं
 संधिन्यादिक्षीरनिषेधेपि दध्यादिग्राह्यं स्यादिति चेत्तत्र वाचनिकनिषेधसत्त्वात् । तदाह अपरार्के शंखः-क्षीराणि यान्यभक्ष्याणि तद्विकारा
 शने बुधः । सप्तरात्रं व्रतं कुर्यात्प्रयत्नेन समाहितः । व्रतं गोमूत्रपानकम् ॥ ॥ अथ व्रतविधिः ॥ अग्निपुराणे-ऋषण उवाच । विधानं शृणु
 राजेंद्र यथा दृष्टं मनीषिभिः । यथोक्तं नियमं कुर्यादिकादश्यामुपोषितः ॥ दंतान्संशोध्य यत्नेन वाग्यतो नियतेंद्रियः । श्रवणद्वादशीयोगे
 समुपोष्य जनार्दनम् ॥ अर्चयित्वा विधानेन त्रयोदश्यां परेहनि । नदीनां संगमे स्नायादर्चयेदत्र वामनम् ॥ सौवर्णं वस्त्रसंयुक्तं द्वाद-
 शांगुलमुच्छ्रितम् । पीतवस्त्रैः शुभैर्वेष्ट्य सृत्पात्रमव्रणं नवम् ॥ हिरण्मयेन पात्रेण अर्घ्यपात्रं प्रकल्पयेत् । दूधक्षतफलैश्चैव सहिरण्यं सचं-
 दनम् ॥ नमस्ते पद्मनाभाय नमस्ते जलशायिने । तुभ्यमर्घ्यं प्रयच्छामि बालवामनरूपिणे ॥ नमः शार्ङ्गसौरबाणपाणये वामनाय च ।
 यज्ञभुवफलदात्रे च वामनाय नमो नमः ॥ देवेश्वराय देवाय देवसंभूतिकारिणे । प्रभवे सर्वदेवानां वामनाय नमोनमः ॥ मत्स्यकूर्म वरा-
 हेभ्यो नारसिंहस्वरूपिणे । रामचंद्राय रामाय वामनाय नमो नमः ॥ श्रीधराय नमस्ते ऽस्तु नमस्ते गरुडध्वज । चतुर्बाहो नमस्ते ऽस्तु नमस्ते
 धरणीधरा ॥ एवं संस्तूय विधिवन्नमस्कुर्याच्च नामभिः । रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुरतो जलशायिनः ॥ धृत्वा बालमयं रूपं देवो ऽकीडत्पयोनिधौ ।

१ दंतकाष्ठं प्रस्थाप्येति पाठांतरं २ व्रतार्के तु नमःशार्ङ्गसिबाणायेतिदृश्यते । द्वावपि पाठावसाधू । ३ धृत्वाजलमयं रूपं देवदेवस्वचक्रिणःइतिच पाठोव्रतार्के ।

ब्रह्मांडमुदरे यस्य महद्भूतोरभिष्टितम् ॥ मायावी वामनः श्रीशः सोऽध्यायासु जगत्पतिः । एव संस्तूय तं भक्त्या द्वादश्यासुदये स्वेः । शृं-
 गारसहितं तं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो ऽहं ददामि ते । वामनः सर्वतोभद्रं द्विजाय प्रतिपादये ॥ जलधेनुं
 तथा दद्याच्छत्रं चैव तु पादुके । सहिरण्यानि वस्त्रानि दृषधेनु तथा नृप ॥ यत्किंचिदीयते तत्र तद्दानं प्राप्यते द्युवम् । श्रवणद्वादशीयोगे सपृष्य
 गृहद्वजम् ॥ दत्त्वा दानं द्विजातिभ्यो वियोगे पारणततः । सिंहस्थिते तु मार्तिष्ठे श्रवणस्ये निशाकरोऽविष्णुधर्मोत्तरे-शराम उवाच । उपवासा
 समर्पणा किं स्यादिकमुपोषणम् । महाफलं महादेव तन्ममाचक्ष्व पृच्छतः ॥ पुष्कर उवाच । या राजन्श्रावणोपेता द्वादशी महती तु सा ।
 तस्यामुपोषितः स्नातः पूजयित्वा जनार्दनम् ॥ प्राप्नोत्ययत्नाद्भ्रमंश्च द्वादशद्वादशीफलम् । दध्योदनयुतं तस्यां जलपूर्णं तथा घटम् ॥ वस्त्रस-
 वेष्टितं दत्त्वा छत्रोपानहमेव च । न दुर्गतिमवाप्नोति गतिमग्यां च विंदति ॥ अक्षय्यं स्थानमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा । श्रवणद्वाद-
 शीयोगे बुधवारो भवेद्यदि । अत्यंतमहतीनामद्वादशी सा प्रकीर्तिता ॥ स्नानं जाप्यं तथा दानं होमः श्राद्धं सुरार्चनम् । सर्वमक्षय्यमा-
 प्रीतिं तस्यां शृणु कुल्लोद्बह ॥ तस्मिन्दिनं तथा स्नातो यत्र क्वचन सगमे । स गगास्नानजं राजन् फलं प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ श्रवणे सय-
 माः सर्वे परवृष्टिप्रदाः सदा । विशेषाद्द्वादशी युक्ता बुधयुक्ता विशेषतः ॥ तथैव द्वादशी प्रोक्ता बुधश्रवणसयुता । शुद्धा श्रवणसयुक्ता संगमे
 विजया स्मृता ॥ वारिक्रमं प्रदायास्यां दध्योदनसमायुतम् । प्रेतयो न जायेत पूजयित्वा ऽत्र वामनम् । वशःसमुद्भूतस्तेन सुक्तः
 पितृऋणादसौ ॥ नभस्ये सगमे स्नात्वा वामनो येन पूजितः । स याति परमं स्थानं विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ भविष्योत्तरे-युधिष्ठिर उवाच । उ-
 पवासासमर्थानां तदैव पुरुषोत्तम । एका या द्वादशी पुण्या तां वदस्व ममानव ॥ श्रीकृष्ण उवाच । मासे माद्रपदे शुद्धा द्वादशी श्र-

वणान्विता । सर्वकामप्रदा पुण्या उपवासमहाफला ॥ संगमे सरितां स्नात्वा द्वादश्यां समुपोषितः । समग्रं समवाप्नोति द्वादशद्वा-
 दशीफलम् ॥ सा धेनुद्वादशी ज्ञेया तस्या भाद्रपदे शुभा । दशम्येकादशी यत्र सा नोपोष्या भवेत्तिथिः । श्रवणेन तु सं-
 युक्ता सा शुभा सर्वकामदा । पारणं तिथिवृद्धौ तु द्वादश्यामुद्धुसंक्षयात् ॥ वृद्धौ कुर्यान्नयोदश्यां तत्र दोषो न विद्यते ॥ इ-
 त्येषा कथिता राजन् द्वादश्यां श्रवणेन या । कर्तव्या सा प्रयत्नेन इहामुत्रफलप्रदा ॥ द्वादश्यामुपवासो ऽत्र त्रयोदश्यां तु पा-
 रणम् । निषिद्धमपि कर्तव्यमित्याज्ञा पारमेश्वरी ॥ बुधश्रवणसंयुक्ता सैव चेद्द्वादशी भवेत् । अतीव महती तस्यां सर्वं कृतमिहा-
 क्षयम् ॥ द्वादशी श्रवणोपेता यदा भवति भारत । संगमे सरितां स्नात्वा गंगादिस्नानजं फलम् । सोपवासः समाप्नोति नात्र कार्या
 विचारणा । जलपूर्णं तदा कुंभं स्थापयित्वा विचक्षणः ॥ पंचरत्नसमोपेतं सोपवीतं सवस्त्रकम् । तस्योपरि स्थापयित्वा लक्ष्म्या सह ज-
 नार्दनम् ॥ यथाशक्त्या स्वर्णमयं शंखशार्ङ्गविभूषितम् । स्थापयित्वा विधानेन सि तचंदनचर्चितम् ॥ सितवस्त्रगुच्छन्नं छत्रोपानहुगा-
 न्वितम् ॥ आंनमो वासुदेवाय शिरः संपूजयेत्ततः । श्रीधराय सुखं तद्भङ्गकुंठाय हुदञ्जकम् ॥ नमः श्रीपतये नेत्रे भुजौ सर्वास्त्रधारिणे ।
 व्यापकाय नमः कुक्षी केशवायोदरं नमः ॥ त्रैलोक्यजनकायेति मंत्रं संपूजयेद्दरेः । सर्वाधिपतये जंघे पादौ सर्वात्मने नमः ॥ अनेन वि-
 धिना राजन्पुष्पधूपैः समर्चयेत् । ततस्तस्याग्रतो देयं नैवेद्यं घृतपाचितम् ॥ द्वादश ब्राह्मणान्कुंभान् शक्त्या दद्याच्च दक्षिणाम् । एवं
 संपूज्य गोविदं जागरं तत्र कारयेत् ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा संपूज्य गरुडध्वजम् । पुष्पधूपपादिनैवेद्यैः फलैर्वस्त्रैः सुशोभनैः ॥ पुष्पांजलि

ततो दत्त्वा मन्त्रमेतमुदीरयेत् ॥ नमो नमस्ते गोर्धिद बुयश्रवणसङ्गक । अधीषसक्षय कृत्वा सर्वसीस्वप्रदो भव ॥ अनतर ब्राह्मणे तु वे
 द्वेर्दागपारगे । पुराणज्ञे विशेपेण विधिवत्सप्रदापयेत् ॥ प्रीयतां देवदेवेशो मम नित्य जनार्दनः । अनेनैव विधानेन दद्यात्स्त्री वा नरोच
 मः ॥ सर्वं निवर्तयेत्सम्यगेकमच्चिरतोपि सन् ॥ इति व्रतविधिः ॥ ॥ अथ कथा ॥ श्रीकृष्ण उवाच । अत्राप्युदाहरतीमभितिहासं पु
 रानम् । महत्परण्ये यद्भूतं भूमिपाल शृणुष्व तव १ देशो दाशार्णको नाम तस्य मागे तु पश्चिमे । अस्ति राजन्मरुदेशः सर्वसत्वमयं
 करः २ सुतमवालुक्काम्भिर्यत्र दृष्टा महोरगः । अर्यच्छायाद्भ्रमास्तत्र भृतप्राणिसमाकुलाः ३ शमीस्रदिरपालाशकरीरेष्व सपीलुभिः ।
 यत्र भीमगणा वृक्षा मर्कटैः परिवेष्टिता ४ गंधप्राणिगणाकीर्णा यत्र भूर्दृश्यते क्वचिद् । अर्कप्रतापैः संतप्ता परुषा निस्तृणा मही ५ ष्व-
 लितामिसम चैव यत्किञ्चित्तत्र दृश्यते । तथापि लोका नीवति सर्वे कर्मनिवधनात् ६ नोदकं नो वृषा भीता राजस्तत्र षलाहकाः । क
 दाचिदपि दृश्यते शुभवाना विहगमाः ७ तैः कांतारगतैः केचिदृष्यितैः शिशुभिः समम् । सैकतेष्वेव नश्यति जलैः सैकतसेतुवत् ८ त
 स्मिस्तयाविधे देशे कश्चिद्वैवथाद्भ्रणिक् । हरिदत्त इति ख्यातो वणिग्घर्मोपजीवकः ९ निजसार्थपरिघ्नष्टः प्रविष्टो मरुजागले । दृष्टवान्म
 लिनान् रूक्षान्निर्मासान्भीमदर्शनान् । १० नञ्चाम ध्रांतद्विदयः क्षुत्पुपाश्रमकशितः । क्व ग्राम क्व जनः क्वाह क्व यास्यामि किमाचरे ११
 अप भेतान्दर्शासौ क्षुत्पुपाव्याकुलेंद्रियान् । क्षुल्लामौलेंद्रवृषणान् निर्मासान्सचकीकसान् १२ क्षायुञ्ज्वास्थिचरणान्धावमानानितस्ततः ।
 वणिक् सोपि तदाश्चर्यं दृष्ट्वा भयमुपागतः १३ भीतभीतस्तु तैः सार्द्धं नगाम पथि वंचयन् । ततो गत्वा पिशाचास्ते न्यग्रोष महदाश्रय-
 म् १४ शीतच्छाय सुविस्तीर्णं तत्र ते समुपाविशन् । निविष्टेषु ततस्तेषु एकदेशे स्थितो वणिक् १५ प्रेतस्कवसमारुढमेक विकृत

दर्शनम् । ददर्श बहुभिः प्रेतैः समंतात्परिवारितम् १६ आगच्छच्छवभक्षी स स्तुतिशब्दपुरःसरम् । प्रेतस्कंधान्महीं गत्वा तस्यांतिक-
 सुपागमत् १७ सोपि वाचा वणिक्श्रेष्ठमिदं वचनमब्रवीत् । अस्मिन्धोरतरे देशे प्रवेशो भवतः कथम् १८ तमुवाच वणिग्धीमाम् सार्थ-
 भ्रष्टस्तदावशः । प्रवेशो देवयोगेन कष्टकर्मकृतेन तु १९ तृष्णा मे बाधतेत्यर्थं क्षुत्तृषौ च भृशं तथा । प्राणाः कंटमनुप्राप्ता वचनं नश्य-
 तीव मे ॥ अत्रोपायं न पश्यामि जीवेयं येन केनचित् २० श्रीकृष्ण उवाच । इत्येवमुक्तः प्रेतस्तु वणिजं वाक्यमब्रवीत् । पुत्रागमिसमा-
 श्रित्य प्रतीक्षस्व सुहूर्तकम् २१ कृतातिथ्यो यथा पश्चाद्द्रोमेष्यसि यथासुखम् । एवमुक्तस्तथा चक्रे स वणिक् तृपयार्दितः २२ मध्याह्ने-
 समये प्राप्ते ततस्तं देशमागतः । पुत्रागवृक्षाच्छीतोदा वारिधानी मनोरमा २३ दध्योदनस्रुयुक्तेन वर्द्धमानेन संयुता । अवतीर्य ततः सो-
 भ्रे ददावतिथये तदा २४ दध्योदनं च तोयं च क्षुत्तृङ्भ्यां पीडिताय वै । दध्योदनेन तोयेन परां वृत्तिमुपागतः २५ वितृष्णो विज्वरश्चा-
 पि क्षणेन स बभूव ह । ततस्तु प्रेतसंघस्य तस्माद्भागं क्रमाद्ददौ २६ दध्योदनात्सपानीयात्प्रेतास्तृप्तिं परां गताः । अतिथिं तर्पयित्वा च
 प्रेतलोकं च सर्वशः २७ ततः स्वयं च बुभुजे भुक्तशेषं यथासुखम् । ततो भुक्तवतस्त्वन्नं पानीयं च स्वयं पपौ २८ प्रेताधिपं ततस्तुष्टो
 वणिग्वचनमब्रवीत् ॥ वणिगुवाच । आश्चर्यमेतत्परमं वने २९ अन्नपानस्य संप्राप्तिः परमस्य कुतस्तव । स्तोकेन च
 तथात्रेन विभर्षिं सुबहून्वने ३० वृत्तिं गताः कथं त्वेते निर्मासा भीमकुक्षयः । अपरं च कथं स्नेहमवाप्तावापरिक्षयम् ३१ हिमाचलं च
 कस्मात्त्वं संप्राप्तो निर्जले वने । वृत्तश्वासि कथं श्रासमात्रिणैव शुभं ब्रवीः ३२ पिशाचपतिरुवाच । शृणु भद्रं प्रवक्ष्यामि दुष्कृतं कर्म चा-
 त्मनः । शाकले नगरे रम्ये अहमासं सुदुर्मतिः ३३ वणिगासं पुरा काले ततो भद्रमवाप ह । शाकले नगरे रम्ये नास्तिकस्य दुरात्म-

नः ३४ घनलोभात्तथा तत्र कदाचित्प्रमदेरिता । न दत्ता मिक्षवे मिक्षा वृथिताय जलं न च ३५ प्रतिवेश्यस्तु तत्रासीद्वाद्यणो मुणवान्मम ।
 श्रवणद्वादशीयोगे मासि भाद्रपदे तथा ३६ स कदाचिन्मया सार्द्धं तार्पी नाम नदी ययौ । तस्यास्तु सगमः पुण्यो यत्रासीच्चद्रभागया
 ३७ चद्रभागा सोमसुता तापी चैवार्कनदिनी । तयोः शीतोष्णसलिले सगमे सुमनोहरे । तर्षीयवरमासाद्य प्रतिवेश्यः स मे द्विजः ३८
 श्रवणद्वादशीयोगे आतश्चैवोपवाससृष्ट । चान्द्रभागस्य तोयस्य वारिकुंभ नवं हठम् ३९ दध्योदनयुतैः सार्द्धं संपूर्णैर्वर्द्धमानकैः । छत्रो
 पानशुगे वच्च प्रतिभां विधिवद्धरे ४० प्रददौ विप्रमुस्त्याय रहस्यज्ञो महासुनिः । वित्तसरक्षणार्थाय तस्यापि च ततो मया ४१ सोपवा
 सेन दत्ता वै वारिधानी सुरोप्रना । चद्रभागास्य विप्राय दध्योदनयुता तदा ४२ एतत्कृत्वा गृहं प्राप्तस्ततः कालेन केनचित् । पषत्वम
 इमासाद्य नास्तिक्यात्प्रेततां गतः ४३ अस्यामदब्ध्यां घोरायां यथा स्वं कुर्यात् तदा । पुरोहितो मया दृष्टो आत्वा गृहमुपागतः ४४
 शिष्यग्रहस्तः सकलयो द्वादस्यां समुपोपितः । तेनापि कथिता तत्र श्रवणद्वादशी शुभा ४५ सविनयं सोपदेश व्रतं कृत्वा मयाऽनघ । त
 स्येयं कर्मणः पुष्टियेयं दृष्टा त्वयाऽनघ ४६ यदन्नं घृम्या दध सजल घटकाचनम् । तत्तन्मां भजते नित्यं पिशाचत्वेऽपि नित्यशः
 ४७ सेयं मध्याह्नसमये दिवसे दिवसे मम । उपतिष्ठति वैश्वीह यथाष्टं त्वयाऽनघ ४८ उपवासफलैर्नैव जातिस्मरणमेव च । दधिमक्त
 प्रसादेन जलान्न चाक्षयं मम ४९ ब्रह्मस्वहारिणस्त्वेते पापाः प्रेतत्वमामतः । परदारता केचित्स्वामिद्रोहरताः परे ५० भिन्नद्रोहरताः
 केचिदरेतेऽस्मिस्तु सुदारुणे । भर्मेते मृत्युतां प्राप्ता जलपानकृतेऽनघ ५१ अक्षय्यो भगवान्विष्णुः परमात्मा सनातनः । यद्दीयते तमु

द्विश्य अक्षय्यं तत्प्रकीर्तितम् ५२ तेनाक्षय्येन चान्नेन तृप्ता एते पुनः पुनः । प्रेतभावाच्च दौर्बल्यं न भुञ्चति कदाचन ५३ अहं च पूज-
 यित्वा त्वामतिथिं समुपस्थितम् । प्रेतभावाद्धिनिर्मुक्तो यास्यामि परमां गतिम् ५४ मया विहीनाः किंत्वेते वनेऽस्मिन्भृशदारुणे । पीडा-
 मनुभवंत्येते दारुणां कर्मयोनिजाम् ५५ एतेषां तु महाभाग ममानुग्रहकाम्यया । अनेकनामगोत्राणि गृह्णीष्व त्वं खिलं मम ५६ अस्ति
 कक्षागता चैव तत्त्वसंपुटिका शुभा । हिमवंतमथासाद्य तत्र त्वं लप्स्यसे निधिम् ५७ गयाशीर्षं ततो गत्वा श्राद्धं कुरु महामते । एकमेक-
 मथोद्दिश्य प्रेते प्रेते यथासुखम् ५८ एवं संभाष्यमाणस्तैस्तप्तजांबूनदप्रभः । समारूढ्य विमानं स स्वर्गलोकमितो गतः ५९ स्वर्गते प्रेत-
 नाथे वै प्रभावात्स वणिक्क्रमात् । नामगोत्राणि संगृह्य प्रयातः स हिमालयम् ६० तत्र प्राप्य निधिं गत्वा विनिक्षिप्य स्वकं गृहे । धन-
 भारमुपादाय गयाशीर्षवटं ययौ ६१ प्रेतानां क्रमशस्तत्र चक्रे श्राद्धं दिने दिने । यस्य यस्य यथा श्राद्धं स करोति दिने वणिक् ६२
 सोऽपि तस्य तदा स्वप्ने दर्शयत्यात्मनस्तनुम् । ब्रवीति च महाभाग प्रसादेन तवानघ ६३ प्रेतभावमिमं त्यक्त्वा प्राप्तोऽस्मि परमां गतिम् ।
 ततरतु ते विमानस्था ऊचुश्च विणिजं तथा ६४ त्वया हि तारिताः सर्वे क्लिप्तपाद्मणिजोत्तम । प्रयामः स्वर्गतिं सर्वे इदानीं त्वत्प्रसादतः
 ६५ साद्युसंगो नहि वृथा कदाचिदपि जायते । एवमुक्त्वा गताः सर्वे विमानैः सूर्यसन्निभैः ६६ दिव्यरूपधराः सर्वे द्योतयंतो दिशो दश ।
 हरिदत्तश्च तान् सर्वान्समुद्गत्य जगाम ह ६७ स्वदेशस्थं च नगरं स्वगृहं च विवेश ह । स कृत्वा धनलोभेन प्रेतानां सद्गतिं वणिक् ६८
 जगाम स्वगृहं तत्र मासि भाद्रे युधिष्ठिर । श्रवणद्वादशीयोगे पूजयित्वा जनार्दनम् ६९ दानं दत्त्वा च विप्रेभ्यः सोपवासो जितेन्द्रियः ।
 संगमे च महानद्योः प्रतिवर्षमतंद्रितः ७० चकार विधिवद्दानं ततो दृष्टांतमागतः । अवाप परमं स्थानं दुर्लभं सर्वमानवैः ७१ यत्र का-

मफला वृक्षा नद्यः पायसकर्दमाः । शीतलामलपानीयाः पुष्करिण्यो मनोरमाः ७२ तद्देशमासाद्य वणिङ्गमहात्मा प्रतप्तजाबूनदम्बुपि
तांगः । कल्प समग्रं सुरसुंदरीमिः स्वर्गे सुरेसे सुदितः सदैव ७३ युधश्रवणसंयुक्ता द्वादशी सर्वकामदा । दानं दध्योदन शस्तमुपवासः
परो विधिः ७४ सगरेण ककुत्स्थेन हुंघुमारेण गाधिना । एतैश्चान्येष्व रजेंद्र कामदा द्वादशी कृता ७५ या द्वादशी युधयुता श्रवणेन
सार्द्धं सा वै नयेति कथिता मुनिभिर्नमस्ये । तामादरेण समुपोष्य नरो हि सम्यक् प्राप्नोति सिद्धिमणिमादिगुणोपपन्नाम् ७६ ॥ इति
हेमाद्रौ भविष्योत्तरे श्रवणद्वादशीव्रतम् ॥ ॥ अस्यामेव वामनजयतीव्रतम् ॥ द्वादश्यास्ते विधिः
श्लोकः श्रवणेन युधिष्ठिर । सर्वपापप्रशमनः सर्वसौख्यप्रदायकः १ एकादशी यदा सा स्याच्छ्रवणेन समन्विता । विजया सा तियिः प्रो
क्ता व्रतिनाममयप्रदा २ पुरा देवगणैः सर्वैः समेत्य च युधिष्ठिर । वरदः प्रार्थितो विष्णुरिन्द्राग्रनिलसयुतैः ३ बलवानजितो दैत्यो बलि-
नाम महाबलः । तेन देवगणाः सर्वे पातिता निजमदिरम् ४ त्व गतिः सर्वदेवानां शीघ्रं कष्टात्समुद्धर । दैत्य जहि महाबाहो बलिं बल
वर्तावर ५ श्रुत्वा विष्णुस्तदा वाक्यं देवानां करुणोदयम् । उवाच वाक्य वाक्यज्ञो देवानां हितकाम्यया ६ विष्णुस्वाध । जात वै-
रोधनेः पुत्रं बलिं त्रैलोक्यशक्तिम् । तपसा भावितारमान शातं दातं जितेन्द्रियम् ७ मद्रकं मद्रतम्राणं सत्यसर्वं महाबलम् । प्र-
जापतिसमं स्वात्मप्रजानां प्रियकारणम् ८ न गुणास्तस्य शक्यंते वक्तुं केनापि मृतले । अवश्य तपसोपेतैर्भक्तिव्य तपसः फलम् ९
तपसोऽश्रसु बहुना कालेनास्य भविष्यति । यदा च विजय दैत्य ज्ञास्ये कालेन केनचित् १० समाहृत्य श्रिय तस्य तदा दा
स्ये दिवीकसाम् । अदितिर्मा प्रपन्ना वै पुत्रार्थं पुत्रगृह्णीनी ११ तस्या मनीषितं कार्यमिति विष्णुरर्षितयव । स चिंतयित्वा सुचि

रं देव्यां गर्भावधारणम् १२ अदितिं वरयामास वाञ्छितं ते भविष्यति । अथ काले बहुतिथे गते सा गुर्विणी ह्यभूत् १३ सुपुत्रे नवमे
 मासि पुत्रं सा वामनं हरिम् । न्हस्वपादं न्हस्वकायं महाशिरसमर्भकम् १४ पाणिपादोदरकृशं न्हस्वजंघोरुकेसरम् । दृष्ट्वा तु वामनं जातमदिति
 मीदमापवै १५ भयं बभूव दैत्यानां देवानां तोष आगमत् । जातकादीन् शुभकरान्संस्कारान्स्वयमेव हि १६ चकार कश्यपो धीमान्प्रजापतिसं-
 मन्वितः । आबद्धमेखलो दंडी जटी यज्ञोपवीतवान् । कुशचर्मजिनधरः कमंडलुविभूषितः १७ बलेर्बलवतो यज्ञं जगाम बहुविस्तरम् ।
 दृष्ट्वादस्यबलं सर्वं वामनस्तु जगाद् ह १८ अर्थी ह्यहं यज्ञपते दीयतां मम मेदिनी । पदत्रयप्रमाणो हि पठनार्थं मठो मम १९ दत्ता
 दत्ता तव तथा बलिः प्राह द्विजोत्तमम् । ततो वर्धितुमारब्धो वामनो ऽनंतविक्रमः २० पादौ भूमौ प्रतिष्ठाप्य शिरसाद्यत्य रोदसी । ता-
 भ्यां स्वर्गादिकान् लोकान् ललाटे ब्रह्मणः पदम् २१ न तृतीयं पदं लेभे किं ददे मम तद्दद । तद्दृष्ट्वा महादाश्वर्यं सिद्ध्वा देवर्षयस्तथा २२
 साधु साध्विति देवेशं प्रशशंसुर्मुदान्विताः । ततो दैत्यगणान्सर्वान् जित्वा त्रिभुवनं वशी २३ बलिं प्राह च भो गच्छ पातालं सवलानु-
 ग । तत्र त्वमीप्सितान् भोगान् भुक्त्वा मद्बाहुपालितः २४ अस्थेन्द्रस्यावसाने तु त्वमेवंद्रो भविष्यसि । एवमुक्तो बलिः प्रायान्नमस्कृत्य सु-
 रोत्तमम् २५ विसर्जं च बलिं देवो लोकपालानुवाच ह । स्वानि धिषण्यानि गच्छध्वं तिष्ठध्वं विगतज्वराः २६ देवेनोक्ता गता देवाः
 प्रहृष्टाः पूज्य वामनम् । देवः कृत्वा जगत्कार्यं तत्रैवांतरधीयत २७ एतत्सर्वं समभवदेकादश्यां नराधिप । तेनेष्टा देवदेवस्य सर्वथा
 विजयातिथिः २८ मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशी श्रवणान्विता । विजया प्रोच्यते सद्भिः कोटिकोटिगुणोत्तरा २९ एकादश्यां सोपवासो रात्रौ

१ मरीच्याद्विभिर्ऋषिर्भुक्तः सन् । २ कतम स्थलंप्रति ।

संपूजयेद्धरिम् । रौप्ये सुवर्णपात्रे वा दाख्यशमयेपि वा ३० सौवर्णं वामनं कुर्यात्स्वचित्तस्यानुसारतः । शिखाकमण्डलधरं छत्रयज्ञोपवीत-
कम् ३१ एव लक्षणसपन्नं वामनं पूजयेद्धरिम् । आच्छाद्य पात्रं वासोभिरहतैः फलसद्युतैः ३२ मार्गेण चर्मणा कुर्याद्भक्त्या वा शक्त्यपे-
क्षया । तिलाढकेन संपूर्णं प्रस्येन कुम्भेन च ३३ अळाम्बे यवगोघृमेः फलेः शुक्लतिलैर्मवेत् । अतसीपुष्पसकाशा तिलकृष्णाजिनोप-
रि ३४ पुष्पैर्गन्धिः फलेर्घृषेः काळोत्प्रेरचर्वयेद्धरिम् । नानाविधैश्च नैवेद्यैर्मक्ष्यमोर्ष्यैर्गुणैर्दूतैः ३५ स्वस्य वित्तानुसारेण सहिरण्यं च कारये-
त् । एभिर्मन्त्रपदैस्तत्र पूजयेत्ब्रह्मजम् ३६ उपहारैर्नरैश्चेष्टं शुचिर्भूत्वा समाहितः । घृत्वा बालमयं देव देवदेवस्य चक्रिणः ३७ ब्रह्मांड-
मुदरे यस्य महदूतैरधिष्ठितम् । मायावी वामनः श्रीशः समयातु जगत्पतिः ३८ युधिष्ठिर उवाच । उपवासासमर्थानां याचेय पुरुषोत्तम ।
एकां च द्वादशीं पुण्यां वदस्व वदतां वर ३९ श्रीकृष्ण उवाच । मासि भाद्रपदे शुक्ले द्वादशीं श्रवणान्विता । सर्वकामप्रदा पार्यं उपोष्या-
नियमात्सदा ४० सरितां सगमे स्नात्वा द्वादशीं समुपोषयेत् । स्नानं दानं जपो होम स्वाध्यायः पितृतर्पणम् ४१ तस्यां यत्क्रियते पार्यं
तदनतफलं लभेत् । युधिष्ठिर उवाच । त्वत्प्रसादाद्दुष्टं कृष्णं मया तु वामनव्रतम् ४२ इदानीं ब्रूहि मे कृष्णं व्रतोद्यापनमुत्तमम् ।
श्रीकृष्ण उवाच । शृणु पांडव वक्ष्यामि व्रतोद्यापनमुत्तमम् ४३ कृतेन सफलं पार्यं व्रतं भवति निश्चितम् । आदौ मध्ये तथा चति
व्रतस्योद्यापनं भवेत् ४४ ममेह जन्मनि जन्मतिरे च कृतदोषप्रायश्चित्तार्थं पुत्रपौत्राद्यभिवृद्ध्यर्थं वामनजयंतीव्रतमहं करिष्ये, व्रतस्य सं-
पूर्णता सिद्धयर्थं उद्यापनं च करिष्ये । इति संवत्स्य ॥ श्रवणद्वादशीव्रतांगत्वेन पुरुषसुक्तेन पोढशोपचारैः वामनपूजनं च करिष्ये । द्वा

दशी श्रवणोपेता यदा भवति भारत । सरितां संगमे स्नात्वा ह्रदे वापि यथाक्रमात् १ पितृदेवार्चनं कृत्वा ध्यायेच्च परमेश्वरम् । जले-
 न प्रयेत्कुंभं स्थापयित्वा विचक्षणः २ पंचरत्नसमोपेतं तिलोपरि सुषुजितम् । तस्मिन्संसूत्रघटिते स्थापयित्वा च वामनम् ३ सौवर्णे
 च यथाशक्त्या शंखशार्ङ्गविभूषितं । सुभगं त्वस्त्रसंयुक्तं द्वादशांगुलमुच्छ्रितम् ४ पीतवस्त्रैः शुभैर्वेष्टय त्वजिनं च कमंडलुम् । अतसीपुष्पसं-
 काशं तिलकृष्णाजिनोपरि ५ स्थापयित्वा विधानेन चंदनेनानुलेपयेत् । धृत्वा बालमयं रूपं देवदेवस्य चक्रिणः ६ ब्रह्मांडमुदरे यस्य म-
 हद्भूतैरधिष्ठितम् । मायावी वामनः श्रीशो समायातु जगत्पतिः ७ आवाहनम् ॥ अजयाय महेशाय जलजास्याय शंसिने । नमस्ते केश-
 वानंत वासुदेव नमोस्तु ते ८ ध्यानम् ॥ कमंडलुशिखाधारी कुञ्जरूपो ऽसि वामन । छत्रदंडधरो देव पाद्यं गृह्ण नमोऽस्तु ते ९ पाद्यम् ॥
 सहस्रशीर्षा त्वं देव श्रवणक्षंसमन्वितः । अर्घ्यं गृहाण देवेश रमया सहितो हरे १० अर्घ्यम् ॥ कमंडलु स्थितं चारु गंगोदकप्रप्ररितम् ॥ देव-
 शाचमनार्थं च तोयं मे प्रतिगृह्यताम् ११ गंगासरस्वतीरेवा पयोष्णीयमुनाजलैः । स्नापितोसि मया देव तथा शांतिं प्र-
 यच्छ मे १२ स्नानम् ॥ अतसीपुष्पसंकाशं तिलकृष्णाजिनोपरि । कुरुक्षेत्रे प्रतिष्ठाप्यं वामनं स्थापयाम्यहम् १३ प्रतिष्ठापनम् ॥ प्रसीद
 देवदेवेश नमस्ते स्वस्ति वामन । नमस्ते ब्रह्मरूपाय पीतनिर्मलवाससे १४ वस्त्रम् ॥ श्रीखंडं चंदनं दि० १५ चंदनम् ॥ मल्लिकाशतपत्रं च जा-
 तीपुष्पसुगंधकम् ॥ चंपकैर्जलजैर्युक्तं पुष्पं गृह्ण नमोस्तु ते १६ पुष्पाणि ॥ नमः कमलकिंजल्कपीतनिर्मलवाससे । महाहवरिपुस्कंदधृतच-
 क्राय चक्रिणे १७ पूजामंत्रः । मत्स्यं कूर्मं वराहं च नारसिंहं च वामनम् ॥ रामं रामं रामकृष्णं बौद्धं कल्किं हि ते नमः १८ पादाद्यैकैकम-
 स्यांगं पूजयेच्छीर्षमंततः ॥ पादौ मत्स्याय च नमो कूर्माय जात्रुनी १९ वराहाय नमो गुह्यं नृसिंहायेति नामतः । उरस्ते वामना-

येति मुजोरामाय वै नमः २० कर्णा रामाय च नमः कृष्णाय च नमो मुखम् । बीढाय च नमो नेत्रे कल्किने च नमः शिरः २१ इत्यंगपूजा ॥ घृ
 पोय देवदेवेश शंखचक्रगदाधर । अच्युतानंत गोविंद वासुदेव नमोऽस्तु ते २२ छपम् ॥ त्वमेव पृथिवीग्योतिर्वायुराकाशमेव च । त्वमेव ज्योति
 र्वा ग्योतिर्दीपोऽयं प्रतिगृह्यताम् । दीपम् २३ अन्नं चतुर्विधं स्ना० । नैवेद्यम् ॥ आषमन करेद्धर्तन फल तावूळ दक्षिणाम् । नीराजनं मत्रपुष्पज
 क्तिप्रदक्षिणाः नमस्कारान् प्रार्थना ॥ जगदादिर्जगद्गुरुप अनादिर्जगदतकृत्वा जलशायी जगद्योनिः प्रीयतां मे जनार्दनः २४ अनेककर्मनिर्वयध्वंसिन
 जलशायिनम् । नतोस्ति मधुरावास माधव मधुसूदनम् २५ नमो वामनरूपाय नमस्ते ऽस्तु त्रिविक्रम । नमस्ते वलिवधाय वासुदेव नमोऽस्तु
 ते २६ इत्युस्त्वाऽथ गुरु नत्वा पूजयित्वा जनार्दनम् । भृमी जपेज्वपः क्रोधः शब्दादिविषयैर्जिताः २७ उद्यापन ततः छुर्याङ्गादशैर्वत्सैरस्त
 या । सौवर्णी राजर्ती ताम्रीं मूर्तिं कृत्वा चतुर्मुजाम् २८ द्वादश्यास्तु दिने प्राप्ते, गुरुमम्यर्च्यं शक्तितः । सदाधारत पार्थवेद्वेदांगपारगम्
 २९ अस्मदीय व्रत विप्र विष्णुवासरसभवम् । सपूर्णं तु भवेद्येन तत्कुरुष्व द्विजोषम ३० तस्याग्रे नियमं कार्यो दतवावनपूर्वकम् । खानं
 कृत्वा मत्रपूर्यं नद्यादी विमले जले ३१ तर्पयित्वा पितृन्देवान् पूजयेन्मधुसूदनम् । एव संपूष्य विधिवद्वाग्नी जागरणं घरेव ३२ ततः प्रमा
 तसमये स्नात्वाऽचार्यादिभि सह । वामनं पूजयेत्प्राग्बद्धोम कुर्याद्विधानतः ३३ मंत्रेणैदविष्णुरिति समिदाज्यतिलोदनैः । प्रतिद्रव्य सहस्र वा
 शतमष्टोत्तरं हुनेव ३४ ब्राह्मणान्भोजयित्वा तु द्वादशीष्टव्रती नृप । प्रतिमा घ तथा धेनुमाचार्याय निवेदयेत् ३५ एवं कृते तु राजेंद्र गाः कृष्णा
 द्वादशाष्ट वा । पद् घतस्रोऽपवा देया एका वापि पयस्विनी ३६ वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो वै ददाति च । वामनस्तारकोभाम्या वाम
 नाय नमो नमः ३७ एव दत्त्वा ततः प्रातर्भोजन षट्पदाङ्गपकम् । पूर्वं दद्याद्ब्राह्मणेभ्यः पञ्चासृज्जीत वाग्यतः ३८ प्रत्येकं ब्राह्मणान्कुमान्दक्षिणा

वल्लचंदनम् । भूयो यथेच्छया राजन्सर्वत्रैष विधिः स्मृतः ३९ एवं व्रते कृते राजन्यरुण्यं तन्निबोध मे । यावत्कल्पशतं पुण्यमेकमसत्तिसंख्य
 या ४० प्राप्य विष्णुपुरं भोगान्मुंजते कालमक्षयम् । इहागत्य भवेद्वाजन्राजभिश्च सुसेवितः ४१ अथ शिष्यदानसंकल्पः । कृतश्रवणद्वादशी-
 व्रतांग त्वेन विहितं श्रीवामनप्रीत्यर्थमिदं दध्योदनसहितं शिष्यदानं करिष्ये ॥ ब्राह्मणपूजनम् ॥ वायनमंत्रः—दध्योदनयुतं शिष्यं वारिधानी-
 युतं विभो । छत्रोपानहसयुक्तं ब्राह्मणाय ददाम्यहम् ॥ इदं दध्योदनसहितं शिष्यमसुकशर्मणे ब्राह्मणाय सुप्रजिताय तुभ्यमहं संप्रददे ।
 इतिवायनम् ॥ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे वामनद्वादशीव्रतोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ पौषकृष्णद्वादश्यां सुरूपद्वादशीव्रतम् ॥ इदं
 गुर्जरदेशे प्रसिद्धम् ॥ उमोवाच । भगवन्प्रभुमिच्छामि प्रसादं कुरु मे प्रभो । कथितव्यं प्रसादेन यद्यस्ति मयि सौहृदम् १ व्रतेन केन
 चीर्णेन विरूपत्वं प्रणश्यति । सौभाग्यं चैवमतुलं प्राप्यते कस्य घृजनात् २ तन्मे कथय देवेश परमाभीष्टदायकम् ३ ईश्वर उवाच ।
 श्रूयतां परमं गुह्यं व्रतं पापहरं शुभम् । सुरूपा द्वादशी नाम महापातकनाशिनी ४ सुरूपदायिनी चैव महापातकनाशिनी । कुलवृद्धि-
 करी चैव सर्वसौख्यप्रदायिनी ५ तच्छृणुष्व प्रयत्नेन कथ्यमानं मया ५ नधे । पुरा वै द्वापरस्यांते विष्णुर्दुत्यरिः, पूदनः ६ अवतीर्णो मर्त्य-
 लोके वसुदेवकुले किल । तेनोढा रुक्मिणी नाम भीष्मकस्य सुता पुरा ७ अत्यंतरूपसुभगा पतिव्रतपरायणा । नहि तस्या विना कृ-
 षणः स्तोत्रमुद्ग्रहते सुखम् ८ शश्रूश्चशुरयोः पादौ वन्दे सा पुनः पुनः । केनापि कर्मदोषेण कुपिता विष्णुमातरः ९ न प्रसादयति क्षि-
 प्रमिति ज्ञात्वा तु देवकी । कृष्णं प्रोवाच कुपिता यदि ते जननी ह्यहम् १० ततस्त्वया हि वैवाह्या तुलरूपगुणाधिका । मद्वाक्यमन्य-
 था कर्तुं नार्हसि त्वं कुलोद्ग्रह ११ कृष्ण उवाच । मायां तु रुक्मिणीं त्यक्त्वा उद्ग्रहेऽहं कथं शुभे । यः परित्यजते भार्यामविह्लवशरीरि-

णीम् १२ स प्राप्नोति हि मदत्वं दीर्भाग्यं सप्तपौरुषम् । विरूपत्वमवाप्नोति न सुखं विन्दते कश्चित् १३ व्याधिर्वा जायते लोके निर्दनी
 यः स देहिनाम् । इत्यह देवि जानामि कथं कुर्यां वचस्तव १४, देवभ्युवाच । सर्वेषामेव देवानां तीर्थोदीनामपि सुवम् । माता गुरुतरा
 पुत्रं कर्तव्या वचनं त्यजेत् १५ मम वाक्यस्य करणात्कथं पापिष्ठता भवेत् । जननीं पूज्यते तेन भार्यां च यदुनदनं १६ कृष्ण उवाच ।
 परित्यजामि नो भीरु प्रियां प्राणधनेश्वरीम् । इति तूष्णीं पराभृतां मातरं प्रेक्ष्य केशवः । धितयामास परमं कथं सौख्यं भवेदिति १७
 एतस्मिन्नेव काले तु नारदो भगवानुपि । अभ्युज्जगाम सहसा विष्णुं संप्रेक्ष्य विस्मितम् १८ पूजितः परया भक्त्या ह्यर्घ्यं जग्राह नारदः ।
 उपविष्टो यथान्यार्यं पर्यष्टच्छदनामयम् १९ नारद उवाच । किं त्वं खेदं करोषीत्यं कथमुद्वेगकारणम् । किं नो सिद्ध्यति तेऽभीष्टं त्वं
 ज्योद्वेगं यदूत्तम २० कृष्ण उवाच । मात्रा नियुक्तो देवर्षे परिणेतुं द्विजोत्तम । कन्यामुब्राह्मण्यिव्यामि सुरूपं कस्यचित्प्रभो २१ नारद
 उवाच । श्रूयतामभिधास्यामि पूर्ववृत्तान्तमादरात् । लक्ष्मीयुक्तः पुरा नाथं क्रीडमानो हि नदते २२ तत्रागमत्स मगवान् दुर्वासा ऋषि
 सत्तमः । अभ्युत्थानादिविधिना सत्कृतं ज्ञानमूर्तिना २३ प्रेक्ष्य वीभत्सरूपं तं देव्यां हास्यं कृतं तदा । स कोपेन महातेजा वैश्वानर
 समप्रभम् । शशाप लक्ष्मीं दुर्वासा मुनिः क्रोधेन सद्युतः २४ हसितोऽहं त्वया मुग्धे आत्मनो रूपमीक्ष्य च । विरूपा भव बुद्धिं किं न ज्ञातो
 ब्रह्मं त्वया २५ इत्युक्त्या तया देव्या यथाशक्त्या प्रसादितः । प्रसन्नो जगदे वाक्यं मच्छापो नान्यथा भवेत् २६ जन्मार्तरेणास्य फलं
 क रित्यति विरूपिता । सेयं मर्त्येऽध्वतीर्णा हि गोपकस्य गृहे शुभा २७ सत्यमामा विरूपाक्षा विरूपदशना तथा । कर्णनासातिविकृता
 सजाता तत्प्रभावतः २८ पाणिपादकटिग्रीवं सर्वं वैरूप्यलक्षणम् । तत्र गच्छ महाप्राज्ञ स ते कन्यां प्रदास्यति २९ कृष्ण उवाच । वि

रूपवदनां ब्रह्मन् कथं द्रक्ष्यामि नित्यशः । का गतिं वै गमिष्यामि ता विवाह्य कुरुपिणीम् ३० नारद उवाच । रुक्मिण्यास्तु प्रसादेन
 शापान्मुच्येत तत्क्षणात् । उत्तमं प्राप्यते रूपं सौभाग्यं परमं सुखम् ३१ देवक्याश्च प्रसादेन धर्मकामार्थसिद्धये । एवं भविष्यति तव
 संबंधो विहितः सुरैः ३२ त्वया च नान्यथा कार्यं गुरुणां वचनं महत् । माता गुरुतरा भूमेरिति वेदेषु गीयते ३३ ईश्वर उवाच । ए-
 वमुक्त्वा महादेवि नारदस्त्रिदिवं गतः । कृष्णोपि मातरं प्राह वैवाह्यं हि विधीयते ३४ विवाहिता च सा तेन वेदोक्तविधिना ततः । आ-
 नीय स्वगृहं मातुर्दर्शयामास तां वधूम् ३५ पश्याद्यैव मया भामा परिणीता शुचिव्रता । निवृत्तिं परमां गच्छ प्रसादसुसुखी भव ३६
 इत्युक्त्वा वीक्ष्य तां कृष्णः प्रणिपत्य च मातरम् । बभूव कृतकार्याणां कृतकृत्यो महाबलः ३७ तां दृष्ट्वा देवमाता च बभौ दुःखाधि-
 का भृशम् । ईदृग्विरूपां विकृतां कथं भर्तास्मि गोपिताम् ३८ चिंतामवाप महतीमतीवोद्विग्मानसा । कस्यापि नावचक्षेथा विरूपं
 तच्छरीरजम् ३९ अथ कस्मिन्सुकाले तु रुक्मिणी तत्र भावतः । नमस्कृत्य ततः श्वश्रूं संसृष्टं गोमयं तदा ४० उवाच प्रसृतं वाक्यं भ्र-
 क्तियुक्तं शुभावहम् । अंबाऽहं द्रष्टुमिच्छामि सपत्नीं कृष्णवल्लभाम् ४१ तां दर्शयितुं मे शीघ्रं प्रसादं सुविधीयताम् ॥ देवक्युवाच । श्व-
 श्रूर्त्वाहं ते सुभगे ममापि वचनं कुरु ४२ पूर्वमाचरितं सुभ्रूः सुरूपाद्वादशीव्रतम् । संप्रयच्छसि चेतस्यै दर्शनं ते भविष्यति ४३ रुक्मि-
 ण्युवाच । कष्टेन क्रियते धर्मो व्रतं चापि सुदुष्करम् । कथं तस्यै प्रयच्छामि फलं देवैः सुदुर्लभम् ४४ देवक्युवाच । अर्धं प्रदीयताम-
 स्यै तदर्द्धमथवा पुनः । पंचमांशमथो षष्ठं षोडशांशमथापि वा ४५ रुक्मिण्युवाच । सुरूपाद्वादशीपुण्यं तिलार्द्धमपि नोत्सहे । किं
 पुनः षोडशांशं तु सपत्न्यां दुःखचेतसि ४६ एवमुक्त्वा जगामाशु मंदिरं स्वं, शुभेक्षणा । पुनः पप्रच्छ कृष्णं सा प्रणिपतेन वै रुषा ४७

देव पृच्छामि ते सर्वं ननु वृष्टोसि मे प्रभो । कथं परयामि तामथ नवोढां कृष्ण वल्लभाम् ४८ श्रीकृष्ण उवाच । दर्शयिष्ये ब्रह्म
 सुभृर्विरूपा तां सुमध्यमे । विरूपश्रवणाक्षीं तां कुरूपां विरूताननाम् ४९ अष्टवैचित्र्यकृत रूपाद्यत्र न सशयः । इत्युक्त्वा रुक्मिणी
 कृष्ण सत्यमार्तां तदा ऽब्रवीत् ५० प्रार्थयाथ प्रियां सुहृ सुरूपाद्ब्रादशीव्रतम् । तिलादपि हि पठांश देहि मे सेवका ऽस्म्यहम् ५१
 मा गता तत्सकाशं पुं पिषाय द्वारमादरात् । उवाच रुक्मिणी सा तु सत्यमामा शुचिव्रता ५२ एकामप्याहुतिं देवि देहि भीष्मकनदि-
 नि । अर्थाहुतिर्वो मे देया यद्यस्ति मयि सौहृदम् ५३ रुक्मिण्युवाच । कोऽय मतिश्चमस्ते वै सुरूपाद्ब्रादशीं प्रति । तिलाहुतिं प्रयच्छा
 मि वद्भ्राटय कपाटम् ५४ इत्युक्त्वा त्वसितं स्यात्वा दत्त्वा ह्येकां तिलाहुतिम् । तस्यां चैव प्रदत्तायां रूपेण सा ऽधिका ऽभवत् ५५
 तां दृष्ट्वा विस्मयपरां पप्रच्छ दयितां हरेः । कथ्यतां मम का हि त्वं किमर्थमिह चागता ५६ सत्यमामोवाच । तवाह भगिनी भद्रे
 कृष्णेनोढास्मि धार्मिके । सत्यमामेति मे नाम नमामि षण्णौ तव ५७ इति श्रुत्वा तु वचन विस्मयोत्फुल्लोषना । नोवाच किल
 चार्विगी ब्रह्मार्थं विस्मिता ऽभवत् ५८ एतस्मिन्नेव काले तु वागुवाचाशरीरिणी ५९ तव दानप्रभावेण सत्यासीध सुरूपिणी । सुरूपा
 द्ब्रादशीपुण्य देवानामपि दुर्लभम् ६० देव्युवाच । कर्मणा केन कर्तव्या किमाधार वदस्व मे । नियम होमदान च प्रसाद मे विधीय
 ताम् ६१ ईश्वर उवाच । पापे कृष्णे तु समाप्ते पुण्यक्षि च यदा भवेत् । तस्यां रात्री सयतात्मा भ्यात्वा विष्णुं सनातनम् ६२ श्रुता गौ
 रेकवर्णा वा तस्या ग्राह्ये तु गोमयम् । अतरिक्षानु पतित शुचिर्मौनमवस्थितः ६३ तस्य कृत्वा ऽऽहुतीनां तु शतमष्टोत्तर तिलैः । प्रतीक्षेद्ब्रह्मा
 दर्शी कृष्णामुपवासपरायणः ६४ स्नात्वा नद्यां तडांभे वा विष्णुमेवाथ चिंतयेत् । सोवर्णं तु हरिं कृत्वा रौप्यं वा भक्तिशक्ति ६५ तिल-

पात्रोपरिस्थं च ततो विष्णुं प्रपूजयेत् । इति संपूज्य विधिवत्पुष्पधूपैः सुदीपकैः ६६ नैवेद्यं तिलमिश्रं तु फलानि विविधानि च ६७ नमः परमशांता
 य विरूपाक्ष नमोस्तु ते । सर्वसंकटनाशाय गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते ६८ एवं संपूज्य देवेशं कुर्याद्धोमं समाहितः । आवाह्य देवं लक्ष्मीशं
 होयभेद्रोमयाहुतीः ६९ शतमष्टाधिकं चैव तिलान्व्याहृतिसंयुतात् । सहस्रशीर्षाभंत्रेण हृदि ध्यात्वा जनार्दनम् ७० लक्ष्मीयुक्तं च
 मेवाभं शंखचक्रगदाधरम् । होमांते कारयेच्छ्राद्धं वैष्णवं द्विजसत्तमैः ७१ दत्त्वा च भोजनं तेभ्यो घृतकुंभं सदक्षिणम् । कथाश्रवणसं-
 युक्तं जाययानु ततो निशाश्च ७२ तत्कुंभं वैष्णवी मूर्तिं विप्राय प्रतिपादयेत् । मंत्रहीनं विहीनं च सर्वं तत्र क्षमापयेत् ७३ ईश्वर उ-
 वाच । एवं यः कुरुते देवि सुरूपा द्वादशीव्रतम् । नरो वा यदि वा नारी तच्च पुण्यं शृणुष्व मे ७४ दौर्भाग्यं नश्यते तस्य अपि ज-
 न्मांतरार्जितम् । अपि धूमस्य संपर्को जायते कारणांतरात् ७५ तस्यापि नश्यते दुःखं वैरूप्यं जन्मजन्मनि । पतिना न वियोगः स्या-
 न्नेष्टैः सह वियोगता ७६ जायते गोत्रदृष्टिः स्यात्कीर्तिमाञ्जायते भुवि । जातिस्मरणमामोति पदं निर्वाणमाप्नुयात् ७७ पठ्यमानमिदं
 भक्त्या यः शृणोति समाहितः । पुण्यमामोति सततं स्वर्गलोके महीयते ७८ इति श्रीभविष्योत्तरपुराणे सुरूपाद्वादशीव्रतकथोद्यापनं
 संपूर्णम् ॥ ॥ इति द्वादशीव्रतानि समाप्तानि ॥ ॥ ४४ ॥ ॥ अथ त्रयोदशीव्रतानि लिख्यंते ॥ ॥ तत्राषाढशुक्लत्रयोदश्यां जया-
 पार्वतीव्रतम् ॥ भविष्योत्तरपुराणे - । श्रीलक्ष्मीसूत्राच । देवदेव जगन्नाथ भुक्तिमुक्तिप्रदायक । कथयस्व प्रसादेन लोकानां हितकाम्यया
 १ नारीणां तु व्रतं देव ह्यवैधव्यकरं शुभम् । येन चीर्णेन नारीणामखंडफलदं भवेत् २ श्रीभगवानुवाच । सत्यमुक्तं त्वया देवि न च
 मिथ्या त्वयोदितम् । तद्भूतं कथयिष्यामि नाख्यातं कस्यचित्पुरा ३ अकथ्यं परमं गृह्यं पवित्रं पापनाशनम् । येन चीर्णेन नारीणामवै-

घृत्य प्रणापते ४ आपाठे च प्रकर्तव्या शुक्लपक्षे त्रयोदशी । गृह्णीयान्नियमं मंत्रदंतथावनपूर्वकं ५ तत्र मंत्रः- आयुर्वलं यशो वर्षः प्रजाः
 पशुवसुनि च । ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वन्नो देहि वनस्पते ६ नियमारुफळामोति निष्फळ नियम विना । एतत्सर्वं प्रयत्नेन व्रत नियम
 पूर्वकम् ७ एकमुक्त व्रत चैव करिष्ये ४६ सुदा ऽधुना । स्वादहीनेन घान्येन मम पाप व्यपोहस्तु ८ उमामहेश्वरौ कार्यौ सुवर्णरजता
 दिभिः । अथवा मृन्मया कार्यौ वृषस्कंधोपरिस्मितौ ९ गोष्ठे देवालये वापि तथा ब्राह्मणवेश्मनि । स्यापयेद्देदमंत्रेण प्रतिष्ठां तत्र कार-
 येत् १० तद्धिने दंतकाष्ठ हि यौषिक च वरानने । स्नानशुद्धिं ततः कृत्वा ततः पूजां प्रकल्पयेत् ११ सप्तर्षिभिः सप्त तत्र पूजा कृत्वा
 पृथक्पृथक् । कुंभमागुरुस्कस्तुरीसिंबोरुष्टगार्थकैः १२ चपकैः शतपत्रैश्च यूथिकादिऋतूद्भैर्वै । श्रीवांसुत्रेण वूर्वाभिः पूजयित्वा विधानतः १३
 अर्घ्येण वारिशुद्धेन उत्तरीययुमेन च । श्रीफळद्राक्षदाहिवैर्ऋतुजातफलेन च १४ आद्ये देवि च शर्वाणि शंकरस्य सदाप्रिये । अर्घ्यं गृ-
 हाण देवेशि ममोपरि कृपां कुरु १५ इति पूजा प्रकर्तव्या कथां श्रूयाद्विजोत्तमात् १६ श्रीमहालक्ष्मीरुवाच । अच्युताय नमस्तुभ्यं पु-
 रुषापादिरुपिणे । व्रताध्यक्ष महामाक्ष त्वं हृदिदक्षयकारक १७ कथयस्व प्रसादेन व्रतानामुत्तम व्रतम् । केन चादी पुरा चीर्णं मर्त्यलोके
 च कारकः । एतत्सर्वं प्रयत्नेन ब्रूहि मे जगदीश्वर १८ श्रीभगवानुवाच । अथातः सप्रवक्ष्यामि पार्वत्याश्च कथामिमास । यो श्रुत्वा सर्वं
 पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः १९ आसीत्पुरा कृतयुगे कौटिन्ये नगरे वरे । ब्राह्मणो वेदतत्त्वज्ञः सत्यशीघ्रपरायणः २० गुणवान्छील्लस
 पन्नो वामनो नाम नामतः । तस्य भार्या प्रिया सत्या रूपलक्षणसयुता २१ धनाढ्यो वेदविदुषो गृहे वै सर्वसपद । पूर्वकर्मविपाकेन संतान

१ ' सुर्वा ' इति मन्त्रिदापाः पुण्यवर्षाः । २ कञ्ज्मूल्यं पद्मोपबोधेन च । ३ योऽधुना कर्तोरितः । ४ वेदविदुः सत्येत्यम्बपः ।

रहितो ऽभवत् २२ अपुत्रस्य गृहं शून्यं श्मशानसदृशं मतम् । दंपती तेन दुःखेन क्षीणौ जातौ शरीरतः २३ एकदा शुभकाले तु नारदो गृ-
 हमागतः । अर्घ्यपाद्यादिकं कृत्वा कथां चक्रे ऽमुना सह २४ वामन उवाच । नारद त्वमृषिश्रेष्ठः सर्वज्ञानपरायणः । कथयस्व प्रसादेन क-
 थं दुःखं प्रशाम्यति २५ दानेन केन देवर्षे ब्रतेन नियमेन च । तीर्थेन च मुनिश्रेष्ठ संतानं मे कथं भवेत् २६ नारद उवाच । शृणु विप्र प्रव-
 क्ष्यामि संतानं ते भविष्यति । वनस्य दक्षिणे पार्श्वे बिल्वयूथसुमध्यतः २७ भवानीसहितः शूली लिंगरूपेण तिष्ठति । सपर्यो कुरु
 यत्नेन तुष्टो दास्यति संततिम् २८ अपूज्यलिंगमभ्यर्च्य संततिश्च प्रजायते । अनाथप्रेतसंस्कारी कोटियज्ञफलं लभेत् २९ इत्युक्त्वा
 नारदः स्वर्गे गतो वै मुनिपुंगवः । वनमध्ये गतौ द्वौ तु दंपती पुत्रकाक्षिणौ ३० बिल्वमध्ये ततो दृष्ट्वा शिवलिंगं पुरातनम् । बिल्वप-
 त्रैश्च जीर्णैश्च पिहितं सर्वतस्ततः ३१ विहाय बिल्वपत्राणि स ममार्जोपलेपनम् । पंचामृतेन प्रक्षाल्य पूजां चक्रे मनोरमाम् ३२ नित्यं
 नियमसंयुक्तः पूजयेत्परमेश्वरम् । पंचाब्दं षुजितस्तेन पार्वतीसहितो हरः ३३ एकदा तु गतः सोऽथ पुष्पार्थे ब्राह्मणोत्तमः । कुसुमं गृ-
 ह्यते यावत्तावद्दृष्टः स पन्नगैः ३४ पतितस्तद्दने घोरं सिंहव्याघ्रसमाकुले । तृतीयेन सुहूर्तेन तद्धार्या ऽचिंतयत्तदा ३५ केनापि कारणेनैव
 कथं नायाति मे पतिः । रुदंती शोकसंयुक्ता वनमध्ये गता सती ३६ आगता यत्र तत्रास्ते भर्ता च पतितो भुवि । भर्तारं पतितं दृष्ट्वा
 तदा मोहमुपागमत् ३७ तत्पश्चाच्चिंतनायुक्ता सा ऽस्मरद्धनदेवताम् । पार्वती तु समायाता यत्र तिष्ठति ब्राह्मणी ३८ आक्रंदमानां तां दृ-
 ष्त्वा पार्वती वरदा ऽभवत् । सुधां सुभगहस्तेन विप्रवक्त्रे विमुंचती ३९ उत्थितो ब्राह्मणस्तत्र निशीथे निद्रितो यथा । तावैव चरणौ गृह्य
 दंपती विनयान्वितौ ४० पार्वत्याः पूजनं भक्त्या चक्रतुस्तौ मुदान्वितौ ॥ पार्वत्युवाच । त्वत्पूजनादहं प्रीता वरं वरय सुव्रते ४१ ब्रा-

ह्यण्युवाच । त्वत्प्रसादेन स्त्राणि मया लब्ध च वाञ्छितम् । सुतान धैव मे नास्ति एतद्गुःल ष मे हृदि ४२ पार्वत्युवाच । व्रत कु
 विधानेन मम नाम्ना च विभ्रुतम् । जया मम व्रत नाम त्रैलोक्ये पावन परम् ४३ जयापार्वतीव्रतं नाम आपढे चारुलोचने । स्वाद
 हीनेन ध्यानेन त्याग्य ल्वणमुत्तमम् ४४ दृढव्रतं च कर्तव्यं भोक्त्व्यं दिनपचकम् । त्रयोदश्यां व्रतारमस्तृतीयायां समापनम् ४५ शुक्ल
 पक्षे व्रतारमः कृष्णपक्षे समापनम् । पचाब्द गोधुमाग्नेन व्रत कार्यं प्रयत्नतः ४६ पचाब्द हि यवैश्चैव व्रत तु लवणं विना । पचाब्द
 तदुलैः कार्यमिष्टारसविवर्जितम् ४७ मुत्रैः कार्यं पचवर्षमेवं हायनविशति । विंशत्यब्दे समाप्ते तु व्रतोद्यापनमाचरेत् ४८ दपत्यो परिधान
 हि दद्यान्नूपणपूर्वकम् । भोजन च सुवासिन्यै तृतीयायां यथोदितम् ४९ विशतिप्रथमे वर्षे विषशाव्यमतःपरम् । पचके पचके कार्यं परि
 धानैश्च भोजनैः ५० नानारसैः समायुक्तं दृतसदसमन्वितम् । सभर्तृकाभ्यो दातव्यं मोष्यं सौभाग्यहेतवे ५१ छकुमं कञ्जल देयमब्दे
 ऽब्दे तु स्वशक्तिः । रात्री जागरणं कुर्यादित्सर्वकृत् भवेत् ५२ अनेन विधिना यस्तु कुस्ते व्रतमुत्तमम् ५३ रात्री जागरणं कार्यं व्रतसपूर्णं
 हेतवे । व्रतेन तु विना नारी विधवा जन्मबन्धनि ५४ शोचती तु स्वसयुक्ता न च सौभाग्यमागमवेत् । नारीणां तु व्रतेर्दानैर्यदि मत्तया ततः
 परम् ५५ सौभाग्यमष्टुल याति पतिसतीपदानतः । एवमुक्त्वा व्रतमिदं तत्रैवातरधीयत ५६ पश्चाद्द्वहं समागत्य दपती च मुदान्वितौ । पू
 वक्तिन विधानेन प्राप्त पुत्रसुखं तयोः ५७ दपतीभ्यां विशेषेण अवैधव्य परं सुखम् । मुक्त्वा च विविधान्भोगान्ते प्राप्त शिवालयम् ५८
 एव या कुस्ते नारी न च भर्त्रा विद्युज्यते । कुळत्रय समुद्भूत्य नीयते शिवमदिरम् ५९ सान्निध्यसुखमाप्नोति शिवलोके महीयते । कथां श्रुत्वा
 विधानेन सर्वपापात्ममुच्यते ६० इति श्रीमद्विष्योत्तरपुराणे जयापार्वतीव्रतोद्यापन संपूर्णम् ॥ इदं गुर्जरदेशे गुर्जराचारप्राप्तम् ॥ ॥

अथ भाद्रपदशुक्लत्रयोदश्यां गोत्रिरात्रव्रतम् ॥ हेमाद्रौ भविष्योत्तरे- । युधिष्ठिर उवाच । भगवंस्त्वत्प्रसादेन बहूनि सुव्रतानि मे । श्रु-
 तानि बहुपुण्यानि कृतानि मधुसूदन १ सर्वपापहराणि स्युः सर्वकामप्रदानि च । सांप्रतं श्रोतुमिच्छामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् २ किंचि-
 द्योगव्रतं ब्रूहि यदि तुष्टोसि माधव । यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो नरो नारी प्रमुच्यते ३ श्रीकृष्ण उवाच । कथयामि नृपश्रेष्ठ व्रतानामुत्तमं व्र-
 तम् । यन्न कस्यचिदाख्यातं तच्छृणुष्व नृपोत्तम ४ यान्यान्कामान्वाञ्छयति लभेत्तांस्तांस्तथैव च । तत्क्षणादेव मुच्यंते नरा नार्यश्च सर्व-
 शः ५ प्रभोर्भगवतो राजन् कामधेनोः प्रसादतः । सौभाग्यं संततिं लक्ष्मीं प्राप्नोति सुखमुत्तमम् ६ युधिष्ठिर उवाच । यदि तुष्टोसि भग-
 वन् व्रतस्यास्य विधिं शुभम् । ब्रूहि मे देवदेवेश करोमि त्वत्प्रसादतः ७ के मंत्राः के नमस्कारा देवतार्थे प्रकीर्तिताः । किं दानमत्रमर्ह्यं च
 कथयस्व सुरोत्तम ८ श्रीकृष्ण उवाच । नारदेन पुरा राजन्यदुक्तं सगरादिषु । स्मारितं तत्त्वया राजन् शृणुष्वैकमना व्रतम् ९ मासिभा-
 द्रपदे शुक्ले त्रयोदश्यांसमारभेत् । त्रयोदश्यां प्रभाते तु समुत्थाय शुचिर्भवेत् १० गृह्णीयान्नियमं पूर्वं दंतधावनपूर्वकम् । आचम्योदकमा-
 दाय इमं मंत्रमुदीरेत् ११ गोत्रिरात्रव्रतस्यास्योपवासकरणे मम । शरणं भव देवि त्वं नमस्ते धेनुरुपिणी । प्रसीदतु महादेवो लक्ष्मीनारा-
 यणः प्रभुः १२ लक्ष्मीनारायणं देवं सौवर्णं वा स्वशक्तितः । पंचामृतेनं गव्येन स्नापयेत्कमलापतिम् १३ स्थापयेत्सर्वतोभद्रे मंडलेष्टदलेपि
 वा । गंधपुष्पैः सनैवेद्यैः स्तुतिगीतादिनर्तनैः । नारिकेलार्घ्यदानेन प्रीणयेद्ग्रां हरिं तथा १४ लक्ष्मीकांतं जगन्नाथ गोत्रिरात्रव्रतं मम । परिपूर्णं
 कुरुष्वेदं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते १५ आर्तिक्यं च ततः कुर्याद्भक्त्या कृष्णस्य तुष्टिदम् । नवकुंभं जलभृतं हविष्यन्नेन पूरितम् १६ कृत्वा दि-
 नत्रयं पार्थ प्रीतये विनिवेदयेत् १७ धेनुपूजां ततः कुर्याज्जलधारां प्रदक्षिणाम् । पुरा दत्त्वा तु मुकुटं कुंडलं कुंकुमं तथा १८ अत्राच्छादनगं-

षादिदिव्यपुष्पैः सदीपकैः । अहोरात्रमवं किंचिद्वृत्तदीप दिनत्रयम् १९ अर्घ्यदान ततः कुर्यान्नारिकेलादिभिः फलैः २० अर्घ्यमंत्रः— पच
 गावः समुत्पन्ना मध्यमाने महोदधी । तासां मध्ये तु या नदा तस्यै धेन्वै नमो नमः २१ प्रदक्षिणीकृता तेन सस्र्दीपावसुंधरा । गावो ममाग्रतः
 संतु गावो मे संतु शृङ्गाः २२ गावो मे हृदये संतु गर्वा मध्ये वसाम्यहम् । आरार्तिकं सनेवेद्य गीतवाद्यमहोत्सवै २३ कुंडुम कलश सुत्र धे
 न्वै दद्याद्विषक्षणः । एव सङ्गृह्यतां धेनु सम्यग्मत्स्या दिनत्रयम् २४ यवांश्च यवस धैव चारयेत्याययेदपः । गोमयादागतैर्घोतः कुर्यात्तिरेव
 पारणम् २५ धेन्वै प्रजागर कुर्यात्सर्वपापप्रणाशनम् । त्रिविधान्मुच्यते पापात्प्रहरार्धेन पांडव २६ तस्योचरात्कृतात्पापात्प्रहरार्धेन मुच्यते ।
 चत्वारि वेणुपात्राणि कारयित्वा प्रपुरयेत् २७ नारिकेलमुद्गदलद्वाक्षास्वर्जूरदाडिभिः । शुभैर्विक्लैः सिंदूरैर्वत्सुकुमकळैः २८ प्रथमे बीजधूरा
 र्धं द्वितीये दाडिम शुभम् । तृतीये नारिकेलं च दद्यादर्घ्यं दिनत्रयम् २९ प्रकारास्तु त्रयः कार्या हविष्यान्नेन पुरिताः । लहमीनारायण देव
 ब्राह्मणं मार्यया सह ३० पूजयेत्कसुमैर्वस्त्रैर्मसत्रैर्धुषिष्ठिर । दपत्योभोजन देय धेनुमत्स्या दिनत्रयम् ३१ पारणे गौरिणी विप्रानिष्टान्बध्नु
 भोजयेत् । गुरुरूपाय तां धेनु द्विजाय प्रतिपादयेत् ३२ सकुंकुमां सवत्सां च घंटासुकुटमूषिताम् । गीतवादित्रनृत्यादिशांतिपाठपुरः सर
 म् ३३ यायाद्विप्रगृह यावत्प्राप्तये तत्फलस्य वै । एवं या कुस्ते पार्यं गोत्रिरात्रत्रतोत्तमम् ३४ दुर्कर्मं तु सदा स्त्रीणां नारीणां नृपसत्तम ।
 अश्वमेधसहस्राणि बाजपेयशतानि च ३५ कृत्वा यत्फलमाप्नोति गोत्रिरात्रत्रते कृते । प्रभासे च कुरुक्षेत्रे च व्रसुर्यग्रहे तथा ३६ हेम
 मारशतं दद्यात्फलं तत्प्राप्तुयाच्च । धेनुदानं ततः पश्चात्सवस्त्रं सर्वकामदम् ३७ सागरांबरसयुक्ता दद्यात्तेन वसुधरा । एव या कुस्ते पार्यं
 त्रिरात्रत्रतमुत्तमम् ३८ भवांतरकृतात्पापात्रिविधान्मुच्यते नरः । या वा काचिन्न परयेत् भर्तृदुःखं नराधिप ३९ पुत्रपौत्रसुखं तस्य भ-

विष्यति न संशयः । जन्मांतरेष्यसौ नारी वैधव्यं नैव पश्यति ४० वैधव्यं च महदुःखं न भवेत्तु भवांतरे । अपुत्रा लभते पुत्रान् धनही-
 ना धनं लभेत् ४१ कायेन मनसा चैव कर्मणा यदुपार्जितम् । तत्सर्वं विलुप्तं याति गोत्रिरात्रव्रतेन वै ४२ इह भोगान्सुविपुलान् भु-
 क्त्वायुः पूर्णमेव च । व्रतस्यास्य प्रभवेण गोलोके च महीयते ४३ कीर्तिदं धनदं चैव सौभाग्यकरणं नृप । आयुरारोग्यकरणं सर्वपाप-
 प्रणाशनम् ४४ एतस्मात्कारणाद्वाजन् सभार्यस्त्वं कुरु व्रतम् । राष्यं वा यदि सत्कीर्तिं नित्यं प्राप्नुमिहेच्छसि ४५ तच्छ्रुत्वा पांडवश्रेष्ठो
 व्रतं चक्रे समाहितः । व्रतस्यास्य प्रभवेण लब्धं राज्यमकंटकम् ४६ इति हेमाद्रौ भविष्ये गोत्रिरात्रव्रतम् ॥ ॥ अथाश्विनशुक्लत्रयोदश्यां
 गुर्जराचारप्राप्तगोत्रिरात्रव्रतम् ॥ शुधिष्ठिर उवाच । येन लक्ष्मीश्च सकला नराणां भवने भवेत् । संततिर्वर्द्धते स्त्रीणां तद्वतं वद मे प्रभो १
 श्रीकृष्ण उवाच । शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् । येन वै क्रियमाणेन सर्वपापक्षयो भवेत् २ गोत्रिरात्रमिति ख्यातं नृस्त्रीणां
 फलदायकम् । वांछितं जायते तेषां चेतसि वर्तते ३ शुधिष्ठिर उवाच । कीदृशं तद्व्रतं देव विधानं तत्र कीदृशम् । कथमेषा समुत्पन्ना क-
 स्मिन्काले तु केशव ४ श्रीकृष्ण उवाच । पुरा कृतयुगे पार्थ मनुर्नाम बभूव ह । वैवस्वतकुले जातो बभूव पृथिवीपतिः ५ तदन्वये
 दिलीपश्च प्रसूतः पतिरुत्तमः । नृपाः सर्वे वशं तस्य संजाताः करदायकाः ६ नित्यं धर्मपरो राजा पूजनीयो मनीषिभिः । न जायते
 सुसंतानं तस्य नीतिमतः सदा ७ वांछ्यंस्तनयं राजा सर्वकोसलपालकः । पुत्रार्थं च सपत्नीको वसिष्ठस्याश्रमं ययौ ८ पश्यन्हि पथि
 कल्याणं सारसैस्तोरणं कृतम् । विविधानि अरण्यानि मार्गेषु फलितानि वै । राजा महिष्या सहितो गजारूढः सवाहनः ९ संध्यायां यो-
 गिनस्तस्य महर्षेः प्रापदाश्रमम् । सारार्थं च समादिश्य वाजीन्विश्रामयेत्यथ १० रथादुत्तीर्य दंपत्यावाश्रमं जग्मतुर्मुनेः । स्थितं कर्मणि

सङ्घार्या दिक्कीपो दृष्टो गुस्म् ११ अर्हवत्या सहासीनं सावित्र्यैव पितामहम् । तो प्रणम्य गुरु तत्र मुनिपर्त्नी विशेषतः १२ स्थितौ
तस्य समीपे तु प्रीतावानदपूरिती । दिक्कीपं च तथाऽत्यर्थं धर्मज्ञ लोकपालकम् १३ पप्रच्छ कुशलं राण्ये वसुधायाश्च वै मुनिः ॥ दिक्कीप
उवाच । कुशल मे सदा देव स्थिते त्वयि शूरो सति १४ सुरार्णां च मनुष्याणां विपत्तौ रक्षिता भवान् । विषये मम कर्तायामपत्य किं
न जायते १५ किन्तु कार्यं घरिष्या मे निराशाः पितरो गताः । तथा कुरु मुनिश्रेष्ठ पुत्रो भवति मे यथा १६ राज्ञां विपदि प्राणार्था
तदापत्यसुख मुने । वदेति कथित राज्ञा मुनये वै युधिष्ठिर १७ तदा मुनिः क्षणं तस्यो ध्यानस्तिमितलोचनः । कारणं संतते रा
ज्ञो मुनिर्दृष्ट्वा समाधिना १८ पश्चान्निवेदितं तस्मै दिक्कीपाय प्रयत्नतः ॥ वसिष्ठ उवाच । पूर्वं वृत्रारिमाराध्य वसुधां गच्छता
त्वया १९ कल्पमूले च तिष्ठती कामधेनुर्न वदिता । जातस्तस्यास्तदा कोपो दत्तस्ते शाप ईदृशः २० न वदिताऽहं भवता सांप्र
तं यदि भूमिप । भविष्यति न ते पुत्रस्तच्छापो न श्रुतस्त्वया २१ न पूजयेथः पूज्यानां वधानां यो न वदते । न जायते तु कल्याण
पातकैरेव लिप्यते २२ दिक्कीप उवाच । कृतो मयाऽपरधोऽयं करोमि किमहं मुने । संततिर्जायते येन तद्वत् वद मे प्रमो २३ वसिष्ठ
उवाच । अन्येर्नानाविवैः पुण्यैस्तपोभिर्दृप दुःसहैः । न जायते तु सतानं गोत्रिरात्रवत् विना २४ सपत्नीकं सवत्सा मे धेनुं राजन्फलप्रदाम् ।
आराधयेकाग्रमना गोत्रियत्रवत् कुरु २५ यावदित्थं दिक्कीपस्य मुनिना कथितं व्रतम् । तावच्च नदिनीधेनुर्वनादाववृते शुभा २६ कुंभोम्नी
श्रीवलंबा सुतसुखफलदा नदिनी लोकमाता देवानां वरदा ह्युमोदधिमवा कामप्रदा पाटला । गीर्वाणाः सकलाः श्रुता वपुषि वै तिष्ठति
यस्याश्च ते सपूर्णाः शशिन कलाश्च दधती श्रेयस्करी पौर्णिमा २७ मात्रे मासि समापत्तु शुक्लपक्षे तु पार्षिणिव । प्रातः कुर्यान्नियोदश्यां

नियमं तु सुभक्तिः २८ समुपोष्य गोत्रिरात्रं भक्त्या कृत्वा व्रतं तव । मोक्षयेऽहनि चतुर्थं हं सौभाग्यं देहि गौर्मम २९ (इति नियम-
मंत्रः) ततो गावं समभ्यर्च्य मंडले गंधदीपकैः । तगरैः शतपत्रैश्च चंपकाद्यैः शुभाननाम् ३० गावो मे अग्रतः संतु गावो मे संतु पृष्ठ-
तः । गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहम् ३१ पंच गावः समुत्पन्ना मध्यमाने महोदधौ । तासां मध्ये तु या नंदा तस्यै धेन्वे
नमो नमः ३२ (इतिपृजामंत्रः) फलैर्नानाविधैः पुष्पैर्गंधैरपि स्वशक्तिः । पृजनीयाः प्रयत्नेन दद्यादर्घ्यं विधानतः ३३ नारीकैलं स-
कूपमांडं मातुलिंगं च दाडिमम् । हविष्यान्नं च नैवेद्यं कारयेद्यवसंयुतम् ३४ गोत्रिरात्रव्रतार्थाय सफलं च करे धृतम् । सर्वकामप्रदे दे-
वि गृहाणाह्यं नमोऽस्तु ते ३५ (इत्यर्घ्यमंत्रः) वस्त्रयुग्मं विधानेन दद्याद्भासांसि दक्षिणाम् । सपत्नीकाय गुरवे स्वशक्त्या च व्रती नरः
३६ दिनानि व्रतिभिस्त्रीणि श्रोतव्या च कथा शुभा । जितक्रोधैस्ततः सर्वैस्त्रिभिर्वा पुरुषैरपि ३७ एवं संपूज्य विधिवल्लक्ष्मीयुक्तं तु के-
शवम् । चतुर्थे दिवसे प्राप्ते ततो धेनुं विसर्जयेत् ३८ ततो धेनुं सवत्सां तु मंत्रेणानेन पार्थिव । दद्याद्विप्राय विदुषे धर्मिणे शास्त्रज्ञानि-
ने ३९ परिपूर्णव्रतं कृत्वा दत्त्वा कामानभीप्सितान् । विप्राय त्वं मया दत्ता मातर्गच्छयथासुखम् । (दानमंत्रः) ४० सर्वदानानि देयानि
स्वशक्त्या व्रतिभिर्नरैः । विविधेभ्यो द्विजेभ्यश्च दक्षिणां च स्वशक्तिः ४१ वित्तशाब्धं न कृत्वा तु दापयेच्च ततो नरः । गृहं श्रावद्भजे-
त्यष्टे गीतनृत्यपुरःसरम् ४२ गोपालानां च पार्थेयं दद्याद्भिर्धेनुतुष्टये । यवाद्याश्चारिता नित्यं फलैर्नानाविधैः सह ४३ मुक्ता वै कामधे-
न्वा च संयुक्ता गोमयेन तु । पारणं तैः प्रकर्तव्यं सर्वैरिष्टजनैः सह ४४ सपत्नीकाय गुरवे दद्याच्चान्नं सदक्षिणम् ४५ श्रीकृष्ण उवाच ।
भाद्रे मासि सिते पक्षे त्रयोदश्यां नराधिप । एवमारोध्य तां धेनुं दिल्लीपो भक्तितत्परः ४६ ततः प्रजानामधिपः प्रभाते सुरैर्भे मुनेः ।

सुप्रजितां विधानेन सुमोष त्वरित शुचिः ४७ संध्यायाः प्रश्नति स्थित्वा आययी पुनराश्रमे । अर्षां सुदक्षिणा कर्तुं गृहीत्वा विधिव
द्वल्लिम् ४८ ययी धेनोः समीपे तु बलिं दत्त्वा दिनत्रयम् । अनुयातस्ततो धेनोर्वन गत्वा ततःपरम् ४९ जयशब्द प्रवदतः पक्षिणः सु-
दराननाम् । दृष्ट्वा च वनदेवीभिर्गीयमान तथा यशः ५० सुभ्राव च ततो राजा श्चश मनसि हर्षितः । चिरं शुभे वने व्यक्ते भूमिपे
भ्रामिते सति ५१ धेनुश्च शुशुभे राज्ञा राजा धेन्वा वभौ पुनः । तद्धिने च मुनेर्धेनु राज्ञो भाव च पश्यती ५२ विवेश गङ्गारं तत्र पा
र्वत्याश्च पितृर्दृष्टेप । कृत्रिमञ्च कृतः सिंहो मुनिधेन्वा भयकर ५३ सिंहश्च दृष्ट्वा राज्ञा धेनुं कर्पन्बलेन वै । दृष्ट्वा राज्ञा च तौ धेनुं क्रं-
दमानां स्वरोल्बर्षेः ५४ ततो धनुर्वरः सोपि तां मोक्षुमुपचक्रमे । बध्यसिंहवधार्थाय राजा बाण करे दधौ ५५ उत्पन्नस्तु तदा शोकः
कोपयुक्तो बभूव सः । धनुष्यारोपयन्बाण चित्रन्यस्त इव स्थितः ५६ हस्तस्य निश्चलत्वेन कोषस्तस्य व्यवर्द्धत । विस्मयं प्रापयन्ति
हो राजानं वै युधिष्ठिर ५७ मानवस्य गिरा प्राह दुष्टत्वेन गवि स्थितः ५८ सिंह उवाच । बाणः प्रयुक्तो भवता दृष्ट्वा मयि भविष्यति । ततः
कटेन महता भ्रम मा कुरु सर्वथा ५९ मा मास्वस्य वेगोपि पर्वतोन्मूकने क्षमः । ज्ञायते न महाराज गवां कञ्चुदि वै स्थितः ६०
महेश्वरस्य मां राजन्माम्ना कुमोदरेण तु । सेवकानां च सर्वेषां मुख्य जानीहि भूमिप ६१ विलोकेयमं पुरतो देवदारुमहाद्रुमम् । सितः
स्नेहेन भूपाल शिवया च सुतः कृत ६२ कदापिदागतो हस्ती भ्रमस्तेन महाद्रुमः । तस्य सरक्षणार्थाय नियुक्तोह शिवेन तु ६३ कृत्वा
शिवेन सिंहत्वमुक्तोहं तीव्रमोक्षने । तर्हीयं सख गौ राजन् मक्ष्या मे समुपायता ६४ त्यक्त्वा कर्जा निवर्तस्व मत्कोसि गुरवे भवान् ।
आपत्काल इदं वृत्तं न स्याच्छृण्वन्मृतो यदि ६५ दोषो न जायते तस्म यशो राजन् गच्छति । कृत्वा गिरं च सिंहस्य राजा नैनमुवाच

ह ६६ दिल्लीप उवाच । ईश्वरेण समो नान्यो यदि सिंहो भवानपि । समीपाच्च कथं याति मम धेनुर्गुरोरियम् ६७ प्रसीद भक्ष मे देहं धेनुं
मुंच सवत्सकाम् । भविष्यति जनन्याश्च वत्सो मार्गं विलोकयन् ६८ सिंहेन तु दिल्लीपश्च कथितो वै तदा पुनः ६९ देहांतरे च दृष्टानि
भयंकाराणि कुर्वताम् । स्तोकेन हेतुना पार्थ कीर्तिच्छत्रं च सत्कृतम् ७० सर्वस्य जगतो राज्यं वपुरेतन्नवं वयः । त्यक्तुमिच्छसि वा रा-
जन्मूर्खस्त्वमीदृशः कथम् ७१ ददाति च कथं प्राणान् प्रजापालनतत्परः । जीवन्न किं महाराज मुनेः कोपमपास्यसि ७२ ततो रक्षय देहं
स्वं राज्यं स्वं कुरु भूमिप ७३ यावच्चोवाच सिंहोऽसौ नगेनानुगतां गिरम् । दिल्लीपोऽपि तदा पार्थ वाणीमेतामुवाच ह ७४ धेन्वा निरी-
क्षितश्चैव भूमिपो दीनया गिरा ॥ दिल्लीप उवाच । किं नो राज्येन मे सिंह विषये जीवनेन वा ७५ यशो गतं च मे सर्वं यदि धेनुं ग्रसि-
ष्यसि । एवमुक्त्वा ततश्चाग्रे सिंहस्य पतितस्तदा ७६ यावदित्थं च पतितो मांसस्य पिंडवन्नृपः । तार्वत्सहो स्वं कृत्वा धावितश्च भयं-
करः ७७ दृष्ट्वा सिंहनिपातं च चंचलो न बभूव ह । तावत्तस्योपरिष्ठाच्च पुष्पवृष्टिः पपात वै ७८ उत्तिष्ठ वत्स भूपाल वाचमित्थं निशम्य
सः । उत्थितस्तु पुनश्चाग्रे गां ददर्श न वै हरिम् ७९ सेवया च गुरोः पार्थ भक्त्या चापि विशेषतः । प्रीता कामदुधा तस्य वरं वर्य
सुव्रत ८० योजयित्वा करौ राजा ययाचे तनयं ततः । वंशकर्ता महाप्राज्ञः शिवभक्तो निरंतरम् ८१ गौरुवाच । गोत्रिरात्रव्रतं राजन्यद्र-
त्त्या भवता कृतम् । भविष्यति च ते दक्षः पुत्रः पौरुषविग्रहः ८२ अन्येपि ये करिष्यंति गोत्रिरात्रव्रतं मम । तेषां कामं च दास्यामि
मनसीष्टं न संशयः ८३ इत्युक्त्वा चलिता धेनुर्वसिष्ठस्याश्रमं प्रति । बलिं संगृह्य विधिवद्ययावाशु सुदक्षिणा ८४ पूजां कृत्वा विधा-
नेन राजपत्नी विशेषतः । प्रदक्षिणात्रयं कृत्वा चलिता वै युधिष्ठिर ८५ आश्रमं च ततो गत्वा दिल्लीपोऽसौ पुनस्तदा । गुरोराग्रे च त-

सप्तमं वृषातमयदपुनः ८६ नदिवी च तदा पार्थ द्रपती तो सुकोमली । पारण च ततः कृत्वा प्रस्थितौ नगरं प्रति ८७ हुताश च न-
 मस्कृत्य होतार मां तर्षे च । आगतश्च ततो राजा त्वयोभ्यानगर पुनः ८८ दिल्लीपश्च महाराज प्रजापाळनतत्परः । दिने कतिपर्येव
 गोत्रिरात्रप्रभावतः ८९ राग्य च कुर्वतस्तस्य सुपुत्रे महिषी तदा । प्रभाते सुमुहूर्ते च उत्पन्नो सुवृंशजः ९० रम्य जात सदा सर्व सजा-
 ता निर्मला दिशः । आन्दे ब्राह्मणेष्यश्च गावो धे वन्नसयुताः ९१ मृदगस्य स्वनेर्दिव्ये रम्य जात पुरं महव । प्रजाः सर्वास्तदा पार्थ वदति
 स्म पुनः पुनः ९२ गोत्रिरात्रप्रभावाच्च राज्ञ पुत्रो बभूव ह । पुरंदरस्य जेता च महाधर्मपरायणः ९३ दिशां जेता च यज्ञस्य कर्ता सोपि
 युधिष्ठिर । तदापृच्छति लोकं जस्मिन्लोकाः कुर्वति तद्व्रतम् ९४ देवै सर्वैः कृत तत्र सर्वकामार्थसिद्धये । सर्वाभिर्दिवपत्नीभिः कृत च व्रतमुत्तम
 म् ९५ गोत्रिरात्रव्रत पुण्य विधानेन फलप्रदम् । कुरुष्व त्व महाराजन्भक्त्या चापि युधिष्ठिर ९६ साक्षादनतर मातुः कृत्वा मनसि वर्तते । भाद्र
 पदे सयत्सांघु भक्त्या त्वाराधयस्व माम् ९७ एवं यः कुरुते मक्त्या गोत्रिरात्रव्रत पुनः । सिद्ध्यति सर्वकार्याणि सुख धैव प्रवर्द्धते ९८ कर्तव्यं पु
 त्रनामिन गोत्रियत्रव्रत शुभम् । तपोभिर्दुष्करे किंचियद्ग्लैस्तीर्थीयादिभिः ९९ न मवेच्च फल राजन्भवेच्च विधानत १०० कूर्ध्वति ये व्रतमिदं
 जगति प्रसिद्ध पापापह सकलचिंतितकामद च । आरुध्य धैव तु विमानमनुत्तमं च स्वर्गं प्रयाति यमतो हि भय विहाय १ इति गोत्रिरात्र
 व्रतम् ॥ ॥ अथोद्यापनम् ॥ युधिष्ठिर उवाच । कथयस्व महापुण्यं गोत्रिरात्रव्रतस्य धै । उद्यापनविधिं कृष्ण येन धीर्णन तत्कळम् १ श्री
 कृष्ण उवाच । वर्षे चतुर्थे समाहे गोत्रिरात्रव्रतस्य धै । उद्यापनविधिं वक्ष्ये सर्वपां व्रतसिद्धये २ वृत्तीये दिवसे स्नायान्मण्ड्याह्ने विधिपूर्व-
 क्रम् । देवापितृन्समम्यन्थं शुद्धे च स्वर्गहे व्रती ३ रात्रौ च सर्वतोमद्र गौरीतिष्ठकमेव च । पूजयेत्स्य चभिर्बर्जिः शोभमान भवेद्यथा ४

ताम्रस्य कलशं कृत्वा पूर्णपात्रसमन्वितम् । माषेण च सुवर्णेन लक्ष्मीनारायणं प्रभुम् ५ नूतनं वस्त्रयुग्मं तु सूक्ष्मं तत्र प्रकल्पयेत् ।
 वंशपात्राणि कुर्वीत सौभाग्यद्रव्यसंयुतैः ६ विरूढवस्त्रपक्वान्निर्नारीकेलादिभिः फलेः । विलेपनेश्च पुष्पैश्च धूपैर्दोषैस्तथोत्तमैः ७ पंचामृ-
 तैश्च नैवेद्यैः पूजयेद्विधिपूर्वकम् ॥ लक्ष्मीनारायणं देवं गां सवत्सां विशेषतः ८ रात्रौ जागरणं कृत्वा गीतवादित्रनिस्वनेन ॥ ततः प्र-
 भातसमये होमं कुर्याच्च वैष्णवैः ९ आचार्यं वरयेत्तत्र वेदवेदांगपारागम् । तदाज्ञया च कर्तव्यं साधु कर्म प्रयत्नतः १० तिस्रो गवः
 प्रदातव्या एका वापि सवत्सका । बहुदोग्ध्री सुशीला च तरुणी च सुशोभना ११ दंपती परिधानं च वस्त्रैराभरणैः शुभैः ॥ शय्यां
 सोपस्करां दद्यात्पानपात्रं कमंडलुम् १२ चामरं घृतपात्रं च तिलपात्रं सदक्षिणम् ॥ दानानि च सुवर्णानां भोज्या गव्येन वै द्विजाः १३
 एवं धेनुं च विप्राय दत्त्वा च पृष्ठतो व्रजेत् ॥ पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोत्यसंशयम् १४ अथान्यानि च दानानि दद्याद्विप्रेभ्य एव च ॥ भूयसी
 दक्षिणां दद्याद्भ्रतसंपूर्णहेतवे १५ गोपालेभ्यश्च पाथेयं शष्कुल्यादि च कंबलम् ॥ सर्वे क्षमापयित्वा तु पारणं च ततश्चरेत् १६ अनाथैर्व्याधि-
 युक्तैश्च सीदद्विश्च कुंडुंबकैः ॥ गवा भक्षितमन्नं च दुग्धेन परिपाचितम् १७ तेनान्नेन प्रकर्तव्यं देहस्य परिपालनम् ॥ भक्तिभावे द्विजातुज्ञां
 गृह्णीयुर्व्रतिनः सदा १८ तथा तत्पूर्णतामेति नान्यथापि कदाचन ॥ एवमुद्यापनं कार्यं व्रतस्य फलमिच्छता १९ नारी वा पुरुषो वापि पुत्र-
 वाञ्छायते ध्रुवम् । इहलोकं सुखं भुक्त्वा अंते गोलोकमाप्नुयात् २० श्रीकृष्ण उवाच । एतत्ते कथितं राजन्व्रतस्योद्यापनं शुभम् । श्रोष्यं-
 तिये पठिष्यंति तेषां सर्वे मनोरथाः २१ ये करिष्यंत्यसंदेहं तेषां लोकाश्च शाश्वताः २२ इति श्रीभ० गोत्रिरात्रव्रतकथोद्यापनं संपूर्ण-
 म् ॥ ॥ अथ चैत्रशुक्लत्रयोदश्यामशोकत्रिरात्रव्रतं भविष्ये ॥ सा च पूर्वा ग्राह्या । तत्र त्रयोदशीतिथिः पूर्वसितेति दीपिकोक्तेः । श्रीकृष्ण उ-

वाच । शृणु राजन् पुरा हृत्तमयोभ्यायां व्रतं शुभम् । वसिष्ठेन मुनीन्द्रिण सीतायै यन्निवेदितम् । विधाय रावणवधं यदा राम पुरेऽभ्यगात् ॥
 तदा देवी प्रणम्याय वसिष्ठे वाक्यमब्रवीत् २ सीतोवाच । भगवन्दृढकारण्याद्भवणेन हता पुरा । न परयामि तदा किञ्चिदात्मीय विकल्पे-
 द्रिया ३ कंकार्या प्रापिता तेन राक्षसेन हुता ब्रह्मम् । अशोकदृक्षं प्रणता महार्थितायरायणा ४ उरुं त्रिजटया तत्र वाक्यं हेत्वर्थसंयुतम् ।
 अशोकस्य व्रतं कृत्वा विद्योका त्वं मविष्यसि ५ तथेत्युक्तं मया ब्रह्मन् यथोक्तं त्रिजटावच । ततः प्रष्टत्यहं राघवदशोकव्रतमारभ
 म् ६ तेन व्रतप्रभाषेण हनूमान्पवनात्मजः । शतयोजनविस्तीर्णं तीर्त्वा सागरमहृतम् ७ मया दृष्टः कपिश्रेष्ठः साभिज्ञानो महाबलः । पु
 नश्च कुशली जातो दग्ध्वा कंकां महाबलः ८ सतो मे प्रत्ययो जातो व्रतस्यास्य महासरोः । व्रतराजप्रभाषेण रामः प्रीतो महाहरिः ९ ततः
 कैश्चिद्दहोरात्रिर्मर्ता मे राघवो बली । निहत्य रावण सख्ये मां विशुद्धां गृहीतवान् १० तदहं भगवन्विम पृच्छामि त्वां हृत्तमम् । अ
 शोकस्य प्रभाय मे वज्रुमहस्यरोपतः ११ व्रतस्य तस्य पुण्यं तु पुराणोक्तं महीतले । अथवा सुरलोकैस्तु सुरनारीनिषेवितम् १२ वसिष्ठ
 उवाच । एवमेतज्जनकमे यथा वक्ष्यसि सुव्रते । अशोकस्य प्रभाषेण रामो दृष्टः पुनस्त्वया १३ शृणु घात्र महाख्यानं नदने दिव्यका
 नेने । बृहस्पतिमुत्साहन्वं यज्जातं परमाहृतम् १४ हृत्रासुरमहापुच्छे देवैर्ब्रह्म महासुरम् । निहत्य सर्वधर्माणां स्थापनं च घकार ह १५
 ब्रह्महत्यामवाप्याय देवैर्द्रो नष्टचेतनः । त्रैलोक्यपरागण्य त्यक्त्या ऽप्यु ममज्जारिमयार्दितः १६ एतस्मिन्नतरे देवि नद्भुपो नृपसत्तमः । त्रै-
 लोक्ष्यराग्य सकल जहार वरुदार्पितः १७ ततः शशी प्रणययिता हतं राज्यमवेक्ष्य सा । नदनात् समासाद्य तपस्तेपे सुदुष्करम् १८
 तां श्रुत्वा धर्मनिरतां बृहस्पतिस्दाराधीः । आगत्य नन्दन देवीं वाक्यमाह महातपाः १९ बृहस्पतिस्त्वाच किमर्थं सप्यते देवि तपः परम

दुष्करम् । त्वया किं प्रार्थ्यते तेन तपसा ब्रूहि कारणम् २० शच्युवाच । हत्याभिमृतं देवेन्द्रं हतराज्यं हतद्विषम् । कापि प्रनष्टं तं विप्र
 न जानेहं प्रियं पतिम् २१ एतस्मात्कारणाद्ब्रह्मन् तप उग्रं समाश्रितम् । यथा पुनर्निजं राज्यं देवेन्द्रः प्राप्नुयादिति २२ क्व तिष्ठति मुने
 ब्रूहि सुरराट् शत्रुतापनः । प्रसीद कुरु मे देव संयोगं तेन चाप्नुयाम् २३ वाचस्पतिरुवाच । शृणु पौलोमि देवेन्द्रो यथा नष्टो भयातुरः ।
 मानसांभसि संभूतं पंकजांतरमाश्रितः २४ वृत्रहत्याप्रभावेण बुद्धेगं गुरुमाश्रितः । अभिभूतमिवापश्यंस्ततोऽप्सु निलयं गतः २५ कामं
 तपःप्रसंगेन सर्वं प्राप्स्यसि सुव्रते । बहुकालं स्थितं यस्मात्तपसा लभ्यते फलम् २६ स्त्रीणां पुष्टिकरं ह्येकं व्रतं प्रोक्तं स्वयंभुवा । सावि-
 त्र्याः पृच्छमानायास्तत्त्वं कर्तुमिहार्हसि २७ अशोकव्रतमित्येकं नाम्ना ख्यातं त्रिविष्टपे । येन चीर्णेन वै सद्यो नारी दुःखं न संस्मरेत्
 २८ हरः स्वयं वसन्साक्षाद्दृक्षराजेषु नन्दते । अस्मिंस्तुष्टे हरस्तुष्ट इति जानामि निश्चितम् २९ शच्युवाच । पुत्रागनागबकुलचंपकाद्यान्म-
 हीरुहान् । परित्यज्य कथं चान्यान् हरोऽस्मिन्कृतसन्निधिः ३० वाचस्पतिरुवाच । हरेण निर्मितः पूर्वमशोकोऽयं कृपालुना । लोकोप-
 कारकरणे ततोयं शिवबलभः ३१ वसिष्ठ उवाच ॥ निर्माय वृक्षप्रवरं प्रणम्य भक्त्या ऽर्चयित्वा विधिमस्य विप्रम् । पप्रच्छ देवी पुन-
 राह विप्रो देवि शृणुत्वं विधिमस्य सर्वम् ३२ वाचस्पतिरुवाच । आरभ्य तद्व्रतं कार्यं त्रिरात्रं समुपोषणम् । त्रिरात्रं देवि विख्यातमशो-
 कतरुमूलके ३३ कार्यं नारीभिरमलं मनोवाक्कायकर्मभिः । ततः प्रदक्षिणा देया ह्यष्टोत्तरशतैः फलैः ३४ नारीकैरैश्च स्रजैरे गौस्तनीभि-
 दिने दिने । मंत्रेणानेन मनसा ध्यात्वा नित्यं सदाशिवम् ३५ अशोक शोकापनुद सर्वकामफलप्रद । व्रतेनानेन चीर्णेन यथोक्तफलदो भ-
 व ३६ ततस्तृतीये दिवसे सम्यगभ्यर्च्य भामिनी । महादेवं वृषयुतं वंशपात्राणि कारयेत् ३७ अनेनैव विधानेन या कुर्याद्व्रतमुत्तमम् ।

विषय्य नासुयात्रारी पुत्रसौख्ययुता भवेत् ३८ वसिष्ठ उवाच । बृहस्पतिमुखाच्छ्रुत्वा शची चक्रे व्रतं शुभम् । शास्त्रोक्तविधिना सीते म-
 त्तया देवः समागतः ३९ ह्यत्रहत्याविनिर्मुक्तौ नात्र कार्या विचारणा । तथा त्वमपि वाँछार्थं व्रतमेतत्समाचर ४० तथा साञ्चिस्तु पृष्ट
 श्रीप्राधान्यं जायते क्षितौ । व्रत एव कृते लोके स्थाता देवि भविष्यसि ४१ श्रीकृष्ण उवाच । व्रतमेतदशोकस्य त्ययोध्यायां चकार
 सा । सीता व्रते कृते तस्मिन्दुःसहीना बभूव ह ४२ युधिष्ठिर उवाच । अशोकस्य समाख्याता पृञ्जा देवविधानतः । का देवता तत्र पु
 ष्या नारीणां व्रतसिद्धये ४३ श्रीकृष्णउवाच ॥ अशोकदृक्षे तिष्ठति सर्वे देवा युधिष्ठिर । पश्येषु घ शाखाषु शिवाद्याः सर्वदेवताः ४४ अ
 शोकसन्निधौ रामः पूजनीयः सलक्ष्मणः । सीतया सहितो राजन्विष्णोरशो यतो मतः ४५ पृथग्दमत्रैः पृथग्वधैरशोकाख्या ययाक्रमम् ।
 पूजा च भरतश्रेष्ठ पुराणोक्तविधानतः ४६ अशोकदृक्षनिहिताः शिवाद्या ये सुरोत्तमाः । अशोकपूजनेनाशु लुष्टास्ते मे भवत्विह ४७ गौर्या
 लक्ष्म्या तर्पेद्राण्या अरुणत्या च सीतया । त्व समरा धितः पूर्वमशोकफल्दो भय ४८ अशोकवाटिकामध्ये सीतया त्व प्रसादितः । अ
 शोक्तसपन्नफळ गृहाणाढ्यं कृत मया ४९ रावणस्य वधार्थाय उत्पन्नस्त्व महीतले । विष्णोरशोसि देवेश गृहाणाढ्यं नमोस्तु ते ५०
 दशापतारप्रहर्णं करोपि त्वं प्रभावतः । गृहाणाढ्यं मया दत्त सीतालक्ष्मणसंयुत ५१ तातभक्त्युन्मुख वीरं वन यो ऽनुययी तदा । तं ल
 द्मीवर्द्धनं गौर लक्ष्मण पूजयाम्यहम् ५२ अक्नीतलसंभृते सीते सर्वांगसुदरि । गृहाणाढ्यं मया दत्त पूजां जनकनदिनि ५३ लक्ष्मी
 स्त्व सर्वदेवस्य विष्णोरसि महीतले । अवतीर्णा मया दत्त गृहाणाढ्यं नमोस्तु ते ५४ एव सपुण्य विधिना सर्वशोकविनाशनम् । सर्व
 पापप्रशमनं सर्वकीर्तिविवर्द्धनम् ५५ अपुत्रया पुरा पार्यं पार्वत्या मदराषले । अशोकः शोकशमनः पुत्रत्वे परिकल्पितः ५६ जातक-

मीदिकं तस्य ह्यशोकस्य महातरोः । कारितं विधिवत्तस्य तेन वृक्षो नगोत्तमः ५७ या व्रतं कुस्ते नारी पुराणोक्तविधानतः । अशोक-
 स्य प्रसादेन सर्वान्कामानवाप्नुयात् ५८ अवैधव्ययुता सा तु लक्ष्मीसान्निध्यमाप्नुयात् । सर्वोपहारान् राजेन्द्र ब्राह्मणाय निवेदयेत् ५९ क-
 थामपि समाकर्ण्य यः कुर्याद्विजतर्पणम् । व्रतस्य फलमाप्नोति सुव्रतोपि न संशयः ६० बुधिष्ठिर उवाच । विशेषं ब्रूहि मे देव ह्यशो-
 कतरुपूजने । येनाचिंते तरो कृष्ण प्राप्यते सकलं फलम् ६१ श्रीकृष्ण उवाच । कथयामि कथां राजन्याभिर्ब्रतमिदं कृतम् । मनुष्यदेव-
 गंधर्वनारीभिः पुत्रवृद्धये ६२ अनुसूयया ऽन्निपत्न्या ह्यहं तथा च । देवक्रया सीतया चैद्रया द्रौपद्या सत्यभामया ६३ दमयंत्या च
 सावित्र्या कृतं तद्गतमुत्तमम् । सर्वाभिः पूजितो वृक्षो यथावच्छृणु पार्थिव ६४ अशोकं राजतं चैव सौवर्णं च तथा शिवम् । तथैव का-
 र्ये रसीतां सौवर्णौ रामलक्ष्मणौ ६५ पूजयेद्विधिर्भैत्रैः पूर्वोक्तैर्नृपसत्तम । अशोकं पूजयेद्दक्षं प्ररूढं शुभपल्लवैः ६६ विरूढैः समथान्यैश्च
 गुणकैर्मोदकैः शुभैः । कालोद्भवैः शुभैर्दिव्यैर्नारिकैलैः सदाडिभैः ६७ पुष्पादिना तथा धूपैः पूजयेत्तरुमुत्तमम् । अशोकं पांडवश्रेष्ठ शो-
 को नश्यति तरक्षणात् ६८ पितृमातृपतीनां वै श्शुराणां तथैव च । अशोक त्वं शोकहरो भव सर्वत्र नः कुले ६९ अशोककलिका
 श्राद्धौ ये पिबन्ति च हस्तभे । चैत्रशुक्लत्रयोदश्यां न ते शोकमवाप्नुयुः ७० त्वामशोकहराभीष्ट मधुमाससमुद्रवम् । पिबामि शोकसंततो
 मामशोकं सदा कुरु ७१ हस्तर्क्षे च बुधोपेता चैत्रशुक्लत्रयोदशी । प्रातस्तु विधिवत्स्नात्वा वाजपेयफलं लभेत् ७२ इति श्रीभवि० अशो-
 कत्रयोदशीव्रतम् ॥ ॥ अथ चैत्रकृष्णत्रयोदश्यां महावारुणीसंज्ञको योगः ॥ तदुक्तं वाचस्पतिनिबंधे-शनिवारसमायुक्ता सा महावारुणी
 सृता । मधौ कृष्णत्रयोदश्यां शनौ शतभिषा यदि १ गंगायां यदि लभ्येत कोटिसूर्यग्रहाधिका । शुभयोगसमायुक्ता शनौ शतभिषा यदि २

महायोगेति विख्याता त्रिकोटिकुलमुद्धरेत् ॥ इति वारुणीमहावारुणीत्रयोदशी ॥ अथ स्कन्दपुराणे शनिप्रदोषप्रतप्तम् ॥ शनी शु
क्लत्रयोदश्यां कार्तिके श्रावणेऽथवा । जया पूर्वा पराश्राद्धा व्यासा चन्द्रजनीमुखम् १ लोमश उवाच । पुरा वृत्रादिभिर्द्वैर्द्वैर्वर्तमाने महाहवे ।
इतः शक्रेण नमुचिरपाफिनेन वै बली २ दैत्यान्पलायितान्दृष्ट्वा हन्यमानान्छुरैर्मृशम् । वृत्रः कोपपराविष्टो देवान्योद्धुमपाययौश्कालाम्निरूपसदृ
श रूपं कृत्वा महाजवम् । व्यवर्द्धत महतेजा रोदसी पूरयन्निव ४ तं दृष्ट्वा भयवित्रस्ता देवाः शुकपुरोगमाः । कर्तव्यं नाम्यपद्यत तदा
गुरुत्वाच्च ह ५ गुरुत्वाच्च । तपसा सुमहोत्तरेण व्रतेन नियमेन च । अजेयोऽयं महतेजा वृत्रः शशुविनाशनः ६ आराधय ततो देव पूज्य
शंकरमव्ययम् । व्रतेन विधियुक्तेन वृत्र जेव्यथ माधिरम् ७ देवा ऊचुः । गुरो केन विधानेन कीदृशेन व्रतेन च । आराधनीयो गौरीशो
द्भस्माभिर्जयकामुकैः ८ तद्ददस्व सुराचार्य त्व हि नः परमा गति ॥ गुरुत्वाच्च । कार्तिकादिषु मासेषु मंदवारे प्रयोदशी ९ विशेषाच्छु
रूपक्षेपु सर्वकामकरी शुभा । तस्यां प्रदोषसमये लिंगरूपी सदाशिव १० पूजनीयो हि देवेंद्र सर्वकामसमृद्धये । स्नात्वा मध्यान्हसमये
तिलामलकसयुतम् ११ शिवस्य चार्चनं कुर्यान्नघपुष्पफलादिभिः । पश्चात्प्रदोषसमये स्यावर लिंगमर्षयेत् १२ स्वयमूस्थापित षापि
पौरुषेयमपौरुषम् । जने वा विजने वापि अरण्ये वा तपोवने १३ ग्रामाद्दहिःस्थित लिंग ग्राम्याच्छतगुण स्मृतम् । नास्माच्छतगुणं पु
ण्यमरण्ये च प्रपूजने १४ वन्याच्छतगुणं पुण्यं लिंगं वै पर्वते स्थितम् । पर्वताश्चायुत पुण्यं तपोवनसमाश्रितम् १५ कारयादिसस्थित
लिंगं श्रुजित स्यादनतकम् । एव विशेषलिंगानां तीर्थानां निपुणो ऋशम् १६ ज्ञात्वा च शिवपूजाया विधिं शमु प्रपूजेयेत् । कूपवापीतटा
गेषु देवस्नातनदी पुत्र १७ क्रमाच्छतगुणं पुण्यं गगायां स्यादनंतकम् । पंचर्षिभाननुद्धृत्य सुस्नायात्परवारिणि १८ ततः प्रदोषसमये स्नात्वा

मोनं समाचरेत् । प्रदीपानां सहस्रेण दीपनीयः सदाशिवः १९ शतेनाप्यथवा देवो द्वात्रिंशद्दीपमालया । घृतेन दीपयेद्दीपान् शिवस्य
 परितुष्टये २० तथाफलैश्च धूपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि । उपचारैः षोडशभिल्लिङ्गरूपी सदाशिवः २१ पूज्यः प्रदोषसमये नृभिः सर्वार्थसिद्धये ।
 नाम्नां शतेन रुद्रो ऽसौ स्तोतव्यश्च स्तुतिप्रियः २२ नमो रुद्राय भीमाय नीलकंठाय वेधसे । कपर्दिने सुरेशाय व्योमकेशाय वै नमः २३
 वृषध्वजाय सोमाय सोमनाथाय वै नमः । दिगंबराय भर्गाय उमाकांत कपर्दिने २४ तपोमयाय व्यासाय शिपिविष्टाय वै नमः । व्या-
 लप्रियाय व्यालाय व्यालानां पतये नमः २५ महीधराय व्याघ्राय पशूनां पतये नमः । त्रिपुरांतकाय सिंहाय शार्ङ्गलाय झषाय च २६
 मिताय मितनाथाय सिद्धाय परमेष्ठिने । कामांतकाय बुद्धाय बुद्धीनांपतये नमः २७ कपोताय विशिष्टाय शिष्टाय परमात्मने । वेदगी-
 ताय गुप्ताय वेदगुह्याय वै नमः २८ दीर्घाय दीर्घरूपाय दीर्घार्थाय मृडाय च । नमो जगत्प्रतिष्ठाय व्योमरूपाय वै नमः २९ गर्वकृत्सु-
 महादित्य अंधकासुरभेदिने । नीललोहितशुक्लाय चंडमुंडप्रियाय च ३० भक्तिप्रियाय देवाय ज्ञाताज्ञाताव्ययाय च । महेशाय नमस्तुभ्यं
 महादेवहराय च ३१ त्रिनेत्राय त्रिदेवाय वेदांगाय नमो नमः । अर्थाय अर्थरूपाय परमार्थाय वै नमः ३२ विश्वरूपाय विश्वाय विश्वनाथाय
 वै नमः । शंकराय च कालाय कालावयवरूपिणे ३३ अरूपाय विरूपाय सुक्ष्मासुक्ष्माय वै नमः । श्मशानवासिने तुभ्यं नमस्ते कृत्ति
 वाससे ३४ शशांकशेखरायैव रुद्रभूमिश्रयाय च । दुर्गाय दुर्गपाराय दुर्गावयवसाक्षिणे ३५ लिंगरूपाय लिंगाय लिंगानांपतये नमः ।
 नमः प्रभावरूपाय प्रणवार्थाय वै नमः ३६ नमो नमः कारणकारणाय मृत्युंजयायात्मभवस्वरूपिणे । त्रियंबकायासितकंठगर्भगौरीपते
 मंगलहेतवे नमः ३७ नाम्नां शतं महेशस्य उच्चार्यै व्रतिना सदा । प्रदक्षिणा नमस्कारा एतत्संख्याः प्रयत्नतः ३८ कार्याः प्रदोषसमये

तुष्टर्थं शक्रस्य च । एतद्व्रतं मयादिष्टं तव शक्र महामते ३९ शीघ्रं कुरु महामाग पञ्चाशुचं कुरु प्रभो । शंभोः प्रसादात्सर्वं ते भवि-
 ष्यति जयादिकम् ४० शक्र उवाच । वृत्रं कदा महेशान समाराधयदादरात् । कथं च स वरं प्राप्तं पुरा कश्चामवद्विज ४१ गुरुस्त्वाप ।
 वृत्रो ह्यह महतेज्वास्तपस्वी तपसा पुरा । शिवं प्रसादयामास पर्वते गधमादने ४२ नाम्ना चित्ररथो राजा वन चित्ररथस्य तव । एत-
 ब्बानीहि भो इह तव पुर्याः समीपतः ४३ यस्मिन्वने महामाग वसति च महर्षयः । तस्माच्चित्ररथ नाम वन परममगलम् ४४ तस्य
 दत्तं शिवेनैव यान च परमादृतम् । कामदं किंकिणीयुक्तं सिद्धचारणसयुतम् ४५ गर्ध्वैरुपशोभितम् । ततस्तेनैव याने-
 न पृथिवीं पर्यटन्पुरा ४६ तथा गिरिसमुद्रांश्च द्वीपान्श्च विविधांस्तथा । एकदा पर्यटन्राजा नाम्ना चित्ररथो महान् ४७ कैलासमागत
 स्तत्र ददर्श परमाद्भुतम् । तदा सर्वां महेशस्य गणेश्वैव विराचिताम् ४८ अर्वांगलमया देव्या शोभित च महेश्वरम् ४९ निरीक्ष्य देव्या
 सहित सदाशिवं कर्पूरभौरं वरमभुज्जेषणम् । कर्पदिनं चद्रकलाविष्णुपित गगाधर देववरं समायाम् ५० प्रहस्य राजा च तथा गिरीशं न्या
 यान्वित वाक्यमिदं बभाषे । वयं च शमो विषयान्विताश्च मर्त्यादयः स्त्रीविजितास्तथा ५१ न लोकमध्ये च मया विलोकिताश्चा-
 ल्मिष्यं कान्तां सदसि प्रविष्टाः ५२ एव वाक्यं निशम्याथ भिरीशः प्रहसन्निव । उवाच न्यायसयुक्तं सर्वपामपि शृण्वताम् ५३ शिव उ
 वाच । मम लोकापवादश्च सर्वेषां न भवेद्यथा । मक्षित कालकूट मे सर्वेपामपि दुर्जयम् ५४ लोकातीतं च मे दृत्त तथा ५५ उपहसत्य-
 सी । ततश्चित्ररथ देवी भिरिजा वाक्यमब्रवीत् ५५ गिरिजोवाच । कथं पुरात्मना ५६ नेन शक्रश्चोपहासितः । मया सहैव मदात्मभ्रीक्षते
 कर्मण फलम् ५६ साधनां समर्पितानामुपहासं करोति यः । देवो वाप्यपवा मर्त्यः स विज्ञेयो ५७ एते मुर्निद्राश्च म

हानुभावास्तथाहि चैते ऋषयो वेदगर्भाः । तथैव सर्वे सनकादयो ह्यमी चाज्ञाननाशाच्छिवमर्चयन्ति ५८ रे मूढ सर्वेषु जनेष्वभिज्ञस्त्वमेव
 चैकोसि परो न कश्चन । तस्मादतिप्रौढतरं नरं त्वां संशिक्षये नैव कुर्याद्यथा त्वम् ५९ अस्मात्पत विमानात्त्वं दैत्यो भूत्वा सुदुर्मते ।
 मम शापेन दग्धस्त्वं गच्छाद्य च महीतलम् ६० एवं शप्तस्तदा देव्या भवान्या राजसत्तमः । राजा चित्रस्थः सद्यः पपात सहसा दिवः
 ६१ आसुरीं योनिमापन्नो वृत्रो नाम्नाऽभवत्तदा । तपसा परमेणैव त्वष्ट्रा संयोजितः क्रमात् ६२ तपसा ब्रह्मचर्येण शंभोराराधनेन च ।
 व्रतेनानेन च बली जेतुं शक्यो न केनचित् ६३ आसुरेण हि भावेन व्यंगं चक्रे व्रतं यतः । तेन च्छिद्रेण चैवासौ पश्चाज्ज्यो भविष्यति
 ६४ तस्मात्त्वमपि देवेन्द्र कृत्वा चेदं व्रतं शुभम् । हनिष्यसि महाबाहो वृत्रं नास्त्यत्र संशयः ६५ गुरोस्तद्बचनं श्रुत्वा ह्युवाचाथ शतक्र-
 तुः । उद्यापनविधिं ब्रूहि प्रदोषस्य च मेऽधुना ६६ गुरुखाच । कार्तिके श्रावणे प्राप्ते मंदवारे त्रयोदशी । संपूर्णा तु भवेद्या सा समग्र-
 व्रतसिद्धये ६७ दृषभो राजतः कार्यो पृष्ठे तस्य सुपीठकम् । तस्योपरि न्यसेद्देवसुमाकांतं त्रिलोचनम् ६८ पंचवक्त्रं दशभुजमर्धौगे गिरिजां
 सतीम् । सौवर्णीं प्रतिमां कृत्वा ताम्रकुंभं जलयुतम् ६९ पंचरत्नफलोपेतं पंचपल्लवशोभितम् । चंदनेन सुगंधेन मिश्रितं शोभितं तथा ७०
 रौप्यपात्रं ततः कृत्वा कुंभस्योपरि विन्यसेत् । अशक्तौ मृन्मयं कुंभं वंशपात्रमथापि वा ७१ पर्णं शरावं संस्थाप्य सौवर्णीं प्रतिमां तथा । शक्त्या
 कृतां प्रतिष्ठाप्य वस्त्रमाल्यविभूषणैः ७२ पूजयित्वा विधानेन रात्रौ जागरणं चरेत् । पुष्पमंडपिकामादौ कृत्वा श्रद्धासमन्वितः ७३ वितानमंडपं
 कुर्यान्नानावर्णैः समन्वितम् । ततः प्रभातसमये नद्यादौ विमले जले ७४ स्नात्वा पुनः समभ्यर्च्य जुहुयात्पायसेन च । उमया सहितं रुद्रं
 पृथगष्टोत्तरं हृनेत् ७५ गौरीर्मिमायमंत्रेण त्र्यंबकेण च शंकरम् । आचार्यं च सपत्नीकं वस्त्रालंकारचंदनैः ७६ तोषयित्वा शुचिं

वती। गादद्याच्च पयस्विनीम् । ब्राह्मणान्मोजयेत्यस्त्राहस्त्रिणाभिः प्रतोययेत् ७७ दीनानायाश्च संतर्प्य ऋच्छिद्रं वाघयेत्ततः । कब्बाऽनुक्षां प्रा
 क्षणेभ्यो बंधुभिः सहितः शुचिः ७८ इदि स्मरन् शिव भक्त्या मुजीत नियमेन च । अनेनैव विधानेन कुर्यादुद्यापन व्रती ७९ एवं
 यः कृस्ते भक्त्या प्रदोषव्रतमुत्तमम् । शनिवारेण संयुक्तं सोथापनविधिं नरः ८० आयुरारोग्यमैश्वर्यं पुत्रपौत्रसमन्वितः । शश्रुन्विवजयते
 निस्य प्रसादाच्छक्रस्य च ८१ तस्मात्स्वमपि देवैश्च पूजयस्व सदाशिवम् । एव प्रदोषविधिना युद्धे ह्यत्र विजेष्यसि ८२ एव निशम्य गु-
 रुणा कथितं तदानीमिन्द्रो यमेन विधिना गिरिश प्रपुण्य । लोकं त्रसतमिव दैत्यपतिं प्रहृष्ट त तत्क्षणादगमयत्क्षयमीशसुष्टया ८३ ई-
 श्वर उवाच । त्रयोदश्या तथा रात्रौ सोपहार त्रिलोचनम् । पश्यति प्रथमे यामे मुख्यते सर्वपातकैः ८४ देव्युवाच । देव केन विधानेन
 प्रदोषव्रतमुत्तमम् । विधातव्य नरैः स्त्रीभिः संतानफलसिद्धये ८५ ईश्वर उवाच । यदा त्रयोदशी कृष्णा मद्वारेण संयुता । आरब्धव्य
 व्रतं तत्र संतानफलसिद्धये ८६ ऋणनिर्मोचनार्याय भीमवारेण संयुता । आयुरारोग्यसिद्धयर्थं मानुवारेण संयुता ८७ एकवत्सरपर्यंत
 प्रतिपक्षे त्रयोदशी । प्रदोषे शिवमभ्यर्च्य नक्तं मोक्ष्यामि शकर ८८ तत्र घोस्केन मन्त्रेण व्रतसकल्पमाधरेत् । स्नात्वा तु लोहिते भानी
 नथादौ नियमी व्रती ८९ शिवालये ततो गत्वा प्रदोषे शिवमर्षयेत् ९० पूजामंत्रः-७० भवायनमः महादेवायन० रुद्राय० नीलकंठाय०
 शशिमौलिनेन० उग्राय० उमाकांताय० ईशानाय० विश्वेश्वराय० त्रिपुरांतकाय० त्रिकामिकालाय० कालामिस्त्राय०
 नीलकंठाय० सर्वेश्वरायन० १६ पञ्चामृतेन स्नपनमेभिर्मन्त्रैः प्रपूजयेत् । दधिमक्केन नेवेद्यं पकान्निर्घृतसयुतम् ९१ दत्त्वा सुमुखवास च
 तद्वृत्तं कमुकादिकम् । समर्प्याष्टदिशस्तत्र दीपानान्यसमन्वितान् ९२ यथा भवान्समस्तानां भक्तानां पापमोचनः । तथा व्रतेन सं

वृष्टः पुत्रं देहि सुलक्षणम् ९३ ऋणरोगादिदारिद्र्यपापछुद्रापमृत्यवः । भयशोकमनस्तापा नश्यंतु मम सर्वदा ९४ पृथिव्यां या-
 नि तीर्थानि सागरांतानि यानि च । अंडमाश्रित्य तिष्ठति प्रदोषे गोवृषस्य तु ९५ स्पष्टा तु वृषणौ तस्य शृंगमध्ये विलोक्य च ।
 पुच्छं च कच्छुदं चैव सर्वपापैः प्रमुच्यते ९६ निवेद्यकर्मजातं च दद्याद्वित्तानुसारतः । दक्षिणा ब्राह्मणेभ्यश्च ततो मौनं विसर्ज-
 येत् ९७ मंदवारो प्रदोषोऽयं शुक्ले कृष्णे त्रयोदशी । यश्चतुर्विंशतिं कुर्याद्यथोक्तफलमाप्नुयात् ९८ अथ पूजनम् ॥ आवाहयेत्प्रथ-
 मतो मंत्रेणानेन सुव्रत । एह्येहि त्वसुमाकांत स्थाने चात्र स्थिरो भव । यावद्दूतं समाप्येत कृपया दीनवत्सल । आवाहनम् ॥ आस-
 ने ऽस्मिन्नुमाकांत सुखस्पर्शे सुनिर्मले । उपविश्य मूढेदानी सर्वशांतिप्रदो भव । आसनम् ॥ पाद्यं च ते मया दत्तं पुष्पगंधसमन्वि-
 तम् । गृहाण देवदेवेश मया दत्तं हि भक्तिः । अर्घ्यम् ॥ शीतलं निर्मलं तोयं कर्पूरेण सुवासितम् । आचम्यतां सुरश्रेष्ठ मया
 दत्तं हि भक्तिः । आचमनीयम् ॥ पंचामृतेन स्नपनं तत्तन्मंत्रैश्च कारयेत् । गोक्षीरधामन्देवेश गोक्षीरेण मया कृतम् ॥ स्नपनं दे-
 वदेवेश गृहाण परमेश्वर । दुग्धस्नानम् ॥ दग्ना चैव मया देवे स्नपनं क्रियते तव । गृहाण भक्त्या दत्तं मे प्रसन्नो मे भवाव्यय । दधि
 स्नाम् ॥ सर्पिषा देवदेवेश स्नपनं क्रियते मया । उमाकांत गृहाणेदं श्रद्धया सुरसत्तम । द्यूतस्नानम् ॥ इदं मधु मया दत्तं तव तुष्ट्यर्थ-
 मेव च । गृहाण शंभो त्वं भक्त्या मम शांतिप्रदो भव । मधुस्नानम् ॥ सितया देवदेवेश स्नपनं क्रियते मया । गृहाण शंभो मे भक्त्या सुप्रसन्नो भ-
 व प्रभो । शर्करास्नानम् ॥ कावेरी नर्मदा वेणी तुंगभद्रा सरस्वती । गंगा च यमुना चैव ताभ्यः स्नानार्थमाहृतम् । गृहाण त्वसुमाकां-
 त खानाय श्रद्धया जलम् । स्नानम् ॥ एतद्भासो मया दत्तं सोत्तरीयं सुशोभनम् ॥ गृहाण त्वं सुरश्रेष्ठ मम वासःप्रदो भव । वस्त्रम् ॥

पशोपवीतं सीवर्णं मया दत्तं च शक्रः । गृहाण परया ह्यष्टया तुष्टिदो भव सर्वदा । उपवीतम् ॥ सुगध चदनं दिव्य मया दत्त तव प्र
 भो । भक्त्या परमया शभो सुमर्गं कुरु मे प्रभो । चदनम् ॥ मालतीचपकादीनि क्षुमुदान्युत्पलानि च । विल्वपत्राणि पूजार्थं स्वीकुरु
 त्वमुमापते । पुष्पम् ॥ धूप विशिष्ट परमं सर्वोपधिविजृम्भितम् । गृहाण परमेशान भमोपरि दयां कुरु । धूपम् ॥ दीप च परम शभो
 घृतवर्तियु योजितम् ॥ दत्त गृहाण देवेश मम ह्यानप्रदो भव । दीपम् ॥ शाल्योदनघृताधूपपायसादिसमन्वितम् ॥ नैवेद्य विविध दत्तं
 भक्त्या मे प्रतिष्टब्धताम् । नैवेद्यम् ॥ नैवेद्यमध्ये पानीय मया दत्त हि भक्तितः । स्वीकुरुष्व महादेव प्रसन्नो भव सर्वदा । मध्येपानी
 यम् ॥ उचरापोशनार्थं वा आनीतं जलमुत्तमम् । गृहाण त्वमुमाकांत सर्वदुःखनिवारक । उत्तरापोशनम् ॥ कर्पूरैरालवगादिपूगीफल
 समन्वितम् ॥ तांबूल कल्पित भक्त्या गृहाण गिरिजाप्रिय । तांबूलम् ॥ इदं फल मया देव । फलम् ॥ हिरण्यगर्मगर्मस्य हेमबीज वि
 भावसोः । दक्षिणा कांची देव स्थापिता मे तवाग्रतः । दक्षिणाम् ॥ दीपावलिर्मया दत्ता सुवर्तिष्ठतसंयुता । पञ्चार्तिक्यप्रदानेन मम
 तेजःप्रदो भव । पञ्चार्तिक्यम् ॥ यानि कानि च पापानि । प्रदक्षिणाम् ॥ मृत्युजयाय स्त्राय नीलकण्ठाय शंभवे । अमृतेशाय शर्वाय महा
 देवाय ते नमः । नमस्तारान् ॥ सेवतिकावकुलचपकपाटलाङ्गी पुन्नागनातिकरवीरसालपुष्पैः । बिल्वप्रवालतुलसीदलमालतीभिस्त्वा
 पूजयामि जगदीश्वर मे प्रसीद । मन्त्रपुष्पांजलिम् ॥ निपत्य दहवद्मौ प्रणम्य च पुनः पुनः । क्षमापयित्वा देवेश रात्रौ जागरण चरेत् ।
 गीतवादित्रन्टल्याधिगृहे वा देवतालये ॥ एव पूजा प्रकृतव्या शंकरस्य च तुष्टिदा । इच्छितं च नरणां सु ददाति भगवान्हरिः ॥ इति
 श्रीस्कन्दपुं शनिप्रदोपत्रतकयोद्यापनपूजा समाप्ता ॥ ॥ अथ प्रदोपत्रतम् ॥ सूत उवाच । काश्चिच्च विप्रवनिता सपुत्रा दुःखकर्शिता ।

शांडिल्यस्य सुखाच्छ्रुत्वा प्रदोषे शिवपूजनम् १ इत्युक्त्वा मुनिना साध्वी सा विप्रवनिता पुनः । तं प्रणम्याथ पप्रच्छ शिवपूजाविधिं
 क्रमात् २ शांडिल्य उवाच । पक्षद्वये त्रयोदश्यां निराहारो भवेद्विवा । घटीत्रयादस्तमयात्पूर्वं स्नानं समाचरेत् ३ शुद्धांबरधरो भूत्वा वा-
 ग्यतो नियमान्वितः । कृतसंभ्याजपविधिः शिवपूजां समारभेत् ४ देवस्य पुरतः सम्यगुपलिध्य नवांभसा । विधाय मंडपं रम्यं धौतव-
 द्वादिभिर्धृतम् ५ वितानाद्यैरलंकृत्य फलपुष्पनवांकुरैः । विचित्रं पद्ममुल्लिख्य वर्णपंचक्रसंयुतम् ६ तत्रोपविश्य तु शुभे सूपविष्टः स्थिरा-
 सने । सम्यक् संपादितशेषपूजोपकरणः शुचिः ७ आगमोक्तेन मंत्रेण पीठमामंत्रयेत्सुधीः । ततः कृत्वाऽऽत्मशुद्धिं च भूतशुद्ध्यादिकं क्र-
 मात् ८ प्राणायामत्रयं कुर्याद्द्विजमंत्रैः सबिंदुकैः । मातृका न्यस्य विधिवद्भवात्वा तां देवतां पराम् ९ वामभागे गुरुं नत्वा दक्षिणे गणपं
 यजेत् । अंसोरगुग्मे धर्मादीन् न्यस्य नाभौ च पार्श्वयोः १० अधर्मादीनन्तादीन् हृदि पीठमनुं न्यसेत् । आधारशक्तिमारभ्य ज्ञानात्मान-
 मनुक्रमात् ११ उक्तक्रमेण विन्यस्य हृदये साधुभाविते । नवशक्तिमये रम्ये ध्यायेद्देवसुमापतिम् १२ चंद्रकोटिप्रतीकाशं त्रिनेत्रं चंद्रभूष
 णम् । आपिंगलजटाजूटं रत्नमौलिविराजितम् १३ नीलग्रीवसुदारांगं नानाहारोपशोभितम् । वरदाभयहस्तं च हरिणं च परश्वधम् १४
 दधानं नागवल्यं केयूरांगदभूषणम् । व्याघ्रचर्मपरीधानं रत्नसिंहासने स्थितम् १५ ध्यात्वा तद्धामभागे च गिरिजां भक्तवत्सलाम् । भा-
 स्वज्जपाप्रसूनाभासुदयार्कसमप्रभाम् १६ विद्युत्कुंजनिभां तन्वीं मनोनयननंदिनीम् । बालेंदुशेखरां स्निग्धां नीलकुंचितकुंतलाम् १७ भृंगसं-
 घातश्चिनीलालकविराजिताम् । मणिकुंडलविद्योतमुखमंडलविभ्रमाम् १८ भवकुंमपंकाभां कपोलतलदर्पणाम् । मधुरस्मितविभ्राजदरुणा-
 धरपल्लवाम् १९ कंबुकंठी शिवासुद्यत्कुचपंकजकुङ्कुलाम् । पाशांकुशाभयाभीष्टविलसंती चतुर्भुजाम् २० अनेकरत्नविलसत्कंकणांगदशोभि-

ताम् । वलित्रयेण विहसुद्धेमकाशीगुणान्विताम् २१ रक्तमाल्यावरषां दिव्यबंधनचर्चिताम् । दिवपालवनितामौलिसभ्रतांघ्रिसरोरुहाम् २२
 रत्नसिंहासनारुगां सर्पराजपरिच्छदाम् २३ एव भ्यात्वा महादेवं देवीं च गिरिजां शुभाम् २३ न्यासक्रमेण संपूज्य देवं गघादिभिः क-
 मात् । पंचभिर्ब्रह्मिभिः कुर्यात्प्रोक्तस्थानेषु वा हृदि २४ पृथक्पुण्यांजलिं देहे मूलेन च हृदि त्रयम् । पुनःस्वयं शिवो भूत्वा मूलमंत्रेण सा
 धकः २५ ततः संपूजयेद्देवं बाह्यपीठे पुनः क्रमात् । सकल्पं प्रवदेत्तत्र पूजारभे समाहितः २६ कूर्ताञ्जलिपुटो भूत्वा धितयेद्धृदि शंकरम् ।
 ऋणपातकदीर्घांगदार्ढ्याविनिवृत्तये २७ अशेषाधविनाशाय प्रसीद मम शंकर । दुःस्वशोकाग्निसततं संसारमपपीडितम् २८ बहुरोगाकुल
 दीनं त्राहि मां हृदयवाहन । आगच्छ देवदेवेश महादेवामयकर २९ ग्रहाण सह पार्वत्या त्वं च पूजां मया कृताम् । इति सकल्प्य वि
 धिवद्बाह्यपूजां समाचरेत् ३० गुरुं गणपतिं चैव यजेत्सव्यापसव्ययोः । क्षेत्रेशमीशकोणे तु यजेद्वास्तोष्पतिं क्रमात् ३१ वाग्देवीं च य
 जेत्तत्र ततः कात्यायनीं यजेत् । धर्मं ज्ञानं सैवराग्यमैश्वर्यं च नमोत्तकैः ३२ स्वैरीशादिकोणेषु पीठपादावनुक्रमात् । आम्नां बिंदुवि
 सर्गाम्यामधर्मादीन्प्रपूजयेत् ३३ मातृरूपां चतुर्दिक्षु मध्येऽनंत सतारकम् । सत्वादित्रिगुणांस्तदुत्तरुपान्पीठेषु विन्यसेत् ३४ अत ऊर्ध्वच्छेदे
 मायालक्ष्म्यौ देव्या शिवेन च । तदते चांशुर्जं भूयः सकलं महलोत्तमम् ३५ यत्र केसरकिंचल्कव्याप्त तत्राक्षरैः क्रमात् । आत्मत्रयमया
 म्यर्च्यं मध्ये महपमादरात् ३६ वामां ग्येष्ठां च गौरीं च मवार्ये दिक्षु पूजयेत् । वामाद्या नव शक्तीश्च नवस्वरयुता यजेत् ३७ हृदि
 बीजत्रयाद्यैश्च पीठमंत्रेण चर्चयेत् । आद्यसिः प्रथमगैस्तु पंचभिर्मूर्तिपक्किभिः ३८ त्रिंशत्त्रिभूर्तिभिश्चान्यैर्निधिद्वयसमन्वितैः । अनंताद्यैः
 पराद्या यामातृभिश्च वृषादिभिः ३९ सिद्धिभिश्चाणिमाद्याभिरिष्टाद्यैश्च तदायुधैः । हृदयमक्षेत्रचर्चेशुर्गाम्भ स्कंदनदिनी ४० गणेशसेन्ययो

चैव स्वस्वलक्षणलक्षितौ । अणिमा महिमा चैव गरिमा लघिमा तथा ४१ ईशित्वं च वशित्वं च प्राप्तिः प्राकाम्यमेव च । अष्टैश्वर्याणि चोक्तानि
 तेजोरूपाणि केवलम् ४२ पंचभिर्ब्रह्मभिः पूर्वं हृल्लेखाद्यादिभिः क्रमात् । अंगैरुमाद्यैरिन्द्राद्यैः पूर्वोक्तैर्मुनिभिस्तुतैः ४३ उमां चंडेश्वरादींश्च पू-
 जयेदुत्तरादितः । एवमावरणैर्युक्तं तेजो रूपं सदाशिव ४४ उमया सहितं देवमुपचारैः प्रपूजयेत् । सुप्रतिष्ठितशंखस्य तीर्थैः पंचामृतैरपि ४५ अ-
 भिषिच्य महादेवं रुद्रसूक्तैः समाहितः । कल्पयेद्भैदिकैर्मंत्रैरासनाद्युपचारकान् ४६ आसनं कल्पयेद्भैमं दिव्यवस्त्रसमन्वितम् । अर्घ्यमष्टगुणोपेतं
 पाद्यं शुद्धोदकेन च ४७ तेनैवाचमनं दद्यान्मधुपर्कं मधूत्तमम् । पुनराचमनं दत्त्वा स्नानमंत्रैः प्रकल्पयेत् ४८ वसंते चोपवीतं च भूषणानि नि-
 वेदयेत् । गंधमष्टांगसंयुक्तं सुपूतं विनिवेदयेत् ४९ ततश्च विल्वमंदारकल्हारसरसीरुहम् । धत्तूरं कर्णिकारं च द्रोणपुष्पं च मल्लिकाम् ५० अ-
 पामार्गं च तुलसीमाधवीचंपकादिकम् । बृहतीकरवीराणि यथालब्धानि भामिनि ५१ निवेदयेत्सुगंधीनि माल्यानि विविधानि च । धूपं का-
 लागरूपन्नं दीपं च विमलं शुभम् ५२ अथ पायसंनैवेद्यं सघृतं सोपदंशकम् । मोदकापूपसंयुक्तं शर्करागुडसंयुतम् ५३ मधुरान्नं दधियुतं जल-
 पानसमन्वितम् । तेनैव हविषा वन्हौ जुहुयान्मंत्रभाषिते ५४ आगमोक्तेन विधिना गुरुवाक्यनियंत्रितः । नैवेद्यं शंभवे भूयो दत्त्वा तांबूलमु-
 त्तम् ५५ फलं नीराजनं दिव्यं छत्रदर्पणमुत्तमम् । समर्पयित्वा विधिवन्मंत्रैर्वैदिकतांत्रिकैः ५६ यद्यशक्तः स्वयं निःस्वो यथाविभवमर्च-
 येत् । भक्त्या दत्तेन गौरीशः पुष्पमात्रेण तुष्यति ५७ अथांगभृतान्सकलान् गणेशादीन्प्रपूजयेत् । स्तवैर्नानाविधैः स्तुत्वा साष्टांगं
 प्रणमेद्बुधः ५८ ततः प्रदक्षिणीकृत्य दृषचंडेश्वरादिकान् । पूजां समर्प्य विधिवत्प्रार्थयेद्भिरिजापतिम् ५९ जय देव जगन्नाथ जय शंकर शाश्वत ।
 जय सर्वसुराध्यक्ष जय सर्वसुरार्चित ६० जय सर्वगुणातीत जय सर्वप्रद । जय नित्यं निराधार जय विश्वंभराऽऽद्य च ॥ जय विश्वैकवंदेश जय

नामद्रभूपण ६१ जय गीरीपते शंभो जय नित्यं निरंजन । जय नाथ कृपासिधो जय मत्कार्तिभञ्जन ६२ जय तुस्तारसंसारसागरोत्तारण
प्रभो । प्रसीद मे महादेव संसारदृष्ट स्थितः ६३ सर्वपापक्षयं कृत्वा रक्ष मां परमेश्वर । महादारिद्र्यममस्य महापापहतस्य ६४ म
हाशोकनिविष्टस्य महारोगाट्टरस्य च । ऋणभारपरीतस्य दहमानस्य प्रसीद मम शक्र । दरिद्री प्रार्थ
येद्देव पुत्रति गिरिजापतिम् ६६ अभाग्यो वापि रात्रा वा प्रार्थयेद्देवमीश्वरम् । दीर्घमायुः सदारोग्य कोशदृढिर्बलोलोन्नति ६७ ममास्तु नि-
त्यमानदः प्रसादात्सर्व शंकर । शत्रवश्च क्षय यांतु प्रसीदंतु मम प्रजाः ६८ नश्यतु दस्यवो राशये जनाः सतु निरापदः । बुभिक्षमरिसतापाः
शमं यांतु महीतले ६९ सर्वस्यसमृद्धिश्च भूयात्सुखमया दिशः । एवमारघयेद्देव प्रदोषे गिरिजापतिम् ७० ब्राह्मणान्भोजयेत्पञ्चादक्षि
णामिश्च पूजयेत् । सर्वपापक्षयकरी सर्वदारिद्र्यनाशिनी ७१ शिवपूजेयमास्त्याता सर्वाभीष्टफलप्रदा । महापातकसुवातमधिक चोपपातक-
श्च ७२ शिवब्रह्मव्यापहरणात्सर्वमन्यद्विनारायेत् । ब्रह्महत्यादिपापानां पुराणेषु स्मृतिष्वपि ७३ प्रायश्चित्तानि दृष्टानि न शिवद्रव्यहारि
णाम् । बहुनाऽत्र किमुक्तेन श्लोकार्हेन त्रवीम्पहम् ७४ ब्रह्महत्याशत वापि शिवपूजा विनाशयेत् । मया कथितमेतत्ते प्रदोषे शिवपूजनम् ७५
रहस्य सर्वज्ञानामत्रायस्येव न सरथः । एताभ्यामपि पुत्राभ्यां शिवपूजाविधीयताम् ७६ अतः सवत्सरादेव परां सिद्धिमवाप्स्यथ । इति
शाठिल्यवचनमाकर्ण्य द्विजमामिनी ७७ ताम्स्यां तु सह बालाभ्यां प्रणनाम मुनेः पदे । रुद्रुवाच । अहमद्य कृतार्थाऽस्मि तव दर्शनमात्र
तः ७८ एतौ कुमारौ भगवन् त्वामेव शरण मती । एष मे तनयो ब्रह्मन् शुचिब्रत इतीरितः ७९ एष राजसुतो नाम्ना धर्मपुत्रः कृतो मया ।
एतावद्द्वयं भगवन् भवशरणकिंकरः ८० समुद्धारस्मिन्पतितान् बोरे दारिद्र्यसागरे ८१ इति प्रपञ्चा शरण द्विजंगना तस्याथ वाक्यैरभृतो

पमानैः । उपादिदेशापि तयोः कुमारयोर्मुनिः शिवाराधनमंत्रविद्याम् ८२ अथोपदिष्टौ मुनिना कुमारौ ब्राह्मणी च सा । तं प्रणम्य समामन्त्र्य
 जग्मुस्ते शिवमंदिरात् ८३ ततः प्रभृति तौ बालौ मुनिवर्योपदेशतः । प्रदोषे पार्वतीशस्य पूजां चक्रतुरंजसा ८४ एवं पूजयतोर्देवं द्विजराजकुमार-
 योः । सुखेनैव व्यतीयाय तयोर्मासचतुष्टयम् ८५ कदाचिद्राजपुत्रेण विनाऽसौ द्विजनंदन । स्वातुं गतो नदीतीरे चचार बहुलीलया ८६
 तत्र निर्झरनिष्पातनिभिन्ने वप्रकर्दमे । निधानकलशं स्थूलं प्रस्फुरंतं ददर्श ह ८७ तं दृष्ट्वा सहसागत्य हर्षकोतुकविह्वलः । देवोपपन्नं मन्वा-
 नो गृहीत्वा शिरसा दधौ ८८ संसंभ्रमं समानीय निधानकलशं बलात् । निधाय भवनस्थांतं मातरं समभाषत ८९ मातर्मतिरिमं पश्य प्रसादं
 गिरिजापतेः । निधानं कुंभरूपेण दर्शितं करुणात्मना ९० अथ सा विस्मिता साध्वी समाहूय नृपात्मजम् । स्वपुत्रं प्रतिनंद्वाह मानयंती
 शिवार्चनम् ९१ शृणुतां मे वचः पुत्रौ निधानकलशीमिमाम् । समं विभज्य गृहीतां मम शासनगौरवात् ९२ इति मातृवचः श्रुत्वा
 तुतोष द्विजनंदनः । प्रत्याह राजपुत्रस्तां विश्रब्धः शंकरार्चने ९३ मातस्तव सुतस्यैव सुकृतेन समागतम् । नाहं गृहीतुमिच्छामि विभक्तं
 धनसंचयम् ९४ आत्मनः सुकृताल्लब्धं स्वयमेव मुनत्तयसौ । स एव भगवानीशः करिष्यति कृपां मयि ९५ एवमभ्यर्चतोः शंभु भूयो-
 ऽपि परया मुदा । संवत्सरो व्यतीयाय तस्मिन्नेव गृहे तयोः ९६ अथैकदा राजसूनुः सह तेन द्विजन्मना । वसंतसमये प्राप्ते विजहार वन-
 तरम् ९७ अथ दूरंगतौ कापि वने द्विजनृपात्मजौ । गंधर्वकन्याः क्रीडंतीः शतशस्तावपश्यताम् ९८ ताः सर्वाश्चारुसर्वांगीर्विहरंतीर्मनो-
 हरम् । दृष्ट्वा द्विजात्मजो दूरादुवाच नृपनंदनम् ९९ इतः परं न गंतव्यं विहरंत्यग्रतः स्त्रियः । स्त्रीसंनिधानं विबुधास्त्यजंति विमलाशयाः
 १०० एताः कैतवधारिण्यो धनयोर्वनदुर्मदाः । मोहयंत्यो जनं दृष्ट्वा वाचानुनयकोविदाः १ अतः परित्यजेत् स्त्रीणां सन्निधिं सहभाषणम् ।

निजधर्मतो विद्वान् ब्रह्मचारी विशेषतः २ अतोऽह नोत्सहे गंठु क्रीडास्थानं मृगीदृशाम् । द्रुक्त्वा द्विजपुत्रस्तु निवृत्तो दूरत स्थितः ३
अयासौ राजपुत्रस्तु कौस्तुकाषिष्टमानस । तासां विहारपदवीभेक एवाऽभयो ययौ ४ तत्र गंधर्वकन्यानां मध्ये त्वेका वरांगना । दृष्ट्वाऽऽयात
राजपुत्रं धितयामास चेतसा ५ अहो कोऽप्यसुदारांगो युवा सर्वांगसुंदरः । मत्प्रमातगमनो छावण्यामृतवारिधि ६ लीलालोकाविशाला-
क्षो मधुरस्मितपेशल । मदनोपमरूपश्रीः सुकुमारांगलक्षण ७ इत्याश्चर्ययुता बाला दुराङ्घ्र्या नृपात्मजम् । सर्वाः सखी समालोक्ष्य व-
षन चेदमन्नर्वित् ८ इतोऽप्यदूरे हेसस्यो वनमरत्येकमुत्तमम् । विशिन्नचंपकाशोकपुन्नागवकुलैर्युतम् ९ तत्र गत्वा तरुन् सर्वांश्च प्रसिष्य
कुसुमोत्करम् । भवत्यः पुनरायास्तु तावचिष्टाम्यह त्विह १० इत्यादिष्टः सखीवर्गो जगामापि वनतरम् । सापि गंधर्वजा तस्यो न्यस्तह
ष्टिर्नृपात्मजे ११ तां समालोच्य तन्वर्गी नवयौवनशाळिनीम् । बालां स्वरूपसपस्या परिभूततिलोत्तमाम् १२ राजपुत्रः समागम्य कौ-
तुकोत्सुखलोचनः । अवाप देवयोगेन मदनस्य शरव्यथाम् १३ गंधर्वतनया सापि प्राप्ताय नृपसुनवे । उत्थाय तरसा तस्मै प्रददौ पल्ल
वासनम् १४ कृतोपधारमासीन तमासाद्य सुमध्यमा । पप्रच्छ तद्रूपगुणैर्ध्वस्तवीर्याकुलैर्द्विया १५ कस्त्वं कमलपत्राक्ष कस्मादेशादिहाग
तः । कस्य पुत्र इति प्रेम्णा पृष्टः सर्वं यवेदयत् १६ विदर्भराजतनय विध्वस्तपितृमातृकम् । शशुभिश्च हृतस्थानमात्मान परया गिरा १७
सर्वं प्रायेन मृतस्तां पप्रच्छ नृपनन्दन । वा त्व वामोरु किं षात्र कार्यं ते कस्य चारमजा १८ किमिव ध्यायसि हृदि किंवा वक्रुमिहेच्छसि ।
इत्युक्त्वा सा पुनः प्राह शृणु राजेंद्रसत्तम १९ आस्ते विद्रविको नाम गधर्वाणां कुलाग्रणीः । तस्याहमस्मि तनया नाम्ना षांशुमती शुभा १९०
त्वामायातं विलोक्याहं त्वत्समापणलादसा । त्यक्त्वा सखीजन सर्वभैकवास्मि महामते २१ सर्वसगीतविधासु न मत्तोऽन्यास्ति काचन । मम

गानेन तुष्यंति सर्वा अपि सुरस्त्रियः २२ साऽहं सर्वकलाभिज्ञा ज्ञातसर्वजनेंगिता । तवाहमीप्सितं वेद्वि मयि ते संगतं मनः २३ तथा ममापिते
 सौख्यं देवेन प्रतिपादितम् । आवयोः खेहभेदोऽत्र नाभिभूयादितः परम् २४ इति संभाष्य तेनाशु प्रेम्णा गंधर्वकन्यका । सुक्ताहारं ददौ तस्मै
 स्वकुचांतरभूषणम् २५ तमादायाच्छतं हारं स तस्याः परमाकुलः । गूढहर्षपरासिक्तमिदमाह नृपात्मजः २६ सत्यमुक्तं त्वया भीरु तथाप्येकं
 वदाम्यहम् । त्यक्तराज्यस्य निःस्वस्य कथं मे भवसि प्रिया २७ या त्वं पितृमती बाला विलंघ्य पितृशासनम् । स्वच्छंदाचरणं कर्तुं मूढे त्वं
 कथमर्हसि २८ इति तस्य वचः श्रुत्वा तं प्रत्याह शुचिस्मिता । अस्तु नाम तथैवाहं करिष्ये पश्य कौतुकम् २९ गच्छ स्वभवनं कांत परश्वः प्रातरेव
 तु । आगच्छ पुनरत्रैव कार्यमस्ति च नो मृषा १३० इत्युक्त्वा तं नृपं कांतं सा संगतसखीजना । अपक्रामत चार्वंगी स चापि नृपनंदनः
 ३१ स समभ्येत्य हर्षेण द्विजपुत्रस्य सन्निधिम् । सर्वमाख्याय तेनैव सार्द्धं स्वभवनं ययौ ३२ तां च विप्रसतीं भूयो हर्षयित्वा नृपा-
 त्मजः । परश्वो द्विजपुत्रेण सार्द्धं तस्मिन् वने ययौ ३३ स तथा पूर्वनिर्दिष्टं स्थानं प्राप्य नृपात्मजः । गंधर्वराजमद्राक्षीदुहित्रा च सम-
 न्वितम् ३४ स गंधर्वपतिः प्राप्तावगिनंद्य कुमारकौ । उपवेश्यासने रम्ये राजपुत्रमभाषत ३५ गंधर्व उवाच । राजेन्द्रपुत्र पूर्वेषुः कैलासं
 गतवानहम् । तत्रापश्यं महादेवं पार्वत्या सहितं विभुम् ३६ आहूय मां स देवेशः सर्वेषां त्रिदिवीकसाम् । सन्निधावाह भगवान् करुणा-
 मृतवारिधिः ३७ धर्मगुप्ताह्वयः कश्चिद्राजपुत्रोऽस्ति भूतले । अकिंचनो भ्रष्टराज्यो हतबंधुश्च शत्रुभिः ३८ स बालो गुरुवाक्येन मद-
 र्चायां स्तः सदा । अद्य तत्पितरः सर्वे मां प्राप्तास्तत्प्रभावतः ३९ तस्य त्वमपि साहाय्यं कुरु गंधर्वसत्तम । यथा स निजराज्यस्थो हत-
 शत्रुर्भविष्यति १४० इत्याज्ञप्तोऽहमीशेन संप्राप्य निजमंदिरम् । अनया च दुहित्रा च बहुशोऽभ्यर्थितस्तथा ४१ ज्ञात्वेमं सकलं शंभोर्नि-

योग करुणारमनः । आदायेमां दुहितर प्राप्नोऽस्मीदं वनांतरम् ४२ अत एनां प्रयच्छामि कन्यामंशुमतीं तव । हत्वा शत्रून्स्वराष्ट्रे त्वा
 स्थापयामि शिवाज्ञाया ४३ तस्मिन्पुरे त्वमनया मुक्त्वा भोगान् यपोचितान् । दशवर्षसहस्रांते गतासि गिरिशालयम् ४४ तत्रापि मम
 मन्येय त्वाभेन प्रतिपत्स्यते । अनेनैव स्वदेहेन दिव्येन शिवसन्निधौ ४५ इति गर्ध्वराजस्तमाभाष्य नृपनदनम् । तस्मिन्वने स्वदुहितुः
 प्राणिग्राहमकारयत् ४६ पारिवर्द्धमदाचस्मै रत्नभारान्महोज्ज्वलान् । ब्रूहामणिं चद्रनिभं मुक्ताहारांश्च मास्वरात्र ४७ दिव्यालकारवासां
 सि कार्तस्वरपरिच्छदान् । गजानामयुतं श्रूयो नियुत नीलवाजिनाम् ४८ स्यदनानां सहस्राणि सौवर्णानि महानि च । पुनरेक रथ दिव्य
 अनुशक्राधुथोपमम् ४९ मयान्नाणां सहस्राणि नुर्णो चाक्षय्यसायकौ । अमेधां सर्वजतूनां शक्तिं च सिधुमर्दिनीम् ५० दुहितुः परिच-
 यार्थं दासीनां च सहस्रकम् । दूदौ प्रीतमनास्सर्मे धनानि विविधानि च ५१ गर्ध्वसेन्यमत्युग्रं चतुरगसमन्वितम् । पुनश्च तत्सहायार्थं
 गयथाधिपतिर्ददौ ५२ इत्य राजेद्रतनयः सप्राप्य श्रियमुत्तमाम् । अमीष्टजायासहितो मुमुदे निजसंपदा ५३ कारयित्वा स्वबुद्धिस्तुर्विवाह
 समयोचितम् । ययौ विमानमाह्वय गयर्वाधिपतिर्दिवम् ५४ धर्मगुप्तः कृतोद्वाहः सह गर्ध्वसेनया । निःशेषितारातिबलः प्रविवेश निज पुरम्
 ५५ ततोऽभिपिकः सचिवैर्त्राह्मिणैश्च महोत्तमै । रत्नसिंहासनारूढश्चक्रे राज्यमकटकम् ५६ या विप्रवनिता पूर्वं तमपुष्पात्स्वपुत्रवत् । सेव
 माताभवत्तस्य स भ्राता द्विजनद्वनः ५७ गर्ध्वर्तनया जाया विदर्भविपयेश्वर । आराध्य देवं गिरिशा धर्मगुप्तो नृपोऽभवत् ५८ एवमन्ये समा-
 राध्य प्रदोषे गिरिजापतिम् । लभतेऽमीप्सितान् कामान्देहति तु परां गतिम् ५९ सुत उवाचाएतन्महाव्रत पुण्य प्रदोषे भकरार्चनम् । धर्मार्थं
 काममोक्षाणां यदेतत्साधन परम् ६० यएतच्छृणुयान्नित्यमाल्यान परमाद्भुतम् । प्रदोषे शिवपूजतिकथयेद्वा समाहितः ६१ न भवेत्तस्य दारिद्र्य

जन्मांतरशतेष्वपि । ज्ञानैश्वर्यसमायुक्तः सौंस्ते शिवपुरं व्रजेत् ६ २ ये प्राप्य दुर्लभमिदं मनुजाः शरीरं कुर्वन्त्यहोऽत्र परमेश्वरपादपूजाम् । धन्यास्त
एव निजपुण्यजितत्रिलोकास्तेषां पदांबुजस्यो भुवनं पुनाति १ ६ ३ ॥ अथोद्यापनं शनिप्रदोषव्रतवत् ॥ तिथ्यादीनां तु संकल्पं पुण्यवाचनपूर्वकम् ।
अब्दमेकं व्रतं कृत्वा तदुद्यापनमाचरेत् १ उमया सहितं रुद्रं सुवर्णेन च कारयेत् । शैष्येण वृषभं कृत्वा कलशोपरि पूजयेत् २ ब्रह्मा-
द्यावाहयेत्तत्र लिंगतोभद्रमंडले । स्वशास्त्रोक्तेन विधिना हुनेद्भृततिलोदनम् ३ पृथक्शिवशिवामंत्रैरष्टोत्तरशतद्वयम् ४ इति श्रीस्कंदपुं-
सोद्यापनपक्षप्रदोषः समाप्तः ॥ ॥ अथमार्गशीर्षशुक्लत्रयोदश्यामनगंत्रयोदशीव्रतम् । श्रीकृष्ण उवाच । शृणु पार्थ व्रतं श्रेष्ठं ना-
म्नाऽनंगत्रयोदशी । या शिवायै पुरा प्रोक्ता प्रसन्नेन्दुमौलिना १ गौर्युवाच । पुरा सौभाग्यकरणा ख्याताऽनंगत्रयोदशी । तस्या व्रतं
महादेव समापि कथय प्रभो २ कस्मिन्मासे प्रकर्तव्यं संपूर्णं च कथं भवेत् । पूज्यानि कानि नामानि विधिना केन वै मृड ३ दुर्भ-
गानां च नारीणां सौभाग्यकरणं प्रभो । वंध्यानां पुत्रजनकं धनधान्यविवर्द्धनम् ४ एतद्व्रतं महादेव प्रसादाद्भक्तुमर्हसि । ईश्वर उवाच ।
ऋथामि न संदेहो महापुण्यं महाफलम् ५ चीर्णेन येन देवेशि सर्वं संपद्यते सुखम् । स्त्रीभिश्चैव विधातव्यं कर्तव्यं च प्रयत्नतः ६
हेमंते हि ऋतौ प्राप्ते मासि मार्गशिरे शुभे । शुक्लपक्षे त्रयोदश्यामुपवासं तु कारयेत् । ७ मह्लिका दंतकाष्ठं च पूजां च मरुत्रेण तु ।
नारंगेणार्घ्यदानं च नैवेद्ये फेणिकास्तथा ८ गंधपुष्पैस्तथा धूपैरर्चयेच्च यथाविधि । अक्षतैश्च फलैश्चैव एकाग्रहृदयः स्थितः ९ स-
म्यग्जितेंद्रियो भूत्वा ह्यनंगं हृदि कल्पयेत् । पश्चात्प्रदक्षिणां कृत्वा अर्घ्यं चैव निवेदयेत् १० नमस्कुर्यादनंगं च मंत्रेणानेन भामि-
नि । नमोऽस्त्वनंगदेवाय सर्वसंगनिवासिने ११ हृद्युपस्थाय नित्याय सूक्ष्माय परमेष्ठिने । स्वर्गं चैव तु पाताले मर्त्यलोके तथे-

योग करुणात्मनः । आदायेर्मा दुहितर प्राप्तोऽस्मीदं वनांतरम् ४२ अत एनां प्रयच्छामि कन्यामंशुमतीं तव । हत्वा शश्टन्स्वराष्ट्रे त्वां
स्थापयामि शिवान्नया ४३ तस्मिन्पुरे त्वमनया मुक्त्वा भोगान् ययोचितान् । दशवर्षसहस्राति गतासि गिरिशालयम् ४४ तत्रापि मम
कन्येय त्वामेव प्रतिपत्स्यते । अनेनेव स्वदेहेन दिव्येन शिवसन्निधौ ४५ इति गर्ध्वराजस्तमामाप्य नृपनदनम् । तस्मिन्वने स्वदुहितु
पाणिग्राहमकारयत् ४६ पारिवर्धमदात्तस्मै रत्नमारान्महोज्ज्वलान् । चूडामणिं चद्रनिभ मुक्ताहारंश्च मास्वरान् ४७ दिव्यालकारवासां
सि कार्तस्वरपरिच्छदान् । मजानामभ्युतं भूयो नियुत नीलवाजिनाम् ४८ स्यदनानां सहस्राणि सौवर्णानि महानि च । पुनरेकं रथ दिव्य
वनुश्चक्रायुधोपमम् ४९ मत्रास्त्राणां सहस्राणि भृगौ चास्त्रय्यसायकौ । अमेधां सर्वजतूनां शक्तिं च स्थिमर्दिनीम् ५० दुहितुः परिच-
र्यार्थं दासीनां च सहस्रकम् । ददौ प्रीतमनास्तस्मै धनानि विविधानि च ५१ गंधर्वसेन्यमत्युग्रं चतुरंगसमन्वितम् । पुनश्च तत्सहायार्थं
गवर्वाधिपतिर्ददौ ५२ इत्य राजेध्रतनयः सम्राप्य श्रियमुत्तमाम् । अभीष्टजायासहितो मुमुदे निजसपदा ५३ कारयित्वा स्वदुहितुर्विवाह
समयोचितम् । ययौ विमानमारुह्य गवर्वाधिपतिर्दिवम् ५४ धर्मगुप्तः कृतोद्गाहः सह गवर्वसेनया । निःशेषितारातिबल प्रविवेश निज पुरम्
५५ ततोऽभिपिकः सचिवैर्त्रास्त्रिभ्यश्च महोत्तमै । रत्नसिंहासनारूढश्चक्रे राज्यमकटकम् ५६ या विप्रवनिता पूर्वं तमपुष्णात्स्वपुत्रवत् । सेव
माताभवत्तस्य स भ्राता द्विजनदनः ५७ आधर्वतनया जाया विदर्भविपयेश्वरः । आराध्य देव गिरिशं धर्मगुप्तो नृपोऽभवत् ५८ एवमन्ये समा
राध्य प्रदोषे गिरिजापतिम् । छर्मतेऽभीप्सितान् कामान्देहति तु परां गतिम् ५९ स्रुत उवाचाएतन्महाव्रत पुण्यं प्रदोषे शकरार्चनम् । धर्मोऽथ
काममोक्षाणां यदेतत्साधनं परम् ६० यएतच्छृणुयामित्यमाख्यान परमाहृतम् । प्रदोषे शिवपूजति कथयेद्वा समाहितः ६१ न प्रवेत्तस्य दारिद्य

जन्मांतरशतेष्वपि । ज्ञानैश्वर्यसमायुक्तः सोऽस्ते शिवपुरं व्रजेत् ६ २ ये प्राप्य दुर्लभमिदं मनुजाः शरीरं कुर्वत्यहोऽत्र परमेश्वरपादपूजाम् । धन्यास्त
एव निजपुण्यजितत्रिलोकास्तेषां पदांबुजरजो भुवनं पुनाति १ ६ ३ ॥ अथोद्यापनं शनिप्रदोषव्रतवत् ॥ तिथ्यादीनां तु संकल्पं पुण्यवाचनपूर्वकम् ।
अब्दमेकं व्रतं कृत्वा तदुद्यापनमाचरेत् १ उमया सहितं रुद्रं सुवर्णेन च कारयेत् । रौप्येण वृषभं कृत्वा कलशोपरि पूजयेत् २ ब्रह्मा-
द्यावाहयेत्तत्र लिंगतोभद्रमंडले । स्वशाखोक्तेन विधिना हुनेद्भृततिलोदनम् ३ पृथक्शिवशिवामंत्रैरष्टोत्तरशतद्वयम् ४ इति श्रीस्कंदपुं-
सोद्यापनपक्षप्रदोषः समाप्तः ॥ ॥ अथमार्गशीर्षशुक्लत्रयोदश्यामनगंत्रयोदशीव्रतम् । श्रीकृष्ण उवाच । शृणु पार्थ व्रतं श्रेष्ठं ना-
म्नाऽनंगत्रयोदशी । या शिवायै पुरा प्रोक्ता प्रसन्नेन्दुमौलिना १ गौर्धुवाच । पुरा सौभाग्यकरणा ख्याताऽनंगत्रयोदशी । तस्या व्रतं
महादेव समापि कथय प्रभो २ कस्मिन्मासे प्रकर्तव्यं संपूर्णं च कथं भवेत् । पूज्यानि कानि नामानि विधिना केन वै मृद ३ दुर्भ-
गानां च नारीणां सौभाग्यकरणं प्रभो । बंध्यानां पुत्रजनकं धनधान्यविवर्द्धनम् ४ एतद्रतं महादेव प्रसादाद्भक्तुमर्हसि । ईश्वर उवाच ।
कथयामि न संदेहो महापुण्यं महाफलम् ५ चीर्णेन येन देवेशि सर्वं संपद्यते सुखम् । स्त्रीभिश्चैव विधातव्यं कर्तव्यं च प्रयत्नतः ६
हेमंते हि ऋतौ प्राप्ते मासि मार्गशिरे शुभे । शुक्लपक्षे त्रयोदश्यामुपवासं तु कारयेत् । ७ मल्लिका दंतकाष्ठं च पूजां च मरुत्रेण तु ।
नारंगेणार्घदानं च नैवेद्ये फेणिकास्तथा ८ गंधपुष्पैस्तथा धूपैरर्चयेच्च यथाविधि । अक्षतैश्च फलैश्चैव एकाग्रहृदयः स्थितः ९ स-
म्यग्जितेंद्रियो भूत्वा ह्यनंगं हृदि कल्पयेत् । पश्चात्प्रदक्षिणां कृत्वा अर्घ्यं चैव निवेदयेत् १० नमस्कुर्यादनंगं च मंत्रेणानेन भामि-
नि । नमोऽस्त्वनंगदेवाय सर्वसंगनिवासिने ११ हृद्युपस्थाय नित्याय सूक्ष्माय परमेष्ठिने । स्वर्गे चैव तु पाताले मर्त्यलोके तथै-

व च १२ सर्वं व्यापिन्नंग त्व गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते । इत्यर्घ्यम् ॥ पूजयेत्स्वस्थचितेन प्राशयेन्मधु वै निशि १३ रमातुल्या भवे-
 न्नारी सीमाग्यमतुल भवेत् । नस्यति सर्वपापानि ह्यन्यजन्मकृतानि च १४ छावण्यमतुल धैव रूपैश्वर्यसमन्वितम् । अश्वमेध-
 स्य यज्ञस्य फलं प्राप्नोति माघवः १५ पोषे शुक्लत्रयोदश्यामौदुवर दंतधावनम् । जातिपुण्यैः पूजन स्यादादिभेनार्घ्यमेव च १६
 अशोषवार्तिका स्त्रिंघा नैवेद्य च प्रकल्पयेत् । उपोष्य पूजयेद्देव भक्त्या नाद्येश्वर प्रिये १७ नाद्येश्वराय शर्वाय ईश्वराय नमो नमः । नमस्ते
 सुवेनेराय गृहाणार्घ्यं नमो नमः १८ इत्यर्घ्यम् ॥ व्रतस्थः स्वस्थचितेन घटन प्राशयेन्निति । सर्वपापविशुद्धात्मा सीमाग्यमतुल भवे-
 त् १९ माघे शुक्लत्रयोदश्यामुपवासं च कारयेत् । विष्णुकृतिन काष्ठेन दत्तान्सशोधयेन्सुष्टुधिः २० छदपुण्यैः समग्र्यर्घ्यं ह्यर्घ्यं जवीर
 पूर्वकम् । नैवेद्ये शर्करा दद्याद्देवो योगेश्वरस्तथा २१ योगेश्वराय देवाय योगजवृनिवासिने । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं योगेश्वर नमोऽस्तु
 ते २२ इत्यर्घ्यम् ॥ मौक्तिकं प्राशयेद्वात्रौ वाजपेयफलं लभेत् । फाल्गुनस्य सिते पक्षे त्रयोदश्यां शुधिस्मिता २३ बदर्या दत्तकाष्ठ च
 जपापुण्यैस्तु पूजयेत् । अपूपैस्तु च नैवेद्यं वीरेशं नामपूजनम् २४ वीरेश्वर वीरमद्र ह्युमाकांत सुरेश्वर । सपुंगं च गृहाणार्घ्यं मयादत्त महे-
 श्वर २५ सीतातुल्या भवेन्नारी ककोल प्राशयेन्निति । वैशशुक्लत्रयोदश्यां मल्लिकादत्तधावनम् २६ दमनेनार्घ्येद्देव जंवीरार्घ्यं प्रकल्पये-
 त् । नैवेद्ये शकुल्यं प्रोक्त्वा विश्वरूप तु पूजयेत् २७ नमस्ते विश्वरूपाय स्वरूपाय महात्मने । गृहाणार्घ्यं मया दत्त विश्वरूप नमोऽस्तुते २८
 इत्यर्घ्यम् । उमातुल्या भवेन्नारी कर्पूर प्राशयेन्निति । वैशाखशुक्लपक्षे तु अपामार्गेण पूर्ववत् २९ पूजां च मल्लिकापुण्यैः सर्जूरार्घ्यं तु दा-
 पयेत् । नैवेद्ये वटकान् दद्यान्महारूप तु पूजयेत् ३० महारूप नमस्तेऽस्तु सर्वविद्वानरूपिणे । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं महारूप नमोऽस्तु ते ।

३१ इदमर्घ्यम् ॥ ततः शुद्धमना भूत्वा जातीतोयं पीबेन्निशि । ज्येष्ठे शुक्लत्रयोदश्यां निर्गुण्डीदंतधावनम् ३२ पूजा बकुलपुष्पैश्च श्री-
 फलेनार्घ्यकल्पना । नैवेद्ये मंडकान्दद्याह्वयं प्राशयेन्निशि ३३ प्रद्युम्नं पूजयेद्देवं सर्वपापप्रणाशनम् । नमस्ते पशुपतये प्रद्युम्न भुवनेश्वर
 ३४ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं प्रद्युम्न परमेश्वर । इत्यर्घ्यम् । सुवर्णशतदानस्य फलमष्टगुणं भवेत् ३५ शुचि शुक्ले त्रयोदश्यां नारिंगं दंतथा-
 वनम् । कर्द्वैः पूजयेद्देवं नारिकेलार्घ्यदानतः ३६ नैवेद्यं दधिभक्तं च पूजयेच्च उमापतिम् । स्वस्थेन मनसा तत्र बिल्वतोयं पिबेन्निशि
 ३७ उमापते महाबाहो कामदेवस्य नायक । गृहाणार्घ्यं चंद्रमौले ह्युमाकांत नमोऽस्तु ते ३८ इत्यर्घ्यम् । वाजपेयस्य यज्ञस्य फलं
 प्राप्नोति मानवः । श्रवणस्य सिते पक्षे त्रयोदश्यां शुभव्रतः ३९ कारंजं दंतकाष्ठं च पद्मपुष्पैस्तु पूजयेत् । मातुलिंगं चार्घ्यदाने दद्या-
 त्प्रह्वेण चेतसा ४० नैवेद्यं पायसं दद्याच्छूलपाणिं तु पूजयेत् । प्राशयेद्गरुं चैव रात्रौ जागरणं चरेत् ४१ नमस्ते गिरिजानाथ नमस्ते
 भक्तिभावन । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं शूलपाणे नमोऽस्तु ते ४२ इत्यर्घ्यम् । सौत्रामणेश्च यज्ञस्य फलमष्टगुणं भवेत् । भाद्रे शुक्लत्रयोद-
 श्यां कंकोलं दंतधावनम् ४३ अर्चयेच्चंपकैः पुष्पैर्नैवेद्ये घृतपुरिकाः । अर्घ्ये निबूफलं दद्यात्सद्योजातं तु पूजयेत् ४४ ततः स्वस्थमना
 भूत्वा केशरं प्राशयेन्निशि । त्रिदशेशाय देवाय सद्योजाताय वै नमः ४५ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सद्योजात नमोऽस्तु ते । इत्यर्घ्यम् । द-
 शानामश्वमेधानां फलमाप्नोति मानवः ४६ आश्विने च त्रयोदश्यां कंकतीदंतधावनम् । अर्चयेत्कर्वीरैस्तु अर्घ्ये कर्कटिकाफलम् ४७
 त्रिदशाधिपतिः पूज्यो नैवेद्ये शुभ्रमंडकान् । प्राशयेत्कांचनं तोयं निशि देवं प्रपूज्य च ४८ त्रिदशाधिप देवेश उमाकांत महेश्वर । त्रि-
 धारूपमयस्त्वं हि अर्घोऽयं प्रतिगृह्यताम् ४९ इत्यर्घ्यम् । चातुर्मासस्य यज्ञस्य फलं दशगुणं भवेत् । कातिके च त्रयोदश्यां कर्द्वं दंतथा-

वनम् ५० रत्नोत्पलैः पूजनं च कूर्मगणार्घ्यं प्रदापयेत् । नैवेद्ये पुरिका दद्यात्पूजयेत्त्रगदीश्वरम् ५१ प्राशयेन्मीक्रुज्जलं निशि चैव
 समाहितः । नमस्ते जगदीशाय तापिने शूलपाणये ५२ गृहाणाढ्यं महेशानं जगदीशं नमोऽस्तु ते । इत्यर्घ्यम् । पूजति जागरं कुर्यात्
 श्रीतवाथमहोत्सवैः ५३ अर्चनीश्वरं कुर्यात्सौवर्णं स्वयमेव च । वस्त्रयुग्मेन सर्वेष्ट्य शय्याया विनिवेशयेत् ५४ एव कृत्वा तु देवेश
 शोभां तत्र तु कारयेत् । श्वेतपुष्पैस्तु सपूज्य श्वेतचन्दनचर्चितम् ५५ दूर्पैर्द्विषैश्च नैवेद्यैः सवस्तां गां पयस्विनीम् । श्वेतवस्त्रपरीवानां
 धंदाभरणभूषिताम् ५६ सुसुन्दरमवस्त्रयुगुलमाधार्याय निवेदयेत् । तथैव दक्षिणां दद्यादासनं चैव पादुके ५७ छत्रं च मुद्रिकां चैव कं
 कणं भूपणं शुभम् । शय्या दिव्या प्रदेया तु तृलाच्छादनसद्युता ५८ गृहोपस्करसद्युता भक्तिसद्युक्केतसा । तत्रोपवेश्य चाचार्यमुप
 वासत्रती ततः ५९ पादौ मूर्ध्नि समारोप्य प्रणिपत्य वचो वदेत् । भगवस्त्वत्प्रसादेन त्रतसद्गुणता मम ६० एवमस्त्विति स त्रुपात्तव
 तुष्टोऽस्तु शकरः । ईश्वर उवाच ॥ एव कृत्वा प्रयत्नेन दपती चैव पूजयेत् ६१ तयोश्च भोजनं दद्याद्द्वयः पारितोषकम् । अनेन वि
 धिना तुप्याम्यहं युक्तस्त्वयाऽनघे ६२ तेभ्यो दत्तं च यत्किञ्चिदक्षयं नात्र सशयः । आचार्यमप्रतः कृत्वा तस्यादेशं तु कारयेत् ६३
 न ह्याचार्यसमं तीर्थं न ह्याचार्यसमं तपः । तस्याहं कायमास्थाय सर्वसिद्धिं नयेद्भवम् ६४ तेनैवाचार्यदानेन सर्वं भवति चाक्षयम् । एत
 द्दत्तं मम श्रेष्ठं यद्द्यादुद्धतरं परम् ६५ राज्यमर्थान् सुतान् सिद्धिमवैषण्यं प्रयच्छति । रूपं धनं चान्यमायुरारोग्यं च प्रदापये ६६ इष्ट
 लाभं च सीमाग्यं वर्द्धयिष्ये वरानने । त्रयोदशीव्रतान्नास्ति सीमाग्यकरणं परम् ६७ ॥ इति म० अनगत्रयोदशीव्रतसंपूर्णम् ॥ इति त्र
 योदशीव्रतानि ॥ ॥ ६४ ॥ अप्यं घटुर्दशीव्रतानि लिख्यते ॥ ॥ तत्र चैत्रशुक्लचतुर्दशी पूर्वा ग्राह्या । निशि भ्रमति मृतानि शण-

यः शूलश्रद्धतः । अतस्तत्र चतुर्दश्यां सत्यां तत्पूजनं भवेत् ३ मधोः श्रावणमासस्य शुक्ला या तु चतुर्दशी । सा रात्रिव्यापिनी ग्राह्या
 नान्या शुक्ला कदाचन २ चैत्रकृष्णचतुर्दश्यां विशेषः स्मर्यते । पृथ्वीचंद्रोदये पुलस्त्यः । चैत्रकृष्णचतुर्दश्यां यः स्नायाच्छिवसन्निधौ । न
 प्रेतत्वमवाप्नोति गंगायां तु विशेषतः ३ इयं च पूर्वा ग्राह्या । इति चैत्रकृष्णचतुर्दशी ॥ अथ वैशाखशुक्लचतुर्दश्यां नृसिंहचतुर्दशीव्रतम् । न
 तच्च प्रदोषव्यापिन्यां कार्यम् । तदुक्तं नृसिंहपुराणे हेमाद्रौ । वैशाखे शुक्लपक्षे तु चतुर्दश्यां निशामुखे । मज्जन्मसंभवं पुण्यं व्रतं पापप्रणा-
 शनम् । वर्षेवर्षे च कर्तव्यं मम संतुष्टिकारणमिति ३ स्कादेपि - वैशाखस्य चतुर्दश्यां सोमवारे ऽनिलर्क्षके । अवतारो नृसिंहस्य प्रदो-
 षसमये द्विजाः २ अनिलर्क्षे स्वाती । दिनद्वये तद्व्यासावव्याप्तौ अंशतः समव्याप्तौ च परा । विषमव्याप्तौ त्वधिकव्याप्तिरिति । दिन-
 द्वयेप्यव्याप्तौ पूर्वा । पूर्वदिने गौणकालव्याप्तेः सत्वात्परदिने च तदभावात् । अस्यां च संकल्परूपव्रतोपक्रमो मध्यान्ह एव कर्तव्यः ।
 स्वातीनक्षत्रयोगे च शनिवारे महद्भ्रतम् । सिद्धियोगस्य संयोगे वणिजे करणे तथा ३ पुंसां सौभाग्ययोगेन लभ्यते दैवयोगतः । एभि-
 र्योगैर्विनापि स्यान्महिनं पापनाशनम् २ सर्वेषामेव वर्णानामधिकारोऽस्ति मद्भ्रते ॥ तथा । अनंगेन समायुक्ता न सोपोष्या चतुर्दशी ३
 धनापत्यैर्वियुज्येत तस्मात्तां परिवर्जयेत् ४ इति तत्रैव निषेधात् । विज्ञाय महिनं यस्तु लंघयेत्पापकृन्नुः । स याति नरकं घोरं यावच्च-
 द्रदिवाकरो ५ ततो मध्याह्नवेलायां नद्यादौ स्नानमाचरेत् । परिधाय ततो वस्त्रं व्रतकर्म समारभेत् ६ इतिव्रतविधिः ॥ अथ कथा ॥
 सूत उवाच । हिरण्यकशिपुं हत्वा देवदेवं जगद्गुरुम् । सुस्वासीनं च नृहरिं शांतकोपं रमापतिम् ३ प्रन्हादौ ज्ञानिनां श्रेष्ठो पालयन् रा-
 ज्यमुत्तमम् । एकाकी च तदुत्संगे प्रियं वचनमब्रवीत् २ प्रन्हाद उवाच ॥ नमस्ते भगवन्विष्णो नृसिंहरूपिणे नमः । त्वद्भक्तोऽहं

सुरेशेकं त्वां पृच्छामि तु तत्त्वतः ३ स्वामिन् त्वयि ममाभिन्ना भक्तिर्जाता त्वनेकधा । कथं ष ते प्रियो जातः कारणं मे षद प्रभो ४
नृसिंह उवाच । कथयामि महाप्राज्ञ शृणुष्वैकाग्रमानसः । भर्तेर्यत्कारण वत्स प्रियत्वस्य ष कारणम् ५ पुरा काले ब्रह्मद्विप्रः किञ्चि
त्त्व नाप्यधीतवान् । नाम्ना त्वं वासुदेवो हि वेश्याससक्तमानसः ६ तस्मिन्नासु न चैव त्व षक्यं सुव्रतं कियत् । कृतवान्मद्व्रतं षैक
वेश्यासगतिलालसः ७ मद्रतस्य प्रभावेण भक्तिर्जाता तवानघ ॥ प्रन्हाद उवाच ॥ श्रीनृसिंहोच्यतां तावत्कस्य पुत्रस्य किं व्रतम् ८
वेश्यायां वर्तमानेन कथं तद्य कृत मया । येन त्वत्प्रीतिमापन्नो वज्रुमर्हसि सांप्रतम् ९ नृसिंह उवाच । पुराऽवतीपुरे ब्रासीद्राक्षणे वेद
पारगः । तस्य नाम सुशर्मेति षड्लोकेषु विश्रुतः १० नित्यहोमक्रियां चैव विदधाति द्विजोत्तमः । ब्रह्मक्रियासु नियतः सर्वासु कि
ल तत्परः ११ जग्निद्योमादिभिर्यज्ञैरिष्टाः सर्वे सुरोत्तमाः । तस्य भार्या सुशीलाऽभृद्धिस्त्र्यता सुवनत्रये १२ पतिव्रता सदाधारा प
तिभक्तिपरायणा । जज्ञिरेऽस्यां सुताः पच तस्माद्विज्वरात्तथा १३ सदाधारेषु विद्वांसः पितृभक्तिपरायणा । तेषां मध्ये कनिष्ठस्त्वं वे
श्यासंगतितत्परः १४ तथापि विद्यमानेन सुरापान सुपातकम् । सौवर्णं चाप्यपहृत धीरेः सार्द्धं त्वया बहू १५ विळासिन्या समं चैव त्वया धी
र्णमथ बहू । एकदा तन्नृहे चासीन्महान्कलिस्त्वया सह १६ तेन कलहभावेन व्रतमेतस्त्वया कृतम् । अज्ञानान्मद्व्रत जातं व्रतानामुत्तमं
हि तव १७ तस्यां विहारयोगेन रात्रौ जाग्रण कृतम् । वेश्याया बह्वम किञ्चित्प्रजात न त्वया सह १८ रात्रौ जाग्रण धीर्णं त्यक्त
भोग्यमनेकधा । व्रतेनानेन धीर्णेन मोदति दिवि देवताः १९ सुष्ठ्यर्थे ष पुरा ब्रह्मा चक्रे भेतदनुत्तमम् । मद्व्रतस्य प्रभावेण निर्मितं स
धराधरम् २० ईश्वरेण पुरा धीर्णं वधार्थं त्रिपुरस्य ष । महाप्राज्ञेन विहितं व्रतमेतन्महाफलम् २१ एतद्व्रतप्रभावेण सर्वे सिद्धिसुपाग

ताः । वेश्यापि मत्प्रिया जाता त्रैलोक्ये सुखचारिणि २२ ईदृशं मद्गतं वत्स त्रैलोक्येषु सुविश्रुतम् । कलहेन विलासिन्या व्रतमेतदुप-
 स्थितम् २३ प्रह्लाद तेन ते भक्तिर्मयि जाता ह्यनुत्तमा । धूर्तया च विलासिन्या ज्ञात्वा व्रतमिदं महत् २४ कलहश्च कृतो येन मद्गतं
 यत्कृतं भवेत् । सा वेश्या तु वरा जाता भुक्त्वा भोज्याननेकशः २५ मुक्त्वा कर्मविलीना तु त्वं प्रह्लाद विशस्व माम् । कार्यार्थं च भ-
 वानास्ते मच्छरीरे पृथङ्गताया २६ विधाय सर्वकार्याणि शीघ्रं चैव गमिष्यसि । य इदं व्रतमावश्यं प्रकरिष्यति मानवाः २७ न तेषां
 पुनरावृत्तिर्मत्तः कल्पशतैरपि । अपुत्रो लभते पुत्रं धनकामो धनं तथा २८ ज्ञानी च मम भक्तश्च दिव्यं सौख्यं लभेन्नरः । स्त्रियो वा
 पुरुषाश्चापि कुर्वति व्रतमुत्तमम् २९ तेभ्यो ददाम्यहं सौख्यं भुक्तिमुक्तिसमन्वितम् । बहुनेक्तिन किं वत्स व्रतस्य फलमुत्तमम् ३०
 प्रह्लाद उवाच । व्रतस्यास्य फलं साधु त्वयि मे भक्तिकारणम् । स्वामिञ्जातं विशेषेण त्वत्तः पापनिर्कृतनम् ३१ अधुना श्रोतुमि-
 च्छामि व्रतस्यास्य विधिं परम् । कस्मिन्मासे भवेदेतत्कस्मिन्वा तिथिवासरे ३२ । एतद्धिस्तरतो देव वक्तुमर्हसि सांप्रतम् । विधिना येन
 वै स्वामिन्समग्रफलभुग्भवेत् ३३ ममोपरि कृपां कृत्वा ब्रूहि त्वं सकलं प्रभो । साधु साधु महाभाग व्रतस्यास्य विधिं
 परम् ३४ सर्वं कथयतो मेऽद्य त्वमेकाग्रमनाः शृणु । वैशाखशुक्लपक्षे तु चतुर्दश्यां समाचरेत् ३५ मज्जन्मसंभवं पुण्यं व्रतं पापप्रणाशन-
 म् । वर्षे वर्षे तु कर्तव्यं मम संतुष्टिकारकम् ३६ महापुण्यमिदं श्रेष्ठं मानुषैर्भवभीरुभिः । तेनैव क्रियमाणेन सहस्रद्वादशीफलम् ३७
 जायते मद्गताद्धिम् मानुषाणां महात्मनाम् । स्वातीनक्षत्रयोगे च शनिवासरसंयुते ३८ सिद्धियोगस्य योगे च वणिजे करणे तथा । पु-
 ष्यसौभाग्ययोगेन लभ्यते देवयोगतः ३९ सर्वैरतैस्तु संयुक्तं हत्याकोटिविनाशनम् । केवलेपि च कर्तव्यं मद्दिने व्रतमुत्तमम् ४० अन्य-

या नरकं याति यावद्धदिवाकरो । यथापया प्रष्टि स्यात्पातकस्य कली युगे ४१ तथातया प्रणश्यति सर्वे घर्मा न संशयः । एतद्
तमभावेण मद्रक्तिः स्यादुरात्मनाम् ४२ विचार्यत्य प्रकर्तव्य माधवे मासि तद्वतम् । निश्चयश्च प्रकर्तव्यो दत्तधावनपूर्वकम् ४३ श्रीनृसिंह
दया कृत्या महाविष्णो ममोपरि । अथाह ते विधास्यामि व्रत निर्विघ्नतां नय ४४ इति नियममत्रः ॥ व्रतस्येन न कर्तव्या सगतिः
पापिभिः सह । मिथ्यालापो न कर्तव्यः समग्रफलाक्षिभिः ४५ स्त्रीभिर्दुष्टैश्च आलापान्त्रतस्थो नैव कारयेत् । स्मर्तव्यं च महारूपा
मग्निने सकल शुभे ४६ ततो मध्याह्नवेलायां नधादौ विमले जले । वैदिकेन च मंत्रेण स्नानं कुर्याद्विचक्षणः ४७ मृत्तिकागोमयेनैव त-
या धात्रीपलेन च । तिलेश्च सर्वपापत्रैः स्नानं कार्यं महात्मभि ४८ परिषाय शुचिर्वासो नित्यकर्म समाचरेत् । ततो गृहं सभागत्य
स्मरमां भक्तियोगतः ४९ गोमयेन प्रलिप्याप कुर्यादष्टदलं शुभम् । कलय तत्र सस्याप्य तात्रं रत्नसमन्वितम् ५० तस्योपरि न्यसेत्पात्रं
यराज त्रीहिपूरितम् । द्वैमी तत्र च मन्मूर्तिः स्याप्या लक्ष्म्यास्तथैव च ५१ पलेन वा तदर्धेन तदर्धेन वा पुनः । यथाशक्त्याऽथवा का
यां विचशाब्धविवर्जितैः ५२ पचायतेन सन्नाप्य पूजनं तु समाचरेत् । ततो ब्राह्मणमाहूय तमाचार्यमलोलुपम् ५३ सदाचारसमायुक्त
शातं दांतं जितेंद्रियम् । तेनैव कारयेत्पूजां हृदा शास्त्रानुसारतः ५४ आचार्यवचनार्द्धीमान्पूजां कुर्याद्यथाविधि । मह्य कारयेत्तत्र पु-
ऽपस्तवकशोभितम् ५५ ऋतुकालोद्भवे पुष्पैः पूजयेत्स्वस्थमानसः । उपचारैः पौष्यभिर्भैत्रिवेदोद्भवेस्तथा ५६ ततः पौराणिकैर्भैत्रे पूज-
नीयो यथाविधि । घटनं शीतलं दिव्यं कस्तुरी कुंकुमं तथा ५७ ददामि तव सुष्टयं नृसिंह परमेश्वर ५८ घटनम् । कालोद्भवानि
पुष्पाणि तुलस्यादीनि च प्रभो । सम्यग्ग्रहाण देवेश लक्ष्म्या सह नमोस्तु ते ५९ पुष्पाणि । कृष्णागरुमयं द्रुप श्रीनृसिंह जग

तपते । तव तुष्ट्यै प्रदास्यामि सर्वदेव नमोऽस्तु ते ६० धूपम् । सर्वतेजोद्भवं तेजस्तस्माद्दीपं ददामि ते । श्रीनृसिंह महाबाहो तिमिरं मे
 विनाशय ६१ दीपम् । नैवेद्यं गृह्यतां देव भक्ष्यभोज्यसमन्वितम् । ददामि ते रमाक्रात सर्वपापक्षयं कुरु ६२ नैवेद्यम् । पीतांबर महा-
 बाहो प्रन्हादभयनाशन । तथाभूतेनार्चनेन यथोक्तफलदो भव ६३ इति प्रार्थना । रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवादित्रनिस्वनैः । पुराणश्रव-
 णाद्यैश्च श्रोतव्याश्च कथाः शुभाः ६४ ततः प्रभातसमये स्नानं कृत्वा जितेंद्रियः । पूर्वोक्तेन विधानेन पुजयेन्मां प्रयत्नतः ६५ वैष्णवान्प्र-
 जपेन्मंत्रान्मदग्रे स्वस्थमानसः । ततो दानानि देयानि वक्ष्यमाणानि चानघ ६६ पात्रेभ्यस्तु द्विजेभ्यो हि लोकदर्पजिगीषया । सिंहः खर्णमयो
 देवो मम संतोषकारकः ६७ गोभूतिलहिरण्यानि देयानि च फलेप्सुभिः । शय्या सतूलिका देया सप्तधान्यसमन्विता ६८ अन्यानि च
 यथाशक्त्या देयानि मम तुष्ट्यै । वित्तशाब्दं न कुर्वीत यथोक्तफलांक्षया ६९ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् । निर्धने-
 नापि कर्तव्यं देयं शक्त्यनुसारतः ७० सर्वेषामेव वर्णानामधिकारोऽस्ति मद्भूते । मद्भूतेस्तु विशेषेण कर्तव्यं मत्परायणैः ७१ तद्देशं न भवे-
 दुःखं न दोषो मत्प्रसादतः । मां समुद्धर देवेश दुस्तराद्भवसागरात् ७२ पातकार्णवमग्नस्य व्याधिदुःखांबुवासिभिः । जीवैस्तु परिभू-
 तस्य मोहदुःखगतस्य मे ७३ करावलंबनं देहि शेषशायिञ्जगत्पते । श्रीनृसिंह रमाक्रांत भक्तानां मय नाशन ७४ क्षीरांबुनिधिवा-
 सिस्त्वं चक्रपाणे जनार्दन । व्रतेनानेन देवेश मुक्तिमुक्तिप्रदो भव ७५ एवं प्रार्थ्यं ततो देवं विमृज्य च यथाविधि । उपहारादिकं सर्वे
 माचार्याय निवेदयेत् ७६ दक्षिणाभिस्तु संतोष्य ब्राह्मणांस्तु विसर्जयेत् । मध्याह्ने तु सुसंयतो भुंजीत सह बंधुभिः ७७ य इदं शृणु-
 याद्भक्त्या व्रतं पापप्रणाशनम् । यस्य स्मरणमात्रेण ब्रह्महत्या व्यपोहति ७८ पवित्रं परमं गुह्यं कीर्तयेद्यस्तु मानवः । सर्वान्कामान-

सर्वकामप्रदायिनि । आगच्छ देवि यमुने व्रतसंपूर्ति हेतवे । इममेगंगे इत्यावाह्य ॥ सिंहासनसमारूढे देवशक्तिसमन्विते ॥ सर्वलक्षणसंपूर्णे
 यमुनायै नमोस्तु ते । आसनम् ॥ रूद्रपादे नमस्तुभ्यं सर्वलोकहितप्रिये । सर्वपापप्रशमनि तरंगिण्यै नमोस्तु ते । पादम् ॥ गरुडपादे नम-
 स्तुभ्यं शंकरप्रियामिनि । सर्वकामप्रदे देवि यमुने ते नमो नमः । अर्घ्यं ॥ विष्णुपादोद्भवे देवि सर्वाभरणभूषिते । कृष्णमूर्ते महादेवि
 कृष्णवैण्यै नमोनमः । आचमनं ॥ सर्वपापहरे देवि विश्वस्य प्रियदर्शिनि । सौभाग्यं यमुने देहि यमुनायै नमोस्तु ते । मधुपर्कं ॥ नं-
 दिपादे महादेवि शंकरार्द्धशरीरिणि । सर्वलोकहिते देवि भीमरथ्यै नमोस्तु ते । पंचामृतस्नानं ॥ सिंहपादोत्तमे देवि नारासिंहसमप्रभे । स-
 र्वलक्षणसंपूर्णे भवानाशिनि ते नमः । शुद्धोदकस्नानं ॥ विष्णुपादाब्जसंभूते गंगे त्रिपथगामिनि । सर्वपापहरे देवि भागीरथ्यै नमोस्तु ते ।
 श्वेतवस्त्रं ॥ त्र्यंबकस्य जटोद्भूते गौतमस्यावनाशिनि । सप्तधा सागरं याति गोदावरि नमोस्तु ते । कंबुकीम् ॥ माणिक्यमुक्तावलि कौस्तु-
 भांश्च गोमेदवैदूर्यसुष्परंगैः । वज्रैश्च नीलैश्च सुशोभितानि गृहाण सर्वाभरणानि देवि । आमरणानि ॥ चंदनागरुकस्तूरीरोचनं कुंकुमं
 तथा । कर्पूरेण समायुक्तं गंधं दद्वि च भक्तितः । गंधम् ॥ श्वेतांश्च चंद्रवर्णाभान् हरिद्रारागरंजितान् । अक्षतांश्च सुरश्रेष्ठे ददामि यमुने शु-
 भे । अक्षतान् ॥ मंदारमालतीजातीकेतकीपाटलैः शुभैः । पूजयामि च देवेशि यमुने भक्तवत्सले । पुष्पाणि ॥ अथांगपूजा ॥ चंचला-
 यै । पादौषू । चपलयै । जानुनीषू । भक्तवत्सलयै । कटीषू । हरायै । नाभिषू । मन्मथवासिन्यै । गुह्यंषू । अज्ञानवासिन्यै
 हृदयंषू । भद्रायै । स्तनौषू । अवहन्त्र्यै । मुखौषू । मुखौषू । भवहृत्त्र्यै । मुखंषू । गौर्यै । गौर्यै । नेत्रेषू । नेत्रेषू । लला-
 टंषू । यमुनायै । शिरःषू । सरस्वत्यै । सर्वांगंषू ॥ अथ नामपूजा ॥ यमुनायै । कमलायै । उरुपलायै । अभीष्टप्रदायै ।

वाङ्मै० हरिहररूपिण्यै० गंगायै० नर्मदायै० मोर्यै० मागीररूप्यै० वृगायै० भद्रायै० कृष्णवैण्यै० भवनाशिन्यै० सरस्वत्यै० कावेर्यै०
 सिंधवे० गीतम्यै० मोमत्यै० मायङ्ग्यै० मरुहायै० मिरिबायै० चन्द्रबूढायै० सर्वेश्वर्यै० महालक्ष्म्यै० नमः ॥ सर्वपापहरे देवि सर्वोपव्रवना
 शिनि । सर्वसप्तभेदे देवि यमुनायै नमोस्तु । इति नामपूजा ॥ दशांगो दुग्गुलोद्भूतभद्रनागुरुस्संयुतः । कपिलाष्टतसंयुक्तो ध्रुपोयं प्रति
 गृह्यताम् । ध्रुप ॥ घृतवर्तिसमायुक्त वन्दिना योचित मया । घृहाण दीपक देवि सर्वैश्वर्यप्रदायिनि । दीपम् ॥ शर्करामधुसयुक्तदधि क्षीर
 च सर्पिषा । पक्कमन्नं मया दत्त नैवेद्य प्रतिसृज्यताम् । नैवेद्यम् ॥ पानीयं पावन श्रेष्ठं गंगादिसखिदुद्भवम् । हस्तप्रक्षालन देवि घृहाण मु
 खशोधनम् । हस्तप्रक्षालनम् ॥ मुसप्रक्षालनम् । कर्पूरेण समायुक्त यमुने चारु चदनम् । समर्पितं मया वृष्म्य करोद्धर्तनकं कुरु क
 रोद्धर्तनार्यैर्षदनम् ॥ इदं फलमिति फल ॥ पूगीफलमिति तांबूल ॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणाम् ॥ त्रैलोक्यपावने भोगे अंशकारविनाशिनि ।
 पंचातिक्व्य घृहाणेद विश्वप्रीत्यै नमोस्तु ते । आतिक्व्य ॥ केतकीभातिक्वुसुभैर्मल्लिकामालतीभैः । पुष्पाञ्जलिर्मया दत्तस्तव प्रीत्यै नमोस्तु
 ते । पुष्पाञ्जलि ॥ यानि कानि चेति प्रदक्षिणा ॥ अन्यथा शरणं नास्तीति नमस्कारं ॥ सुरासुंछ्रादिकिरीटमौक्तिकैर्युक्तं सदा यत्तव पा
 दर्पकजम् । परावरं पातु वरं सुमंमलं नमामि मत्तथा तव कामसिद्धये ॥ भवानि च महालक्ष्मि सर्वकामप्रदायिनि । व्रतं सपूर्णता यासु
 यमुनायै नमोस्तु ते । इति प्रार्थना ॥ इति यमुनापूजा समाप्ता ॥ अथानंतपूजा ॥ ततस्तु मूलभंत्रेण नमस्कृत्य जनार्दनम् । नवाम्रपल्ल
 वामासं पिंगल्लुममृत्खलोचनम् । पीतांबरधरं देवं शंखचक्रमदाधरं । अलंकृतं समुद्रस्य विश्वरूपं विधिंतये । श्यायामि ॥ आगच्छानंत
 देवेश तेषोरशो बगत्सते । इमां मया कृतां पूजां घृहाण पुरुषोत्तम । सहस्रशीर्षेत्यावाहनम् ॥ विष्टर देहि गोविंद गोवर्द्धनधर प्रभो । अनं-

त दीयते यन्मे रत्नसिंहासने विश । पुरुषएवेदमित्यासनं ॥ यथा त्वं सर्वदेवानामिन्द्रादीनां च रक्षसि । तथा मां पालयानंतत्वंदं त्रिशरणा-
गतं । एतावानस्येति पाद्यम् । अनंतानंत देवेश अनंतफलदायक । अनंतानंतरूपोसि गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते । त्रिपादूर्ध्व इत्यर्घ्यं ॥ गंगोदकं
समानीतं हेमकुंभेन योजितम् । आचम्यतां हृषीकेश प्रसीद पुरुषोत्तम । तस्माद्भिराळेत्याचमनीयं ॥ अनंतगुणरूपाय विश्वरूपधराय च ।
नमो महात्म्यदेवाय अनंताय नमो नमः । यत्पुरुषेणेति स्नानं ॥ ततः पंचामृतस्नानं । सुरभेस्तु समुत्पन्नं देवानामपि दुर्लभम् । पयो दं-
दामि देवेश स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् । आप्यायस्वेति पयःस्नानम् ॥ चंद्रमंडलसंकाशं सर्वदेवप्रियं हि यत् । ददामि दधि देवेश स्नानार्थं प्रति-
गृह्यताम् । दधिक्राव्णो अकारिषमिति दधिस्नानं ॥ आज्यं सुराणामाहार आज्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम् । आज्यं पवित्रं परमं स्नानांघृतं भिमि-
क्ष इति घृतस्नानं ॥ सर्वौषधिसमुत्पन्नं पीयूषसदृशं मधु । स्नानाय ते मया दत्तं गृहाण परमेश्वर । मधुवातेति मधुस्नानम् ॥ इक्षुदंडात्समुद्धृतां
शर्करां मधुरां शुभाम् । स्नानाय ते मया दत्तां गृहाण परमेश्वर । स्वादुः पवस्वेति शर्करास्नानं ॥ शुद्धोदकस्नानम् । नाममंत्रैः पूजयेत् ॥ व-
पुरुषसूक्तेन अभिषेकः ॥ तप्तकांचनवर्णामं कौशेयं च सुनिर्मितम् । वस्त्रं गृहाण देवेश लक्ष्मीयुक्त नमोऽस्तु ते । तंयज्ञमिति वस्त्रं ॥ व-
स्नानंतरं आचमनीयं ॥ दामोदरनमस्तेऽस्तु त्राहि मां भवसागरात् । ब्रह्मसूत्रं सोत्तरीयं गृहाण पुरुषोत्तम । यज्ञोपवीतं परमं तस्माद्यज्ञादि-
त्युपवीतं । उपवीतानंतरं आचमनीयं ॥ श्रीखंडचंदनंदि । तस्माद्यज्ञात्सर्वहृ । अक्षतान् ॥ अक्षतान् ॥ अक्षताश्चसु । माल्यादीनि । तस्माद्-
श्वेतिपुष्पं । अथग्रंथिपूजा । श्रियेनमः । मोहिन्यै । पद्मिन्यै । महाबलयै । अजायै । मंगलयै । वरदायै । शुभायै । जयायै । वि-
जयायै । जयंत्यै । पापनाशिन्यै । विश्वरूपायै । सर्वमंगलायै नः १४ इतिग्रंथिपूजा ॥ अथांगपूजा । मत्स्यायनमः । पादौष । कूर्माय ०

गुरुष्ठीपृ० । वराहाय० ज्ञानुनीपृ० । नारसिंहाय० ऊरूपु० । वामनाय० कटीपु० । रामाय० उदरंपु० । श्रीरामाय० हृदयंपु० । कृष्णाय० मुस्त
 पृ० । सहस्रशिरसेनमः शिरापु० । श्रीमदुदन्ताय० सर्वांगपु० ॥ अथावरणपूजा । अनतस्य दक्षिणपार्श्वे रसायै० । वामपार्श्वे भूम्येन० । इतिप्र
 थमावरणं॥ आवरणदेवतामावाह्य हस्तं प्रक्षाल्य गघपुष्प तर्जनीमध्यमांगुष्ठेर्धृत्वा मध्ये शस्त्रोदकं ग्रहीत्वा भूमौ निक्षिप्य पुष्प देवोपरि निक्षि
 पेत् । दयान्धे त्राहि ससारसर्पान्मा शरणामतम् । भक्त्या समर्पये त्रुम्यं प्रथमावरणार्चनम् । इति मंत्रमुच्चार्य जलं त्यक्त्वा पुष्प देवोपरि न्यसे
 त् । इतिपूर्वादिक्रमेण ॥ दृष्टोल्ल्काय० महोल्ल्काय० शतोल्ल्काय० सहस्रोल्ल्काय० ॥ दयान्धेत्राहि० द्वितीयावरणं १ । तथैव वासुदेवाय०
 संकर्षणाय० प्रशुम्नाय० अनिरुद्धाय० दयान्धेत्राहि० तृतीयावरणं २ । प्राच्यां केशवाय० नारायणाय० माघवाय० गोविंदाय० विष्ण
 वे० मधुसूदनाय० त्रिविक्रमाय० वामनाय० श्रीधराय० हृषीकेशाय० पद्मनाभाय० दयान्धेत्राहि० षट्ठोर्यावरणं ४ । पूर्वा
 दिक्रमेण-मत्स्याय० दूर्माय० वराहाय० नारसिंहाय० वामनाय० रामाय० श्रीरामाय० कृष्णाय० बौद्धाय० कल्किने० अनताय०
 विश्वरूपिणे० । दयान्धेत्राहि० पचमावरणं ५ । पूर्वादिक्रमेण अनताय० दक्षिणार्थां० ब्रह्मणेन० । पश्चिमार्यां० वायवे० उत्तरार्थां० ई
 शानाय० । आग्नेय्यां० वारुण्यै० । नैऋत्यां० गायत्र्यै० । ईशान्यां० मिरिजायै० । अग्ने गरुडाय० । वामे
 सुपुण्याय० । दक्षिणे । दयान्धे० त्राहि० षष्ठावरणं ६ । पूर्वादिक्रमेण इन्द्राय० अग्ने० यमाय० निर्ऋतये० वरुणाय० वायवे० सोमाय०
 ईशानाय० । दयान्धेत्रा० सप्तमावरणं ७ । आग्नेय्यां शेषाय० नैऋत्यां विष्णवे० वायव्यां विद्ये० ईशान्यां प्रजापतये० । दयान्धे
 त्राहि० अष्टमावरणं ८ । आग्नेय्यां गणपतये० नैऋत्यां सप्तमातृभ्यो० वायव्यां दुर्गायै० ईशान्यां क्षेत्राधिपतये० ॥ दयान्धेत्राहि० नव-

मावरणम् ९ । मध्ये ब्रह्मणेन० भास्कराय० शेषाय० सर्वव्यापिने० ईश्वराय० विश्वरूपा० महाकामाय० सृष्टिकर्त्रे० कृष्णाय० हरये०
 शिवाय० स्थितिकारकाय० अंतकाय० । दयाब्धेत्राहि० दशमावरणं १० । शौर्ये० वैकुंठाय० महाबलाय० पुरुषोत्तमाय० अजाय०
 पद्मनाभाय० मंगलाय० हृषीकेशाय० अनंताय० कपिलाय० शेषाय० संकर्षणाय० हलायुधाय० तारकाय० सीरपाणये० बलभद्रा-
 य० । दयाब्धेत्राहि० एकादशावरणं ११ । माधवाय० मधुसूदनाय० अच्युताय० अनंताय० गोविदाय० विजयाय० अपराजिताय०
 कृष्णाय० । दयाब्धेत्राहि० द्वादशावरणं १२ । क्षीराब्धिशायिने० अच्युताय० भूम्याधाराय० लोकनाथाय० फणामणिविभूषणाय० सह-
 स्रमूर्धने० सहस्रार्चिषे० । दयाब्धेत्राहि० त्रयोदशावरणं १३ केशवादिचतुर्विंशतिनामभिः । दयाब्धेत्राहि० इतिचतुर्दशावरणं १४ ॥
 अथ पत्रपुजा । कृष्णाय० पलाशप० १ विष्णवे० औदुंबरपत्रं० २ हरये० अश्वत्थप० ३ शंभवे० शृंगिराजप० ४ ब्रह्मणे० जटाधा-
 रप० ५ भास्कराय० अशोकप० ६ शेषाय० कपित्थप० ७ सर्वव्यापिने० वटपत्रं० ८ ईश्वराय० आम्रप० ९ विश्वरूपिणे० कदलीप०
 १० महाकायाय० अपामार्गप० ११ सृष्टिकर्त्रे० करवीरप० १२ स्थितिकर्त्रे० पुन्नागप० १३ अनंताय० नागवल्लीप० १४ ॥ अथ पु-
 ष्पपुजा ॥ ॐ अनंताय० पद्मपु० १ विष्णवे० जातीपु० २ केशवाय० चंपकपु० ३ अव्यक्ताय० कल्हारापु० ४ सहस्रजितेन० केतकी-
 पु० ५ अनंतरूपिणे० बकुलपु० ६ इष्टाय० शतपु० ७ विशिष्टाय० पुन्नागपुष्पं० ८ शिष्टेष्टाय० करवीरपु० ९ शिखंडिने० धतूरपु० १७
 नहुषाय० कुंदपु० ११ विश्ववाहवे० मल्लिकापु० १२ महीधराय० मालतीपु० १३ अभ्युताय० गिरिकर्णिकापु० १४ ॥ अथाष्टोत्तर-
 शतनामभिः पूजयेत् ॥ अनंताय० अच्युताय० अद्भुतकर्मणेन० अस्त्रिभविक्त्रमाय० अपराजिताय० अखंडाय० अग्निनेत्राय० अग्निवपुषे०

अदस्याय० अत्रिपुत्राय० १० अनुकूलाय० अनाशिने० अनवाय० अष्टुनिलयाय० अहरहाय० अष्टमूर्तये० अनिरुद्धाय० अनिर्विष्टा
 य० अचक्षुषाय० अन्दादिकाय० २० अचक्रुषाय० अस्त्रिषुषाय० अनुकूलाय० अमयकराय० अक्षताय० अवपुषे०
 अयोनिजाय० अरविदाक्षाय० अशानवर्चिताय० ३० अवोक्षवाय० अदितिपुत्राय० अत्रिकापतिपूर्वजाय० अपस्मारनाशिने० अव्ययाय०
 अनादिने० अप्रमेयाय० अवशत्रवे० अमरास्त्राय० अनीश्वराय० ४० अजाय० अवोराय० अनादिनिघनाय० अमरप्रभवे० अप्राद्याय०
 अक्रूपाय० अनुत्तमाय० अरूपाय० अङ्गेन० अमोषाधिपतये० ५० अजाय० अक्षमाय० अमृताय० अवोस्वीर्याय० अव्यगाय० अ
 विघ्न्याय० अर्तीद्रियाय० अमितेत्तसे० अमितये० अष्टमूर्तये० ६० अनिलाय० अवशाय० अणोरणीयसे० अशोक्तय० अरविदाय०
 अधिष्ठाय० अमितनयनाय० अरण्यवासिने० अप्रमृष्टाय० अनंतकूपाय० ७० अनलाय० अनिमिषाय० अक्षरूपाय० अग्रगण्याय०
 अप्रमिताय० अंतकाय० अर्षित्पाय० अपानिषये० अतिसुंदराय० अमरप्रियाय० ८० अष्टसिद्धिप्रदाय० अरविदप्रियाय० अरविदो
 द्रवाय० अनयाय० अर्थाय० अक्षोभ्याय० अर्षिभते० अनेकमूर्तये० अनंतब्रह्मांडपतये० अनंतशयनाय० ९० अमरधिपतये० अ
 नाधाराय० अनतनाभे० अनंतभ्रिये० अक्षराय० अमाय० आश्रमातीताय० अन्नादाय० आत्मयोने० १०० अवनी
 पतये० अवनीधराय० अनादिने० आदिसाय० असृताय० अपूर्वगंप्रदाय० अनंताय० १०८ इत्यष्टोत्तरशतनामपूजा । दशम गुगुळो-
 दूतं षडनामस्तंयुतम् । सर्वेषामुत्तमं षडं गृह्यन् सुरप्रदम् । यत्पुरुषव्यदधुरितिषूप ॥ साण्ड च वर्तिसयुक्तं वस्त्रिना योचितं मया । दीप
 घृहाण देवेश त्रैलोक्यप्रतिमिदम् । ब्राह्मणोऽस्येतिदीपम् ॥ अन्नं चतुर्विधं स्वादु पयो दधि घृतं तथा । नानाव्युंवनरोगोमाद्यं नेवेद्यं प्रति-

गृ० । चंद्रमामन० नैवेद्यम् । नैवेद्यमध्येपानीयं० उत्तरापोशनार्थं ते दक्षि तोयं सुवासितं । गृहाणे सुमुखो भूत्वा अनंताय नमो नमः ॥
 उत्तरापोशनं० मुखप्र० हस्तप्र० करोद्धर्तनकं देव मया दत्तं हि भक्तिः । चारु चंद्रप्रभं दिव्यं गृहाण जगदीश्वर । करोद्धर्तनं ॥ इदं फल-
 मिति फलं । पूगीफलं महद्विव्यं० तांबूलं ॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणां० । यानिकानीति० नाभ्याआसी० प्रद० । नमस्ते भगवन्भूयो नमस्ते
 धरणीधर । नमस्ते सर्वनागेन्द्र नमस्ते मधुसूदन ॥ सप्तास्येति नमस्कारं ॥ नमस्ते देवदेवेश नमस्ते गरुडध्वज । नमस्ते कमलाकांत अ-
 नंताय नमोत्तमः । यज्ञेनयज्ञमिति मंत्रपुरुषं ॥ अथदोरकप्रार्थना ॥ अनंताय नमस्तुभ्यं सहस्रशिरसे नमः । नमोस्तु पद्मनाभाय ना-
 गानां पतये नमः ॥ अनंतः कामदः श्रीमाननंतो मे प्रयच्छतु । अनंतदोररूपेण पुत्रपोत्रान्प्रवर्द्धतु ॥ इतिदोरकम् ॥ अथदोरकबंधनमंत्रः ।
 अनंतसंसारग्रहसमुद्रमग्नं समभ्युद्धर वासुदेव । अनंतरूपे विनियोजयस्व ह्यनंतसुत्राय नमो नमस्ते ॥ इतिबध्वा ॥ अथजीर्णदोरकविस-
 र्जनमंत्रः । नमःसर्वहितार्थाय जगदानंदकारक । जीर्णदोरमसुं देव विसृजेहं त्वदाज्ञया । इतिविसृजेव ॥ अथवायनमंत्रः । गृहाणेदं द्विजश्रेष्ठ
 वायनं दक्षिणायुतं । त्वत्प्रसादादहं देव मुच्येयं कर्मबंधनात् ॥ प्रतिगृह्ण द्विजश्रेष्ठ अनंतफलदायक । पक्वान्नफलसंयुक्तं दक्षिणा-
 घृतसंयुतम् ॥ अथजीर्णदोरकदानमंत्रः ॥ अनंतःप्रतिगृह्णाति अनंतो वै ददाति च । अनंतस्तारकोभाभ्यां अनंताय नमो नमः ॥
 इतिदद्यात् ॥ ततः यथाशक्ति ब्राह्मणात् भोजयेत् । अनेन कृतपुजनेन श्रीमदन्तःप्रीयताम् ॥ इतिपूजाविधिः ॥ ॥ अथकथा ॥ सूतउवा-
 च । पुरा तु जाह्नवीतीरे धर्मो धर्मपराक्रमः । जराबंधवधार्थाय राजसूयमुपाक्रमत् ३ कृष्णेन सह धर्मोऽसौ भीमार्जुनसमन्वितः । यज्ञ-
 शालं प्रकुर्वीत महेंद्रालयसन्निभाम् २ यज्ञार्थं भूपतीन्सर्वान्समानीय प्रयत्नतः । गांधारीतनयो राजा एकदा नृपनेदनः ३ दुर्योधन इति

स्थातः समागत्य मसालयम् । दद्यादुर्योर्वनेनात्र प्रांगणं ब्रह्मसन्निभम् १ ऊर्ध्वं कृत्वा तु वखाणि तत्र गच्छच्छन्नेः शनैः । स्मितवक्राश्व
 ताः सर्वा द्वीपथादिवरामना ५ दुर्योधनस्ततो गच्छन्नलमध्ये पपात ह । पुनः सर्वे नृपाम्बेव ऋषयश्च तपोधनाः ६ उपहासं च बह्वृ-
 स्ता द्वीपथादिसुलोचनाः । महाराजाधिराजो ऽभी महाक्रोधपरायणः ७ विनिर्गतः स्वकं राष्ट्रं मातृलेनादृतो नृपः । तस्मिन्काले तु रा-
 कुनिः प्रोवाच मधुरं वचः ८ मुच राजन्महाराज पुरतः कार्यगोखाव । गन्धमुचिष्ठ राज्ञेयं सत्रस्य सदनं प्रति ९ तपेत्पुक्त्वा महाराजः स
 मागच्छन्मसालयाव । विनिर्गच्छन्नृपाः सर्वे त्यक्त्वा यज्ञं स्वराष्ट्रकम् १० दुर्योधन राजभिः स समागत्य गजाङ्गयम् । आनीय पांडुपुत्रा
 णां धर्मभीमार्जुनान्वरान् ११ शूतारंभं चाकुस्त स्वराण्य प्राप्नुयात्तत । शूतैर्नैष जिताः सर्वे पांडवा वीतकल्मषा १२ ततोऽरण्यंतिरे
 गरवा वर्तते वनधारिणः । ततो हृत्वातमापन्नो भ्रातृभिः सह पांडवः १३ ॥ सुत उवाच ॥ अरण्ये वर्तमानास्ते पांडवा दुःस्वकशिताः । कृष्णं
 दद्याद्महात्मानं प्रणिपत्य ययाक्रमम् १४ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अहं तु स्त्रीह सजातो भ्रातृभिः परिवारितः । कथं मुक्तिर्वदास्माकमनं
 ताहुः स्वसागराव १५ कं देवं पूजयिष्यामि राग्यं प्राप्स्याम्यनुत्तमम् । अथवा किं व्रतं कृत्वा त्वत्प्रसादाद्भवेद्वितम् १६ श्रीकृष्ण उवाच ॥
 अनतत्रतमरत्येकं तिथावस्यामनुत्तमम् । सर्वपापहरं नृणां खीणां चैव युधिष्ठिर १७ शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां मासि भाद्रपदे भवेत् । तस्यानु
 धानमात्रेण सर्वपाप व्यपोहति १८ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ कृष्ण कोयमनतेति प्रोच्यते यस्त्वया विभो । किं शेषनाग आहोस्विदनतस्त
 क्षक स्मृतः १९ परमात्माऽथवाऽनंत उवाहो ब्रह्म गीयते । क एयोऽनंतसन्नो वै तथ्य मे ब्रूहि केशव २० ॥ कृष्ण उवाच ॥ अनत

१ कं देवं पूजयिष्यामि प्राप्स्याम्यनुत्तमम् इति वा पाठः ।

इत्यहं पार्थ मम रूपं निबोध तत् । आदित्यादिग्रहात्माऽसौ यः काल इति पठ्यते २१ कलाकाष्ठामुहूर्तादिदिवारात्रिशरीरवान् । पक्षमा-
 सतुं ऋक्षाणि युगकालव्यवस्थया २२ योऽयं कालो मयाऽऽख्यातः सोऽनंत इति कीर्त्यते । सोऽहं कृष्णोऽवतीर्णोऽत्र भृगोस्तारणाय च
 २३ दानवानां वधार्थाय वसुदेवकुलोद्भवम् । मां विद्धि सततं पार्थ साधूनां पालनाय च २४ अनादिमध्यनिधनं कृष्णं विष्णुं हरिं शिवम् ।
 वैकुण्ठं भास्करं सोमं सर्वव्यापिनमीश्वरं २५ विश्वरूपं महाकालं सृष्टिसंहारकारकम् । प्रत्ययार्थं मया रूपं फाल्गुनाय प्रदर्शितम् २६ पूर्वमेव महा-
 बाहो योगिध्येयमनुत्तमम् । विश्वरूपमनंतं च यस्मिन्निद्राश्चतुर्दश २७ वसवो द्वादशादित्या रुद्रा एकादश स्मृताः । सप्तर्षयः समुद्राश्च पर्वताः
 सरितो द्रुमाः २८ नक्षत्राणि दिशो भूमिः पातालं भूर्भुवादिकं । माकुरुष्वान्न संदेहं सोऽहं पार्थ न संशयः २९ ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अनंतव्रतमाहा-
 त्म्यं विधिं वद विदांबर । किं पुण्यं किं फलं चास्य अनुष्ठानवतां नृणाम् ३० केन चादौ पुरा चीर्णं मर्त्ये केन प्रकाशितम् । एवं सविस्तरं सर्वं ब्रूह्य-
 नंतव्रतं मम ३१ ॥ कृष्ण उवाच ॥ आसीत्पुरा कृतयुगे सुमंतुर्नाम वै द्विजः । वसिष्ठगोत्रसंभूतः सुरूपां च भृगोः सुताम् ३२ दीक्षानाम्नीं चोपयेमे
 वेदोक्तविधिना नृप । तस्याः कालेन संजाता दुहिताऽनंतलक्षणा ३३ शीला नाम्नी सुशीला सा वर्द्धते पितृवैशमनि । माता चतस्याः कालेन
 ऽवरदाहेन पीडिता ३४ विनंष्टा सा नदीतोये ययौ स्वर्गं पतिव्रता । सुमंतुस्तु ततोऽन्यां वै धर्मपुंसः सुतां पुनः ३५ उपयेमे विधानेन दुःशीलां ना-
 म नामतः । दुःशीलां कर्कशां चंडीं नित्यं कलहकारिणीं ३६ साऽपि शीला पितुर्गृहे गृहार्चनपरा बभा । कुडचस्तंभबहिर्द्धारदेहलीतोरणादिषु
 ३७ वर्णकैश्चित्रमकरोन्नीलं पीतसितासितैः । स्वस्तिकैः शंखपद्मैश्च अर्चयंती पुनः पुनः ३८ ततः काले बहुगते कौमारवशवर्तिनी । एवं सा वर्द्धते

१ कालोऽवतीर्ण इत्यपि पाठः । २ अनंतं विद्धिः मामिति वा पाठः । ३ विननाश नदीतीरे इति पाठः । ४ नीलादिवर्णैः ।

शीला पितृवेश्मनि मगला ३९ पित्रा दृष्टा तदा तेन स्त्रीधिन्दा यौवने स्थिता । तां दृष्ट्वा चितयामास वराननुगुणान्मुवि० कस्मे देया मया
 वन्या विचार्येति सुदुःसितः । एतस्मिन्नेव काले तु मुनिर्वदविदा वरः ४१ कन्यार्थी षागतः श्रीमान् कौटिन्यो मुनिसत्तमः । उवाच रूपसं
 पन्नां त्वदीयां सनयां दृष्ट्वा ४२ पिता ददौ द्विनैद्राय कौटिन्याय ह्युभे दिने । दृष्टोक्तविधिना पार्थ विवाहमकरोत्तदा ४३ मगलाचारनि
 र्गोप तत्र कुर्वति योपितः । ब्राह्मणाः स्वस्तिवचन जपषोप ष वंदिनः ४४ निर्वर्त्योद्वाहिक सर्वं प्रोक्तवान् कर्कशां द्विजः ॥ सुमनुस्वाच ।
 किंधिद्यायादिक देय जामातुः पारितोषकम् ४५ तपुत्वा कर्कशां हृद्वा प्रोत्सार्य गृहमहनम् । पेटके सुस्थिर बध्वा स्वगृहं गम्यतामिति
 ४६ उवाच विदं नैवास्ति गृहे पश्य यदि स्थितम् । तपुत्वा विमनाः पार्थ सयतात्मा मुनिस्तदा ४७ भोग्यावशिष्टद्यूर्णेन पायेय च
 चकार सा । कौटिन्योपि विवाधेनां पथि गच्छच्छन्नैः शनैः ४८ शीलां सुमतोरादाय नवोवां गोरेण हि । ददर्श यमुनां पूण्यां तामु
 चीर्य तटे रथ ४९ संस्थाप्याऽश्वशयक कर्तुं गताः शिष्याभियुष्य वै । मध्यान्हे भोग्यवेलायां समुचीर्य सरिस्ते ५० ददर्श शीला सा
 स्त्रीणां समुह रक्थासतां । चतुर्दश्यामर्षयंतं मत्तया देव जनार्दन ५१ उपगम्य शनैः शीला पप्रच्छ स्त्रीकदवर्कं । आर्याः किमेतन्मे नूत
 किं नाम व्रतमीदृश ५२ ता ऊचुर्थापितस्तां तु शीलां शीळविभृपणां । अनतव्रतमेतद्वि व्रतेऽनतस्तु प्रुष्यते ५३ साऽज्रवीदहमप्येतत्क
 रिन्ये व्रतमुत्तमम् । विधान कीदृशं तत्र किं दान कोत्र प्रुष्यते ५४ ॥ स्त्रिय ऊचु ॥ शीले सदन्नप्रस्यस्य पुत्राप्त्रा संस्कृतस्य च । अर्धं वि
 प्राय दातव्यमर्षमात्मनि भोजनम् ५५ शक्त्या च दक्षिणां दद्याद्विसथाव्यविवर्जिताः । कर्तव्य यत्सरिषीरे केषां ह्यत्वा हेररिमाम् ५६

शेषं कुशमयं कृत्वा वंशपात्रे निधाय च । सात्वाऽनंतं समभ्यर्च्य मंडले दीपगंधकैः । पुष्पैर्घृषैश्च नैवेद्यैर्नानापक्वान्नसंयुतैः ५७ त-
 स्यात्प्रतो दृढं सूत्रं कुंकुमाक्तं सुदोरकं । चतुर्दशप्रंथियुतं वामे करतले न्यसेत् ५८ अनंतसंसारमहासमुद्रमग्नं समभ्युद्धर वासुदेव । अ-
 नंतरूपे विनियोजयस्व ह्यनंतसूत्राय नमो नमस्ते ५९ अनेन दोरकं बध्वा भोक्तव्यं स्वस्थमानसैः । ध्यात्वा नारायणं देवमनंतं विश्वरू-
 पिणं ६० भुक्त्वा चांते ब्रजेद्धेश्म भद्रे प्रोक्तं व्रतं तव ॥ कृष्ण उवाच ॥ एवमाकर्ण्य राजेंद्र प्रहृष्टेनांतरात्मना ६१ साऽपि चक्रे व्रतं शी-
 ला करे बध्वा सुदोरकम् । (चतुर्दशप्रंथियुतं वामे बाहौ यथोदितम्) । पाथेयमर्धं विप्राय दत्त्वा भुक्त्वा स्वयं ततः ६२ पुनर्जगाम सा ह-
 ष्ठा गोरथेन स्वकं गृहम् । भर्त्रा सहैव शनैकैः प्रत्ययस्तक्षणाद्भूत् ६३ तेनाऽनंतव्रतेनाऽस्य बभौ गोधनसंकुलम् । गृहाश्रमं श्रिया जु-
 ष्ठं धनधान्यसमन्वितं । आकुलं व्याकुलं रम्यं सर्वदाऽतिथिपूजनैः ६४ सापि माणिक्यकांचीभिर्मुक्ताहारैर्विभूषिता । देवांगनेव संपन्ना
 सावित्रीप्रतिमाऽभवत् ६५ विचचार गृहे भर्तुः समीपे सुस्वरूपिणी । कदाचिदुपविष्टाया दृष्टो बद्धः सुदोरकः ६६ शीलाया हस्तमूले
 तु भर्त्रा तस्या द्विजन्मना । किमिदं दोरकं शीले मम वश्याय कल्पितं ६७ धृतं सुदोरकं त्वेतरिकमर्थं ब्रूहि तत्त्वतः ॥ शीलोवाच ॥ यस्य
 प्रसादात्सकला धनधान्यादिसंपदः ६८ लभ्यंते मानवैश्चापि सोऽनंतोऽयं मया धृतः । शीलायास्तद्वचः श्रुत्वा भर्त्रा तेन द्विजन्मना ६९
 श्रीमदांधेन कौरव्य साक्षेपं त्रोटितस्तदा । कोऽनंत इति मूढेन जल्पता पापकारिणा ७० क्षिप्तो ज्वालाकुले वह्नौ हाहा कृत्वा प्रधाव-
 ती । शीला गृहीत्वा तत्सूत्रं क्षीरमध्ये समाक्षिपत् ७१ तेन कर्मविपाकेन सा श्रीस्तस्य क्षयं गता । गोधनं तस्करैर्नीतं गृहं दग्धं धनं

गतम् ७२ यद्यथेवागतं गेहे तस्यैव पुनर्गतम् । स्वजनैः कलहो नित्यं बन्धुमिस्ताडन तदा ७३ अर्नताक्षेपदोषेण दारिद्र्यं पतितं गृहे ।
 न कश्चिद्ददते लोकस्तेन सार्द्धं युधिष्ठिर ७४ शरीरेणासिसंतप्तो मनसाप्यतिदुःस्वितः । निर्वेद परम प्राप्त कौटिभ्यः प्राह तां प्रियाम् ७५
 कौटिभ्य उवाच । शीले ममेदमुत्पन्न सहसा शोक्कारणम् । येनातिदुःखमस्माक जातःसर्वघनक्षयः ७६ स्वजनैः कलहो गेहे न क-
 श्चिन्मां प्रभाषते । शरीरे नित्यसतापः सेदश्चेत्तसि दारुणः ७७ जानासि दुर्नयः कोत्र किं कृत्वा सुकृतं भवेत् ॥ शीलोवाच ॥ प्रत्युवा-
 चाय तं शीला सुशीला शीकमहना ७८ प्रायो नतकृताक्षेपपापसंभयं फलम् । भविष्यति महाभाग तदर्थं यत्नमाचर ७९ एवमुक्तः
 स विप्रर्षिर्जगाम मनसा हरिम् । निर्वेदानिर्जगामास्य कौटिभ्यः प्रयतो वनम् ८० तपसे कृतसकन्त्यो वायुभक्षो द्विजोत्तमः । मनसा
 ध्यायमानस्त क्व द्रक्ष्यामि च त विमुम् ८१ यस्य प्रसादात्सजातमाक्षेपान्निघन भतम् । धनादिक ममातीव सुखदुःखप्रदायकम् ८२
 एव संधितयसोऽथ बन्धाम गहने वने । तत्राऽपरयन्महाधूर्तं शुष्यितं फळितं हुमम् ८३ वर्जितं पक्षिसर्षातैः कीटककोटिसमाहृतम् ।
 तमष्टच्छद्विजोऽनत क्वचिद्दृष्टो महाशुम ८४ ब्रूहि सीम्य ममातीव दुःख भेतसि वर्तते । सोऽब्रवीद्भद्र नाऽनंतः क्वचिद्दृष्टो मया द्विज ८५
 एव निराकृतस्तेन स जगामाऽथ दुःस्वितः । क्व द्रक्ष्यामीति गच्छन्स गां ददर्श सवत्सकाम् ८६ वनमध्ये प्रधावतीभितश्रेतश्च पादव ।
 सोऽब्रवीच्छ्रेतुके ब्रूहि पथनतस्त्वयेक्षित ८७ गौरवाचाऽथ कौटिभ्यं नाऽनंत वेद्यह द्विज । ततो ब्रजन्ददर्शोऽग्रे हृषमं शाद्वले स्थित
 न् ८८ दृष्ट्वा पप्रच्छ गोस्वामिन्नतो वीक्षितस्त्वया । हृषमस्तमुवाचेदं नाऽनतो वीक्षितो मया ८९ ततो ब्रजन्ददर्शाग्नि रम्य पुष्करि

णीद्वयम् । अन्योन्यजलकल्लोलैर्वीचिपर्यतसंगतम् १० छन्नं कमलकल्हारैः कुमुदोत्पलमंडितम् । सेवितं भ्रमरैर्हैसैश्वक्रकारंडवैर्ब-
 केः ११ ते ह्यपृच्छद्विजोऽनंतो युवाम्यां नोपलक्षितः । ऊचतुस्ते पुष्करिण्यौ नाऽनंतो वीक्षितो द्विज १२ ततो ब्रजन्ददशीत्रे गर्दभं कुं-
 जरं तथा । तावप्युक्तौ द्विजेनेत्थं नेति ताभ्यां निवेदितम् १३ एवं स पृच्छन्नष्टाशस्तत्रैव निषसाद् ह । कौडिन्यो विव्हलीभूतो निराशो
 जीविते नृप १४ दीर्घमुष्णं च निश्वस्य पपात भुवि भारत । प्राप्य संज्ञामनंतेति जल्पन्नुत्थाय स द्विजः १५ नूनं त्यक्ष्याम्यहं प्रा-
 णानिति संकल्प्य चेतसि । यावदुद्धंधनं वृक्षे चक्रे तावद्युधिष्ठिर १६ कृपयाऽनंतदेवोपि प्रत्यक्षं समजायत । वृद्धब्राह्मणरूपेण इत ए-
 हीत्युवाच तम् १७ प्रगृह्य दक्षिणे पाणौ गुहायां प्रविवेश तम् । स्वां पुरीं दर्शयामास दिव्यनारीनरैर्युताम् १८ यस्यां निविष्टमात्मानं
 दिव्यसिंहासने शुभे । पार्श्वस्थशंखचक्राब्जगदागरुडशोभितम् १९ दर्शयामास विप्राय विश्वरूपमनंतकम् । विभूतिभैदैश्चानंतैराजंत-
 ममितौजसम् १०० कौस्तुभेन विराजंतं वनमालाविभूषितम् । तं दृष्ट्वा तादृशं रूपमनंतमपराजितम् १ बंधमानो जगादोच्चैर्जयशब्द-
 पुरःसरम् । पापोहं पापकर्माहं पापात्मा पापसंभवः २ त्राहि मां पुंडरीकाक्ष सर्वपापहरो भव । तच्छ्रुत्वाऽनंतदेशः प्राह सुस्त्रिग-
 या गिरा ३ माभैस्त्वं ब्रूहि विप्रेंद्र यत्ते मनसि वर्तते ॥ कौडिन्य उवाच ॥ मया भूत्यवलितेन त्रोटितोऽनंतदोरकः ४ तेन पापवि-
 पाकेन श्रुतिर्मे प्रलयं गता । स्वजनैः कलहो गेहे न कश्चिन्मां प्रभाषते ५ निर्वेदाङ्गमतोऽरण्ये तव दर्शनकांक्षया । कृपया देवदेवेश त्व-
 याऽऽत्मा संप्रदर्शितः ६ तस्य पापस्य मे शांतिं कारुण्याद्भक्तुमर्हसि ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ तच्छ्रुत्वाऽनंतदेश उवाच द्विजसत्तमम् ७

भक्त्या सतोपितो देवः किं न दद्याद्युधिष्ठिर ॥ अनत उवाच । स्वष्टहे गच्छ कौण्डिन्य मा विलभ कुरु द्विज ८ चराऽनंतव्रत भक्त्या
 नव वपाणि पच च । सर्वपापविशुद्धात्मा प्राप्स्यसे सिद्धिमुत्तमाम् ९ पुत्रपौत्रान्समुत्पाद्य मुक्त्वा भोगान्यथेषितान् । अते मत्स्मरण
 प्राप्य मामुपेय्यस्यसशयम् ११० अन्य च ते वर दधि सर्वलोकोपकारकम् । इदमाल्यानकवर शीलानतव्रतादिकम् ११ करिष्यति नरो
 यस्तु कुर्वत्रतमिदं शुभम् । सोऽचिरात्पापनिर्मुक्तः प्राप्नोति परमां गतिम् १२ गच्छ विप्र ग्रहं शीघ्रं यथा येनागतो ह्यसि ॥ कौण्डिन्य उ
 वाच । स्वामिन्टच्छामि ते ब्रूहि किञ्चित्कौतूहलं मया १३ अरण्ये भ्रमता ह्यहं तद्वदस्व जगद्गुरो । यश्चूतष्टक्षः कस्तत्र का गौः को ह्यप
 भस्तथा १४ कमलोत्पलकल्हरीः शोभितं सुमनोहरम् । मया ह्यहं महारण्ये किं तत्पुष्करिणीद्वयम् १५ कः स्वरः कुजरः कोऽसौ कोऽसौ
 हृदो द्विजोत्तमः ॥ अनत उवाच ॥ स चूतष्टक्षो विप्रोऽसौ विद्योवेदविशारदः १६ विद्या न दत्त्वा शिष्येभ्यस्तेनाऽसौ तस्त्वां गतः । या गौ-
 र्वसुधरा ह्यहा पूर्वं सा वीजहारिणी १७ हृपो धर्मस्त्वया ह्यहः शाबल सत्यमास्थितः । धर्माधर्मव्यवस्थानं तच्च पुष्करिणीद्वयम् १८ ब्राह्म-
 ण्यो केषिदप्यास्तां भगिण्यौ ते परस्परम् । धर्माधर्मादि यत्किञ्चिन्ने निवेदयतो मियः १९ विप्राय वेदविद्युपे न दत्तं दुर्बलाय वै । भिक्षा
 दत्त्वा न चार्थिभ्यस्तेन पापेन कर्मणा २० वीचीकहोळमालामिर्गच्छतस्ते परस्परम् । स्वरः क्रोधस्तथा ह्यहः कुजरो मद उच्यते २१
 ब्राह्मणोऽसावनतोऽहं गुहा ससारगह्वरम् । इत्युक्त्वा देवदेवेशास्तत्रिवांतरथीयत २२ स्वप्नाय ततो ह्यहा ततः स्वगृहमागतः । कृत्वाऽनतव्रतं
 सम्पन्नं च वर्षाणि पच च २३ मुक्त्वा सर्वमनतेन यथोक्तं पांडुनदन । अते च स्मरणं प्राप्य गतोऽनंतपुरे द्विजः २४ तथा त्वमपि रा-
 ज्ञेयं कथां शृण्वन् व्रतं कुरु । प्राप्स्यसे चिंतितं सर्वमनतस्य वचो यथा २५ यद्ब्रह्मसुर्देशे वैषं फलं प्राप्तं द्विजन्मना । वैषंकेन तदाप्नोति

कुत्वोपाख्यानकव्रतम् २६ एतत्ते कथितं भूप व्रतानामुत्तमं व्रतम् । यच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः २७ येऽपि शृण्वन्ति सततं
 पक्वमानं पठन्ति ये । तेपि पापविनिर्मुक्ताः प्राप्स्यन्ति च हरेः पदम् २८ संसारगह्वरगुहासु सुखं विहर्तुं वाञ्छन्ति ये कुरुकुलोद्भव शुद्धसत्त्वाः।संपूज्य
 च त्रिभुवनेशमन्तदेवं बध्नन्ति दक्षिणकरे वरदोरकं ते २९ ॥ इति अनंतव्रतकथा समाप्ता ॥ अथाऽनंतव्रतोद्यापनम् ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ त्वत्प्र-
 सादाद्भूतं कृष्ण मयानंतव्रतं शुभम् ॥ इदानीं ब्रूहि मेऽनंतव्रतोद्यापनमुत्तमम् १ ॥ कृष्ण उवाच ॥ शृणु पांडव वक्ष्यामि व्रतोद्यापनमुत्तमम् ।
 कृतेनं सफलं पार्थ व्रतं भवति निश्चितम् २ आदौ मध्ये तथा चांते व्रतस्योद्यापनं चरेत् । यदा वित्तस्य चित्तस्य संपत्तिः शुभकालता ३
 तदा चोद्यापनं कुर्याच्छुभलम् शुभे दिने । चतुर्दशे तु वर्षे तु मुख्यमुद्यापनव्रतम् ४ कायशुद्धिस्त्रयोदश्यां ब्रह्मचारी व्रती ततः । एकमुक्तेन नि-
 यमं कृत्वा भक्तिसमन्वितः ५ ततः प्रातश्चतुर्दश्यां स्नात्वा तीर्थे शुभे शुचिः । संकल्पयेद्रमाकांतं देशकालानुस्मरन् ६ सतो नद्यां देवराते
 तीर्थे प्रसवणे तथा । सर्वौषधैः सर्वगंधैस्तिलकलैरथामलैः ७ वेदोक्तविधिना स्नायात्संतर्प्य पितृदेवताः । ततो गृहं समागत्य वेदां कृत्वा
 सुशोभनाम् ८ तन्मध्य उपविश्याऽथ देशकालौ स्मरेत्ततः । गणेशं पूजयित्वाऽथ पुण्याहं वाचयेद्विजैः ९ आचार्यं च सपत्नीकं वस्येद्देवपा-
 रगम् । ब्राह्मणं च सदस्यं च ऋत्विजश्च चतुर्दश १० सर्वान्वस्त्रैरलंकारैर्जलपात्रादिनाऽर्चयेत् । तत्राऽऽलिखेत् मंडलकं पंचवर्णैः सुशोभनैः
 ११ विरच्य सर्वतोभद्रं मंडपांतस्तु मध्यगम् । ब्रह्मादिदेवतास्तस्मिन्नावाह्यापि च पूजयेत् १२ तन्मध्ये षं, ऋजे धान्यं यथाशक्ति क्षिपेत्त-
 तः । सौवर्णं राजतं वापि ताम्रजं वापि मृण्मयम् १३ तस्योपरि न्यसेत्कुंभमत्रणं सुनवं दृढम् । तस्मिञ्जलं गंधपुष्पफलपल्लवमृत्ति-

१ उद्यापनेनेत्यर्थः ।

काः १४ क्षित्वा रत्नं हिरण्यं च वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् । सौवर्णं राक्षतं ताम्रं मृण्मयं वसंब सया १५ पात्रं तवपरि न्यस्य पट्टवृत्तादिकं
 शुभम् । लिसेदददले तत्र घदनेन सुगंधिना १६ पद्म विरच्य तन्मध्ये ऽनंतमूर्तिं विधाय च । पलेन वा तदर्धेन मापकेणापि वा कृ
 ताम् १७ सौवर्णी रमया युक्तं शंसचक्रगदाब्जकाम् । आवाहनाशुपचारैः पूजयेत्सुसमाहितः १८ पंचामृतेन क्षपयेत्ततश्च वसनद्वयम् ।
 पट्टवृत्तादिक पीतमर्पयित्वाऽर्घयेद्वती १९ पुष्पधूपैस्तथा दीर्घनिवेद्यैश्च प्रपूजयेत् । पुनः पुष्पाणि संयुद्धा पूजयेन्नामभिः क्रमात् २० अनं
 ताय नमः पादौ गुरुषौ सकर्षणाय च । कालात्मने जानुनी च जघने विश्वरूपिणे २१ कटी वै विश्वरूपाय मेढू वै विश्वसाक्षिणे । ना
 भिं सु पद्मनाभाय हृदय परमात्मने २२ कंठं श्रीकंठनाथाय बाहू सर्वास्त्रधारिणे । मुखं सु वाषस्पतये चक्षुषी कपिलाय च २३ ल
 लाटे केशवायेति शिरः सर्वात्मने तथा । नमः पादौ पूजयामीत्येवमादि प्रपूजयेत् २४ एव सपूज्य विधिना रात्री जागरणं घरेत् । गीत
 वादिप्रवृत्त्यादि पुराणश्रवणान्वितम् २५ प्रतियाम प्रकुर्वीत पूजां गंधादिना हरेः । नानाफलानि मक्ष्याणि साद्यानि च निवेदयेत्
 २६ ततः प्रभातसमये स्नात्वा ऽऽचार्यादिभिः सह । अनंतं पूजयेत्प्राग्वत् जुहुयात्पश्चिमे ततः २७ कुंडे वा स्थण्डिले कुर्यादभिस्थापनपूर्व
 कम् । आग्न्यभागात्तमाचार्यं स्वगृहोक्तविधानतः २८ ततोऽश्वत्थसमिद्धिश्च तद्भावेऽन्याभिरेव च । दुग्धमध्वाज्यदधिभिस्तिर्लेर्वा पायसेन
 च २९ आग्नेन च प्रतिद्वय्यमष्टोत्तरसहस्रकम् । अष्टोत्तरशतं वाऽष्टाविंशतिं जुहुयात्क्रमात् ३० अतोदेवेति मंत्रेण स्त्रीणां वै नाममन्त्र-
 तः । प्रणवादिचतुर्थ्यंतं नमोतानतनामतः ३१ नाममन्त्रैश्च जुहुयाच्चतुर्दशभिरादरात् । पुरुपसूक्तेन जुहुयादतोदेवेति वा पुनः ३२ शत

मष्टोत्तरं यावत्प्रत्येकं जुहुयाच्चरुम् । चरुहोमस्तथा कार्यो मंत्रैरैर्विचक्षणः ३३ एतैर्वक्ष्यमाणमंत्रैः । ॐ अनंताय स्वा० ॐ कालाय० ॐ
अहोरात्राय० ॐ अर्धमासाय० ॐ मासाय० ॐ ऋतुभ्य० ॐ संवत्सराय० ॐ परिवत्सराय० ॐ कपिलाय० ॐ शेषाय० ॐ कालात्मने०
ॐ उपसे० ॐ कलायै ॐ काष्ठायै ॐ मुहूर्ताय० ॐ भूरग्नये च महते च स्वा० ॐ भुवो वायवे चांतरिक्षाय च महते
च स्वा० ॐ सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वा० ॐ भूर्भुवः सुवश्रंद्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वा० । समिदादिभिरेवं
च प्रत्येकं जुहुयाक्रमात् । एवं स्विष्टकृदादीनि पूर्णपात्रांतमाचरेत् ३४ जपेत्पुरुषसूक्तं तु स्मृत्वाऽनंतं सुरोत्तमम् । पूर्णाहुतिं च जुहुयाद्धो-
मांते विश्वमित्यूचा ३५ होमशेषं समाप्याऽथ कृत्वा त्र्यायुषमेव च । [ततो वै लोकपालांश्च ग्रहान्पूज्य यथाक्रमम् । गीतवादित्रनिन्दै-
र्दत्त्वा पूर्णाहुतिं प्रति] केचिन्मतेरात्रौहोमः ॥ पूजयित्वा हरिं देवमाचार्यं पूजयेत्ततः ३६ [परिपूज्य सपत्नीकं वस्त्रालंकारभूषणैः ।]
वस्त्रालंकारभूषाद्यैस्ततो धेनुं समर्चयेत् । पयस्विनीं सुशीलां च वस्त्रालंकारभूषिताम् ३७ स्वर्णशृंगी रौप्यसुरीं ताम्रपृष्ठीं सुशोभनाम् ।
कांस्यदोहां रत्नपुच्छाम् निष्ककंठीं सवत्सकाम् ३८ सुरभिवैष्णवीं मातां नित्यं विष्णुपदे स्थिता । ग्रासं गृह्ण मया दत्तं गोमातस्त्रातुमर्हसि ।
३९ गवामंगेषु तिष्ठति भुवनानि चतुर्दश । यस्मात्तस्माच्छुभं मे स्यादिह लोके परत्र च ४० गावो मे अग्रतः संतु गावो मे संतु पृ-
ष्ठतः । गावो मे हृदये संतु गवां मध्ये वसाम्यहम् ४१ मंत्रेणानेन संपूज्य आचार्याय निवेदयेत् । गोदानस्य विधानार्थं दद्यात्स्वर्णं यथा-
विधि ४२ अनंतं परिवारं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् । ऋत्विजः पूजयित्वा ५थ तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ४३ चतुर्दशैव कुंभांश्च पक्वान्नप-
रिपूरितान् । वस्त्रोपवीते दद्याच्च अनंतः प्रीयतामिति ४४ आचार्यादीन्भोजयित्वा पूर्णतां वाचयेत्ततः । अथाऽनंतं विष्टज्यापि गृह्णीयादा-

शेषस्ततः ४५ भक्तियुक्तो नमस्कृत्य ब्राह्मणाश्च क्षमापयेत् । तत्रोद्धृष्टो बंधुयुतो मुजीयारसुसमाहितः । एवं कृतेऽर्नतफलं दाताऽनतो भ
 वेष्टणाम् ४६ इति श्रीम० अनतव्रतवोध्यापन स० ॥ ॥ अथनष्टदोरकविधिः ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ अनतव्रतमाहात्म्यं कृत्स्नं कृष्ण त्वयोदि
 तम् । भगवन्दोररूपेण भाग्यदोसि महात्मनाम् । दोर प्रमादतो नष्ट यदि स्याद्विदित जनैः । तदा किं करणीयं स्याद्व्रतं त्रैलोक्यपावन
 म् ॥ कृष्ण उवाच । साधु पृष्टं त्वया राजन् वक्ष्यामि व्रतनिष्कृतिम् । फलं लोकस्य सर्वस्य रक्षार्थं शृणु तत्कमात् । दोरे नष्टे महान्दो-
 षः प्रभवेद्व्रतिनामिह । तस्मात्तरोपनारायणं प्रायश्चित्तं विधीयते । गुरु प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य समाहितः । विज्ञाप्य दोरनाराय च कृत्वा
 दोर व्रती ततः । इव्यवाह प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्प्यात्वा हरिं परम् । आन्यमग्नावधित्य दद्याद्विप्राय चासनम् । अष्टोत्तरशतं ब्रुत्वा मूल
 मंत्रेण वैष्णवम् । नाममंत्रेण तत्कृत्वा द्वादशाक्षरसुतम् । केरावादि सकृद्ब्रुत्वा प्रायश्चित्तं तु शक्तिः । पूर्णाहुतिं ततो ब्रुत्वा होमरोप
 समापयेत् । व्रतच्छिद्रं जपच्छिद्रं यच्छिद्रं व्रतकर्मणि । वचनासूभिर्देवानां सर्वं संपूर्णतां व्रजेत् । मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं जनार्दन ।
 परप्रजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे । आचार्यपूजनं कार्यं दक्षिणाद्यैर्नृपोत्तम । एव शांतिविधिं कृत्वा पूर्ववद्व्रतमाचरेत् । तस्मात्सर्व-
 प्रयत्नेन प्रायश्चित्तं चरेत्सुधीः ॥ इति म० नष्टदोरकविधिः ॥ ॥ अथ भाद्रपदशुक्लचतुर्दश्यां कार्तिकायां वा माघ्यां वा वैशाख्यां वा कदली
 व्रत हेमाद्रौ भविष्योत्तरे । सा पूर्वाह्नव्यापिनी ग्राह्या ॥ अथ रंमारोपणविधिः ॥ रंभाष्टकं रोपयित्वा स्वहस्तेन च तं पुनः । वर्षमेकं तु संपुण्य
 उदकुमेन सिंचयेत् । यावत्प्रसवपर्यंतं पूजयेत् यथाविधि । पूर्वस्यां प्रसवः सम्यगुत्तरस्या तथैव च । दक्षिणे पश्चिमे दानी रंभाप्रसवक
 क्षणम् ॥ अथ कदलीव्रतविधिः ॥ यदा विषस्य विषस्य संपत्तिः शुभकाकृता । तदा बोध्यापनं कुर्याच्छुभकृते शुभे विभे । कायश्चिद्विषयो

दश्या ब्रह्मचारी व्रती कृती । एकमुक्तेन नियमं कृत्वा भक्तिसमन्वितः । ततः प्रातश्चतुर्दश्यां स्नात्वा तीर्थे शुभे शुचिः । उपवासं तु संकल्प्य
 देशकालावनुस्मरन् । ततो गृहं समागत्य वेदीं कृत्वा सुशोभनाम् । तन्मध्ये उपविश्याथ देशकालौ स्मरेत्ततः । गणेशं पूजयित्वा ऽथ पुण्याहं
 वाचयेद्द्विजः । आचार्यं च सपत्नीकं वरयेद्देवपारगम् । गोचर्ममात्रं संलिप्य सर्वतोमंडलं शुभम् । लिखेत्सम्यक् तथा वर्णेनीलपीतैः सितासितैः ।
 विरच्य लिंगतोम्रद्रं मंडपस्य तु मध्यगम् । ब्रह्माद्या देवतास्तत्र स्थापयित्वा प्रपूजयेत् । अथवा स्वस्तिकं कुर्यात्पद्ममष्टदलं तु वा । ततः सात्रां
 सुपर्णां तु सम्यग्घृतां सुशोभनाम् । समूलां कदलीं स्थाप्य पूजयेत्तां यथाविधि । उत्तमोदकमानीय सेचयेत्तां समाहितः । यथा रंभे विष्टद्धिस्ते
 शाखादीनां सदा भवेत् । तथा वर्द्धय मां देवि सेचये पार्वतीप्रिये ॥ इति सेचनमंत्रः ॥ तन्मध्ये पंचकं धान्यं यथाशक्ति क्षिपेत्ततः । सौवर्णं रा-
 जतं वापि ताम्रजं वाऽपि मृण्मयम् । कुंभं न्यसेत्तदुपरि अत्रणं सुनवं दृढम् । तस्मिञ्जलं गंधपुष्पफलपल्लवमृत्तिकाः । क्षिप्त्वा रत्नं
 हिरण्यं च बल्लयुग्मेन वेष्टयेत् । सौवर्णं राजतं ताम्रं मृण्मयं वंशजं तथा । पात्रं तदुपरि न्यस्य पट्कूलादिकं शुभम् । लिखेदष्टदलं
 तत्र चंदनेन सुगंधिना । पलेन वा तदर्द्धेन माषकेणापि वा तथा । उमामहेश्वरौ कृत्वा मूलमंत्रेण पूजयेत् ॥ इति कदलीव्रतविधिः ।
 अथ उमामहेश्वरसहितकदलीपूजनम् ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्य मम पापनिर्मुक्त्युत्तमसिद्धिपुत्रपौत्रावैधव्येप्सितभोगधनधान्यप्राप्तये उमा-
 महेश्वरसहितकदलीपूजनमहं करिष्ये । तथा कलशार्चनं च करिष्ये । कदल्यागच्छ हे देवि सौभाग्यफलदायिनि । रूपं देहि जयं देहि
 यशो देहि सुनिश्चितम् । आगच्छ वरदे देवि शंकरेण महेश्वरि । करिष्यमाणं पूजां मे गृहाणानुग्रहं कुरु । आवाहनम् । कार्तस्वर-

मयं दिव्य नानामणिगणान्वितम् । अथितिष्ठ महादेवि शिवेन सह पार्वति । आसनम् । अर्घ्यपात्रे स्वर्णपात्रे स्थित जलम् ।
पादार्थं कल्पित भक्त्या गृहाण परमेश्वरि । पाद्यम् । अर्घ्यपात्रे स्थित तोयं फलपुष्पसमन्वितम् । अर्घ्यं गृहाण मे देवि भक्त्या दत्त
शिवप्रिये । अर्घ्यं । कर्पूरोशीरसुरमि शीतल विमल जलम् । गंगायास्तु समानीत गृहाणाचमनीयकम् । आचमनीयं । गंगादि
सर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनयाऽऽहृतम् । स्नानार्थं तु मया देवि गृहाणेदं सुरेश्वरि । स्नानम् । यथा रंभे विष्टच्छिस्ते शालादीनां सदा भ-
वेत् । तथा वद्धेय मां देवि सेचनात्पार्वतीप्रिये । सेचनं । वस्त्रं शुभमयं दिव्यं कुम्भाकं सुशोभनम् । गृहाणाऽऽच्छादन देवि तथाऽऽच्छा
दय मां सदा । वस्त्रं । उपवीतं । कञ्चुकीमुपवस्त्रं च नानारत्नैः समन्वितम् । गृहाण त्वं मया दत्त पार्वत्यै च नमोस्तु ते । कञ्चुकीं ।
उपवस्त्रं । गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मयानीतं सुनिर्मलम् । तोयमेतत्सुखस्पर्शी गृहाणाचमनीयकम् । आचमनीयं । श्रीसंघं चंदनं दिव्य
गंधाद्भ्यो सुमनोहरम् । विलेपन गृहाणेदं रुद्राणि शिववल्लभे । चंदनं । अक्षताश्चसुरं । अक्षतां । हरिव्राह्मं कुम । सीभाग्यद्रव्याणि ।
मालतीचपद्मादीनि शतपत्रादिकानि च । सुगंधीनि गृहाण त्वं पूजार्थं सुमनांसि च । पुष्पाणि । अगुरु गुग्गुलं घृपं दशार्गं सुम
नोहरम् । गृहाणेम वृत्तिकर प्राणस्य दयितं परम् । घृप । षष्ठुर्दं सर्वलोकानां तिभिरस्य निवारणम् । आर्तिक्यं कल्पित भक्त्या
गृहाण परमेश्वरि । दीप । नानापफात्रसयुक्तं रसेः पक्विं समन्वितम् । नैवेद्यं विविध भक्त्या कल्पितं त्वं गृहाण मे । नैवेद्यं । कर्पू
रालवगादिनागवल्लीदलान्वितम् । पूरीफलसमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् । तांबूलं । इदंफलमिति फलं । धिरण्यगर्भेति दक्षिणां । नी
रानयामि देवेशि मक्तानां भयनाशिनि । देहि मे सर्वतोभाग्य शिवेन सहितेऽन्धे । नीराजनं । यानिकानिचेतिप्रदक्षिणां । आश्वये

देवपत्नीनां पूजिते च श्रिया स्वयम् । सौभाग्यारोग्यमायुश्च देहि रंभे नमोस्तु ते । नमस्कारं । त्वमिन्द्राण्याः प्रिया नित्यं शंकरस्याति-
 वल्लभा । सतीनां कामदा पूज्या कामान्मे परिपूरय । प्रार्थनां ॥ इति पूजनं ॥ ॥ अथकथा ॥ युधिष्ठिर उवाच । कृष्ण महाबाहो सर्व-
 विद्याविशारद । अनाथनाथ विश्वात्मन् दीनदैत्यनिकृंतन १ त्वमस्माकं परो बंधुस्त्वमस्माकं परं सखा । त्वयाऽभिरक्षिता नित्यं विच-
 रामोऽत्र निर्भयाः २ किंचित्पृच्छामि देवेश कृपां कुरु वदस्व मे । यदुह्यं सर्वधर्मेषु कृते यस्मिन्महत्फलम् ३ सौभाग्यारोग्यदं पुण्यं धन-
 धान्यविवर्द्धनम् । अन्नाच्छादनपुत्रादिवर्द्धनं श्रीनिकेतनम् ४ तन्ममाचक्ष्व भगवन् लोकानामुपकारकम् ॥ श्रीकृष्ण उवाच ॥ शृणु राज-
 न्प्रक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् ५ यत्कृत्वा सर्वदुःखेभ्यो नारी मुच्येत संकटात् । वस्त्रान्नपानविच्छित्तिर्न भवेत्तु कदाचन ६ पुरा ममेत्य-
 वै कांता रुक्मिणी प्राणवल्लभा । प्रणिपत्याऽब्रवीद्दीना सर्वकामाप्तये शुभा ७ सौभाग्यं मे कथं देव भवेज्जन्मनि जन्मनि । सपत्नीनां
 श्रियं वीक्ष्य स्पृहा मे जायते प्रभो ८ इति प्रियाया वचनं श्रुत्वाऽहं तां समब्रुवम् । रंभाव्रतं कुरुष्वाम्शु सौभाग्यावास्ये शुभम् ९ कृते
 यस्मिन्व्रते देवि परं सौभाग्यमाप्स्यसि । इति श्रुत्वा वचो देवी रुक्मिणी मामभाषत १० रंभाव्रते भवेत्किं भो को विधिः कस्य पूजनम् ।
 केन चादौ पुरा चीर्णं मर्त्यं केन प्रकाशितम् ११ रुद्रिमण्या भाषणं श्रुत्वा पुनरेवाऽहमब्रुवम् । रंभाव्रतविधिं वक्ष्ये देवि यथोदित-
 म् १२ गोचर्ममात्रं संलिप्य सर्वतोलिगमद्रकम् । लिखेत्सम्यक् पंचवर्णेनीलपीतैः सितासितैः १३ ब्रह्माद्या देवताः सर्वाः स्थापयित्वा प्रपूज-
 येत् । कलशोपरि संस्थाप्य वैणवे पदले शुभे १४ उमामहेश्वरौ तत्र मूलमंत्रेण पूजयेत् । अथवा स्वस्तिकं कृत्वा पद्ममष्टदलं तु वै १५
 ततः सात्रां सपर्णी च सम्यग्दत्तां सुशोभनाम् । समूलां कदलीं स्थाप्य पूजयेत्तां यथाविधि १६ उत्तमोदकधानीय सेचयेत्तां समाहि

तः । यथा रंभे विष्टद्विस्ते शाखादीनां सदा भवेत् १७ तथा वर्द्धय मां देवि सेचनारुपार्वतीप्रिये । सदा यथा ते प्रसवो वर्द्धते क
 दलीशुभे १८ तथा मनोरथानां मे प्रसवो भवतु स्वयम् । एव संसृज्य विधिवद्भक्तियुक्तेन चेतसा १९ रात्रौ जागरण कुर्यान्नीतवा-
 दित्रनि स्नैः । एवं या कुरुते नारी व्रतानां उत्तम व्रतम् २० मुक्त्वा तु विविधान् भोगान् सौभाग्य विंदते ह्रुवम् । तस्मात्सुकु
 विधानेन यथोक्तफलमाप्स्यसि २१ इति श्रुत्वा विज्ञानेन धकार व्रतमुत्तमम् । अवाप सकल कामं मनसा यदमीप्सितम् २२ अन्य
 य शृणु राजेंद्र व्रतस्य फलमुत्तमम् । अत्याश्चर्यकरं पुंसां शृणुष्वप्यहितो भवान् २३ श्रुते यदा जिता पूर्वं कृष्णा नीता सर्मा प्रति । बुःशा
 सनेन दुष्टेन श्लेषदी मुक्तमूर्द्धजा २४ आकृष्यमाणे वस्त्रे तु चित्ते मामस्मरत्तदा । तूर्णं तत्र गतो यन्त्र श्लेषद्यास्त्राणनाय वै २५ अष्ट-
 शयोऽहं तु कृष्णायै व्रत समुपदिष्टवान् । तदा कर्तुमरात्स्ये तु व्रतेऽस्मिन् राजसत्तम २६ रुक्मिण्याचरित पूर्वं यदेतद्व्रतमुत्तमम् । तस्य
 पुण्यफलं दत्तं कृष्णायै राजसत्तम २७ तत्कालमेव वस्त्राणां समृद्धिरभवत्पुरा । बुःशासनेन दुष्टेन ज्ञाक्षिसेष्वशुक्लेषु च २८ प्राशुर्भूतानि
 वस्त्राणि नानावर्णानि भारत । स्त्रिलोदःशासन पापो विररामाऽशुकग्रहात् २९ तावद्भृशुर्वस्त्राणि कदलीगर्मवष्टुप । इत्थं व्रतप्रभावो
 ऽयं गुह्योऽपि कथितो मया । वारयस्व विधानेन पूर्णकामो भविष्यसि ३० इतिकदलीव्रतकथासमा० ॥ अयोद्यापन ॥ युधिष्ठिर उ-
 वाच ॥ कस्मिन्मासे त्रिथी कस्यामाषरेद्व्रतमुत्तमम् । कदल्पभावे किं कार्यं तन्ममाचक्ष्व केराव १ श्रीकृष्ण उवाच ॥ शुक्लपक्षे चतु-
 र्दश्यां मासि भाद्रपदे नृप । कार्तिके माघमासे वा वैशाखे चोत्तरे तथा २ पुण्ये मासि प्रकुर्वीत पीर्णमास्यां शुभे दिने । तिथिस्य
 वर्जयीत शुभायां सुसमाहितः ३ यस्मिन्देसे न लभ्येत कदली राजसत्तम । सुवर्णस्य शुभां तत्र कृत्वा पूर्णां समाचरेत् ४ यदि

लभ्येत कदली मारोप्यादौ प्रपूजयेत् । यावत्तस्यां फलं तावत्सिचेन्नीरेण भूपते ५ फलेषु पक्वजातेषु पश्चाद्दिप्रान् सप्तमहयैत् ।
 प्रभाते विमले स्नात्वा नद्यादौ विमले जले ६ अहते वाससी गृह्य कृत्वा संध्यादिकर्म च । अरलिमात्रं कृत्वा तु स्थंडिलं वाग्यतः
 शुचिः ७ अग्निं संस्थाप्य विधिवत्तत्र होमं समाचरेत् । शतमष्टोत्तरं विद्वांस्तिलाज्याहुतिभिस्तथा ८ एकाग्रचित्तः संहृष्टः कृती व्या-
 हुतिभिः पृथक् । ब्रह्मादिदेवताभ्यश्च नाममंत्रैः पृथक् पृथक् ९ उमामहेश्वरावापि मूलमंत्रेण दापयेत् । आचार्यं च सपत्नीकं वस्त्राद्यैः पूज-
 येत्ततः १० धेनुं पयस्विनीं वत्सवस्त्रालंकारभूषिताम् । स्वर्णशृंगीं रौप्यशृंगीं ताम्रशृंगीं सुवाससम् ११ कांस्यदोग्ध्रीं रत्नपुच्छां निष्ककंठी
 सवट्टिकाम् । अभ्यर्च्य वेदविदुषे आचार्याय निवेदयेत् १२ पादुकोपानहौ छत्रमलंकाराननेकशः । यथाशक्ति प्रदेयानि व्रतस्य परिपूर्तये
 १३ चतुर्विंशत्षोडश वा युग्मान्याहूय संयतः । वस्त्रालंकारगंधाद्यैः पूजयित्वा तु भोजयेत् १४ वायनानि च देयानि वंशपात्रैस्तु शक्ति-
 तः । दद्याच्च दक्षिणां सम्यग्यथाविभवसारतः १५ अन्येभ्योपि यथाशक्ति दद्यादन्नं सुसंस्कृतम् । क्षमापयित्वा तां देवीं व्रतस्य परिपू-
 र्तये १६ कदल्यै कामदायिन्यै मेधायै ते नमो नमः । रंभायै भूतिसारायै सर्वसौख्यप्रदे नमः १७ यथा यथा ते प्रसवो वर्धते कदलि-
 ध्रुवम् । तथा मनोरथानां मे प्रभवो वर्धतु स्वयम् १८ इतिकदलीदानमंत्रः ॥ एवं नारी नरो वापि यः कुर्यात्कदलीव्रतम् । सर्वान्कामा-
 न्वामोति स्वर्गलोके महीयते १९ इति श्रीभविष्योत्तरे कदलीव्रतोद्यापनं सं० ॥ अथ पूर्णिमांतमासेन कार्तिककृष्णचतुर्दशी नरकच-
 तुर्दशी ॥ तस्यां तिलतैलेन स्नानमुक्तं भविष्ये । कार्तिकस्यासिते पक्षे चतुर्दश्यां विघ्नदये । अवश्यमेव कर्तव्यं स्नानं नरकभीरुभिः । दि-
 नद्वये विघ्नदये चतुर्दशीसत्त्वे । पूर्वविद्धचतुर्दश्यां कार्तिकस्य सितेरे । पक्षे प्रत्यूषसमये स्नानं कुर्यात्प्रयत्नतः । इतिनिर्णयदीपिकोक्तिः ।

परदिन एवेत्यये । दिनद्वये षष्ठदर्शमावे तु षष्ठदर्श्या षष्ठर्ययामे स्नानमिति द्विवोदासनिबधे । स्मृतिदर्पणोऽपि-चतुर्दशी याऽऽश्वयुज
स्य कृष्णा स्वात्यक्षयुक्ता हि भवेत् प्रमाते । स्नान समम्यज्य नरेस्तु कार्यं सुगर्षतैलेन च विप्रयुक्तैः । तैले लक्ष्मीर्जले गंगा दीपावल्या-
श्चतुर्दशीम् । प्राप्येति शेषः । आश्विनस्यासिते पक्षे भृतायां नोदितो रविः । यामिन्या पश्चिमे यामे तैलाभ्यंगो विशिष्यते । मृगश्रि-
र्यायां त्रयोदश्यां यदा भवेत् । दशो वा मगल स्नानं दुःस्वशोकमयप्रदम् । कालादर्शो त्रयोदशी निषेधश्च । त्रयोदशी यदा प्राप्ता क्षय
वेति षष्ठदर्शनी । रात्रिशेषे त्वमाषास्या तदाऽभ्यंगे त्रयोदशी । चतुर्थयामे स्नानमुक्तं ज्योतिर्निषधे नारदोपि । इषासिते षष्ठदर्श्यामिदु
क्षयतियावपि । ऊर्जादौ स्वातिसंयुक्ते तदा दीपावली भवेत् । तैले लक्ष्मीर्जलेगंगा दीपावल्याश्चतुर्दशीम् । प्रातः स्नानं तु यः कुर्याद्यमलो-
कं न परयति । अपामार्गमयो तुर्वी भ्रामयेच्छिरसोपरि । अपामार्गस्य पत्राणि नरकस्य क्षयाय वै । ततश्च तर्पणं कार्यं धर्मराजस्य नामभिः ।
अमावास्याश्चतुर्दशयोः प्रदोषे दीपदानतः । यममार्गघिकारोभ्यो मुच्यते कार्तिके नरः ॥ अथकथा ॥ वाल्मिल्याऽऽहुः । पूर्वविद्धचतुर्दश्यामा
श्विनस्य सितेरे । पक्षे प्रत्यूषसमये स्नानं कुर्यात्प्रयत्नतः १ अरुणोदयतोऽन्यत्र रिक्तायां स्नाति यो नरः । तस्याब्धिकमवो धर्मो नश्यत्येव न सं
शयः २ तथा कृष्णचतुर्दश्यामाश्विनेर्कोदये सुराः । यामिन्याः पश्चिमे यामे तैलाभ्यंगो विशिष्यते ३ यदा षष्ठदर्शनी न स्याद्धिदिने चेद्विष्वदये ।
दिनद्वये भवेद्यापि तदा पूर्वव गृह्यते ४ षलात्काराद्दटाद्वापि शिष्टत्वात्त करोति चेत् । तैलाभ्यंग चतुर्दश्यां रौरव नरकं व्रजेत् ५ तैले लक्ष्मीर्जले
गंगादीपावल्याश्चतुर्दशीम् ६ अपामार्गमयो तुर्वी प्रपुष्पाटमथापरम् । भ्रामयेत्स्नानमभ्ये तु नरकस्य क्षयाय वै ७ दिनत्रयं त्रिवारं च पठित्वा
मन्त्रमुत्तमम् । सीतालोष्टस मायुक् सकटकदलान्वित । हर पापमपामार्गं भ्राम्यमाणः पुनः पुन ८ दृष्टवंधुर्जनैः सार्द्धमेव स्नानं समाच

रेत् । ततो मंगलवासांसि परिधायात्मभूषणम् ९ कृत्वा च तिलकं दृत्वा कार्तिकखानमाचरेत् । खानांगतर्पणं कृत्वा यमं संतर्पयेत्ततः १०
 यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चांतकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ११ औडुंबराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने । वृकोदराय
 चित्राय चित्रगुप्ताय ते नमः १२ चतुर्दशैते मंत्राः स्युः प्रत्येकं च नमोन्विताः । एकैकेन तिलैर्मिश्रात् दद्यात्त्रिनुदकांजलीन् १३ यज्ञोप-
 वीतिना कार्यं प्राचीनावीतिनाऽथवा । देवत्वं च पितृत्वं च यमस्यास्ति द्विरूपता १४ जीवत्पितापि कुर्वीत तर्पणं यमभीष्मयोः । नरका-
 य प्रदातव्यो दीपः संपूज्य देवताः १५ अत्रैव लक्ष्मीकामस्य विधिः खाने मयोच्यते । इषे मृते च दर्शे च कार्तिकप्रथमे दिने १६ यदा
 स्नाति तदा ऽभ्यंगस्नानं कुर्याद्विधूदये । ऊर्जशुक्लद्वितीयायां यदि स्वाती भवेत्तदा १७ मानवो मंगलस्नायी नैव लक्ष्म्या वियुज्यते १८ दी-
 पनैराजनादत्र सैषा दीपावलिः स्मृता १९ इंदुक्षयेऽपि संक्रांतौ स्वौ पाते दिनक्षये । अत्राभ्यंगो न दोषाय प्रातः पापापनुत्तये २०
 माषपत्रस्य शाक्रेण भुक्त्वा तस्मिन्दिने नरः । प्रेताख्यायां चतुर्दश्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते २१ इषासितचतुर्दश्यामिंदुक्षयतिथावपि । उर्जा-
 दौ स्वातिसंशुक्ते तदा दीपावलिर्भवेत् २२ कुर्यात्संलग्नमेतच्च दीपोत्सवदिनत्रयम् । आश्विनस्यासिते पक्षे त्रयोदश्यादिषु त्रिषु २३ क्रमा-
 त्पादैस्त्रिभिर्विष्णुग्रहीडुवनत्रयम् । महाराजो बलिः प्रोक्तस्तुष्टेन हरिणा ततः २४ वरं याचस्व भद्रं ते यद्यन्मनसि वर्तते । इति विष्णु-
 वचः श्रत्वा बलिर्वचनमब्रवीत् २५ आत्मार्थे न च याचेऽहं सर्वं दत्तं मया तव । लोकार्थं याचयिष्यामि शक्तश्चेद्दिहि मे प्रभो २६ मया
 या ते धरा दत्ता वामनच्छन्नरूपिणे । त्रिभिः पादैस्त्रिदिवसैः सा चाक्रांता यतस्त्वया २७ तस्मादेतद्वूले राज्यमस्तु वसत्रयं हरे । म

१ किं याचनीयमिति वा पाठः । २ तच्चमेइतिपाठः ।

परदिन एवेत्यन्ये । दिनद्वये षष्ठदर्शयमावे तु षष्ठदर्शया षष्ठर्षयामे स्नानमिति द्विवोदासनिबधे । स्मृतिदर्पणोऽपि-षष्ठदर्शी याऽऽश्वयुज
 स्य कृष्णा स्वात्यर्षयुक्ता हि भवेत् प्रमाते । स्नान समन्वय्य नरेस्तु कार्यं सुगर्वतलेन च विप्रयुक्तेः । तैके लक्ष्मीर्जले गंगा दीपावल्या-
 षष्ठदर्शीम् । प्राप्येति शेषः । आश्विनस्यासिते पक्षे भृतायां नोदितो रविः । यामिन्याः पश्चिमे यामे तैलाभ्यगो विशिष्यते । मृगाको-
 दयवेलायां त्रयोदश्यां यदा भवेत् । दशो वा मंगल स्नानं दुःसशोकमयप्रदम् । कालादर्शं त्रयोदशी निषेधश्च । त्रयोदशी यदा प्राप्ता क्षयं
 धेति षष्ठदर्शी । रात्रिशेषे त्वमावास्या तदाऽभ्यगो त्रयोदशी । षष्ठर्षयामे स्नानमुक्तं ज्योतिर्निबधे नारदोपि । इषासिते षष्ठदर्शयामिदु-
 क्षयतियावपि । ऊर्जादौ स्वातिसयुक्ते तदा दीपावली भवेत् । तैके लक्ष्मीर्जलेगंगा दीपावल्याश्चष्टदर्शीम् । प्रातः स्नानं तु यः कुर्याद्यमलो-
 कं न परयति । अपामार्गमयो तुर्वी भ्रामयेच्छिरसोपरि । अपामार्गस्य पत्राणि नरकस्य क्षयाय वै । ततश्च तर्पणं कार्यं धर्मराजस्य नामभिः ।
 अमावास्याचष्टदर्शयोः प्रदोषे दीपदानतः । यममार्गधिकारेभ्यो मुच्यते कार्तिके नरः ॥ अथकथा ॥ बाळस्त्रिल्याञ्जुः । पूर्वविद्धचष्टदर्शयामा
 भिनस्य सितेरे । पक्षे प्रत्यूषसमये स्नानं कुर्यात्प्रयत्नतः । अरुणोदयतोऽन्यत्र रिक्तार्यां स्नाति यो नरः । तस्याब्धिकमवो धर्मो नश्यत्येव न सं-
 रायः २ तथा कृष्णचष्टदर्शयामाश्विनेर्कोदये सुराः । यामिन्याः पश्चिमे यामे तैलाभ्यगो विशिष्यते ३ यदा षष्ठदर्शी न स्याद्धिदिने चेद्विष्टद्वये ।
 दिनद्वये भवेच्चापि तदा पूर्वव गृह्यते ४ बलात्काराद्बटाद्वापि शिष्टत्वान्न करोति घेत् । तैलाभ्यग चष्टदर्श्यां रौरवं नरकं व्रजेत् ५ तैले लक्ष्मीर्जले
 गंगादीपावल्याश्चष्टदर्शीम् ६ अपामार्गमयो तुर्वी प्रभ्राटमयापरम् । भ्रामयेत्स्नानमभ्ये तु नरकस्य क्षयाय वै ७ दिनत्रयं त्रिवारं च पठित्वा
 मग्नमुत्समम् । सीतालोष्टस मायुक्तं सकटं कृदलान्वितं । हर पापमयामार्गं ध्याम्यमाणः पुनः पुन ८ इष्टवंधुजनैः सार्द्धमिव स्नानं समाच

इति विशेषांतरं लेंगे । ततः प्रेतचतुर्दश्यां भोजयित्वा तपोधनान् । शैवान्विप्रांस्त्वथ परान् शिवलोके महीयते ४६ दानं दत्त्वा तु
 तेस्यश्च यमलोकं न गच्छति । नक्तं प्रेतचतुर्दश्यां यः कुर्याच्छिवतुष्टये ४७ ततःऋतुशतेनापि नाप्यते पुण्यमीदृशम् । शिवरात्रौ
 तथा तस्यां लिंगस्यापि प्रपूजया । अक्षय्याल्लभते भोगान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् ४८ ॥ इति नरकचतुर्दशीदीपदानंस० ॥ अथ कार्ति-
 कशुक्लचतुर्दश्यां वैकुण्ठचतुर्दशीव्रतम् । तदुक्तं सनत्कुमारसंहितायाम् । वर्षे वै हेमलंबाख्ये मासि श्रीपतिकार्तिके । शुक्लपक्षे
 मरुणोदयसंभवे । महादेवतिथौ ब्राह्मे मुहूर्ते मणिकर्णिके । स्नात्वा विश्वेश्वरो देव्या विश्वेश्वरमपूजयत् । संक्षेपं ज्योतिषस्तस्य प्रतिष्ठा-
 ख्यं तदाऽकरोत् । स्वयमेव तदात्मानं चरन्पाशुपतव्रतम् । ततःप्रभाते विमले कृत्वा पूजां महाहुताम् । दंडपाणेर्महानाम्नि वनेऽस्मिन्कृ-
 तपारणः । श्रीमद्भवानीसदनं प्रविश्येदमनुत्तमम् । इति सनत्कुमारसंहितोक्तेः ॥ अथ कथा ॥ वालखिल्या ऊचुः ॥ कार्तिकस्य सिते पक्षे
 चतुर्दश्यां समागमत् । वैकुण्ठेशस्तु वैकुण्ठाद्वाराणस्यां कृते युगे १ रात्र्यां तुर्यांशेषायां स्नात्वा ऽसौ मणिकर्णिके । गृहीत्वाँ हेमपद्मा-
 नां सहस्रं वै ततो ऽब्रजत् २ अतिभक्त्या पूजयितुं शिवया सहितं विभुम् । विधाय पूजां वैश्वेशीं ततः पद्मैरपूजयत् ३ सहस्रसंख्यां कृ-
 त्वाऽऽदोर्वेकनाम्ना ततः परम् । आरब्धं पूजनं तेन शिवस्तद्भक्तिमैक्षत ४ एकपद्मं पद्ममध्यान्त्रिलीयात्तद्धरेण तु । ततःपूजितवान्विष्णुरेको
 नं कमलं त्वभूत् ५ इतस्ततस्तेन दृष्टं पद्मं तिष्ठति न क्वचित् । कमलेषु भ्रमो जातोऽथवा नामसु मे भ्रमः ६ क्षणं विचार्य स हरिने मे
 नामभ्रमो ऽभवत् । पद्मेष्वेव भ्रमो जातो विचार्येवं पुनःपुनः ७ सहस्रपद्मसंकल्पः पूजार्थं तु कृतो मया । अर्च्यः कथं महादेव एकोनक-
 मलैर्भया ८ यद्धानेतुं गमिष्यामि भंगः स्यादासनस्य तु । किं विधेयमतः शंभोः पूजनेऽर्चितयद्हरिः ९ एकः प्रकार उत्पन्नो हृदयेऽस्य सु-

ब्राह्मणे दीपदान ये मुनि कुर्वन्ति मानवा ३८ तेषां गृहे तव स्त्रीयं सदा तिष्ठतु सुस्थिरा । मम राज्ये गृहे येषामंघकारः पतिष्यति ३९
 अलक्ष्मीसहितस्तेपामभकारोऽस्तु सर्वदा । षट्पदर्यां तु ये दीपान्नकाय ददाति च ३० तेषां पितृगणः सर्वो नरकात्स्वर्गमाप्नुयात् । ब
 ल्द्विराज्यं समासाद्य येन दीपावलिः कृता ३१ तेषां गृहे कथं दीपाः प्रबलिव्यति केनच । बल्लिराज्ये तु ये लोकाः शोकं दुःखानुकारिणः
 ३२ तेषां गृहे सदा शोकः पतेदिति न संशयः । षट्पदशीत्रये राज्यं बल्लिरस्त्विति याचयेत् ३३ पुरा वामनरूपेण प्रार्थयित्वा घराग्निमा
 म् । ददावतिथिर्ध्याय बलिं पातालवासिनम् ३४ कृत्वा दैत्यपतेर्दत्त हरिणा तद्दिनत्रयम् । तस्मान्महोत्सव चात्र सर्वथैव हि कारयेत्
 ३५ महारात्रिः समुत्पन्ना षट्पदर्यां मुनीश्वराः । अतस्तदुत्सवः कार्यः शक्तिपूजापरायणैः ३६ बल्लिराज्यं समासाद्य यक्षगंधर्वकिन्नरा ।
 ओपध्यन् पिशाचाश्च मंत्राश्च मज्जयन्तवा ३७ सर्वे एव प्रबुध्यन्ति दृश्यन्ति च निद्यात्तु ते । तत्तन्मन्त्राश्च सिद्धयति बल्लिराज्ये न संशयः
 ३८ बल्लिराज्यं समासाद्य यथा लोकाः सुहर्षिताः । तथा तद्दिनमध्येपि जनाः स्युर्हर्षिता भ्रम्यन् ३९ सुखासंस्थे सहस्रांशो प्रदोषे भूत
 दर्शयोः । उल्काहस्ता नराः कुर्वुः पितॄणां मार्गदर्शनम् ४० नरकस्थाश्च ये प्रेतास्ते मार्गं तु ब्रवात्सदा । परयत्येव न सदेहः
 कार्योऽत्र मुनिपुंगवैः ४१ आश्विनस्याऽसिते पक्षे भूतादितिपयस्त्रयः । दीपदानादिकार्येषु ग्राह्या मध्याह्नकालिकाः ४२ यदि स्युः
 संगवाद्वागितेषु तिययस्त्रयः । दीपदानादि कार्येषु कर्तव्याः पूर्वसंयुताः ४३ ततः प्रदोषसमये दीपान्दधान्मनोरमान् । ब्रह्मवि
 ज्युशिरावादीनां मठेषु भवनेषु च ४४ प्राकारोथानवापीषु प्रतोळीनिकटेषु च । मंदुरासु विविक्तासु हस्तिशालासु चैव हि ४५

१ सखीसंबलानां च चर सदा पठतु वाचदे इत्यपि पाठे इत्यप्ये । २ गण्पास्त्वर्षे मारुते न वर्त्तन्ति चेति वा पाठोपलक्ष्यः । ३ सोम्यदुरसाहकारिण्यपि पाठोपलक्ष्यः ।

श्रुता ये ये धर्माः प्रोक्ता महर्षिभिः । सर्वेषां फलमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा २९ आदौ स्नात्वा वह्नितीर्थे यजेन्नारायणं ततः । रेतो-
 दके ततः स्नात्वा केदारेशं समर्चयेत् ३० इहेवचार्थवान्मर्त्यो भवेन्नास्त्यत्र संशयः । स्थलपद्मेस्त्वत्र पूजा कर्तव्या जलजक्षयात् ३१
 आदौ स्नात्वा सूर्यपुत्र्यां वेणीमाधवमर्चयेत् । जाल्हाव्यां च ततः स्नात्वा संगमेशं प्रपूजयेत् ३२ रक्तपद्मेः श्वेतपद्मेर्हारिं रुद्रं क्रमेणतु । सर्वाः श्रिय-
 स्तस्य वश्याः सत्यं विष्णो मयोदितम् ३३ मोक्षार्थं काशिकामध्ये तिष्ठतः शुभदायकौ । विंदुमाधवविश्वेशौ जगदानंददायकौ ३४ न
 लभेत्पूजयित्वा किं मोक्षं विश्वेश्वरं हरिम् । विना यो हरिपूजां तु कुर्याद्भद्रस्य चार्चनम् ३५ वृथा तस्य भवेत्पूजा सत्यमेतद्ब्रह्म
 मम । एवं तस्मै वरं दत्त्वा तत्रैवांतरधीयत ३६ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूज्यौ हरिहराबुभौ । प्राप्ते कलियुगे घोरे शौचाचारविवर्जिते ३७
 तत्वसंख्यैर्वर्षशतैर्गतेर्देवो महेश्वरः । वाराणसीस्थल्लिगानि पाताले स निर्युंक्ष्यति ३८ ततो द्विगुणवर्षेस्तु गंगा वाराणसी तथा । भवि-
 ज्यति च साऽदृश्या ततो वै सुमुनीश्वराः ३९ अंतर्हिता यदा काशी भविष्यति तदा मुने । नाशस्तु लिंगचिह्नानां निष्प्रभाः सकलाज-
 नाः ४० चतुर्दशाब्दं दुर्भिक्षं महामारी समुद्भवः । गोवधश्चापि सर्वत्र मृत्तिका भस्मसन्निभा ४१ गंगोत्तर्यां तु या धारा पतेद्ग-
 गीरथाश्रमे । हरिद्वाराच्च वायव्ये तस्या लोपो भविष्यति ४२ भागीरथ्यां गतायां तु मर्कटीतंतुसन्निभाः । भविष्यति जले कीटा-
 स्तोयं नीलीनिभं तथा ४३ चतुर्वर्षसहस्रैस्तु शैलस्थाः सर्वदेवताः । सत्वं त्यक्त्वा गमिष्यंति मानसं च सरोवरम् ४४ गतेषु शैलदेवेषु
 राजानो धैर्यविच्युताः । पापिष्ठाश्च दुराचारा नानादुःखेन दुःखिताः ४५ कलेरयुतवर्षाणि भविष्यंति यदा स्वर्ग । श्रौतमार्गस्य लो-

१ वार्थवतामर्थो इति वा पाठः । २ यमुनायाम् । ३ संपत्तयः । अत्रस्त्रिय इत्यपि पाठांतरम् । ४ नयिष्यतीति वा पाठांतरम् ।

श्रुता ये ये धर्माः प्रोक्ता महर्षिभिः । सर्वेषां फलमाप्नोति नात्र कार्यां विचारणा २९ आदौ स्नात्वा वह्नितीर्थे यजेन्नारायणं ततः । स्तो-
 दके ततः स्नात्वा केदारेशं समर्चयेत् ३० इहैवचार्थवान्मर्त्यो भवेन्नास्त्यत्र संशयः । स्थलपद्मेस्त्वत्र पूजा कर्तव्या जलजक्षयात् ३१
 आदौ स्नात्वा सूर्यपुत्र्यां वेणीमाधवमर्चयेत् । जाल्हाव्यां च ततः स्नात्वा संगमेशं प्रपूजयेत् ३२ रक्तपद्मेः श्वेतपद्मेर्हरिं रुद्रं क्रमेणतु । सर्वाः श्रिय-
 स्तस्य वश्याः सत्यं विष्णो मयोदितम् ३३ मोक्षार्थं काशिकामध्ये तिष्ठतः शुभदायकौ । बिंदुमाधवविश्वेशौ जगदानंददायकौ ३४ न
 लभेत्पूजयित्वा किं मोक्षं विश्वेश्वरं हरिम् । विना यो हरिपूजां तु कुर्याद्भद्रस्य चार्चनम् ३५ वृथा तस्य भवेत्पूजा सत्यमेतद्ब्रह्म-
 मम । एवं तस्मै वरं दत्त्वा तत्रैवांतरधीयत ३६ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन पूज्यौ हरिहरावुभौ । प्राप्ते कलियुगे घोरे शौचाचारविवर्जिते ३७
 तत्त्वसंख्यैर्वर्षशतैर्गतेर्देवो महेश्वरः । वाराणसीस्थलिंगानि पातालं स निगुंक्ष्यति ३८ ततो द्विगुणवर्षेस्तु गंगा वाराणसी तथा । भवि-
 व्यति च साऽदृश्या ततो वै सुमुनीश्वराः ३९ अंतर्हिता यदा काशी भविष्यति तदा मुने । नाशस्तु लिंगचिह्नानां निष्प्रभाः सकलाज-
 नाः ४० चतुर्दशाब्दं दुर्भिक्षं महामारी समुद्भवः । गोवधश्चापि सर्वत्र मृत्तिका भस्मसन्निभा ४१ गंगोत्तर्यां तु या धारा पतेद्ग-
 गीरथाश्रमे । हरिद्वाराच्च वायव्ये तस्या लोपो भविष्यति ४२ भागीरथ्यां गतायां तु मर्कटीतंतुसन्निभाः । भविष्यंति जले कीटा-
 स्तोयं नीलीनिभं तथा ४३ चतुर्वर्षसहस्रैस्तु शैलस्थाः सर्वदेवताः । सत्वं त्यक्त्वा गमिष्यंति मानसं च सरोवरम् ४४ गतेषु शैलदेवेषु
 राजानो धैर्यविच्युताः । पापिष्ठाश्च दुराचारा नानादुःखेन दुःखिताः ४५ कलेरयुतवर्षाणि भविष्यंति यदा स्वर्ग । श्रौतमार्गस्य लो-

१ वार्यवतामर्थो इति वा पाठः । २ यमुनायाम् । ३ संपत्तयः । अत्रस्त्रिय इत्यपि पाठांतरम् । ४ नयिष्यतीति वा पाठांतरम् ।

पो हि भविष्यति न संशयः ४६ तदा लोका भविष्यति मद्यपानपरयणाः । स्वल्पायुषः स्वल्पभाग्या नानारोगीश्व पीडिताः ४७ हिं
 शस्तु दक्षिणे देशे वेदशाः संभवति च । आनीय ताञ्छाकृतां धर्मं संस्थापयिष्यति ४८ इति सनत्कुमारसहितायां वेकुठचतुर्द
 शीकथा ॥ ॥ अथशिवरात्रिव्रतम् ॥ अर्थात्तमासेनेह माघकृष्णचतुर्दश्यां शिवरात्रिव्रतम् । तद्यार्धरात्रव्यापिन्यां कार्यम् । तदुक्तं नारदसहि
 तायाम् । अर्थरात्रयुता यत्र माघकृष्णचतुर्दशी । शिवरात्रिव्रतं तस्य सोऽधमेघफलं लभेत् । ईशानसहितायामपि—माघकृष्णचतुर्द
 श्यामादिदेवो महानिशि । धिवर्लिगममूषत्र कोटिसुर्यसमप्रमम् । तत्कालव्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रिव्रते तिथिः । माघकृष्णत्वं
 चात्रार्थात्मासपरत्वेन । अत एव । चतुर्दश्यां तु कृष्णार्थां फारुणे शिवपूजनम् । तामुपोष्य प्रयत्नेन विषयान्यरिवर्जयेत् ।
 इति । सुमनुवचने पौर्णिमात्मासोऽप्युक्तः । महानिशा च । महानिशा द्वे घटिके रात्रेर्मध्यमयामयोरिति देवलोकेर्निशीयरूपेव । एव
 चार्द्धरात्रशब्दोपि तत्पर एव । दिनद्वये निशीथव्याप्तावव्याप्तौ वा परैव, प्रदोषव्यापिनीलाभात् । दिनद्वये चतुर्दश्यां पूर्वां त्या
 ग्या परं शुभा । आदित्यास्तमये काले अस्ति वेद्या चतुर्दशी । प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रेऽष्टतुर्दशी । रात्रौ जागरण यस्मा
 चस्मात्तां सप्तुपोपयेत् । अहोरात्रत यच्च एकमेकतियौ गतम् । तस्यामुभययोगिन्यामाचरेत्तद्व्रतं व्रतीति कामिकाशिवरात्रिः शि
 वरहस्ये । स्मृत्यतएादिवचनाच्च । न च पूर्वीदिनेऽधिकव्याप्तिवशात् पूर्ववेति शक्यम् । एतस्य भूयसा स्यात् सधर्मं त्वमिति
 न्यायमात्रत्वेन वचननायकत्वायोगात् । प्रत्युत निरुक्तवचनेरेव तद्वायाच्च । पूर्वीदिने निशीथे परदिने प्रदोषे तदा पूर्वव । अर्ध-
 रात्रात्परत्वात्तथैवचायोगो यदा भवेत् । पूर्वीदिनेव कर्तव्या शिवरात्रिः शिवप्रिया । इति पाप्मे अयापोगस्य विहितत्वात् । महतामपि पा-

पानां दृष्ट्वा वै निष्कृतिः पुरा । न दृष्ट्वा कुर्वतां पुंसां कुहूयुक्तां तिथिं शिवाम्- इति स्कांदे दर्शयोगस्य निन्दितत्वाच्च । यत्तु कालतत्त्व-
 विवेचने नव्यैर्दिनद्वये निशीथव्याप्तवेव पूर्वविद्धाविधायकान्युत्तरविद्धानिषेधकानि वचनानि सावकाशानीत्युक्त्वा पूर्वैव ग्राह्येत्युक्तम् ।
 तत्र समंजसम् । निशाद्वये चतुर्दश्यां पूर्वा त्याज्या परा शुभेति माधवाद्युदाहृतकामिकवचनविरोधात् । न च पूर्वविद्धाविधायकानां उत्तर-
 विद्धानिषेधकानां विषयालाभ इति शंक्यम् । प्रदोषनिशीथयोर्विरोधे निशीथग्राह्यताया उपोद्धातबलत्वेन विषयलाभस्यानुपदमेवोक्त-
 त्वात् । प्रदोषव्याप्तिभावाच्च । यदा दिनद्वये निशीथव्याप्तिस्तदा परैव । मघासिते भूतदिनं हि राजञ्जुपैति योगं यदि पंचदश्याः । जयाप्र-
 युक्तां न तु जातु कुर्याच्छिवस्य रात्रिं प्रियकृच्छिवस्य । इति हेमाद्रिमाधेप्युदाहृतपुराणवचनादिति परैव । अस्मिन्व्रते उपवासजाग-
 रणपूजानां फलसंबंधात् त्रयमपि प्रधानम् । तथाच नागरखंडे- उपवासप्रभावेण बलादपि च जागरात् । शिवरात्रेस्तथा तस्यां लिंग
 स्यापि प्रपूजया । अक्षय्याल्लभते कामाञ्छिवसायुज्यमाप्नुयात् । इदं च व्रतं संयोगपृथक्त्वन्यायेन नित्यं काम्यं च ॥ परात्परतरं नास्ति
 शिवरात्रिः परात्परा । न पूजयति भक्त्येशं रुद्रं त्रिभुवनेश्वरम् । जंतुर्जन्मसहस्रेषु युज्यते नात्र संशयः- इति स्कांदे । पारणं चैतद्भूते स्कांदे
 तिथिमध्ये तदंते चोक्तम् । उपोषणं चतुर्दश्यां चतुर्दश्यां तु पारणम् । कृतैः सुकृतलक्षैश्च लभ्यते यदि वा न वा । ब्रह्मांडोदरमध्ये तु
 यानि तीर्थानि संति वै । संस्थितानि भवतीह भूतायां पारणे कृते । तिथ्यंते पारणं कुर्याद्विना शिवचतुर्दशीम् । तथा-कृष्णाष्टमी स्कं-
 दषष्ठी शिवरात्रिस्तथैव च । एताः पूर्वयुताः कार्यास्तिथ्यंते पारणं भवेत् । अनयोर्विरुद्धवचनयोर्व्यवस्थेवं माधवेनोक्ता । यामत्रयोर्ध्वगा-
 मिन्यां प्रातरेव हि पारणमिति वचनाद्यामत्रयमध्ये चतुर्दशीसमाप्तौ तिथ्यंते तदुत्तरगामित्वे तु प्रातस्तिथिमध्य एवेति । तिथिमध्य-

पो हि भविष्यति न सरायः ४६ तदा लोका भविष्यति मद्यपानपरयणाः । स्वल्पायुषः स्वल्पभाग्या नानारोगैश्च पीडिताः ४७ द्वि-
 प्रास्तु दक्षिणे देशे वेदज्ञाः संभवति च । आनीय ताञ्छाक्कतौ घर्म संस्यापयिष्यति ४८ इति सनत्कुमारसंहितायां वैकुण्ठचतुर्द-
 शीकथा ॥ ॥ अथशिवरात्रिव्रतम् ॥ अर्मातमासेनेह माघकृष्णचतुर्दश्यां शिवरात्रिव्रतम् । तच्चार्षरात्र्यापिन्यां कार्यम् । तदुक्तं नारदसंहि-
 तायाम् । अर्धरात्र्युवा यत्र माघकृष्णचतुर्दशी । शिवरात्रिव्रतं तस्य सोऽश्वमेधफलं लभेत् । ईशानसंहितायामपि—माघकृष्णचतुर्द-
 श्यामादिदेशो महानिशि । शिवलिङ्गमन्त्रत्र कोटिसूर्यसमप्रभम् । तत्कालव्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रिव्रते तिथिः । माघकृष्णत्वं
 चात्रार्मातमासपरत्वेन । अत एव । चतुर्दश्यां तु कृष्णयां फाल्गुने शिवपूजनम् । तामुपोष्य प्रयत्नेन विषयान्परिवर्जयेत् ।
 इति । सुमहृवचने पौर्णिमातमासोऽप्युक्तः । महानिशा च । महानिशा द्वे घटिके रात्रेर्मध्यमयामयोरिति देवलोकेर्निशीथरूपैव । एव
 चार्द्धरात्ररान्दोपि तत्पर एव । दिनद्वये निशीथव्याप्तावव्याप्ती वा परैव, प्रदोषव्यापिनीकाभात् । दिनद्वये चतुर्दश्यां पूर्वा तथा
 ग्या पर शुभा । आदित्यास्तमये काले अस्ति चेद्वा चतुर्दशी । प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या शिवरात्रेश्चतुर्दशी । रात्रौ जागरणं यस्मा
 तस्मात्तां समुपोषयेत् । अहोरात्रव्रतं यच्च एकमेकतिथौ गतम् । तस्यामुभययोगिन्यामाचरेत्तद्व्रतं व्रतीति कामिकाशिवरात्रिः शि-
 वरहस्ये । स्यत्यतएदिवचनाच्च । न च पूर्वदिनेऽधिकक्याप्तिवशात् पूर्ववेति शक्यम् । एतस्य म्रुयसा स्यात् सधर्मं त्वमिति
 यायमात्रत्वेन वचनबाधकत्वायोगात् । प्रत्युत निरुक्तवर्धनेरेव तद्वाचाच्च । पूर्वदिने निशीथे परदिने प्रदोषे तदा पूर्वैव । अर्ध-
 रात्रात्पररात्राधेज्जयायोगो यदा भवेत् । पूर्वविद्धैव कर्तव्या शिवरात्रिः शिवप्रिया । इति पाप्मे जयायोगस्य विशिष्टत्वात् । महतामपि पा-

रण्यनर्भेति दक्षिणाम् । चक्षुर्दं सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणम् । आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वर । नीराजनम् ॥ फलेन
 फलितं । यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । तानि तानि विनश्यन्ति प्रदक्षिणपदे पदे । नाभ्या आसीदिति प्रद-
 क्षिणाम् । मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर । यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे । सप्तास्यासन्निति नमस्कारम् । सद्योजातमिति प्रद-
 वामदेवायेति वा । यज्ञेनयज्ञमिति मंत्रपुष्पांजलिम् । श्रूयतां धर्मसर्वस्वं शिवरात्रौ शिवार्चनम् । व्रतयज्ञविधानेन स्वर्गपुण्येन कर्मणा । कु-
 त्वा स्नानं शुचिर्भूत्वा द्यौतवस्त्रसमन्वितः । स्थापयेद्देवदेशं मंत्रैर्वेदसमुद्भवैः । ततः पूजा प्रकर्तव्या पूर्वोक्तविधिनाततः । नमो यज्ञ जग-
 न्नाथ नमस्त्रिभुवनेश्वर । पूजां गृहाण महतां महेश प्रथमां पदे । प्रथमप्रहरपूजा ॥ पूर्वे नंदीमहाकालौ शृंगी भृंगी च दक्षिणे । वृष-
 स्कंदौ पश्चिमे च देशकालौ तथोत्तरे । गंगा च यमुना चैव पार्श्वे चैव व्यवस्थिते । नमो व्यक्ताय सूक्ष्माय नमस्ते त्रिपुरांतक । पूजां
 गृहाण देवेश यथाशक्त्योपपादिताम् । द्वितीयप्रहरे ॥ बद्धोहं विविधैः पाशैः संसारभयबंधने । पतितं मोहजाले मां त्वं समुद्धर शंकर ।
 तृतीये ॥ चतुर्थे प्रहरे आद्यवत् ॥ नमः शिवाय शांताय सर्वपापहराय च । शिवरात्रौ मया दत्तं गृहाणार्घ्यं प्रसीद मे । द्वितीये ॥ दुःख-
 दारिद्र्यभावैश्च दुग्धोहं पार्वतीपते । मां वै त्राहि महादेव गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते । तृतीये ॥ किं न जानासि देवेश तावद्भक्तिं प्रयच्छ
 मे । स्वपादाग्रतले देव दास्यं देहि जगत्पते । चतुर्थे ॥ यस्य स्मृत्यां । प्रार्थना । इति शिवपूजासमाप्ता ॥ ॥ अथकथा ॥ सुतउवाच ॥
 सकारणमशेषस्य जगतः सर्वदा शिवः । गोब्राह्मणनृपाणां च शिवं भवतु मे सदा १ कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् । पंचवक्त्रं दश-
 भुजं त्रिनेत्रं शूलपाणिनम् २ पिनाकशोभितकरं खड्गखट्वांगधरं नीलकंठसुशोभितम् ३ भस्मांगव्यालशोभा-

काले मुख्यस्तदकालो गौणः । उत्तरभावित्वादित्याहुः । केषिन्नु-शण्णस्तिथ्यति अशक्तस्तिथिमप्ये एवेत्युचुः । शिवरात्रिग्रहणं तु पूर्व-
 विद्याविधानार्थमिति । वस्तुतस्तु सा त्वस्तमयपर्यंतव्यापिनी चेत्येवमिति । दिवैव पारण कुर्यात्पारण नैव दीपमाह । शिवरात्रिप्रकर-
 णपठितकालादर्शादिलिखितवचनादिवा तिथिसमाधौ तिथ्यते अन्यथा तन्मध्य एवेति ॥ इतिनिर्णयः ॥ अथव्रतविधिः ॥ मासपक्षाष्टुष्टि-
 रूपं मम पापक्षयार्थमक्षय्यमोक्षभोगमास्थर्थं शिवरात्रिव्रत करिव्ये । इति संकल्प्य । पौडशोपचारैः शिवपूजां कुर्यात् । तत्र पू-
 जा । आगच्छ देवदेवेश मरुतलोकहितेच्छया । पूजयामि विधानेन प्रसन्नः सुसुतो भव । सहस्रशीर्षेत्यावाहनम् ॥ पादासनं कुरु प्राज्ञ नि-
 र्मले स्वर्णनिर्मितम् । भूपितं विविधै रत्नैः कुरु त्व पादुकासनम् । पुरुषएवेदमित्यासनम् ॥ गंगादिसर्वतीर्थेभ्यो मया प्रार्थनयादृतम् । तो-
 यमेतत्सुसस्पर्शं पाघार्थं प्रतिगृह्यताम् । एतावानस्येतिपाद्यम् ॥ गंधोदकेन पुष्पेण षडनेन सुगंधिना । अर्घ्यं गृहाण देवेश मर्कटि मे
 द्यवर्त्ता कुरु । त्रिपादूर्ध्वैत्यर्घ्यम् ॥ कर्पूरीशीरसुरमि शीतल विमल जलम् । गंगायास्तु समानीतं गृहाणावमनीयकम् । तस्माद्विराळे-
 लाषमनीपम् ॥ मंदाकिन्याः समानीतं हेमाभोरुहवासितम् । स्नानाय ते मया मत्तया नीरं स्वीक्रियतां विमो । यत्पुरुषेणेति स्नानम् ॥
 वम सूरम् दुपूलं च देवानामपि दुर्लभम् । गृहाण त्वमुमाकांतं प्रसन्नो भव सर्वदा । तंयज्ञमिति वस्त्रम् ॥ यज्ञोपवीतं सहज ब्रह्मणा
 निर्मितं पुरा । आयुष्य बलवर्षस्वमुपवीतं गृहाण मे । तस्माद्यज्ञात्सर्वेषुपवीतम् ॥ श्रीखटं षडनेन दिव्यं । तस्माद्यज्ञात्सर्वदुःखं । गंध-
 म् । माल्यादीनि । तस्मादभ्येतिपुष्पम् । वनस्पतिसोदूतो । यत्पुरुषं । सायं च वत्तिसंयुक्तं वस्त्रिना योजितं मया । दीप
 गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापह । ब्राह्मणोत्सेति दीपम् ॥ नैवेद्यगृह्यतां । चद्रमामनस इति नैवेद्यम् ॥ पूगीफलमिति तांबूलम् । हि

रण्यर्भेति दक्षिणाम् । चक्षुर्दं सर्वलोकानां तिमिरस्य निवारणम् । आर्तिव्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वर । नीराजनम् ॥ फलेन
 फलितं । यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । तानि तानि विनश्यति प्रदक्षिणपदे पदे । नाभ्या आसीदिति प्रद-
 क्षिणाम् । मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं सुरेश्वर । यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे । सप्तास्यासन्निति नमस्कारम् । सद्योजातमिति
 वामदेवायेति वा । यज्ञेनयज्ञमिति मंत्रपुष्पांजलिम् । श्रूयतां धर्मसर्वस्वं शिवरात्रौ शिवार्चनम् । व्रतयज्ञविधानेन स्वर्गपुण्येन कर्मणा । कृ-
 त्वा स्नानं शुचिर्भूत्वा धौतवस्त्रसमन्वितः । स्थापयेद्देववेशं मंत्रैर्वेदसमुद्भवैः । ततः पूजा प्रकर्तव्या पूर्वोक्तविधिनाततः । नमो यज्ञ जग-
 न्नाथ नमस्त्रिभुवनेश्वर । पूजां गृहाण महतां महेश प्रथमां पदे । प्रथमप्रहरपूजा ॥ पूर्वे नंदीमहाकालौ शृंगी शृंगी च दक्षिणे । वृष-
 स्कंदौ पश्चिमे च देशकालो तथोत्तरे । गंगा च यमुना चैव पार्श्वे चैव व्यवस्थिते । नमो व्यक्ताय सूक्ष्माय नमस्ते त्रिपुरांतक । पूजां
 गृहाण देवेश यथाशक्त्योपपादिताम् । द्वितीयप्रहरे ॥ बद्धोहं विविधैः पाशैः संसारभयबंधने । पतितं मोहजाले मां त्वं समुद्धर शंकर ।
 तृतीये ॥ चतुर्थे प्रहरे आद्यवत् ॥ नमः शिवाय शांताय सर्वपापहराय च । शिवरात्रौ मया दत्तं गृहाणार्घ्यं प्रसीद मे । द्वितीये ॥ दुःख-
 दारिद्र्यभावैश्च दग्धोहं पार्वतीपते । मां वै त्राहि महादेव गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते । तृतीये ॥ किं न जानासि देवेश तावद्भक्तिं प्रयच्छ
 मे । स्वपादाग्रतले देव दास्यं देहि जगत्पते । चतुर्थे ॥ यस्य स्मृत्यां । प्रार्थना । इति शिवपूजासमाप्ता ॥ ॥ अथकथा ॥ सूतउवाच ॥
 सकारणमशेषस्य जगतः सर्वदा शिवः । गोब्राह्मणनृपाणां च शिवं भवतु मे सदा १ कैलासशिखरासीनं देवदेवं जगद्गुरुम् । पंचवक्त्रं दश-
 भुजं त्रिनेत्रं शूलपाणिनम् २ पिनाकशोभितकरं खड्गखट्वांगधरं नीलकंठसुशोभितम् ३ भस्मांगव्यालशोभा-

द्व्यमस्विमाळाविभृपितम् । नीलजीमूतसंकार्यं सूर्यकोटिसमप्रमम् ४ क्रीढंतं च शिवं तत्र गणीश्व परिवारितम् । विष्टुण्य देवताः
 सर्वास्तिष्ठंतं परमेश्वरम् ५ ते दृष्ट्वा देवदेवेश प्रहस्योत्कृष्टहृल्लोचनम् । पार्वती परिप्रच्छ विनयावना स्थिता ६ (गौरी प्रोवाच
 भर्तारं विस्मयोत्कृष्टहृल्लोचना) ॥ पार्वत्युवाच ॥ कथयस्व प्रसादेन यत्रोप्य व्रतमुत्तमम् ७ श्रुतास्त्वयोक्ता देवेश व्रतानां निर्णयाः शु
 भाः । तथा वै दानवर्माश्च तीर्थवर्मास्त्वयोदिताः ८ नास्ति मे निश्चयो देव भर्ताऽहं च पुनःपुनः । तस्माद्भद्रस्य मे देव श्लोकं निः
 सशय प्रभो ९ व्रतानामुत्तमं देव मुक्तिमुक्तिप्रदायकम् । तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व मम प्रभो १० ईश्वर उवाच । शृणु देवि प्रवक्ष्या
 मि व्रतानामुत्तमं व्रतम् । यन्न कस्य चिदाख्यातं रहस्यं मुक्तिदायकम् । ११ येनैव कथ्यमानेन यमो विलयतां ब्रजेत् । तदहं कथयि
 प्यामि शृणुष्वैकमनाः प्रिये १२ माघमासे कृष्णपक्षे क्षमायुक्ता घटुर्दशी । शिवरात्रिस्तु सा ज्ञेया सर्वयज्ञोत्तमोत्तमा १३ दूर्नैर्यज्ञैस्त
 पोभिश्च व्रतैश्च विविधैरपि । न तीर्थैस्तद्भवेत्पुण्यं शिवरात्रिव्रतोद्भवम् १४ शिवरात्रिसमं नास्ति व्रतानामुत्तमं व्रतम् । ज्ञानतोऽज्ञानतो
 वापि कृत्वा मोक्षमवाप्नुयात् १५ मृता ये निरय त्यक्त्वा गतास्ते शिवसन्निधौ । सर्वमंगलशीला च सर्वाभंगलनाशिनी १६ मुक्तिमु
 क्तिप्रदा चैषा सत्यं वरानने ॥ देध्युवाच । कथं यमपुरं त्यक्त्वा शिवलोकं ब्रजेन्नरः १७ पतन्मे महादाश्वर्यं प्रत्यक्षं कुरु शंकर ।
 शंकर उवाच । शृणु देवि यथाहृत्वा कथां पौराणिकीं शुभाम् १८ यमशासनहर्त्रीं च शिवस्थानप्रदायिनीम् । कृश्विदासीत्युगं देवि
 निपादो जीवंधातकः १९ प्रत्यतदेशवासी च भृगुरासन्नक्रेतनः । सीमति स सदा तिष्ठन् कुटुंबपरिपालकः २० शूरो नित्यं धनुर्धारी

श्यामांगः कृष्णकंचुकः । बद्धगोधांगुलित्राणः सदैव मृगयारतः २१ एवं विधो निषादोऽसौ चतुर्दश्या दिने शुभे । व्यावहारिकैश्च द्रव्या-
 र्थं देवागारे प्ररोधितः २२ तेनापि देवता दृष्टा जैनानां वचनं श्रुतम् । उपवासव्रतीनां च शिवः शिव शिवेति च २३ दिनाति तैस्तदा
 मुक्तः प्रातर्द्रव्यं प्रदीयताम् । ततोऽसौ धनुरादाय दक्षिणेन गतः स्वयम् २४ आगच्छन्स वनोद्देशे जनहासं चकार सः । शिवःशिवः
 किमेतद्दे कुर्वति नगरे जनाः २५ वनेचरान्निरीक्षस्तु चक्षुर्दिक्षु इतस्ततः । पदं च मृगमार्गं च अन्वेष्यन्सुकुरान्मृगान् २६ इतश्चेतश्च
 धावन्यै आमिषे लुब्धमानसः । वनं च पर्वतान्सर्वान्भ्रमित्वा गिरिकंदराः २७ संप्राप्तं तेन नो किञ्चिन्मृगसुकरचित्तलम् । निराशो लु-
 ब्धको जातस्तदा ह्यस्तंगतो रविः २८ चिंतयित्वा जलोपांते जागरं जीवघातनम् । संविधास्याम्यहं रात्रौ निश्चितं मम जीवनम् २९
 गतोऽसौ जलसामीप्यं तीरस्थो जालिमध्यतः । आश्रमं कर्तुमारेभे आत्मनो गुप्तिकारणात् ३० जालिमध्ये महालिंगं स्थितं स्वायं-
 भुवं शुभम् । बिल्ववृक्षो महान् दिव्यो जालिमध्ये च संस्थितः ३१ गृहीत्वा तस्य पर्णानि मार्गशुद्धयर्थमक्षिपत् । क्षिप्तानि दक्षिणे भा-
 गे निपेतुल्लिगमूर्धनि ३२ न दिवा भोजनं तस्य आमिषे लुब्धचेतसः । ततश्चितयमानस्य न निद्रा समजायत ३३ तस्य गंधं समासाद्य
 लुब्धकस्य वरानने । न तिष्ठति मृगाः सर्वे शरघातभयात्तदा ३४ मृगान्निरीक्षतस्तस्य निद्रानाशोऽप्यजायत । बिल्वमध्ये गतस्याऽस्य प्र-
 थमः प्रहरो गतः ३५ ततो जलार्थभायाता हरिणी गर्भसंयुता । यौवनस्था सुरूपा च स्तनपीना सुशोभना ३६ निरीक्षंती दिशः सर्वा भू-
 शसुस्फुल्लोचना । लुब्धकेनापि सा दृष्टा बाणगोचरमागता ३७ बाणश्च संधितस्तेन एकदृष्टेन चेतसा । त्रोटयित्वाऽथ पत्राणि प्रक्षि-

१ उपवासव्रतीनां जनाना शिवः शिवशिवेति वचनं श्रुतमित्यन्वयः । २ मार्गेणेत्यर्थः ।

ध्यमस्मिमाळाविभृपितम् । नीलजीमूतसकारं सूर्यकोटिसमप्रभम् ४ कीर्तितं च शिवं तत्र गणेश्व परिवारितम् । विष्टुष्य देवताः
 सर्वास्तिर्हतं परमेश्वरम् ५ तं दृष्ट्वा देवदेवेश प्रहस्योत्कृष्टहृलोचनम् । पार्वती परियप्रच्छ विनयावनता स्थिता ६ (गौरी प्रोवाच
 भर्तारं विस्मयोत्कृष्टहृलोचना) ॥ पार्वत्युवाच ॥ कथयस्व प्रसादेन यत्रोप्य व्रतमुत्तमम् ७ श्रुतास्त्वयोक्ता देवेश व्रतानां निर्णया शु
 भाः । तथा ये दानधर्माश्च तीर्थधर्मास्त्वयोदिताः ८ नास्ति मे निश्चयो देव श्रुताऽहं च पुनःपुनः । तस्माद्बदस्व मे देव श्लोकं निः
 सशय प्रभो ९ व्रतानामुत्तमं देव मुक्तिमुक्तिप्रदायकम् । तदहं श्रोतुमिच्छामि कथयस्व मम प्रभो १० ईश्वर उवाच । शृणु देवि प्रवक्ष्या
 मि व्रतानामुत्तमं व्रतम् । यन्न कस्य चिदाख्यातं रहस्यं मुक्तिदायकम् । ११ येनैव कथ्यमानेन यमो विलयतां ब्रजेत् । तदहं कथयि-
 व्यामि शृणुष्वैकमनाः प्रिये १२ माघमासे कृष्णपक्षे द्वादश्यां शिवरात्रिस्तु सा ज्ञेया सर्वपद्मोत्तमा १३ दानैर्यज्ञैस्त
 पोभिश्च व्रतैश्च विविधैरपि । न तीर्थैस्तद्भवेत्पुण्यं शिवरात्रिव्रतोद्भवम् १४ शिवरात्रिसमं नास्ति व्रतानामुत्तमं व्रतम् । ज्ञानतोऽज्ञानतो
 वापि कृत्वा मोक्षमवाप्नुयात् १५ सृता ये निरय त्यक्त्वा गतास्ते शिवसन्निधौ । सर्वमगच्छशीला च सर्वाभगच्छनाशिनी १६ मुक्तिमु-
 क्तिप्रदा चेपा सत्य सत्यं वरानने ॥ देव्युवाच । कथं यमपुरं त्यक्त्वा शिवलोकं ब्रजेन्नरः १७ एतन्मे महादाश्वर्यं प्रत्यक्षं कुरु शंकर ।
 शंकर उवाच । शृणु देवि यथावृत्तां कथां पौराणिकीं श्रुताम् १८ यमशासनहर्त्री च शिवस्थानप्रदायिनीम् । कश्चिदासीत्पुरा देवि
 निपादो जीवन्धातकः १९ प्रत्यंतवेशावासी च मुधरासन्नवेत्तनः । सीमति स सदा तिष्ठन् कुटुंबपरिपालकः २० शूरो नित्यं वनुर्बारी

१ कामिपथिप इत्यपि पाठः २ माघ 'तन्वागीजो' एवमपि पाठः ।

कामातुरो नित्यं हिरण्याक्षो भविष्यति । त्वं मृगी तस्य भार्या वै भविष्यसि न संशयः ५७ त्यक्त्वा स्वर्गं तथा देवान् दानवं भोक्षुमि-
 च्छसि । द्वादशाब्दानि भो भद्रे भविता शाप एव ते ५८ परस्परस्य शोकेन शापांतोपि भविष्यति । अनुग्रहः पुनस्त्वेव शंकरेण कृतः
 स्वयम् ५९ कदाचिद्धि व्याधवरो मम सान्निध्यमाश्रितः । वधार्थं तव संप्राप्ता पूर्वजन्म स्मरिष्यसि ६० तत ऊर्ध्वं तदा रुद्रं दृष्ट्वा मोक्षम-
 वाप्स्यसि । शंकरो न मया दृष्टो वसंत्याऽस्मिन्महावने ६१ ततो दुःखमनुप्राप्ता मांसमेदोविवर्जिता । गर्भाक्रांता विशेषेण न वध्या चेति
 निश्चितम् ६२ त्वत्कुटुंबस्य ते नूनं भोजनं न भविष्यति । आयास्यति मृगी त्वन्या मार्गेणानेन लुब्धक ६३ पीना यौवनसंपन्ना बहु-
 मांसा मदोद्धता । भोजनं सकुटुंबस्य तव सद्यो भविष्यति ६४ अथवाऽन्यो मृगो व्याध पानार्थं तु जलाशये । आगमिष्यति प्रत्यूषे
 क्षुधार्तस्य न संशयः ६५ गर्भं त्यक्त्वा पुनः प्रातर्बालान्संदिश्य बंधुषु । शपथैरागमिष्यामि संदिश्य च सखीजनम् ६६ तस्यास्तद्वचनं
 श्रुत्वा व्याधो विस्मयमागतः । क्षणमेकं तथा स्थित्वा व्याधो वचनमब्रवीत् ६७ नागमिष्यति चेदन्यो जीवस्वमपि गच्छसि । क्षुधया
 पीहितोऽहं वै कुटुंबं च विशेषतः ६८ प्रातस्त्वया मम गृहमागतव्यं यथायथम् । शपथैश्च व्रजं त्वं हि यथा मे प्रत्ययो भवेत् ६९ पृ-
 थिवी वायुरादित्यः सत्ये तिष्ठति देवताः । तस्मात्सत्येन गंतव्यं भवत्या स्वगृहं प्रति ७० तस्य तद्वचनं श्रुत्वा गर्भार्ता सा मृगी तदा ।
 चक्रे सत्यप्रतिज्ञां वै व्याधस्याग्रे पुनःपुनः ७१ मृग्युवाच । द्विजो भूत्वा तु यो व्याध वेदभ्रष्टो ऽभिजायते । स्वाध्यायसंध्यारहितः स-
 त्यशौचविवर्जितः ७२ अविक्रयाणां विक्रेता अयाज्यानां च याजकः । तस्य पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ७३ दुष्टबुद्धौ तु य-
 त्पापं घूर्ते वा ग्रामकंदके । नास्तिके च विशीले च परदारस्ते तथा ७४ वेदविक्रयिणे चैव शवस्तुकभोजने । तेन पापेन लिप्यामि

स्तानि शिवोपरि ३८ शिवं देवं सदा ध्यायन् शीतिं परिपीडितः । एतस्मिन्नतरे दृष्टो हरिण्या लुब्धकस्तदा ३९ लुब्धकस्तु स्वरूपेण
 कृत्वा इव दृश्यते । दृष्ट्वा तु तस्य सधान यमर्दश्रासमप्रभम् ४० मृगी सा दिव्यया वाषा लुब्धक वाक्यमब्रवीत् । मृग्युवा-
 च । स्थिरो भव महाव्याघ्र सर्वजीवनिर्कृतन ४१ कथयस्व महाबाहो किमर्थं मां हनिष्यसि ॥ लुब्धक उवाच । कुट्टनं पीडित मेऽद्य
 क्षुधया च मया सह ४२ पोष्याम्यह सदैवापि स्नामिपाहारभोजनैः । घन वै मद्बुद्धे नास्ति तेन त्वां हन्मि शोभने ४३ सुत उवाच । यामपू-
 जामभावेण जागरोपोपणेन च । घटुर्याशेन पापानां विमुक्तो लुब्धकस्तदा ४४ लुब्धकस्तु ततो दृष्ट्वा मृगीं मानुषमापिणीम् । आश्च-
 र्य परमं दृष्ट्वा किंचिद्भ्रमसमन्वितः ४५ लुब्धक उवाच । मया हि घातिता जीवा उत्तमाधममध्यमाः । न श्रुता इदृशी वाणी श्वापदानां
 कथचन ४६ कस्मिन्देस्ये त्वमुत्पन्ना कस्मात् स्यानादिहागता । कथयस्व प्रयत्नेन परं कीदृहल हि मे ४७ मृग्युवाच । शृणु त्व लुब्ध
 कत्रेष्ठ कथयामि तवाऽस्त्रिच्छम् । मास पूर्वं महारम्या स्वर्गे शकस्य चाप्सरा ४८ अनतरूपलावण्या सौभाग्येन च गर्विता । सौभाग्यमद-
 पुष्टागो दानवो बलगर्वितः ४९ मयैव सृष्टो भर्ता हिरण्याक्षो महासुरः । तेन सार्द्धं मया मुक्त चिरकालं यथेप्सितम् ५० एव कालो
 गतो व्याघ्र क्रीडत्या मेऽसुरेण च । एकदा प्रेक्षितुं दृत्य शकरस्य गता तदा ५१ यावद्रच्छाम्यह तत्र तावन्मां शंकरोऽब्रवीत् । क्व गता
 त्व वरायोहे केन वा सगता छुभे ५२ किंवा सौभाग्यगर्वेण नाऽऽयाता मम मदिरम् । सत्य कथय शीघ्र त्व नो वा शाप ददामि ते ५३
 शापभीत्या मया तत्र इत्युक्तं शंकराग्रतः । शृणु देव प्रवक्ष्यामि शापानुग्रहकारक ५४ ममास्ति भर्ता विश्वेश दानवैश्रो महाबलः । ते
 न सार्द्धं मया देव क्रीडित निजमदिरे ५५ तेनाहं नागता शीघ्रं सृष्टिसंघास्कारक । स्त्रस्तदघन श्रुत्वा सकोपो वाक्यमब्रवीत् ५६ मृगः

कामातुरो नित्यं हिरण्याक्षो भविष्यति । त्वं मृगी तस्य भार्या वै भविष्यसि न संशयः ५७ त्यक्त्वा स्वर्गं तथा देवान् दानवं भोक्तुमि-
 च्छसि । द्वादशाब्दानि भो भद्रे भविता शाप एव ते ५८ परस्परस्य शोकेन शापांतोपि भविष्यति । अनुग्रहः पुनस्त्वेव शंकरेण कृतः
 स्वयम् ५९ कदाचिद्धि व्याधवरो मम सान्निध्यमाश्रितः । वधार्थं तव संप्राप्ता पूर्वजन्म स्मरिष्यसि ६० तत ऊर्ध्वं तदा रुद्रं दृष्ट्वा मोक्षम-
 वाप्स्यसि । शंकरो न मया दृष्टो वसंत्याऽस्मिन्महावने ६१ ततो दुःखमनुप्राप्ता मांसमेदोविवर्जिता । गर्भाक्रांता विशेषेण न वध्या चेति
 निश्चितम् ६२ त्वत्कुटुंबस्य ते नूनं भोजनं न भविष्यति । आयास्यति मृगी त्वन्या मार्गेणानेन लुब्धक ६३ पीना यौवनसंपन्ना बहु-
 मांसा मदोद्धता । भोजनं सकुटुंबस्य तव सद्यो भविष्यति ६४ अथवाऽन्यो मृगो व्याध पानार्थं तु जलाशये । आगमिष्यति प्रत्यूषे
 श्च्यार्तस्य न संशयः ६५ गर्भं त्यक्त्वा पुनः प्रातर्बालान्संदिश्य बंधुषु । शपथैरागमिष्यामि संदिश्य च सखीजनम् ६६ तस्यास्तद्धचनं
 श्रुत्वा व्याधो विस्मयमागतः । क्षणमेकं तथा स्थित्वा व्याधो वचनमब्रवीत् ६७ नागमिष्यति चेदन्यो जीवस्त्वमपि गच्छसि । क्षुधया
 पीडितोऽहं वै कुटुंबं च विशेषतः ६८ प्रातस्त्वया मम गृहमागतं व्यं यथायथम् । शपथैश्च व्रजं त्वं हि यथा मे प्रत्ययो भवेत् ६९ पृ-
 थिवी वायुरादित्यः सत्ये तिष्ठति देवताः । तस्मात्सत्येन गंतव्यं भवत्या स्वगृहं प्रति ७० तस्य तद्धचनं श्रुत्वा गर्भार्ता सा मृगी तदा ।
 चक्रे सत्यप्रतिज्ञां वै व्याधस्याग्रे पुनःपुनः ७१ मृग्युवाच । द्विजो भूत्वा तु यो व्याध वेदभ्रष्टो ऽभिजायते । स्वाध्यायसंध्यारहितः स-
 त्यशौचविवर्जितः ७२ अविक्रयाणां विक्रेता अयाज्यानां च याजकः । तस्य पापेन लिप्यामि यद्यहं नागमे पुनः ७३ दुष्टबुद्धौ तु य-
 त्पापं धूर्ते वा ग्रामकंदके । नास्तिके च विशीले च परदारस्ते तथा ७४ वेदविक्रयिणे चैव शवसूतकभोजने । तेन पापेन लिप्यामि

यथह नागमे पुनः ७५ सुतक्षम्याप्रतिग्राहे मातापित्रोरपाकके । तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि तेऽतिकम् ७६ दान दातु मृष्टस्य
 योऽपरायकरो नरः । तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ७७ देवद्रव्य गुरुद्रव्य ब्रह्मद्रव्यं हरेषु यः । तेन पापेन लिप्यामि यदि
 नायामि ते गृहम् ७८ दीपं दीपेन यः कुर्यात्पाद पादेन धावयेत् । तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ७९ भर्तार स्वामिन
 मित्रमात्मान् बालमेव च । गां विप्रं च गुरुं नारीं यो मारयति बुर्मतिः ८० तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् । अवेष्णवे च
 यत्पापं यत्पापं दामिके जने ८१ अचित्तद्वियेषु यत्पाप परदोषानुकीर्तने । कृतने च कद्रये च परदारते तथा ८२ सदाचारविहीने च
 परपीडामदायके । परपेशून्ययुक्ते च कन्याविक्रयकारके ८३ परापवादसदृष्टे सर्वघर्मविवर्जिते । वृषलीपती वार्षपिके पित्रोरतरदायके ८४
 वैष्टुके षकृत्सी च कूटसाहस्यप्रदे तथा । एतेषां पातक मङ्गं यदि नायामि ते गृहम् ८५ यत्पाप ब्रह्महत्यायां पितृमातृवधे तथा । तेन
 पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ८६ यत्पाप लुब्धकानां च यत्पाप गरदायिनाम् । तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृ
 हम् ८७ द्विमार्ग्यः पुरुषो यस्तु समदृष्ट्वा न परयति । तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ८८ सकृद्वत्त्वा तु यः कन्यां द्वि-
 तीयाय प्रयच्छति । तेन पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ८९ कथायां कथ्यमानायामतर कृस्ते नरः । तस्य पापेन लिप्यामि
 यदि नायामि ते गृहम् ९० पतिनिदापरो नित्यं वेदनिदापरो हि यः । तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ९१ यस्य समृह-
 णी भार्या ब्राह्मणी च विरोधतः । तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ९२ प्रेतघान्ने तु यो मुंक्ते पतिते बहुयाचके । अस

च्छास्त्रार्थनिपुणे पुराणार्थविवर्जिते ९३ मूर्खे पाखंडनिस्ते क्रयविक्रयके द्विजे । एतेषां पातकं मह्यं यदि नायामि ते गृहम् ९४ एकाकी
 मिष्टमश्नाति भार्यापुत्रविवर्जितः । आत्मजां गुणसंपन्नां समानसदृशे वरे ९५ न प्रयच्छति यः कन्यां नरो वै ज्ञानदुर्बलः । तेन पापेन
 लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ९६ मृगीवाक्यं ततः श्रुत्वा लुब्धको हृष्टमानसः । संहत्य बाणं संधानान्मुमोच हरिणीं तदा ९७ तस्या
 मुक्तिप्रभावेण लिंगस्यापि प्रपूजनात् । मुक्तोऽसौ पातकैः सर्वस्तक्षणान्नात्र संशयः ९८ द्वितीये प्रहरे प्राप्ते मध्यरात्रे महानिशि । तस्मिन्नेव
 क्षणे प्राप्ते परा प्राप्ता मृगी तदा ९९ संत्रस्ता भयसंविना पतिमन्वेष्यती मुहुः । जालिमध्ये स्थितेनाऽथ दृष्टा सा लुब्धकेन तु १०० पु-
 नर्दृक्षस्य पत्राणि त्रोटयित्वा करेण तु । क्षिप्तानि दक्षिणे भागे लिंगोपरि दिदृक्षया १ तस्या वधार्थं तेनाऽथो बाणो धनुषि संधितः । ति-
 पुंस्तत्रैकचित्तेन कुटुंबार्थं जिघांसया २ निरीक्ष्य लुब्धको यावद्बाणं तस्यां विमुंचति । तावन्मृग्या स संदृष्टो दृष्ट्वा तं विह्वलाऽभवत् ३ अ-
 द्यैव भगिनी मे हि लुब्धकेन विनाशिता । मम किं जीवितव्येन तस्या दुःखेन पीडिता ४ वरो मृत्युर्न शोको वै दृष्ट्वा व्याधं विशेषतः ।
 एवं संचिंत्य हरिणी लुब्धकं वाक्यमब्रवीत् ५ हरिण्युवाच । धनुर्धरवर व्याध सर्वजीवनिक्कृतन । देहि मे वचनं चैकं पश्चात्त्वं मां नि-
 पातय ६ अयाता हरिणी चैका मार्गेणानेन लुब्धक । समायाताऽथवा नैव सत्यं कथय सुव्रत ७ तद्भुत्वा लुब्धकस्तत्र विस्मितो क्ष-
 णमैक्षत । तस्यास्तु यादृशी वाणी अस्याश्चैव तु तादृशी ८ सा चैषा चागता नूनं प्रतिज्ञापालनाय च । अथवाऽन्या समायाता या तथा
 कथिता पुरा ९ लुब्धक उवाच । अहोरात्रं कृतं कष्टं कुटुंबार्थं मया मृगि । अधुना त्वां हनिष्यामि देवानां स्मरणं कुरु ११० व्याधो-
 क्तवचनं श्रुत्वा हरिणी दुःखिता भृशम् । व्याधं प्राह रुदित्वा वै भो मां व्याध निपातय ११ तेजो बलं तथा सर्वं निर्दग्धं विरहाग्निना ।

अहं प्राणान्विप्रोक्ष्यामि भोजनं ते न ज्ञापते १२ मलर्वाग्म्य महातेजा भेदोमांससमन्वित । अन्यत्र पीनगीरगो मुमो क्षत्रागमिष्यति १३
 अहं च दुर्बला नूनं भेदोमांसविवर्णिता । केवल पापमायुस्त्वं हि मम प्राणविमोचकः १४ मार्गेषानेन मो व्याध मृग आयास्यति स्फु-
 टम् । तं हत्वा ते कुट्टनस्य वृत्तिर्नूनं मविष्यति १५ सयोस्कं लुब्धकः श्रुत्वा किं करोमीत्यर्चितयत् । मृगयोक्तो हि स युक्तार्थ एष मे निश्चयो
 इति १६ संचित्य लुब्धकः प्राह घृणी शोकातुरां कुर्यात् । सत्य वद महामागे प्रत्ययो मे यथा भवेत् १७ तस्य तद्वधनं श्रुत्वा हरिणी
 दुःसकरिता । षक्रे सत्यप्रतिज्ञां तु व्याधस्याग्रे पुनः पुनः १८ मृगयुवाच । क्षत्रियस्तु रणं श्रुत्वा संग्रामं यो न गच्छति । तस्य पापेन
 लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् १९ भेदयति तद्गानि वापीत्राय गवामपि । मार्गं स्पर्शं च ये व्रति सर्वसस्वमयं कुर्यात् १२० तेषां
 वै पातकं मद्यं यदि नायामि ते गृहम् । एतच्छ्रुत्वा तु व्याधेन साऽपि मुक्ता सुमी तदा २१ जलं पीत्वा तु बहुशो गता सुथो ययाग-
 तम् । जालिमध्ये स्तितस्याऽस्य द्वितीयः प्रहरो गतः २२ श्रोतित्वा विल्वपत्राणि पुनर्देवे नियोजयत् । पीडितोऽतीव शीतेन क्षुधया गृ-
 हचितया २३ शिकः शिवेति जल्पन्वै न नित्रामुपलब्धवान् । कृतं सुरार्चनं तेन प्रहरे गते २४ वीक्षन्नेव दिशः सर्वाः सत्त्वमार्गाग्नि-
 रीक्षयत् । लुब्धकेनायं दृष्टोऽसौ हरिणश्चखलेक्षणः २५ विलोकयन्दिशः सर्वां मार्गमाणो मृगीपदम् । सीमागयषकदर्पाडयो मदनोन्मत्तपी-
 वरः २६ तं दृष्ट्वा वाणमारुह्य क्षार्कणं द्रुष्टमानसः । वाणं मुषति यावदेतावद्दृष्टो सुगेण तु २७ काकरूपं तु तं दृष्ट्वा मृगश्चितितवान्शृशाम् ।
 निश्चितं मविता मृत्युर्गोचरस्य संछो यतः २८ भार्याप्राणसमा भेद्य व्याधेनेह निपातिता । तया विरहितस्याऽथ न्यूनं मृत्युर्भविष्य

ति २९ हाहा कालकृतं पापं यद्भार्यादुःस्वमागतम् । भार्यया न समं सौरव्यं गृहेपि च वनेपि च ३० तथा विना न धर्मोऽस्ति नार्थकामौ वि-
शेषतः । वृक्षमूलेपि दयिता यत्र तिष्ठति तद्गृहम् ३१ प्रासादोपि तथा हीनः कांतारादतिरिच्यते । धर्मकामार्थकार्येषु भार्या पुंसः सहायि-
नी ३२ विदेशे च गतस्यापि सैव विश्वासकारिणी । नास्ति भार्यासमो बंधुर्नास्ति भार्यासमं सुखम् ३३ नास्ति भार्यासमं लोके नरस्या-
तस्य भेषजम् । यस्य भार्या गृहे नास्ति सापि चेत्प्रियवादिनी ३४ अरण्यं तेन गंतव्यं यथाऽरण्यं तथा गृहम् । एका प्राणसमा मेऽभू-
द्वितीया प्राणदा मम ३५ इत्येवं चिंतयित्वा तु लुब्धकं वाक्यमब्रवीत् ॥ मृग उवाच । शृणु व्याध नरश्रेष्ठ ह्यामिषाहारभोजन ३६
यत्ते पृच्छाम्यहं वीर तद्व्यक्तं वद मे प्रभो । आगतं हरिणीयुग्मं केन मार्गेण तद्गतम् ३७त्वया विनाशितं वाऽथ सत्यं कथय मेऽधुना । तस्य त-
द्वचनं श्रुत्वा लुब्धको विस्मयं गतः ३८ असावपि न सामान्यो देवता काप्यनुत्तमा । उवाच लुब्धकः सद्यस्तस्याग्ने वाक्यमुत्तमम् ३९ लुब्ध-
क उवाच । ते गतेऽनेन मार्गेण सत्यं कृत्वा ममाग्रतः । ताभ्यां दत्तोसि भुक्तार्थे मम त्वमधुनाऽनघ १४० संप्रति त्वां हनिष्यामि नैव
मोक्ष्यामि कर्हिचित् ॥ मृग उवाच । तत्सत्यं कीदृशं ताभ्यां वाक्यमुक्तं तवाग्रतः ४१ येन ते प्रत्ययो जातो मुक्तं तद्दरिणीद्वयम् । ते गते
केन मार्गेण ये मुक्ते व्याध तेऽधुना ४२ व्याध उवाच । ते गतेऽनेन मार्गेण स्वमाश्रमपदं प्रति । व्याधिन कथितास्ताभ्यां शपथा ये कृतास्त
दा ४३ तद्भुत्वा वचनं तस्य हरिणो हृष्टमानसः ॥ मृग उवाच । ताभ्यां व्याध यदुक्तं च तत्करोमि न चान्यथा ४४ प्रभाते त्वद्गृहं नूनमाग-
मिष्यामि निश्चितम् । भार्या ऋतुमती मेऽद्य कामार्ताऽप्यधुना शृशम् ४५ गत्वा गृहेथ भुक्त्वा तामापृच्छथ च सुहृज्जनान् । शपथैरागमिष्या-
मि गृहं तेनाऽत्र संशयः ४६ मद्देहं स्वगृहे नाद्यनेतुं शक्तः कथंचन । तद्गृथा मरणं मे स्याद्यद्यहं घातितस्त्वया ४७ लुब्धक उवाच । असत्यं भा-

अहं प्राणान्निमोक्ष्यामि भोजन ते न जायते १२ बलवांश्च महातेजा भेदोर्माससमन्वितः । अन्यत्र पीनगौरांगो मृगो ह्यत्रागमिष्यति १३
 यद् व दुर्बला नूनं भेदोर्मासविवर्जिता । केवल पापमाक्त्वं हि मम प्राणविमोचकः १४ मार्गोष्णानेन मो व्याध मृग आयास्यति स्फु-
 टम् । त हत्वा ते कुटुंबस्य रुमिर्नून मविष्यति १५ तयोक्त लुब्धकः श्रुत्वा किं करोमीत्याधितयत् । मृगयोक्तो हि स युक्तार्थ एव मे निश्चयो
 इति १६ सचित्त्य लुब्धकः प्राह मृगी शोकातुरां कुराम् । सत्य वद महाभागे प्रत्ययो मे यथा प्रवेत् १७ तस्य तद्वचन श्रुत्वा हरिणी
 नु स्तर्शिता । चक्रे सत्प्रतिज्ञां तु व्याचस्पार्थे पुनः पुनः १८ मृग्युवाच । झत्रियस्तु रण श्रुत्वा संग्रामं यो न गच्छति । तस्य पायेन
 लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् १९ भेदयंति तडागानि वापीत्राय गवामपि । मार्गं स्थानं च ये धृति सर्वसस्वभय करा १२० तेषां
 वै पातक मद्य यदि नायामि ते गृहम् । एतच्छ्रुत्वा तु व्याधेन साऽपि मुक्ता मृगी तदा २१ जळं पीत्वा तु बहुशो गता सद्यो यथाग
 तम् । जालिमध्मे स्तितस्याऽस्य द्वितीयः प्रहरो गतः २२ त्रोटित्वा विल्वपत्राणि पुनर्देवे नियोजयत् । पीडितोऽतीव शीतेन शुषया गृ
 हर्षितपा २३ शिवः शिवेति जल्पन्वे न निद्रामुपलब्धवान् । कृत सुरार्चनं तेन प्रहरे गते २४ वीक्ष्यैव दिशः सर्वा सत्त्वमार्गाग्नि
 रीक्षयत् । दृग्भ्येनाप दृष्टोऽसौ हरिणश्चलेक्षणः २५ विलोकयन्दिशः सर्वा मार्गमाणो मृगीपदम् । सौभाग्यफलदर्पाढ्यो मदनोन्मत्सपी
 तः २६ त दृष्ट्वा बाणमाकृष्य धाकर्णं तुष्टमानसः । बाण मुषति यावद्दे तावद्दृष्टो मृगेण नु २७ काकरूपं तु तं दृष्ट्वा मृगश्चितितवान्मृशम् ।
 निश्चित भविता मृत्युर्गोचरस्य सखो यतः २८ भार्याप्राणसमा भेद्य व्याधेनेह निपातिता । तथा विसहितस्याऽथ न्यूनं मृत्युर्मविष्य

वृत्ताकं च पटोलं च कर्लिंगं वृत्तिकाफलम् । मूलकं लशुनं कंदं कुसुमं कन- [काल-] शाककम् ६७ एतानि भक्षयेद्यस्तु नरो वै
 ज्ञानदुर्बलः । तस्य नो जायते शुद्धिश्चांद्रायणशतैरपि ६८ एतेषां पातकं मह्यं यदि नायामि ते गृहम् । यः पठेत्स्वरहीनं च लक्षणेन वि-
 वर्जितम् ६९ इयासुः संचरन्विप्रो वेदानुद्गीर्येत्तु यः । विप्रस्य पठतः क्वापि शृणोति यदि चांत्यजः १७० वेदोपजीविको विप्रो ऽतिलो-
 भान्द्वद्भ्रभोजनः । तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ७१ शूद्रान्नेषु च ये सक्ताः शूद्रसंपर्कदूषिताः । तेषां पापेन लिप्यामि
 यदि नायामि ते गृहम् ७२ लेखकश्चित्रकर्ता च वैद्यो नक्षत्रसूचकः । कूटकर्ता द्विजो यश्च तस्य पापस्य भाग्यहम् ७३ कूटसाक्षी सृ-
 पावादी परद्रव्यस्य तस्करः । परदाराभिगामी च ये च विश्वासघातकाः ७४ द्रव्ये द्रव्यं विनिक्षिप्य पानकूटसमाश्रिताः । वैश्यारताः
 सदा ये च दानदातुर्निवारकाः ७५ भर्तारं द्रव्यहीनं च कुरूपं व्याधिपीडितम् । या न पूजयते नारी रूपयौवनगर्विता ७६ एका-
 दर्शा तथा माषे शिवरान्नि चतुर्दशीम् । पूर्वविद्धां प्रकुर्वति तेषां पापस्य भाग्यहम् ७७ अथ किं बहुनोक्तेन भो लुब्धक तवा-
 प्रतः । यदि नायामि ते गेहं मम सत्यं भवेत्तव ७८ तेन वाक्येन संतुष्टो व्याधो वै वीतकल्मषः । संहृत्य धनुषो बाणं मृगो मुक्तो
 गृहं प्रति ७९ जलं पीत्वा तु हरिणः प्रविष्टो गहनं प्रति । गतो ऽसौ तेन मार्गेण गतं येन मृगीद्भ्यम् १८० लुब्धकेन तदा तत्र जालिम-
 ध्ये स्थितेन हि । प्रत्यूषे बिल्वपत्राणि त्रोटयित्वा समर्प्य च ८१ शिव शिवेति जल्पन्वै ह्याशु यातो निजाश्रमम् । अथोदिते सूर्यत्रिवे
 अकामाजागरे कृते ८२ पापान्मुक्तो ह्यसौ सद्यः शिवपूजाप्रभावतः । यावद्दिशो निरीक्षेत निराशो भोजनं प्रति ८३ तावच्छुश्रुता चा-
 न्या मृगी तत्र समागता । दृष्ट्वा मृगीं तदा व्याधो बाणं धनुषि योजयन् ८४ यावन्मुंचत्यसौ बाणं तावदुक्तं तथा तदा । मा बाणान्मुंच

पसे पूर्व प्रतारयति मां दृया । ह्यात्वा घृत्यु स्थितं तत्र तदागच्छति कोल्पधीः ४८ व्याधस्य वचन श्रुत्वा हरिणो याक्यमब्रवीत् । शपथैरागमि
 ऽयामि यथा ते प्रत्ययो भवेत् ४९ व्याध उवाच । मम त्व शपथान्ब्रूहि विश्वासो मे भवेद्यथा । यथा हि प्रेपयामि त्वां स्वयहं प्रति कामु
 क १५० मृग उवाच । भर्तारं वंधयेद्या स्त्री स्वामिनं वंधते नरः । मित्रं च वंधयेद्यस्तु गुल्मोहं करोति यः ५१ विरस तु रस दद्या
 त्मेमभेदं करोति यः । भेदेद्यस्तदागानि मासादं पातयेद्यथा ५२ प्रवासशीलो यो विप्रः क्रयविक्रयकारकः । संध्यास्नानविहीनश्च वेदशा
 स्त्रविवर्जितः ५३ मद्यपास्त्रीषु रक्षा ये परनिदारताश्च ये । परस्त्रीसेवका विप्राः परपेष्टून्यसृचकः ५४ शूद्रान्नभोजिनो ये च भार्या पुत्रा
 स्त्यजेति ये । वेदनिदापरा ये च वेदशास्त्रार्थनिदकाः ५५ तेषां वै पातक मद्य यदि नायामि ते गृहम् । भार्या सग्रहणी यस्य व्रतशी
 षषिवर्जितः ५६ सर्वाशी सर्वविक्रिता द्विजानामपि निदकः । त्रिषु वर्णेषु शूद्रूषां यः शूद्रो न करोति वै ५७ विप्रवाक्य परित्यज्य पा
 स्र्वाभिरताः सदा । ब्रह्मर्षयरताः शूद्रा ये च पास्र्बसथिताः ५८ तेषां वै पातक मद्य यदि नायामि ते गृहम् । तिळांस्तैलं घृतं क्षौद्र
 ऋषल लयण गुडम् ५९ लोहं लाक्षादिक सर्वं रागान्नाविधानपि । विक्रियासेन शूद्रस्य तत्र दोषो न विद्यते १६० मद्य मांसं विप
 दुग्ध नील च दृपम तथा । मीन क्षीर सर्पकूटं चित्रान्नकफलानि च ६१ मद्यादि विक्रयेद्यस्तु शूद्रोपि मदमोहितः । आदिस्य विष्णु
 मीशानं गणाध्यक्ष तु पार्वतीम् ६२ एतांस्त्यक्त्वा गृहे मृगो योऽन्य पुज्यते नरः । तस्य पापेन छिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ६३
 यो गां स्पशति पादेन ह्युदितेऽर्के च सुप्यति । एकाकी म्रिष्टमश्नाति तस्य पापस्य भाग्यहम् ६४ मातापित्रोरपोषा च क्रियामुद्दिश्य पाष
 ऋः । कन्याशुल्कोपजीवी च देवब्राह्मणनिदकः ६५ गोत्रास हतकारं च व्यतिपीनां च पूजनम् । ये न कुर्वति गृहिणस्तेषां पापं भवेन्मम ६६

वृत्ताकं च पटोलं च कर्लिंगं तुंविकाफलम् । मूलकं लशुनं कंदं कुसुमं कन- [काल-] शाककम् ६७ एतानि भक्षयेद्यस्तु नरो वै
 ज्ञानदुर्बलः । तस्य नो जायते शुद्धिश्चांद्रायणशतैरपि ६८ एतेषां पातकं मह्यं यदि नायामि ते गृहम् । यः पठेत्स्वरहीनं च लक्षणेन वि-
 वर्जितम् ६९ इयासुः संचरन्विप्रो वेदानुद्वीर्येत्तु यः । विप्रस्य पठतः क्वापि शृणोति यदि चांत्यजः १७० वेदोपजीविको विप्रो ऽतिलो-
 भान्छुद्रभोजनः । तस्य पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ७१ शूद्रान्नेषु च ये सक्ताः शूद्रसंपर्कदूषिताः । तेषां पापेन लिप्यामि
 यदि नायामि ते गृहम् ७२ लेखकश्चित्रकर्ता च वैद्यो नक्षत्रसूचकः । कूटकर्ता द्विजो यश्च तस्य पापस्य भाग्यहम् ७३ कूटसाक्षी सृ-
 षावादी परद्रव्यस्य तस्करः । परदाराभिगामी च ये च विश्वासघातकाः ७४ द्रव्ये द्रव्यं विनिक्षिप्य पानकूटसमाश्रिताः । वेश्यारताः
 सदा ये च दानदानुनिवारकाः ७५ भर्तारं द्रव्यहीनं च कुरूपं व्याधिपीडितम् । या न पूजयते नारी रूपयौवनगर्विता ७६ एका-
 दर्शी तथा माघे शिवरात्रि चतुर्दशीम् । पूर्वविद्धां प्रकुर्वति तेषां पापस्य भाग्यहम् ७७ अथ किं बहुनोक्तेन भो लुब्धक तवा-
 प्रतः । यदि नायामि ते गेहं मम सत्यं भवेत्तव ७८ तेन वाक्येन संतुष्टो व्याधो वै वीतकल्मषः । संहृत्य धनुषो वाणं मृगो मुक्तो
 गृहं प्रति ७९ जलं पीत्वा तु हरिणः प्रविष्टो गहनं प्रति । गतो ऽसौ तेन मार्गेण गतं येन मृगीद्वयम् १८० लुब्धकेन तदा तत्र जालिम-
 ध्ये स्थितेन हि । प्रत्यूषे बिल्वपत्राणि त्रोटयित्वा समर्प्य च ८१ शिव शिवेति जल्पन्वै ह्याशु यातो निजाश्रमम् । अथोदिते सूर्यध्वजे
 अकामाज्जागरे कृते ८२ पापान्मुक्तो ह्यसौ सद्यः शिवपूजाप्रभावतः । यावद्दिशो निरीक्षेत निराशो भोजनं प्रति ८३ तावच्छुश्रुता चा-
 न्या मृगी तत्र समागता । दृष्ट्वा मृगीं तदा व्याधो बाणं धनुषि योजयन् ८४ यावन्मुंचत्यसौ बाणं तावदुक्तं तथा तदा । मा वाणान्मुंच

धर्मात्मन्धर्म मा मुंघ सुन्नत ८५ अह न वष्या सर्वेषामिति शास्त्रविनिश्चयः । शयानो मेधुनासक्तः स्तनपो व्याधिपीडितः ८६ न
 हंतव्यो मृशो राक्ष्णा मृगी च शिशुना हृता । अथवा धर्ममुत्तुञ्ज्य मां हनिष्यसि मानद ८७ बालकः स्वगृहे मुक्त्वा सखीनां च निवेशयेत् ।
 शपथैरामिष्यामि शृणु व्याध वचो मम ८८ या स्वभर्तारमुत्सृज्य परे पुंसि रसा सदा । तस्याः पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ८९
 मयं मांसं विपं वुग्धं नीलीकुमफ़लानि च । एतानि विक्रयेद्यस्तु नरो मोहसमन्वितः ९० तेषां पापेन लिप्यामि यदि नायामि ते गृहम् ।
 तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा व्याधो विस्मयमागतम् ९१ ततो व्याधेन सा मुक्ता गता वै निवमदिरम् । व्याधोपि तत्स्थलं त्यक्त्वा जगाम स्व
 गृहं प्रति ९२ सर्वेषां वचनं व्यायन्मृगाणां सत्यवादिनाम् । एतेषां घातको नित्यमहं यास्यामि कां गतिम् ९३ वनाद्गृहं समायातो वा
 लकाः सुधया हृताः । नाम मांसं गृहे तस्य भोजनं येन जायते ९४ निरामिपं तु तं दृष्ट्वा निराशास्तेऽभवस्तदा । व्याधोपि च तदा तत्र
 तेषां वाक्यानि संस्मरन् ९५ न मोक्षनं न निर्द्रोषं लभते विस्मयान्वितः । आगमिष्यति ते नूनं शपथैरपि यत्रिताः ९६ न तानहं वधिष्यामि
 सतां व्रतमनुस्मरन् । लुब्धकेन तदा मुक्तो हरिणः शपथैर्धृत ९७ स्वमाश्रमं तु सप्राप्तो यत्र तद्दरिणीद्वयम् । सद्यः प्रसूता सा चैका द्विती
 या रतिलाळसा ९८ तृतीयापि समायाता बालकैर्बहुभिर्धृता । सर्वाः समेता एकत्र मरणे कृतनिश्चयाः ९९ परस्परं प्रजल्पत्यो लुब्ध-
 कस्य विषेष्टिवम् । आयातां हरिणीं मुक्त्वा रूपाब्धां रतिलाळसाम् १०० कृतकृत्योऽभवत्ताभिस्ताम्यो वान्यमथाग्रधीव । युष्मामि
 रिह सस्येय कर्तव्यं प्राणरक्षणम् १ व्याघ्राह्निपाशुब्धकेभ्यो बालकानां प्रयत्नतः । यो हि सत्यानुगो भार्यी न मुक्ते मोहसदृशतः २

१ अत्र 'व्याघ्रादिभ्यो' इति वा पाठः । २ अहं न वष्या एतयो भार्याभिति पाठस्तत्र ।

भ्रूणहा स तु विज्ञेयस्तस्य जन्म निरर्थकम् । संतानात्स्वर्गमाप्नोति इह कीर्तिं च शाश्वतीम् ३ संततिर्यत्नतः पाल्या स्वर्गसौख्यप्रदायि-
 का । अपुत्रस्य गतिर्नास्ति इह लोके परत्र च ४ येन केनाप्युपायेन पुत्रसुत्पादयेत्पुमान् । मया च तत्र गंतव्यं यत्र व्याधस्य मंदिरम् ५
 सत्यं तु पालनीयं स्यात्सत्ये धर्मः प्रतिष्ठितः । एतच्छ्रुत्वा तु, ता नार्यौ वाक्यमूचुः सुदुःखिताः ६ वयमप्यागमिष्यामस्त्वया सार्द्धं सु-
 गोत्तम । तथा ते विप्रियं कांत न स्मरामः कदाचन ७ पुष्पितेषु वनातिषु नदीनां संगमेषु च । कंदरेषु च शैलानां युष्माभी रक्षिता
 वयम् ८ न कार्यमद्यमस्माकं कीडितेन त्वया विना । नारीणां पतिहीनानां जीवितैः किं प्रयोजनम् ९ मितं ददाति हि पिता मितं आ-
 ता मितं सुतः । अमितस्य हि दातारं भर्तारं का न पूजयेत् २१० अपि द्रव्ययुता नारी बहुपुत्रसुहृता । सा शोच्या बंधुवर्गस्य प-
 तिहीना कुलांगना ११ गंधमाल्यैः स्त्रियो नित्यं प्रीयंते भर्तृभ्रतः । नातंत्री वाद्यते वीणा नाचक्रो भ्रमते रथः १२ नापतिः सुखमाप्नोति
 नारी पुत्रशतैर्वृता । नास्ति भर्तृसमो धर्मो नास्ति धर्मसमः सुहृत् १३ नास्ति भर्तृसमो नाथः स्त्रीणां भर्ता परा गतिः । एवं विलप्य ताः
 सर्वा मरणे कृतनिश्चयाः १४ बालकैस्तैः समायुक्ता भर्तृशोकेन दुःखिताः । सुगस्तासां वचः श्रुत्वा हृदि चिंतापरोऽभवत् १५ गंतव्यं किं न
 गंतव्यं मया व्याधस्य मंदिरम् । एकतः सुकृतं रक्षच्छुद्धस्य क्षयो भवेत् १६ तदंतिकं न चेद्यामि मम सत्यं क्षयं ब्रजेत् । वरं पुत्रस्य म-
 रणं भार्याया आत्मनस्तथा १७ सत्ये त्यक्ते नरो नित्यमाकल्पं रौरवं ब्रजेत् । तस्मात्सत्यं पालनीयं नरैः श्रेयोर्थिभिः सदा १८ एवं
 संचिंत्य हरिणो धर्मान्दृदि मनोरमान् । ताभिः सहैव शनकैः क्षणात्तस्याश्रमं ययौ १९ तस्मिन्सरसि संस्नात्वा कर्मन्यासं चकार
 ह । तच्छिगं प्रणिपत्याद्यु हृदि ध्यायन्सदाशिवम् २२० भक्ष्यं पानं परित्यज्य मैथुनं, भोगमेव च । कामं क्रोधं तथा लोभं मायां मो-

क्षविनाशिनीम् २२१ वदयित्वा तु तं देव लुब्धकाभिमुखं ययौ । तस्य भार्याश्च पुत्राश्च मरणे कृतनिश्चयाः २२ अनशान व्रतं गृह्य
 समाययुः । भार्यापुत्रौ परिहृतौ मृगस्तं देशमागमत् २३ क्षुधितैर्बालकैर्युक्तो लुब्धको यत्र तिष्ठति । मृगस्तं देशमागत्य कुट्टवेन समन्वि
 तः २४ पाळयन्सर्ववान्पानि लुब्धक वाक्यमब्रवीत् ॥ मृग उवाच । हन मां प्रथम व्याघ्र पश्चाद्विताः क्रमेण तु २५ बालकानि ततः पश्चा
 दन्यतां मा विरुषय । लुब्धकैस्तु मृगा भक्ष्या नास्ति दोषः कदाचन २६ वयं यास्याम स्वर्लोकं सत्यपूता न सरायः । तथा ते सकु
 द्रस्य प्राणपुष्टिर्भविष्यति २७ एतन्नुत्वा तु वचनं मृगेण परिभाषितम् । आत्मानं निदयित्वा तु लुब्धको वाक्यमब्रवीत् २८ व्याघ्र उ
 वाच । अहो मृग महासत्त्व गच्छ गच्छ स्वमाश्रमम् । आभिषेण न मे कार्यं यद्भाव्यं तद्भविष्यति २९ जीवानां घातने धैव विमुक्त
 स्त्वर्जने तथा । नैव पापं करिष्यामि कुट्टवार्ये कदाचन २३० त्वं गुरुर्मम धर्माणामुपदेष्टा मृगोत्तम । गच्छ गच्छ मृगश्रेष्ठ कुट्टवेन सम
 न्वित् २१ मया त्यक्तानि शस्त्राणि सत्यधर्मः समाश्रितः ॥ मृग उवाच । कर्मन्यासमहं कृत्वा त्वत्सकाराभिहागतः ३२ हन्यतां हन्यतां
 शीघ्रं न ते पापं भविष्यति । मया दत्ता पुरा वाक् तया बद्धो न याम्यहम् ३३ एतदुत्वा तु वचनं लुब्धको वाक्यमब्रवीत् ॥ लुब्धक
 उवाच । त्वं षडुत्सवं गुरुस्त्राता त्वं मे माता पिता सुहृत् ३४ मया त्यक्तानि शस्त्राणि त्यक्त मायादिकं बलम् । कस्य भार्या सुताः क-
 स्य कुट्टव कस्य तन्मृग ३५ तैः स्वकर्मं च भोक्तव्यं मृगं गच्छ यथासुखम् । इत्युक्त्वा स तदा तूर्णं वभञ्ज सशरं धनुः ३६ मृगं प्रदक्षिणी
 कृत्य नमस्कृत्य क्षमापयत् । एतस्मिन्नंतरे नेतुर्देवबुद्धुमयो दिवि ३७ आकाशात्पुण्यवृष्टिस्तु पपात सुमनोहरा । तदा द्रुताः समायाता
 विमानं गृह्य शोभनम् ३८ देवदृता ऊचुः । अहो व्याघ्र महासत्त्व सर्वमस्वक्षयंकर । विमानमिवमास्त्रं सदेहः स्वर्गमाविश ३९ शिवरा

त्रिप्रभावेण पातकं ते क्षयं गतम् । उपवासस्तु संजातो निशि जागरणं कृतम् २४० यामे यामे कृता पूजा अज्ञानेन शिवस्य च । सर्व-
 पापविनिर्मुक्तो गच्छ त्वं रुद्रमंदिरम् ४१ विमानं च समारूढ्य सत्याच्चित्रपदं ब्रज । मृगराज महासत्व भार्यापुत्रसमन्वितः ४२ भार्यात्रि-
 तयसंयुक्तो नक्षत्रपदमासुहि । तव नाम्ना तु तदक्षं लोके ख्यातं भविष्यति ४३ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं लुब्धकेन समन्वितः । विमानं तु त-
 दारूढ्य नक्षत्रपदमागतः ४४ हरिणीद्ध्यमन्वेष्टुं पृष्ठतो मृगमेव च । तारात्रितयसंयुक्तं मृगशीर्षं तदुच्यते ४५ बालकद्वितयं चाग्रे तृतीया
 पृष्ठतो मृगी । पृष्ठतस्तत्र संप्राप्ता मृगशीर्षस्य सन्निधौ ४६ मृगराट् दृश्यते ऽद्यापि ऋक्षं व्योमगमुत्तमम् । उपवासं करिष्यंति जागरेण समन्वि-
 तम् ४७ यथोक्तशास्त्रमार्गेण तेषां मोक्षो न संशयः । शिवरात्रिसमं नास्ति व्रतं पापक्षयापहम् ४८ यत्कृत्वा सर्वपापेभ्यो मुच्यते नात्र
 संशयः ४९ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च । प्राप्नोति तत्फलं सर्वं नात्र कार्या विचारणा २५० ॥ इति श्रीलिंगपु० उमामहेश्वर-
 संवादे शिवरात्रिव्रतकथा संपूर्णा ॥ ॥ अथोद्यापनम् ॥ स्कंद उवाच । व्रतस्योद्यापनं कर्मकथं कार्यं च मानवैः । को विधिः कानि कर्माणि
 कथयस्व मम प्रभो १ ईश्वर उवाच । शृणु षण्मुख यत्नेन लोकानां हितकाम्यया । उद्यापनविधिं चैव कथयामि तवाग्रतः २ यदा सं-
 जायते वित्तं भक्तिश्रद्धासमन्वितम् । स एव व्रतकालः स्याद्यतो नित्यं हि जीवितम् ३ चतुर्दशाब्दं कर्तव्यं शिवरात्रिव्रतं शुभम् ।
 एकमुक्तं त्रयोदश्यां चतुर्दश्यामुपोषणम् ४ संपाद्य सर्वसंभारान्मंडपं तत्र कारयेत् । वस्त्रैः पुष्पैः समाच्छन्नं पट्टवस्त्रैश्च शोभितम् ५ त-
 न्मध्ये लेखयेद्विव्यं लिङ्गतोभद्रमंडलम् । अथवा सर्वतोभद्रं मंडपांतः प्रकल्पयेत् ६ शोभोपशोभासंयुक्तदीपैः सर्वत्र सोज्वलम् ।
 आचार्यं पूजयेत्तत्र ऋत्विग्भिः सहितं द्युचिः ७ शिवरूपं च ते विप्राः पूज्याश्चंदनपुष्पकैः । अद्भुज्जातश्च तैर्विप्रैः शिवपूजां समारभेत् ८

क्षविनाशिनीम् २११ वंदयित्वा तु तं देव लुब्धकाभियुक्तं ययौ । तस्य भार्याश्च पुत्राश्च मरणे कृतनिश्चयाः २२ अनशान व्रतं शृणु
 समापयुः । भार्यापुत्रैः परिहृतो मृगस्तं देशमागमत् २३ ह्यधितेर्बालकैर्युक्तो लुब्धको यत्र तिष्ठति । मृगस्त देशमागत्य छुड्वेन समन्वि
 तः २४ पाळयन्सर्वान्पानि लुब्धक वाक्यमब्रवीत् ॥ मृग उवाच । हन मां प्रथम व्याघ्र पश्चादेताः क्रमेण तु २५ बालकानि ततः पश्चा
 अन्यतां मा विरुषय । लुब्धकैस्तु मृगा भक्ष्या नास्ति दोषः कदाचन २६ वय यास्याम स्वर्लोकं सत्यपूता न सशयः । तथा ते सकु
 डस्य प्राणपुष्टिर्भविष्यति २७ एतन्मुत्वा तु वचनं मृगेण परिमापितम् । आत्मानं निंदयित्वा तु लुब्धको वाक्यमब्रवीत् २८ व्याघ्र उ
 वाच । अहो मृग महासत्त्व गच्छ मच्छ स्वमाश्रमम् । आभिषेण न मे कार्यं यन्नाख्य तन्नविष्यति २९ जीवानां घातने धैव विमुक्त
 स्वर्जने तथा । नैव पापं करिष्यामि कुडंबार्ये कदाचन ३० त्वं गुरुर्मम घर्माणामुपदेष्टा मृगोचम । गच्छ गच्छ मृगश्रेष्ठ कुड्वेन सम
 न्वितः ३१ मया तपक्कानि शस्त्राणि सत्यधर्मः समाश्रितः ॥ मृग उवाच । कर्मन्यासमहं कृत्वा त्वत्सकाशमिहागतः ३२ हन्यतां हन्यतां
 शीघ्रं न ते पापं भविष्यति । मया दत्ता पुरा वाक् तया वद्वो न याम्यहम् ३३ एतत्पुत्वा तु वचनं लुब्धको वाक्यमब्रवीत् ॥ लुब्धक
 उवाच । त्वं बहुस्त्व गुरुस्त्राता त्व मे माता पिता सुहृत् ३४ मया तपक्कानि शस्त्राणि सत्त्व मायादिकं वलम् । कस्य भार्या सुता क
 स्य कुड्वेन कस्य तन्मृग ३५ तैः स्वकर्म च भोक्तव्यं मृग गच्छ यथासुखम् । इत्युक्त्वा स तदा तूर्णं वर्भजं सशरं घनु ३६ मृगं प्रदक्षिणी
 कृत्य नमस्कृत्य क्षमापयत् । एतस्मिन्नंतरे नेतुर्देवबुद्धिमयो दिवि ३७ आकाशात्पुण्यदृष्टिस्तु पपात सुमनोहरा । तदा द्रुताः समायाता
 विमानं शृणु शीमनम् ३८ देवदूता ऊचुः । अहो व्याघ्र महासत्त्व सर्वमस्त्वक्षयकर । विमानमिदमारुह्य संदेहः स्वर्गमाविश ३९ शिवरा

नि ॥ अथ पौर्णिमाव्रतानि लिख्यन्ते ॥ चैत्रीपौर्णिमासी सामान्यनिर्णयात्परैव । अत्र विशेषो निर्णयामृते विष्णुस्मृतौ । चित्राऋक्षयुता
 चैत्री परा खानादिकर्मणि १ चित्रवस्त्रप्रदानेन सिद्धिमाप्नोति वै नरः । मंदार्के च गुरौ वारे यदा भवति पौर्णिमा २ तत्राश्वमेधजं पुण्यं
 खानश्राद्धादिभिर्भवेत् ३ वायवीये-संवत्सरकृताचीयाः साफल्यायास्त्रिलान्छुरान् । दमनेनार्चयेच्चैत्र्यां विशेषेण सदाशिवम् ४ इयं
 मन्वादिरपि ॥ इति चैत्रीपुर्णिमा ॥ वैशाखपौर्णिमास्यां विशेषतः स्मर्यते । भविष्ये-वैशाखी कार्तिकी माघी तिथयोऽतीव पूजिताः ।
 स्नानदानविहीनास्ता न नेयाः पांडुनंदन ॥ अथ ज्येष्ठशुक्लपौर्णिमास्याममायां वा वटसावित्रीव्रतम् ॥ इयं च पूर्वविद्धा ग्राह्या । भूत-
 विद्धा न कर्तव्या अमावास्या च पौर्णिमा । वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठ सावित्रीव्रतमुत्तमम् १ इति ब्रह्मवैवर्तात् ॥ ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे पूर्णिमा-
 यां तथा व्रतम् । चीर्णं व्रतं महाभक्त्या कथितं ते मयाऽनघे २-इति धर्मराज उवाच । दक्षिणात्याश्वेवमाचरन्ति । पाश्चात्यादयस्तु अ-
 मावास्यायामाचरन्ति । तच्चोक्तं निर्णयामृते भविष्ये-अमायां च तथा ज्येष्ठे वटमूले महासती । त्रिरात्रोपोषिता नारी विधिनाऽनेन पू-
 जयेत् ३ अशक्तौ तु त्रयोदश्यां नक्तं कुर्याज्जितेंद्रिया । अयाचितं चतुर्दश्याममायां समुपोषणमिति ४ हेमाद्यादिभिस्तु भाद्रपदपौर्णिमा
 स्यामिदमुक्तम् । ते तु तदानीं आचरन्ति, यदा त्वष्टादशघटिका चतुर्दशी तदा परैव ॥ पूर्वविद्धैव सावित्रीव्रते पंचदशी तिथिः । नाड्यो
 षादश भूतस्य तत्र कुर्यात्परेहनीति माधवोक्तेः ॥ वस्तुतस्तु भूतविद्वानिषेध एव । भूतोऽष्टादशनाडीभिरिति वाक्यम् । अन्यथा सावित्री-
 व्रतेऽष्टादशनाडीविधदोषरूपनायां निषेधांतररूपनागौरवं स्यात् ॥ ज्येष्ठे मासि त्रयोदश्यां दंतधावनपूर्वकम् । दंतकाष्ठं समं शुभ्रं जातीयं
 चतुर्गुलम् ५ तस्यापराह्णसमये नद्यादौ विमले जले । तिलामलककल्केन केशान्संशोध्य यत्नतः ६ स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा वटं

स्त्रनामा नर्णेऽनेन ब्राह्मणानपि पूजयेत् । अर्द्धेन सजल कुंभं तस्योपरि तु विन्यसेत् ९ सैर्न रजतं ताम्रं मृन्मय वा नवं हृत्तम् ।
 कुम्भोर्णैर न्यसरेवं समया सहित शुभम् १० सोवर्णेऽप्यथवा रीच्ये हृत्पत्रे संस्पिते शुभे । रत्नालंकरणैर्हैमैरलंकृत्य प्रपूजयेत् ११ पलेन
 वा तदर्द्धेन तदघर्षिण वा पुनः । वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य निम्बपत्रैः प्रपूजयेत् १२ उमामहेश्वरी मूर्ति पूजयेद्वृषभे स्थिताम् । सोमं च स
 गणं चैव पूजयित्वा महेश्वरम् १३ पुराणस्तोत्रपाठैश्च रात्रिरोप नयेद्बुधः । तत प्रमातसमये कृत्वा सध्यादिकाः क्रियाः १४ ततः पूजा
 प्रकुर्यात् ततो होमं समाचरेत् । तिळव्रीहियर्वैश्वीव पायसान्नेन भक्तिः १५ अर्घ्यकमिति मंत्रेण नमःशंभवेचेति च । गौरीभिमायेति म
 त्रेण शतमष्टोत्तरद्वयम् १६ होमं कुर्याच्च मतिमान् विल्वपत्रैस्तु नामभिः । अनेकपादद्विर्बुद्ध्यो भवः शर्व उमापतिः १७ रुद्रः पशुपति श
 मुर्वरदः शिव ईश्वरः । महादेवो हरो भीमो नामान्येव चतुर्दश १८ पूर्णाद्भृति ततो ब्रुत्वा कर्मशेषं समापयेत् । पूर्वहोमः प्रकर्तव्यः कुंभ-
 दानेपि तान्स्मरेत् १९ भोग्यं क्षमापयेद्देवमेभिर्नामपदैः पृथक् । प्रतिमां कुम्भसहितामाचार्याय निवेदयेत् २० शभो प्रसीद देवेश सर्वलोकै
 श्वर प्रभो । तव रूपप्रदानेन मम संतु मनोरथाः २१ आचार्यं पूजयेन्नत्पया वस्त्रालकारभूषणैः । सवस्त्रां गां ततो दद्याद्भूतसपूर्णहितवे २२
 अन्येभ्योऽपि यथाशक्त्या ब्राह्मणेभ्यो हि दक्षिणाम् । चतुर्दश प्रदातव्या विप्रेभ्यो जलपुरस्ताः २३ कुम्भा यज्ञोपवीतानि वस्त्राणि च पृ
 थक् पृथक् । सुसुहृत्स्माणि च वस्त्राणि शय्यां सोपस्करां तथा २४ द्वादशैव तु गा दद्यात्परिचानादिक तथा । अथवा दक्षिणामेव प्रदद्यात्तु
 एते बिजान् २५ त्रतमेतत्कृत यन्मे पूर्णं वाऽपूर्णमेव च । सर्वं सपूर्णतां यास्य प्रसादान्नवतां मम २६ इति समाख्यं तान् विप्रान्प्रणम्य च
 पुनः पुनः । तपश्च स्वजनै सार्धं स्वय मुजीत सुव्रती २७ ॥ इति धीस्क० शिवरात्रिव्रतोद्या० संपूर्णं ॥ ॥ इति षट्पदशैश्वरानि समासा-

नि ॥ अथ पौर्णिमाव्रतानि लिख्यन्ते ॥ चैत्रीपौर्णिमासी सामान्यनिर्णयान्परैव । अत्र विशेषो निर्णयामृते विष्णुस्मृतौ । चित्राऋक्षयुता
 चैत्री परा स्नानादिकर्मणि १ चित्रवस्त्रप्रदानेन सिद्धिमाप्नोति वै नरः । मंदार्के च गुरौ वारे यदा भवति पौर्णिमा २ तत्राश्वमेधजं पुण्यं
 स्नानश्राद्धादिभिर्भवेत् ३ वायवीये-संवत्सरकृतार्चायाः साफलयायास्त्रिलान्धुरान् । दमनेनार्चयेच्चैत्र्यां विशेषेण सदाशिवम् ४ इयं
 मन्वादिरपि ॥ इति चैत्रीपुर्णिमा ॥ वैशाखपौर्णिमास्यां विशेषतः स्मर्यते । भविष्ये-वैशाखी कार्तिकी माघी तिथयोऽतीव पूजिताः ।
 स्नानदानविहीनास्ता न नेयाः पांडुनंदन ॥ अथ ज्येष्ठशुक्लपौर्णिमास्याममायां वा वटसावित्रीव्रतम् ॥ इयं च पूर्वविद्धा ग्राह्या । भूत-
 विद्धा न कर्तव्या अमावास्या च पौर्णिमा । वर्जयित्वा मुनिश्रेष्ठ सावित्रीव्रतमुत्तमम् १ इति ब्रह्मवैवर्तात् ॥ ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे पूर्णिमा-
 यां तथा व्रतम् । चीर्णं व्रतं महाभक्त्या कथितं ते मयाऽनघे २ इति धर्मराज उवाच । दाक्षिणात्याश्वेवमाचरन्ति । पाश्चात्यादयस्तु अ-
 मावास्यायामाचरन्ति । तच्चोक्तं निर्णयामृते भविष्ये-अमायां च तथा ज्येष्ठे वटमूले महासती । त्रिरात्रोपोषिता नारी विधिनाऽनेन पू-
 जयेत् ३ अशक्तौ तु त्रयोदश्यां नक्तं कुर्याज्जितेन्द्रिया । अयाचितं चतुर्दश्याममायां समुपोषणमिति ४ हेमाद्र्यादिभिस्तु भाद्रपदपौर्णिमा
 स्यामिदमुक्तम् । ते तु तदानीं आचरन्ति, यदा त्वष्टादशघटिका चतुर्दशी तदा परैव ॥ पूर्वविद्धैव सावित्रीव्रते पंचदशी तिथिः । नाड्यो
 ष्टादश भूतस्य तत्र कुर्यात्परेहनीति माधवोक्तेः ॥ वस्तुतस्तु भूतविद्धानिषेध एव । भूतोऽष्टादशनाडीभिरिति वाक्यम् । अन्यथा सावित्री-
 व्रतेऽष्टादशनाडीवैधदोषकल्पनायां निषेधांतरकल्पनागौरवं स्यात् ॥ ज्येष्ठे मासि त्रयोदश्यां दंतघावनपूर्वकम् । दंतकाष्ठं समं शुभ्रं जातीयं
 चतुरंगुलम् ५ तस्यापराह्णसमये नद्यादौ विमले जले । तिलामलककल्केन केशान्संशोध्य यत्नतः ६ स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा वटं

सिधेदहृदकैः । दृढिदस्ये यया रोमे ऋष्टुमत्स्यां तथैव च ७ कारयेद्विप्रहस्तेन सर्वं संपाद्यते शुभम् । इदं च त्रयोदशीमारम्य पौर्णिमात्
कर्तव्यम् ८ सधवा विषवा वापि सपुत्रा पुत्रवर्निता । भर्तुरायुर्विष्टस्यार्थं कुर्याद्व्रतमिदं शुभम् ९ ज्येष्ठे मासे तु संप्राप्ते पौर्णिमास्यां पति
व्रता । स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा नियम कारयेत्ततः १० ॥ अथ व्रतविधिः ॥ वटसमीपे गत्वा तत्र संस्कारयुक्त्वटपूजा उक्ताआषम्य मास-
पक्षाशुलिरूप मम मर्तुः पूत्राणां चायुरारोग्यप्राप्तये जन्मजन्मनि अवैधव्यप्राप्तये च सावित्रीव्रतमहं करिष्ये इति सकल्प्य । वटमूले स्थि-
तो ब्रह्मा वटमध्ये जनादनः । वटाग्रे तु शिवो देवो सावित्रीवटसंधिता १ वट सिंघामि ते मूलं सच्छिरेरमृतोपमैः । सुत्रेण वेष्टये भक्त्या
गंधपुष्पाक्षतैः शुभे २ नमो वटाय सावित्र्यै घामयेच्च प्रदक्षिणाम् । सावित्री च वटं सम्यगेभिर्मन्त्रैः प्रपूजयेत् ३ एव विधिं बहिः कृत्वा
सम्यगेवै गृहमागता । हस्त्रिाश्रंदनेनैव गृहमध्ये छित्सेद्वटम् ४ वत्रोपविश्य संकल्प्य पूजा कार्या प्रयत्नतः ५ तिथ्यादि सकीर्त्य मम जन्मजन्म
नि अवैधव्यप्राप्तये मर्तुः चिरायुरारोग्यसपदादिकामनया सावित्रीव्रतमहं करिष्ये । त्रिरात्र लघयित्वा तु षष्ठ्ये दिवसे त्वहम् ।
षट्प्रायार्थं प्रदत्त्वा च पुजयित्वा कृतां सर्वाम् ६ मिष्टान्नानि ययाराश्या भोजयित्वा बिलोचमान् । मोक्ष्येऽहं तु जगद्भात्रि निर्विघ्नं कुरु मे शु-
भे ७ इति नियममन्त्रः ॥ अथ पूजा ॥ ततः ॐ महीधीः गृथिषीति ऋषा मूर्ध्नि स्थवा ॐ ऋषयः सं० ॐ आकलशेषु० कलशं निषाय पंचपल्ल
वसधमृष्टिकाहिरण्ययवान्कुम्भे निक्षिप्य तदुपरि वरापात्रं निषाय तस्योपरि सप्तवान्यानि दृषकृत्याप्यानि तदुपरि वस्त्र षडोपरि द्वात्रिंशद्
त्रिकुपरिमितां बालुकाप्रतिमां ब्रह्मणासह संस्थाप्य पूजयेत् । पद्मपत्रासनस्थश्च ब्रह्मा कार्यं चतुर्भुजः । सावित्री तस्य कर्तव्या वामोत्सं
गगता तथा ॥ आदित्यवर्णा धर्मज्ञा साक्षमाळा करा तथा । ध्यानम् ॥ ब्रह्मणा सहितां देवीं सावित्रीं लोकमातरम् । सत्यम् ॥

वित्री वटं चावाहयाम्यहम् । आवाहनम् । ब्राह्मणा सह सावित्रि सत्यवत्सहिते प्रिये । हेमासनं गृह्यतां तु धर्मराज, सुरेश्वर । आसनम् ॥
 गंगाजलं समानीतं पाद्यार्थं ब्रह्मणः प्रिये । भक्त्या दत्तं धर्मराज सावित्रि प्रतिगृह्यताम् । पाद्यम् ॥ भक्त्या समाहृतं तोयं फलपुष्पसम-
 न्वितम् ॥ अर्घ्यं गृहाण सावित्रि मम सत्यव्रतप्रिये । अर्घ्यम् ॥ सुगंधि सहकर्पूरं सुरभि स्वादुशीतलम् । ब्रह्मणा सह सावित्रि कुरुष्ववाचमनी-
 यकम् । आचमनीयम् ॥ पयो दधि घृतं चैव शर्करा मधुसंयुतम् । पंचामृतेन स्नपनं प्रीयतां परमेश्वरि । पंचामृतस्नानम् ॥ मंदाकिन्या स-
 मानीतं हेमांभोरुहवासितम् । सावित्रि ब्रह्मराजेन स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् । स्नानम् ॥ सूक्ष्मतंतुमयं वस्त्रयुग्मं कार्पाससंभवम् । सावित्रि
 सत्यवत्सुभ्यां भक्त्यां दत्तं प्रगृह्यताम् । वस्त्रम् ॥ सावित्रि सत्यवक्ता ते धर्मराजसुरेश्वरि । सावित्रि ब्रह्मणा सार्द्धं सुपवीतं प्रगृह्यताम् ।
 उपवीतम् । भूषणानि च दिव्यानि मुक्ताहारयुतानि च । त्वदर्थमुपकृतानि गृहाण शुभलोचने । भूषणानि । कुंकुमागरुकर्पूरकस्तूरीरो-
 चनयुतम् ॥ चंदनं ते मया दत्तं सावित्रि प्रतिगृह्यताम् । चंदनम् । अक्षताश्च सुरश्रेष्ठाः कुंकुमक्ताः सुशोभानाः । मया निवेदिता भक्त्या
 गृहाण परमेश्वरि । अक्षतान् ॥ हरिद्रा कुंकुमं चैव सिद्धं कज्जलान्वितम् । सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं सावित्रि प्रतिगृह्यताम् । सौभाग्यद्र-
 माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो । मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थम् ॥ अथांगपूजा ॥ सावित्र्यै नः पादौपु । वटप्रि-
 यायै । जंबेपु । कमलपत्राक्ष्यै । कटीपु । भुतधारिण्यै । उदरं पू । गायत्र्यै । कंठं पू । ब्राह्मणः प्रियायै । सुखं पू । सौभाग्य-
 दात्र्यै । शिरःपु ॥ अथ ब्रह्मसत्यपूजा । धात्रेणमः पादौ पू । विधात्रे नः जंबे पू । सष्ट्रे नः उरु पू । प्रजापतये । मेंद्रं पू ।
 परमेश्ठिने । कटी पू । अग्निरूपाय । नाभिपु । पद्मनाभाय । हृदयं पू । वेधसे नः बाहूपु । विधये । कंठं पू । हिरण्यगर्भा-

सिधेद्वहृदकैः । वृद्धिक्षेपे यथा रोगे ऋतुमत्यां तथैव ष ७ कारयेद्विप्रहस्तेन सर्वं संपाद्यते शुभम् । इदं ष त्रयोदशीमारम्य पौर्णिमात्
कर्तव्यम् ८ सधवा विषवा यापि सधुत्रा पुत्रवर्जिता । मर्तुरायुर्विद्वद्दुर्घर्षं कुर्याद्व्रतमिदं शुभम् ९ ज्येष्ठे मासे तु संप्राप्ते पौर्णिमास्यां पति
व्रता । स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा नियम कारयेत्ततः १० ॥ अथ व्रतविधिः ॥ वटसमीपे गत्वा तत्र सस्कारयुक्त्वष्टपूजा उक्ताआचम्य मास-
पक्षाशुद्धिस्त्य मम मर्तुः पुत्राणां चायुरारोग्यप्राप्तये जन्मजन्मनि अवैधव्यप्राप्तये ष सावित्रीव्रतमहं करिष्य इति सकल्प्य । वटमूले स्थि
तो ब्रह्मा वटमध्ये जनार्दनः । वटात्रे तु शिवो देवो सावित्रीवटसंभिता १ वट सिंघामि ते मूल सखिछेरमृतोपमैः । सूत्रेण वेष्टये भक्त्या
गणपुष्पाक्षतैः शुभैः २ नमो वटाय सावित्र्यै धामयेच्च प्रदक्षिणाम् । सावित्रीं ष वटं सम्यगेमिर्मन्त्रैः प्रपूजयेत् ३ एव विधिं बहिः कृत्वा
सम्यग्ने गृहमागता । हरिद्राश्वदनेनैव गृहमध्ये क्लिसेद्वटम् ४ वटोपविश्य संकल्प पूजा कार्या प्रयत्नतः ५ तिथ्यादि सकीर्त्य मम जन्मजन्म
नि अवैधव्यप्राप्तये मर्तुः चिरायुरारोग्यसंपदादिकामनया सावित्रीव्रतमहं करिष्ये । नियममन्त्रः । त्रिसात्रं लंघयित्वा तु षट्पुत्रेणैव त्वहम् ।
षट्पुत्रार्थं प्रदत्त्वा ष पूजयित्वा कृत्वा सतीम् १ मिथानानि यथाशक्त्या भोजयित्वा द्विजोपमान् । मोक्ष्येऽहं तु जगद्वात्रि निर्विघ्नं कुरु मे शु
भे ७ इति नियममन्त्रः ॥ अथ पूजा ॥ ततः ॐ महीशोऽग्रिथिवीति ऋषा मुनिं स्पृष्ट्वा ॐ जोषधयः सं० ॐ आकलशेषु० कलशं निधाय पंचपल्ल
वसप्तशुचिकादिरण्ययवान्कुंभे निक्षिप्य तदुपरि वरापात्रं निधाय तस्योपरि सप्तधान्यानि पृथक्स्थायानि तदुपरि वस्त्रं वस्त्रोपरि द्वात्रिंशत्स-
न्तुक्रपरिमितां बालुकाप्रतिमां ब्रह्मणासह संस्थाप्य पूजयेत् । पञ्चपत्रासनस्यञ्च ब्रह्मा कार्यम्बहुर्मुखः । सावित्री तस्य कर्तव्या वामोत्सं
गमता तथा ॥ आदित्यवर्णा धर्मज्ञा साक्षमाळा करा तथा । ध्यानम् ॥ ब्रह्मणा सहितं देवीं सावित्रीं लोकमातरम् । सत्यव्रतं सा

वित्रीं वटं चावाहयाम्यहम् । आवाहनम् । ब्राह्मणा सह सावित्रि सत्यवत्सहिते प्रिये । हेमासनं गृह्यतां तु धर्मराज, सुरेश्वर । आसनम् ॥
 गंगाजलं समानीतं पादार्थं ब्रह्मणः प्रिये । भक्त्या दत्तं धर्मराज सावित्रि प्रतिगृह्यताम् । पाद्यम् ॥ भक्त्या समाहृतं तोयं फलपुष्पसम-
 न्वितम् ॥ अर्घ्यं गृहाण सावित्रि मम सत्यव्रतप्रिये । अर्घ्यम् ॥ सुगंधि सहकर्पूरं सुरभि स्वादु शीतलम् । ब्रह्मणा सह सावित्रि कुरुष्वचमनी-
 यकम् । आचमनीयम् ॥ पयो दधि घृतं चैव शर्करा मधुसंयुतम् । पंचामृतेन स्नपनं प्रीयतां परमेश्वरि । पंचामृतस्नानम् ॥ मंदाकिन्या स-
 मानीतं हेमांभोरुहवासितम् । सावित्रि ब्रह्मराजेन स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् । स्नानम् ॥ सूक्ष्मतंतुमयं वस्त्रयुग्मं कार्पाससंभवम् । सावित्रि
 सत्यवत्कुम्भ्यां भक्त्यां दत्तं प्रगृह्यताम् । वस्त्रम् ॥ सावित्रि सत्यवक्ता ते धर्मराजसुरेश्वरि । सावित्रि ब्रह्मणा सार्द्धं सुपवीतं प्रगृह्यताम् ।
 उपवीतम् । भूषणानि च दिव्यानि मुक्ताहारयुतानि च । त्वदर्थमुपकृतानि गृहाण शुभलोचने । भूषणानि । कुंकुमागरुकर्पूरकस्तूरीरो-
 चनायुतम् ॥ चंदनं ते मया दत्तं सावित्रि प्रतिगृह्यताम् । चंदनम् । अक्षताश्च सुरश्रेष्ठाः कुंकुमाक्ताः सुशोभानाः । मया निवेदिता भक्त्या
 गृहाण परमेश्वरि । अक्षतान् ॥ हरिद्रा कुंकुमं चैव सिद्धं कज्जलान्वितम् । सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं सावित्रि प्रतिगृह्यताम् । सौभाग्यद्र-
 माल्यादीनि सुगंधीनि मालत्यादीनि वै प्रभो । मयाहृतानि पुष्पाणि पूजार्थं ॥ अथांगपूजा ॥ सावित्र्यै न० पादौपू० । वटप्रि-
 यायै० जंघेपू० । कमलपत्राक्ष्यै० कटीपू० । मृतधारिण्यै० उदरं पू० । गायत्र्यै० कंठं पू० । ब्राह्मणः प्रियायै० सुखं पू० । सौभाग्य-
 दात्र्यै० शिरःपू० ॥ अथ ब्रह्मसत्यपूजा । धात्रेणमः पादौ पू० । विधात्रे न० जंघे पू० । सप्रे न० उरु पू० । प्रजापतये० मेंद्रं पू० ।
 परमेष्ठिने० कटी पू० । अग्निरूपाय० नाभिपू० । पद्मनाभाय० हृदयं पू० । वेधसे न० बाहूपू० विधये० कंठं पू० । हिरण्यगर्भा-

यः मुख पू० । ब्रह्मणेन० शिरःपू० । विष्णवेन० सर्वांगं पू० ॥ देवदुमरसोद्भूतः कालागस्तमन्वितः । आत्रेयतामयं चूपो सावित्रि प्र-
 तिगृह्यताम् । चूपम् ॥ चक्षुर्दं सर्वलोकाना तिमिरस्य निवारणम् । आर्तिक्यं कल्पितं भक्त्या गृहाण परमेश्वरि । दीपम् ॥ अन्नं चतु
 विध स्वादु रसैः पङ्क्तिः समन्वितम् । मया निवेदित मक्त्या नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । नैवेद्यम् । मध्ये पानीयम् । उत्तरापोशनम् । मुत्तप्रक्षा
 लनम् । इदं फलमिति फलम् । दूगीफलमिति तांबूलम् । हिरण्यगर्भेति दक्षिणम् । नमो ब्रह्मण्येदेवि त्वं सतत ब्रह्मणः प्रिये । पुजिता
 ऽसि द्विजैः सर्वैः स्त्रीभिर्मुनिगणैस्तथा । त्रिसंख्यं देवि भूतानां वंदनीया सुशोभने । मया दत्ता च पूज्यं त्वं गृहाण नमोऽस्तु ते । पुष्पा-
 जलिम् ॥ ततोऽर्घ्यत्रयं दद्यात् । ॐ कारपूर्वके देवि सर्वदुःखनिवारिणि । वेदमातर्नमस्तुभ्यं सोमाग्यं च प्रयच्छ मे । इदमर्घ्यम् ॥ प-
 तिव्रते महामागे ब्रह्माणि च शुचिस्मिते । दृढव्रते दृढमते भर्तुं च प्रियवादिनी । अर्घ्यम् ॥ अवैधव्यं च सौभाग्यं देहि त्व मम सुव्रते । पु
 त्रापौत्रांश्च सौख्यं च गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते । अर्घ्यम् ॥ सावित्रि ब्रह्ममायत्री सर्वदा प्रियभाषिणी । तेन सत्येन मां पाहि दुःखससा-
 रसागरात् । त्वगौरी त्वं शची लक्ष्मीस्त्वं प्रमा भद्रमढले । त्वमेव च जगन्माता त्वमुत्तर वरानने । यन्मया बुद्धं सर्वं कृत जन्मस्यै
 रपि । भरमीमवतु तत्सर्वमवैधव्यं च देहि मे । अवियोगो यथा देव सावित्र्या सहितस्य ते । अवियोगस्तथाऽस्माकं भूयाज्जन्मनि जन्म
 नि । इति प्रार्थना ॥ सुत्रासिन्यस्ततः पूर्या दिवसे दिवसे गते । सिंहर कुक्षुमं चैव तांबूलं च पवित्रकम् । तथा दद्याच्च क्षूर्पाणि मत्स्य
 भोग्यादिकं सदा । माहात्म्यं चैव सावित्र्या श्रोतव्यं मुनिसत्तम । पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं शुभम् ॥ इति पूजाविधिः ॥ ततः
 त्रवपुजासांगतासिद्धयर्थं ब्राह्मणाय वायनप्रदानमहं करिष्ये । फलं वस्त्रसमायुक्तं सौभाग्यद्रव्यसंयुतम् । वंशपात्रे विषायादौ ब्राह्मणाय

निवेदयेत् । उपायनमिदं द्रव्यं व्रतसंपूर्णहेतवे । वाणकं द्विजवर्याय सहिरण्यं ददाम्यहम् ॥ इति वायनम् ॥ इति वटसावित्रीपूजनं समाप्तम् ॥ अथ कथा ॥ सनत्कुमार उवाच ॥ कुलस्त्रीणां व्रतं देव महाभाग्यं तथैव च । अवैधव्यकरं स्त्रीणां पुत्रपौत्रप्रदायकम् १ ईश्वर उवाच ॥ आसीन्मद्रेषु धर्मात्मा ज्ञानी परमधार्मिकः । नाम्ना चाश्वपतिर्वीरो वेदवेदांगपारगः २ अनपत्यो महाबाहुः सर्वैश्वर्यसमन्वितः । सपत्नीकस्तपस्तेपे समाराधयते नृपः ३ सावित्री च प्रसावित्री जपन्नास्ते महामनाः । जुहोति चैव सावित्री भक्त्या परमया युतः ४ ततस्तुष्टा तु सावित्री सा देवी द्विजसत्तम । सा विग्रहवती देवी तस्य दर्शनमागता ५ भूर्भुवःस्वरवत्येषा साक्षसूत्रकमंडलुः । तां तु दृष्ट्वा जगद्व्यां सावित्री च नृपोत्तमः ६ प्रणिपत्य नृपो भक्त्या प्रहृष्टेनांतरात्मना । तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ तुष्टा देवी जगद् ह ७ सावित्र्युवाच ॥ तुष्टाऽहं तव राजेंद्र वरं वरय सुव्रत । एवमुक्तस्तया राजा प्रसन्नां तामुवाच ह ८ अनपत्यो ह्यहं देवि पुत्रमिच्छामि शोभने । नान्यं वृणोमि सावित्रि पुत्रमेव जगन्मये ९ अन्यदस्ति समग्रं मे क्षितौ यच्चापि दुर्लभम् । प्रसादात्तव देवेशि तत्सर्वं विद्यते गृहे १० एवमुक्त्वा तु सा देवी प्रत्युवाच नराधिपम् ॥ सावित्र्युवाच । पुत्रस्ते नास्ति राजेंद्र कन्यका ते भविष्यति ११ कुलद्वयं तु सा राजन्नुद्धरिष्यति भामिनी । मन्नाम्ना राजशार्दूल तस्या नाम भविष्यति १२ इत्युक्त्वा तं मुनिश्रेष्ठ राजानं ब्रह्मणः प्रिया । अंतर्धानं गता देवी संतुष्टोऽसौ महीपतिः १३ ततः कतिपयाहोभिस्तस्य राज्ञी महीभुजः । ससत्त्वा समजायेत पूर्णे काले सुपावहे १४ सावित्र्या तुष्टया दत्ता सावित्र्या जप्तया तथा । सावित्री तेन वरदा तस्या नाम बभूव ह १५ राजते देवगर्भाभा कन्या कमललोचना । तां दृष्ट्वा हेमगर्भाभां राजा चिंतासुपेयिवान् १६ अयाच्यमानां च वरैरूपेणाप्रतिमा मुवि । तस्या रूपेण ते सर्वे सन्निरुद्धा महीभुजः १७ ततः स रा-

जा बाह्य उवाच कमलेक्षणम् । पुत्रि प्रदानकालस्ते न च यार्थति केचन १८ स्वय वरप ब्रथ ते पति गुणसमन्वितम् । मनःप्रवर्हा
 द्करणं शीघ्रिनाम्बलेन च १९ इत्युक्त्वा तो च राक्षसो हृद्भामार्त्यः सहैव ताम् । वस्त्रालकारसहितां धनस्त्रैः समन्विताम् २० विसृज्य
 च क्षणं तत्र पारचिष्टति श्रमिपः । तावच्च समागच्छन्नादो भगवान्पिः २१ सपूज्य च ततो राजा अर्घ्यपाद्येन त मुनिम् । आ
 मने च सुखासीनः प्रब्रितस्तेन मूसुजा २२ पूजयित्वा मुनिं राजा प्रोवाचेदं द्विजोत्तमम् । पावितोऽह त्वया विप्र दर्शनेनाद्य गारद
 २३ यावदेव वदेद्वाजा तावत्सा कमलेक्षणा । आश्रमादागता देवी हृद्भामार्त्यः समन्विता २४ अभिवाद्य पितुः पात्री वन्दे सा मुनि
 त्तः । नारदेन तु वृथा सा दृष्ट्वा प्रोवाच श्रमिपम् २५ कल्पां च देवगर्भां किमर्थं न प्रयच्छसि । वराय त्व महाबाहो वरयोग्यां हि
 सुंदरीम् २६ एवमुक्तस्तदा तेन मुनिना नृपसत्तमः । उवाच तं मुनिं वाक्यमनेनार्येन प्रेषिता २७ आगतेयं विशाखाक्षी मया संप्रेषिता
 सती । अनया च हृतो भर्ता पृच्छ त्वं मुनिसत्तम २८ सा पृथा तेन मुनिना तस्मै पाचट मामिनी ॥ साविड्युवान् । शुमत्सेनस्य रा
 ग्य वै वैरिणा रुक्मिण्या हृतम् २९ देवादधः स्त्रीसहितः सत्यवांस्त्वस्तुतो वने । आश्रमे सत्यवानाम् शुमत्सेनसुतो मुने ३० मर्तेति म
 नसा विप्र वृतोऽसौ राजनंदनः ॥ नारद उवाच । कष्टं कृत महाराज दुष्टिञ्चा तवो सुव्रत ३१ अजानत्या हृतो मर्ता गुणवानिति विश्रु-
 त । सत्य वदत्यस्य पिता सत्यं माता प्रभाषते ३२ स्वयं सत्य प्रमायेत सत्यवानिति तेन सः । तया पायाः प्रिधास्त्वस्य अर्धेः क्रीड-
 ति मृ-मयैः ३३ चित्रेऽपि विलिप्तस्यर्थाश्चिञ्चाश्वस्तेन चोच्यते । रूपवान् गुणवांश्चैव सर्वशास्त्रविशालः ३४ न तस्य सदृशो लोके
 विद्यते चेह मानवः । सर्वगुणैश्च सपन्नो रत्नैरिव महार्णवः ३५ एको दोषो महानस्य गुणानाटस्य तिष्ठति । संवत्सरेण क्षीणापुदंहेहत्यागं

करिष्यति ३६ अश्वपतिरुवाच । अन्यं वस्य भद्रं ते वरं सावित्रि गम्यताम् । विवाहस्य तु कालोऽयं वर्तते शुभलोचने ३७ सावित्र्यु-
 वाच । नान्यमिच्छाम्यहं तात मनसाऽपि वरं प्रभो । यो मया च वृतो भर्ता स मे, नान्यो भविष्यति ३८ विचिंत्य मनसा पूर्वं वाचा
 पश्चात्समुच्चरेत् । क्रियते च ततः पश्चाच्छुभं वा यदि वाशुभम् ३९ तस्मात्पुमांसं मनसा कथं चान्यं वृणोम्यहम् । सकृज्जल्पंति राजा-
 नः सकृज्जल्पंति पंडिताः ४० सकृत्कन्याः प्रदीर्यते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् । पतिं मत्वा न मे बुद्धिर्विचलेच्च कथंचन ४१ सगुणो
 निर्गुणो वापि मूर्खः पंडित एव च । दीर्घायुरथ चाल्पायुः स वै भर्ता मम प्रभो ४२ नान्यं वृणोमि भर्तारं यदि वाः स्याच्छचीपतिः ।
 इति मत्वा तथा तात यत्कर्तव्यं सुखेन च ४३ नारद उवाच । स्थिरा बुद्धिश्च राजेंद्र सावित्र्याः सत्यवान्प्रति । त्वयस्व विवाहाय भर्त्रो
 सह कुरु त्विमाम् ४४ ईश्वर उवाच । निश्चितां तु मुनिर्ज्ञात्वा स्थिरां बुद्धिं च निश्चलाम् । सावित्र्या च महाराज्ञा प्रतस्थे ऽसौ वनं प्रति ४५
 गृहीत्वा तु धनं राजा हुमत्सेनस्य सन्निधौ । स्वल्पानुगो महाराजो वृद्धामात्यसमन्वितः ४६ नारदस्तु ततो खे वै तत्रैवांतरधीयत । स ग-
 त्वा राजशार्दूलो हुमत्सेनेन संगतः ४७ वृद्धश्रांधश्च राजाऽसौ वृक्षमूलमुपाश्रितः । सावित्र्यश्वपती राजा पादौ जग्नाह वीर्यवान् ४८
 स्वनाम च समुच्चार्य तस्थौ तस्य समीपतः । उवाच राजा तं भूपं किमागमनकारणम् ४९ पृजयित्वाऽर्घ्यदानेन वन्यमूलफलैश्च सः ।
 ततः पप्रच्छ कुशलं स राजा मुनिसत्तम ५० अश्वपतिरुवाच । कुशलं दर्शनेनाद्य तव राजन्ममाद्य वै । दुहिता मम सावित्री तव
 पुत्रमभीप्सति ५१ भर्तारं राजशार्दूलप्राप्तोत्वियमनिंदिता । ममेदं कांक्षितं पूर्वं भर्तारमनया विभो ५२ आवयोश्चैव संबंधो भवत्वद्य म-
 भेप्सितः ॥ हुमत्सेन उवाच । वृद्धश्रांधश्च राजेंद्र फलमूलाशनो नृप ५३ राज्याच्च्युतस्य मे पुत्रो वन्येनाद्य च जीवति । सा कथं सहते दुःखं

बुहिता तव कानने ५४ अनभिज्ञा च दुःखानामित्यह नाभिकाक्षये ॥ अश्वपतिस्त्वाच । अनया च वृतो भर्ता जानंस्या राजसत्तम ५५
 अनेन सह वासस्ते तव पुत्रेण मानद । स्वर्गस्तुल्यो महाराज भविष्यति न सशयः ५६ एवमुक्तस्तदा तेन राजा राजर्षिसत्तमः । तथेति
 स प्रतिज्ञाय चकारोद्वाहमुत्तमम् ५७ कृत्वा विवाहं, राजेंद्र संपूज्य विविधेर्धनेः । अभिवाद्य शुभत्सेनं जगाम नम्र प्रति ५८ सावित्री तु
 पतिं लब्ध्वा इन्द्रं प्राप्य शशी यथा । सत्यवानपि ब्रह्मर्षे तया पत्न्याऽभिर्नदितः ५९ क्रीडते तद्वनोद्देशे पीळोम्या मधवा इव । नारदस्य
 च तद्वाक्यं हृदये तु मनस्विनी ६० बहती नियमं चक्रे व्रतस्यास्य च भामिनी । गणयती दिनान्येव न लेभे हर्षमुत्तमम् ६१ हात्वा
 तद्विवसं विप्र मर्तुर्मरणकारणम् । व्रतं त्रिरात्रमुच्चिस्य दिवा रात्रौ स्मिन्भवत् ६२ ततस्त्रिरात्र निर्वर्त्य संतर्प्य पितृदेवताः । अस्यति नि
 यम कृत्वा त्रिदिनस्य मनस्विनी ६३ अस्मिन् दिने च मर्तव्यमिति सत्यवता मुने । कृठार परिगृह्णाम पिटकं चैव दास्कम् ६४ प्रस्रिय
 तै च वनार्थैव सावित्री वाक्यमब्रवीत् । न भवत्य वन त्वद्य मम वाक्येन मानद ६५ मयाऽपि गम्यते साधो त्वया सह वन व्रज ।
 सवत्सरं भवेत्पुर्णमाथमे ऽस्मिन्मम प्रभो ६६ तदनं द्रष्टुमिच्छामि प्रसादं कुरु मे प्रभो । सत्यवानुवाच ॥ नाह स्वतत्रः सुश्रोणि पृच्छस्व
 पितरौ मम ६७ ताम्भ्यां प्रस्थापिता गच्छ मया सह शुचिस्मिते । एवमुक्त्वा तदा तेन भर्त्रा सा कमलेक्षणा ६८ श्वश्रूश्वशुरयोः पादाव-
 भिवाधेदमब्रवीत् । वन द्रष्टुं गमिष्यामि आज्ञा मद्य प्रदीयताम् ६९ भर्त्रा सह वनं गतुमेतस्वरयते मनः । तस्यास्तबचनं श्रुत्वा शुभ
 त्सेनो ऽब्रवीदम् ७० व्रतं कृतं त्वया मद्दे पारण कुरु सुव्रते । पारणति ततो भीरु वनं गतुं त्वमर्हसि ७१ सावित्र्युवाच । नियमश्च
 कृतोऽस्मामी रात्री चद्रोदये सति । जाते मया प्रकर्तव्यं भोवनं तात मे शृणु ७२ वनदर्शनकामोऽस्ति भर्त्रा सह ममाथ वै । न मे तत्र

भवेद्भुनिर्भर्त्ता सह नराधिप ७३ इत्युक्तस्तु तथा राजा द्युमत्सेनो महीपतिः । यत्ते ऽभिलषितं पुत्रि तत्कुरुष्व सुमध्यमे ७४ नमस्कृत्वा
 तु सावित्री श्वश्रुश्चुर्योरपि । सहिता राजशार्दूल तेन सत्यव्रता विभो ७५ विलोकयंती भर्तारं प्राप्तकालं मनस्विनी । वनं च फलितं
 दृष्ट्वा पुष्पितद्गुमसंकुलम् ७६ द्रुमाणां चैव नामानि मृगाणां चैव भामिनी । पश्यंती मृगयूथानि हृदयेन प्रवेपती ७७ तत्र गत्वा सत्य-
 वान्वै फलान्यादाय सत्वरम् । काष्ठानि च समादाय बबंध भारकं तदा ७८ काष्ठभारं क्षणात्कृत्वा वटशाखावलंबनम् । वटदृक्षस्य(मूले)सा
 साध्वी चोपविष्टा महासती ७९ काष्ठं पाटयतस्तस्य जाता शिरसि वेदना । ग्लानिश्च महती जाता गात्राणां वेपथुस्तदा ८० आगत्य
 दृक्षसामीप्यं सावित्रीमिदमब्रवीत् । मम गात्रे ऽतिकंपश्च जाता शिरसि वेदना ८१ कंटकैर्भिद्यते भद्रे शिरो मे शूलसंमितैः । उत्संगे तव
 सुश्रोणि स्वप्नुमिच्छामि सुव्रते ८२ अभिज्ञा तद्विशालाक्षी तस्य मृत्योर्मनस्विनी । प्राप्तकालं मन्यमाना तस्य तत्रैव भामिनी ८६ सत्य-
 वानपि सुप्तस्तु कृत्वोत्संगे शिरस्तदा । तावत्तत्र समागच्छत्पुरुषः कृष्णपिंगलः ८४ जाज्वल्यमानो वपुषा ददृशार्थं मनस्विनी । उवाच
 वाक्यं वाक्यज्ञा कस्त्वं लोकभयंकरः ८५ नाहं धर्षयितुं शक्या पुरुषेणापि केनचित् । इत्युक्तः प्रत्युवाचेदं यमो लोकभयंकरः ८६ य-
 म उवाच । क्षीणायुस्तु वरारोहे भर्ता तव मनस्विनी । नेष्याम्येनमहं बध्वा ह्येतन्मे च चिकीर्षितम् ८७ इत्युक्त्वा पितृराजस्तां भग-
 वान् संचिकीर्षितम् । यथावत्सर्वमाख्यातुं सन्नियार्थं प्रचक्रमे ८८ अयं हि धर्मसंगुक्तो रूपवान्गुणसागरः । नार्हो मत्पुरुषैर्नेतुमतोहं ।
 स्वयमागतः ८९ ततः सत्यवतो कायात्पाशबद्धं च सत्वरम् । अंगुष्ठमात्रं पुरुषं निश्चकर्ष यमो बलात् ९० ततः समुद्धृतप्राणं गतश्वासं
 हतप्रभम् । निर्विचेष्टं शरीरं तद्बभूवाप्रियदर्शनम् ९१ यमस्तु तं तथा बध्वा प्रययौ कृक्षिणामुखः ९२ सावित्री चापि दुःस्वार्ता यममेवा-

न्यगच्छत । नियमत्रतसपत्ना महाभागा यतव्रता ९३ यम उवाच । निवर्तं गच्छ सावित्री कुरुव्यास्यीर्ध्वदेहिकम् । कृतं भर्तुस्त्वया
 श्रुण्यं यावद्वरया त्वया ९४ सावित्र्युवाच । यत्र मे नीयते भर्ता स्वयं वा यत्र गच्छति । मयाऽपि तत्र गतव्यमेव धर्मं सनातनः ९५
 तपसा गुरुद्वारा च भर्तृश्रेहाद्वतेन च । तत्र चैव प्रसादेन न मेऽप्रतिहता गतिः ९६ प्राहुः सप्तपदं भैत्रं बुधास्तस्वार्थदर्शिन । मित्रतां तु
 पुरस्कृत्य किञ्चिद्रक्ष्यामि तच्छृणु ९७ नानात्मवतो हि वने चरति धर्मं च सत्यं च परिश्रमं च । विज्ञानतो धर्ममुदाहरति तस्मात्सतो
 यममाहुः प्रधानम् ९८ यम उवाच । निवर्तं तुद्योस्मि तवानया गिरा स्वराक्षरव्यजनहेतुयुक्त्या । वरं वृणीष्वेह विनाऽस्य जीवितं ददा-
 मि ते सर्वमनिन्दिते वरम् ९९ सावित्र्युवाच । द्युतः स्वराग्याब्जनवासमाश्रितो विनष्टचक्षुः शशुरो ममाश्रमे । स लब्धचक्षुर्बलवा-
 न्भवेष्टपस्तव प्रसादाज्ज्वलनार्क्तसन्निभः १०० यम उवाच । दद्यामि ते सर्वमनिन्दिते वरं यया त्वयोक्तं भविता च तत्तथा । तवा-
 ध्वनो ग्लानिमिवोपलब्धये निवर्तं गच्छस्व न ते श्रमो भवेत् १ सावित्र्युवाच । कृतः श्रमो भर्तुसमीपतोऽद्य मे यतो हि म-
 र्तां मम सा गतिर्भुवा । यतः पतिं नेष्यसि तत्र मे गतिः सुरेशः श्रमो भवेत् २ सतां सङ्कल्संगतमीप्सितं परैस्ततः प-
 रं भिन्नमिति प्रषक्षते । न चापलं सत्पुरुषेण सगते ततः सतः सन्निवसेत्समागमे ३ यम उवाच । मनोऽनुकूलं बुधमुद्धिवर्द्धनं
 त्वया यदुक्तं वचनं हिताश्रमम् । विना पुनः सत्यवतो हि जीवितं वरं द्वितीयं वरयस्व मामिनि ४ सावित्र्युवाच । हृतं पुरा मे शशुर-
 स्य धीमतः स्वमेव राग्यं स लभेत पार्थिवः । न च स्वधर्मं प्रजहीत मे गुरुर्द्वितीयमेवं वरयाभि ते वरम् ५ यम उवाच । स्वमेव राज्यं प्र-

तिपत्स्यते चिरान्न च स्वधर्मात्परिहास्यते नृपः । कृतेन कामेन मया नृपात्मजे निवर्तं गच्छस्व न ते श्रमो भवेत् ६ सावित्र्युवाच । प्र-
जास्त्वयैता नियमेन संयता निमग्न्य चैता नयसे न काम्यया । अतो यमत्वं तव देव विश्रुतं निबोधयेमां गिरमीरितां मया ७ अद्रोहः स-
र्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा । अनुग्रहश्च दानं च सतां धर्मः सनातनः ८ एवं प्रायश्च लोकोऽयं मनुष्याः शक्तिपेशलाः । संतः स्वे वा
ऽप्यमित्रेषु दयां प्राप्तेषु कुर्वते ९ यम उवाच । पिपासितस्येव यथा भवेत्पयस्तथा त्वया वाक्यमिदं समीरितम् । विना पुनः सत्यवतो
ऽस्य जीवितं वरं वृणिष्वेह शुभे यदिच्छसि ११० सावित्र्युवाच । ममानपत्यः पृथिवीपतिः पिता भवेत्पितुः पुत्रशतं तथौरसम् । कुलस्य सं-
तानकरं च तद्भवेत्तृतीयमेवं वरयामि ते वरम् ११ यम उवाच । कुलस्य संतानकरं सुवर्चसं शतं सुतानां पितुरस्तु ते शुभे । कृतेन का-
मेन नराधिपात्मजे निवर्तं दूरं हि पथस्त्वमागता १२ सावित्र्युवाच । न दूरमेतन्मम भर्तृसन्निधौ मनो हि मे दूरतरं प्रधावति । अथ ब्रजन्ने-
व गिरा समुन्नतं मयोच्यमानं शृणु धर्म मे वचः १३ विवस्वतस्त्वं तनयः प्रतापवांस्ततो हि वैवस्वत उच्यते बुधैः । समेन धर्मेण च
रंजिताः प्रजास्ततस्तवेहेश्वर धर्मराजता १४ आत्मन्यपि न विश्वासस्तावद्भवति सत्सु यः । तस्मात्सत्सु विशेषेण सर्वप्रणयमृच्छति १५
सौहृदात्प्रणयाच्चापि विश्वासो नाम जायते । तस्मात्सत्सु विशेषेण विश्वासं कुरुते जनः १६ यम उवाच । उदाहृतं ते वचनं यदंगने शु-
भं न तादृग्वहते मया श्रुतम् । अनेन लुष्टोस्मि विना ऽस्य जीवितं वरं चतुर्थं वरयस्व गच्छ च १७ सावित्र्युवाच । ममात्मजं सत्यवत-
स्तथौरसं भवेदुभाभ्यामिह यत्कुलोद्भवम् । शतं सुतानां बलिनां महात्मनामिमं चतुर्थं वरयामि ते वरम् १८ यम उवाच । शतं सुता-
नां बलवीर्यशालिनां भविष्यति प्रीतिकरं तवाबले । परिश्रमस्ते न भवेन्नृपात्मजे निवर्तं दूरं हि पथस्त्वमागता १९ सावित्र्युवाच । सतां हि

या शाश्वतधर्महृत्सः संतो न सीदन्ति न च व्यर्थति ते । सतां सन्निरामिफलं संप्रयाति सद्गणो भव नानुभवति सतः १२० संतो हि सत्येन
यजति स्वर्गं सतो भूमिं तपसा चारयति । संतो गतिर्भूतभव्यस्य राक्षन्सतां मध्ये नावसीदन्ति सतः ११ आयुर्बुध्मिदं वृत्तमिति विज्ञाय
शाश्वत् । सतः परार्थं कुर्वाणा नावेक्षते प्रतिक्रियाम् १२ न च प्रसादः सत्पुरुषेषु मोघो न च व्यर्थो तपस्यति चाभिमानः । यस्मादेत
ऋभयत सत्सु नित्यं तस्मात्संतो रक्षितारो भवन्ति २३ यम उवाच । यथायथा भाषसि धर्मसहितं मनोबुद्धौ सुपद महार्तयत् । तथा तथा मे
त्वपि भक्तिरुत्तमा वरं हृणीष्वप्रतिम पतिव्रते २४ सावित्र्युवाच । न तेऽपवर्गः सुकृताब्जिना कृतस्तथाऽन्यथाऽन्येषु वरेषु मानव । वर
दृणे जीवतु सत्यवानयं यथा मृता ह्येवमह विनापतिम् १२५ न कामये भर्तृविनाकृतं सुखं न कामये भर्तृविना कृतं दिवम् । न कामये
भर्तृविनागर्वा श्रियं न भर्तृहीना ध्येषसामि जीविषुम् २६ वरोपि वैवस्वत औरसात्मजक्षते षडक्षो भवता कृपालुना । वरं वृणे जीवतु सत्यवानय
तवैव सत्य वधन भविष्यति २७ तथेत्युक्त्वा तु तान्पाशान्मुत्त्वा वैवस्वतो यमः । धर्मराजः प्रहृष्टात्मा सावित्रीमिदमब्रवीत् २८ एष
भद्रे मया मुक्तो भर्ता ते क्लृप्तदिनि । आरोग्यं वयसि प्राप्य सिद्धार्थं च भविष्यति २९ चतुर्वर्षशतं चायुस्त्वया सार्द्धं मुपेष्यति । सा गता
वदसामीप्य कृत्वोत्संगे शिरस्ततः १३० प्रबुद्धस्तु ततो ब्रह्मन् सत्यवानिदमब्रवीत् । मया स्वप्नो वरारोहे दृष्टो ज्यैव च भामिनि ३१ त
त्सर्वं कथितं तस्या यद्दृष्टं सर्वमेव तव । तथा च कथितः सर्वः सवादम् यमेन हि ३२ अस्तगते ततः सूर्ये शुभत्सेनो महीपतिः ।
पुत्रस्यागमेने कांक्षी इतमेतच्च धावति ३३ आश्रमादाश्रम गच्छन्पुत्रदर्शनकांक्षया । आययोरंशयोर्यष्टिः क्व गतोसि विनाययोः ३४ एव
स विधिच कोरान्सपत्नीको महीपतिः । चकार दुःखसंतप्तः पुत्रपुत्रेति चासकृत् ३५ अकस्मादेव राज्ञो ब्रह्मचर्यमहीश्वरः । तद्दृष्ट्वा परमा

अर्थं चक्षुःप्राप्तिं द्विजोत्तमाः ३६ सांत्वपूर्वे तदा वाक्यमूचुस्ते तापसा ऋशम् । चक्षुःप्राप्त्या महाराज सुचितं ते महीपते ३७ पुत्रेण
 च समं योगं प्राप्यसे नृपसत्तम ॥ ईश्वर उवाच । यावदेवं वदत्येते तापसा द्विजसत्तम ३८ सावित्रीसहितः प्राप्तः सत्यवान् द्वि-
 जसत्तम । नमस्कृत्य द्विजान्सर्वान्मातरं पितरं तथा ३९ सावित्री च ततो ब्रह्मन्ववेदे चरणविति । श्वश्रुश्वशुरयोर्ब्रह्मन्सावित्री क-
 मलेक्षणा १४० मुनय ऊचुः । वरं सावित्रि जानासि कारणं वरवर्णनि । वृद्धयोश्चक्षुषः प्राप्तैः श्वश्रुश्वशुरयोः शुभे ४१ सावित्र्युवाच ।
 न जानामि मुनिश्रेष्ठाश्चक्षुषः प्राप्तिकारणम् । चिरं सुप्तस्तु मे भर्ता तेन कालव्यतिक्रमः ४२ सत्यवानुवाच । अस्याः प्रभावात्सं-
 जातं, दृश्यते कारणं न च । तत्सर्वं विद्यते विप्राः सावित्र्यास्तपसः फलम् ॥ व्रतस्यैव तु माहात्म्यं दृष्टमेतन्मया ५धुना ४३ ई-
 श्वर उवाच । एवं तु वदतस्तस्य तदा सत्यवतः प्रभो । पौराः समागतास्तस्य आचरन्वृपतेर्हितम् ४४ येन राज्यं बलद्राजन् हृतं
 मंत्रेण मंत्रिणा । अमात्येन हतः सोपि इति पौरा समागताः ४५ पौरा ऊचुः । उत्तिष्ठ राजशार्दूल स्वं राज्यं पालय प्रभो । अभि-
 पिचस्व राजेंद्र पुरे मंत्रिपुरोहितैः ४६ ईश्वर उवाच । स गत्वा राजशार्दूलः स्वपुरं जनसंवृतः । पितृपैतामहं राज्यं संप्राप्तं च महात्म-
 ना ४७ सावित्री सत्यवांश्चैव परां मुदमवापतुः ४८ जनयामास पुत्राणां शतं वै बाहुशालिनाम् । व्रतस्यैव तु माहात्म्यात्तस्याः पितुरजा-
 यत ४९ पुत्राणां च शतं ब्रह्मन्प्रसन्ना च यमात्तथा । एतत्ते कथितं सर्वं व्रतमाहात्म्यमुत्तमम् ५० क्षीणायुर्जीवितो भर्ता व्रतस्यास्य प्र-
 भावतः । कर्तव्यं सर्वनारीणामवैधव्यफलप्रदम् ५१ सनत्कुमार उवाच । विधानं ब्रूहि देवेश व्रतस्यास्य च त्र्यंबक । क्रियते विधिना केन
 स्त्रीभिस्त्रिपुरसूदन ५२ ईश्वर उवाच । वर्षेकं नियमं कृत्वा एकभक्तेन मानद । नक्तहारेण वा विप्र भुंक्ते प्राप्य द्विजर्षभ ५३ त्रिदिनं लं-

वयित्वा च घटुर्ध दिवसे शुभे । चंद्रागार्ग्यं प्रदद्याच्च पूजयित्वा सुवासिनीम् ५४ सावित्रीं च प्रसावित्रीं गघपुण्यैश्च पूजयेत् । मिथुनानि
 ययाशक्त्या भोजयित्वा यथासुखम् ५५ मोक्ष्येऽहं तु जगद्धात्रिर्निर्विघ्नं कुरु मे शुभे । दिनं प्रतिदिनं श्रेष्ठं कुर्यान्न्यग्रोधसेधनम् ५६ कृत्वा च
 रामये पात्रे षाळुकाप्रसयेन च । सप्तधान्यस्युत पात्रं प्रस्येकेन द्विजोत्तम ५७-प्रस्य द्वात्रिंशत्तनुकपरिमितसंख्यम् । कारयेन्सुनिशार्दूलं वस्त्र
 युग्मेन वेष्टयेत् । तस्योपरि न्यसेद्देवीं सावित्रीं ब्रह्मणा सह ५८ सावित्री सप्तवाग्धैव कार्यो रोप्यमयी शुभौ । पिटकं च कुठारं च कृत्वा रोप्यम
 यौ शुभौ ५९ फलैः कालोत्तरेर्देवीं पूजयेद्ब्रह्मणः प्रियाम् । हरिश्चरं जितैश्चैव कठसूत्रैः समर्चयेत् १६० सतीनां कठसूत्राणि त्रिदिनप्रतिदापये
 त् । यक्षाभानि च देवानि नित्यमेव द्विजोत्तमान् ६१ महात्म्यं धैव सावित्र्याः श्रोतव्यमुनिसत्तम । पुराणश्रवणं कार्यं सतीनां चरितं शुभम्
 ६२ पूजयेच्च तथा नित्यं मंत्रेणानेन सुव्रत । सावित्री च प्रसावित्री सततं ब्रह्मणः प्रिया ६३ पूज्यसे ह्ययसे देवि द्विर्बैमुनिगणे सदा ।
 त्रिसंघे देवि भूतानां वदिता त्वं ब्रह्मण्ये ६४ सावित्री त्वं प्रसावित्री द्विधामृतासि शोभने । जगत्त्रयस्थिता देवि त्रिसंघ्ये च तथाऽन
 वे ६५ श्रेष्ठे देवि त्रिलोके च प्रेतामौ त्वं मुनीश्वरि । व्यापितः सकलो लोक अतो मां पाहि सर्वदा ६६ रूपं देहि यशो देहि सोमा
 ग्यं देहि मे शुभे । पुत्रान्देहि धनं देहि सर्वदा जन्मजन्मसु ६७ यथा ते न वियोगोऽस्ति मर्त्रां सह सुरेश्वरि । तथा मम महाभागोऽ कुरु
 त्वं जन्मजन्मनि ६८ एव संपूजयेद्देवीं कमलासनसंस्थिताम् । एव दिनत्रयं नीत्वा चतुर्थे हनि सत्तम ६९ मिथुनानि च संभोग्यं षोड
 शानि द्विजोत्तम । अर्चयित्वा तथाचार्यं सपत्नीकं सुसंमतम् १७० तस्मै संकल्पितं सर्वं हेमसावित्रिसयुतम् । मन्थेणानेन दातव्यं द्विज
 मुख्याय सुव्रत ७१ सावित्रीं कल्पविदुषीं प्रणिपत्य तथा मुने । सावित्री जमतां माता सावित्री जमतः पिता ७२ मया दत्ता च सावि

त्री ब्राह्मण प्रतिगृह्यताम् । अवैधव्यं च मे नित्यं श्रूयाञ्जन्मनि जन्मनि ७३ मृता च वसते लोके ब्राह्मणा पतिना सह । तत्रैव च चिरं
 कालं भुक्त्वा भोगाननुत्तमान् ७४ ॥ धर्मराजवरदानानंतरम् ॥ सावित्र्युवाच । यां मदीयव्रतं देव भक्त्या नारी करिष्यति । भर्ता सा स-
 हिता साध्वी समस्तसुखभागभवेत् ७५ धर्मराज उवाच । गौरी प्रमुग्धा सुग्धा वा अपुत्रा पतिवर्जिता । सभर्तुका सपुत्रा वा कुर्याद्व्रत-
 मिदं शुभम् ७६ ज्येष्ठे मासे तु संप्राप्ते पौर्णमास्यां पतिव्रता । स्नात्वा चैव शुचिर्भूत्वा वटं सिन्धु बहुदकैः ७७ सुत्रेण वेष्टयेद्भक्त्या ग-
 धपुष्पाक्षतैः शुभैः । नमोवैवस्वतायेति श्रामयंती प्रदक्षिणाम् ७८ रात्रौ कुर्वीत नक्तं च ह्यब्दमेकं समाहिता । तथैव वटवृक्षं च पक्षे
 पक्षे प्रपूजयेत् ७९ अनेनैव विधानेन कर्तव्यं व्रतमुत्तमम् । सर्वान्मनोरथान्प्राप्य ह्यंते रुद्रोपि जायते ८० ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वट-
 सावित्रीव्रतकथा समाप्ता ॥ ॥ अथोद्यापनम् ॥ संप्राप्ते तु पुनर्ज्येष्ठे नक्तभुग्द्वादशी भवेत् । दंतवावनपूर्वं च स्नात्वा नियममाचरेत् ॥
 त्रिरात्रं लंघयित्वा तु चतुर्थे दिवसे त्वहम् । चंद्रायार्घ्यं प्रदत्त्वा च पूजयित्वा तु तां सतीम् ॥ मिथान्नानि यथाशक्त्या भोजयित्वा द्वि-
 जोत्तमान् । भोक्ष्येहंतुजगद्भ्रात्रिनिर्विघ्नं कुरु मे शुभे ॥ इति नियममंत्रः ॥ कृत्वा वंशमये पात्रे वालुकाप्रस्थमेव च । समधान्ययुतं पात्रं प्र-
 स्थेकेन द्विजोत्तम ॥ वसुधयोपरि स्थाप्य सावित्रीं ब्रह्मणा सह । हैमीं कृत्वा तयोर्मूर्तिं त्रिरात्रव्रतमाचरेत् ॥ न्यग्रोधस्य तले तिष्ठेद्यावच्चैव
 दिनत्रयम् । सौवर्णीं चैव सावित्रीं सत्येन सह कारयेत् ॥ रौप्यपर्यंकमारोप्य रथस्योपरि विन्यसेत् । पलाङ्गुर्ध्वं यथाशक्त्या रथं
 रौप्यमयं शुभम् । काष्ठभारं कुडारं च वटं चैव सुविस्तृतम् । धर्मराजं नारदं च तत्रैव परिकल्पयेत् ॥ वटमूले प्रकुर्वीत मंडलं

१ इव आरस्य वक्ष्यमाणं श्लोकषट्कमन्यत् ॥ रागांतर्गमिति भावि, कथायां सावित्रीधर्मराजयोः संवादे ऽनुक्तत्वात् ।

गौमयेन हि । संस्थाप्य तत्र सावित्रीं षष्ठ्योपरिशोभनाम् ॥ एवं च मिथुनं कृत्वा पूजयेत्प्रतमत्सरा । पंचामृतेन स्रपनं गघपु
 व्योदकेन च ॥ , चदनागरुर्कूर्पूरमाख्यवसविभृपणेः पीतपिष्टेन पद्मं च चदनेनायवा लिखेत् । देवीं सप्तज्योत्सत्र मंत्रैरेभिर्वि
 धानतः ॥ नमः सावित्रीं पादौ तु प्रसावित्र्यै तु जानुनी । कटिं कमलपत्राक्ष्यै सुदर मृतधारिण्यै ॥ गायत्रीं च नमः कठे शिरसि च
 छणः प्रिये ॥ ब्रह्मसत्यवतोः- पादौ घात्रे नमः पूज्यावूरु ज्येष्ठाय वै नमः । परमेष्ठिने च वै मंद्रमग्निरूपाय वै कटी ॥ वेधसे चो
 दर पूष्य पद्मनाभाय वै हृदि । कंठ विघात्रे पूष्यं हि हेमगर्भाय वै मुखम् ॥ ब्रह्मणे वै शिरः पूष्य सर्वामि विष्णवे नमः ॥ अश्व्यचर्यैव क्रमेणैव
 शास्त्रोक्तविधिना शुभम् । ततो रजतपात्रेण अर्घ्यं दद्याद्द्वयोरपि ॥ अर्घ्यमंत्रः- ॐकारपूरुकेदेविवीणापुस्तकधारिणी । देवमातर्नमस्तुभ्य
 मंबव्यप्रयच्छमे । पतिव्रतेमहाभागैवह्निजातेशुचिस्मिते । दृढव्रतेदृढमतेमर्तुं चप्रियवादिनि । अवैधव्यवसौभाग्यं देहित्वममसुव्रते । पु-
 त्रापोत्रांश्चसख्यत्वगृहाणार्घ्यं नमो नमः ॥ ब्रह्मसत्यवतोरर्घ्यमंत्र- स्वयाद्यष्टजमत्सर्वसदेवासुरमानुषम् । सत्यव्रतवरो देवब्रह्मरूपनमोस्तुते ॥ पु-
 यमस्यार्घ्यमंत्र- त्वकर्मसाक्षीलोकानां शुभाशुभमविवेककृत् । वैधस्वतगृहाणार्घ्यं धर्मराजनमोस्तुते । धर्मराजः पितृपतिः साक्षीभृतो
 ऽसि जंतुषु । कालरूपगृहाणार्घ्यं मर्वैषव्यघदेहि मे ॥ गघपुष्पे च नैवेद्यैः फलेः कर्पूरीपैके । रत्नवस्त्रैरुत्कारैः पूजयेद्द्वतमत्सरा ॥ सावित्री-
 प्रार्थना- सावित्री ब्रह्मगायत्री सर्वदा प्रियभाषिणी । तेन सत्येन मापाहि दुःखससारसागरम् ॥ त्वगौरीत्वयधीलक्ष्मीस्त्वप्रमाघद्रमढळे । त्व
 मेव जगन्माता मासुद्धरवानने ॥ सोभाग्यं कुलदृष्टिं च देहित्वं मम सुव्रते । यन्मया दुष्कृतं सर्वं कृतं जन्मशतैरपि ॥ मस्मीभवतु तत्सर्वम-
 नैषव्य च देहि मे ॥ सावित्रीसत्यवतोः प्रार्थना- अधियोगो यथावसावित्र्यासहितस्यते । अवियोगस्तथाऽस्माकमुयाज्जन्मनिजन्मनि ॥

यमप्रार्थना । कर्मसाक्षिञ्जगत्पूज्यसर्वबंधप्रसीदमे । संवत्सरं व्रतं सर्वपरिपूर्यते तदस्तु मे ॥ सावित्रीप्रार्थना-सावित्रीत्वं यथादेवि चतुर्विंशतायुषम् ।
 पतिंप्रासासिगुणिनं मम देवितथाकुरु ॥ सावित्रीचप्रसावित्रीसततं ब्रह्मणः प्रिये । वृजितासिद्विजैः सर्वैः स्त्रीभिर्भुनिगणैस्तथा ॥ त्रिसंध्यं देवि भूता-
 नां वंदनीयासि सुव्रते । मया दत्ता च पूज्यं त्वं गृहाण नमोस्तुते ॥ जागरं तत्र कुर्वीत गीतवादित्रमंगलैः । सुवासिन्यस्ततः पूज्या दिवसे दिव-
 से शुभाः ॥ सिंदूरं कुंकुमं चैव तांबूलं च सुपूगकम् । तथा दद्याच्च शूर्पाणि भक्ष्यं सौभाग्यमष्टकम् ॥ संतिष्ठेच्च दिवारात्रौ कामकोधवि-
 वर्जिता । दिनत्रयेपि कर्तव्यमेवमभ्यादिपूजनम् ॥ ततश्चतुर्थदिवसे यत्कार्यं तच्छृणुष्व मे । मिथुनानि चतुर्विंशत्षोडश द्वादशाष्ट वा ॥
 पूजयेद्ब्रह्मगोदानैर्भूषणाच्छादनासनैः । अथवा गुरुमेकं वा व्रतस्य विधिकारकम् ॥ सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वशास्त्रार्थपारगम् । वेदविद्याव्रतस्नातं
 शांतं तु विजितेन्द्रियम् ॥ सपत्नीकं समभ्यर्च्य वस्त्रालंकारमंडलैः । शय्यां सोपस्करं दद्याद्गृहं चैवातिशोभनम् । अशक्तस्तु यथाशक्त्या
 स्तोकं स्तोकं च कल्पयेत् ॥ सावित्रीत्वं यथादेवी चतुर्विंशतायुषा । सत्वत्पतिनासार्द्धमया दत्ता तथाकुरु ॥ मया दत्ता च सावित्री ब्राह्मणप्र-
 तिगृह्यताम् । मया गृहीता सावित्री त्वया दत्ता सुशोभने । यावच्चंद्रश्चसूर्यश्च सहभर्ता सुखी भव ॥ न्यग्रोधस्य समीपे तु गृहे वा स्थंडिलेपि
 वा । सावित्र्याश्चैव मंत्रेण घृतहोमं तु कारयेत् । पायसं जुहुयाद्भक्त्या घृतेन सह भामिनी ॥ व्याहृत्या चैव मंत्रेण तिलव्रीहियवांस्तथा । गुरुं
 च गुरुरूपीं च ततो भक्त्या क्षमापयेत् ॥ धर्मराजो यमो धाता नीलः कालो तको व्ययः । वैवस्वतश्चित्रगुप्तो दध्नो मृत्युः क्षयो वटः ॥ मासि मा-
 सि तथा ह्येतैर्नामभिः सेचयेद्भटम् । न्यग्रोधेहं वसाम्येव तस्माद्यत्नेन सेचयेत् ॥ होमांते दक्षिणां दद्याद्दत्त्विजश्च क्षमापयेत् । भुंजीत वासरांते

तु नके शांता तपस्विनी । अर्घ्यं दद्यादरत्यै हृष्टा चैव प्रणम्य च ॥ अर्कवतिनमस्तेस्तुवसिष्ठस्य प्रियेशुभे । अर्घ्यमेतन्मयादत्तं फलपुष्पसमन्वि-
 तम् । पुत्रान्देहि सुखदेहि गृहाणा हर्षनमोस्तुते ॥ सस्त्रिभिर्ब्राह्मणैः सार्धं मुंजीत विजितेन्द्रिया । एव करोति यानारी व्रतमेतदनुत्तमम् ॥ आतर-
 पितरौ पुत्राः श्वशुरौ स्वजनास्तथा । धिरासुपस्तथा श्लोका भवति च न सशयः ॥ भर्ता च सहिता साध्वी ब्रह्मलोके महीयते ॥ इति श्रीस्कं-
 सावित्रीव्रतोद्यापन सपूर्णम् ॥ ॥ अथापाठपौर्णमास्यां गोपद्मव्रतम् । तत्र पूजा - चतुर्भुजं महाकाय जांबूनदसमप्रभम् । शस्त्रचक्रगदापद्म
 रत्नागच्छशोभितम् ॥ सेवितं मुनिभिर्द्रव्यैः सर्गवर्षकिन्नरैः । (एवविधं हरिं ध्यात्वा ततो यजनमारभेत्) ध्यानम् ॥ आवाहयामि देवेश भक्तानाम्
 मयप्रदाम् । क्षिगधकोमलकेश च मनसावाहयेद्धरिम् । ॐ सहस्रशीर्षां । आवाहनम् ॥ सुवर्णमणिभिर्दिव्यै रचिते देवनिर्मिते । दिव्यसिंहासने
 कृष्ण तपविश्य प्रसीद मे । ॐ पुरुरूपपदेदं । आसनम् ॥ पादोदक सुरश्रेष्ठ सुवर्णकलशे स्थितम् । गघपुष्पाक्षतैर्युक्त पादं मे प्रतिगृ-
 ह्यताम् । ॐ एतावानस्य पादम् ॥ अष्टद्रव्यसमायुक्तं स्वर्णपात्रोदकं शुभम् । मोऽमयं कुरु भक्तानां गृहाणार्घ्यं जगरपते । ॐ त्रिपादूर्ध्वउ० ।
 अर्घ्यम् ॥ कर्पूरेण समायुक्तमुरीरेण सुवासितम् । दक्षमाचमनीयार्थं नीर स्वीक्रियतां विभो । ॐ तस्माद्विराळ० । आचमनीयम् ॥ गंगागोदा-
 वरी चैव यमुना च सरस्वती । नर्मदा सिंधुकावेरी ताभ्यः स्नानार्थमाहृतम् । ॐ यत्पुरुषेण स्नानं ॥ वस्त्रयुग्मं समानीत पट्टसूत्रेण निर्मितम् ।
 सुवर्णसंचित दिव्य गृहाण त्व सुरेश्वर । ॐ तपज्ञा वस्त्रम् ॥ कार्पासतट्टुभिर्युक्त ब्रह्मणा निर्मित पुरा । अनेकारत्नसंचितमुपवीत गृहाण भोः ।
 ॐ तस्माद्यज्ञात्सर्वद्रुतः स० । यज्ञोपवीतम् ॥ घटनं मलयोद्भूतं कस्तूरीषारुचंदनम् । कर्पूरेण च संयुक्त स्वीकुरु वा नुलेपनम् । ॐ तस्माद्य-

ज्ञात्सर्वहृतम् ० । गंधम् ॥ शतपत्रैश्च कल्हारैश्चकैर्मल्लिकादिभिः । तुलसीयुक्तपुष्पाणि गृहाण पुरुषोत्तम अतस्मादश्वा ० । पुष्पम् ॥ द-
 शांगं गुग्गुलोद्भूतं सुगंधिं च मनोहरम् । कृष्णागरुसमायुक्तं धूपं देव गृहाण मे । अथत्पुरुषंव्यदधु ० । धूपं ॥ साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वन्हिना
 योजितं मया । दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापह । अब्राह्मणोस्य ० । दीपम् ॥ अन्नंचतुर्विधं ० । अन्नंचद्रामानं । नैवेद्यम् ॥ आचमनीय-
 म् । करोद्धर्तनम् । इदंफलं ० । फलम् ॥ पृगीफलमिति तांबूलम् ॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणाम् ॥ यानिकानिच ० । अन्नाभ्याआसी ० । प्रदक्षि-
 णाम् । नमोस्त्वनंतायस ० । अससास्यासत् ० । नमस्का ० । देवदेवजगन्नाथगोपालप्रतिपालक । गोपदैःकृतसंत्राणगृहाणकुसुमांजलिम् अय-
 ज्ञेनयज्ञमिति पुष्पांजलिम् ॥ तद्वर्षोक्तंवायनं । परमानामिदं विप्र कांस्यपात्रेण संयुतम् ॥ त्वत्प्रसादादहं विप्र व्रतस्य फलमाप्नुयाम् ॥ मंत्रही-
 नं क्रियाहीनमिति प्रार्थना ॥ इति गोपन्नपूजा ॥ अथ कथा ॥ सनत्कुमार उवाच । नाथैकं त्वां हि पृच्छामि चतुर्वर्गफलप्रदम् । सर्वरोगप्रश-
 मनं विष्णुसारूप्यमुक्तिदम् ३ नारीणामथवा पुंसां मुक्तिमुक्तिफलप्रदम् । ब्रूहि चेदस्ति देवर्षे कृपां कृत्वा ममोपरि २ नारद उवाच । भगव-
 न्सर्वमाख्यास्ये यत्पृष्ठं विदुषा त्वया । गोपन्नकं व्रतं ह्येतद्गतानां व्रतमुत्तमम् ३ कर्तुः सिद्धिकरं दिव्यं विख्यातं भुवनत्रये ॥ सनत्कुमार उ-
 वाच । भगवन्भूतभव्येश सर्वशास्त्रविशारद ४ तद्व्रतं ब्रूहि मे ब्रह्मन् कथमुद्यापनं भवेत् । पुरेदं केन वा चीर्णं देवर्षे कथय व्रतम् ५ नारद उवाच ॥
 आषाढपूर्णिमास्यां वा तथाऽष्टम्यां हरेर्दिने । प्रारभेद्व्रतमेतच्च कार्तिकावधि तत्तिथौ ६ तिलामलककलेकेन स्नानं नित्यं विधाय च । नदीतीरे
 ऽथवा गोष्ठे शिवागारे हरेर्गृहे ७ वृंदावने वापि लिखेत्रोपव्रतकपदं शुभम् । त्रयस्त्रिंशत्सु पद्मानि कुर्याद्भक्त्या दिनेदिने ८ तत्संख्यया प्रक-

तस्या अर्ष्यद्रक्षिणानतीः । बालकृष्णं समुद्दिश्य लक्ष्म्या सह जगद्गुरुम् १ गंधार्थैरुपचारैस्तु यथाशक्त्या प्रपूजयेत् । ब्राह्मणास्तु
 ततः पूज्य पद्मसंख्याममुत्स्रजेत् १० प्रथमान्देस्य वटकीर्द्वितीयेऽपूपकैर्ब्रवी । तृतीये शाळिपिष्टान्निश्चतुर्थे घृणिकादिभिः ११ पंचमे प
 र्मानैस्तु सम्यग्वै पूजयेद्ब्रवी । तत्रैवोदाहरतीमभितिहास प्रगतनम् ॥ ऋषीणां पृच्छमानानां सुतेनोक्तं पुरातनम् १२ सुतं उवाच ।
 पुरा शक्रोऽमरावत्यां देवदानवकिन्नरैः । स्त्रीरादित्ययक्षाद्यैर्गणैर्विसृष्टिभिः सह १३ रमा चतुर्लं समारेभे क्रीडालोभेन विह्वला । एव नृत्ये
 क्रियमाणे झुटितं वाद्यमढलम् १४ सृजमानं विचार्यापि धर्मराजस्तु उक्त्वात्र १५ यम उवाच । जन्ममध्ये व्रतं यैश्च न कृतं प्राणिभिः
 क्वचिद् । तद्धर्मलायुभिः शक्र कर्तव्यं छादनं ठेके १६ नारेदेन श्रुतं तच्च जगाद् यदुनदनम् । स्वर्षयित्वा तु तं कृष्णो वषन चेदमव्रवी-
 त् १७ कृष्ण उवाच । सर्वलोकत्र देवर्षे मुवनेषु भरत् सदा । आश्चर्यं वद् देवर्षे यद्यस्ति शुभदायकम् १८ नारद उवाच । गत मया
 ऽमरावत्यामाश्चर्यं धर्मसंसदि । तत्र सर्वे समायाता सुरा इंद्राश्चन्द्रदरा १९ स्त्रा एकादश तपा आदित्या ब्राह्मणानि च । वसवोऽष्टौ तथा
 नामा यक्षराक्षसपन्नगा २० रमया च समारब्ध नृत्यं शक्रस्य परपतः । झुटितं चर्म वाधानामह्वतस्य साधनम् २१ यमः प्राह तथा
 दूतान् सुभद्रा ह्यव्रतास्ति भोः । तामानयच्च तद्धर्म वाद्ययोग्य सदस्त्विति २२ तच्छ्रुत्वा तु मया भीत्या सर्वं त्वयि निषेदितम् ॥ सुत
 उवाच । इति नारदवाक्यं तु श्रुत्वा कृष्णस्त्वरान्वितः २३ सुभद्राया सह गत्वा पूजितस्तामुवाच ह ॥ श्रीकृष्ण उवाच । किंचिद्गत त्व-
 या मन्त्रे कृतं वा नेति संशय २४ सुभद्रोवाच । सर्वव्रतानि मो कृष्ण कृतान्येष न सुरायः । नोपैस्वन्नगिनी षाह न स्यामर्षुनवल्लभा २५

१ ऋतय कस्तु । केन जाती पुत्र धीमे मरये केन मन्त्रधितम् । कमपुत्रायनं तस्य किं कर्तं सुत कथ्यतामिति आच्युर्किर्जघाके । २ ब्रह्मे वाचमिरोये ।

पुत्रोऽभिमन्युश्च कथं कथयस्व जगत्पते ॥ कृष्ण उवाच । तथापि त्वं महाभागे व्रतमेकं समाचर २६ गोपद्वेति च विख्यातं त्रिषु
 लोकेषु विश्रुतम् । इति कृष्णवचः श्रुत्वा सुभद्रा तत्तदा ऽकरोत् २७ कृष्णोपदिष्टविधिना सत्वरं च समापितम् । सोद्यापने व्रते चीर्णे
 काले यमभटा ययुः २८ द्रुता ऊचुः । सुभद्रे तव देहस्य चर्मार्थे ह्यागता वयम् । त्वच्चर्म सुरवाद्यार्थं यमेन च प्रकल्पितम् २९ इति दू-
 तवचः श्रुत्वा सव्रता ऽस्मीति सा ऽब्रवीत् । ततो भटाः सर्व एव दृढशुः सादरास्तदा ३० पद्मानां निचयं तस्या गृहे गां च सवत्सका-
 म् । स्थंडिले हस्तमात्रे तु सुसमिद्धं हुताशनम् ३१ कृष्णोपदिष्टं वीक्ष्यैवं द्रुता जगसुर्यमांतिकम् । प्रतिपेदे प्रभावेण सुभद्रा पदमच्युत-
 म् ३२ नारद उवाच । इति सुतवचः श्रुत्वा ऋषयश्चक्रिरे व्रतम् ३३ सनत्कुमार उवाच । भो भो नारद देवर्षे सर्वशास्त्रविशारद । शीघ्रं
 ब्रूहि सखे पद्मव्रतस्योद्यापने विधिम् ३४ नारद उवाच । पूर्णे तु पंचमे वर्षे व्रतस्योद्यापनं भवेत् । श्रीकृष्णप्रतिमा कार्या सुवर्णस्य
 पलेन वै ३५ पुष्पमंडपिका कार्या चतुर्द्वारसुशोभना । तन्मध्ये पूजयेद्भक्त्या रमया सहितं हरिम् ३६ त्रयस्त्रिंशत्ततो विप्रान्दृत्वा होमं
 समाचरेत् । अतोदेवेति मंत्रेण जुहुयात्तिलपायसम् ३७ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाद्भोभिः संपूजयेद्द्वती । यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोत्यसं-
 शयम् ३८ ॥ इति भविष्योत्तरपु० गोपद्मव्रतकथोद्यापनं संपूर्णम् ॥ अथाषाढशुक्लपौर्णमास्यां कोकिलाव्रतम् ॥ यदाषाढाधिकमास-
 स्तदा कोकिलाव्रतानुष्ठानं कार्यम् । तद्धिः-आचम्य प्राणानायम्य मासपक्षाद्युल्लिख्य ममेह जन्मजन्मांतरस्थसर्वपापक्षयार्थं पुत्रपौत्रल-
 क्ष्मीवृद्धये सौभाग्यवृद्धिद्वारा ऽवैधव्यसपलनाशाय कोकिलारूपगौरीप्रीत्यर्थं कोकिलाव्रतं करिष्य इति संकल्प्य पूजयेत् । आषाढपौर्णमास्यां
 तु संभ्याकाले ह्युपस्थिते ॥ संकल्पयेन्मासमेकं, श्रावणे प्रत्यहं ह्यहम् । खानं करिष्ये नियमाद्ब्रह्मर्चस्थिता सती ॥ भोक्ष्यानि नक्तं

मृशय्या करिष्ये प्राणिनां दयाम् । इत्युक्त्वा ॥ स्नानं करोमि देवेशि कोकिले प्रीतये तव । जले प्रस्मिन्पावने पुण्ये सर्वदेवजलाश
 ये । इति मंत्रेण तिलामलकककलेन सर्वोपधिजलेन वचापिष्टेन वाष्टो दिनानि प्रत्येकं वर्षोपधियुक्तेन च पद्मदिनान्येवं मासाव
 धि स्नाने क्रमः ॥ एव सात्वा रवि ध्यात्वा तस्मा अर्घ्यं च द्रापयेत् ॥ आदित्य भास्कर रवे अंकं सूर्यं दिवाकर । प्रमाकर नमस्तु-
 म्यं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते-इतिसूर्यार्घ्यमन्त्रः ॥ ततः स्वर्णपक्षां रोच्यपादां मौष्किन्नेत्रां प्रवालमुखीं रत्नच्छां चूतघपकष्टस्य पक्षि
 ऋपिणीं कोकिलां लिखित्वा पुनयेदित्युक्तम् ॥ स्वर्णपक्षां रक्तेत्रां प्रवालमुख्युक्तामुत्पन्नां नदने वने । चूतचपक-
 ष्टस्यो पृष्टस्वरसमन्विताम् । चिंतयेत्पार्वतीं देवीं कोकिलारूपवारिणीम् । ध्यानम् ॥ आगच्छ कोकिले देवि देहि मे वाञ्छित फलम् । च
 पकटुममाह्वय क्रीडति नदनेवने । आवाहनम् ॥ आसन क्षीमवस्त्रेण निर्मितं स्नानघे तव । गृहाणेदं मया देवि कोकिले प्रियवर्धिनि । आसनम् ॥
 तिलस्रैहे तिलमुख्ये तिलसौख्ये तिलत्रिये । सोमार्ग्य धनपुत्रांश्च देहि मे कोकिले नमः । तिलपुष्पफलेयुक्तं पाद्य मे प्रतिगृह्यताम् ।
 पाद्यम् ॥ रत्नपषकपुष्पैश्च पीतचदनसंयुतम् । हेमपात्रे स्थित तोर्यं गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते । अर्घ्यम् ॥ निर्मल सखिल गांग कोकिले
 पक्षिरूपिणि । वासतेन सुगधेन गृहाणाघमनीयकम् । आचमनीयम् ॥ पषामृतेन स्नपनं कोकिले कलकंठके । मया दत्तेन प्रीता त्व म
 च मे परमेश्वरि । पयो दधि घृत चैव शर्करा मधुसंयुतम् । पषामृतेन स्नपन दत्तं स्वीकृष्ट कोकिले । पषामृतस्नानम् ॥ मंदाकिनीजल पु
 ण्य सर्वधीर्यसमन्वितम् । आनार्यं ते मया दत्तं कोकिले गृह्यतां नमः । स्नानम् ॥ यस्मात्क्षर्पाससूत्रेण वासांसि विविधानि च । पीतव
 स्त्रप्रदानेन प्रीता भव ममानिके वस्त्रम् ॥ कंषुकं च मया दत्तं नानावर्णविषिभ्रितम् । कोकिले गृह्यतां देधि प्रसीद परमेश्वरि । कंचुकम् ॥

हरिद्रांजिते देवि कंठसूत्रं समर्पितम् । कोकिले सुभगे देवि वरदा भव चांबिके । कंठसूत्रम् ॥ यानि रत्नानि सर्वाणि गंधर्वपूरगेषु च ।
तैर्युक्तं भूषणं हैमं कोकिले प्र० । भूषणानि ॥ श्रीखंडचंदनंदि० । अक्षतान् ॥ अक्षताश्च० । अक्षतान् ॥ कुंकुमालककं दिव्यं कामिनीभूषणा-
स्पदम् । सौभाग्यदं गृहाणेदं प्रसीद हरवल्लभे । हरिद्रां कुंकुमं चैव सिंहं कज्जलान्वितम् । सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं गृहाण परमेश्वरि । सौभा-
ग्यद्रव्यम् ॥ करवीरैर्जातिकुसुमै० । पुष्पाणि ॥ वनस्पतिरसो० । धूपम् ॥ सार्यं च० । दीपम् ॥ शर्कराखंडखाद्यानि दधिक्षीरघृतानि
च । आहारार्थं मया दत्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । नैवेद्यम् ॥ पाटलोशीरकर्पूरसुरभि स्वादु शीतलम् । तोयमेतत्सुखस्पर्शं कोकिले प्र० ।
आचमनीयम् ॥ चंदनागरुकर्पूरकस्तूरीकेसरांश्वितम् । करोद्धर्तनं देवि गृह्यतां हरवल्लभे । करोद्धर्तनम् । कूष्माण्डं नारिकेरं च पनसं कद-
लीफलम् । जंबीरं मातुलिगं च फलं गृह्यतां नमोस्तु ते । फलानि ॥ पूगीफलमिति तांबूलम् ॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणाम् ॥ कोकिले कृष्णव-
र्णं त्वं सदा वससि कानने । भवानी हरकांताऽसि कोकिलायै नमो नमः । नीराजनम् ॥ पूजिता परया भक्त्या कोकिला गिरिशप्रिया ।
पुष्पैर्नानाविधैः श्रेष्ठैर्वरदास्तु सदा मम । पुष्पांजलिम् ॥ यानि कानि च० । प्रदक्षिणाम् ॥ नमो देव्यै० । नमस्कारम् ॥ कोकिलारूपधारिण्यै
जगन्मात्रे नमोऽस्तुते । शरणागतदीनानां त्राहि देवि सदांबिके । गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तं तोयं हेमफलान्वितम् । अर्घ्यं गृहाण देवेशि वाञ्छिता-
र्थं प्रयच्छ मे । अर्घ्यम् ॥ आषाढस्य सिते पक्षे मेघवर्णे हरिप्रिये । कोकिले त्वं जगन्मातर्गृहाणार्घ्यं नमोस्तु ते । पुनरर्घ्यम् ॥ तिलस्नेहे०
रूपं देहिजयं० । प्रार्थना ॥ व्रताति हैमीं तिलपिष्टजां कोकिलां कृत्वा विप्राय दद्यात् । देवि चैत्रथोत्पन्ने विंध्यपर्वतवासिनि ।
अर्चिता पूजितासि त्वं कोकिले हरवल्लभे । कोकिले कलकंठासि माधवे मधुरस्वरे । वसंते देवि गच्छ त्वं देवानां नंदने व-

ने । इति विसर्जनम् ॥ इति कौकिलापूजा ॥ अप कथा ॥ युधिष्ठिर उवाच ॥ सोभाग्यमेव च । भ
 वेधया कुलघ्नीणां तद्वृतं ह्यहि केशव १ श्रीकृष्ण उवाच । यमुनायास्तटे रम्ये मथुरानगरी शुभा । तस्यां शत्रुघ्ननामा ऽमृद्राजा राघव
 वंशजः २ तस्य भार्या कीर्तिमाला नाम्ना ऽऽसीत्प्रपिता मुवि । प्रणम्य भगवान्दृष्टो वसिष्ठो मुनिसत्तमः ३ कीर्तिमालोवाच । वद मे त्वं
 मुनिश्रेष्ठ सोभाग्यप्राप्तिदं व्रतम् । पूज्यः कर्षं च भमवान् शिवः केन व्रतेन च ४ वसिष्ठ उवाच । यदि पृच्छसि मे त्वं हि व्रतानामुत्तम
 व्रतम् । तारणं सर्वपापानां कथयामि निबोध तत् ५ दक्षप्रजापतेर्यज्ञे पुरा देवाः समागता । ऋषयश्च तथा सर्वे विद्याधरमणास्तथा ६
 व्रज्या विष्णुश्च वायुश्च देवरानस्तथैव च । वरुणो ऽभिर्भ्राह्मणैश्च ये चान्ये च दिवोकसः ७ वसिष्ठो वाल्मिकिर्गाग्यो विश्वामित्रो महानृ
 पिः । एते चान्ये च ऋषयः सर्वे यज्ञार्थमामताः ८ अपश्यन्मारदस्तत्र संति केत्रागता इति । ईश्वरेण विना सम्यग्दृष्ट्वा सर्वान्समागतान् ९
 शिल्पां ससृश्य पाणिभ्यां ननर्त कलहप्रियः । ज्ञात्वा सकलमूर्च्छं च तत् कैलासमाययौ १० सर्वाधनाशन पुण्यं कैलासशिखरं शुभम् ।
 वन्न दृष्ट्वा समासीनं गौरीसहितशंकरम् ११ कृताञ्जलिपुटो भूत्वा प्रणिपत्य मुनिः स्थितः । ईश्वरस्तमुवाचाच निःश्वसतमनेकधा १२ कि-
 मागमनकृत्य ते मदीयं सदनंप्रति । श्वासोच्छ्वासेन सयुक्तस्तन्मे ब्रूहि बिजोत्तम १३ ईश्वरस्य वचं भूत्वा शिल्पां संसृश्य पाणिना । बुःस
 युक्त इवोवाच नारदः कलहप्रियः १४ नारद उवाच । यन्निमित्तं महादेव मर्त्यलोकात्समागत । वदामि दुःससयुक्तं तच्छृणुष्व जगत्प-
 ते १५ दक्षयज्ञमहं ब्रह्ममद्य देवात्समागत । तत्र यज्ञे स्थिताः सर्वे दक्षजाभातराः प्रभो १६ दृष्ट्वा तांश्च न तन्मध्ये दृष्टस्त्रिमुवनेश्वरः ।
 तवावसा कृता सेन दक्षेणापुण्यकर्मणा १७ तेन वै श्वाससयुक्त आगतोस्मि तर्वातिकम् । ईश्वरेण विना किञ्चिद्धर्मकार्यं न सिद्धयति १८

अतोस्य विफलः सर्वः प्रयासः स्वमखं प्रति । तस्य तद्भाषितं श्रुत्वा न तन्मिथ्येत्यचितयत् ३९ सक्रोधस्तत्तदा जातो हीश्वरो जगदीश्वरः ।
 गौर्या च प्रार्थितो देवः श्रुत्वा तन्नारेदरितम् २० तस्य यज्ञस्य घातार्थं देव तत्र ब्रजाम्यहम् । इत्युक्त्वा चलिता रोषादीश्वरेण निवारिता २१
 जगदीश नमस्तुभ्यं ब्रजामि पितृवेश्मनि । नारदेनाथ सहिता गणेशेन च संयुता २२ यज्ञार्थमागता चैव दक्षद्वारे शिवप्रिया । वल्लो दृष्ट्वा
 वसोर्धारां लज्जिता च शिवप्रिया २३ तिष्ठतीं द्वारितां दक्षो न ददर्श महासतीम् । क्षणमेकं च तिष्ठतीं यदा दक्षो न पश्यति २४ तदैवं चिं-
 तितं गौर्या जीवितव्यं मया कथम् । धाविता कुण्डनिकटे हाहाकृत्वा च सा ततः २५ क्षिप्तं वन्हौ तदा गौर्या शापं दत्त्वा च दारुणम् । दृष्ट्वा तच्च
 गणेशेन पाशः परशुरुद्यतः २६ क्षुब्धो ह्यसौ तदाऽस्यर्थं गौर्यर्थे च गणाधिपः । पाशेन बन्धाकतिचित्कोपान्निहतवान्सुरान् २७ दक्षेण नोदिता दे-
 वाः सर्वे युद्धाय निर्ययुः । महद्युद्धमभूद्भूयःसहदैवैर्गणेशितुः २८ तं दृष्ट्वा नारदः शीघ्रं पुनः कैलासमाययौ । निवेदयामास तदा युद्धं गौर्या विस-
 र्जनम् २९ तद्भुत्वा स्फालयामास जटां कोपादुमापतिः । ततो जातो ऽतिविकटः पुरुषो रक्तलोचनः ३० स बभाषे महादेवं स्वामिन्नाज्ञां च देहि
 मे । वीरभेद्रेति नामास्य कृत्वा चाज्ञां समर्पयत् ३१ दक्षयज्ञविवातार्थं गच्छ वीरातिसत्वरम् । श्रुत्वा तदीश्वरवचः सर्वप्रमथसंवृतः ३२ आययौ
 यज्ञसदनमसृग्वह्लिष्ठ निक्षिपत् । तत इन्द्रादयो देवास्तद्वधाय विनिर्ययुः ३३ क्षणात्पराजितास्तेन विद्रुताश्च दिशो दृशा । अनुद्रुतश्च तान्सोपि पू-
 ष्णो दंतानपातयत् ३४ भगस्य नेत्रे नासां च असिपुत्र्या न्यक्कृतत । एवं विद्राव्य तान्सर्वान् शिरो दक्षस्य चिच्छिद्ये ३५ कृत्वैवं यज्ञघातं स
 आजगाम शिवांतिकम् । नमस्कृत्य पुरस्तस्थौ कृतं कार्यमिति ब्रुवन् ३६ तथाप्यशांतः कोपो ऽस्य ज्ञात्विति ज्ञानचक्षुषा । प्रसादयितुमासीनं ब्रह्म
 विष्णु समीयतुः ३७ नमस्कृतस्तस्ताभ्यां प्रसन्नो ऽभूत्सदाशिवः । नारदस्तुंबरुश्वैव गीतैः शिवमतोषयत् ३८ प्रसन्नं वीक्ष्य तं विप्रः

शिलां ससृष्टस्य पाणिना । ननर्द नारदस्वप्न तोषयन्नधिक शिवम् ३९ एतस्मिन्नंतरे ब्रह्मा विष्णुश्च प्रमथाधिपम् । व्यचिन्नपत्रं दक्षादी
 न्कृपादृष्ट्वा विक्रोकय ४० कूर्वागान्दुस्कर्णगिगान्मृतान्सजीवय प्रभो । विछोकितास्ते देवेन कृपादृष्ट्या च वै तदा ४१ पूपादयश्च सर्गा
 वै अमृवंस्तत्प्रसादत । चरित्यतः पादयोर्भूलं ययौ दक्षः पिनाकिनः ४२ अपराधं क्षमस्वेति पुन पुनरुवाच ह । उत्थापित करेणासौ
 सतो दक्षः पिनाकिना ४३ उक्त्व भा पुनः कार्पीरिवमीक्षामानकम् । विषरस्व सुखेनेती भूयस्तं कोप आविशत् ४४ शशाप च तदा
 गौरी यन्नविन्नकर्त्री शिवः । मले विन्न कृत्ववती दक्षस्यैषा ततो ऽधिरात् ४५ तिर्यग्योनिःसमापन्ना विचरिष्यसि भूतले । ततो गौरी नभापे
 ती प्रणिपत्य सदाशिवम् ४६ कथं यास्यामि तिर्यगत्व भूतले च स्थितिः कथम् । अन्यथा नैव भविता शाप एष त्वयोदितः ४७ को-
 किल्या मधुराकापा भवेयं नंदने वने । कोकिळानां स्वरो रूपं रूपं स्त्रीणां पतिव्रतम् ४८ विद्यारूपं कुरूपानां क्षमारूपं तपस्विनाम् । अ
 धिरादेव च पुनः कुळे महति क्षन्म मे ४९ भूयास्त्वमे व भर्तुः । वरयेत्कुळजां प्राज्ञः कुरूपामपि कन्यकाम् ५०
 दुष्टे कुळे समुत्पन्ना भर्तुः पातयते कुळम् । नदी पातयते कुळं नारी पातयते कुळम् ५१ नदीनां चैव नारीणां स्वच्छंदं छळिता ग-
 त्तिः । ततस्तुष्टो महादेवश्चक्रे शापविमोचनम् ५२ दशवर्षसहस्राणि कोकिळारूपधारिणी । नंदने देवविपिने चरिष्यसि ततत्परम् ५३
 हिमाचलधृता मुत्वा मत्प्रियत्वमुपेष्यसि । देवानां पु यथा विष्णुः सहकारो महीश्वराम् ५४ ममा च सर्वतीर्थानां तथा तिर्यस्तु कोकि-
 ल्या । आषाढी दौ यदा स्वार्ता कोकिळयाः स्वदाचर्चनम् ५५ तथा या कुळो नारी न सा वैषण्यमाप्नुयात् ५६ वसिष्ठ उवाच । एतन्म
 त्वात्तु नान्यथा ५७ । तदाऽप्य युधि छेतत्वयिषित कोकिळाव्रतम् ५७ या मारी नैव कुळ्ये मोहात्सा विषया भवेत् ।

कुरु त्वमेतत्कल्याणि कीर्तिमाले व्रतोत्तमम् ५८ कीर्तिमालोवाच । कथमारभ्यते देवी कोकिलारूपधारिणी । विधानं ब्रूहि तद्विप्र
 त्वत्प्रसादात्करोम्यहम् ५९ वसिष्ठ उवाच । कोकिलाव्रतमाहात्म्यं विधानं च वदामि ते । शृणु देवी प्रयत्नेन मंत्रैः पौराणिकैर्भुतम् ६०
 मलमासे त्वतिक्रान्ते शुद्धाषाढे समागते ॥ आपाब्धां पौर्णमास्यां तु संध्याकाले ह्युपस्थिते । संकल्पयेन्मासमेकं, श्रावणप्रभृति ह्यहम्
 ६१ स्नानं करिष्ये नित्यं च ब्रह्मचर्यस्थिता सती । भोक्ष्ये नक्तं च भृशय्यां करिष्ये प्राणिनां दयाम् ६२ सौभाग्यधनधान्यादिप्राप्तये
 शिवतृष्टये । इति संकल्प्य विप्राग्ने नारी विप्रेभ्य एव च ६३ प्राप्यानुज्ञां तु संपाद्य सामग्रीं सकलामपि । प्रत्यूषे च प्रतिदिने दंतधाव-
 नपूर्वकम् ६४ नद्यां गत्वाऽथवा वाप्यां तडागे गिरिनिर्झरे । स्नानं करोमि देवेशि कोकिले प्रीतये तव ६५ जले ऽस्मिन्पावने पुण्ये सर्व-
 देवजलाश्रये । स्नानं कृत्वा व्रती देवि सुगंधामलकैस्तिलैः ६६ दिनाष्टकं ततः पश्चात्सर्वौषध्या पुनः पृथक् । वचापिष्टेन च स्नानं दिना-
 न्यष्टौ समाचरेत् ६७ तिलामलकपिष्टेन वचौषधियुतेन च । षड्दिनानि ततः स्नानं संपूर्णफलिप्सया ६८ स्नात्वा ध्यात्वा रविं तस्यै
 दद्यादर्घ्यं प्रयत्नतः ६९ आदित्य भास्कर रवे अर्कं सूर्य दिवाकर । प्रभाकर नमस्तुभ्यं गृहाणाढ्यं नमोस्तु ते ७० इति सूर्यार्घ्यमंत्रः ॥ कार-
 येत्कोकिलां देवीं सौवर्णीं सर्वकामदाम् । रौप्यं चरणयोश्चैव नेत्रयोश्चापि मौक्तिके ७१ रत्नानि पंच घृष्टे तु चूतवृक्षसमाश्रिताम् । अथ
 वा तिलपिष्टेन कोकिलां पक्षिरूपिणीम् ७२ निधाय ताम्रपात्रे तां पूजयेत्सुसमाहितः । उपचारैः षोडशभिर्यथावित्तं निबोध मे ७३
 आवाहयामि तां देवीं कोकिलारूपधारिणीम् । अवतारं कुरुष्वान्न प्रसादं कुरु सुव्रते ७४ आगच्छ कोकिले देवि देहि मे वाञ्छितं फ-
 लम् । इतवृक्षं समारुह्य रमसे नंदने वने ७५ तिर्यग्योनिसमुद्गते कोकिले कलकंठके । तिलपुष्पाक्षतरुर्धं गृहाण त्वं नमोस्तु ते ७६

आपावस्यासिते पक्षे भेषवर्णस्वरूपिणी । कोकिका नाम देवी त्वं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ७७ कुर्यादिवविषां पूजां श्रावण्यंतं च पूजयेत् ।
 विसर्जयेच्च पश्चात्तौ सौवर्णी कोकिकां यदि ७८ यदा च तिलपिष्टस्य कोकिका क्रियते तदा । कुर्यात्प्रत्यहमादानं मित्रायास्तु विसर्ज-
 नम् ७९ रम्यं वनं समागत्य ह्रत्वा कोकिलध्वजितम् । यदा न श्रूयते शब्द उपवासस्तु तद्धिने ८० कोकिके कृष्णधर्णे त्व सदा वासो
 वनेषु ते । सौभाग्यमष्टुल देहि गृहाणार्घ्यं नमोऽस्तु ते ८१ वसते च समुत्पन्ने विष्यपर्वतवासिनि । गच्छ गच्छ महादुर्गे स्वस्थाने नन्दने
 वने ८२ विसर्जनम् ॥ रूप देहि धनं देहि सर्वसौभाग्यदे हि मे । पुत्रान्देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि संपदः ८३ इत्युक्त्वा च ततः
 पश्चाद्दिव्य्याग्नेन सुव्रती । नक्तमोजी मवेद्राज्ञि यावन्मास समाप्यते ८४ मासति ताम्रपात्रे तु कोकिलां स्वर्णनिर्मिताम् । वस्त्रधान्य
 गुर्बेर्युक्तां श्रावण्यां कुंडल तथा ८५ दद्यात्सदक्षिणां चापि दैवज्ञे वा पुरोहिते । एवमापाठमासस्य द्वैविष्ये समुपस्थिते ८६ सयवा वि-
 ष्वा वापि या नारी कोकिलाव्रतम् । करोति सप्तजन्मानि सौभाग्यं लभते तु सा ॥ मृता गौरीपुर याति विमानेनार्कतेजसा ८७ श्री-
 मगवानुवाच । एतद्व्रतं वसिष्ठेन मुनिना कथित पुरा । तथा कृतं तु तत्पार्यं समस्तं कीर्तिमालया ८८ तस्याश्च सर्वं निष्पन्नं वसिष्ठव-
 षनं यथा । एवमन्यापि कौंतेय कोकिलाव्रतमुत्तमम् ८९ करिष्यति ततस्तस्याः सौभाग्यं च भविष्यति । न करोति यदा नारी व्याली
 भवति कानने ९० एकतः सर्वदानानि कोकिलाव्रतमेकतः । कृतं पुरा ९१ पुरोभिश्च ऋषिपत्नीभिरादरात् ९२ अहस्यया च सा पूर्वमर्चि-
 वा क्षापमुष्प्ये । अखंभत्या च सा स्नात्वा पूजिता कोकिका नृप ९३ सीतया पूजिता सापि सर्वकामार्थसिद्धये । मौत्तम्यां दंढकारण्ये
 स्नानं कृत्वा यथाविधि ९३ नक्तान्वेषणकामेन दमयंत्या च पूजिता । रुक्मिण्या च ततः स्नात्वा पूजिता कोकिका शिवा ९४ विष्णोः

पत्न्युत्सवार्थं तच्च जातं न संशयः ॥ कुचैला मलिना दीना परकर्भरता तथा ९५ एवं वंध्या काकवंध्या विवत्सा मृतवत्सका । सर्वास्ताः
 फलभाजः स्युर्व्रतस्यास्य प्रभावतः ९६ आयुरारोग्यमैश्वर्यं सुखं वृद्धिं यशः प्रजाम् । सौभाग्यं सुंदरं रूपं नारी प्राप्नोति नान्यथा
 ९७ एतद्धृतं मयाख्यातं कार्यं वास्त्रयं नृप । तृतीयांते च विधिवत्कार्यमुद्यापनं शुभम् ९८ एकस्माज्जायते द्रव्यं द्वितीयाह्वयते सुतान् ।
 तृतीयाच्चापि सौभाग्यं प्राशुयान्नात्र संशयः ९९ ॥ इति वराहपुराणे कोकिलाव्रतकथा सं० ॥ अथोद्यापनम् ॥ उद्यापनविधिं
 ब्रूहि व्रतस्यास्य मम प्रभो ! येन विज्ञानमात्रेण सौभाग्यं च भविष्यति ॥ श्रावणे पौर्णमास्यां तु शुक्लपक्षे तथैव च । द्वितीयायामे-
 कमुक्तं दंतधावनपूर्वकम् ॥ उपवासस्य नियमं कर्तुं व्रतपरायणम् । तृतीया पुण्यफलदा मध्याह्ने समुपोषिता ॥ उपलिप्य शुचौ
 देशे मंडलं तत्र कारयेत् । अष्टदलं लिखेत्पद्मं चतुष्कोणं च भद्रकम् ॥ कलशं वारिपूर्णं च पंचरत्नसमन्वितम् । तस्योपरि न्यसे-
 त्पात्रं प्रस्थेनैकेन पूरयेत् ॥ तदभावे तदूर्ध्वं वा कुडवेनाथ नारद । ऊर्णापट्टं कृष्णवर्णं युग्मं दद्याच्च शक्तिः ॥ तस्योपरि न्यसे-
 देवीं कोकिलाप्रतिमां तथा । अत्र गंधप्रदानेन धूपदीपप्रदानकम् ॥ नैवेद्यं मोदकान्दद्यात्पक्वान्नं घृतसंयुतम् । अर्घ्यं चैव
 प्रदातव्यं तांबूलं फलमुत्तमम् ॥ रात्रौ जागरणं कार्यं वाद्यनृत्यप्रभूषितम् । वृजिता एकचित्तेन फलं प्राप्नोति चाक्षयम् ॥ प्रभाते
 विमले जाते स्नानं कृत्वा विधानतः । पूजयेद्विधिवद्देवीं होमं च द्विधिवद्द्विज ॥ तिलचंपकपुष्पैश्च तंडुलैर्द्वैतपायसैः । अष्टोत्तरशतं
 कृत्वा दुर्गामंत्रैश्च वैदिकैः ॥ कोकिलाप्रीतये ब्रह्मच व्याहृतीनां शतत्रयम् । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सपत्नीकांश्च पंच च ॥

अशाक्तो द्वेकयुगम् च भोजयेच्च तथा गुरुम् । त्रिस्त्रिंशत्प्रदातव्यं धारिकापंचकं तथा ॥ मोदकांश्च ससूत्रांश्च वंशपात्रसमन्वितान् । कृष्णवर्ण
 समायुक्तान् पक्वान्नेन प्रभूरितान् ॥ सर्वोपस्कारसयुक्तास्त्रिंशन्म्यञ्च प्रदापयेत् । आचार्यं पूजयेन्नत्तया गां कृष्णां च सवत्सकाम् ॥ उपानहो
 तथा राज्यां घामर छत्रमेव च । मुद्रिकां कर्णवेष्टे च चदन कुसुमानि च ॥ सर्वं दद्याद्विजेन्द्राय सपत्नीकाय नारद । दापयेद्विधिवत्सर्वं ब्राह्म
 णाय ऊढविने ॥ व्रतोपदिष्टदान च भोजनं च सदंस्त्रिणम् । ततो मुजीत नैवेद्यं पुत्रपौत्रैः समन्विता ॥ एवं या कुस्ते राजन् कोकिलात्र
 तमुत्तमम् । सर्वं प्राप्नोति सोभाग्य पुत्रधान्यधनानि च ॥ देवीवैश्रयोत्यनेकोकिलेविन्पवासिनी ॥ कोकिलेपुजितेगच्छविधिवत्सर्वकामदे ।
 कारयेत्कोकिलां देवीं सोवर्णां सर्वकामदाम् ॥ रौप्यघरणचंबूभी रचितां नेत्रमौक्तिकाम् ॥ पंचरत्नानि पृष्ठे च चूतदृक्षसमाश्रिताम् ॥
 एव त्वं च यथापूरुष्या ययोक्ता च शनैः शनैः ॥ विप्रकरार्थिता लक्ष्मीः स्वस्वभाषमिदं शृणु । महाफलमवाप्नोति महामायाप्रसादतः ॥
 इति कोकिलात्रतोद्यापनं ॥ ॥ अथ ध्रावणपौर्णमास्यां रक्षावधनम् ॥ इदं मद्रायां न कार्यम् । मद्रायां दे न कर्तव्ये श्रावणी फाल्गुनी
 तथा । ध्रावणी नृपतिं हति ग्राम दहति फाल्गुनी-इति वचनात् ॥ अथ कथा ॥ हेमाद्रौ भविष्ये-युधिष्ठिर उवाच ॥ सर्वरोगोपशमन सर्वाशुमवि-
 नाशनम् । सकृत्कृतेनान्दशकं येन रक्षाकृतो भवेत् ? धीकृष्ण उवाच । शृणु पौंड्रवशावूल इतिहास पुरातनम् । इंद्राण्या यत्कृत पू-
 र्वं शक्रस्य जयवृद्धये ? देवासुरममृशुद्धं पृथु द्यादशवार्षिकम् । तत्रासुरीर्जितः शक्रः सह सर्वैः सुरोत्तमैः ३ बृहस्पतिमुपागम्य इदं वचनमब्र-
 वीत् ॥ शुक उवाच । न स्यात्तु चैव शक्नोमि न गंतुं तैरभिदुतः ४ सर्वथा योद्धुमिच्छामि गुरुस्त्वं च न्यवार्थ्य । तयोः सवक्तोरेयं शशी

? अस्मिन्नाये वे पशुपतिः इति मोक्षनं च तत्सम्बन्धिणं इत्यभिलष्यते ।

प्राह सुरेश्वरम् ५ अथ भूतदिनं देव प्रातः सर्वं भविष्यति । अहं रक्षां विधास्यामि येनाजेयो भविष्यसि ६ इत्युक्त्वा पौर्णमास्यां सा पौ-
 लोमी कृतमंगला । बन्ध दक्षिणे पाणौ रक्षापोटलिकां ततः ७ बद्धरक्षस्ततः शक्रः कृतस्वस्ययनो द्विजैः । दुद्राव दानवानीकं क्षणा-
 त्काल इव प्रजाः ८ शक्रस्तु विजयी जातः पुनरेव जगत्रये ९ एष प्रभावो रक्षायाः कथितस्ते युधिष्ठिर । जयदः सुखदश्चैव पुत्रारोग्ययन-
 प्रदः १० । युधिष्ठिर उवाच । क्रियते केन विधिना रक्षाबंधः सुरोत्तमैः । कस्मिंस्तिथौ कदा देव ह्येतन्मे वक्तुमर्हसि ११ यथा हि भगवन्दे-
 व विचित्राणि प्रभाषसे । तथा तथा न मे तृप्तिर्बद्धर्थाः शृण्वतः कथाः १२ कृष्ण उवाच । संप्राप्ते मासि पौर्णमास्यां दिनोद-
 ये । स्नानं कुर्वीत मतिमान् श्रुतिस्मृतिविधानतः १३ ततो देवान्पितृंश्चैव तर्पयेत्परमांभसा । उपाकर्मणि चैवोक्तमृषीणां चैव तर्पणम्
 १४ कुर्वीत ब्राह्मणैः सार्द्धं वेदानुद्दिश्य शक्तिः । शूद्राणां मंत्ररहितं स्नानं दानं च शस्यते १५ ततोऽपराह्णसमये रक्षापोटलिकां शुभा-
 म् । कारयेच्चाक्षतैस्तद्भस्मार्थं हर्मचर्चितैः १६ कार्पासैः क्षौमवस्त्रैर्वा विचित्रैर्मलवर्जितैः । विचित्रतंतुग्रथितां स्थापयेद्भ्राजनो परि १७ का-
 र्या गृहस्य रक्षा वै गोमयैः शुक्लतंडुलैः । दूर्वावर्णैः सितैश्चैतः सर्वपापविनाशिनि १८ उपलिप्ते गृहे मध्ये सान्नं कुंभं च विन्यसेत् । पीठो-
 परि विशेषेण सचिवैः सुसुहूर्तके १९ वेश्याजनेन सहितो मंगलैः सहितः स्थितैः । रक्षाबंधः कार्यसिद्धिः सर्वविघ्नोपशान्तिदः । पुरोध्या-
 नृपते रक्षां सम्यग्बध्नीत मानवः २० येन बद्धो बलीराजादानवैर्द्रोमहाबलः । तेन त्वामभिवधामि रक्षेमाचलमाचल २१ ब्राह्मणैः क्षत्रियैर्वैश्यैः
 शूद्रैरन्यैश्च मानवैः । कर्तव्यो रक्षिकाबंधो द्विजान् संपूज्य भक्तिः २२ जनेन विधिना यस्तु रक्षाबंधं समाचरेत् । स सर्वदोषरहितः
 सुखी संवत्सरं भवेत् २३ इति भविष्योक्तं रक्षाबंधनं समाप्तम् ॥ अथ भाद्रपदपौर्णमास्याशुभामहेश्वरव्रतम् ॥ शिवरहस्ये तद्विधिः ।

राजोवाच । भगवन्मुनिशार्दूल व्रतमेकं वदस्व मे । सगिं यस्मिन्व्रते घीर्णे सर्वाङ्कामानवाप्नुयात् ॥ गौतम उवाच । उमामहेश्वरं नाम व्रतमस्ति
 व्रतोत्तमम् । मासि भाद्रपदे शुक्ले पौर्णमास्यां प्रयत्नतः ॥ तद्व्रतं कार्यमनघैर्नाह्मिणाद्यैर्विधानतः । भाद्रशुक्लचतुर्दश्या प्रातः स्नात्वा विधान
 तः ॥ शिव संपूज्य विधिवच्छैवानप्यतियत्नतः ॥ शिव ध्यात्वा जगदंघ्र सोमं सोमाद्धशिश्वरम् ॥ कृत्वाजलिप्लुतो मूत्वा मंत्रमेतं पठेन्नरः ॥
 श्वः करिष्ये व्रतं यस्माद्दुमामाहेश्वराभिषम् । आज्ञां देहि महादेव सोम सोमाद्धशिश्वर ॥ इति विघ्नाप्य वै देवं पुनः सपूज्य यत्नतः । मध्याह्ने
 ऽपि महादेवमर्चयेन्नियतो व्रती ॥ ततो देवानृषीन्सर्वानभ्यर्च्य विधिवन्नृप ॥ हविष्याशी शिवं साय पूजयेद्विधिपूर्वकम् । निद्रा कार्या तथा
 योगं महादेवस्य सन्निधौ ॥ उत्थाय पश्चिमे यामे महादेवं ततः स्मरेत् । ततः शीघ्रादिकं सर्वं निर्वर्त्य प्रीतिमानसः ॥ स्नानं कुर्याद्यथायो
 गं यथारात्रं यथाक्रमम् । परिषाय ततो वस्त्रं क्षालितं शुभमक्षतम् ॥ उच्छूनं ततः कार्यं त्रिपुङ्गुं च यथाक्रमम् । स्नात्वाक्षधारणं कार्यं सं
 प्या कार्या ततः परम् ॥ ततः शिवार्चनं कार्यं बिल्वपत्रादिभिर्निरः । ततो होमोपि कर्तव्यः शिवप्रीत्यर्थमादरात् ॥ ततःपरं नियमनं प्रणमेत्सोमम
 द्ययम् । सत्रं यिदुशार्पिजूलं ततः सपाद्यमादरात् । सुत्रं पञ्चदशार्थिपूजितं च शिवारत्नकम् ॥ एवं पञ्चदशार्थिं दोरकं कुङ्कुमान्वितम् ।
 सपादनीयं यत्नेन व्रतनिष्ठैरनाकुले ॥ उमामहेश्वरं चैव सौवर्णं प्रतिमाद्यम् । सपादनीयं यत्नेन राजतं वा मनोहरम् ॥ पलाङ्कनं न
 कर्तव्यं प्रतिमाद्यमुत्तमम् । अधिकं चेषयाशक्तिः कर्तव्यमतिपत्नतः ॥ सौवर्णो राजतो वापि ताम्नो वा मृन्मयो नवः । संपादनीयो
 यत्नेन प्रयत्नेनैतत्परः ॥ ततः सदूर्ध्वं मुष्टिं च वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् । पृथक् पृथक् स्थापनीयं कळशे प्रतिमाद्यम् ॥ आपोहिष्ठादिभिर्म
 त्रैस्त्वया त्र्यंबकमंत्रकैः । अभिषिच्य यत्नेन पूजयेत्प्रतिमाद्यम् ॥ ततः प्रयत्नतो गच्छेदकृत्तयिवाक्यम् । अथ षोडशके पत्रे च

हिरंतश्च तुरगुणे । अलंकृतैः स्वस्तिकाद्यैः स्थापयेत्कलशं नवम् । ध्यायेत्ततो महादेवमुमादेहाद्धधारिणम् ॥ मुक्तामालापरीतांगं दुकू-
 लपरिवेष्टितम् । पंचाननमुमाकांतमनलेंदुरविप्रभम् ॥ चंद्रार्द्धशेखरं नित्यं जटामुकुटमंडितम् । त्रिपुंड्रलेखाविलसद्भालनेत्रोपरि स्थितम् ॥
 भस्मोद्भूलितसर्वांगं रुद्राक्षाभरणान्वितम् । मंदस्मितमनाधारमाधारं जगतां प्रमुम् ॥ देवैरनैतरनिशं स्तूयमानमनेकधा । देवात्मकं
 देववंधं विष्णुब्रह्मादिवंदितम् ॥ विष्णुनेत्रान्वितारक्तपादंपंकजमुत्तमम् । अप्रतिद्वंद्वमद्वंद्वं सर्वद्वंद्वारकाचितम् ॥ सर्वोत्तममनाद्यंतं स-
 र्वदेवनिवेदितम् । सत्यं शुद्धं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिंगलम् ॥ ऊर्ध्वकेशं विश्वरूपं चिदात्मकम् । निष्कलं निर्गुणं शांतं निरवद्यं
 निरंजनम् ॥ अप्रमेयं जगन्मध्ये स्थितिसंहारकारणम् । विश्वबाहुं विश्वपादं विश्वाक्षं विश्वसंभवम् ॥ विश्वं नारायणाराध्यमक्षरं प-
 रमं पदम् । विश्वतः परमं नित्यं विश्वस्येशमनामयम् ॥ एवं ध्यात्वा महादेवं सर्वदेवोत्तमोत्तमम् ॥ ध्यायेत्ततःपरं गौरीमादिविद्याम-
 नामयीम् ॥ लक्ष्मीसेवितपादाब्जां शचीसेवितपादुकां । सरस्वत्यादिभिर्नित्यं स्तूयमानपदांबुजाम् ॥ अधरोष्ठधरीभूतपद्मबिंबफ-
 लासुमाम् । मुखकांतिकलोपेतां पूर्णचंद्रामनामयाम् । तिरस्कृतालिमालां तामलकावलिभिः सदा । पीनवक्षोजनिर्घृतचक्रवाकव-
 रंगनाम् । नित्यं तिरस्कृतांभोजां नयनाभ्यामनिर्दिताम् । सीमंतधिकृताशेषकामभल्लामहर्निशम् । शृकुटीधिकृतशेषरामभल्लाम-
 नाकुलाम् ॥ बाहुतालकरोद्धृतहेममालां विलासिनीम् । रोमावलीतिरोभूतभ्रमरमङ्गरनालिकाम् ॥ नाभिरंध्रतिरोभूतघनवर्तामवर्तुलाम् ॥
 उत्तमोरुतिरोभूतरंभास्तंभां शुभावहाम् ॥ पादयुग्मप्रभाकांतिनिर्जितारुणपंकजाम् । उपेंद्रोपेंद्रजननीं महेशार्द्धांगभासिनीम् ॥ महेशाश्वि-
 ष्टवामांगां वरदाभयदां सदा । प्रसन्नवदनां शांतां स्मितपूर्वाभिभाषिणीम् ॥ पूर्णचंद्रदुकूलान् नानाभरणभूषिताम् । स्तूयमानां सदा

देवपद्मेदानीं च कीदृशः ॥ एव ग्यात्वा ततः मन्मगुपचारा प्रत्ययेत् ॥ ततः पुष्पाणि सगृह्य शिवमावाहयेच्छिवाम् ॥ महादेव दयासि
 धो विष्णुत्रय्यादिवर्षित । आवाहयामि देव त्वां प्रमीद परमेश्वर ॥ इत्यावाहनम् ॥ आसनं पार्थ अर्घ्यं आचमनीयं मधुपर्कं पचासृत
 ग्रान् आनं वन उपवीतं गंधं आभरणानि विस्त्रपत्र पुष्पाणि प्रप दीप नैवेद्य आचमनीयं फल तांबूल दक्षिणां छत्रचामरं पजनानि
 नीरान्न पुष्पांश्चलिं प्रदक्षिणां नमस्कारं समर्पयेत् अयांगपूजा ॥ कपदिनिमः शिरःपूजयामि । भाल्लोचनाय० भालपू० । सोमसुर्योभि
 लोचनाय० नेत्रत्रयपू० । सुश्रोत्राय० श्रोत्रेष्ट० । स्रुतिदत्ताय० दंतान्पू० । सुतिजिह्वाय० जिह्वापू० । सुकपोला
 प० कपोलीपू० । हानोष्ठाय० ओष्ठोपू० । विश्वजंघाय० जंघेपू० । विश्वपादाय० पादोपू० । विश्वनखाय० नखाचपू० । सर्वालमकाय०
 सर्वांगपू० ॥ अयं शक्तयंगपूजा ॥ शिवायै नः शिरःपू० । पृथग्देव्यै० वेणीष्ट० । सीमंतराजितायै० सीमंतपू० । कुकुममालायै० मालपू० ।
 चक्षुष्मत्यै० नेत्रेपू० । स्तुतिश्रोत्रायै० श्रोत्रेष्ट० । गंधप्रियायै० ग्राणपू० । सुभगकपोलायै० कपोलीपू० । कुकुमवताप० दंतान्पू० । वि
 द्यानिहायै० जिह्वा० । त्रिबोधायै० ओष्ठी० । हृत्कठायै० कंठ० । पृथुलकुचायै० कुचौ० । विश्वगर्भायै० उदरं० । शुभकक्ष्यै० कटी० । दि
 द्योर्हृदेशायै० उरु० । कृतजंघायै० जंघे० । लक्ष्मीसंवितपादुकायै० पादौ० । महेश्वरप्रियायै० नखान्पू० । शोभनविभ्रहायै० सर्वांगपू० ॥
 अगपूजां ममाप्येवं दोरकं च विसर्जयेत् ॥ प्रत्येकं ग्रंथिषु स्वच्छे स्वच्छैर्विल्वदलादिभिः ॥ प्रथमग्रंथिमाम्यं नमः सोमेति मन्त्रतः ।
 पयात्रमेगं संपूज्य ततो धार्ष्णिं हि दोरकम् ॥ तत्रोपचाराः सर्वपि तेन भंत्रेण सादरेषु । त्रुतिभिर्यत्नतः कार्ष्णिं कुकुमांकितदोरकम् ॥ ततः प-

च दश प्रस्था गोधूममास्तंडुलाश्च वा । उपायनार्थमानेयाः शुद्धा गोघृतपाचिताः ॥ यद्वा पंचदशज्याक्ता गोधूमपृषमंडकाः । ततः शि-
 वैकशरणा शैवा शिवव्रतप्रियाः ॥ पूजनीयाः प्रयत्नेन गंधपुष्पादिभिः क्रमात् । ततः सवस्त्रकलशं शिवयोः प्रतिमाद्भयम् ॥ शैवाय देयं
 यत्नेन सुवर्णफलसंयुतम् । आदाबुपायनं दत्त्वा देयं ह्येतदतः परम् ॥ उपायनस्य मंत्रोपि वक्ष्यतेऽत्र विशेषतः ॥ उमेशः प्रतिशृणाति ह्युमे-
 शो वै ददाति च । उमेशस्तारकोभाभ्यासुमेशाय नमो नमः ॥ असुं मंत्रं समुच्चार्य दत्त्वा दानं निवेदयेत् । अतः शैवाः प्रयत्नेन
 भोजनीया विशेषतः ॥ सुवासिन्योपि यत्नेन भोजनीयाः प्रयत्नतः । शैवानेवं भोजयित्वा स्वयं भुंजीत वाग्यतः ॥ अतिधीनपि संत-
 र्थ्य द्वारदेशस्थितानृप । एवं प्रयत्नतः कार्यं प्रतिवत्सरमादरात् ॥ नियमेनैव विधिवदुत्तरीत्या यथाक्रमम् । ब्राह्मणाद्यैरिदं का-
 र्यं व्रतमाहितमानसैः ॥ सर्वाभीष्टप्रदं पुण्यं व्रतमेतच्छिवात्मकम् । प्राप्ते तु षोडशे वर्षे कार्यमुद्यापनं नृप । उद्यापनविधानं च वक्ष्ये शृ-
 णु यथाक्रमम् । पौर्णमास्यां भाद्रपद्यां व्रतोद्यापनमादरात् । कर्तव्यमतियत्नेन द्रव्यं संपाद्य सादरम् । हेमी कार्यो सार्द्धषड्भिः प्रतिमा
 च पलैः शुभा ॥ तदर्द्धेनाथवा कार्या तदर्थेनाथवा नृप । रजतेनाथवा कार्या यथोक्तपलमानतः ॥ संपादनीयाः कुंभाश्च हेमाः
 पंचदशोत्तमाः । अथवा राजताः कार्या यद्वा ताम्रमया नृप ॥ भाद्रशुक्लचतुर्दश्यां शैवा ब्राह्मणपुंगवाः । निमंत्रणीया यत्नेन प्रा-
 सः सप्तदशोत्तमाः ॥ ततो गृहं वितानाद्यैरलंकृत्य प्रयत्नतः । स्वस्तिकाद्यैरलंकुर्याच्छिवस्थानं शुभावहम् ॥ ततः सायं प्रयत्नेन
 तस्मिञ्छंकरमंदिरे । पूजनीयाः प्रयत्नेन शिवयोः प्रतिमे शुभे ॥ पूर्वोक्तेन विधानेन मंत्रैस्तैर्वसाधनैः । रात्रौ जागरणं कार्यं सो-
 पवासं प्रयत्नतः ॥ ऋत्विग्भिः सह सोत्साहं पयोमात्राशनेन वा । रात्रौ शिवकथा श्राव्या श्रोतव्या यत्नतो नृप ॥ कर्तव्या

परन्तु रात्रौ पूजा यामचतुष्टये । ततः स्येयं प्रयत्नेन स्नात्वा शंकरसन्निधौ ॥ पूजनीयः प्रयत्नेन शिवो देवशिखामणिः । चतुरस्र ततः कार्यं
 कुण्ठमष्टदलान्वितम् । तत्र बन्दि प्रतिष्ठाप्य विधिवद्ब्रह्ममार्गतः । साध्येन परमाग्नेन होमः कार्यस्ततःपरम् ॥ पंचविंशतिसाहस्रं होमः सो-
 मेति मंत्रतः । कार्यः प्रयत्नतो राजन्नमः पूर्वं शिवे रतः । ततः पूर्णाहुतिं कृत्वा शैवान्सपूजयेत्ततः । बिल्वपत्रैः पुष्पमाल्यैर्भस्मना च यथाक्रमम् ।
 पूर्वैकस्मै प्रदातव्यं शिवयोः प्रतिमाद्वयम् । कळशोपि प्रदातव्यस्ततो वसुधयान्वितः ॥ आचार्याय प्रदातव्यं सुवर्णं शतमादरात् ।
 ततो यत्नेन शैवेन्द्राः पूजनीयाः कृतव्रतैः ॥ सुवासिन्योपि शैवानां भोजनीयाः प्रयत्नतः । ततो देयाः स्वशक्त्या च भोजितेभ्यश्च दक्षिणाः ॥
 ततश्च स्वकृतं कर्म शिवाय च निवेदयेत् । उद्यापनं कृतं शमो मयेतद्दुःखानां प्रभो । इदं संपूर्णतां यातु त्वत्प्रसादान्महेश्वर ॥ मंत्रही-
 नं भक्तिहीनं शक्तिहीनमुमापते । कृतं कर्म भवत्वद्य त्वत्प्रसादात्कृत्प्रदम् । प्रायश्चित्तं वैदिकानां व्यगानामपि कर्मणाम् । शिवस्म-
 रणमेवेति श्रुतिरप्यस्ति शांक्री ॥ अतः कृतमिदं श्रोतं कर्म व्यंगमपि प्रभो । सांग मवष्टु विश्वेश तवैव स्मरणात्प्रभो ॥ इति संप्राथ्यं
 देवेश सावं सर्वसुरोत्तमम् । मुंजीयाद्ब्रह्मिणः सार्द्धं समौनं तैल्वर्जितम् ॥ एवं यः कुर्वते सम्यग्शुभामाहेश्वरव्रतम् । स सर्वभोगान्मुक्त्वा
 ते मोक्षमाप्नोति सर्वथा ॥ इति विधिः ॥ सर्वत्र कथा ॥ राजोवाच ॥ भौतमेदं व्रतं धीर्णं पुरा केन वदस्व मे । कस्य वा समभुत्सि सद्भिर्व्रतस्या-
 स्य प्रभावतः १ गौतम उवाच । पुरा शैववरो राजन्पूर्वासार्ण्यो मुनीश्वरः । कदाचित्संचरं श्लोकान्ददर्शं कमलापतिम् २ ततः समागतं दृष्ट्वा बु-
 र्वासा मुनिसत्तमः । बिल्वमालां ददौ तस्मै शंकरेण समर्पिताम् ३ दृष्ट्वा त्वा बिल्वमालां तां हरिगमनसंभ्रमात् । शिरसा पूजनीयां तां
 गच्छेत् स विनिक्षिपत् ४ ततस्त्वं तादृशं दृष्ट्वा दुर्वासाः क्रोधमूर्च्छितः । हरिं शशाप बहुधा विगन्धमेति च संवदन् ५ मया शिवापिवा दत्ता

माला तुभ्यमघापहा । सा कथं गरुडस्कंधे विनिक्षिप्ता त्वया हरे ६ गर्वस्य मूलभूतेयं लक्ष्मीस्तव विनश्यतु ७ वैकुण्ठस्याधिकारोपि तव
 मास्तु ममाज्ञया । निस्तेजस्कोऽवनीपृष्ठे संचराद्यावधि ध्रुवम् ८ इत्युक्त्वा स तु दुर्वासा ययौ लोकांतरं नृप । ततः पपात दुग्धाब्धौ लक्ष्मी-
 विष्णुमनोहरा ९ उवास विपिने घोरे स्वकृतं कर्म संस्मरन् ॥ ततः कदाचिद्भूपाल मया तत्र गतं पुरा १० तदा मामगतं दृष्ट्वा पूजयामास मां
 हरिः । ततोऽश्रुपुर्णनयनः कृतांजलिपुटो हरिः ११ जगाद पूर्ववृत्तांतं स्वलक्ष्मीनाशकारणम् । ततोऽतिक्रान्तचित्ताय विष्णवे व्रतमुत्तमम् १२
 तत्पृष्ट्वेन मया भूप कथितं सादरं शिवम् । ततो विलंबं विधिवच्चकार श्रद्धयान्वितः १३ ततः प्रसन्नो भगवान् हरये पार्वतीपतिः । ददौ लक्ष्मीं
 सगरुडां करुणानिधिरव्ययः १४ इदमेव व्रतं चीर्णमिंद्रेणापि हतौजसा । तेन प्राप्तस्ततः स्वर्गः स्वर्गभोगाश्च शाश्वतः १५ ब्रह्मणाऽपि पुरा चीर्ण-
 मिदमेव व्रतं नृप । नष्टा वागीश्वरी तेन संप्राप्ता दुर्लभापि सा १६ मुनिभिश्च पुरा चीर्णं व्रतमेतन्मुसुक्षुभिः । अस्य व्रतस्याचरणान्मुक्तिः
 प्राप्ता सुनीश्वरैः १७ इदं व्रतं प्रयत्नेन यः करिष्यति भक्तिः । तस्य सौभाग्यसंपत्तिर्भविष्यत्येव सर्वथा १८ यस्यास्त्यैश्वर्यभोगेच्छा मो-
 क्षेच्छाऽप्यनपाथिनी । यस्य सर्वाधिपत्येच्छा तेन कार्यमिदं व्रतम् १९ वैद्युतेनापि विप्रेण मोक्षार्थमतियत्नतः । कृतमेतद्व्रतं पूर्वं सर्वाभीष्टफल-
 प्रदम् २० मुक्तिः प्राप्ता च तेनापि व्रतस्यास्य प्रभावतः । यं यं कामं समुद्दिश्य व्रतमेतदनुत्तमम् २१ यः करिष्यति तं कामं स समाप्नोति निर्म-
 लम् । इदं व्रतं महेशेन समाख्यातमुर्मां प्रति २२ कुमाराय समाख्यातमुमथैतद्व्रतं शुभम् । नंदिकेशाय कथितं मया चैतद्व्रतं शुभम् २३ न-
 दिकेशेन कथितं दुर्वासासुनये ततः । दुर्वाससाऽपि कथितमगस्त्याय व्रतोत्तमम् । व्रतं च सागरे मह्यमगस्त्येन महात्मना २४ मयाऽतिच्छिन्नचि-
 त्ताय विष्णवे कथितं पुरा । तेन चीर्णं व्रतमिदं सर्वसाभोग्यदायकम् २५ ब्रह्मणे कथितं पूर्वमिदमेव व्रतं मया । तेन चीर्णं व्रतं सांगं वाणीप्रा-

इत्यंमादरात्र २६ सूर्योपेन्द्राय धेन्द्राय मयेतत्कथितं व्रतम् । तैश्च वीर्णं व्रतमिदं सर्वसौभाग्यदायकम् २७ । कश्यपादिमुनिभ्यश्च कथितं व्रत
 मुत्तमम् । तैश्च वीर्णं व्रतं सम्यग्मुक्तिमुक्तिफलप्रदम् २८ भूप व्रतानि सत्येव बहूनि विविधानि च । तथाप्येष्टादृशं देव व्रतं नास्त्येव
 सर्वथा २९ भवानपि कुरु प्रीत्या भूपाल व्रतमुत्तमम् ३० इदं व्रतं शिवधेने यः करिष्यति भक्तिः । तस्य सर्वार्थसंपत्तिर्भवत्येव न सश
 यः ३१ शिव उवाच । इत्येतद्वचनं श्रुत्वा स राजा प्रीतमानसः । सपुत्रः पूजयामास गौतम शैवपुत्रवत् ३२ ततो वर्मव्रतं चैवमुपदिश्य
 म गौतमः । पुनः सपुत्रजितो राज्ञा स्वाश्रमं प्रति सययी ३३ राजा सपुत्रस्तद्वाक्याभिरुं माहेश्वरामिषम् । व्रतं चकार विविधधथाक्रममत
 द्रितः ३४ ॥ इति शिवरहस्ये उमामहेश्वरत्रतोद्यापनसंपूर्णम् ॥ इदं कर्नाटके प्रसिद्धम् ॥ अथाश्विनपौर्णमास्यां कोजागरव्रतम् ॥ आश्वि
 नपौर्णमासी पराश्रद्धा । अश्वयुजिकर्मणि पूर्वाह्न्यापिनी देवकर्मत्वाद्वाद्या । अत्र कोजागरव्रते बहुव्यापिनिरात्रौ लक्ष्मीपुजनाक्षकीर्णप्र
 यानत्वाद्रात्रिय्यापिन्येव कार्यो । स्कन्दि-अस्ति कोजागरं नाम व्रतानामुत्तमं व्रतम् । यत्कृत्वा समवाप्नोति जतुर्लोकाननुत्तमान् । इति ॥
 अप कथा ॥ ऋषय ऊचुः । कार्तिकस्य उपांगानि व्रतानि कथयंतु न । कृतेषु येषु भवति संपूर्णं कार्तिकव्रतम् । बालसिल्या ऊचुः ।
 आश्विने शुक्लपक्षे तु भवेद्या चैव पूर्णिमा । तत्रात्री पूजनं कुर्याच्छिष्यो जाग्रतिपूर्वकम् ३ नारिकेरोदक पीत्वा ब्रह्मकीर्णं समारभेत् ।
 निधीये वरदा लक्ष्मीः को जागतीति भाषिणी ३ जगत्प्रमुमती तंस्या लोकषेष्टावलोकिनी । तस्मै विश्व प्रयच्छामि यो जागति मही-
 तले ४ सर्वथेव प्रकृतं व्रतं दारिद्र्यभीरुभिः । एतद्व्रतप्रभावेण वलितोपि धनी भवत् ५ ऋषय ऊचुः । वक्तिः प्रोच्यते कोऽसौ कृत्वा-

न्तु कुतो व्रतम् । एतद्विस्तरतो ब्रूत वाल्खिल्यास्तपोधनाः ६ वाल्खिल्या ऊचुः । ब्राह्मणो वलितो नाम मागधः कुशसंभ-
 वः । नानाविद्याप्रवीणो ऽसौ संध्यास्नानपरायणः ७ याचनं मरणं तुल्यं मन्यते स द्विजोत्तमः । गृहागतं स गृह्णाति नान्य-
 द्याचयते क्वचिद् ८ तस्य भार्या महाचंडी नित्यं कलहकारिणी । मद्गिर्न्यः स्वर्णरौप्यालंकारादिविभूषिताः ९ नानामाल्यांबर-
 धरा दृश्या देवांगना इव । अहं दरिद्रस्य गृहे पतिताऽस्मि दुरात्मनः १० लज्जा मां बाधतेऽस्यंतं ज्ञातीनां सुखदर्शने । धिगस्तु चै-
 व विद्याया निर्धनस्य कुलस्य च ११ एवं वदति लोकेषु न करोति पतीरितम् । संकल्पं कृतवानेकं यद्यद्भर्ता वदिष्यति १२
 विपरीतं करिष्यामि यावलक्ष्मीः प्रसीदति । भर्तः पाषाणबुद्धे त्वं चौर्यं कुरु नृपालये १३ आनीयतां धनं भूरि नोचेत्संताडयाम्य-
 हम् । क्षणं रोदति नाश्रान्ति कदाचिद्बहु खादति १४ सा कपालं ताडयतीत्येवं क्लेशयते पतिम् । क्षत्वा तस्यास्तु चरितं याचना दुःख-
 भीतितः १५ नोवाच वचनं किञ्चिद्यथालाभेन तोषितः । एकस्मिन् श्राद्धपक्षे तु ह्युद्भिन्नो ऽश्वद्विजोत्तमः १६ एकस्मिन्वत्सरे सर्वं
 श्राद्धसामग्रिकं गृहे । वर्तते गृहिणी चेयं न करिष्यति किञ्चन १७ इत्युद्भिन्नमना विप्रो न भाषयति किञ्चन । चिंतयाविष्टमेवं तमाययौ
 मित्रमुत्तमम् १८ नाम्ना गणपतिख्यातं तस्मिन्नभ्यागते सति । नोवाच पूर्ववद्भर्ता मित्रं वचनमब्रवीत् १९ भो भो वलित चित्तं ते कि-
 मर्थं चिंतयान्वितम् । अवश्यं स्वधिया कृत्वा चिंतां ते निर्हराम्यहम् २० वलित उवाच । अधुना पितृपक्षे तु पितुः श्राद्धं समागत-
 म् । सामग्रिकं चास्ति गृहे विपरीतकरी प्रिया ॥ कथं संपाद्यते श्राद्धमिति चिंतायुतोऽस्म्यहम् २१ गणपतिरुवाच । धन्योसि कृतकृ-
 त्योसि भार्या यस्येदृशी गृहे । ब्रूहि त्वं वैपरीत्येन भार्या कार्यं करिष्यति २२ वलितस्तु तथेत्युक्त्वा सायं भार्यामभाषत । अनर्थका-

स्वर्यमादरात् २६ सुपर्योषेयाय चंद्राय भयैतत्कथितं व्रतम् । तैश्च धीर्णि व्रतमिदं सर्वसौभाग्यदायकम् २७ । कश्यपादिमुनिभ्यश्च कथित व्रत
 मुत्तमम् । तैश्च धीर्णि व्रत सम्यग्मुक्तिमुक्तिफलप्रदम् २८ भूप व्रतानि सत्येव बहूनि विविधानि च । तथाच्येऽप्तादृश देव व्रतं नास्त्येव
 सर्वथा २९ भवानपि कुरु प्रीत्या भूपाल व्रतमुत्तमम् ३० इदं व्रतं शिवक्षेत्रे य करिष्यति भक्तिः । तस्य सर्वार्यसंपत्तिर्मवत्येव न सश
 यः ३१ शिव उवाच । इत्येतद्वचन भुवा स राजा प्रीतमानसः । सपुत्रः पूजयामास गौतम शैवपुंमवम् ३२ ततो धर्मव्रतं धेवमुपदिश्य
 स गौतमः । पुन सपूजितो राज्ञा स्वाश्रम प्रतिसंययी ३३ राजा सपुत्रस्तद्वाक्याभ्रिदं माहेश्वरामिधम् । व्रतं चकार विधिवद्यथाक्रममतं
 द्रितः ३४ ॥ इति शिवरहस्ये उमामहेश्वरत्र तोद्यापन संपूर्णम् ॥ इदं कर्नाटके प्रसिद्धम् ॥ अथाश्विनपौर्णमास्यां कोजागरव्रतम् ॥ आश्वि
 नपौर्णमासी पराश्रमा । अश्वयुजिकर्मणि पूर्वार्द्धाद्यापिनी देवकर्मत्वाद्वाद्या । अत्र कोजागरव्रते बहुव्यापिनिरात्रौ कश्मीपूजनाद्वाक्रीढाप्र-
 धानत्वाद्वात्रिव्यापिन्येव कार्या । स्कंदे-अस्ति कोजागर नाम व्रतानामुत्तम व्रतम् । यत्कृत्वा समवामोति जलुर्लोकाननुत्तमान् । इति ॥
 अप कथा ॥ ऋषय ऊचुः । कार्तिकस्य उपर्यागानि व्रतानि कथयंतु नः । कृतेषु येषु भवति संपूर्ण कार्तिकव्रतम् १ वाल्मिल्या ऊचुः ।
 आश्विने शुक्लपक्षे तु भवेथा धैव पूर्णिमा । तत्रात्री पूजन कुर्याच्छिष्यो जाग्रतिपूर्वकम् २ नारिकेलोदक पीत्वा शशक्रीडां समारभेत् ।
 निरपीषे वरदा कश्मीः को नामवीति भाषिणी ३ जगत्प्रमुमती तस्यां लोकचेष्टावलोकिनी । तस्मै विषं प्रयच्छामि यो जागर्ति मही-
 तले ४ सर्वेषु प्रकर्तव्य व्रत दारिद्र्यभीरुभिः । एतद्व्रतप्रभावेण वलितोपि धनी भवत ५ ऋषय ऊचुः । वलितः प्रोष्यते कोऽसौ कथवा

वलित उवाच-। द्यूतेन क्षीयते लक्ष्मीर्द्युताद्धर्मो विनश्यति । सुधैतद्धृदसे किं त्वं कथं लक्ष्मीः प्रसीदति ३९ कन्योवाच । भाषसे त्वं पं-
 डितवत् कर्म तेऽस्ति तु मूर्खवत् । इषस्य शुक्लपूर्णायां द्यूताल्लक्ष्मीः प्रसीदति ४० द्यूतक्रीडां तु कृत्वैवं कौतुकं पश्य चैदिरम् । इत्यु-
 क्त्वा ऽसौ तथा नीतो क्रीडार्थं स्वस्य मंदिरे ४१ दत्त्वा तस्मै नारिकेरजलं भक्ष्यादिकं तथा । आरब्धं च तथा द्यूतं श्रीलक्ष्मीः प्रीयता-
 मिति ४२ लापितानि च रत्नानि कन्याभिर्ब्राह्मणेन तु । कौपीनं लापितं स्वीयं ताभिर्निर्जितमेव तत्र ४३ ब्राह्मणः क्रोधसंयुक्तो किं क-
 र्त्तव्यं मया ऽधुना । उपवीतं लापयित्वा ततः स्वीयं कलेवरम् ४४ लापयिष्ये विनिश्चित्य ह्युपवीतं ललाप सः । ताभिर्जितं च तदपि
 शरीरं लापितं स्वकम् ४५ ततोर्द्धरात्रे संजाते लक्ष्मीनारायणाबुधौ । आगतौ लोकचरितं द्रष्टुं विप्रं ददर्शतुः ४६ हीनोपवीतकौपीनं चिं-
 तयाऽतिकृशीकृतम् । उवाच वचनं विष्णुः शृणु त्वं पद्मलोचने ४७ तव व्रतकरो विप्रः कथं जातः सचिंतकः । तस्मादेनं कुरु क्षिप्रं
 लक्ष्मीवतं सुखान्वितम् ४८ इति विष्णुवचः श्रुत्वा पद्मया ऽसौ कटाक्षितः । बालाचिचहरो जातस्तत्कालं मदनोपमः ४९ ततः कामे-
 न संविद्धास्तास्तु या नागकन्यकाः । विप्राय वचनं प्रोचुः शृणु विप्र तपोधन ५० यद्यस्माभिर्जितस्त्वं च भर्ताऽस्माकं वचोनुगः । वयं
 त्वया निर्जिताश्चेदथेच्छसि तथा कुरु ५१ इति तद्वचनं श्रुत्वा तथा मेने स च द्विजः । क्रीडनात्ता जिताः कन्या गांधर्वेण विवाहिताः
 ५२ तासां रत्नानि ताश्चापि गृहीत्वा स्वगृहं ययौ । प्राप्तं चंडीतिस्कारान्मयेदं भाग्यमुत्तमम् ५३ तस्मात्संमानिता चंडी सापि प्रीता
 बभूव ह । चकार स्वामिनश्चाज्ञामित्थं लक्ष्मीव्रतं त्विदम् ५४ बहुरान्निव्यापिनी या साऽत्र पूर्णा विशिष्यते । तत्राराध्य महालक्ष्मीमि-
 द्मैरावतस्थितम् ५५ उपवासं प्रकुर्वीत दीपान्दद्याच्च भक्तितः । लक्षं तदर्द्धमयुतं सहस्रं शतमेव वा ५६ द्यूतेन दीयते दीपान् तिलतै-

ल्के षंदि परशः श्राद्धकं पितुः ३३ न स्थापितं घन यस्मान्मदर्थं तैस्तु पातकैः । तस्मान्न शीघ्रं पाकं त्वं कुरु बुधे कस्योपि चेत् २४
 ब्राह्मणा ये शृतकाराः शौचाचारविवर्जिताः । निर्मङ्ग्यास्ते त्वयाऽमद्रे नोत्तमास्तु कदाचन २५ इति मर्तव्यकः श्रुत्वा संभारस्तु महान्क
 तः । निर्मत्रितास्तु सदिप्राः काले पाकः कृतस्तथा २६ विपरीतैरेवं वास्यैः श्राद्धं संपादितं तथा । पिबदानं ततः कृत्वा मार्ग्यं वचन
 मब्रवीत् २७ विष्टग्यं पिबान्नीत्वा त्वं क्षिप गंगाबले शुभे । पिबान्नीतास्तयेत्युक्त्वा शौचक्षेपे व्यचिक्षिपत् २८ तच्छ्रुत्वा वनितो दुःस्त्री
 बभूवाऽलिताननः । क्रोधाद्धिनिर्ययो गेहात्संकर्यं कृतवानिति २९ लक्ष्मीर्यदि प्रसन्ना स्यात्तदाञ्च मत्सयाम्यहम् । इति सकलव्यसो वि
 शो गहने निर्जने वने ३० एको धर्मनदीतीरे ब्रह्मवल्कलधारकः । त्रिशद्दिनानि च तदा आगता त्वियपुर्णिमा ३१ काळीवंशसमुद्भूता
 नागकन्याः सुलोचनाः । निवसति वने तस्मिन्व्रत चक्रुः स्नात्से ३२ श्वेतीकृतं तु सुवया गृहं षड्रष्टहोपमम् । मंढलानि विचित्राणि
 नानापिष्टेः कृतानि च ३३ पंचामृतानि रत्नानि दर्पणाच्छादनानि च । स्थापयित्वेदिरापुत्रा कृता सामिः प्रपल्लवः ३४ एव तु प्रथमो
 यामो बालाभिर्नति एव हि । प्रारब्धं च तवो भूतं तुर्यं तास्तु न लेभिरे ३५ वैशुभिस्तु विना ऽक्षाणां क्रीडनं नैव जायते । तस्मान्मृ
 ग्यस्तु विषात्रं विचार्यैव पुनर्गता । कन्यका तु नदीतीरे ददर्श वलितद्विजम् ३६ ह्यात्वा तं साधुचरितं सन्धितं च मुसाह्वये । उवाच
 उचनं चारुं दिज कोसि समागतः ३७ यास्यद्य क्रीडितुं भूतं लक्ष्म्याः प्रीतिकरं परम् । इत्यं तद्वचनं श्रुत्वा वलितो वाक्यमब्रवीत् ३८

१ पात्रच्छेदेः त्रिभुजिरुपर्यं । २ [पस्मात्] श्रुतिविनाशक्रीडनं नैव जायते, तस्मात् [तुरीया त्री पुण्यो वा] मुग्धा एव [वा] विषाये [इत्यल्लोकः] विषात्रं
 इत् [वाग्य एव] कल्पना नदीतीरे [गता सती] शन्विद्विजं एवसेत्यन्वयः ।

र्व एव हि ११ नोचेद्यानि च रत्नानि देवतानां समीपतः । गृहीत्वा तानि सर्वाणि कुर्वतुपायनं मम १२ इत्याज्ञा तस्य शिरसि कृत्वा ते स-
 र्वराक्षसाः । देवान्नागांश्च यक्षांश्च धृत्वा ऽस्याग्रे निवेदिताः १३ प्रणम्य सर्वदेवास्ते त्रिपुरं च व्यजिज्ञपुः । गृह्यतां दैत्यराजेंद्र यदस्माकं भवि-
 ष्यति १४ वयं कृत्वा तु ते सेवां जीविष्यामो यथातथा । इति श्रुत्वा वचस्तेषामधिकारान्प्रचक्रिरे १५ तेषां स्त्रियः समानीता देववेश्याः सह-
 स्रशः । एवं भास्करमुत्सृज्य सर्वे देवास्तदाज्ञया १६ चक्रुर्भयोक्तं दैत्यस्य द्वारस्थाः सर्व एव हि । सूर्यस्य निकटेऽप्युक्तं सदा १७
 तेनापि च तथेत्युक्त्वा तद्द्वारे संस्थितः क्षणम् । ददाह भुवनं सर्वं स्वकैरेः क्षणमात्रतः १८ आदिष्टश्च ततस्तेन स्वेच्छया गम्यतामिति ।
 ततो गतो ऽसौ भगवान् भुवनानि विभावयन् ॥ तदाज्ञां चक्रतुर्देवा द्वारे तिष्ठति वारिताः १९ कदाचित्तस्य गेहे तु नारदः स-
 मुपाययौ । तेनापि पृजितो भक्त्या पप्रच्छ स्वं पराक्रमम् २० नारद उवाच । ईदृशो जयघोषस्तु केनापि न कृतो भुवि । अस्मिन्दे-
 तु दैत्येन्द्रः किमिदानीं निगद्यताम् २१ त्रिपुर उवाच । सर्वस्थानेषु मे कीर्तिर्न गता किं नु नारद । मया प्रस्थापिता दैत्याः सर्व एव इत-
 स्ततः २२ नारद उवाच । यो यत्र च गतो दैत्यो जातस्तत्र विभुः स हि । तव नाम न गृह्णाति वक्ति च स्वपराक्रमम् २३ इति श्रुत्वा
 मुनेर्विक्रयं सद्य एव हि दारुणः । क्रोधस्तस्य महाज्जातः किं कर्तव्यं मया ऽधुना २४ विश्वकर्माणमाहूय वाक्यमेतदुवाच ह । शीघ्रं
 कुरु त्रिधातूनां विश्वकर्मन्पुरत्रयम् २५ विमानतुल्यं यत्रेच्छा तत्र तच्च गमिष्यति । इति तस्य वचः श्रुत्वा त्वष्टापि च तथाऽकरोत् २६
 रूपत्रयं समास्थाय त्रिपुरेषु समाश्रितः । नारदस्य तु वाक्येन दैत्या बन्दीकृतास्तदा २७ पुरैकेन पाताले भ्रमते त्रिपुरासुरः । स्वर्गे
 चापि पुरैकेण धरण्यां भ्रमते पुरा २८ कांश्चित्संताडयत्येवं संमारयति कानपि । ददाति केषां स्वामित्वं स्वेच्छाचारी महाबलः २९ तेनेत्यं

केन वा व्रती । रात्री जागरणं कुर्यान्नृत्यगीतपुरःसरम् ५७ यथा विभवतो देयाः पुरोवीथीषु दीपकाः । देवतायतने चैव आरामेषु गृहेषु
 च ५८ ततः प्रभाते सुन्नातः सपूज्य च शतक्रतुम् । ब्राह्मणान्भोजयेत्क्षीरघृतशर्करपायसैः ५९ वासोभिर्दक्षिणामिश्रं सवस्त्रान् पूजयेद्वि
 गान् । पपायच्छि च दातव्या दीपाः स्वर्णविनिर्मिताः ६० एव विधिं विनिर्वर्त्य ततः पारणमाचरेत् । व्रतस्यास्य प्रभावेण कल्पसख्या
 रसेष्टम् ६१ अप्सरोभिः परित्तः स्वर्गलोकं महीयते । इह चायुष्यमारोग्यं पुत्रपौत्रादिसपदः ६२ एवं लक्ष्मीव्रतं कृत्वा न दक्षिणे
 न दुःखमाप् । कुर्यां शुक्ला विद्यानेन व्रतस्यापि फलं लभेत् ६३ ॥ इति सनत्कुमारसहितायां कोजागरव्रतं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ का
 लिकृपीर्णमास्यां त्रिपुरोत्सवः ॥ स च प्रदोषव्यापिन्यां कार्यः । वाल्मिल्या ऊचुः । कातिके पौर्णिमायां तु कुर्यात्त्रिपुरसुत्सवम् । दी
 पो देयोऽग्रपमेव सार्यकाले शिवालये ३ त्रिपुरो नाम देवैर्द्रः प्रयागे तप आस्थितः । लक्षवर्षं तपस्त्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् २ तत्
 पत्तेजसा जग्युमारब्धं भुवनत्रयम् । नानोदेवांगना देवैः प्रेषितास्तं विमोहितम् ३ न तासां वयगः सो ऽमृद्धर्पणीश्चापि धर्षिताः । न
 प्रीथमोहलोभानां वर्यो देत्यो हि जायते ४ वरं दातुं ययी ब्रह्मा नारदादिभिरपन्वितः ५ ब्रह्मोवाच । वरं वरय मद्र ते संतुष्टोहं पिताम-
 ह । तपसस्तु फले सिद्धे कः क्लेश कुरुते जनः ६ त्रिपुर उवाच । अमर कुरु मा ब्रह्मन् करोमि ह्यन्यथा तप । दातु शक्नोसि वेद्महि
 नापया गच्छ सुत्तरम् ७ ब्रह्मोवाच । मयापि बाल मर्तव्यं इतोपां तु का कथा । अवश्यं देहिनां मृत्युः संभाष्यं याचयस्व मे ८ त्रि
 पुर उवाच । न मे मृत्युर्देवताभ्यो मनुष्येभ्यो निराचरात् । न स्त्रीभ्यो न च रोगेण देवेन वरमुत्तमम् ९ ब्रह्मापि वै तपेऽसुक्त्वा सत्यकोकं
 जगाम सः । एनं लब्ध्वरं ज्ञात्वा नानादिन्याः समापयुः १० तान्देस्यानागतान्छ्वा आह्वापयत दानवान् । अस्मद्विधेयिनो देवा हंतव्याः स-

रो दत्तो ह्युन्मतो ऽसौऽभवत्ततः४८ प्रददासि वरं कस्मात्पुनर्मारयसे कुतः । मदीयं नाशितंनैव कस्माद्ब्रूयो मयाऽसुरः४९ इति रुद्रवचः श्रुत्वा
 हताशास्ते सुरास्तदा । विषण्णांस्तान्सुरान्दृष्ट्वा विष्णुर्वचनमब्रवीत् ५० विष्णुरुवाच । त्वया प्रतिज्ञा लोकानां पालनाय सदाशिव । कृता
 ततः समायाताः शरणं सर्वदेवताः ५१ मया नानाविधं दुःखं ह्रीयते तु सदाशिव । एतहुःखं मया शक्यमपनेतुं यतो नहि ॥ अत-
 स्त्वां याचयाम्यद्य देवान्बंधाद्धिमोचय ५२ शिव उवाच । तव वाक्यं करिष्यामि सामग्री नास्ति मे हरे । ममापराधसहितं हनिष्यामि हि दा-
 नवम् ५३ विष्णुरुवाच । सामग्रीं हि करिष्यामि संग्रामार्थं सदाशिव । करिष्यति कथं दैत्यः शंभोरन्यायमेव सः ५४ इति विष्णुवचः
 श्रुत्वा हाकष्टमिति चाब्रुवन् । अत्रागतांश्च सोऽस्मान्हि शृणुयात्त्रिपुरासुरः ५५ न विलंबं मृतौ कुर्यात्किमिदानीं विधीयताम् । सुरान्म्ला-
 नमुखान्दृष्ट्वा नारदो वाक्यमब्रवीत् ५६ नारद उवाच । सामग्रीं क्रियतां शीघ्रमायाति त्रिपुरासुरः । विष्णुं पलायितं ज्ञात्वा क रुद्रोऽस्तीति
 लोकयन् ५७ शिव उवाच । मया न नाशितं तस्य यदि स्थास्यति मत्स्थले । योद्धुं तदावश्यमेव मया मार्थः सुदुर्मदः ५८ इति रुद्रव
 च श्रुत्वा समाश्वस्तास्तु देवताः । सामग्रीं विष्णुरकरोद्युद्धार्थं स तु धूर्जटेः ५९ बाणः स्वयं बभूवास्य वह्निः शल्यं बभूव ह । वायुस्तु-
 पुंखरूपो ऽभून्मैनाकश्च धनुस्ततः ६० स्यंदनं धरणी जाता हयोत्तमाः । विधाता सारथिर्जातः पताका च दिवाकरः ६१ आत-
 पत्रं च चंद्रोऽभृद्गणेशाद्याः पदातयः । ततो वेगात्समुत्पत्य नारदस्त्रिपुरं ययौ ६२ दृष्ट्वा नारदमायातं सत्कारिर्चयञ्च तम् । मुने पुराणि मे प-
 श्य संत्यक्तानि सुरासुरैः । त्रैलोक्ये चाधुना जातं त्वत्कृपातो यशो मम ६३ इति तस्य वचः श्रुत्वा ललाटं कुट्टयन्मुनिः । तूष्णीमासीद्धिसित्वैत-
 दवलोक्यासुरोऽब्रवीत् ६४ त्रिपुर उवाच । किमर्थमीदृशी चेष्टा मुने चाद्य कृता त्वया । मद्भाग्यसमभाग्यश्चेदस्ति कश्चिन्निगद्यताम् ६५ नारद उवा

पंचलक्षाणि सर्वलोका उपद्रुताः । तदा देवान्समागम्य नारदो वाक्यमब्रवीत् ३० नारद उवाच । पराक्रमं तु चिकेस्तु देवैश्च विष्णुं च ते
 धियै । विषष्टु च मो देवा वषाय त्रिपुरस्य च ३१ इत्यं मुनिवचः श्रुत्वा सकञ्चो ऽभृदवोमुसः । पुनस्त्वं नारदः प्राह ब्रह्माणं शरणं ब्रज
 ३२ तत उत्थाय देवैश्चो गृहो देवगणैः सह । नारदेन समायुक्तः सत्यलोकं जगाम सः ३३ तत्रापश्यत्स घातारमुवाच करुण वचः ३४
 इन्द्र उवाच । घातरस्मान् गतिर्नास्ति हननीयास्त्वया वयम् । नासाग्रसस्थिताः प्राणास्त्रिपुरस्य तु शासनात् ३५ इतीन्द्रस्य वचः श्रुत्वा भ्र-
 म्ना सेंद्रमुनीश्वरैः । युक्तो वैकुण्ठमगमथत्रास्ते मधुसूदनः ३६ तत्र गत्वा महाविष्णुं प्रणिपत्य स्थिताः सुराः । अनुगृहीता हृक्पातात्त ब्रह्मा
 वाक्यमब्रवीत् ३७ ब्रह्मोवाच । भगवन्देवदेवेशा देवा याता विनाशकम् । त्रिपुरासुरनिर्दग्धान् किं देवास्त्वमुपेक्षसे ३८ विष्णुस्त्वाच ।
 त्वयैव नाशित ब्रह्मन्दत्ता नानाविधा वराः । देवादिभ्य कर्म तस्य मृत्युः संभाव्यते ऽधुना ३९ न मासते विचारो मे तस्य मृत्योः सुरेश-
 राः । अस्ति कश्चिद्ब्रह्मोपायो विचार्य करवाण्यहम् ४० इति श्रुत्वा वचो विष्णोः सर्वं बुध्वा तु कुठिताः । यदा नोद्युर्वचः किञ्चिन्नारदो वा
 क्यमब्रवीत् ४१ नारद उवाच । देवाः कुस्त मा खेदमुपाय कथ्यते मया । एको दृष्टः सृष्टिमध्ये न देवो न च मानुषः ४२ न राक्षसो
 नीव दीत्यो न मृतो न पिशाचकः । नासौ पुमान्न च स्त्री स न जडो न च पण्डितः ४३ नास्य तातो न वा माता न भ्राता मगिनी न
 च । न चैव यस्य सतान स एनं मारयिष्यति ४४ ब्रह्मोवाच । एतादृशाः क्व दृष्टोऽसौ सत्यं वाऽस्तीकमेष वा । इति ब्रह्मवचः श्रुत्वा प्रो
 वाच जगदीश्वरः ४५ विष्णुस्त्वाच । अहो त्रैलोक्यकर्ता यो महादेवो वृषध्वज । ब्रह्मन्कप विस्मृतो ऽसौ स नः कार्यं करिष्यति ४६
 इत्युक्त्वा सर्वं एवैते शंकरं शरणं ययुः देवदेव महादेव वुष्टेदत्यनिर्बहणं ४७ त्त्वामेव शरणं प्राधास्त्रिपुरेण प्रतापिताः ॥ शिव उवाच ॥ ब्रह्मं स्वयया न

दा । प्रदोषसमये राजन्न स दारिद्र्यमाप्नुयात् ॥ कार्तिक्या कृतिकायोगे यः कुर्यात्स्वामिदर्शनम् । सप्तजन्म भवेद्धिप्रो धनाढ्यो वेदपारगः । एतानि
 कार्तिके मासि नरः कुर्याद्द्वैतानि च । इहलोकेशरीरं स्वं क्लेशयित्वा फलं लभेत् ॥ न कार्तिकसमो मासो विष्णुसंलुष्टिकारकः । स्वल्पक्लेशैर्वि-
 ष्णुलोकप्राप्तिकृन्नापरो भवेत् ॥ सनत्कुमार उवाच । इत्थं ते नैमिषारण्ये वाल्खिल्यैरुदाहृतम् । भास्करस्य मुखाच्छ्रुत्वा ततस्तानभिवाद्य
 च ॥ अयुः सूर्यस्य निकटे गायंतो भास्करस्तुतिम् । इत्येतत्सर्वमाख्यातं कार्तिकस्य व्रतोत्तमम् ॥ इति कार्तिकमासोद्यापनम् ॥ ॥ अथ ब-
 त्तिशीपौर्णिमाव्रतम् ॥ तत्र । मार्गशीर्षसिते पक्षे पौर्णमास्यां शुचिव्रता । प्रातः शुद्धतिलैः स्नात्वा परिधायाम्बरं सती ॥ पूजासंभार-
 मासाद्य पिष्टदीपं विधाय च । पुत्रसौभाग्यप्राप्त्यर्थं मध्याह्ने पूजयेच्छिवम् ॥ सा च मार्गशीर्षपौर्णिमा मध्याह्नव्यापिनी ग्राह्या । ति-
 थ्यादि संकीर्त्य ममेहजन्मनि जन्मांतरे चाखंडसौभाग्यपुत्रपौत्रप्राप्त्यर्थं वत्तिशीपौर्णिमाव्रतं करिष्ये । तत्र निर्विघ्नतासिद्धयर्थं गणप-
 तिपूजनं कलशाराधनं करिष्ये इति संकल्प्य पंचवक्त्रं त्रिनेत्रं च जटाखंडदुमंडितम् । व्याख्यज्ञोपवीतं च भक्तानां वरदं शिवम् ।
 ध्यानम् ॥ आगच्छ भगवन् शंभो सर्वालंकारभूषित । यावद्व्रतं समाप्येत तावत्वं सन्निधौ भव । आवाहनम् ॥ सिंहासनं स्वर्णपीठं
 नानारत्नोपशोभितम् । अनेकशक्तिसंयुक्तमासनं प्रतिगृह्यताम् ॥ त्रिपुरांतक देवेश सृष्टिसंहारकारक । पाद्यं गृहाण देवेश म-
 या दत्तं हि भक्तिः । पाद्यम् ॥ चंदनाक्षतसंयुक्तं नानापुष्पसमन्वितम् । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं ईश्वरः प्रति० । अर्घ्यम् ॥ तोयमेत-
 त्सुखस्पर्शं कर्पूरेण समन्वितम् । शंभो शंकर सर्वेश गृहाणाचमनीयकम् । आचमनीयम् ॥ पयो दधि घृतं चैव मधु शर्करयायुतम् ।
 पंचामृतेन स्नपनं करिष्ये भक्तवत्सल । पंचामृतस्नानम् ॥ मयानीतानि तोयानि गंगादीनां च हेमजैः । स्नानं तैः कुरु देवेश मम शान्ति-

च । केलासे तु गतश्चाहं देत्येद्रं शृणु वैभवं । महेश्वरस्य किं वाच्यं तच्छाशांशोपि न त्वयि ६६ इति तद्वचनं श्रुत्वा नारदस्तु विदायितः । गृहीत्वा
 देत्यसर्वास्तान्केलास त्रिपुरो ययौ ६७ तत्र देवैर्महद्युम्नं जातं तत्र दिनत्रयं । पश्चाद्धरेण निहतस्त्रिपुरश्चैकवाणतः ६८ कार्तिक्या पौर्णमास्यां तु स
 न्देगाप्रतुष्टुः । तस्मिन्दिने सर्वदेवैर्दीपो दत्तो हराय च ६९ सर्वथैव प्रदेयोस्या दीपस्तु हरस्तुष्टये । विशतिसप्तशतकसंहिता दीपवर्तयः ७० द्वाद-
 शीपं पौर्णमास्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते । पौर्णमास्यां तु संख्यायां कर्तव्यस्त्रिपुरोत्सवः । दद्यादनेन मंत्रेण प्रदीपांश्च सुयलये ७१ कीटा पतगा म
 राणाश्च दक्षा जले स्थले ये विचरति जीवाः । दद्या प्रदीपं न च जन्ममागिनो भवति नित्यं श्वपचा हि विप्राः ७२ कार्पस्तस्मात् पौर्णि
 मायां त्रिपुरस्य महोत्सवः । कार्तिक्यां कृत्तिकायोगे यः कुर्यात्स्वामिदर्शनम् ७३ सप्तजन्मभवेद्दिप्रो घनाढ्यो वेदपारागः ७४ कार्तिक्यां
 तु दृपोत्सवं कृत्वा नरकं समाचरेत् । शैव पदमवाप्नोति शिवव्रतमिदं स्मृतम् ७५ ॥ इति सनत्कुमारसंहितायां कार्तिकपौर्णमास्यां त्रिपुरो-
 त्सवकथासंपूर्णा ॥ ॥ अप कार्तिकमासोद्यापनम् ॥ बालसिल्या ऋतुः । अथोर्जव्रतिनः सम्यगुद्यापनमथोच्यते । कृते उद्यापने सांगं
 ऋ भगति निश्चितम् ॥ ऊर्जगुल्लत्रयोदश्यां दुर्पाद्युद्यापनं ब्रवी । तुलस्या उपरिष्टात्तु कुर्यान्मण्डपिकां शुभाम् । तुलसीमूलदेशे तु सर्वतो
 भद्रमेव च । तस्योपरिष्टात्कलशं पश्चत्समन्वितम् ॥ पूजयेत्तत्र देवेश सौवर्णं गुर्वनुत्तमा । रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रीतवाद्यादिमण्डलैः । त
 नस्तु पौर्णमास्यां वै मपत्नीकान् द्विजोत्तमान् । त्रिशान्मितानर्थकं वा स्वशक्त्या विनिमत्रयेत् ॥ अतो देवा इति ब्रह्म्यां होमयेच्छिलया
 यमम् । ततो गां कपिलां दद्यात्पूजयेद्विधिवद्भुक्षम् ॥ एवमुद्यापनं कृत्वा सम्यग्व्रतफलं लभेत् । परा तु पौर्णमास्यत्र पात्रायां पुष्करस्य च ॥
 सान्दस्ता यतो विष्णुर्मत्स्यरूपोऽभवत्ततः । तस्यां दत्तं हृतं जप्तं तदक्षत्पफळं स्मृतम् ॥ कर्तव्यं पौर्णिमायां तु विष्णु नीराजयेत्स

द्विजवर्याय सहिरण्यं ददाम्यहम् । वायनम् ॥ अस्य व्रतस्य सिद्धवर्थं हिरण्यं पापनाशनम् । ददामि तुभ्यं विप्रेन्द्र प्रणतोस्मि प्रगृह्यताम् ।
 दक्षिणाम् ॥ महात्मन् गच्छ कैलासं वृषारूढो गणैर्युतः । आहूतस्तत्क्षमस्व त्वं प्रसीद सुमुखो भव । विसर्जनम् ॥ इति पूजाविधिः ॥
 अथ कथा ॥ यशोदोवाच । कृष्ण त्वं सर्वदेवानां स्थितिसंहारकारकः । अवैधव्यकरं स्त्रीणां यथार्थं वद तद्गतम् १ श्रीकृष्ण उवाच ।
 यशोदे साधु पृष्टोहं सौभाग्यप्रप्तये स्त्रियः । बत्तिशीनामविख्यातं पौर्णमास्यां व्रतं भवेत् २ तद्गतस्य प्रभवेण स्त्रीणां सौभाग्यदं भवेत् ।
 अवैधव्यकरं नाम शिवप्रीतिकरं महत् ३ यशोदोवाच । केन चीर्णं व्रतमिदं मृत्युलोकिके कदा वद । विधानं कीदृशं देव येन शंभुः प्रसी-
 दति ४ श्रीकृष्ण उवाच । कांतिकानाम नगरी प्रसिद्धा भुविमंडले । अनेकरत्नसंपूर्णा चंद्रहासेन पालिता ५ तत्रैवासीद्विजः कश्चिद्धनेश्वर-
 ति नामतः । तस्य भार्या शुभाचारा नाम्ना रूपवती सती ६ अनपत्यौ महाभागानुभौ तौ दुःखितौ सदा । तन्नगर्यां द्विजः कश्चिद्योगारूढो
 द्विजो जटी ७ भिक्षां चकार सर्वज्ञस्तद्गृहं चाप्यवर्जयत् । तद्गृहे नैव भिक्षां स रूपवत्या संमर्षिताम् ८ ययौ तदाकतीरं स भिक्षां प्रक्षालय-
 त्पुनः । धनेश्वरेण तद्गृहं योगिना यत्कृतं शुभम् ९ धनेश्वर उवाच । भिक्षां गृह्णासि सर्वेषां गृहस्थानां द्विजोत्तम । कदापि मद्गृहे विप्र नायासि
 वद कारणम् १० योग्युवाच । अपुत्रस्य गृहस्थस्य यदन्नमुपभुज्यते । पतितान्नसमं तत्तु न भोक्तव्यं कदाचन ११ धनेश्वरेण श्रुत्वैतदात्मानं
 गर्हयन्बहु । धनेधान्यसमृद्धिं च पुत्रहीनस्त्वहं प्रभो १२ इत्युक्तोऽसौ जटी प्राह गच्छाराधय चंडिकाम् । तस्य तद्वचनं गेहे भार्यायां वि-
 निवेद्य च १३ तपसे निर्जगामासौ चंड्याराधनमाचरत् । उपवासैः षोडशभिः स्वप्ने चैवाह चंडिका १४ भो धनेश्वर गच्छ त्वं तव पु-

१ अन्न न जग्राहेति शेषः । २ धनधान्यसमृद्धिं च गर्हयन्निति पूर्वार्धेनान्वयः । पुत्रहीन इतीषं धनेश्वरोक्तिः ।

र्विधीयताम् । आनम् ॥ श्वेतांबरयुग देव सर्वकामार्थसिद्धये । अविनाकात देवेश मया दत्तं प्रगृह्यताम् । वस्त्रम् ॥ कुंकुमाक्तं सुरश्रेष्ठ क्षीम
 स्रवविनिर्मितम् । उपवीत मया देव भक्त्या दत्त प्रगृह्यताम् । उपवीतम् ॥ कार्शमीरजेन सयुक्त कर्पूरागरुमिश्रितम् । कस्तुरिकासमायु
 क्तं च दर्नं प्रतिगृह्यताम् ॥ षडनम् ॥ प्रसालिताश्च घीताश्च तंबुलाश्च शिवप्रियाः । मया निवेदिता भक्त्या गृहाण जगदीश्वर । अक्षतान् ।
 क्रमलेर्मालितीपुष्पैश्चपकृज्जातिसंभवेः । शिल्वपत्रैर्महादेव करिव्ये तव पूजनम् । पुष्पाणि ॥ दशांगो गुग्गुलोद्भूतः सुगन्धिश्च मनोहरः ।
 आप्रेयतामय घूपो देवदेव दयानिधे । घूपम् ॥ कार्पासवर्तिनिर्मित घृताक्त तिमिरापहम् । भक्त्या समाहृत दीपं मया दत्त प्रगृह्यताम् ।
 दीपम् ॥ नैवेद्य गृह्यतां देव भक्तिमेकचर्लांशुः । ईप्सितं च वर देहि परत्र च परां गतिम् । नैवेद्यम् ॥ नैवेद्यमध्वेपानीयम् । उत्तरापोशनम् ।
 हरतप्रक्षालनम् । पूगीफलमिति तांबूलम् ॥ इदफलमिति फलम् ॥ वक्ष्यमाणपोढशनामभिः पूजयेत् । शंकराय त्रिनेत्राय कालरूपाय
 शंभवे । महादेवाय रुद्राय शर्वाय च । ईश्वराय शिवायेति मृतेशाय कपर्दिने । सृत्युजयाय चोत्राय शितिकठाय झुळिने ।
 दूर्वाः ॥ तेजोमयं सलक्ष्मीक देवानामपि दुर्लभम् । हिरण्यं पार्वतीनाथ मया दत्त प्रगृह्यताम् । दक्षिणाम् ॥ प्रसीद देवदेवेश चराचरजग-
 ह्मो । हृष्यज महादेव त्रिनेत्राय नमो नमः । नीराजनम् ॥ यानि कानि च पापानीति प्रदक्षिणा ॥ इमानि शिल्वपत्राणि पुष्पाणि विवि
 घानि च । मया दत्तानि विश्वेश गृहाण वरदो भव । पुष्पांजलिम् ॥ नमस्कारम् ॥ भवाय भवनाशाय महादेवाय धी-
 मते । रुद्राय नीलकंठाय शर्वाय च नमो नमः । ईशानाय नमस्तुभ्यं पशूनां पतये नमः । गुणत्रयात्मने तुभ्यं गुणातीताय ते नमः । नमः । नमः ।
 प्रसीद देवेश सर्वकामांश्च देहि मे । त्वमेव शरणं नाप क्षमस्व मयि शंकर । प्रार्थनाम् ॥ ज्ञायनं तु-उपायनमिदं तुभ्यं ब्रतसंपूर्णहेतवे । बाणक

स च नोत्सहितः शिशुः ३३ उत्तिष्ठामीति संचित्य कस्य भार्या भवेदियम् । ततस्त्वेकांतसमये निश्वासान्मुमुचे बहून् ३४ साऽब्रवीत्कथ-
मेतस्मादुन्यथा ब्रह्मसूत्रता । त्वं मे पतिरहं पत्नी देवाग्निद्विजसन्निधौ ३५ सोऽब्रवीन्मा कुरुष्वेदं ममायुः स्वल्पमेव च ॥ कन्योवाच । य-
था तेषु गतिर्भूयात्सेयं मह्यं भवेदिति ३६ उत्तिष्ठ भो नमो नाथ क्षुधितोसि न संशयः ३७ प्रीत्या प्रीतिं तथा सार्द्धं मुक्तवान्स द्विजस्त-
था । अंगुलीयं ददौ तस्याः स्थानत्रयविभूषितम् ३८ देवदास उवाच । नवरत्नमयीं मुद्रां गृहीत्वाप्यंशुकं च सा । इति संकेतकं कृत्वा मद्रचः
कुरु मे प्रिये ३९ मम संजीवनार्थं कुरु जात्यादिवाटिकाम् । मनोरमाः पुष्पजातिमुगंधिनवमल्लिकाः ४० सिंच सिंच प्रतिदिनं क्रीडां कुरु
यथासुखम् । यस्मिन्दिने तु मत्प्राणवियोगः समजायते ४१ तदा पुष्पाणां जातीनां प्राणत्यागो भविष्यति । पुनः संजीवितास्ताश्चेत्तर्ह्यहं जी-
वितो दृढम् ४२ कृष्ण उवाच । ततो ब्राह्मे सुहृते तु निर्जगाम वरः पथि । अथ प्रभातसमये वाद्यनादो बभूव ह ४३ आकारिता च सा
कन्या ब्रूते नायं पतिर्मम । यदि चायं पतिस्तात ब्रूयादेव मयार्पितम् ४४ मधुपर्कं तथा कन्यादाने यद्दूषणादिकम् । कथयिष्यति चे-
त्तर्हि दृत्तांतं रात्रिभाषितम् ४५ इति कन्यावच श्रुत्वा उवाच स वरस्तदा । नैव जानामि तद्वक्तुं व्रीडितो निर्जगाम ह ४६ ततस्तु बाल-
कः काशीमध्ययनार्थं गतः सुधीः । दिनानि कतिचिज्जगुः कालस्य वशमागतः ४७ ततः कृष्णो महानागो रात्रौ भक्षितुमागतः । परि-
तः शयनात्तस्य दीपज्वालाभिरावृतः ४८ नैव शक्तस्तमजुं वै व्रतराजप्रभावतः । तन्मात्रा वत्तिशीनामपूर्णिमायां व्रतं कृतम् ४९ ततो
मध्याह्नसमये काल एवागमत्स्वयम् । ततस्तु कालसंविद्धस्त्वर्थोदकनियुंजितः ५० शंकरोऽप्यगमत्तत्र भवान्या सह एव च । भवानी प्रार्थ-
यामास दृष्ट्वाऽवस्थां तु तस्य ताम् ५१ भवान्युवाच । अस्य मात्रा कृतं पूर्वं वत्तिशीव्रतमुत्तमम् । तस्य प्रभावतः सो वै बालोऽयं जीव्यतां

श्रो भविष्यति । स्वसामर्प्यवशादेया दीपा वै पिष्टसंभवाः १५ एकैकवृद्ध्या दातव्या षोडशद्वयपौर्णिमाः । इदं व्रतं स्वपत्न्यै त्वं कथय
 स्व यथास्थितम् १६ आरोह चात्रमाद्यु त्वं फलमादाय सत्वरम् । स्वगृहं गच्छ भार्यायै देहि गर्भो भविष्यति १७ ततः प्रमातसमये
 सहकारमपश्यत । ओराडु नैव शक्नु स धिताव्याकुलमानसः १८ स्तुतिं चक्रे गणेशस्य द्र्याः कुरु दयानिधि । मनोरथो भवेवास्तु त्व
 त्प्रसादाहयानिधि १९ इत्युक्त्वा च ततः शीघ्रं फलमादाय वेगतः । त्रिवारमावृत्तिं कृत्वा फलमेकं ददर्श सः २० वराहव्यं तदेवासीन्नान्य
 त्स्यादर्थनिश्चयः । आगत्य कथितं तच्च भार्यायै दत्तवान्फलम् २१ यदा तदा रूपवत्या भक्षितं गर्भमादधे । तदा देव्या प्रसादेन । रूपौदार्यगु-
 णान्वितः २२ तस्यास्तदाऽभवत्पुत्रो देवदासेति नामतः । व्रतवर्धं ततश्चक्रे विवाहं न करोति सः २३ मात्रा चाग्रहतः पृष्टो सोऽवदत्सर्वचिष्टित-
 म् । ततस्तु देवयोगेन कार्या नियो मया शिशुः २४ इति बुद्धिस्तदा जात्वा तदाचक्रे धनेश्वरः । तत्रेषपन् सहाश्वेन मातुलेन सहैव च २५ किय-
 ति समतीतानि दिनानि पथि गच्छता । गच्छन्काशीपुरीं प्राप्नो भाग्निनेयेन सधृतः २६ कस्यचित्त्वय विप्रस्य मण्डले प्राप्तवान्निशि । तस्मिन्द
 ने घृहस्वामी कन्यामुद्राहयन्कृती । तैलादिरोपणं चक्रे कृत्वा वरनिवेशनम् २७ कल्पस्य समये प्राप्ते धनुर्वातयुवो नरः । वरपित्रादिभिर्भयेन
 विचार्य च पुन पुनः २८ असी कार्पटिको बालः सुंदरो मे सुतो यथा । सार्द्धं त्वनेन लभं वै करिष्यामः क्रमेण तु २९ इति निर्धार्य मनसा
 प्रार्थयामास मातुळम् । षटिकाद्यपर्यंतं देहि त्वं भगिनीसुतम् ३० मातुळ उवाच । मधुपर्कं तथा कन्यादाने यथत्प्रदीयते । तदस्माकं यदि
 भवेत्तर्हसी भवतां वरः ३१ यथा भवतु तेनोक्ता विधिर्वैवाहिकोऽभवत् । पाणि जग्राहयामास वरेण च यथाविधि ३२ बध्वा सार्द्धं ३३ तथा भोक्तु

स च नोत्सहितः शिशुः ३३ उत्तिष्ठामीति संचित्य कस्य भार्या भवेदियम् । ततस्त्वेकांतसमये निश्वासान्मुमुचे बहून् ३४ साऽब्रवीत्कथ-
मेतस्मादन्यथा ब्रह्मसूत्रता । त्वं मे पतिरहं पत्नी देवाग्निद्विजसन्निधौ ३५ सोऽब्रवीन्मा कुरुष्वेदं ममायुः स्वल्पमेव च ॥ कन्योवाच । य-
था तेषु गतिर्भूयात्सेयं मह्यं भवेदिति ३६ उत्तिष्ठ भो नमो नाथ क्षुधितोसि न संशयः ३७ प्रीत्या प्रीतिं तथा सार्द्धं मुक्तवान्स द्विजस्त-
था । अंगुलीयं ददौ तस्याः स्थानत्रयविभूषितम् ३८ देवदास उवाच । नवरत्नमयीं मुद्रां गृहीत्वाप्यंशुकं च सा । इति संकेतकं कृत्वा मद्रुचः
कुरु मे प्रिये ३९ मम संजीवनार्थाय कुरु जात्यादिवाटिकाम् । मनोरमाः पुष्पजातिस्त्रिगंधिनवमल्लिकाः ४० सिंच सिंच प्रतिदिनं क्रीडां कुरु
यथासुखम् । यस्मिन्दिने तु मत्प्राणवियोगः समजायते ४१ तदा पुष्पाणां जातीनां प्राणत्यागो भविष्यति । पुनः संजीवितास्ताश्चेत्तर्ह्यहं जी-
वितो दृढम् ४२ कृष्ण उवाच । ततो ब्राह्मे सुहृते तु निर्जगाम वरः पथि । अथ प्रभातसमये वाद्यनादो बभूव ह ४३ आकारिता च सा
कन्या ब्रूते नार्यं पतिर्मम । यदि चायं पतिस्तात ब्रूयादेव मयापितम् ४४ मधुपर्कं तथा कन्यादाने यद्दूषणादिकम् । कथयिष्यति चे-
त्तर्हि दृष्टांतं रात्रिभाषितम् ४५ इति कन्यावच श्रुत्वा उवाच स वरस्तदा । नैव जानामि तद्वक्तुं ब्रीडितो निर्जगाम ह ४६ ततस्तु बाल-
कः काशीमध्ययनार्थं गतः सुधीः । दिनानि कतिचिज्जगुः कालस्य वशमागतः ४७ ततः कृष्णो महानागो रात्रौ भक्षितुमागतः । परि-
तः शयनात्तस्य दीप्त्वालाभिराद्यतः ४८ नैव शक्तस्तमनुं वै व्रतराजप्रभावतः । तन्मात्रा वत्तिशीनामपुर्णिमायां व्रतं कृतम् ४९ ततो
मध्याह्नसमये काल एवागमत्स्वयम् । ततस्तु कालसंविद्धस्वर्योदकनियुजितः ५० शंकरोऽप्यगमत्तत्र भवान्या सह एव च । भवानी प्रार्थ-
यामास दृष्ट्वाऽवस्थां तु तस्य ताम् ५१ भवान्युवाच । अस्य मात्रा कृतं पूर्वं वत्तिशीव्रतमुत्तमम् । तस्य प्रभावतः सो वै बालोऽयं जीव्यतां

प्रभो ५२ तथैव कृतवास्तत्र मथानीप्रेमवत्सलाः । तद्वत्स्य प्रभावेण मृत्युनाप्रपि निराकृताः ५३ आत्यादिपुष्पवटिका पत्रपुष्पविविक्ता
 म् । पुनः सजीवितार्च्छा पितर कन्यकाश्चवीत् ५४ अन्नसत्र कुरुष्व त्व क्षीवितस्य गवेपणे । पत्यर्थं कुरु भो तात काशीतो निरागस्तु
 सः ५५ पुनस्तत्रैव सयातो यत्रोद्याहोऽभवत्पुरा । ज्ञात्वा च परमप्रीत्या देवदत्तो नयद्गृहम् ५६ ततो जनपदाः सर्वे इति ब्रूयुः परस्परम् ५७
 जामाता देवदत्तस्य अयमेव न संशयः । बालया च तथा ज्ञातः सोपि संकेतमागतः ५८ प्रीत्या ब्रूतुरततः सर्वे साष्टु साष्टु समन्वितम् । उ-
 रसाहो भभवत्तत्र निर्वागमाय तत्पुरात् ५९ श्वशुरेण तवा नन्वा मातृछेन समन्वितः । स पितुः प्रेषयामास भवत्युत्रः समागतः ६० ता-
 वूषष्टुः कुतोऽरमाकं दुर्मगानां तु पुत्रकः । कथितोऽन्यैरपि जनैस्ततः संब्रष्टमानसः ६१ सुदृत्रिर्बन्धिवैः सर्वैरानयामास बालकम् । ततो महो
 त्सथ कृत्वा दत्त्वा च बहुदक्षिणाम् ६२ एव स पृत्रवान् जातो बचिशीव्रतसेवया ६३ या कुर्वति व्रतमिदं विधवा न भवति ता । ज-
 न्मज्जमनि सौभाग्यं प्राप्स्यति च वर्षो मम ६४ एतच्छे कथितं सर्वं पुत्रपौत्रप्रवर्द्धनम् । यं यं धितयते कामं त त प्राप्नोति निश्चितम्
 ६५ यशोदोवाच । उद्यापनविधिं ब्रूहि पूर्णिमायाः सुरेश्वर । मत्तित्तः श्रोत्रुमिच्छामि व्रतसंपूर्णहितवे ६६ कृष्ण उवाच । योनिमामार्गशीर्ष
 स्य माध्वेशास्त्रयोस्तथा । व्रतं प्रारभयेत्तस्या पौषभाद्र शु बर्चयेत् ६७ अमया सहितो देवः पूजनीयो दृपध्वजः । उपचारैः षोडशभिरागभोक्तविधा
 नतः ६८ एकैक दीपकं कृत्वा मासिमासि च दापयेत् ६९ एवं सार्द्धं वर्षं द्विमासावधि आचरेत् । न्येष्टस्य पूर्णिमार्यां च क्षुयादुद्यापनंततः ७० अ-
 यथाशुभमासस्य शूर्णिमार्यां समाचरेत् ७१ चतुर्दश्यासुपवसेद्रात्री पूजनमाचरेत् । अष्टहस्ताप्रमाणेन मंडपं कारयेत्ततः ७२ अ-
 व्रणे मृन्मयं नव । तस्योपरि न्यसेत्पान्त्रं वीण्य वस्त्रवेष्टितं ७३ माषमात्रसुवर्णेन प्रतिमां कारयेत्सुधीः । तदधर्षिणं वा ज्योतिष्मिणं वा

कृत्वा रूपं प्रयत्नेन पार्वत्याश्च हरस्य च । तत्पत्रे प्रतिमे स्थाप्य वृषभेण समन्विते ७५ पूर्वोक्तिन विधानेन सुपुष्पैश्चैव पूजयेत् ७६ धूपैर्दोषै-
 श्च नैवेद्यैः फलैश्च विविधैः शुभैः । एवं पूजा प्रकर्तव्या रात्रौ जागरणं चरेत् ७७ गीतचृत्यादिसंयुक्तं कथापुस्तकसंयुतम् । ततः प्रभातसम-
 ये कृत्वा दानादिकाः क्रियाः ७८ पूर्ववदर्थेहेवं पश्चाद्धोमं प्रकल्पयेत् । स्वगृह्योक्तविधानेन कृत्वाऽग्निस्थापनं बुधः ७९ प्रारभेच्च ततो होमं
 पंचाक्षरमनुः स्मृतः । तिलैर्धैवैस्तथाज्येन पृथगष्टोत्तरं शतम् ८० नमः शिवाय मंत्रेण उमाया इति नामतः । एवं समाप्य होमं तु आचार्या-
 दीन्प्रपूजयेत् ८१ द्वात्रिंशद्धैवैर्युक्तं वंशपात्रं मनोरमम् । द्वात्रिंशच्च महादीपैर्द्वात्रिंशच्च महाफलैः ८२ मातुलिगं नारिकेलं जंबीरं खजुरी-
 फलम् । अक्रोडं दाडिमं निंबं नारंगादिशुभानि च ८३ कर्कट्यादिशुभैः सर्वैर्ऋतुकालोद्भवैः शुभैः । द्वात्रिंशद्भिः फलैर्युक्तं सदीपं वस्त्रवेष्टित-
 म् ८४ ब्रीहीणामुपरि स्थाप्य आचार्याय निवेदयेत् । वाणकं तव लुष्ट्यर्थं ददामि गिरिजापते ८५ तत्र मंत्रः—महेशः प्रतिगृह्णातिमहेशोवैद-
 दाति च । महेशस्तारकौभाभ्यांमहेशायनमोनमः ८६ द्वात्रिंशद्ब्राह्मणांश्चैव द्वात्रिंशद्योषितस्तथा । अन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यश्च भोजनं षड्रसैः स-
 ह ८७ पुमान्वत्सयुतां धेनुमाचार्याय निवेदयेत् । पश्चात्पूर्णाहुतिं कृत्वा होमशेषं समापयेत् ८८ पश्चाद्भुंजीत यच्छेषं यद्देवब्राह्मणार्पित-
 म् । इत्येवं पूर्णिमायास्तु उद्यापनविधिः स्मृतः ८९ इत्येतत्कथितं सर्वं व्रतस्वोद्यापनं मया । याः कुर्वति व्रतमिदं विधवा न भवंति ताः ९०
 इह भुक्त्वा तु विपुलान्कामान्सर्वान्मनोगतान् । स्वर्गंते गमिष्यंति कुलकोटिशतैरपि ९१ इति भविष्यपु० कृष्णयशोदासंवादे द्वात्रिंशत्पू-
 णिमात्रतकथा सं० ॥ अथोद्यापनसंकल्पः ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्यं ममात्मनः इहजन्मनि जन्मांतरे च सकलसौभाग्यपुत्रपौत्रादिप्राप्त्यर्थं द्वात्रिंश-
 त्पूर्णिमास्याचरितव्रतस्य घृताकत्रीहियमदीपप्रज्वलनस्य संपूर्णफलावाप्त्यर्थं तदुद्यापनं करिष्ये । तदंगं गणपतिपूजनं स्वस्तिपुण्याहवाचन-

पाचार्यवरण च करिव्य इति सकल्पः ॥ अथ फाल्गुनपौर्णमास्या होलिकोत्सवः ॥ नृपप्रति नारदवचो भविष्ये- । नारद उवाच ।
 अप पचदशी शुद्धा फाल्गुनस्य नराधिप । अमयं चैव लोकानां दीयतां परमेश्वर ॥ यथा ब्रह्मशक्तिर्लोकान् रमति च हंसति च । दारुजानि
 च स्वर्गानि गृहीत्वा तु समुत्सुकाः ॥ योषा इव विनिर्यातु शिशवः संप्रहर्षिताः । सचय शुल्ककाष्ठानामुपलानां च सघषम् ॥ तत्रार्थिं वि-
 धिवद्भुत्वा महामन्त्रिभ्य वित्तमै । ततः क्लिक्लिशाब्देस्तालशब्देर्मनोहरैः । तत्रे शब्देन सा पापाहोमेन च समाकृता ॥ सा दुर्गारूपा राक्षसी ।
 तत्रैव । सर्वदुष्टापहो होमः सर्वरोगोपशांतये । क्रियते ऽस्यां द्विजैः पार्यं तेन सा होलिका सृता ॥ तमग्निं त्रिःपरिक्रम्य गायंति च ह
 सति च । जल्पति स्वेच्छया लोका निःशक्राः यस्य यन्मनः ॥ तत्र पौर्णिमा प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या । तस्य पौर्णिमास्यां तु रजन्यां होलि
 कोत्सवः । प्रतिपद्युतमद्रासु याऽर्चिता होलिका दिवा ॥ संवत्सरं च तद्वाष्ट्रं पुरं दहति सा हृतम् । प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या पौर्णिमा फाल्गुनी सदा ॥
 तस्या मद्रासुस्त सक्त्वा पूष्या होली नियासुते । निशागमेन पूष्येव होलिका सर्वया जनैः ॥ दिनद्वये प्रदोषे तु व्याप्ता सा तु पुरेव हि । मद्रा-
 यां दीपिता होली राष्ट्रमर्गं करोति वै ॥ नगरस्य च नैवेद्यं तस्मात्तां परिवर्षयेत् ॥ दिनार्धात्प्रयतो या स्यात्फाल्गुनी पौर्णिमा यदि । रात्रौ मद्रा-
 वसाने तु होलिकां तत्र दीपयेत् ॥ राकायामद्रयावृर्ष्वं चतुर्दश्यां यदा भवेत् । होलीं भद्रावसाने तु निशीथतिपि दीपयेत्-इति पुराणसमुच्च
 याच्च । यत्तु-भद्रायां विहितं कार्यं होलिकायाः प्रपूजनम् । मधपुष्येर्षुपदीपेनैवेद्येर्दीक्षणाफले ॥ होलीं तु नाममंत्रेण पुत्रयेद्य यथाविधि।योनि
 नाम्ना च मंत्रेण महाशब्दं तु कारयेत् ॥ तत्र क्लिक्लिशाब्देरन्योन्यमुच्चरेत्ततः । योपितानां भ्रमं कुर्याद्यानिमंत्रेण पूर्वकम् ॥ योनिना मेव
 मंत्रं तु यो नरः पठ्यते सदा । न प्रवेद्य तदा पीडा आवर्षं तु सुख भवेत् ॥ मध्यरात्रिमतिक्रम्य विद्येः पुच्छं यदा भवेत् । प्रदोषे न्वाळये

द्रह्नि सुखसौभाग्यदायिनम् ॥ प्रदोषमध्यरात्र्यंतं होलिकापूजनं शुभम् । यदा तु पूर्वरात्री प्रदोषव्याप्त्यभावस्तत्सत्त्वं वा भद्रारहितकालो
 न प्राप्यते उत्तरदिने च प्रदोषे पौर्णिमाभावस्तदा पुच्छे कार्यम् । तथा लल्लः- दृथिव्यां यानि कार्याणि शुभानि ह्यशुभानि च । तानि
 सर्वाणि सिद्ध्यति विष्टिपुच्छे न संशयः ॥ अस्मिन्नेव विषये उत्तरदिने पृष्णिमा सार्द्धयामत्रयमिता ततोधिका वा प्रतिपदश्च दृद्धिस्तदा
 पौर्णिमोत्तरं प्रतिपदि होलिका कार्या । नतु पूर्वद्युर्विष्टिपुच्छे ॥ सार्द्धयामत्रयं पूर्णा द्वितीयदिवसे यदा । प्रतिपद्धमाना तु तदा सा हो-
 लिका स्मृता - इति भविष्योक्तेः ॥ सा उत्तरदिने प्रदोषे एकदेशव्यापिन्यस्ति पूर्वरात्री च भद्रारहिता नैव लभ्यते तदोत्तरैव । यदा-
 पूर्वरात्रिर्भद्राव्याप्ता उत्तरे प्रदोषे च चंद्रग्रहणं तदा तत्र स्नात्वा कार्या ॥ सर्वेषामेव वर्णानां सूतकं राहुदर्शने ! स्नात्वा कर्माणि कुर्वीत
 सूतकान्नं विवर्जयेत् ॥ फाल्गुनो मलमासश्चेच्छुद्धे मासि च होलिका ॥ पूजामंत्रस्तु- अष्टवपाभयसंत्रस्तैः कृता त्वं होलि बालिशैः ।
 अतस्त्वां पूजयिष्यामि भूते भूतिप्रदा भव ॥ इति होलिकानिर्णयः ॥ ॥ इति पौर्णिमाव्रतानि समाप्तानि ॥ ॥ ११ ॥ अथामावास्या-
 व्रतानि लिख्यंते ॥ ॥ तत्र भाद्रपदामावास्यायां कुशग्रहणम् । हेमाद्रौ उक्तं हारीतेन- मासे नभस्यमावास्या तस्यां दूर्भोच्चयो मतः ।
 अयातयामास्ते दूर्भा नियोज्याश्च पुनः पुनः ॥ - नभः श्रावणः । दशांतपक्षेणदम् । मदनरत्ने तु- मासे नभस्यमावास्या तस्यां दूर्भोच्च-
 यो मतः ॥ इति कुशग्रहणी अमा ॥ ॥ अत्रैवामावास्यायां पिठोरीव्रतम् ॥ मध्यदेशे तु पोळाइति प्रसिद्धम् ॥ सा प्रदोषव्यापिनी
 ग्राह्या । यदा पूर्वरात्री प्रदोषव्याप्त्यभावस्तदा परा कार्या ॥ अथ व्रतविधिः ॥ प्रातः नित्यकुर्यं विधाय मासपक्षाद्युल्लिख्य ममेहजन्मनि ज-

१ मासे नभस्येऽमावास्या तस्यामिति च पाठान्तरोपलब्धिः । तत्र, नभस्यः भाद्रपदः ।

न्मातरे वा पूत्रपौत्रकृत्वात्पर्य पिठोरीजतं करिष्य इति संकल्प्य संख्याकाले ज्ञात्वा प्रदोषसमये देवीं संपूज्य षोडशोपचारैर्ब्राह्मणं
 सुवासिनीं समीप्य पद्मात्स्वर्यं मुंजीत ॥ इति विधिः ॥ नमोदेव्यै इति मंत्रेण षोडशोपचारैः पूजनं कुर्यात् ॥ अप कथा ॥ इन्द्रा
 ण्युवाच । अपुत्रा लभते पुत्रं परत्र च महारुद्रम् । व्रतानां परमं श्रेष्ठं कथय त्वं हि पार्वति १ पार्वत्युवाच । प्राचीनः श्रीघरो
 विप्र अष्टपुत्रो घनेश्वरः । तस्य भार्या सुमित्रा च गृहघर्मेण वर्तते २ श्रीघरस्य सुतो ज्येष्ठः शंक्रो नाम नामतः । तस्य भार्या विदे-
 हा च मृतापत्याऽभवत्तदा ३ श्रीघरस्य पितुः श्राद्धे विदेहा च प्रसूयते । दुःस्वयुक्ता सुमित्रा च विदेहां परिवर्जयत् ४ दुःस्वयुक्ता वनं
 प्राप्ता मठमेकं ददर्श सा । सरिच्च प्रबला यत्र विदेहा तत्र सा मया ५ मठमध्ये स्विता नारी पश्यती च पुनःपुनः । छत्रेयमधुना प्राप्ता
 लक्षणान्वितसुंदरी ६ मठाधिपा विचार्यैवं विदेहामाह सत्वरम् । श्रोतिर्मैर्यक्षवेतालैरनेकैः स्पीयते शुभे ७ त्वां प्रसिष्यति सकला
 गच्छ शीघ्रं यथागतम् ॥ विदेहोवाच । दुःस्वयुक्ता च मां चात्र घ्नमतीं च वनांतरम् । मां श्लेषेषु पिपाधि क्षेमं मम भवेत्कथम् ८ मठनार्यु
 वाच । अत्रागत्य चतुःपष्टिदिव्ययोग्यादयस्त्विमाः । पूजनार्थं समायाता निशामध्ये शुभ्राः स्विताः ९ तव कामं प्रकुर्वति जीविष्यति
 च बालकाः । बिल्वपत्रेषु गुप्ता त्वमधुना भव मामिनि १० सुप्ता तत्र विदेहा च बिल्वपत्रेषु संस्थिता । क्षणेनैकेन श्रोतिंगा मठमध्ये
 समागताः ११ ज्ञात्वा मनुष्यगर्भं च मठनारीमष्टच्छत । कुतो मनुष्यगर्भश्च मठगेहं समाधितः १२ निशामध्ये चतुःपष्टिदिव्यस्तत्र
 समागताः । अनेकैश्च महारजैः फलैर्नानाविधैरपि १३ निविष्टा मठदेवी तामाह्वानं कुर्वतेस्म हि । श्रावणस्य तु मासस्य कृष्णपक्षे कु-
 र्वित्तपौ १४ पूजां कृत्वा चतुःपष्टिरतिथीन्ब्रुवतेस्म हि । बदेतेस्म मनुष्या सा लुप्ताऽप्य प्रकृष्टाऽभवत् १५ ममाद्युषित्वमापन्नं मातमे वा

लकं मृतम् । तवाग्रे मृतमादाय स्थितास्मीति च बालकम् १६ मम गर्भोश्चतुःषष्टि सजीवाश्च भवंत्वितः । चतुःषष्टिस्ततस्तुष्टा ददुस्त-
स्यै शुभं वरम् १७ देव्य ऊचुः । श्रीधरस्य स्नुषा त्वं हि शंकरस्य च वल्लभा । पुत्रपौत्रयुता राज्यं भुक्त्वा पूज्या सुरालये १८ अष्टपुत्रा
भवन्वाशु विदेहे गम्यतां पुरम् । तत्र स्थितं च नैवेद्यं नारी त्वं प्रतिगृह्यताम् १९ आगता येन मार्गेण तेनैव पुनरेव हि । पुरांतरं स्थि-
ता गत्वा प्रविवेश स्वमंदिरम् २० श्रीधरश्च सुमित्रा च शंकरो बांधवैः सह । विदेहा चाष्टपुत्रैश्च युक्ता सा मंगलोत्सवैः २१ प्रापुमुदं म-
हाभागा देवीनां च प्रसादतः । द्विजमंत्रादिनिर्घोषैर्दुर्भेदुभीपटहध्वनैः २२ मृगाक्षिमंगलाचारैर्मृदंभैर्नृत्यघोषकैः । तथा संपृजिता देव्यश्चतुः
षष्टिः प्रकीर्तिताः २३ तद्धृतं शृणु चेंद्राणि पिठोराख्यं कहूतिथौ । तासां स्मरणमंत्रेण पुत्रपौत्रधनान्विता । नारी भवति चेंद्राणि शृणु
त्वं नामपूजनम् २४ दिव्ययोगी महायोगी सिद्धयोगी गणेश्वरी । प्रेताक्षी डाकिनी काली कालरात्रिर्निशाचरी २५ झंकरी रौद्रवेताली
भूतली भूतडांबरी । ऊर्ध्वकेशी विरूपाक्षी शुष्कांगी नरभोजनी २६ भद्वारी वीरभद्रा च धूम्राक्षी कलहप्रिया । राक्षसी घोररक्ताक्षी वि-
श्वरूपा भयंकरी २७ चंडिका वीरकौमारी वाराही मुंडधारिणी । सासुरी रौद्रझंकारी भाषिणी त्रिपुरांतका २८ भैरवी ध्वंसिनी क्रोधी
दुर्मुखी प्रेतवाहिनी । खट्वांगी दीर्घलंबोष्ठी मालिनी मंत्रयोगिनी २९ कालाग्निग्रहणी चकी कंकाली भुवनेश्वरी । कटकी कीटिनी रौ-
द्री यमदूती करालिनी ३० घोरक्षी कार्मुकी चैव काकदृष्टिर्धोमुखी । मुंडाग्रधारिणी व्याघ्री किंकिणी प्रेतभाषिणी ३१ कालरूपा च
कामाख्या उल्लाणी योगिपिठिका । महालक्ष्मी एकवीरा कालरात्री च पीठिका ३२ नमोस्तु वश्चतुःषष्टीदेवीभ्यः शरणं व्रजे । पुत्रश्री-
दृष्टिकामाहं भक्त्या संपृजिताः शुभाः ३३ एवमिन्द्राणि कथितं पिठोराख्यं महाव्रतम् । भक्त्या कुर्वति या नार्यः कृतकृत्या भवंति

ता ३० सुलसीभाग्यसंयुक्ताश्चतुःपट्याः प्रसादतः ३५ ॥ इति भविष्यपु० पिठोरीव्रतम् ॥ ॥ अथाश्विनकृष्णामायां गजच्छायापर्व ॥
 अपरार्कं यमः- ईसे करस्यते या तु अमावास्या क्तान्विता । सा श्लेया कुंजरच्छाया इति वीषायनोऽन्नवीव ।-हसे सूर्ये, करे हस्ते, स्थि
 ते सुय सति ॥ तत्र ज्ञान द्रुत जप्तं दानं दद्यात्प्रयत्नतः । पितृभिः संप्रदास्यामि अक्षय्यमुपतिष्ठतु ॥ इति गजच्छाया ॥ ॥ अथ कार्तिकामा
 वास्यायां लक्ष्मीव्रतम् ॥ बालस्त्रित्या ऊचुः । आत्वा प्रमातसमये ह्यमायां च मुनीश्वराः । नत्वा देवान्पितृन् भक्त्या संपुन्याऽय प्रणम्य च १
 कृत्वा तु पार्वणश्राद्ध दधिक्षीरपृथादिभिः । भोग्यैर्नानाविधैर्विभ्रान् भोजयित्वा ह्यमापयेत् २ दिवा तत्र न मोक्षव्यमृते बालाष्टुरात्मनात् । ततः प्र
 दोपसमये पुजयेद्दिदिरां शुभाश् ३ कृपांजानाविधैर्वैश्वे । स्वच्छं लक्ष्याश्च मठयम् । नानापूष्यैः पल्लवैश्च चिमैश्चापि विधित्रितम् ४ तत्र संपुजये-
 ह्मर्षी देवांश्चापि प्रपूजयेत् । संपूज्या देवनायांश्चि बहुमिश्रोपकारकैः ५ पादसवाहनं कुर्यात्तस्मिन्नादीनां तु मक्तिः । अस्मिन्नहनि सर्वेपि विष्णु
 नामोचिताः पुरा ६ बलिक्वाराद्यहादेवा लक्ष्मीश्चापि विमोचिता । लक्ष्म्या सार्द्धं ततो देवा जग्मु क्षीरोदर्या पुनः ७ प्रसुता बहुकालं ते सुलं
 तरमा मुनीश्वराः । रचनीयाः सूत्रगर्भाः पर्यकाश्च सतूळिकाः ८ दुग्धफेनोपमैर्वैश्वीरास्तुताश्च ययादिराम् । स्वापयेत्तान्पुराण्छर्षी वैदयो-
 पसमन्वितः ९ लक्ष्मीर्दिरयमयान्मुक्ता सुख सुभांजुजोदरे । अवश्च विधिवत्कार्यां तुष्टये तु सुलसुप्तिका १० तद्वद्भि पद्मशय्यां यः पद्मसौ
 ह्यपविष्टद्वये । कृपांतस्य गृहं सुकृत्वा तत्पद्मा क्वापि न ब्रजेत् ११ न कुर्वति नरा इत्य लक्ष्म्या ये सुलसुप्तिकाम् । धनविंताविहिना
 स्ते कथं रात्री स्वपति हि १२ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन लक्ष्मीं सुस्वापयेन्नरः । कुलदारिद्र्यनिर्मुक्तः स्वजाती स्यात्प्रतिष्ठितः १३ जातीपत्रं क्वं
 गीष्ठापककर्मसंयुतम् । पापयित्वा गव्यदुग्ध सीतां दत्त्वा यपोषिताम् १४ कर्तुंकास्तस्य क्वीरितं ताम् लक्ष्म्यै समर्पयेत् । अन्येष्वहर्तुर्विधे

भक्ष्यं देशकालादिसंभवम् १५ सर्वं निवेदयेद्ब्रह्मै मम श्रीः प्रीयतामिति । दीपदानं ततः कुर्यात्प्रदोषे च ततोल्पकम् १६ आमयन्स्व-
 स्य शिरसि सर्वांरिष्टनिवारणम् । दीपवृक्षास्तथा कार्याः शक्त्या देवगृहादिषु १७ चतुष्पथे स्मशाने च नदीपर्वतवेश्मसु । वृक्षमूलेषु गोष्ठे-
 षु चत्वरेषु गृहेषु च १८ वस्त्रैः पुष्पैः शोभितव्या राजमार्गस्य भूमयः । गृहेषु स्थापयेन्नानापकान्नानि फलानि च १९ नागवल्लीदलादी-
 नि रचयित्वा च निक्षिपेत् । शोभां कुर्याद्वाजमार्गे कमलैश्च विशेषतः २० तदभावेवंरादीनां कृत्वा तानि च शोभयेत् । एवं पुरमलं-
 कृत्य प्रदोषे तदनंतरम् २१ ब्राह्मणान्भोजयित्वादौ संभोज्य च बुभुक्षितान् । लक्ष्मीपुत्रिकादिकैः २२ अलंकृतेन
 भोक्तव्यं नववस्त्रोपशोभिना । ततोऽपराल्पसमये घोषयेन्नगरं नृप २३ अद्य राज्यं बलेल्लोका यथेच्छं क्रीड्यतामिति । यथेच्छं क्रीड्यतां
 बाला इत्यादेश्यं नृपेण तु २४ विलोक्य बालकक्रीडा नानासामग्रिसंयुताः । तेभ्यो दद्यात्क्रीडनकं ततः पश्येच्छुभाशुभम् २५ तैश्चे-
 त्प्रदीपितो वह्निर्न ज्वालां मुच्यते यदा । महामारीभयं घोरं दुर्भिक्षं वाथ जायते २६ बालशोके राजशोकस्तेषां हृष्टे नृपे सुखम् । बाल
 युद्धे राजयुद्धं रोदने बालकैः कृते । अवश्यमेव भवति वर्षाद्वाष्ट्रविनाशनम् २७ यष्टिकादिकृतानश्वान्यदा रोहति बालकाः । तदा राज्ञो
 जयो वाच्यः परराष्ट्रं विमर्दयेत् २८ यदा क्रीहति बालाश्चल्लिंगं धृत्वा करादिषु । तदा प्रसिद्धनारीणां व्यभिचारः प्रजायते २९ अन्नं यदा-
 गोपयति क्रीडने बालका जलम् । दुर्भिक्षं वृष्ट्यभावश्च शीघ्रमेव प्रजायते ३० एवं बालकृतां चेषां बुध्या चास्य फलं वदेत् । लोकैश्चा-
 पि पुरे रम्ये सुधाधवलितान्जिरे ३१ गीतवादित्रसंजुष्टे प्रज्वालितसुदीपके । अन्योन्यप्रीतिसंयुक्ते दत्ततालनके जने ३२ तांबूलहृष्टहृदये
 कुंकुमाक्षतचर्चिते । दुकूलपट्टवसनैर्नेपथ्यैः स्वर्गहीरजैः ३३ मित्रस्वजनसंबन्धिस्वज्ञातींश्च प्रपूजयेत् । बलिराज्ये प्रकर्तव्यं नरैर्वारांगनादिक-

म् ३४ अक्षक्रीडनक घेतद्वलिराग्ये न दोषभाक् । आत्मनो यस्य सौख्यायै परबुःखाकर कृतम् ३५ वारांगनादिगमन स्थथास्थथादिमक्षण
 म् । अन्यावरघृतिश्चापि घृताद्य घ न दुप्यति ३६ एवं तु सर्वथा कार्यो बलिराग्ये महोत्सवः । जीवहिंसासुरापानमम्यगमनं तथा ३७
 चौर्य विश्वासघातश्च पंचेतानि मुनीश्वराः । बलिराग्ये तु नरकद्वाराण्युक्तान्यतस्त्यजेत् ३८ ततोर्द्धरात्रसमये स्वयं राजा ब्रजेत्पुरम् । अवलोकयि
 त्पुर्यां पद्मामेव शनैः ३९ महतानूर्यघोषेण ज्वलन्निर्हस्तदीपकैः । हर्म्यशोभासुख यावत्कृतकैरश्वकैर्नरैः ४० बलिराग्यप्रमोद घ दृष्ट्वा सपुर-
 मात्रजेत्वाएव गते निशीथेघ जने निद्राद्वंलोचने ४१ तावन्नगरनारीभिः शूर्पटिठिमवादनैः । निष्कास्यते प्रदृष्टाभिरलक्ष्मीः स्वसृदांगणात् ४२ येवै
 ष्णवाऽवैष्णवा वा बलिराग्योत्सवं नराः । न कुर्वति घृया तेषां घर्माः स्युर्नात्र सशयः ४३ दृढेकजनीयोगे दर्शं स्यात्तुपरेहनि । तदा विहाय पूर्वेषुः
 परेहि सुत्तरात्रिका ४४ इति लक्ष्मीव्रत सपूर्णम् ॥ अप मार्मशीर्षमावास्यायां गीरीतपोव्रतम् ॥ सुत उवाच । इंद्राणी प्रांजलिभृत्वा स्व
 पतिं वाक्यमप्रवीत् । एकव्रत समाचक्ष्व पुत्रपौत्रसुस्रमदम् । इति वाक्य तदा श्रुत्वा ध्रुवाष वचन शचीम् । शृणु चार्थिणि सकल यन्मया
 सुकृतं कृतम् ॥ बृहस्पतेस्तु जनकः पृष्ट प्राहांगिराः सुधीः । तद्व्रतं कथयाम्यथ सद्यः सुसकर परम् ॥ पतिपुत्रसुखावासिर्जायते जग
 ति स्थिरा । गीरीमीत्यर्थमेवादी स्त्रीभिर्यक्रियते तपः ॥ गीरीतप इति ख्यातं तस्मात्तद्व्रतमुच्यते । तस्मात्स्त्रिया तपोभिश्च तोपणीया शिव
 प्रिया ॥ आदौ मार्गशिरे मासि ब्रमावास्यादिने श्रुमे । गृह्णीयाभियमं मत्र दंतयावनपूर्वकम् । उपवासस्य नक्तस्य गीरीशमीतये मुदा ॥ ई-
 शार्द्धांगस्थिते देवि करिव्येह व्रत तव । पतिपुत्रसुखावासिं देहि देधि नमोस्तु ते- नियममंत्रः ॥ ततो मध्याह्नसमये स्नात्वा नथादिपु
 ब्रती । सूर्यायार्घ्यं ततो दत्त्वा ध्यात्वा गीरीश्वर हरम् ॥ अहं देव व्रतमिदं कर्तुमिच्छामि शाश्वतम् । तवाज्ञया महादेव तत्र निर्वहण

कुरु ॥ उक्तैव नियमं गृह्णन्वर्षाण्येव तु षोडश । गृहमागत्य पूजार्थमुपचारान्प्रकल्पयेत् ॥ शिवालयं ततो गत्वा शिवं संपूजयेत्सुधीः ।
 गौरीमभ्यर्चयेत्पश्चाद्धिधिना येन तं शृणु ॥ पार्वती तु ततः पादौ जान्वाडैर्भवतीति च । जंघयोरंधिकेत्येवं गुह्यं गिरिशवल्लभा ॥ नाभिं गंभी
 रनाभीति अपर्णेत्युदरं पुनः । महादेवीति हृदये कंठे श्रीकंठकामिनी ॥ मुखे षण्मुखमातेति ललाटे लोकमोहिनी । मेनकाकुक्षौ रक्षेति शि-
 रस्यभ्यर्चयेत्ततः ॥ दक्षिणे गणपः पूज्यो वामे स्कंदः सवाहनः । धूपदीपादिनैवेद्यं कृत्वा नत्वा प्रदक्षिणाम् ॥ फलेनार्घ्यं ततो दत्त्वा-
 ध्यात्वा देवीं महेश्वरीम् । कृत्वा ताम्रमयं पात्रं मृन्मयं वैणवं तथा ॥ अष्टतंतुमर्थी वर्ती तस्मिन्पात्रे निवेशयेत् । घृतेनापूर्यं गव्येन तत्पा-
 त्रं विमलेन च ॥ दीपमुज्ज्वालयेत्पश्चाद्यावत्सूर्योदयो भवेत् । एवं संक्षिप्य तां रात्रीं जागरेण समन्वितान् ॥ ब्राह्मे सुहूर्ते चोत्थाय पूजये-
 द्विजदंपती । कुर्यादौर्भाग्यदलिनीं पापाग्निशमनी तदा ॥ पक्वान्नेन गुडान्नाद्यैः पूर्णापुर्णफलप्रदाम् । ऋतूद्भवैः फलैश्चैव घृशिकातिलतंडु-
 लैः ॥ सौभाग्यष्टकसंयुक्तं पात्रं कुर्याच्च धातुकम् । तस्योपरि स्थितं दीपं पूजयेत्तिथिनामतः ॥ सुवासिनी वचो ग्राह्यं दीपं सूर्याय दर्श-
 येत् ॥ यावत्कलकलाशब्दं कुर्वते बककाककाः । तावत्पुरस्तात्कर्तव्यं कीर्तनं च तदग्रतः ॥ उत्तिष्ठते यदि नगाद्धिंगाश्चारुलोचने । तदा-
 कर्णनमात्रेण सौभाग्यं व्रजति स्त्रियाः ॥ अतएव व्रते नारी पश्चादुत्थापयेच्च तान् । तिथिमेकां समाप्यैवं दंपती भोज्य शक्तिः ॥ परिधा-
 य स्वलंकृत्य वासोभिर्भूषणजनैः । माल्यैः सुगंधैर्विविधैः फलसिंदूरकुंकुमैः ॥ संतोष्य समनुज्ञाप्य स्वयं भुञ्जीत बंधुभिः । एवं द्वितीये
 वर्षे च नंदाद्याश्च चरेत्तिथिः ॥ वर्षे वर्षे क्रमादेवं द्वितीयादिषु चाचरेत् । एवं षोडश वर्षाणि कुर्वेत्तद्व्रतमुत्तमम् ॥ पश्चादुद्यापनं कुर्याद्व्रतसंपुर्ण-
 हेतवे ॥ मार्गशीर्षेथ संप्राप्तेमासे गौरीश्वरप्रिये । पौर्णमास्यांदिने रम्ये निमंज्य ऋषेष्टदंपतीन् । मध्याह्निष्टदले पद्मे गौरीनारीसमर्चयेत् । यथोक्तेन

विधानेन पुष्पश्रुपादिभिस्तथा । सोहलीभिश्च कासारैः पूपापूपैश्च भामिनि । पायसेन घृतेनापि शर्करामोदकैस्तथा । पुरयित्वाधैष्टस-
 ख्यान् धातुमृन्मयसंकटान् । दंपतीन्मोजयित्वा तु तेभ्यो दद्याद्यथाविधि ॥ अलकृत्य यथाशक्त्या गौरीमेप्रीयतामिति । गुरवे द
 क्षिणोपेता गौरी कनकनिर्मिताम् ॥ दद्यान्नेतु सवत्सां च दक्षिणावन्नसप्तताम् । अन्यान्यपि यथाशक्त्या दद्याद्दानानि भामिनि ॥ यद्य
 दिष्टमं लोके तत्तदेयं द्विजन्मने । चापत्यं मानुषो ज्ञात्वा सपत्स्वपि च सुदरि । षोडशाब्दव्रतमिदं कुर्याद्वयं हि भक्तितः ॥ गौरीतपो-
 व्रतमिदं या करोतीह भामिनी । नार्ये यौवनकाले वा वार्षिके वा हरिम्रिये ॥ तस्यां सौभाग्यमहुलं घनधान्यसुतान्वितम् । भवेदव्या
 इतीश्वर्यं भर्तृसौर्यं न सराय ॥ दुर्लभं मानुषं जन्म तत्रापि द्विजबन्मता । सदाचारपत्वं च तत्रापि तु विशिष्यते ॥ एवं वारत्रय या
 स्त्री कुरुते व्रतमुत्तमम् । मातापित्रोः प्रिय चापि प्राश्रुयाच्छुद्धवंशताम् ॥ निर्मलं जन्मनो वापि मनसश्चापि सपदः । कर्मते शुभतेज
 स्य पतिपुत्रसमन्विता । इह भोगान्यथाकामं मुक्त्वा स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ इत्यगिरोवधनमाप्यपुरा पुराण गौरीतपोव्रतमिवं विदधे यये
 च्छम् । तस्य प्रभावयशतः सुलभं स्वराग्यं सौर्यं हि सर्वमहुलं पतिपुत्रयुक्तम्-इति ॥ निलाद उवाच । उद्यापनविधिं वक्ष्ये व्रत सांग म
 वेद्यथा । सुराष्टसुनीनां च दुर्लभं तद्विधिं शृणु ॥ पर्वण्याशयुजस्यति पायसं च घृतसुतम् ॥ नक्तं सुजीतं शुद्धात्मा ओदनं चैक्षवा-
 त्वितम् ॥ आशयुजस्यति कार्तिके पर्वणि, अमावास्यायां कार्तिकेति दर्श इत्यर्थः, ऐक्षवं इक्षुरसः ॥ शर्वर्यते शुचिर्भूत्वा निख्वनं दत्त्वा
 मनम् । मुक्त्वा चैतन्महादेव नत्वा भक्तियुतो व्रती ॥ अहं देवव्रतमिदं कर्तुमिच्छामि शान्धतम् । तवाज्ञया महादेव तत्र निर्वहणं कुरु ॥

१. पत्रात्कं तु चैत्रेव गौरीतपोव्रतस्यमिति, अत्रापि तिलाकोश्या महाव्रतापलायकं इत्युक्तं एतत् तिलाकोली महाव्रतस्योपदेश्येनापोहविवापयमिति विशेषो इत्यपदे ।

उक्तवैवं नियमं गृह्णन्वर्षाण्येव तु षोडश । तिथीः प्रतिपदाद्यास्तु पारयिष्याम्यनुत्तमाः ॥ ततो मार्गशिरे मासि प्रतिपद्यपरे ऽहनि ।
उपवसेद्गुरुं पृष्ठा महादेवं स्मरन्मुहुः । महादेवं स्मरन्प्रान्नभस्त्रेच्छान्नविग्रहान् । षोडशाष्टौ तदर्धं वा दंपतीश्च निमंत्रयेत् ॥ देवं
च नक्तमासाद्य दीपान्प्रज्वाल्य षोडश । पशुनाथं महादेवं भक्त्या नत्वा निवेदयेत् ॥ आचम्य च गृहं गत्वा महादेवं स्मरन्क्षितौ ।
शुचिवस्त्रास्तृतायां तु निराहारो निशि स्वपेत् । अथोदये सहस्रांशोः स्नात्वा चादाय दीपकान् । नैवेद्यं स्नपनाद्यं च गृह्य गच्छेच्छिवाल्यम् ॥
स्नापयेत्पंचगव्येन घृतेन तदनंतरम् । मधुना च तथा दध्ना भूयश्च पयसा तथा ॥ रसेन चाथ खंडेन फलैश्च स्नापयेत्पुनः । तिलांबुना
ततः स्नाप्य पश्चाद्गुण्णेन वारिणा ॥ लेपयेत्सुधनं पश्चात्कर्पूरगरुचंदनैः । एवं संपूज्य तं भक्त्या हेम प्रख्यैर्व्रजेद्गृहम् । -हेम सुवर्णपुष्प-
म् ॥ नानाफलैश्च संपूज्य दद्यान्नैवेद्यमेव हि । गृहं गत्वा यथान्यायं हिरण्यरेतसं विभुम् ॥ जातेवेदं समाधाय तर्पयेत्तिलसर्पिषा । ब्र-
तिनश्च तथाचार्यं मिथुनानि च भोजयेत् ॥ हेमवस्त्रादिदानानि यथाशक्त्या तु दापयेत् । एवं विसृज्य तान्सर्वान्सार्द्धं बुधुजनैः सह ॥
पीत्वादौ पंचगव्यं च दृष्टो भुंजीत वागतः । यत्किंचिदतदुद्दिष्टं महादेवमुदीरयेत् ॥ प्रारंभे च विधिं कुर्याद्दरिद्रो वा धनेश्वरः । वितसा-
मर्थतश्चैव प्रतिमासं ततश्चरेत् ॥ स्वल्पवित्तो ऽथवा कंश्चित्पुष्पादौ कार्तिकावधि । नक्तं कृत्वा त्वमावास्यां प्रागुक्तविधिना ततः ॥ प्र-
तिपद्यामुपोष्यैवं पंचगव्यं पिबेच्छुचिः । महादेवं स्मरन्सार्द्धं भक्त्या भुंजीत लिंगिभिः ॥ मासस्य कार्तिकस्यांते कृत्स्नं प्राग्विधिनाचरे-
त् । नंदायां च द्वितीयायां शुभतिथ्यामुपोषयेत् ॥ एवं पौषे तु संप्राप्ते प्रतिपन्नकमाचरेत् । द्वितीयाब्दे द्वितीयायामुपवासं समाचरेत् ॥
आददीत तिथिं चैकां मासे तथापरम् । पूर्ववत्संत्यजेत्पौषं प्रत्यब्दं चैवमाचरेत् ॥ एवं षोडशवर्षे तु क्रमेणैवमुपोषयेत् । पूर्ववद्दे-

वम्यर्च्यं कुरानु घाम्नि तर्पयेत् ॥ उमामहेश्वरप्रीत्यै दद्यात्प्रो घ द्वित्राय च । संपुण्य हेमवस्त्रार्थैर्यथाशक्त्या तु दक्षिणाम् ॥ छत्रोपान
 हस्तुमात्र दद्यात्चेभ्यः पृथक्पृथक् । भोजयेत्तान्विसृज्यैव मियुनानि च षोडश ॥ ब्राह्मणाश्च यथाशक्त्या भोजयेद्देदपारमान् । एव महा
 व्रत चैव ब्रह्मन्नस्याधमर्षणम् ॥ वाचकाः श्रावकाश्चैव श्रोतारो व्रसिनश्च ये । भवति पूण्यसंपुष्पास्तद्वृताभिमुखाश्च ये ॥ इति श्रीहिमाद्रौ
 कालिकापुराणे गौरीतपोव्रत सोद्यापन संपूर्णम् ॥ ॥ अथ सोमवत्यमावास्याव्रतम् ॥ शस्त्रः-अमासोमसमायोगे श्राद्ध यद्यत्र लम्प्य
 ते । तीर्थे कपिलधारे ऽस्मिन् गंगायां पुष्करे तथा ॥ दिव्यातरिक्षभौमानि यानि तीर्थानि सर्वश । तान्यत्र निवसिष्यति दर्शं सोमदि-
 नान्विते ॥ अमावास्या तु सोमेन सप्तमी भानुना सह । चतुर्थी भूमिपुत्रेण सोमपुत्रेण चाष्टमी ॥ षतस्रस्तिथयः कृष्णा सूर्यग्रहणस-
 त्रिमाः । स्नान दान तथा श्राद्ध सर्वत्राक्षय भवेत् ॥ त्रिपिवासरयोर्योगो यथाकाले भवेद्यदि । मान्वते वाय मध्याह्ने पुण्यकालः स
 नान्यथा ॥ अत्र विष्णुपूजनमुत्तमम् । तत्र सकल्पः ॥ तिथ्यादौ संकीर्त्य, ममेहास्यां सोमवत्यमायां सकलपापक्षयार्थं पुत्रपौत्राद्यभिवृ
 द्धयर्थं जन्मजन्मन्यवैषव्यसततिषिर्जीवितपरमसौभाग्यप्राप्तिकामा अश्वत्यमूले लक्ष्मीसहितब्रह्मशिवसहितविष्णुपूजां तद्गतया अमासोम-
 पूजनमश्वत्यपूजन घ करिष्य इति ॥ अथ पूजा ॥ शंताकारमिति ध्यानम् ॥ विश्वव्यापक विश्वेश कृपया दीनवत्सल । मयोपपादितो
 पूजां गृहाणेमां हि माधव । सहस्रशीर्षेत्यावाहनम् ॥ [मूळानि ब्रह्मणो यस्य ऋग्वेदांगानि पृथवाः । फळानि यज्ञशास्त्रा च नारायण
 दर्पां कुरु] सूर्यकोटिप्रमानाय सर्वव्यापिन् रमापते । आसन कल्पित मत्तया गृहाण पुरुषोत्तम । पुरुषपर्वेदमित्यासनम् ॥ नारायण
 बगव्यापिन् जगदानदकारक । विष्णुक्रांतादिसयुक्त गुरु पाथं मयापितम् । एतावानस्येति पाथम् ॥ फलंगंघाक्षतैरुक्त पुष्पपुगसमन्वितम् ।

अर्घ्यं गृहाण भगवन् विष्णो सर्वफलप्रद । त्रिपादूर्ध्वमित्यर्घ्यम् ॥ कर्पूरैरालवंगादिशीतलं सलिलं प्रभो । रमास्मण कृष्ण त्वमा-
चम्यं प्रतिगृह्यताम् । तस्माद्भिरालेत्वाचमनीयम् ॥ पंचामृतं मयानीतं पयो दधि घृतं मधु । शर्करागुडसंयुक्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ।
पंचामृतस्नानम् ॥ गंगो कृष्णा गौतमी च कावेरी च शतह्रदा । ताभ्यः पानीयमानीतं स्नानार्थं प्रति० । यत्पुरुषेणेति स्नानम् ॥ पीत-
वासस्त्वयि विभो मया यत्समुदाहृतम् । वासः प्रीत्या गृहाणेदं पुरुषोत्तम केशव । तंयज्ञमिति वस्त्रम् ॥ उपवीतं सोत्तरीयं मया दत्तं
सुशोभनम् । विश्वमूर्ते गृहाणेदं नारायण जगत्पते । तस्माद्यज्ञैर्युपवीतम् ॥ अथत्थ ह्रुतभुग्वास गोविंदस्य पदाश्रय । अशेषं हर मे
पापं वृक्षराज नमोस्तु ते । सुभ्रवेष्टनम् ॥ मलयचलसंभृतं घनसारं मनोहरम् । विलेपनं सुरश्रेष्ठ चंदनं प्रति० । तस्माद्यज्ञात्सर्वद्रुत इति
गंधम् ॥ अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुंकुमाक्ताः सुशोभिताः । मया निवेदिता भक्त्या गृहाण परमेश्वर । अक्षतान् ॥ तुलसीजातिकमलमल्लिका-
चंपकानि च । पुष्पाणि हर गोविंद गृहाण परमेश्वर । तस्मादश्चेति पुष्पाणि ॥ वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाब्धो गंध उत्तमः । आग्नेयः सर्वदे-
वानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् । यत्पुरुषेणेति धूपम् ॥ चक्षुर्दे सर्वदेवानां तिमिरस्य निवारणम् । आर्तिवयं कल्पितं भक्त्या गृहाण जगदी-
श्वर । ब्राह्मणोस्येति दीपम् ॥ भक्ष्यभोज्यलेह्यपेयचोष्यखाद्यं मयाहृतम् । प्रीतये परमेशस्य दत्तं मे स्वीकुरु प्रभो । चंद्रमामनसइति नै-
वेद्यम् ॥ मध्ये पानीयम् । उत्तरापोशनम् । इदंफलंमयादेवेति फलम् ॥ पूगीफलमिति तांबूलम् ॥ हिरण्यगर्भेति दक्षिणाम् ॥ त्वद्रासा
भासते लोकः कोटिसूर्यसमप्रभ । नीराजयिष्ये त्वां विष्णो कृपां कुरु मम प्रभो । नीराजनम् ॥ मया कायेन मनसा वाचा जन्मशतार्जितम् ।
पापं प्रशमय श्रीश प्रदक्षिणपदेपदे । नाभ्याआसीति प्रदक्षिणाम् ॥ व्यक्ताव्यक्तस्वरूपाय सृष्टिस्थित्यंतकारिणे । आदिमध्यांतरहित विष्टरश्रवसे

नमः । सवासेति नमस्कारम् ॥ मूलतो ब्रह्मरूपाय मन्व्यतो विष्णुरुपिणे । अग्रतः शिवरूपाय ब्रह्मत्याय नमो नमः । यज्ञेनयज्ञमिति
 पुष्पाबलिम् ॥ नाममन्त्रेण अमासोमाश्वरपूजा ॥ अमाथी ष नमस्तुम्यसोमाय च नमोस्तु ते । उमयोः सगमे विष्णुपूजाफलमवाप्नुया-
 त् ॥ अनेन पोढ्योपचौरः पूजयेत् ॥ ततः मूलतो ब्रह्मरूपेतिमन्त्रेण अष्टोत्तरशतरलघातुफलाद्यर्पणपूर्वकाः १ को-
 र्याः । वायनम्-अमासोमन्त्रतस्यास्य संपूर्णरुद्रहेतवे । वायन ब्रिजवर्षाय सहिरण्य ददाम्यहम् । इतिवायनमन्त्रः ॥ यन्मया मनसा वाचा
 नियमात्पूजनं कृतम् । सर्वं संपूर्णता यातु तद्विष्णोश्च प्रसादतः-इति प्रार्थना ॥ (इद्विष्णुरिति मन्त्रेण पुरुषसूक्तेन वा तथा । पोढशीरुप
 चरिन्नाश्वर्ये विष्णु प्रपूजयेत्) साधारणपूजायां पीराणमन्त्रः-व्यकाव्यकस्वरूपाय सृष्टिस्थित्यतकारिणे । आदिमन्त्रांतहीनाय विष्टरश्रव
 से नमः । मूलतो ब्र० नमोनमः ॥ इति मन्त्राभ्यां पूजाकार्या । ततःप्रदक्षिणाःकार्याः १०८ ॥ अथ कथा ॥ सुत उवाच । शरत्ल्पेगते
 भीष्ममुपगम्य युधिष्ठिरः । कृतप्रणामो धर्मारमा हितं वचनमब्रवीत् १ युधिष्ठिर उवाच । हतेषु कुरुमुख्येषु भीमसेनेन कोपिना । तथा
 परेषु भूपेषु हतेषु युधि जिष्णुना २ दुर्याकिन कुमन्त्रेण जातोऽस्माकं कुलक्षयः । न संति मुवि भूपाळा वालुहृद्ब्राह्मराहते ३ अवशिष्टा वय
 पंच वंशे भारतसंबन्धके । एकातपत्रमपि च रण्यं मद्भ न रोषते ४ जीविते मे सुगुप्ता स्यान्मृते न सुगतिः कश्चिद् । दृष्ट्वा संततिविच्छेदं संता
 पो इदयेनिराम् ५ अश्वत्थामान्निर्दग्धो पुष्टरागर्मसमकः । अतो मे द्विगुणं दुःखं पिबिच्छेददर्शनात् ६ किं करोमि ह्य गच्छामि पितामह
 यदाधुना । येन संपद्यते सद्यः संततिश्चिरजीविनी ७ भीष्म उवाच । शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् । यस्य स्मरणमत्रिण
 संततिश्चिरजीविनी ८ अमावास्या यदा पार्यं सोमवारयुता भवेत् । तस्यामश्वत्यमागत्य पूजयेच्च अर्नार्दनम् ९ अष्टोत्तर शतं कर्माणि वि

नृक्षे प्रदक्षिणा । तावत्संख्यान्पुपादाय रत्नधातुफलानि च १० व्रतराजमिदं राजन्विवृणोः प्रीतिकरं शुभम् । उत्तरां कारय प्राज्ञ गर्भो जी-
 वमवाप्स्यति ११ भविष्यति गुणी पुत्रस्त्रिषु लोकेषु विश्रुतः । श्रुत्वा पितामहवचः प्रत्युवाच युधिष्ठिरः १२ युधिष्ठिर उवाच । तद्व्रतं व्र-
 तराजाख्यं विस्तरेण प्रकाशय । केन प्रकाशितं मर्त्ये केनेदं विहितं विभो १३ भीष्म उवाच । आस्ते या सर्वविरुघाता कांतिसंज्ञा महा-
 पुरी । रजताचलसंकाशसौधसंधैर्विराजिता १४ सुवेषैर्नागरजनैर्नारीभिरुपशोभिता । ब्रह्मक्षत्रियविद्यूद्धैः स्वस्वकर्मरतैर्वृता १५ रूपचातुर्यव-
 र्याभिर्वेश्याभिः समलंकृता । अलकेव कुबेरस्य शक्रस्येवामरावती १६ तेजोवतीव रत्नाढ्या पावकस्य महापुरी । तत्र राजा रत्नसेनो बभूवा-
 मितविक्रमः १७ तस्मिन्वसति भूपाले जनानंदकरे शुभे । तस्य राज्येऽवसद्धिप्रो देवस्वामीति विश्रुतः १८ तस्य स्त्री रूपसंपन्ना नाम्ना धनवती
 शुभा । यथार्थनामधेया सा लक्ष्मीरिव सविग्रहा १९ तस्यां संजनयामास सप्त पुत्रान्गुणान्विताम् । एकां दुहितरं स्म्यां नाम्ना गुणवतीं नृप २०
 कृतदाराश्च ते पुत्रा विहरंति यथासुखम् । कन्या कुमारिका चासीदनु रूपप्रियार्थिनी २१ अत्रांतरे द्विजः कश्चिद्द्विद्विषार्थं समुपागतः । दीप्यमा-
 नः स्वतेजोभिर्मूर्तिमानिव पावकः २२ द्वारदेशमुपागत्य प्रयुयोजाशिषं तदा । देवस्वामिस्तुषाः सप्त समुत्थाय ससंभ्रमम् २३ भिक्षां प्र-
 त्येकमानिन्दुर्दुस्तस्मै द्विजन्मने । अवैधव्याशिषः प्रादात्ताभ्यः सौभाग्यसंपदम् २४ ततो गुणवती मात्रा प्रहिता सहभिक्षया । विप्राय भि-
 क्षां प्रददौ कृत्वा पादाभिवंदनम् ॥ आशिषं च ददौ विप्रः शुभधर्मवती भव २५ सा वै लक्ष्यं गुणवती श्रुत्वा प्रत्याययौ गृहम् । मात्रे
 निवेदयामास ह्याशिषं तेन योजिताम् २६ श्रुत्वा धनवती पुत्रीं करे धृत्वा समाययौ । प्रणतिं कारयामास पुनस्तस्मै द्विजन्मने २७ त-
 त्त्वाशिषमुच्चार्य विप्रस्तामभ्यनंदयत् । श्रुत्वाशिषं धनवती सचिता प्रत्युवाच ह २८ धनवत्युवाच । प्रसीद भगवन्विप्र वचनं मेऽवधा-

रय । स्तुषाम्भ्यः प्रणवाभ्यो वा त्वया दृत्वा वराशिषः २९ अवैषव्यक्राः पुत्रसुखसौभाग्यसाधकाः । सुताया प्रणतार्यां मे विपरीतं त्व-
 योदितम् ३० भद्रे धर्मवतीभ्य इत्युदीर्य पुनः पुनः । आशीः प्रयुक्ता विप्रैर्ये कारणं वद तत्त्वतः ३१ द्विज उवाच । चन्यासि त्व घन
 वति प्रख्यातचरिता सुवि । यथायोग्या प्रयुक्त्येय मयाशीर्बुद्धिस्तव ३२ इयं सप्तपदीमध्ये वैषव्यत्वमवाप्स्यति । धर्माचरणमत्यर्थं कर्त
 व्यमनया शुभे ३३ अतो मयाशीर्दत्तेयं शुभधर्मवतीभव । श्रुत्वा घनवती वाक्यं चिंताकुलितचेतसा ३४ उवाच वदन दीनं प्रणिपत्य
 पुनःपुनः । घनवत्युवाच । उपाय वेत्सि विभ्रद्र वद शीघ्रं दद्यां कुरु ३५ (यथापायस्तु न भवेत्किं करोमि दयानिधे) ॥ द्विज उवाच । य-
 दाऽऽगता भवेत्सोमा सृहे वै तव सुंदरि । तस्याः पूजनमात्रेण भवेद्वैषव्यनाशनम् ३६ घनवत्युवाच । का सा सौमा त्वया प्रोक्ता का
 जाति कुत्र संस्थितिः । यदोगमनमात्रेण भवेद्वैषव्यभंजनम् ॥ एतद्ब्रह्म महाभाग न कालो विस्तरस्य मे ३७ द्विज उवाच । सोमा सा र-
 जकीजातिः स्थितिस्तस्याश्च सिंहले । सा वेदायाति ते वेदम तदा वैषव्यभंजनम् ३८ इत्युक्त्वा ब्राह्मणोऽप्यत्र गतो भिक्षाप्रतीक्षया । घनव
 त्यपि पुत्रेभ्यः प्रोवाच वचन तदा ३९ घनवत्युवाच । इय दुर्ललिता पुत्रा स्वसा गुणवती शुभा । सोमाममनमात्रेण भवेद्वैषव्यमजनम्
 ४० अस्ति यस्य पितृभक्तिर्मातृवर्षघनगीरवम् । स प्रयातु सहस्वसा सोमामानयितुं हृतम् ४१ पुत्रा ऊचुः । ज्ञात मातस्तव स्वातं पु
 त्रीस्त्रिहवरांगतम् । यात देशांतरं पुत्रोः प्रख्यापयसि दुर्गमम् ४२ अतरेदुस्तरः सिन्धुः शतयोजनविस्तरः । अशक्य ममनं तत्र न क्षमा ग
 मने नयम् ४३ देवस्वम्युवाच । अपुत्रः सप्तभिः पुत्रैरहं यास्यामि सिंहलम् । आनयिष्यामि तां सोमां पुत्रीवैषव्यनाशिनीम् ४४ पूर्व-

१ यस्या जागवन्नामैषति पठितरपुरुषः सभासः । २ सो पुत्राः इर्गर्ग (अपि) देशांतरं पातेति परब्रह्माण्डपपति वचन स्वातं (अगोमर्ग) आनयिष्यम्यः ।

वादिनि सक्त्रो देवस्वामिनि तत्क्षणे । शिवस्वामी कनिष्ठस्तु पुत्रः प्रोवाच संमतः ४५ तात मा वद चैवं त्वं रोषावेशवशंगतः । मयि तिष्ठ-
 ति कः शक्तो गंतुं द्वीपं हि सिंहलम् ४६ इत्युक्त्वा सहस्रोत्थाय प्रणम्य शिरसा मुदा । प्रतस्थे सहितः स्वस्रा द्वीपं सिंहलसंज्ञितम् ४७ स
 कियद्भिर्दिनेर्गत्वा तीरं प्राप सरित्पतेः । तर्तुं तमंबुधिं तत्र प्रयत्नमकरोद्विजः ४८ स ददर्श सुविस्तीर्णं न्यग्रोधद्रुममंतिके । तत्कोटरे सुखा-
 सीना गृध्रराजस्य बालकाः ४९ तत्पादपतले स्थित्वा ताभ्यां नीतं तु तद्दिनम् । शावकानां कुते गृध्रो गृहीत्वा शिशुभोजनम् ५० शाव-
 कास्तु न वै गृध्राद्भोजनं जग्धिरे भृशम् । पप्रच्छ बालकान्पृथ्वाश्रित्वाकुलितमानसान् ५१ गृध्रराज उवाच । कथं न भुंजते पुत्रा भवंतः
 क्षुधिता अपि । आनीतं कोमलं मांसं भवद्योग्यमिदं मया ५२ शावका ऊचुः । एतद्भक्षतले तात मानवावत्र तिष्ठतः । अस्वीकृत्य तयोस्तात
 कथं भुंजामहे वयम् ५३ एतच्छ्रुत्वा स गृध्रस्तु करुणाहृतचेतसः । तयोरंतिकमागत्य वचनं समभाषत ५४ गृध्रराज उवाच । जातस्तु
 युवयोः कामो वक्तव्योऽत्र मम द्विज । क्रियते सर्वथा विप्र भोजनं कर्तुमर्हसि ५५ द्विज उवाच । सिंहले गंतुकामोऽहं जलधेः
 पारमद्य वै । सोमागमनमिच्छामि स्वसृवैधव्यनाशनम् ५६ गृध्रराज उवाच । पारसुत्तारयिष्यामि जलधेः प्रातरेव हि । सोमागृहमपि
 तव दर्शयिष्यामि सिंहले ५७ ततो राज्यां व्यतीतायामुदिते तु दिवाकरे । पारसुत्तारितौ तो तु गृध्रराजेन वेगिना ५८ सिंहलद्वीपमागत्य
 स्थितौ सोमागृहांतिके । ततः प्रत्यूषसमये संमृज्यांगणमंडलम् ५९ लेपनं चक्रतुस्तस्या दिवसे दिवसे शुभम् । एवं विदधतोस्तत्र
 पूर्णः संवत्सरो गतः ६० स्नुषाः पुत्रान्समाहूय सोमा पप्रच्छ विस्मिता । मार्जनं लेपनं कोऽत्र करोति मम कथ्यताम् ६१ एकदैवाथ ज-
 गदुः सर्वाः कृतमिदं नहि । ततः कदाचिद्रजकी निभृता संस्थिता निशि ६२ ददर्श ब्राह्मणीं कन्यां मार्जयंतौ गृहांगणम् । लिपंतमंगणं

प्राप्तं धातरं च शुचिव्रतम् ६३ सोमा पप्रच्छ ती मत्वा की युवां कचपतां मम । उषष्टुस्ती तदा सोमामावां ब्राह्मणपुत्रकी ६४ सोमो-
 वाच । दग्धास्मि घत नष्टास्मि ब्राह्मणो गृहमार्नकी । कां गतिं वत यास्यामि पापादस्मादसशाय ६५ पापाजातिरहं स्याता रजकी सवर्यां द्विज ।
 कथं त्व ब्राह्मणो भूत्वा विरूढ मे चिकीर्षसि ६६ शिवस्वाम्युवाच । एषा गुणवती नाम स्वसा मम सुमध्यमा । अस्याः सप्तपदीमण्ये
 त्रेयण्य संपरत्स्यते ६७ तव सान्निध्यमात्रेण मवेद्वैद्यद्वयमजनम् । अतो हेतोः सह स्वसा दासकर्म करोमि ते ६८ सोमोवाच । अतःपर न
 कर्तव्यं यास्यामि तव शासनात् । इत्युक्त्वा गृहमागत्य स्तुपाम्य प्रत्युवाच ह ६९ यः कश्चिन्मम राज्ये ऽस्मिन्प्रियते मानव क-
 चिवत् । तेव रक्षणीयो ऽसौ यावदागम्यते मया ७० कस्यचिद्वचनात्कोपि न दग्धव्यः कषघन । तेयत्युक्त्वा स्तुपामिः सा सोमा याता
 महाबुधिम ७१ पारमुच्चारयामास क्षणेन द्विबपुत्रकी । स्वयमाकाशमार्गेण सोत्तत्तार महार्णवम् ७२ प्राप्ताः कांषीपुरीं सर्वे निभेपासत्प्रमा-
 यतः । सोमां दृष्ट्वा घनवती हृष्टा पूजामपाकरोत् ७३ अत्रतिरे शिवस्वामी तदा देशतरात्स्वसुः । सदृशं वरमानेहं जगामोज्जयिर्नी प्र
 ति ७४ आनिनाय वर तत्र देवशर्मसुतं सुधी । ब्राह्मण स्त्रशर्मणि गुणिन सदृश स्वसुः ७५ तत सा रजकी सोमा वैवाहिकमयाकरोत् ।
 सुलभे च सुनक्षत्रे देवस्वामी तु कन्यकाश्च ७६ ददौ तस्मै गुणवती गुणिने स्त्रशर्मणि । ततो वैवाहिकेर्मिर्त्रिर्ह्यमाने द्रुताशने ७७ ततः सप्तपदी-
 मण्ये स्त्रशर्मा मृतस्तदा । स्त्रदुर्वीघवाः सर्वे स्थिता सोमा निराकुला ७८ आक्रन्दुश्च महानासील्लोकानां तत्र पश्यताम् । गुणवत्ये च सा
 तूर्णं व्रतराजप्रभावजम् ७९ पुण्यं सकल्प्य विधिवद्ददौ मृत्युविनाशनम् । स्त्रशर्मापि तस्माच्च व्रतराजप्रभावतः ८० आससाद् तवा जीवं
 सुमत्स्वसृसोत्पितः । एवं विवाहं निर्वर्त्य व्रतराजे निवेद्य च ८१ आमंडप तां घनवतीं सोमा प्रापाद्बृहप्रति । एवं सा रजकी सोमा नी

वयित्वा मृतं द्विजम् ८२ चचाल हर्षसंपूर्णा पूर्णकामा स्वर्गदिम् । अत्रांतरे गृहे तस्याः प्रथमं तनया मृताः ८३ पुनः स्वामी मृतस्त-
 स्या जामाता च ततो मृतः । आगच्छंत्यास्तदा तस्याः सोमवारान्विता तिथिः ८४ अमावास्या बभूवाथ मृतसंजीवनीतिथिः । सा द-
 दर्श जलोपतिं वृद्धां कांचित्स्त्रियं तदा ८५ तूलभारभराक्रांतां क्रंदमानां सुदुःखिताम् ॥ वृद्धोवाच । अवतारय मे पुत्रि तूलभारं शि-
 रःस्थितम् ८६ एतद्भारभराक्रांतां क्रंदमानां सुदुःखिताम् ॥ सोमोवाच । अमावास्याद्य हे वृद्धे सोमवारयुतातिथिः ८७ तूलकं न स्पृशा-
 म्यद्य नियमोऽयं मया कृतः । पुनर्ददर्श यांती सा मूलभारवतीं स्त्रियम् ८८ सा उवाच ततः पुत्रि मूलभारो महानिति । अवतीर्थं क्षणं तिष्ठ
 संगे यास्याम्यहं तव ८९ सोमोवाच । अद्य मूलं तथा तूलं न स्पृशामि कदाचन । ततोऽश्वत्थतरुं प्राप्य नदीतीरभवं शुभम् ९० स्नात्वा विष्णुं
 समभ्यर्च्य शर्कराभिः प्रदक्षिणाम् । सा चकार महाभागा तदैवाष्टोत्तरं शतम् ९१ भीष्म उवाच । यदा प्रदक्षिणां कर्तुं कृतं शर्करहस्तया ।
 तदा जीवितवंतस्ते जामातृपतिपुत्रकाः ९२ नगरं श्रीसमाकीर्णं तद्गृहं च विशेषतः । अथ याता महाभागा सोमा स्वभवनं प्रति ९३
 जीवितं वीक्ष्य भर्तारं पुत्राब्जामातरं तथा । अभिज्ञातान्समासाद्य जगाम कृतकृत्यताम् ९४ प्रणिपत्य स्नुषाः सर्वाः पप्रच्छस्तां तपस्विनीम्
 ९५ स्नुषा ऊचुः । मृतास्ते तनया देवि पतिजामातृबांधवाः । जीवितास्ते कथं देवि मृतास्ते च कथं वद ९६ सोमोवाच । गुणवत्यै मया दत्तं ब्र-
 तराजस्य पुण्यकम् । मृतास्ते तद्विपकेन पतिजामातृपुत्रकाः ९७ तूलकं न मया स्पृष्टं मूलकं च तथा स्नुषाः । अश्वत्थे विष्णुमभ्यर्च्य कृतास्तत्र
 प्रदक्षिणाः ९८ शर्कराहस्तया तत्र कृतमष्टोत्तरं शतम् । जीवितास्तत्प्रभविण अद्य जामातृपुत्रकाः ९९ सर्वाभिः क्रियतामद्य ब्रतराजो
 विधानतः । भविष्यति न वैधव्यं सौभाग्यं संभविष्यति १०० स्नुषास्ताः कारयामासुस्तथा सोमव्रतेश्वरम् । भुक्त्वा भोगान्चहूंस्तत्र पुत्रपौ-

त्रादिभिः सह १ वैश्व सर्वैः परिवृता विष्णुलीकमवाप सा । इत्येतत्कथितं पार्थ विस्तरेण मया तव । २ युधिष्ठिर उवाच । माहात्म्य व्रतराज
 स्य को विधिर्वन्द विस्तरात् । कर्तव्य केन भीष्मेन नारीभिः पुरुषेण वा ३ भीष्म उवाच । ऊमावास्या यदा पार्थ सोमवारान्विता भवेत् ।
 तदा पुण्यतमः कालो देवानामपि दुर्लभः ४ प्रातरूषाय व्रतिना स्नानं कार्यं जलाशये । स्नात्वा मौनेन कौशेय परिषाय व्रती ततः ५ गत्वा
 अश्वत्थदक्षस्य समीपं कुरुन्दन । अश्वत्थमूले कर्तव्या विष्णुपूजा समत्रका ६ व्यक्ताव्यक्तस्वरूपाय सृष्टिस्थित्यंतकारिणे । आदिमध्यांतही
 नाप यिष्टश्रवसे नमः-इति पूजामत्रः ७ मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरुपिणे । अग्रतः शिवरूपाय अश्वत्थाय नमो नमः ८ एवं संपूज्य
 गोविंद पीतवस्त्राक्षतैः फलेः । कुसुमैर्विधिविधैश्चैव मह्यभोज्यैस्तथाविधैः ९ अश्वत्थपूजनं कार्यं प्रोक्तमंत्रेण पांडव । अश्वत्थ द्रुतभुग्वास गोविं
 दस्य सदाश्रय । अशेष हर मे पापं दृक्षराज नमोऽस्तुते १० एव पूजाविधिं कृत्वा ततः कुर्यात्प्रदक्षिणाः ११ मौक्तिकैः कांशनेरीप्येहीरकैर्म
 णिमिरतया । कास्यपात्रेऽस्त्रात्रपात्रैर्भक्ष्यपूर्णैः पृथग्पृथक् १२ दृहीत्वा अमणं कार्यं यावत्प्रक्रमणं भवेत् । तावत्प्रदक्षिण कार्यं यावदष्टोत्तरं
 रातम् १३ समर्पितं च यद्ब्रह्ममर्षियद्भवे युगम् । सुवासिन्यश्च सपुण्याः सोमा संतुष्टिहेतवे १४ दत्त्वा धानं तु विप्रेभ्यो स्वयं मुञ्जीत वा
 ग्यता । एष ते कथितो भूप व्रतराजविधिर्मया १५ द्रोपदी च सुमद्री च कारयस्व तयोत्तराम् । उत्तरामर्थः स्वस्यस्तु जीवितं कर्मते चिरात् १६ यु
 धिष्ठिर उवाच । या स्वल्पविधवा नारी कांचनाद्यैर्विना कृता । सा कथं कर्मते पूर्णं व्रतराजफलं वद १७ भीष्म उवाच । फलैः पुण्येस्तथा भव्यैर्व-
 द्राद्यैरपि पांडव । कुर्यात्प्रदक्षिणावतं सापि पूर्णं कथेत्फलम् १८ व्रतमिदमस्त्रिंशत् नरेन्द्र विष्णोः द्रुतमनया हि पराक्रमस्त्वयापि । पतिस्तव
 नमिच्छती पुराधी सपदि करोतु न चात्र भिन्नमस्ति १९ शृणु पार्थ प्रवक्ष्यामि श्रुत्वापनयिधिं श्रुमम् । ये विना पूर्णता न स्याद्व्रतराजस्य

वै नृप १२० कारयेत्सर्वतोभद्रं तन्मध्ये कुंभमुत्तमम् । वृक्षराजः सुवर्णस्य पंचरत्नस्य वेदिकाम् २१ तन्मूले प्रतिमां विष्णोः सौवर्णीं च
 चतुर्भुजाम् । लक्ष्मीवाहनसंयुक्तां माषद्वयपलावधि २२ उपचारैरेनेकैश्च यथाविभवविस्तरैः । नैवेद्यैः पुष्पधूपैश्च दीपैश्च परितः स्थितैः २३
 रात्रौ जागरणं कुर्यात्प्रभाते होममाचरेत् । समिद्धिः पैष्पलाभिश्च पायसेन तिलैस्तथा २४ इदंविष्णवति मंत्रेण हुत्वा पुर्णाहुतिं चरेत् ।
 आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्वां च दद्यात्पयस्विनीम् २५ ब्राह्मणं वस्त्रभूषाद्यैः सदस्यं च प्रपूजयेत् । ऋत्विजो द्वादश्याः पूज्या घृतपायसभोज-
 नैः २६ उपवीतानि वस्त्राणि तेभ्यो दद्याच्चदक्षिणाम् । प्रणम्य दंडवद्भूमौ प्रार्थयित्वा विसर्जयेत् २७ एवं द्वादशवर्षे वा मध्ये चादौ समाचरे-
 त् । कृत्वा ह्युद्यापनं सम्यग्ग्रतराजफलं लभेत् २८ सर्वे निवेदयेत्पीठमाधार्याय सदक्षिणम् । अच्छिद्रं वाचयेत्पश्चात्स्वयं मुंजीत वाग्यतः १२९
 ॥ इति श्रीभविष्यो० सोमवत्यमावास्याव्रतकथोद्यापनं सं० ॥ अथ माघअमावास्यायामर्धोदयव्रतम् ॥ अमार्कपातश्रवणैर्युक्ता चेतपौषमाघ-
 योः । अर्धोदयः स विज्ञेयः कोटिसूर्यग्रहैः समः ॥ द्विवैवयोगः शस्तोयं न तु रात्रौ कदाचन-इति हेमाद्रौ ॥ अगस्त्य उवाच । भगवं-
 स्वमसादेन श्रुतोयं व्रतविस्तरः । अर्धोदयं तु मे ब्रूहि दुर्लभं सचराचरैः ॥ जीवितं प्राणिनां पुण्यं यदि चेद्भद्रसि प्रभो । कथं कार्यः कृते
 किं स्यात्फलं कथय षण्मुत्त ॥ स्कंद उवाच । श्रूयतां पुण्ययोगोऽयं दुर्लभोऽर्धोदयाह्वयः । तिर्यङ्मनुष्यदेवानां दुष्प्राप्यः सर्वकामदः ॥
 माघामायां व्यतीपाते आदित्ये विष्णुदैवते । अर्धोदयं तदित्याहुः सहस्रार्कग्रहैः समम् ॥ पुरा कृतं वसिष्ठेन जामदग्न्येन सुव्रत । सन-
 काधैर्मनुष्यैश्च बहुभिर्बहुविश्रुतैः ॥ अन्यैः सहस्रैश्च कृतं भुवि श्रेष्ठं तु कुंभज । दानानां यज्ञतीर्थानां फलं येन कृतं भवेत् ॥ ससागरा
 धरा तेन सप्तद्वीपसमन्विता । दत्ता स्यात्सर्वभावेन येन त्वर्धोदयः कृतः ॥ गंगागथाप्रयागेषु पुष्कराणां जले तथा । मानसादिषु यत्पु-

ण्य वीर्येणु खानदानतः ॥ तत्सम प्राण्यते विप्र व्रतेनानेन कुमभ । अश्वमेधयुत पुण्यमिष्टापूर्तेन यद्भवेत् ॥ अर्धादयः कृतो यैस्तु विवि
 द्येन कर्मणा । याति तस्य गृहे लक्ष्मीः सवतिश्चानपायिनी ॥ आयुर्यशोतिविपुल व्रतकर्ता फलं लभेत् । इद्रामियमलोकेषु नैर्कता-
 नामपापतेः ॥ वायोः कुबेरस्वेषशस्य लोकेषु चरतो व्रती । वसेच्चवार्कलोके च लोकपालैश्च सेवितः ॥ गोक्रीटिदानजं पुण्य सर्वतीर्थनिवा-
 मनम् । अर्धादयस्य पुण्यस्य कलां नार्हति पोटशीम् ॥ ऋर्लोकाधिपतिश्चैव सुवर्लाकाधिपस्तु यः । स्वर्लोकेऽथो जनानां च तपोलो
 क्तनेश्वरः ॥ महर्लकिं वसेन्नित्य यावदिन्द्राश्वत्थुर्दश । ततो हिरण्यगर्भस्य पुरुषो व्रतकारक ॥ सरपल्लोकाधिपः साक्षी लोकानां पुरुषो
 ऽप्ययः । अर्धादयप्रसादेन ब्रह्मलोके पसेत्तु सः ॥ तथा मानेन विष्णुत्वं ब्रह्मा रुद्रस्ततो भवेत् । शिवलोके गणेः पूज्यो देवराजसमन्वि
 तः ॥ वसेच्छक्रस्य लोके तु व्रतस्यास्य प्रमावतः । ततो विष्णुस्वरूपेण त्रैलोक्याधिपतिर्भवेत् ॥ शश्वचक्रगदाधारी वनमाली हरिः
 स्वयम् । व्रतप्रमावाहृदमीशो देवो नारायणो भवेत् ॥ अगस्त्य उवाच । स्कंद केन विधानेन कर्तव्य व्रतमुत्तमम् । अर्धादय मनुष्याणां
 नीवित दुर्लभं सुवि ॥ स्कंद उवाच । कृते कृत वसिष्ठेन त्रेतायां खुणा कृतम् ॥ द्वापरे धर्मराजेन कल्पी पूणादरेण च । अन्यैर्देवमनु
 ष्यैश्च देत्यश्च मुनिसत्तम ॥ कृतमर्थादयं सम्पक् सर्वकामफलप्रदम् । माचमासे कृष्णपक्षे पंचदश्यां रवेदिने ॥ वैष्णवेन तु ऋक्षेण व्यती-
 पाते सुदुर्लभे । पूर्वार्द्धे सगमे स्नात्वा शुचिर्भूत्वा समाहितः । सर्वपापविशुद्धयर्थं नियमस्यो भवेन्नरः । त्रिदेवस्य व्रतं देवाः करिष्ये सु
 किंद परम् । भवति सन्निधी मेघ त्रयोदेयास्त्रयोप्रयः-इतिनियममंत्रः ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशानां सौवर्णपल्लसंख्यया । शक्यायंत्रं ततः कुर्या-

दुपस्करसमन्वितम् ॥ देवतात्रयमुद्दिश्य कर्तव्यं भक्तिशक्तिः । ब्रह्मविष्णुशिवप्रतीत्यै दातव्यं तु गवां त्रयम् ॥ हिरण्यभूमिधान्यादिदानं
 विभवसारतः । दातव्यमाश्रयोपेतं ब्राह्मणेभ्यस्तु यत्नतः ॥ मध्याह्ने तु नरः स्नात्वा शुचिभूत्वा समाहितः । तिलपर्वतमध्यस्थं पूजयेद्देव-
 तात्रयम् ॥ तत्रादौ ब्रह्मपूजा- नमोविश्वस्तुतेभ्यंसत्यायपरमात्मने । देवायदेवपतयेयज्ञानापतयेनमः ॥ ॐ ब्रह्मणेनमः पादौपूजया-
 मि । ॐ हिरण्यगर्भायन० ऊरूप० । ॐ परमेष्ठिनेन० जंघेपू० । ॐ वेधसेन० गुह्यं० । ॐ पद्मोद्भवाय० नाभि० । ॐ हंसाय०
 कटी० । ॐ शतानंदाय० वक्षःस्थलं० । ॐ सावित्रीपतयेन० बाहू० । ॐ ऋग्वेदाय० नासिकां० । ॐ यजुर्वेदाय० नेत्रे० । ॐ सा
 मवेदाय० । श्रोत्रे० । ॐ अथर्ववेदाय० ललाटं० । ॐ कपिलाय० शिरःपू० ॥ ततो लोकपालान्पूजयेन्नाममंत्रैः ॥ हिरण्यगर्भपुरुष-
 प्रधानव्यक्तरूपक । प्रसीदसुखोभूत्वापूजांगुल्लनमोस्तुते- इतिप्रार्थना ॥ विष्णुपूजा- । नारायणजगन्नाथनमस्तेगरुडध्वज । पीतांबर-
 नमस्तुभ्यंजनार्दननमोस्तुते ॥ ॐ अनंतायनमः पादौपू० । विश्वरूपाय० ऊरूप० । मुकुंदाय० जानुनी० । गोविंदाय० जंघे० । प्रद्युम्ना-
 य० बाहू० । विश्वतोसुखाय० सुखं० । शतसहस्रशिरसेन० शिरःपू० ॥ आदित्यचंद्रनयनदिग्बाहोदित्यसूदन । पूजादत्तामयाभक्त्यापृ-
 हाणकरुणाकर-इतिविष्णुप्रार्थना ॥ महेशपूजा- । महेश्वरमहेशाननमस्तेत्रिपुरांतक । जीमूतकेशायनमोनमस्तेवृषभध्वज ॥ ॐ ईशानायन०
 पादौपू० । चंद्रशेखराय० जंघेपू० । पशुपतयेन० जानुनी० । शंकराय० ऊरू० । उमाकांताय० गुह्यं० । नीललोहिताय० नाभि० ।
 कृत्तिवाससेन० उदरं० । नागयज्ञोपवीतिने० हृदयं० । भुजंगभूषणाय० बाहू० । नीलकंठाय० कंठं । पंचवक्राय० सुखं० । कपर्दिने०
 शिरःपू० ॥ महादेवमहाबाहोनमोलोकान्तकाय च । पूजामयाकृताभक्त्यापृहाणवृषभध्वज-इतिमहेश्वरंप्रार्थयेत् ॥ इति पूजाक्रमः प्रोक्तो

भ्रंशति प्रयत्नतः । आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रार्थकारभूषणैः ॥ हस्तमात्राकर्णमात्रापीठच्छत्रकमण्डलम् । श्वेतवस्त्र युगं देवं ब्राह्मणे
 सर्वभूतये ॥ उपवीतं वस्त्रयुगं विष्णुलोकहितकरं । पञ्चानुतेन रूपं पूजनं कुसुमेस्ततः ॥ कमलैस्तुलसीपत्रैर्विल्वपत्रैरसंबितैः । तत्काल-
 समवैर्दिव्यैः पूज्या देवा यथाक्रमम् ॥ यथाराप्त्या प्रकर्तव्यं व्रतमेतत्सुदुर्लभम् । जीवित प्राणिनां राज्ञान् नित्यं निश्चितं यतः ॥
 व्रतस्योद्यापनं राजन्विधानं शृणु यत्नतः । देवताप्रथमुद्दिश्य शास्त्रदृष्टेन कर्मणा ॥ ब्रह्मणेविष्णुरुपायशिवरूपायतेनमः ॥ अनेनैव च
 मन्त्रेण वह्निं संस्थाप्य भक्तितः । ततो होमं प्रभुर्वीत सहस्रप्रयसंमितम् । तिलाण्यशार्कराश्वैव होमद्रव्याणि भिन्नतः ॥ ब्रह्मब्रह्मानमन्त्रेण
 ब्रह्मणे च तिलान् हुनेत् । आण्यं चैव इदं विष्णुस्यैव शर्करां हुनेत् । अग्निं सपुण्यं विधिवन्नां च दद्यात्पयस्विनीम् । आचार्याय
 ततः पीठं दक्षिणासहितं शुभम् ॥ तेन दत्तं हुतं जातमिष्ट यज्ञैः सहस्रधा । कृतकृत्यो भवेन्मर्त्यो व्रतस्यास्य प्रभावतः ॥ एवं तव
 मयाख्यातं दुर्लभं व्रतमुत्तमम् । अर्षोदयं मयाख्यातं किमन्यस्परिपृच्छसि ॥ इति श्रीस्कंदपुराणं अर्षोदयव्रतं सू० ॥ ॥ इत्यमावास्या
 व्रतानि समाप्तानि ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ अपि मरुमासव्रतानि लिख्यते ॥ कृष्णीस्वाच ॥ देवदेव जगन्नाथ मुक्तिमुक्तिप्रदायक । कथयस्व
 प्रसादेन लोकानां हितकाम्यया ॥ कथयति मुनिश्रेष्ठाः कृष्णद्वैपायनादयः । अदत्तं नैव लभ्येत दत्तमेवोपतिष्ठते । यथा वक्ष्या गृहस्वस्य
 पतिवंशविनाशिनी । तथा दानविहीनस्य अन्नं सर्वं निरर्थकम् । तथापि कथयतीह देवज्ञाः शास्त्रकोविदाः । शौरं मौजी विवाहश्च व्रतं
 काम्योपवासकम् । मलिच्छुषे सदा त्याग्यं गृहस्त्वेन विशेषतः । अधिमासे च संप्राप्ते किं कार्यं व्रतमुत्तमम् । कस्योद्दिने
 द्यावर्ष्यं किं परत्र प्रवायकम् । श्रीकृष्ण उवाच । शृणु देवि महामागे सर्वलोकस्य हेतवे । स्वयं दाता स्वयं भोक्ता यो वषाति विजातये ॥

नान्यो दाता न भोक्ता च इहलोकै परत्र च । असंक्रांति च मासे वै मासुद्दिश्यः व्रतं चरेत् ॥ अधिमासस्य देवोहं पुरुषोचमसंज्ञकः ।
स्नानं दानं जपं होमं स्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥ देवार्चनमथान्यच्च ये कुर्वन्ति मनुष्यजाः । अक्षयं तद्भवेत्सर्वं ममोद्देशेन यत्कृतम् ॥
मलमासो गतः शून्यो येषां देवि प्रमादतः । दारिद्र्यं पुत्रशोकं च पापपंकविगर्हितम् । मर्त्यलोके भवेज्जन्म तेषां देवि न सं-
शयः ॥ सुखप्रदासि देवि त्वं ये ऽर्चयन्ति द्विजोत्तमान् ॥ यदा मलिग्लुचो मासो प्राप्यते मानवैः प्रिये । महोत्सव-
स्तदा कार्यं आत्मनो हितकांक्षिभिः ॥ कृष्णपक्षे चतुर्दश्यां नवम्यां वा सुरेश्वरि । अष्टम्यां वाथ कर्तव्यं व्रतं शोकवि-
नाशनम् ॥ यथालाभोपहारेण मासं चास्मिन्मलिग्लुचे । पुण्येहि प्रातरुत्थाय कृत्वा पूर्वाल्लिकीं क्रियाम् ॥ गृहीयान्निग्रमंपश्चाद्वासुदेवं
हृदि स्मरन् । उपवासस्य नक्तस्य एकभक्तस्य भ्रामिनि ॥ एकस्य निश्चयं कृत्वा ततो विप्रान्निग्रमंत्रयेत् । सपत्नीकान्सदाचारान्सुरूपान्सुर-
वेषकान् । श्रुताध्ययनसंपन्नान् कुलीनान् ज्ञातिसंभवान् ॥ अथकथा ॥ युधिष्ठिर उवाच । अधिमासस्य माहात्म्यं मार्कण्डेय मुने वद ।
जपयज्ञादिकं पुण्यं वक्तव्यं ऋषिसत्तम १ किं कर्तव्यं च विप्रैर्द्र गंगास्नानं च दुर्लभम् । कथयस्व महाप्राज्ञ कृपया द्विजपुंगव २ मार्क-
ण्डेय उवाच । मलमासस्तु मासानां मलिनः पापसंभवः । तस्य पापविशुद्ध्यर्थं मलमासव्रतं कुरु ३ प्रतिपत्तिथिमारभ्य अमावास्याव-
धिर्भवेत् । उपवासेन नक्तेन ह्येकभक्तेन वा नृप ४ एकस्य नियमं कृत्वा दानं दद्याद्दिने दिने । दानं कुर्यादपूपानां दक्षिणाघृतसंयुतम् ५
अंते चोद्यापनं कुर्यात्संपूज्य मधुसूदनम् । उपोष्य च चतुर्दश्यां सर्वपापैः प्रमुच्यते ६ दरिद्रेण व्यतीपातेष्यथवा द्वादशीदिने ।
पोर्णमास्यां चतुर्दश्यां नवम्यां वा नृपोत्तम ७ अष्टम्यां वाथ कर्तव्यं व्रतं शोकविनाशनम् । यथालाभोपचारेण मासे चास्मिन्मलि-

म्लेचे ८ त्रयसिंशदपृषाश्च प्रदद्याद्भृतसंयुतान् । श्रीसूर्यप्रीतये राजन्सर्वपापविमुक्तये ९ पात्रे जनार्दनप्रीत्या दानं तत्सफलं भवेत् । मल
 मासे तु संप्राप्ते कार्तिके श्रावणेऽपि वा १० युधिष्ठिर उवाच । मलमासः कथं ज्ञेयः सर्वज्ञ मुनिसत्तम । तं ब्रूहि सकल विप्र विस्तरेण
 यथातथम् ११ मार्कण्डेय उवाच । यस्मिन्मासे न सक्रान्तिः सक्रान्तिद्वयमेव वा । मलमाससप्तमौ प्राप्नोति सर्वघर्मविवर्जितौ १२ एवसन्नो यदा
 मासी यस्मिन्सवत्सरे क्वचित् । उत्तरे देवकार्याणि पितृकार्याणि दक्षिणे १३ मलमासे तु संप्राप्ते संख्योपासनतर्पणम् । नित्यं हि सफलं श्रा
 द्धानादिनियमव्रतम् १४ मार्कण्डेय उवाच । शृणु घर्मघृतां श्रेष्ठ कौशिको नाम वै द्विजः । महातपा ध्यानरतं सत्यसधो जितेंद्रियः १५
 विष्णुभक्तः सदा विप्रो वेदधर्मपरायणः । तस्य सुनुर्महाकुलो द्विजो भैत्रयनामकः १६ कामांधः स्वजनत्रासी साधुद्वेषकरो ऽघमः । अथ
 भिषः पापरतिः शिवश्रीविष्णुर्निदक्रः १७ गोत्रपीढाकरः पापो रादुरिव दिवाकरे । दारुणो दारुणाचारः सर्वभृतविहिंसकः १८ मथपा-
 नरतो मूढो दस्युमिः सह सगतः । गते बहुतरे काले शृणु राजन्यसत्तम १९ एकदा हयमारुह्य प्रयातो नगरं प्रति । व्यवसायस्वरूपेण
 सोराष्ट्रं नगरोत्तमम् २० श्रुत्यैश्वर्यं सहितो विप्रवर्धं कृत्वा स्वहस्ततः । शस्त्रास्त्रकर्मभिर्वैरिभिरनं ब्रुत्वा नृपोत्तम २१ हाहाकारो महाभ्रातः
 सोराष्ट्रनगरे ततः । सर्वैर्नागरिकैः पापो लोकेर्विनिहतो नृप २२ इत्य कृत्वा स तन्मूढो विप्रवशी कुलाघमः । प्रतिपिहं च यत्कर्म कृतं
 पातकसचयात् २३ मस्मीभूतं च तद्राष्ट्रं ब्राह्मणस्य विधातवः । भैत्रेय स्वजनैः सार्धं ब्रह्महत्यादिदोषभाक् २४ तत्पापं च महच्छ्रुत्वा
 निर्गत्य यमकिंकरः । छिधि भिधि यचो घोरा उभृत्य ददमुद्रान् २५ घालदिखा च तं मूढं ताकहृक्षशिलातले । इत्थं चानेकदंढांश्च
 कृत्वा पश्चाद्यमालयम् २६ आनीतोसौ पापरूपी यदा कीक्षिकन्वदन्तः । घोरे धे कृमिकुंठे च भैत्रेयः स निपातितः २७

पातकसंचयात् १९ निधि वचो भिक्षा २० त्रिभिः चमकिकाः २१ उडुत्य देडमुद्रान् २२ तारात् २३ पापकरी २४ आनीत्से २५ सप्तपत्नी २६

यमाज्ञया ततः पापं पंचद्वयसहस्रकम् । भुञ्जन्वै विप्रहत्यां तां तथा भ्रेताग्निवह्निना २८ इत्थं चानिकशः सर्वयातना उपभुञ्जते । एतन्ना-
रदवाक्याच्च कौशिकेन ततः श्रुतम् २९ लांछनं ब्रह्महत्यानां, त्वच्छले सुनिसत्तम । तत्पापपरिहारार्थं व्रतं चेदं महोत्तमम् ३० श्रुति-
शास्त्रेषु संशोध्य ऋषिभिः कथितं पुरा । तच्छ्रुत्वा कौशिकेन्द्रेण पुत्रोद्धरणहेतुना ३१ कौशिक उवाच । तद्व्रतं ब्रूहि मे प्राज्ञ ब्रह्महत्या
प्रणाशनम् । मद्दंशलांछनं तात शीघ्रं ब्रूहि महामते ३२ नारद उवाच । शृणु कौशिक सर्वज्ञ व्रतानामुत्तमं व्रतम् । प्रवक्ष्यामीह ते स
र्वं लोकानुग्रहकाम्यया ३३ ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वगनागमम् । कोटिजन्मार्जितं पापं तत्क्षणाद्द्वतयोगतः ३४ प्रणश्यति न संदेहो
यथा कृष्णपदार्चनात् । तस्मात्कौशिकविप्रेद्र ब्रह्महत्यां तरिष्यसि ३५ मार्कण्डेय उवाच । तच्छ्रुत्वा कौशिको वाक्यं नारदस्य महात्मनः ।
स तदा मलमासस्य व्रतं चक्रेऽथ कौशिकः ३६ शतधा तत्कृतं पुण्यं मलमासत्रतादिकम् । दत्तं त्रिवापिकं तत्र कौशिकेन सुताय तत् ३७ दि-
व्यदेहस्तदा जातो ब्रह्मादीनामगोचरः । भैत्रेयो वै महाराज व्रतस्यास्य प्रभावतः ३८ निष्पापश्च सुतो दृष्टः कौशिकेन द्विजन्मना । प्रसादाच्च
हरेः साक्षाच्छृणु धर्मभृतांवर ३९ युधिष्ठिर उवाच । कथं वाचरितं ब्रह्मन्मलमासत्रतादिकम् । तत्सर्वं ब्रूहि मे विप्र सर्वलोकहिताय च ।
४० मार्कण्डेय उवाच । विस्तरेणार्चनफलं कविभिर्नैव शक्यते । वक्तुंजनार्दनेनेदं किं पुनः प्राकृतैर्जनैः ४१ प्रतिपत्तिथिमारभ्य मासमेकं ज-
नार्दनम् । अर्चयेद्ब्रध्नुष्पाद्यैः पायसेन ससर्पिषा ४२ विप्रांस्तु भोजयेत्पश्चाद्दक्षिणाभिश्च तोषयेत् । एवं व्रतं मासमेकं कुर्याद्दानैर्विचित्र-
कैः ४३ अंते भूतदिने प्राप्ते उपोष्य सुसमाहितः । पुण्येहि प्रातरुत्थाय कुर्यात्पूर्वाह्निकीं क्रियाम् ४४ गृहीत्वा नियमं पश्चाद्वासुदेवं ह-
दि स्मरन् । त्रिंशच्छर्मनिरतांस्ततो विप्राग्निमंत्रयेत् ४५ सपत्नीकान्सदाचारान्सुरूपान्श्च सुविद्यकान् । वेदाध्ययनसंपन्नान्कलीनान् ज्ञाति-

समषात् ४६ ततो मध्याह्नवेळार्या कृत्वा माष्याह्निकीः क्रियाः । पुष्पमण्डपिका कृत्वा विचित्रैस्तोरणादिभिः ४७ तस्मिन्सुशोभिते सर्वे मण्डले
नूर्यनादिते । सुकृष्णं लिखेत्तत्र सर्वतोमद्रमण्डलम् ४८ स्यापयेदन्नं कुर्म पंचरत्नसमन्वितम् । तस्योपरि न्यसेत्पात्रं देवं तत्र प्रपुजयेत् ४९
आदौ स्वस्त्ययनं कृत्वा पूर्णां तत्र समारमेव । प्राणानायम्य विधिवन्मनःसुकरपपूर्वकम् ५० उपचारैः षोडशभिः पूजयेच्च जनार्दनम् । गण
तोयेन संस्नाप्य शुभैः पंचामृतैस्तथा ५१ स्यापयेदन्नं कुर्म वस्रयुग्मेन वेष्टितम् । तर्तस्त्रिंशच्च नामानि पूजयेच्चययाविधि ५२ विष्णुं
विष्णु महाविष्णुं हरिं कृष्णमधोक्षजम् । केशवं माधव राममद्भुतं पुरुषोत्तमम् ५३ गोविंदं वामन श्रीश श्रीकठं विश्वसाक्षिणम् । नारा
यणं मधुरिपुमनिदुखं त्रिविक्रमम् ५४ वासुदेवं जगद्योनिं रोषतल्पगत तथा । सकर्षणं च प्रशुभं दैत्यारिं विश्वतोमुखम् ५५ जनार्दनं च
राघार श्रीधर च समर्षयेत् । कुमस्थिते कांस्यपात्रे पूजयेच्च तथा व्रती ५६ आच्छाद्य वस्रयुग्मेन पीतेन च यथाविधि । विष्णवे च
ततो दद्यादुपवीते च शोभने ५७ षडनेन सुगंधेन पुष्पैर्नानाविधैर्नृप । धूपैर्नानाविधैर्दोषैः पूजयेच्च यथाविधि ५८ मिष्टान्नैश्चैव नैवेद्यै
नांगवह्नीदलान्वितैः । घंटाभृदगनिघोषैः शस्त्रघनिसमन्वितैः ५९ आरातिकं प्रकुर्वीत कर्पूरामरुघंदनैः । प्रदक्षिणा नमस्कारान्मंत्रपुष्प
यथाविधि ६० ताम्रपात्रस्थितं तोयं घंदनाक्षतपुष्पकैः । अर्घ्यं दद्यात्सपत्नीकः प्रदष्टेनांतरात्मना ६१ नारिगीर्नालिकेरैश्च फलेर्नानाविधैः
शुभैः । पंचरत्नमायुर्कं ज्ञानुनी स्याप्य भुतके ६२ आरोप्य भाके हस्तौ च भद्राप्रकिसमन्वितः ६३ अधिमासे तु संप्राप्ते शुभे सूर्याधिदेवते ।
देवदेव महादेव प्रलयोत्पत्तिकारक । गृहाणार्घ्यं मया दत्तं कृपां कृत्वा ममोपरि ६४ स्वयमुवे नमस्तुभ्यं ब्रह्मणे ऽमिततेजसे ।

१. यवशिष्टाद्योत्पन्नं त्र्यपदिशोभेत्स्यन्मत्र इत्यपते तेष्वसात् । २. त्र्यपदिशोभेत्स्यन्मत्र इत्यपते तेष्वसात् । ३. त्र्यपदिशोभेत्स्यन्मत्र इत्यपते तेष्वसात् । ४. त्र्यपदिशोभेत्स्यन्मत्र इत्यपते तेष्वसात् ।

नमोस्तु ते प्रियानंत ब्राह्मणानां दयां कुरु ६५ एवं स्तुत्वा जगन्नाथं गंधपुष्पोपहारकैः । पूजयित्वा जगन्नाथं चतुर्षु प्रहरे-
षु च ६६ तथा जागरणं कुर्यात्कीर्तनश्रवणादिभिः । ततः प्रभातसमये अमावास्यादिने नृप ६७ विष्णुं च पूजयेद्भक्त्या प-
श्चाद्धोमं समाचरेत् । समित्तिलाज्यचरुणा पायसेन हुनेन्नृप ६८ अतोदेवति षट्केन अयुतं वा सहस्रकम् । पूर्णाहुतिं ततः
कृत्वा होमशेषं समापयेत् ६९ गुरोः पूजां ततः कुर्याद्विसुधान्यादिसप्तकैः । प्रदद्याद्धेनुना सार्द्धं प्रतिमां च तथा नृप ७०
त्रयस्त्रिंशदपृष्ठांश्च कांस्यपात्रसमन्वितान् । प्रदद्याद्गुरवे राजन्धृतशर्करया सह ७१ अधिमासे तु संप्राप्ते पापमुक्त्यै जनार्दनम् ।
उद्दिश्यापृषदानेन घृतेन सह रुक्मकम् ७२ विष्णुप्रीत्यै प्रदद्याच्च पृथ्वीदानफलं लभेत् । त्रयस्त्रिंशदपृष्ठांश्च दानार्हांश्च दिने ७३
सुवर्णगुडसंयुक्तान् कांस्यपात्रे निधाय च ७४ अधिमासे तु संप्राप्ते शुभे सूर्याधिदेवते । नस्कोत्तारणायैव माया दानं प्रदीयते ७५ त्रय-
स्त्रिंशदपृष्ठांश्च घृतशर्करया सह । सदक्षिणा मया तुभ्यं कांस्यपात्रेण दापिताः ७६ दाता दिवाकरो देवो गृहीता च दिवाकरः । दाने-
नानेन विभ्रेद्र सूर्यो मे प्रीयतामिति ७७ प्रीयतां देवदेवेशब्रह्मशंभुजनार्दनाः । तेषां प्रसादात्सकला मम संतु मनोरथाः ७८ गृहाण प-
रमान्नेन कांस्यपात्रं प्रपूरितम् । सघृतं गुडसंयुक्तं प्रीतो भव दिवाकर ७९ त्वया दत्तमिदं पात्रं परमान्नेन पूरितम् । सघृतं परिगृह्णामि
प्रीयतां मे दिवाकरः ८० ब्राह्मणान्पूजयेत्पश्चाद्ब्रह्मालंकारचंदनैः । अपृषदानं दद्याच्च कांस्यपात्रसमन्वितम् ८१ धेनुं सवत्सां दद्याच्च व-
स्त्रालंकारभूषिताम् । कांस्यदोग्ध्रीं रौप्यसुरीं दक्षिणासहितां नृप ८२ नत्वा तु वाचयेद्विप्रान् सफलं चास्तु मे व्रतम् । ऋत्विग्भ्यो वा-
ससी दद्यान्नयस्त्रिंशच्च कुंभकान् ८३ कांस्यपात्रसमायुक्तानपृषान्घृतसंयुतान् । वटकैः सह राजेंद्र यथाशक्त्या च दक्षिणाम् ८४ ब्राह्म

णान्भोजपेत्तश्चार्द्धं यष्टतपायसै । द्वादश्या मलमासस्य क्षये पाते शुभेहि वा ८५ दुर्बलेनापि कर्तव्य त्रयस्त्रिंशदपूपकम् । मल
 मासे तु सप्तमे एवस्मिन्नशुभे दिने । निष्किल्बनेन दातव्यं वृत्तशर्करया सह ८६ मासानां मलमासोय मलिनः पापसमव । तस्य पाप
 स्य शास्त्रार्थ अन्नदानं करोति यः ८७ यावति चैव छिद्राणि अपुपाविषु पाठव । तावदपसहस्राणि स्वर्गलोके महीयते ८८ मलमासव्रत
 नारी या करोतीह भारत । दारिद्र्यप्रशोक तु न वैषम्यं लभेत सा ८९ य इदं धर्म सर्वस्व कुर्यात्सोर्कैः पुराकृतम् । ब्रह्महत्यादिपापघ्नं
 प्राप्नुयाद्विष्णव पदम् ९० एव प्रार्थ्यं च गोविन्द पूजयेद्ब्राह्मणानय । सपत्नीकान् श्रुषिसातान् लक्ष्मीनारायण्यौ स्मरन् ९१ पूजयित्वा
 विभानेन भोजयेद्दत्तपायसैः । पूजयित्वा विधानेन सपत्नीकं स्मरन्विमुक् ९२ स्मर्तव्यो द्विजरूपेण पत्नीरूपेण वै वृप । परिधाय ययाश
 तया यत्रालंकारकुंभुमैः ९३ द्वादशमैश्च कपित्थैश्च पनसैः कदलीफलेः । नालिकेरैश्च नारिणिः कूष्मांडीदीडिमीफलेः ९४ उर्वस्त्रैः कर्कटे
 श्च शृंगवेरैः समूलकैः । अन्यैश्च विविधैः शार्करचैयैश्च पृथक्पृथक् ९५ घृतपक्वान्नगोघ्नैः शुभैः सोहालिकैर्वटैः । शर्कराघृतपूरैश्च फ्राणि
 क्कैः पदमर्दकैः ९६ भक्ष्यभोग्यैश्च लेद्यादिकंदुकानि विशेषत । गोरसाना विचित्राणि वासितानि दुळादिभिः ९७ अन्यान्यपि च दा
 नानि देयानि विविधानि च । विष्टशाव्य न कर्तव्यमात्मनः श्रेयइच्छता ९८ यथावत्सरस प्राप्य परिवेष्य मृदु भुवन् ॥ इदं स्वादु ॥
 ९९ भोग्यं भवदर्थं विधिंतये । याच्यता रोचते यच्च यन्मया पाषितं प्रमो ९९ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मि पाषितं मम मंदिरम् । विसर्जयेत्त-
 तो विमान्दत्त्वा तांबूलदक्षिणे १०० आसीमांतमनुव्रज्य मुनीत बंधुभिः सह । असंक्रांतव्रतं नारी या कथेति हरिप्रियम् १ दारि-
 नं पुत्रपोकं च वैषम्यं न भवेत्कदा । एवविधोपि पुरुषो यदि कुर्यान्मल्लिच्छुचे २ मल्लिच्छुचं प्राप्य न पृच्छितो येः शीनायदेवः पर एव

भक्त्या । कथं भवेच्छ्रेयः सुखं च संपत्पुत्रः सुहृत्स्वजनाश्चापि भार्या ३ कदाचिन्न कृतं पापैर्मलमासव्रतं नरैः । तेषां पापिष्ठता नित्यं
 ब्रह्महत्या पदपदे ४ मार्कण्डेय उवाच । एतत्ते कथितं पार्थ गुह्याद्ब्रह्मतरं परम् । वाजपेयायुतफलं श्रोता वक्ता लभेत्पुत्रम् १५० ॥ इति भ-
 वि० पु० मलमासव्रतकथोद्घापनं संपूर्णम् ॥ अथ स्वस्तिकव्रतम् ॥ तत्तु आषाढपौर्णिमामारभ्य कार्तिकपौर्णिमावधि ॥ युधिष्ठिर
 उवाच । सर्वासां च तिथीनां च कथितानि व्रतानि भो । तथा च स्वस्तिकं नाम यत्स्वया कथितं प्रभो ॥ नैव तस्य विधानं तु कथितं
 च सुरेश्वर । को विधिर्देवता का च किं दानं पूजनं कथम् । केनेदं हि पुरा चीर्णं किं फलं स्वस्तिके व्रते ॥ श्रीकृष्ण उवाच । साधु
 पृष्ठं महाभाग लोकानां हितकाम्यथा । येन चीर्णेन राजेंद्र भूमिभुक् जायते नरः ॥ स्वस्तिकस्य विधिं राजन् शृणु ह्येकाग्रमानसः ।
 स्वस्तिकानि लिखित्वादौ पूजाकर्म समारभेत् ॥ रमया सहितं देवं पूजयेत्प्रत्यहं पुनः । इति संकल्प्य भेधावी स्वस्तिकं कर्म कारयेत् ॥
 अष्टोत्तरस्वस्तिकानि प्रत्यहं विष्णवे पुनः । रंगवल्यालंक्रुतानि यदि भक्त्या समर्पयेत् ॥ शतजन्मार्जितं पापं तस्य नश्यति तत्क्षणात् ।
 गोमूत्रं गोमयं राजन्स्थंडिले संविलेपयेत् ॥ रंगवल्यादिकं कार्यं सर्वभक्त्या समर्पयेत् । नीलपीतमितै रक्तै रंगैः स्वस्तिकधारणम् ॥ यत्र कुर्या-
 द्विशुद्धात्मा विष्णुलोकं महीयते । पंचवर्णैस्तु नीलाद्यैः कुर्यात्स्वस्तिकमुत्तमम् ॥ नारी वा पुरुषो वापि प्रसुप्ते च जनार्दने । विष्णवालये
 शिवद्वारे गवां गोष्ठे शुचिस्थले ॥ विष्णुप्रीतिकरं कुर्यात्तस्य पुण्यमनंतकम् ॥ पंचरंगकवर्णैस्तु कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ रंगवल्यादिकं कृ-
 त्वा विष्णोस्तु पुरतो न्यसेत् । स्वस्तिकैः शोभयित्वा च विष्णोः स्थानं शिवस्य च ॥ अशुभं तत्कुले; नैव स्याद्देवि विष्णुप्रसादतः ॥ स-
 हस्रं स्वस्तिकानां तु येन भक्त्या समर्पितम् । पुत्रपौत्रसमायुक्तो मोदमानः पुनः पुनः ॥ चिरवासी भवेत्स्वर्गे धनवान् भूमिपो भवेत् । तत्कु

लेपि द्रिद्रत्वं नैव जायेत कर्हिचिद् ॥ प्रयुतं स्वस्तिकानां तु विष्णवे अर्पयेद्यदि । दुन्नपौत्रादिकं तस्य स्वस्तिमज्जायते ध्रुवम् । न रोगार्तिर्भव-
 त्येव गोपालस्य प्रसादत ॥ नारी चेद्विधवा नैव पुरुषो वापि कर्हिचिद् । जायापत्यसमायुक्तो नात्र कार्या विचारणा ॥ नारीणां तु भवत्येव
 स्वस्तिर्वैः पूजन परम् ॥ अथ स्वस्तिकलक्षं तु यदि कुर्याद्विचक्षणा । तस्याः पुण्यफल वक्तुं कश्चो दिवि वा मुनि ॥ आपाठे मासि राजेंद्र
 प्रथमाचरणं भवेत् । आश्विने तु समाश्विनं कर्तव्या स्वस्तिकारिणा ॥ घनिना तु कृतं विप्र गोदानादिपुरःसरम् । कर्तव्यं फलसिद्धयर्थं नात्र
 कार्या विचारणा । कृतं यदि दक्षिणे शुभ स्वस्तिकलक्षकम् । कंबलाद्यासन दद्याद्द्वतसाष्टुण्यसिद्धये ॥ विभवे सति राजेंद्र हेम्ना रीष्येण वा
 कृतम् । स्वस्तिक त्वासन दद्याद्द्वतसश्रुतिसिद्धये ॥ आहिताग्नेस्तु होमार्थं तदमावे द्विजार्चनम् । द्विजसतर्पणादेतत्सपूर्णं जायते नृप ॥
 शुभकारीणि राजेंद्र स्वस्तिकानि विधापयेत् । ब्राह्मणेभ्यः प्रदेयानि व्रतसंप्रतिहेतवे ॥ यथावत्तु विधानेन गदितं पुण्यमुत्तमम् । तथैव
 स्वस्तिपुण्यानामिर्याद्विदवादिनः ॥ अथ होमं प्रवक्ष्यामि लक्षस्वस्तिकसिद्धये । पायसेन दुनेद्विद्भान् स्वसुन्नोक्त्विधानत ॥ घृतपायसहोमः
 स्यात्तदशांशेन तर्पणम् । स्वस्त्ययन तादर्थ्यमरिष्टेनेमीति च मंत्रतः । होममत्रार्थविधित्कुर्वाणाः साधुसाधकाः । आहिताग्नेर्वेदिकास्तु मन्त्राः
 स्युहामसिद्धये ॥ मन्त्रा अनाहिताग्नेर्वै प्रोक्तास्तत्रे विचक्षणेः । तन्मन्त्रं कथयिष्यामि फलानां तस्य सिद्धये ॥ स्वस्तिनामपरं देवं स्वस्तिकारण
 चारणम् । स्वस्तये पायस चान्य स्वाहामये च तत्पठेत् ॥ द्रुतं तुभ्यं महादेव तप्तो भव महाभते । स्वस्तिं कुरु महादेव स्वाहया सयुतः शिशिन्वा ॥
 एव दशांशतो होमं कुर्याद्विष्णोश्च तुष्टये । ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्तदशांशेन वै ध्रुवः ॥ अथासनानि देयानि पंचरंगयुतानि च । ब्राह्मणे
 भ्यो यिद्विशिष्टम्पस्तस्य वै फलसिद्धये । और्णानि चापि देयानि दुर्भजान्याथवा पुनः । तरपूजाविधिसिद्धयर्थमाचार्यं वरेयेत्सुधीः ॥ २५ वि

ष्णो इति मंत्रेण तमेवं पूजयेत्सुधीः । पंचामृतैः स्नापयित्वा पूजयेद्भक्तिसंयुतः ॥ धूपदीपैस्तथा भोज्यैर्भवेद्यं परिकल्पयेत् । तांबूलैर्धूप-
 दीपैश्च कुसुमैश्च ऋतूद्भवैः ॥ शतपत्रैश्च कल्हारैश्चयेत्परमेश्वरम् । नमस्कारैस्तथा दिव्यैः स्तोत्रपाठैर्विशेषतः ॥ प्रदक्षिणां ततः कृत्वा वा-
 ग्यतःसंयतैर्द्रियः । ततो गोमिथुनं दद्याद्भक्तसंपूर्तिहेतवे ॥ तदभावे यावकानां द्रोणमात्रं प्रदीयते । अथवा ह्याढकानां तु पाठके परिकी-
 र्त्तनम् ॥ पूरिकाभोदकाद्यैश्च भोजयेद्द्विजसत्तमान् । आचार्याय तु तां शुद्धां प्रतिमां दापयेत्सुधीः ॥ कर्णमात्रां हस्तमात्रां कटिसुत्रादिभिः पुनः ।
 पीतांबरैश्च संपूज्य कोटियज्ञफलं लभेत् ॥ तस्मादादौ प्रकर्तव्यं धर्मकामार्थसिद्ध्ये । राजानो मित्रतां यांति शत्रवो यांति दासताम् ॥
 य एवं कुरुते भक्त्या विष्णुभक्तिपुरःसरः । तस्यानंतफलं राजन् गदितं वेदपारगैः ॥ स्वस्तिकव्रतमेतत्तु गंगास्नानफलप्रदम् । रोगा-
 नाभिमवत्येव स्वस्तिकव्रतचारिणाम् ॥ स्त्रीभिरेवं च कर्तव्यं सर्वसौभाग्यसिद्ध्ये । शांडिल्या कृतमेवं तु व्रतं विष्णुप्रतुष्टये ॥ सगरेण दि-
 लीपेन दमयंत्या तथैव च । आदौ मासि प्रकर्तव्यमंते चापि तथैव च ॥ मासत्रये समाप्तिः स्याच्चतुर्भिर्वा तथैव च । एकस्मिन्नपि
 मासे तु समाप्तिः कोटिपुण्यदा ॥ य इदं शृणुयाद्भक्त्या तस्यापि फलदं भवेत् । नेदं कस्यापि व्याख्येयं यदीच्छेद्द्विपुलं धनम् ॥ न
 देयं यस्य कस्यापि विकल्पोपहतात्मने । भक्तिश्रद्धाविहीनाय यज्ञघातकराय च ॥ विकल्पहतचित्ताय नास्तिकाय शठाय च । न
 देयं व्रतमेतत्तु स्वस्तिकारणमुत्तमम् ॥ देयं पुत्राय शिष्याय फलानां तस्य सिद्ध्ये । एवं ज्ञात्वा तु तत्सर्वं चकारैवं युधिष्ठिरः ॥ ॥ इ-
 ति श्रीभ० पु० स्वस्तिकव्रतं संपूर्णम् ॥ ॥ ६४ ॥ अथ वारव्रतानि लिख्यंते ॥ ॥ तत्रादौ रविवारव्रतं मदनरत्ने सौरधर्मे ॥ अथ पू-
 जा ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्य मम समस्तरोगनिरासार्थमायुष्यादिसकलकामनासिद्ध्यर्थं श्रीसूर्यनारायणप्रीत्यर्थं रविवारव्रतांगत्वेन सूर्यपूजनमहं

करिष्ये । तथा च गणपतिस्मरणपूर्वकं कलशादिपूजनमहं करिष्ये । ताम्रपत्रे रक्तचदनेनाह्ल कृत्वा तत्र देव पूजयेत् ॥ तेजोरूप
 सहस्रांशुं सपार्श्वरथं वरम् । द्विसुखं वरदं पद्मलालनं सर्वकामदम् । ध्यानम् ॥ आगच्छ भगवन् सूर्य मंडले च स्थिरो भव ।
 पावरपूजा समाप्येव तावत्त्वं सन्नियौ भव । आवाहनम् ॥ हेमासन महादिव्यं नानारक्षविभूषितम् । दक्ष मे शुद्धतां देव दिवाकर
 नमोस्तु ते । आसनम् ॥ गगाजल समानीतं परम पावनं महत् । पाद्यं शुद्धाण देवेश धामरूप नमोस्तु ते । पाद्यम् ॥ भो भो सूर्य मह
 त्तत भद्रविष्णुस्वरूपिणे । अर्घ्यमजलिना दत्तं शुद्धाण परमेश्वर । अर्घ्यम् ॥ गगाद्वितीर्षजं तोय जातिषुष्येष्व वासितम् । ताम्रपत्रे
 स्थित दिव्यं शुद्धाणाधमनीयकम् । आचमनीयम् ॥ जाह्नवीजलमत्यंतं पवित्रकरण परम् । स्नानार्थं च मयानीतं स्नानं कुरु जगत्पते ।
 मलापकपक्षां ॥ पर्योदधिहृदेष्वेव शकंयमशुसद्भुतैः । कृत मया च सपन प्रीयतां परमेश्वरः । पचामृतसां । गगा गोदावरी चैव यमुना
 च सास्वती । नर्मदा सिंधुकावेर्यौ ताम्भ्यस्नानार्थमाहृतम् ॥ स्नानम् ॥ आचमनीं ॥ रक्तपद्मशुगं देव सूक्ष्मतंतुविनिर्मितम् । शुद्धं चैव मया दत्तं
 शुद्धाण कमलाकर । वस्त्रम् ॥ नमः कमलहस्ताय विभ्वरूपाय ते नमः । उपवीतं मया दत्तं तद्गुहाण दिवाकर । उपवीतम् ॥ कुंकुमागरक्तस्तू-
 रीसुगंधैश्चदनादिभिः । रक्तचदनयुक्तं तु गंध शुद्धं प्रभाकर । गंधम् ॥ जपाकदंबकुसुमरकोत्पल्युत्तानि च । पुष्पाणि शुद्धतां देव सु-
 वंदनामप्रदो भव । पुष्पाणि ॥ रक्तचदनसमिध्ना अक्षताम्र सुशोभनाः । मया दत्तां शुद्धाण त्वं वरदो भव भारकर । अक्षतान् । आर्द्रा-
 क्षतान् मयुष्म अंगपूजां श्रुयात् ॐ मित्राय नमः पादोद्धारः । रवये ० जघेपुं । सूर्याय ० जानुनीं । समाय ० ऊरुं । पूरणे ० शुभं ।
 शिरःपणमंष ० कटीं ० मरीचयेन ० नाभिं ० । आदिरथाय ० अठरं ० । सन्धिनेन ० हृदयं ० । अर्क्येय ० स्तनीं ० । भास्कराय ० कंठपू-

अर्यम्णेन० स्कंधी० । भास्कराय० हस्तौ० । अहस्कराय० सुखंपू० । ब्रध्नेन० नासिकां० । जगदेकचक्षुषेण० नेत्रे० । सवित्रे० कर्णौ० ।
 त्रिगुणात्मधारिणेन० ललाटं० । विरिचिनारायणाय० शिरःपू० । तिमिरनाशिने० सर्वांगिपू० ॥ दशांगो गुग्गुलोद्धतः कालागरुसमन्वितः ।
 आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यताम् । धूपम् ॥ कार्पासवर्तिकायुक्तं गोघृतेन समन्वितम् ॥ दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमि
 रापह । दीपम् ॥ पायसं घृतसंयुक्तं नानापक्वान्नसंयुतम् । नैवेद्यं च मया दत्तं शांतिं कुरु जगत्पते । नैवेद्यम् ॥ कर्पूरवासितं तोयं
 मंदाकिन्याः समाहृतम् । आचम्यतां जगन्नाथ मया दत्तं हि भक्तिः । आचमनम् ॥ मलयाचलसंभृतं कर्पूरेण समन्वितम् ।
 करोद्धर्तनकं चारु गृह्यतां जगतःपते । करोद्धर्तनम् ॥ इदं फलं मया देव स्थापितं पुरतस्तव । तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ।
 फलम् ॥ एखालवंगकर्पूरखदिरैश्च सपृगकैः । नागवल्लीदलैर्युक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् । तांबूलम् ॥ दक्षिणा कांचनी देव स्थापिता च
 तवाग्रतः । गृहाण सुमुखो भूत्वा प्रभाकर नमोस्तु ते ॥ दक्षिणाम् ॥ पंचवर्तिसमायुक्तं सर्वमंगलदायकम् । नीराजनं गृहाणेदं सर्वसौख्य
 करो भव । नीराजनम् ॥ यानि कानि च पापानि जन्मांतरकृतानि च । विलयं यांति तानीह प्रदक्षिणपदेपदे । प्रदक्षिणाः ॥ नमः पंकज-
 हस्ताय नमःपंकजमालिने । नमःपंकजनेत्राय भास्कराय नमोनमः । नमस्कारान् ॥ तंडुलैः पूरितं पात्रं हिरण्येन समन्वितम् । रक्तवस्त्रयुगं चैव
 ब्राह्मणाय निवेदयेत् । वायनम् ॥ यस्योदये स्याज्जगतः प्रबोधो यः कर्मसाक्षी भुवनस्य गोसा । कुष्ठाधिकव्याधिविनाशको यः स भास्करो मे दुरि-
 तं निहन्यात् । प्रार्थना ॥ ॥ अथ कथा ॥ मांधातोवाच । भगवन् ज्ञानिनां श्रेष्ठ कथयस्व प्रसादतः । त्वद्वक्त्रच्छ्रेतुमिच्छामि व्रतं पापप्र
 णाशनम् । सर्वकामप्रदं चैव सर्वमंगलनाशनम् । पूजार्घ्यदानसहितं नैवेद्यं प्राशनान्वितम् । एतत्कथय सर्वस्वं प्रसन्नोसि यदि द्विज । व-

सिष्ठ उवाच । शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यद्ब्रुम्य व्रतमुत्तमम् ३ सर्वकामप्रदं पुंसां कृष्णादिव्याधिनाशनम् । मानोस्तुष्टिकरं राजन् मुक्तिमुक्ति-
 प्रदायकम् ४ यस्योदये सुरगणा मुनिसंघाः सञ्चरणा । दैत्या दानवयक्षाश्च कूर्ध्वेति सततार्चनम् ५ यस्योदये तु सर्वेषां प्रबोधो नृपसत्त-
 म । तस्य देवस्य वक्ष्यामि व्रतराज सविस्तरम् ६ पूजाढ्यं प्राशनं दानं नैवेद्यं शृणु तत्त्वतः । सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वयज्ञेषु यत्फलम् ७
 सर्वदानेन तपसा यत्पुण्यं समवाप्यते । प्रातःस्नानेन यत्पुण्यं तत्पुण्यं रविवासरे । मार्गशीर्षादिमासेषु ब्राह्मणस्वपि मृपते ८ सूर्यव्रतं करि-
 प्यामि यावद्दर्शं दिवाकर । व्रत सपूर्णतां यातु त्वत्प्रसादात्प्रभाकर ९ नियममंत्रः ॥ ततः प्रातः समुत्थाय नद्यादौ विमले जले । स्नात्वा
 सैतर्पयेद्देवापितृश्च वसुधाधिप १० उपलिप्य शुचौ देशे सूर्यं तत्र समर्धयेत् । विलिखेत्तत्र पर्यं तु रौद्रांशवर्णकैः ११ ताम्रपात्रे तथा
 पद्मे रक्तचंदनवारिणा । विलिखेत्परया भक्त्या सर्वसृष्टिकारकम् १२ ततः सपूजयेद्देव दिननाथं सुरेश्वरम् १३ माघातोवाच । ह्यादशेषु च मा-
 सेषु केके देवाः प्रकीर्तिता । कथं पूष्याश्च ते तेपि तद्भद्रस्व भम प्रभो १४ वसिष्ठ उवाच । मासे मासे च ये राजन्विशेषास्तान् शृणुष्व वै । मार्गशी-
 र्षे यजेन्मित्रं नालीकराढ्यमुत्तमम् १५ नैवेद्ये तदुष्णं देयाः साज्याश्च गुह्यसद्गुताः । पत्रत्रयं तुलस्यास्तु प्राश्य तिष्ठेत्त्रितैद्वियः १६ दद्या-
 दिप्राय भोज्यं तु दक्षिणासहितं नृप । पौषे विष्णुं समम्यर्च्यं नैवेद्ये कृसर तथा १७ बीजपूरेण धेवाढ्यं घृतं प्राश्य पलत्रयम् । दद्या-
 द्दतं तु विप्राय भोजनेन समन्वितम् १८ माघे शरुणनामानं संपूष्याग्यं तिलान् गुह्ये । नैवेद्ये ऋग्यजुर्वेदेषु दद्याद्दे वृहतीफलम् १९
 द्विजातये च दद्याद्दे भोजनं च सदक्षिणम् । मुष्टित्रयं तिलानां च प्राशयेन्नियतो व्रती २० फाल्गुने सूर्यमम्यर्च्यं नैवेद्यं सधृतं दधि । अ-
 ष्यं जबीरसहितं दधि प्राश्य पलत्रयम् २१ दधि तंशुलदानं च भोजने समुदाहृतम् । चैत्रे मानुं च संपूष्य नैवेद्यं घृतपूरिकाः २२ दा-

डिमीफलमर्ध्यं च प्राश्य दुग्धं पलत्रयम् । विप्राय भोजनं दद्याद्धिप्रान्नं तु सदक्षिणम् २३ वैशाखे तपनः प्रोक्तो माषान्नं सदृतं स्मृतम् ।
 अर्ध्यं दद्यात्तु द्राक्षाभिः प्राशने गोमयं स्मृतम् २४ कुर्यान्माषान्नदानं च सदृतं वै सदक्षिणम् । ज्येष्ठे इंद्रं यजेद्राजन्नैवेद्ये तु करंभकम्
 २५ अर्ध्यं च सहकारेण प्राश्यांबु ह्यंजलित्रयम् । दध्योदनसमायुक्तं भोजनं ब्राह्मणाय च २६ आषाढे रविमभ्यर्च्य नैवेद्ये मध्वनुत्तमम् ।
 विप्राय भोजनं दद्यात्प्राशयेन्मरिचत्रयम् २७ गभस्ति श्रावणे ऽभ्यर्च्य नैवेद्ये सत्पूरिकाः । अर्ध्यदाने च हि प्रोक्तं त्रपुसीफलमेव च
 २८ सुष्टिन्नयं च सक्तूनां प्राशने समुदाहृतम् । विप्राय भोजनं दद्याद्दक्षिणासहितं नृप २९ यमो भाद्रपदे पूज्यो नैवेद्ये साज्यमोदनम् ।
 गोमूत्रप्राशनं ह्युक्तं ब्राह्मणान्भोजयेत्तथा ३० हिरण्यरेता आश्विने च नैवेद्ये शर्करा स्मृता । दाडिमेनार्ध्यदानं तु प्राश्य खंडपलत्रयम्
 ३१ विप्राय परया भक्त्या भोजनं खंडपायसम् । दिवाकरः कार्तिके च नैवेद्ये पायसं स्मृतम् ३२ पायसैर्भोजयेद्धिप्रान् दद्यात्तांबूलद-
 क्षिणे । एवं व्रतं समाप्यैतत्त उद्यापनं चरेत् ३३ ततो गुरुगृहं गत्वा गृहीयाच्चरणंबुजे । उद्यापनं करिष्येऽहमागच्छ मम वेश्मनि ३४
 माषकेण सुवर्णेन प्रतिमां कारयेद्भवेः । पीठं रौप्यमयं कार्यं सर्वोपस्करसंयुतम् ३५ कृत्वा द्वादशपत्रं तु कमलं रक्ततंडुलैः । स्थापयेद्व्र-
 णं कुंभं पंचरत्नसमन्वितम् ३६ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं तंडुलपूरितम् । रक्तवस्त्रसमाच्छन्नं पुष्पमालादिवेष्टितम् ३७ पंचामृतेन खप-
 नमभ्युत्तारणपूर्वकम् । प्रतिमां च ततःकृत्वा पूजां देवस्य कारयेत् ३८ चंदनैः कुसुमैरन्यैर्विविधैःकालसंभवैः । अखंडपट्टवस्त्रैश्च कमंड-
 लमुपानहौ ३९ वर्द्धनीत्रितयं तत्र स्थापयेद्देवसन्निधौ । संज्ञाया वस्त्रयुगं च कौसुभं तु महीपते ४० प्रतिपात्रेषु संपूज्यः सूर्यो द्वाद-
 शनामभिः । मित्रो विष्ण्वरुणौ सूर्यो भानुर्वै तपनस्तथा ४१ इंद्रो रविर्गर्गस्तिश्च शमनश्च तथा स्मृतः । हिरण्यरेता दिनकृत् पूज्या

एते प्रयत्नः ४२ मध्ये सहस्रकिरण सपुण्य सज्ञया सह । पूर्णफलेर्घ्रपदीर्षेर्नवर्धेर्ब्रह्मसयुते ४३ नारिकेलेण चैवाहर्ष दद्याद्देवाय भक्तितः ।
 पत्रेणानेन रानेद्र व्रतस्य परिपूर्तये ४४ नमः सहस्रकिरण सर्वव्याधिविनाशन । गृहाणाहर्ष मर्या दसं सज्ञया सहितो रवे ४५ आरार्तिक
 ततः क्षुर्पानमस्कारप्रदक्षिणाः । पुष्पाजलिं ततो दद्यात्संकरुप कारयेत्ततः ४६ ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्या मिथश्चैर्द्वाद्दश प्रभो । दूपत्यो-
 भोजनं देय परमात्रसमन्वितम् ४७ ततस्तु दक्षिणा देया समग्र्यन्वर्ष स्वगादिभिः । उपहारादि तत्सर्वं गुरवे प्रतिपादयेत् ४८ गुरु तत्रैव
 संतोष्य ब्राह्मणांश्च विसर्जयेत् ॥ मन्त्रहीन क्रियाहीन भक्तिहीन ष यत्कृतम् । तत्सर्वं पूर्णतां यावु भूमिदेवप्रसादतः ४९ अनुव्रण्य गु-
 रुन् विमान् भोजन तु समाचरेत् । दृढैश्च बहुभिः सार्द्धं नत्वा देव दिवाकरम् ५० एव य कुरुते मर्यां विसृगाञ्चविवर्जित । सूर्यव्रत महाराज
 तस्य पुण्यफल शृणु ५१ ब्राह्मणो लभते विद्यां क्षत्रियो राग्यमाप्नुयात् । वैश्य समृद्धिं विपुलां शूद्र सुखमवाप्नुयात् ५२ अपुत्रो लभते पुत्रं कु-
 मारी लभते पतिम् । रोगार्ता मुन्यते रोगाद्ददो मुच्येत षषणात् ५३ यं यं चितयते कामं त त प्राप्नोति वै सुवम् ५४ य इद-
 शृणुषाद्गतया स्नेहचित्तेन वै नृप । सर्वकामानवाप्नोति प्रसादाद्रास्त्रस्य वै ५५ ॥ इति श्रीम० पु० रविवारव्रतकथा समाप्ता ॥ ॥ अथाश्वि-
 नादियविवारेषु आशादित्यव्रतम् ॥ मासपक्षाष्टहिस्य मम समस्तरोगनिरासार्थमायुष्यादिसकलकामनासिद्धयर्थं द्वादशवर्षपर्यन्त एकवर्ष
 पर्यन्तं वा श्रीसूपनारायणप्रीत्यर्थं आशादित्यव्रतं करिष्ये इति सकल्प्य । कलशाराधनं आसनचथादि कृत्वा सूर्यं पूजयेत् ॥ ताम्रिण का-
 र्येत्पीठ रथ रोप्यमप तथा । मास्कर पूजयेत्तत्र सुवर्णेन तु कारितम् ॥ ॥ अथ कथा ॥ विप्र उवाच । भगवन् श्रोतुमिच्छामि व्रतानामु-
 च्यत व्रतम् । सर्वरोगप्रगमनमाशादित्यव्रतं शुभम् । शृणु वक्ष्यामि गुह्य तदादित्याराधनं परम् । यत्कृत्वा सर्वकामाना स

कलं फलमाधुयात् २ समुद्रतीरे विप्रैद्र पुरी द्वारवती शुभा । वासुदेवे यदुश्रष्टे पुण्ये राज्यं प्रशासति ३ दुर्वासा आगमत्तत्र कृष्णदर्शन-
 लालसः । कृष्णेन वृजितः सोपि ह्यर्घ्यपाद्यासनादिभिः ४ भोजनं तस्य वै दत्तं यथाविभवसारतः । संपूजितः स कृष्णेन यावद्रचउत्प-
 सौ मुनिः ५ सांवेन हसितस्तत्र सुतेन सहसा किल । क्रुद्धोपि मुनिशार्दूलः कोपं संहृतवान्स्वयम् ६ पूजितेन मयेदानीमन्यत्कर्तुं कथं क्ष-
 मम् । स गत्वा नारदं प्राह सांवेन हसितोस्मि भोः ७ सभां संचरतः कार्यं तस्य शिक्षापनं स्वया । इत्युक्तो नारदः प्रायाह्वारकां कृष्णस-
 न्निधौ ८ स्वकं सैन्यं दर्शयस्व मम देवकिनंदन । देवयात्रामिषं कृत्वा हस्त्यश्वरथसंकुलम् ९ नारदेनैव मुक्तस्तु तथैव कृतवान्विभुः । द-
 क्षिते तु बले प्राह नात्र सांबः प्रदृश्यते १० मयैवानीयते शीघ्रं द्वारवत्यास्तवांतिकम् । गत्वैवमुक्तौ मुनिना श्रेष्ठो जांबवतीसुतः ११ स-
 शृंगारस्तथानीतो मकरध्वजदर्शनः । गत्वाळिङ्ग्य चुंबुबुस्तं गोप्यः कृष्णपरिग्रहाः १२ नारदः प्राह भगवन् दुश्चरित्रं तथानघ । क्रुद्धेन
 शौरिणा प्रोक्तः कुष्ठी भव नराथम १३ एवमुक्तस्तथा पुत्रः कुष्ठरोगातुरोऽभवत् । सांबः प्रणम्याह पितः किमर्थं शापितस्त्वया १४ स्व-
 शक्तिज्ञानदृष्ट्या तु विचार्य सुविनिश्चितम् । ध्यानाहुर्वाससो ज्ञात्वा विक्रिया ह्यत्र कारणम् १५ अनुग्रहो मया पुत्र कार्यस्ते स्वस्तये शुचौ ।
 आदित्यस्य व्रतं चैव कुरु कुष्ठविनाशनम् १६ सांब उवाच । कथं तात मया कार्यं व्रतं सर्वफलप्रदम् । किं विधानं तु के विप्राः किं दा-
 नं कस्य पूजनम् १७ कृष्ण उवाच । मासमाश्वयुजं प्राप्य यदा रविदिनं भवेत् । तदा व्रतमिदं ग्राह्यं नरैः स्त्रीभिर्विशेषतः १८ यावत्सं-
 वत्सरं तावद्धिनाऽनेन पुत्रक । गोमयेन क्षितौ कुर्यान्मंडलं वर्तुलं पुनः १९ रक्तचंदनपुष्पैश्च युक्तं तत्र सहाक्षतम् । मंत्रेणानेन सांब
 त्वमर्घ्यं देहि रविं प्रति २० यथाशा विमलाः सर्वाः सूर्यभास्करभानुभिः । तथाशाः सफला मह्यं कुरु नित्यं ममार्घ्यतः-अर्घ्यमंत्रः २१

एव तमर्षयेषावद्यावदर्थं समाप्पते । समाप्ते तु व्रते वत्स कुर्यादुद्यापनं सुभम् २२ गोमयेनानुच्छिन्नायां भूमौ मंडलमालिखेत् । र
 कषदनेरेसाधि कुंकुमेन विशेषतः २३ तन्मध्ये कारयेत्सन्नं द्वादशारं सकर्णिकम् । सिंदूरपूरितदलं जपाकुसुमशोभितम् २४ तन्मध्ये
 स्थापयेत्सुभं प्रवालकुसुमसंयुतम् । शालित्तुलसंपूर्णं शर्कराबंधनान्वितम् २५ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं शतया विनिर्मितम् । सौवर्ण
 मास्करं कृत्वा पद्महस्तं स्वशक्तिः २६ रक्त्वस्त्रयुगोपेतं पात्रोपरि निवेशयेत् । पचामृतेन स्त्रपनं रक्तपुष्पैश्च पूजयेत् २७ धूपवी
 रैश्च नैवेद्ये फलेः कालोद्भवैस्तथा । पूजयेज्जगतामीशं यथाविभवसारतः २८ अर्थांगपूजा-ॐ सूर्याय नमः पादौ पूजयामि ।
 अरुणाय० जवे पू० । माधवाय० जानुनी पू० । घात्रे न० करूपु० । हरये न० कटी० । मर्गाय० गुह्य० । सुवर्णरेतसे न० नाभि० । अत्रये न०
 जठरं० दिवाकाय० हृदय० । तपनाय० कंठं० । मानवे० स्कंधी० । इंसाय० हस्तौ० । मित्राय० मुसं० । रवये० नासिकां० । स्वगा
 य० नेत्रे० । पूज्जेन० कर्णौ० । हिरण्यगर्भाय० ललाटं० । आदित्याय० शिरःपू० । भास्कराय० सर्वांगंपू० ॥ नमो नमः पापविनाश
 नाय विश्वार्त्तने सप्तहुरगमाय । सामर्ग्यं जुषामनिधे विधातर्थाब्धिपोताय नमः सवित्रे- इति प्रार्थना २९ एव संपूजयेद्ब्राह्मणं नक्तं सुचीत
 वाग्यतः । आचार्यं पूजयित्वा तु वस्त्रैरामरणे शुभे ३० तस्मै तां प्रतिमां कुंभं सहिरण्यं च वापयेत् । प्रीयतां भगवान्देवो मम सप्ताहं तारकः
 ३१ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चादपूपैः पायसैः सह । तेभ्यस्तु कलशान्दद्यात्पाशास्त्राद्यु दक्षिणाम् ३२ एवं यं कुर्वते सम्यग्व्रतमेतदनुत्तमम् ।
 आशादित्यमिति स्थात तस्य पुण्यफलं महत् ३३ निर्व्याधिश्च सतेजस्वी पुत्रपौत्रसमन्ति तः । सुक्त्वा च भोगान्विपुलानमरैरपि दुर्लभा
 न् ३४ देहति रविसायुष्यं प्राप्नुयादुत्तमोत्तमम् । प्राप्स्येते परमाद्भिर्यं विमुक्तं कुष्ठोगतः ३५ आशाभंगो न तस्य स्यात्कदाचिदपि ज

न्मनि । एतस्मात्कारणाद्धत्स कुरुष्व व्रतमुत्तमम् ३६ एतच्छ्रुत्वा वचः सांबः पित्रा कृष्णेन भाषितम् । व्रतं चरित्वा संप्राप्तः सर्वसिद्धिं
 सुदुर्लभाम् ३७ य इदं श्रुणुयाद्भक्त्या श्रावयेद्वापि मानवः । तावुभौ पुण्यकर्माणौ रविलोकमवाप्तुतः ३८ ॥ इति श्रीस्कंदपुराण-आशादि-
 त्यव्रतं सं० ॥ ॥ अथाश्विनशुक्लांत्यभानुवासरमारभ्य माघशुक्लसप्तम्यावधि दानफलव्रतम् ॥ तत्र पूजा-ध्वेयः सदा सवितृमंडलमध्यवर्ती
 नारायणः सरसिजासनसन्निविष्टः । केयूरवान्मकरकुंडलवान्किरीटी हारी हिरण्यवपुर्धृतशंखचक्रः । इति ध्यानम् ॥ जगन्नाथाय न
 आवाहया० । पद्मासनाय० आसनं० । ग्रहपतये० पादं० । तमोहर्त्रेण० अर्घ्यं० । मित्राय० आचमनीयं० । विश्वतेजसे० पंचामृतं० ।
 सवित्रेण० शुद्धोदकं० । जगत्पतये न० वस्त्रं० । त्रिमूर्तये० यज्ञोपवीतं० । हरये० गंधं० । सूर्याय० अक्षतान्नं० । भास्कराय० पुष्पं० ।
 अहस्पतये० धूपं० । अज्ञाननाशिने० दीपं० । लोकेशाय० नैवेद्यं० । स्वये० तांबूलं० । भानवे० दक्षिणां० । पूष्णेन० फलं० । स्व-
 गाय० नीरांजनं० । भास्कराय० पुष्पांजलिं० । सर्वात्मनेन० प्रदक्षिणां० ॥ नमस्ते पद्महस्ताय नमस्ते वेदमूर्तये । नमस्ते देवदेवेश नम-
 स्तेसर्वकामद । नमस्कारः ॥ दिवाकर नमस्तुभ्यं पापं नाशय भास्कर । त्रयीमयाय विश्वात्मन् गृहाणार्घ्यं नमोस्तुते ॥ अनेन द्वादशा-
 ह्यर्षीणि दद्यात् ॥ ततः ब्राह्मणपूजनम् ॥ इति पूजा ॥ ॥ अथ कथा ॥ पितृगृहे वर्तमाना कुंती व्यासं ददर्श ह । नमस्कृत्वा तु तं भ-
 त्त्या पाद्यार्घ्याचमनीयकम् १ दत्त्वा संप्रार्थ्यं तं व्यासं कुंतीमुकुलितांजलिः । पतिपुत्रान्नमोक्षार्थं व्रतं ब्रूहि महामुने २ व्यास
 उवाच । शृणु दानफलं नाम वच्मि सर्वव्रतोत्तमम् । कैलासशिखरे रम्ये पार्वतीपरमेश्वरम् ३ व्रतानां सर्वदानानामुत्तमं ब्रूहि त-
 त्ततः ॥ शंकर उवाच । साधु पृष्टं त्वया देवि ह्युच्यते सर्वतः शुभम् ४ भूमौ तु भारते वर्षे पुण्ये च यमुनातटे । ऋषिपत्नीसमूह-

अत्र कर्तुं समागतः ५ तत्र गत्वा देवि शृणु प्रवदिष्यति ताः शुभम् । शंभोरनुल्लया देवी कैलासादागता मुवि ६ यमुनां गठुकामा
 सा ददर्श कुसुमावतीम् । काञ्चिन्मार्गे ऽतिदुःखेन छिश्यतीं च विपुत्रिकाम् ७ विदेहवासिनीं दीनां पतिघ्नया सुदुःखिताम् । कुसुमाव-
 तीं तदा देवी सुवाच मधुर वच ८ आगच्छ त्वं मया सार्द्धं करिष्यावः शुभव्रतम् । पत्या च सह सयोग पुत्रप्राप्तिर्भविष्यति ९
 घनप्राप्तिश्च बहुला कृते दानफलव्रते । तया सह व्रतं भेतत्कर्तुं प्राप्ता शुचिस्मिता १० तथैव च पतिघ्नया पुत्रहीना ऽस्मि दुःखिता ।
 इत्यन्या एवदेवीं मया सह व्रतं कुरु ११ तपुत्वा तां गृहीत्वा तु ताभ्यां सार्द्धं जगाम ह । पुण्यां च यमुनां गत्वा पूर्वोद्धि मानुवा
 सेरे १२ तत्र दृष्ट्वा तु सा देवी पप्रच्छ स्त्रीकदंबकम् । इदं व्रतं किमेतन्मे वक्तव्यं तु ऋषिस्त्रियः १३ स्त्रिय ऊचुः । पुण्यं व्रतमिदं देवि
 सौरे पापप्रणशनम् । सर्वसंपत्कर स्त्रीणां पतिपुत्रान्नमोक्षदम् १४ धर्मार्थकाममोक्षादीन्ददातीदं व्रतं नृणाम् । कन्यादानसहस्राणां गोदा
 नानां त्रिलक्षकम् १५ मृहिरण्यतिलादीनां सर्वेषामधिकं शिवम् । सर्वदानस्य फलदं तस्माद्दानफलव्रतम् १६ तपुत्वा पार्वती प्राह क
 रिष्यामी वयं व्रतम् । दानफलव्रतं नूतं कालद्रव्यवियोगतः १७ स्त्रिय ऊचुः । पद्मासनः पद्मकरः पद्मगर्भः समष्टुतिः । समाश्रयसयुक्तो
 द्विमुखश्च सदा रविः १८ ध्येयः सदा • चक्रः १९ एवं ध्यात्वा द्विजः सम्यग्भास्करं देवरूपिणम् । आवाहयेज्जगन्नाथ भास्कर वेदरूपिण
 म् २० नमः पद्मासनायेति दद्यादासनमुत्तमम् । पाथ ग्रहपते शुभ्यं मित्रायाचमनं तथा २१ श्लोकाव्याघ्रतमो हर्षं अर्घ्यं दद्यात्प्रयत्नतः ।
 पंचामृतविधानेन स्नापयेद्विश्वेतेजसम् २२ शुद्धोदकं च दद्याद्द्वि सवित्रे च हि पार्वति । नगरपतिं तु वस्त्रं च भुपवीतं त्रिमूर्तये २३
 रत्नगंधं तु हरये दद्यात्सूर्याय घासतान् । दद्यात्पुष्पं भास्कराय करवीरादिकं शुभम् २४ अहस्पतिं तु धीं रूपं दीपमज्ञाननाशिने ।

लोकेशाय च नैवेद्यं तांबूलं स्वये तथा २५ दक्षिणां भानवे दद्यात् पंचार्तिक्यं खगाय च । फलं च पूष्णे दद्याद्धि सर्वकामार्थसिद्धये २६
 पुष्पांजलि भास्कराय दद्याद्धि परया सुदा । सर्वात्मने च दद्याद्धि प्रदक्षिणाः पुनः पुनः २७ नमस्ते देवदेवेश नमस्ते वेदमूर्तये । नमः
 कमलहस्ताय आदित्याय नमो नमः २८ नमस्कुर्वादनैव प्रार्थयेद्धिश्वेतजसम् । रक्तगंधाक्षतैस्ताम्रपात्रेणाढ्यं समंत्रकम् २९ दद्यादनेन
 मंत्रेण व्रतसंप्रतिहेतवे । दिवाकर नमस्तुभ्यं पापं नाशय भास्कर ३० त्रयीमयार्कविश्वात्मन् गृहाणाढ्यं नमोस्तु ते । एवं द्वादशवारं
 च व्रती दद्यात्समंत्रकम् ३१ तैलाम्ललवणक्षारं वर्जयित्वा तु भोजने । बहुबीजफलं वर्ज्यं शेषं चैव तु भोजयेत् ३२ कंदमूलफलाहारो
 विशेषेण फलप्रदः । नीवारधान्यदृष्ट्यादिविशेषः सद्रसः स्मृतः ३३ एवं कुर्याद्द्वितं सम्यक् प्रत्येकं भानुवासरे । माघमासे शुक्लपक्षे सप्तम्या
 यावदंतिकम् ३४ षष्ठ्यामुपोष्य विधिवत्सप्तम्यामुदये रवेः । रवेरभ्यर्च्य विधिवत्प्रतिमां वस्त्रसंयुताम् ३५ आचार्येणाग्निमादाय गोमये-
 नोपलिप्य च । सधृतं परमान्नं च होमयेत्सौरमंत्रतः ३६ पायसं प्रतिमां वस्त्रं ब्राह्मणाय निवेदयेत् । एवं कुर्यात्पंचवर्षं पंचधान्यं सम-
 प्येत् ३७ पंचप्रस्थप्रमाणं च प्रथमे व्रीहिमेव च । गोधूमांश्च द्वितीयेब्दे तृतीये चणकांस्तथा ३८ चतुर्थे तिलदानं च पंचमे माषमेव
 च । सफलां दक्षिणां दद्याद्धिप्रात्र् द्वादश भोजयेत् ३९ एवं कुर्याद्द्वितं सम्यक् संपूर्णफलमाप्नुयात् । तच्छ्रुत्वा ता गृहीत्वाथ चक्रिरे
 व्रतमुत्तमम् ४० पद्मावती पतिं प्राप दमयंती यथा नलम् । सुमित्रा प्राप पुत्रं च मानयंती ह्युमां बहु ४१ सर्वभाग्ययुता गौरी
 स्वर्णमाध्रफलं तथा । तद्गृहीत्वा गता मार्गे ददर्श ब्राह्मणोत्तमम् ४२ विप्राय तत्फलं दत्त्वा ततः शिवपुरं ययौ । ततः सफलविप्रश्च
 गृहं गत्वा सविस्मयः ४३ धनधान्यसमृद्धस्तु बहुगोधनसंकुलः । सर्वरत्नमयो भूत्वा भार्यां वचनमब्रवीत् ४४ सर्वसंपत्प्रदं चाद्य किं

कृत हि त्वया शुभम् । साऽत्रवीद्व्रगण्ड स्वामिन् भवद्भिः फलमाहृतश्च ४५ स्वर्णमात्रफल तश्च केन दत्त वद प्रभो ॥ विप्र उवाच ।
 मद्ददिव्या फलं दत्तं पार्वत्या कृपया मम ४६ इति तस्य वचः श्रुत्वा भार्या वचनमब्रवीत् । गंतव्यमाशु कैलास मया सहै त्वया
 प्रभो ४७ ततः शिवपुरं प्राप्तो भार्यया संयुतो द्विजः । नमस्कृत्य यथाशास्त्र्या पप्रच्छैव शिवां द्विज ४८ तरफलं कथ्यतां देवि कथं
 प्राप्तं त्वया शुभम् । ततो देव्या च तत्सर्वं कथितं फलदायकम् ४९ तदागत्य कृत सर्वं तूर्णं दानफलव्रतम् ॥ व्यास उवाच । कुति त्व
 यापि कर्तव्यमिदं दानफलव्रतम् ५० यः पठेद्विदमाख्यानं शृणोति श्रद्धयान्वितः । ते सर्वं पापनिर्मुक्ता यास्यति परमां गतिम् ५१
 ॥ इति श्रीस्कन्दपुराणं दानफलव्रतं सपूर्णम् ॥ ४३ ॥ अथ सोमवारपूजाविधिः ॥ येभ्योमातेति जप्त्वा । आगमार्थं तु देवानामिति
 धृतानाद् कृत्वा । अपसर्पित्विति छोटिकासुद्रां प्रदर्श्य । तीक्ष्णदंष्ट्रेति क्षेत्रपाळं संप्राप्य । आचम्य प्राणानायम्य तिथ्यादि सकीर्त्य ।
 मम सकुडनस्य क्षेमस्यैर्यविजयायुरारोग्यैश्वर्याभिवृद्ध्ये उमामहेश्वरप्रीत्यर्थं चतुर्दशवर्षपर्यन्तं सोमवारव्रतं करिष्ये । तदंगत्वेन पोढशो
 पचारैः उमामहेश्वरपूजनं करिष्ये ॥ व्यायेन्नित्यं महेश रजतगिरिनिभं चारुषद्रावतस रत्नाकल्पोष्ज्वलांगं परशुमृगवराभीतिहस्त प्र
 सन्नम् । पद्मासीनं समतात्सुतममरणैर्व्यावृद्धं विष्वद्यं निखिलभयहर पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम् । ध्यानम् ॥ ॐ नमःशि
 वायेति पोढशोपचारैः पूजयेत् ॥ अथ कथा ॥ सुत उवाच । नित्यानंदमय शान्तिं निर्विकल्पं निरामयम् । शिवतस्त्वमनाद्यतं ये
 विदुस्ते परंगता ३ विरक्ताः कामभोगेभ्यो ये च कुर्वन्त्यहैतुकीम् । भक्तिं परां शिवे वीरास्तेषां मुक्तिर्न संशयः २ विषयानभिसंधाय ये

कुर्वति शिवे रतिम् । विषयैर्नाभिभूयते भुजानास्तत्फलान्यपि ३ येन केनापि भावेन शिवभक्तियुतो नरः । न विनश्यति यात्येव का-
 लेनापि परां गतिम् ४ आरुह्युः परं स्थानं विषयांस्त्यक्तुमक्षमः । पूजयेत्कर्मणा शंभुं भोगांते शिवमाप्नुयात् ५ अशक्ताः केचिदुत्सृष्टुं
 प्रायो विषयवासनाम् । अतः कर्ममया तूक्ता कामधेनुः शरीरिणाम् ६ मायामयेपि संसारे ये विहृत्य चिरं सुखम् । मुक्तिमिच्छन्ति
 देहान्ते तेषां धर्मोयमीरितः ७ शिवपूजा सदा लोके हेतुः स्वर्गापवर्गयोः । सोमवारे विशेषेण प्रदोषादिगुणान्विते ८ श्रावणे चैत्रवैशाखे
 ऊर्जे वा मार्गशीर्षके । प्रथमे सोमवारे तद्दृक्कीयाद्द्वतमुत्तमम् ९ केवलं चापि ये कुर्युः सोमवारे शिवार्चनम् । न तेषां विद्यते किञ्चि-
 दिहासुत्र च दुर्लभम् १० उपोषितः शुचिर्भूत्वा सोमवारे जितेंद्रियः । वैदिकैर्लौकिकैर्मन्त्रैर्विधिवत्पूजयेच्छिवम् ११ ब्रह्मचारी गृहस्थो वा
 कन्या वापि सभर्तृका । विधवा वापि संपूज्य लभते वरमीप्सितम् १२ अत्रापि कथयिष्यामि कथां श्रोतृमनोहराम् । श्रुत्वा मुक्ति
 प्रयात्येव भक्तिर्भवति शांभवी १३ [श्रुत्वा कृतधियः शंभोर्भक्तिं कुर्वति सर्वदा] ॥ आर्यावर्ते नृपः कश्चिदासीद्धर्मभृतां वरः । चित्रधर्मति
 विख्यातो धर्मराजो दुरात्मनाम् १४ स गोप्ता धर्मसेतूनां शास्ता दुष्पथगामिनाम् । यथा समस्तयज्ञानां त्राता शरणमिच्छताम् १५
 कर्ता सकलपुण्यानां दाता सकलसंपदाम् । जेता सपत्न्यद्वानां भक्तः शिवमुकुन्दयोः १६ सोऽनुकूलासु पत्नीषु पुत्रमेकं न लब्धवान् ।
 चिरेण प्रार्थितो लेभे कन्यामेकां वराननाम् १७ स लब्ध्वा तनयां दिष्ट्या हिमवानिव पार्वतीम् । आत्मानं देवसदृशं संपूर्णं च
 मनोरथम् १८ स एकदा जातकलक्षणज्ञानाहूय सर्वान् द्विजद्वंद्सुख्यान् । कौतूहलेनाभिनिविष्टचेताः पप्रच्छ कन्याजनने फलानि १९
 अथ तत्राब्रवीदेको बहुज्ञो द्विजसत्तमः । एषा मीमंतिनी नाम्ना कन्या त्वं महीपते २० उमेव मांगल्यवती दमयंतीव रूपिणी । भारतीव

कृत्वाभिजा लक्ष्मीरिव महागुणा २१ सुप्रजा देवमातेव जानकीव घृतव्रता । रविप्रभेव सत्कांतिश्चद्विकेव मनोरमा २२ दशवर्षसहस्राणि स-
 हभन्ती प्रमोदते । प्रसूय तनयानष्टी परं सुखमवाप्स्यति २३ इत्युक्त्वा तं मृपतिर्धनैःसंपुण्य तं द्विजम् । अवाप परमां प्रीतिं तद्भागमृतसेवया २४
 अथान्योपि द्विज प्राह धैर्यवानविशक्ति । पूषा चतुर्दशे वर्षे वैषव्य प्रतिपत्स्यति २५ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य वचनिर्घातनिष्ठुरम् । सुदूर्तम
 भवद्राजा चिंताव्याकुलमानस २६ अप्य सर्वांसमुत्सृज्य ब्राह्मणान्ब्रह्मवत्सल । सर्वं देवकृत मत्वा निश्चितः पार्थिवो ऽभवत् २७ सापि
 सीमंतिनी वाला क्रमेण गतशैशवा । वैषव्यमारमनो मावि शुश्रावात्मसखीमुत्साव २८ पर निर्वेदमापन्ना चिंतयामास वालिका ।
 याज्ञवल्क्यमुनेः पूर्वा भैश्रयी पर्यष्टच्छत २९ मातस्त्वच्चरणभोजं प्रपन्नास्मि मयाकृष्णा । सौभाग्यवर्धनकरं मम शसिष्ठुमर्हसि ३० इ
 ति प्रपन्नां नृपतेः कन्यां प्राह मुनेः सती । शरण ब्रज तन्वंगि पार्वती शिवसंयुताम् ३१ सोमवारे शिव गौरीं पूजयस्व समाहिता ।
 उपोषिता च सुम्राता निरजांबरधारिणी ३२ मितवाङ्मिथिलमति पूजां कृत्वा ययोचिताम् । अब्दमेकं व्रत कुर्याद्द्वतोद्यापनमाचरेत् ३३
 उमया सहित रुद्र सुवर्णेन च कारयेत् । शीप्येण वृषभ कृत्वा कलशोपरि विन्यसेत् ३४ तस्याग्रे छिगतोभद्रं ब्रह्मादिस्थापन तथा ।
 स्वशास्त्रोक्तेन विधिना हुनेद्भूतलिङ्गोदनम् ३५ पृथक् शिवशिवामंत्रेशोसरशतद्वयम् । कुर्यादुद्यापन तस्य समाप्तौ यदुदीरितम् ३६ उद्या-
 पन विना यद्गु तद्व्रतं निष्फल भवेत् । ब्राह्मणान्मोजयित्वाय शिवं सम्यक् प्रसादय ३७ पापक्षयो ऽभियेकेण साम्राज्य पीठपूजनाव ।
 गवदानाम् सौभाग्यमायुरक्षतदानतः ३८ दूषदानेन सौगंध्यं कांतिदीपप्रदानतः । निवेद्येन महामोगो लक्ष्मीस्तांबूलदानतः ३९ घर्मार्थ
 नाममोक्षाच्च नमस्कारप्रभावतः । अष्टैश्यादिसिद्धीनां जप एव हि कारणम् ४० होमेन सर्वसीलयानां समृद्धिरुपजायते । सर्वेषामेव दे

वानां वृष्टिः संयमिभोजनात् ४१ इत्थमाराधय शिवं सोमवारं शिवामपि । अत्यापदमपि प्राप्तां निस्तीर्य सुभगा भव ४२ घोरद्वोरं विपन्ना
 पि महाक्लेशभयानकम् । शिवपूजाप्रभावेण तरिष्यसि महद्भयात् ४३ इत्थं सीमंतिनीं सम्यगनुशास्य मुनेः सती । ययौ सापि वरारोहा
 राजपुत्री तथा ऽकरोत् ४४ दमयंत्या नलस्यासीदिंद्रसेनाह्वयः सुतः । तस्य चंद्रांगदो नाम पुत्रो ऽभूच्चंद्रसन्निभः ४५ चित्रवर्मा नृपश्रेष्ठः
 समाहूय वृषात्मजम् । कन्यां सीमंतिनीं तस्मै प्रायच्छद्भुवनुज्ञया ४६ अभून्महोत्सवस्तत्र तस्या ह्युद्धाहकर्मणि । यत्र सर्वमहीशानां
 समुदायो महानभूत् ४७ तस्याः पाणिग्रहं काले कृत्वा चंद्रांगदः कृती । उवास कतिचिन्मासांस्तत्रैव श्वशुरालये ४८ एकदा यमुनां
 तर्तुं स राजतनयो बली । ममज सहकैवर्तेरावतीभिहता तरी ४९ हाहेति शब्दः सुमहानासीत्तस्यास्तदद्ध्ये । पश्यतां सर्वसैन्यानां
 प्रलापो दिवमस्पृशत् ५० तच्च सीमंतिनी श्रुत्वा पपात भुवि मूर्च्छिता । इंद्रसेनोपि राजेंद्रः पुत्रवार्तां सुदुःसहाम् ५१ आबालवृद्धव-
 निताश्रुक्रुथुः शोकविह्वलाः । सा च सीमंतिनी साध्वी भर्तृलोकमियात्सती ५२ पित्रा निषिद्धा स्नेहेन वैधव्यं प्रतिपद्यत । मुनि-
 पत्न्योपदिष्टं यत्सोमवारव्रतं शुभम् ५३ न तत्याज शुभाचारा वैधव्यं प्राप्तवत्यपि । एवं चतुर्दशे वर्षे दुःखं प्राप्य सुदारुणम् ५४
 ध्यायंत्याः शिवपादाब्जं वत्सरत्रयमत्यगात् । चंद्रांगदोपि तद्गतां निमग्नो यमुनाजले ५५ अधोधो मज्जमानो ऽसौ ददर्शोरग-
 काभिनीः । जलक्रीडानुसकास्ता दृष्ट्वा राजकुमारकम् ५६ विस्मितास्तमधो निन्द्युः पातालं पन्नगालयम् । स नीयमानस्तरसा प-
 न्नीभिर्नृपात्मजः ५७ तक्षकस्य पुरं रम्यं विवेश परमाद्भुतम् । सो ऽपश्यद्राजतनयो महेंद्रभवनोपमम् ५८ नागकन्यासहस्रेण
 समंतात्परिवारितम् । दृष्ट्वा राजसुतो धीरः प्रणिपत्य सभास्थले ५९ उत्थितः प्रांजलिस्तथौ तेजसाक्षितलोचनः । नागराजोपि

तं दृष्ट्वा राजपुत्रं मनोरमम् ६० अथ पृष्टो राजपुत्रस्तदकेन महात्मना । कस्यासीस्त्वनयः कस्त्व को देशः कथमागतः ६१ राज
 पुत्र उवाच । अस्ति मृगदले कश्चिद्देशो निपवसंक्षकः । तस्याधिपो ऽभवद्राजा नलो नाम महायशाः ६२ स पुण्यकीर्तिं क्षितिपो
 दमयत्याः पतिं प्रभुः । तस्यासीद्दिद्रसेनास्यो पुत्रस्तस्य महात्मनः ६३ खंद्रांगदो ऽस्मि नाम्नाहं नवोठः श्वशुराळये । विहरन्त्य
 मुनातोये निमतो देवचोदितः ६४ एताभिः पद्मगङ्गीभिरानीतोस्मि तर्वातिकम् । दृष्ट्वाह तव पादानं पुण्यैर्जन्मांतराजितैः ॥ अथ धन्यो
 स्मि धन्योस्मि कृतार्थो पितरो मम ६५ तक्षक उवाच । सो भो नरेन्द्रदायाद मा भैपीधीरतां व्रज । सर्वदेवेषु को देवो युष्माभिः पूष्यते
 सदा ६६ राजपुत्र उवाच । यो देवः सर्वदेवेषु महादेव इति स्मृतः । पूष्यते स हि विश्वात्मा शिवोऽस्माभिरुमापति ६७ इत्याकर्ण्य
 वचस्तस्य तक्षकः प्रीतमानसः । जातभक्तिर्महादेवे राजपुत्रमभापत ६८ तक्षक उवाच । परितुष्टोस्मि भद्र ते तव राजेन्द्रनदन ६९ इत्तवा
 च्छुरज्जानि दिव्यान्याभरणानि च । वाहनाय ददावेक राक्षसं पद्मगेश्वरः ७० तत्सहायार्थमेकं च पद्मगेश्वरः कुमारकम् । नियुज्य तक्षकः प्री
 त्या गच्छेति विमसर्जं तम ७१ इति खंद्रांगदः सर्वं सगृह्य विविधं धनम् । अर्धं कामगमाख्या ताभ्यां सह विनिर्ययो ७२ ततो मुहूर्ते
 नोन्मज्य तस्मादेव नदीजलात् । विजहार तटे रम्ये दिव्यमाश्रयं वाजिनम् ७३ अथास्मिन् समये तन्वी सा च सीमन्तिनी सती ।
 स्रातुं समाययी तत्र सर्षीभिः परिवारिता ७४ सा ददर्श नदीतीरे विहरतं नृपात्मजम् । रक्षसा नररूपेण नागरूपेण चान्वितम् ७५ दृष्ट्वावरुह्य
 छुरगादुपविष्टः सरिचटे । खन्नांगदो वरारोहासुपवेश्पेदमव्रवीत् ७६ का त्व कस्य कलत्रं वा कस्यासीस्तनया सति । किमीदृश गता वा
 ल्ये दुःसह शोकलक्षणम् ७७ इति क्षेहेन संष्टा सा बधूरश्रुलोचना । लज्जिता स्वयमाख्यातुं तत्सती सर्वमव्रवीत् ७८ इयं सीमन्तिनी

नाम्ना स्नुषा मगधभूपतेः । चंद्रांगदस्य महिषी तनया चित्रवर्मणः ७९ अस्याः पतिर्द्वययोगान्निमग्नोऽस्मिन्महाजले । तेनेयं प्राप्तवैधव्या
बाला दुःखेन पीडिता ८० एवं वर्षत्रयं नीतं शोकेनापि बलीयसा । अद्येदुव्रासरे प्राप्ते स्नातुमत्र समागता ८१ श्रुत्वा चंद्रांगदः सर्व
प्रियायाः शोककारणम् । अथाश्वास्य प्रियां तन्वीं विविधैर्वचनैर्नृपः ८२ क्वापि लोके मया दृष्टस्तव भर्ता वरानने । त्वद्वताचरणाच्छ्रं-
तः सद्य एवागमिष्यति ८३ नाशयिष्यति ते शोकं द्वित्रिभिस्तु ध्रुवं दिनैः । एतच्छंसितुमायातस्तव भर्तुः सखास्म्यहम् ८४ अत्र कार्यो न
संदेहः शपामि शिवपादयोः । तावत्त्वया हृदि स्थाप्यं प्रकाशं न च कुत्रचित् ८५ लज्जानम्रमुखी कर्णे शशंसान्यत्प्रयोजनम् ।
इमं वृत्तांतमाख्यातं त्वत्पित्रोः शोक्ततयोः ८६ इत्युक्त्वाश्वं समारुह्य जगाम च तलं प्रति । सापि तद्वचनं श्रुत्वा सुधाधाराशताधि-
कम् ८७ एष एव पतिर्मे स्यात्ध्रुवं नान्यो भविष्यति । परलोकादिहायातः कथमेषः स्वरूपधृक् ८८ मुनिपत्न्या, यदुक्तं मे परमापद्रता-
पि च । व्रतमेतत्कुरुष्वेति तस्य वा फलमद्य मे ८९ नूनं तस्या वचः सत्यं को विद्यादीश्वरेहितम् । निमित्तानि च दृश्यंते मंगला-
नि दिने दिने ९० प्रसन्ने पार्वतीनाथे किमसाध्यं शरीरिणाम् । इत्थं विमृश्य बहुधा सा पुनर्मुक्तसंशया ९१ एवं चंद्रां-
गदः पत्नीमवाप समये शुभे । ययौ स्वनगरं भूयः श्वशुरेणानुमोदितः ९२ चंद्रसेनोपि नृपती राज्ये स्थाप्य स्वमात्मजम् ।
तपसा शिवमाराध्य लेभे संयमिनां गतिम् ९३ दशवर्षसहस्राणि सीमंतिन्या स्वभार्यया । सार्धं चंद्रांगदो राजा बुभुजे वि-
षयान्बहून् ९४ प्रसूय तनयानष्टौ कन्याभेकां वराननाम् । पतिं सीमंतिनी लेभे पूजयंती महेश्वरम् ९५ शिवलोकं ततो गत्वा शिवेन
सह मोदते ९६ विचित्रमिदमाख्यानं मया समनुवर्णितम् । यः पठेच्छृणुयाद्भक्त्या प्राप्नोति परमां गतिम् ९७ ॥ इति श्रीस्कं० सोमवार

व्रतकथा समाप्ता ॥ ॥ अथोद्यापनम् ॥ स्कन्द उवाच ॥ व्रतस्योद्यापन कर्म कथं कार्यं च मानवैः । को विधिः कानि ब्रह्मपाणि कथयस्व म
 प्रभो ॥ ईश्वर उवाच । शृणु पण्डित यत्नेन लोकानां हितकाम्यया । उद्यापनविधिं चैव कथयामि तवाग्रतः ॥ यदा सजायते विष्णु भसि
 श्रद्धासमन्विता । स एव व्रतकाळश्च यतोऽनित्य हि जीवितम् ॥ षट्पुद्गशाब्द कर्तव्य सोमवारव्रतं शुभम् । श्रावणे कार्तिके उपेष्टे वैशा
 मार्गशीर्षके ॥ सुसातश्च शुचिर्भूत्वा शुक्लां नरवरो नरः । कामक्रोधाथहंकारद्वेषैर्युन्धवर्जितः ॥ संपाद्य सर्वसभारान्मण्डल तत्र कारयेत्
 वस्त्रैः पुष्पैः समाच्छन्नं पट्टवस्त्रैश्च शोभितम् ॥ तन्मध्ये लेखयेदिव्य छिगतोमद्रमण्डलम् । अथवा सर्वतोमद्र मण्डपांतः प्रकल्पयेत् ॥ शं
 भोपयोभासंयुक्तं दीपैः सर्वत्र सोम्वलम् । अत्रण सज्जल कुम तस्योपरि तु विन्यसेत् ॥ सौवर्णं राजत ताम्रं मृन्मय वापि कारयेत् । अ
 चार्थं वरयेत्तत्र ऋत्विग्भिः सहितं शुचिः ॥ शिवरूपाश्च ते विप्रा पुण्याश्चदनपुष्पकैः । अनुज्ञातश्च तैर्विप्रैः शिवपूजां समारभेत् ॥ रू
 नाम्ना नमोतेन ब्राह्मणानपि पूजयेत् । कुमोपरि न्यसेद्देवसुमया सहित शिवम् ॥ सौवर्णप्ययवा रौप्ये दृपमे सस्थित शुभम् ॥ उमामहेश्व
 मूर्तिं पूजयेत्सुसमाहितः । वस्त्रयुग्मेन सर्वेष्टब बिल्वपत्रैः प्रपूजयेत् । स्वगृहोक्तेन विधिना कृत्वाग्निस्थापनं ततः ॥ ततो होमं च मंत्रे
 त्र्यवकेण च कारयेत् । गौरीर्मिमायेति मंत्रेण शतमष्टोत्तरद्वयम् ॥ पलाशानां समिद्धिश्च यवत्रीहितिलाण्यकैः । पूर्णाहुतिं ततो दद्यात्कृत्
 स्विष्टकृदादिकम् ॥ होमते च गुरु पूज्य सपत्नीकं समाहितः । प्रतिमां कृमसहितामाघार्याय निवेदयेत् ॥ शमो प्रसीद देवेश सर्वल
 केऽश्वर प्रभो । तव रूपप्रदानेन मम सद्य मनोरथाः । प्रतिमादानमत्रः ॥ यन्नत्तया देवदेवेश मया व्रतमिदं कृतम् । न्यून वाय क्रियाही
 परिपूर्णं तदस्तु मे ॥ सुंजीव सहस्रमात्मा शिष्टैरिष्टैः स्वबंधुभिः । अनेनैव विधानेन य इदं व्रतमाचरेत् ॥ यं यं धितयते काम त

प्राप्नोति मानवः । इहल्लोके सुखी भूयाद्भुक्त्वाभोगान्यथेप्सितान् ॥ इति श्रीसोमवारव्रतं संपूर्णम् ॥ अथ प्रकारांतरेण सोमवारव्रतं
 लिख्यते ॥ गंधर्व उवाच । कथं सोमव्रतं कार्यं विधानं तस्य कीदृशम् । कस्मिन्काले तु कर्तव्यं सर्वं विस्तरतो वद ॥ गोशृंग उवाच ।
 साधु साधु महाप्राज्ञ सर्वभूतोपकारक । यन्न कस्यचिदाख्यातं तदद्य कथयामि ते ॥ सर्वरोगहरं दिव्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् । सोमवारव्रतं
 नाम सर्वभूतोपकारकम् ॥ सोमवारव्रतं नाम सर्वकामफलप्रदम् । सार्वकामिकं विज्ञेयं वर्णानां शुभकारकम् ॥ नारीनरैः सदा कार्यं
 दृष्टादृष्टफलोदये । ब्रह्मविष्ण्वादिभिर्देवैः कृतमेतन्महाव्रतम् ॥ पुनस्तत्सोमराजेन दक्षशापहते न च । अभिमानयुतेनाथ शंभुनैव पेशेण
 तु ॥ ततस्तुष्टो महादेवः सोमराजस्य भक्तिः । तेनोक्तं यदि तुष्टोसि तिष्ठानस्थो निरंतरम् ॥ यावच्चंद्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठति भूधराः ।
 तावन्मे स्थापितं लिंगमुमया सह तिष्ठतु ॥ रोहिण्याः पतिरेवं तु प्रार्थयित्वा महेश्वरम् । ततः शुद्धशरीरोसौ गगनस्थो विराजते ॥
 ततःप्रभृति येकेचित्कुर्वति भुवि मानवाः । तेपि तत्पदमायांति विमलांगाश्च सोमवत् ॥ अत्र किं बहुनोक्तेन विधानं तस्य कीर्तये । यस्मि-
 न्कस्मिंश्चिन्मासे च शुक्ले सोमो भवेद्यदा ॥ दंतशुद्धिं पुरा ब्राह्मे कृत्वा स्नानं समाचरेत् । स्वधर्मविहितं कर्म कृत्वा स्थाने मनोरमे ॥
 अव्रणाभिनवं शुद्धं न्यसेत्कुंभं सुशोभनम् । चूतपल्लवविन्यासे चंदनेन विचर्चिते ॥ श्वेतवस्त्रपरीधाने सर्वाभरणभूषिते । कुंभे पात्रं
 च विन्यस्य ह्याधारसहितं शिवम् ॥ अष्टौ विघ्नेश्वरान्देवान्सोमनाथं सशक्तिकम् । वाससा सहितं तत्र श्वेतपुष्पैः प्रपूजयेत् ॥ विविधं
 भक्ष्यभोज्यं च फलं वै बीजपूरकम् । अनेनैव तु मंत्रेण पूजां होमं समाचरेत् ॥ कृत्स्नैवं वंदनं रात्रौ प्राप्य चाज्ञां स्वपेन्नरः । दर्भशय्यां
 समाकूढो ध्यायेत्सोमेश्वरं हरम् ॥ एवं कृते तु प्रथमे कुष्ठानां नाशनं भवेत् । द्वितीये सोमवारे तु करंजं दंतधावनम् ॥ देवं संपूजयेत्सु-

द्दमं श्येष्ठशशिसमन्वितम् । शतपत्रैः पूजयित्वा मधु प्राश्य यथाविधि ॥ नारिंग तत्र दत्त्वा तु शेषं पूर्ववदाधरेत् । एव कृते द्विती-
 येऽथ गोलक्षफलमाधुयात् ॥ सोमवारे तृतीयेऽथ वटजं दत्तवावनम् । शिवोत्तमं यजेत्तत्र रौद्रीशक्तिसमन्वितम् ॥ पूजयेज्जातिपुष्पैश्च गो-
 मूत्रं प्राशयेन्निशि । नैवेद्यं दापयेच्छुद्धं भक्ष्यभोग्यसमन्वितम् ॥ एव कृते तृतीये तु कोटियज्ञफल लभेत् । चतुर्थे सोमवारे तु जपा-
 मार्गसमुद्भवैः । कृत्वा कोठैर्दत्तश्चिद्धिं तथा नक्तैः प्रपूजयेत् । दाहिमीफलसयुक्ता नैवेद्ये क्षीरशर्करा ॥ दध्नस्तु प्राशनं कृत्वा दर्मस्यो जागृ-
 यान्निशि । एवं कृते चतुर्थे तु यज्ञायुतफलं लभेत् ॥ पश्चमे सोमवारे तु बृक्षान्धत्यसमुद्भवम् । दत्तकाष्ठं ततः कृत्वा द्वेक रूद्र प्रपूजये-
 त् । नैवेद्ये दक्षिमकं च कूर्माङ्गीफलसंयुतम् । घृतं तु प्राशयेत्तत्र आचार्यं पूजयेत्ततः ॥ एव कृते पश्चमेपि सप्तजन्मसमुद्भवैः । नम्राहल्यादि-
 भिः सर्वसुद्ध्यते पापराशिभिः ॥ सोमवारे पुनः षष्ठे निर्गुढीदत्तघावनम् । त्रिमूर्तिं पूजयेत्तत्र रक्तपुष्पैर्विधानतः ॥ देवीं कलाविकरिणीं फल-
 पुष्पसमढकैः । कुशोदकं तु सप्राश्य गीर्तितृतीयैस्तु जासृयात् ॥ एवं कृते ततः षष्ठे पढन्दं च फल लभेत् । सप्तमे सोमवारे च ऋद्धजं द-
 त्वावनम् ॥ श्रीवठं पूजयेत्तत्र ततः श्रीदृक्षपङ्कजैः । वल्लभमपिनीं देवीं पूजयेच्च विधानतः ॥ विविधं भक्ष्यभोग्यं च नारीकेलसमन्वित-
 म् । बुग्धं वै प्राशयेत्तत्र शेषं पूर्ववदाधरेत् ॥ सप्तसागरदानस्य सम्यगाप्तस्य यत्फलम् । सोमवारे सप्तमे तु कृते तत्फलमाधुयात् ॥ अष्ट-
 मे सोमवारेऽथ स्वादिरं दत्तवावनम् । सर्वभूतदमं नाथ पूजयेद्दे शिखरिणम् ॥ सुगणदृक्षकुसुमैर्यज्ञगंधर्वलेपनैः । कदलीफलसयुक्तं भक्ष्यं भो-
 ज्यं प्रदापयेत् ॥ गोमयं प्राशयेद्वात्रौ जागरं तत्र कारयेत् । एव कृतेऽष्टमे सोमे सधूर्णफलमाधुयात् ॥ गगास्ताने कृते सोमे कोटिस्तानफल-
 स्मृतम् । दशमारसदस्त्राणि कुशक्षेत्रे रविग्रहे ॥ विप्राय वेदविदुषे यदत्त्वा फलमाधुयात् । तत्पुण्यं कोटिगुणितं सोमवाग्रते कृते ॥ गुग्गुलेर्धूपित

कृत्वा कोटिशो यत्फलं भवेत् । तत्फलं तु भवेत्तस्य सोमवारव्रतं कृते ॥ सर्वैश्वर्यसमायुक्ताः शिवतुल्यपराक्रमाः । रुद्रलोकैकै वसेद्दीर्घं ब्रह्मणा सह
 मोदते ॥ संप्राप्ते नवमे वारे कुर्यादुद्यापनं शुभम् । यथा भवति गंधर्वं तथा वक्ष्यामि ते ऽधुना ॥ मंडपे मंडनं कृत्वा पताकाभिश्च तो-
 रणैः । द्वाराणि चापि चत्वारि कुंडं कृत्वा विधानतः ॥ मध्ये वेदी प्रकर्तव्या चतुरस्रा सुशोभना । निष्पाद्य मंडपं सम्यङ्मध्ये पद्मं च क-
 ल्पयेत् ॥ कलशानष्टदिग्भागे सहिरण्यान्पृथक्पृथक् । स्थापयित्वा शक्तयस्तु वामाद्याः पूर्वतः क्रमात् ॥ कर्णिकायां तु विन्यस्य श्रीसो-
 मेशं महाप्रभुम् । प्रतिरूपं प्रसन्नाया जपाशक्तिसमन्वितः ॥ होमपात्रादिके द्रव्ये मधुना परिपूरिते । रुचमशय्यास्थितं देवं यत्रस्थं पूज-
 येत्क्रमात् । गंधपुष्पैश्च नैवेद्यैर्भक्ष्यभोज्यैः पृथक्पृथक् । वस्त्रालंकारतांबूलैश्छत्रचामरदर्पणैः ॥ दीपिकां च वितानं च पर्येकं च सतूलिकम् ।
 सोमेश्वरं समुद्दिश्य देयं पौराणिके गुरौ ॥ पूजयित्वा तथाचार्यं होमं तत्रैव कारयेत् । देवस्य सन्निधौ सम्यक् रात्रौ जागरणं चरेत् ॥ पंचग-
 व्यं ततः पीत्वा ध्यायेत्सोमेश्वरं हृदि । प्रभातेथ ततः स्नात्वा देया गौश्च विधानतः ॥ ततो भक्त्या हि गंधर्व क्षीरखंडादिनिर्मितैः । भक्ष्य
 भोज्यैरनेकैश्च भोजयेद्ब्राह्मणान्यतीन् ॥ अष्टौ विघ्नेश्वरा ये च तैश्च होमं समाचरेत् । वस्त्रयुग्मं ततो दत्त्वा गां च दत्त्वा विसर्जयेत् ॥ ए-
 वं कृते व्रते सम्यक् लभते पुण्यमक्षयम् । धनधान्यसमायुक्तः पुत्रदारैः समन्वितः ॥ न कुले जायते तस्य दरिद्री दुःखितो
 ऽपि वा । अपुत्रो लभते पुत्रं वंध्या पुत्रवती भवेत् ॥ काकबंध्या च या नारी मृतपुत्रा च दुर्भगा । कन्याप्रसूतया कार्यं रोगिभिश्च-
 विशेषतः ॥ एवं कृते विधाने तु देहपाते शिवं व्रजेत् । कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतानि च ॥ भुंक्ते ऽसौ विपुलान्भोगान्यावदा-
 भूतसंख्यम् । इत्येतत्कथितं सर्वं सोमवारव्रतं क्रमात् ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे सोमवारव्रतं सं० ॥ ॥ अथैकभुक्तसोमवारव्रतं लिख्यते ॥

श्रावणे वैत्रवीक्षास्ये ऽथेष्ठे मार्गशिरे तथा । प्रथमे सोमवारे च गृह्णीयाद्व्रतमुत्तमम् ॥ यदा श्रद्धा भवेत्कर्तुः सोमवारव्रतप्रति । तदाचार्यं
 पुररुह्य श्रद्धाभक्तिसमन्वितः ॥ सुस्नातश्च शुचिर्भूत्वा शुद्धांबरधरो नरः । कामक्रोधाद्यहकारद्वेषैशुन्यवर्जितः ॥ आहरेच्छ्वेतपुष्पाणि
 माकृतीकृतसुमानि च । श्वेतपद्मानि दिव्यानि धूपकानि तथैव च ॥ कुदमदारजैः पुष्पैः पुष्पागशतपत्रकैः । अर्चयेदुमया सार्द्धं शक्रे
 लोकशकरम् ॥ मळ्याद्रिजघ्रूपेन धूपयेत्पार्वतीपतिम् । कामिकेनापि मन्त्रेण व्यापकेन महेश्वरम् । पूजयेन्मूलमन्त्रेण ऽपवक्रेणाथवा पु
 नः ॥ मवाय मवनाशाय महादेवाय वीमते । उग्राय उग्रनाशाय शर्वाय शशिमीलिने ॥ रुद्राय नीलकंठाय शिवाय भवहारिणे । ईशाना
 य नमस्तुभ्य सर्वकामप्रदाय च ॥ नमो देवाधिदेवाय सर्वांगि पूजयेद्विमुम् । एव सपृष्य देवेशमुपचारै पृथङ्कथयक् ॥ यथावित्तानुसारेण
 प्रत्त्या पादौ प्रक्षलेयत् । शकराय नमो जवे शिवायेति च जानुनी ॥ शूलपाणे नमो गुल्फे कठ्यां शंभु प्रपूजयेत् । गुह्य स्वयम्भूनामा
 न पूजयेत्पार्वतीपतिम् ॥ ततो नमो महादेव पूजयेन्नाभिमण्डले । उदरे विश्वकर्तार पार्श्वयोः सर्वतोमुखम् ॥ स्थाणु स्तनो च सपृष्य नी
 लकंठ तु कंठके । मुखं सपृष्येन्नित्यं शिवनाम्ने महात्मने ॥ त्रिनेत्राय च नेत्राय शिरसे नागभूषणे । नमो देवाधिदेवाय सर्वांगि पूजयेद्वि
 मुम् ॥ एव संपूज्य देवेशमुपहारैर्मनोरमैः । यथावित्तानुसारेण तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ सोमवारेर्चयतो ये पार्वत्या सह शंकरम् । ते ल
 भत्यक्षयाहोक्रान् पुनराद्यचिबुर्लमान् ॥ एकमत्तस्य यत्पुण्यं कथयामि समासतः । सप्तजन्मार्जितं पापमभेद्यं देवदानवैः ॥ विनश्यत्येक
 भक्तेन नात्र कार्या विचारणा । एव सवत्सर यावद्भक्त्या व्रतमिदं चरेत् ॥ यस्मिन्मासे प्रारभते तस्मिन्मासि समापयेत् । उपवासेन नै
 वाय समाधरति मानवः ॥ धिर व्रत प्रकृवीत कृत संपूर्णतां नयेत् । स्वन्नतप्रमावेण तत्सर्वं निष्फलं भवेत् ॥ उमामहेश्वर हैम हृषभेण

समन्वितम् । यथाशक्त्या प्रकर्तव्यं वित्तशाब्दं न कारयेत् ॥ मंडलं कारयेद्विव्यं तनु लिंगोद्भवं शुभम् । कलशं पयसा पूर्णं श्वेतवस्त्रसम-
न्वितम् ॥ पात्रं शर्करया युक्तं कुंभस्योपरि स्थापयेत् । स्थापयेन्मंडले दिव्यं कलशं कनकोज्ज्वलम् ॥ तस्योपरि न्यसेद्देवं त-
स्वमंत्रविधानतः । श्वेतवस्त्रयुगेनैव पूजयेत्परमेश्वरम् ॥ उपवीतं सोत्तरीयं भक्ष्याणि विविधानि च । धान्यानि यान्यभीष्टानि तानि तानि प्रक-
ल्पयेत् ॥ शय्यां सतूलीमादर्शं देवस्याग्रे प्रकल्पयेत् ॥ अथ श्वेतानि पुष्पाणि देवस्योपरि विन्यसेत् ॥ ततो होमं प्रकुर्वीत शिवमंत्रेण वै-
व्रती । पालशीभिः समिद्धिश्च जुहुयाच्छतमष्टकम् ॥ आप्यायस्वेति मंत्रेण पृषदाज्याहुतीः शुभाः । यवव्रीहितिलाज्येन ऋत्विजश्च पृथ-
क्पृथक् ॥ होमांते च गुरुं पूज्य सपत्नीकं समाहितः । वस्त्रैराभरणैश्चापि गृहोपकरणादिभिः ॥ श्वेता गौःकपिला वापि सुशीला च पयस्विनी ।
सुवस्त्रवरपुच्छा च घंटाभरणभूषिता । दक्षिणासहिता देया शिवः संप्रीयतामिति । ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चात्त्रयोदश सुशोभनान् । घंटास्त्रयो-
दशादेया वंशपात्रं समाहितः ॥ इदं पीठं गृहाण त्वं सर्वोपस्करसंयुतम् । सर्वं मे परिपूर्णं स्याच्छिवो मे प्रीयतामिति ॥ इति श्रीस्कंदपुं-
एकमुक्तसोमवारव्रतं संपूर्णम् ॥ ॥ इदमेव प्रकारान्तरेणोक्तम् ॥ कैलासस्थं महादेवमपर्णासहितं शिवम् । पप्रच्छ प्रणतो भूत्वा किं-
चिद्ब्रुह्यतमं गुहः ॥ देवताखिलदेवेश सर्वभूतात्मक प्रभो । त्वत्प्रसादान्मया पूर्वं विज्ञानं धर्मसाधनम् ॥ किंचिज्ज्ञातव्यमस्त्यन्यत्स्वत्त एव
मया प्रभो । यन्न दृष्टं श्रुतं वापि तन्मे व्याख्यातुमर्हसि । किं दानं किं तपस्तीर्थं किं व्रतं वा महाफलम् ॥ यस्मिन्कृते महाप्रीतियुवयोः
स्याहुमेशयोः । तन्मे त्वं पुत्रवात्सल्यात्सर्वलोकहिताय च ॥ विशेषं ब्रूहि देवेश यज्ज्ञात्वा स्यान्महत्सुखम् । इत्याकर्ण्य वचस्तस्य प्रस-
न्नवदनो हरः ॥ परिष्वज्य सुतं प्रीत्या प्रोवाचेदं वचस्तदा ॥ शंकर उवाच । सम्यक् पृष्टं त्वया वत्स प्रीतोस्मि वचसा तव । अस्ति किं-

चिद्व्रतं पुण्य तन्मे कथयतः शृणु । वेदशास्त्रपुराणानां यद्रहस्यव्रतं महत् । तदद्य कथनीयं ते त्वचः को मम वै प्रियः ॥ सोमवाख्रत
 नाम सर्वव्रतफलाधिकम् । यस्मिन्कृते परा प्रीतिरावयोः स्यादुमेशयोः ॥ निशम्यैतद्व्रतं स्कन्दः प्रोवाच वदतांवरम् ॥ स्कन्द उवाच । कीदृश
 तद्व्रतं देव विधानं तस्य कीदृशम् । कदा श्राद्धं कथं कार्यं किं दानं कस्य पूजनम् ॥ उद्यापनविधानं च विस्तरेण वदस्व मे ॥ शिव उवाच ।
 मयौ मास्यष्टमी शुद्धा शिवेन्दुदिनसंयुता । तदा श्राद्धं व्रतं चैतदनेन विधिना श्रुमम् ॥ प्रातः कृष्णतिलैः स्नात्वा आचार्यसहितो व्रती ।
 पूर्वाह्नि विधिवत्कार्यमुमाशारकपूजनम् ॥ ततः पुष्पाब्जलिं दत्त्वा प्रणम्यं दृढवदुषि । विधिनानेन गृह्णीयाद्व्रत संकल्पपूर्वकम् ॥ गृह्णामि
 प्रवरोगार्तः सोमवारव्रतीपषम् । व्रतेनानेन मे प्रीतौ भवेतां पार्वतीश्वरो ॥ विसर्जनेन ततः कुर्यादाचार्यं पूजयेत्ततः । शिशैरिष्टैः परिचृतो
 भोजनं कारयेत्ततः ॥ अह-शेषं ततो नीत्वा सत्कथाश्रवणादिभिः । शयीताघस्ततो राम्राषमुक्तो ब्रह्मचर्यवान् ॥ अनेन विधिना वत्स
 मदीये वासरे यदा । कुर्वन्व्रतमवाप्नोति मन्नाव नात्र सशयः ॥ यस्मिन्देने कृतं किञ्चिद्दानं होमो जपस्तथा । व्रतं वा प्रीतिदं स्कन्दं शुभ
 या सहितस्य मे ॥ अतः सोमाह्वयो वारः प्रशस्तोयं मम प्रियः । एवं सोमाष्टकं कृत्वा व्रतस्योद्यापनं श्रुमम् ॥ माघाद्ये पषके कार्यं शु-
 छपक्षे विशेषतः । शिवर्क्षतिथियोगानामेकैकेनापि सयुते ॥ सोमवारे विघातव्यं तथा चंद्रवृत्तान्विते । विधाय रदनोद्वेसं प्रातः स्नात्वा
 विधानतः ॥ आचार्यं वरेयेदेकं विधिं श्रुतिपारगम् । पुराणस्मृतिधर्मज्ञं निगमागमवेदिनम् ॥ उपोष्य सोमवारं च सायंसंध्यामुपास्य च ।
 शिवालये हरेर्वापि शुचीं देशेयवा गृहे । अष्टांगुलीच्छिद्रतां वेदीं वितस्तिद्वयसमिताम् ॥ तस्यां पोढरापत्राणि तंडुलैः परिपूरयेत् ।
 विधिव्रघनोपेतां पताकाशुपशोमिताम् ॥ चित्रां विचित्रैर्विविधैः फलराजिविराजिताम् । एव प्रकल्पयेद्देदीं चतुरस्रां समन्ततः ॥ ह्यम्

त्वा सुनियमं कृत्वा सर्वाभ्युदयिकं तथा । आचार्येण समं कुर्यान्मदाराधनमादरात् ॥ पद्ममध्ये नवीनं च धवलं स्थापयेद्धटम् । वा-
 ससा वेष्टितं पूर्णमक्षतैः परिपूरितम् ॥ समंतादंतिके चापि नामभिस्त्रिभुवरादिभिः । गणेशं मातृकाश्चापि दुर्गां क्षेत्राधिपं तथा ॥
 समाहितमनाः कोणेष्वग्नेयादिषु विन्यसेत् । ततः कनकसंभृतमद्रूपमुमयान्वितम् ॥ पंचामृतोदकैः स्नाप्य गंधपुष्पाक्षतैर्जलैः ।
 गृहीत्वावाहयेत्कुंभे ध्यायेन्मद्रूपमीदृशम् ॥ त्र्यंबकं च तथा गौरीर्मिमायेति जपन्सुधीः । पंचाक्षरं तथा मंत्रं पूर्वादिषु दलेष्वपि ॥ मूर्त-
 योष्टौ मदीयाश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः ॥ अनंतसुक्ष्मौ च शिवस्ततश्च त्रिनेत्ररुद्रौ च तथैव पूज्यौ । त्रिमूर्तिश्रीकंठशिखंडिनौ च प्रागादि-
 पत्रेषु समर्चनीयाः । तद्वहिल्लोकपालाश्च पूजनीयाः प्रयत्नतः ॥ विष्टराद्युपचाराश्च दातव्या मूलमंत्रतः । बिल्वपत्राक्षतैः पुष्पैर्धूप-
 दीपैः समर्चयेत् ॥ मनोरमा विधातव्या पृजा वित्तानुसारतः । ततो वेदरथोभूमौ सर्वतोभद्रमंडले ॥ ब्रह्माद्या देवताः सर्वाः पूजनी-
 याः प्रयत्नतः । नैवेद्यादिविचित्राणि तांबूलानि प्रकल्पयेत् ॥ ततो जागरणं कुर्याद्भ्रितावादित्रनिःस्वनैः । पुराणैरितिहासैश्च रात्रिशेषं नये-
 द्रुती ॥ अपरेद्युः कृतस्नानः प्रातःसंध्यामुपास्य च । पुनर्यागगृहं गत्वा ह्युपचारान्प्रकल्पयेत् ॥ हवनार्थं विधातव्यमुपलेपादिकं ततः ।
 प्रतिष्ठाप्यानलं सर्वमन्वाधानादि पूर्ववत् ॥ स्वगृह्याविधिना कार्यमाज्यभागांतमेव च । अनादेशादिभिर्हुत्वा महाव्याहृतिसंज्ञकाः ॥ होत-
 व्याः सर्पिषा चैव पायसं सघृतं सुधीः । त्वं सोमासीति मंत्रेण हुनेदष्टोत्तरं शतम् ॥ ततः स्विष्टकृतं हुत्वा होमशेषं समापयेत् । ततो
 होमावसाने च गामरोगां पयस्विनीम् ॥ सवत्सां धवलां सार्धं सवस्त्रां कांस्यदोहनीम् । दद्याद्गतसमृद्ध्यर्थमाचार्याय सदक्षिणाम् ॥
 वस्त्रैराभरणैरन्यैराचार्यं परितोषयेत् ॥ ततः षोडशसंख्याकान्भोज्यैर्नानाविधैस्तथा ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चादर्चयेन्नामभिः क्रमात् । सोमेश्व-

रस्त्येशान शकरो गिरिजाधवः । महेशः सर्वभूतेशः स्मरारिस्त्रिपुरातकः ॥ शिवः पशुपतिः शमुच्चयनकः शशिशेखरः । गगाधरो महा-
 देवो वामदेव इति क्रमात् ॥ वस्त्राणि छन्दछादीनि घटनैरुपलपयेत् । उपवीतानि तेभ्योपि दद्यात्कृमान्कृत्वान्वितान् ॥ शक्त्या च दक्षि
 णा देया दंपती पूजयेत्ततः । अन्यानपि यथाशक्ति ब्राह्मणानपि वोपयेत् ॥ व्रत ममास्तु सपूर्णमित्युक्त्वा तान्प्रपूजयेत् । अस्तु सपूर्ण
 मित्युक्ते ततो यागमुव ब्रजेत् ॥ उपचारादिकं कृत्वा श्रुत्वा नत्वा पुनः पुनः । विसर्जन विधायाथ शिष्टैरिष्टैः समन्वितः ॥ भुजीयाद्यज्ञ
 शेष तद्भाग्यतो नियतः श्रुधिः । एव कृते महापुण्ये व्रतस्योद्यापने शुभे ॥ नारी वा पुरुषो वापि महेशस्य परं पदम् । अपुत्रो लभते
 पुत्रान् निर्धनो धनवान् भवेत् ॥ अविद्यो लभते विद्यामिति घर्मविदो विदुः । पृथिव्यां यानि तीर्थानि ब्रतान्यन्यानि यानि वृ ॥ सोम
 वारव्रतस्यास्य कक्षां नाहति षोडशीम् ॥ इति श्रीम० पु० एकमुक्तसोमवारव्रतोद्यापनं सपूर्णम् ॥ ॥ अथ मंगलव्रतम् ॥ भीमवारे
 अरुणोदयवेळायामपामार्गणं दंतघावनं विधाय तिलामलकचूर्णेन नद्यादीं गृहे वा स्रात्वा धौतमारकवस्त्रं परिधाय रक्तोत्तरीयं च स्त्री
 वाच्येवं परिदृष्यात् । तवस्ताम्रपात्रे रक्ताक्षता रक्तपुष्परक्तधंदनानि निक्षिप्य । अग्निर्भवेति मंत्रेणाष्टोत्तरशताव्याणि दद्यात् । ततो
 गृहभागल्य रक्तगोमयेन भूमिं विक्षिप्य शुद्धदेशे पुत्रार्थी वनार्थी च पत्न्यासह मंगलपूजामारमेत् ॥ तत्र विधिः । मासपक्षाष्टुह्निरूप
 ऋणव्याधिविनारार्थं पुत्रपुत्रप्राप्तये च भीमव्रत करिष्ये । तद्गत्येन भीमपूजनमहं करिष्ये इति सकल्प्य ततः प्रार्थयेत् ॥ अथ देवेश
 ते भक्त्या करिष्ये व्रतमुत्तमम् । ऋणव्याधिविनाशाय घनसतानहेतवे ॥ यत्रोपरिस्थ भीमं पूजयेत् ॥ तत्र यत्रप्रकार उक्त स
 ग्रहे-त्रिकोणं पूर्वमुद्धृत्य पश्चात् विमलेष्टतः । तृतीयेरेखाधिद्वाम्यां छाछयेत्सप्तमभागतः । आधारेखाग्रयुगलं घृतीयाचिह्नयोर्न्यसेत् ॥ द्वितीयाग्र

समाकृष्य तृतीयाचिह्नयोन्यसेत् । पुना रेखातृतीयां तु समां भज्यात्समांशकम् ॥ तुर्यां चिह्नद्वयेनाथ त्रिभिश्चिह्नैस्तु पंचभिः । तृतीयोग्रे प्रकृष्या-
त पंचम्यामथ चिह्निते ॥ तुर्याग्रे योजयेत्सम्यक् पंचम्यां चिह्नयोर्द्वयोः । चिह्नैस्तु पंचभिर्दद्यात्सुत्रयुग्मं विचक्षणः ॥ एवमेकाधिकं सम्यक्क्रो-
णानां विंशतिर्भवेत् । तृतीयातुर्ययोर्मध्ये स्थितचिह्नग्रहे ऽर्चयेत् ॥ देवं तद्ग्रतो मंत्री त्रिकोणे दक्षिणाक्रमात् । मंगलाद्यांतरं पूर्वोन्नमोताने-
कविशतिः ॥ एकविशतिकोष्ठेषु नाममंत्रान् समालिखेत् । ततः पूजा प्रकर्तव्या पुत्रसंपत्तिहेतवे ॥ पूजाप्रकारमाह । रक्तमाल्यांब्रह्मरः शक्ति-
शूलगदाधरः । चतुर्भुजो भेषगमो वरदः स्याद्धरासुतः ॥ एहोहि भगवन्भौम अंगारक महाप्रभो । त्वयि सर्वं समायातं त्रैलोक्यं सचराचरम् ।
भौममावाहयिष्यामि तेजोमूर्तिं दुरासदम् । रुद्ररूपमनिर्देश्यचक्रं च ह्यरुणप्रभम् । अग्निमूर्धागिरसोविरूपांगारकोगायत्री मंगलावाहनेवि-
नियोगः । ॐ अग्निमूर्धेति ऋक् ॥ ॐ नमोभगवतेधनसमृद्धिदायमंगलायनमः मंगलमात्राहयामि ॥ अथ न्यासाः ॐ ह्रां हृदयायनमः । ह्रांशि-
रसेस्वाहा । ह्रांशिखायै वषट् । ह्रांक्वचायहुं । ह्रांनेत्रत्रयायवौषट् । ह्रांः अस्त्रायफट् । खंखः इति दिग्बंधः ॥ ॐ ह्रा अंगुष्ठाभ्यांन० ह्रांतर्ज-
नीभ्यां० न्हूं मध्यमाभ्यां० ह्रूं अनामिकाभ्यां० ह्रौं कनिष्ठिकाभ्यां० ॐ ह्रः करतलकरपृष्ठाभ्यां । हंसः आत्मनेन० खंखः परमात्मने० ततः अग्नि-
मूर्धेति मंत्रेण मंगलगायत्र्यावा आसनादि पुष्पपतैः पूजयित्वा । यंत्रस्यैकविंशतिकोष्ठेषु नाममंत्रेण पूजयेत् । अर्घ्याणि च दद्यात् ॥ शिखायां
मंगलः पातु भूमिपुत्रश्च मूर्द्धनि । ललाटे ऋणहर्ता च चक्षुषोश्च धनप्रदः ॥ स्थिरासनः श्रोत्रयोश्च महाकायश्च नासिके । आस्यदंतोष्ठजिह्वासु स-
र्वकामावरोधकः ॥ हनौ मे लोहितः पातु भृतिदस्तु तथोदरे ॥ भूमिनंदनो नाभौ तु गुह्ये त्वंगारकोवतु । ऊरु मम यमो रक्षेज्जान्बो रोगापहार-
कः ॥ जंघयोर्दृष्टिकर्ता च अपहर्ता च गुल्फौ च गुल्फयोः । पादांगुष्ठौ च गुल्फौ च सर्वकामफलप्रदः । शक्तिर्मे पूर्वतो रक्षेच्छूलं

रक्षेत्र दक्षिणे ॥ पश्चिमे च घनुः पातु उत्तरे च शरस्तथा । उर्ध्वं पदाननः पातु अघस्तात्पृथिवी मम ॥ एवं न्यस्तशरीरोसौ चिंतयेच्चमि
 नदनम् । अथ ध्यानम् ॥ असृगरुणवर्णं रत्नमाल्याभरागं कनकमलमालामालिन विश्वबंधम् । अतिललितकराभ्यां विघ्नतं शक्तिशूलं
 भजत धरणिघनु मगल मगलानाम् । इतिभ्यात्वा ॥ अभिर्मुखंति ऋगष्टोत्तरशतं जपेत् ॥ अगारकायविघ्नघ्नेयकिहस्तायधीमहि । तन्नो
 भीमःप्रचोदयात् ॥ ततः स्तोत्रं पठेत् । मगलो मृमिपुत्रश्च ऋणहर्ता घनप्रद । स्थिरासनो महाकाय सर्वकर्मावरोधकः ॥ लोहितो
 लोहिताक्षश्च सामगानां कृपाकर । घरात्मजः कुजो भीमो भृतिदो मृमिनदनः ॥ अगारको यमश्चैव सर्वरोगापहारक । दृष्टिकर्तापहर्ता
 च सर्वकामफलप्रदः ॥ एतानि कुञ्जनामानि नित्यं यः प्रयतः पठेत् । ऋण न जायते तस्य संतानं वर्धते सदा ॥ एकविंशतिनामानि
 पठित्वा तु दिनातके । रूपवान् घनवाँश्चैव जायते नात्र सरायः ॥ एककाल द्विकाल वा य पठेत्सुसमाहितः । एव कृते न
 सदेहो ऋण हित्वा सुखी भवेत् ॥ इति स्तोत्रं पठेत् ॥ घरणीगर्भसंभूत विभुत्कातिसमप्रभम् । कुमार शक्तिहस्त च मगल प्रणमा
 म्यहम् । इतिमस्कार ॥ स्वदिरागरेण रेखात्रयं कृत्वा । अगारक महीपुत्र भगवन्भक्तवत्सल । त्वां नमस्यामि मेऽशेष ऋणमाद्य
 विनाशाय ॥ ऋणयोगादि दारिद्र्य पाप ह्यद्रापमृत्यवः । भवक्लेशमनस्तापा नश्यतु मम सर्वदा ॥ ऋणबुःस्वविनाशाय पुत्रसंतानहेतवे ।
 मार्जयाम्यसितारेखास्तिस्रो जन्मसमुद्रवाः ॥ तुःस्वदौर्भाग्यनाशाय सुखसंतानहेतवे । कृतेरेखात्रयं वामपादेन मार्जयाम्यहम् ।
 इति मंत्रैर्मार्जयेत् ॥ तत प्रार्थना— ऋणहर्त्रे नमस्तेऽस्तु दुःखदारिद्र्यनाशक । सुखसौभाग्यघनदो भव मे घरणीसुत । ग्रहराज
 नमस्ते ऽस्तु सर्वकल्याणकारक । प्रसादात्तव देवेश सदा कल्याणमाजनम् ॥ देवदानवर्गवर्षयक्षराक्षसपन्नगाः । प्राशुर्वन्ति शिवं

सर्वे सदा पूर्णमनोरथाः ॥ प्रसादं कुरु मे भौम सौभाग्यं मंगलप्रद । बालः कुमारको यस्तु स भौमः प्रार्थितो मया । उज्जयिन्यां समु-
त्पन्नो भौमो नाम चतुर्भुजः । भद्राजकुले जातः शूलशक्तिगदाधरः । इति प्रार्थयेत् ॥ पुनः स्तोत्रं पठेत् । ततो वायनदानं तिलगुडमि-
श्रितेन एकविंशतिलकुक्कान् गोधूमेन वा फलदक्षिणासहितान् वेदविदे दद्यात् ॥ दानमंत्रः—मंगलायनमस्तुभ्यं सर्वमंगलदायक । वायनेन
च संतुष्टः कुरु मे त्वं मनोरथान् ॥ देवस्य त्वेण मंत्रेण मंगलः प्रीयतामिति दद्यात् । आवाहनं नजानामि ॥ इति पूजनम् ॥ ॥ अथ कथा ॥
सूत उवाच । पूजितो देवदैत्यैस्तु मंगलो मंगलप्रदः । गौतमेन पुरा पृष्टो लोहितांगो महाग्रहः १ गौतम उवाच । कथयस्व महाभाग
गुह्यं पूजनमुत्तमम् । मंत्रमाराधनं दानं सर्वपापप्रणाशनम् २ रूपं सुवर्णसंकाशं वाहनायुधसंयुतम् । येन पूजितमात्रेण जायते सुखसु-
त्तमम् ३ धर्मार्थकाममोक्षाणां कालेनैव फलप्रदम् । सर्वपापप्रशमनं सर्वव्याधिविनाशनम् ४ सर्वसौभाग्यदं देव त्वया पातकनाशनम् ।
सर्वयज्ञफलं प्रोक्तं सर्वकामफलप्रदम् ५ तपसां जपदानानां फलं चैव तु लभ्यते । तद्व्रतं ब्रूहि मे देव लोहितांग महाग्रह ६ यस्मिन्नारा-
धिते मर्त्यः सर्वसौभाग्यवान् भवेत् ॥ मंगल उवाच । शृणु विप्र महाभाग सर्वज्ञ ऋषिसत्तम ७ व्रतं च पूजनं दानं प्रख्यातं सुवन-
त्रये । आसीत्पूर्वं हि सर्वज्ञो ब्राह्मणो वेदपारगः ८ तस्य भार्या सुनंदा च नाम्ना ख्याता सुलोचना । तस्यापत्यं च संजातं वृद्ध-
त्वान्न कदाचन ९ तेनान्यस्य सुता पुण्या गृहीत्वा पोषिता ध्रुवम् । ब्राह्मणस्य कुले जाता सुरूपा गुणसंयुता १० सर्वलक्षण-
संपन्ना प्रयत्नेनैव गौतम । पुराजनौ तथा चाहमेकभावेन पूजितः ११ तां पुत्रीं स्वगृहे नीत्वा ब्राह्मणेनैव पालिता । नित्यं हि स्रवते त-
स्या अर्धांगं कनकं बहु १२ तस्सुवर्णेन विप्रोऽसौ घनाढ्यो मदुर्गवितः । कोटिकोटीश्वरो जातो राजते भूमिमंडले १३ दृष्ट्वा नंदकविप्रेण

दशवर्षा वरार्थिनी । विवाहार्थं च विप्राय दत्त्वा सोमेश्वराय च १४ वेदोक्तविधिना तेन विवाहमकरोत्तदा । वर्षैः कतिपयैर्विप्रःस्वां पत्नीं
 प्रीटयौवनाम् १५ लब्ध्वा स्वदेशमार्गेण ब्रजन् विप्रोप्यहर्निशम् । निशति गब्ररे घोरं अरण्ये पर्वतोत्तमे १६ सर्वशून्ये वने तस्मिन्महा-
 लोभेन लोभितः । मार्गे चलति विप्रैस्मिन्धोरैश्च विनिपातितः १७ तं पतिं मृतमालोक्य सा नारी शोकपीडिता । पतिना सह विप्रं
 मरणे कृतनिश्चया १८ स्वपतिं तन्मयं विश्वं चितयती पदे पदे । पतिं प्रवक्षिणीकृत्य चितायाश्च समीपतः १९ तस्मिन्क्षणे च तुष्टोहं
 वरार्थं च प्रचोदिता । वरं धृहि महाभागे यत्ते मनसि वर्तते २० इति श्रुत्वा ततो वने सा नारी पतिमानसा ॥ ब्राह्मण्युवाच । यदि
 तुष्टोसि मे देय तर्हि जीवतु मे पतिः २१ मगल उवाच । अजरामरवत्प्राज्ञो तव भर्ता भविष्यति । अन्यं याच महासाञ्चि वर त्रिशुष
 नोचमम् २२ ब्राह्मण्युवाच । यदि तुष्टोसि मे देव ग्रहाणामधिपेश्वर । ये त्वां स्मरन्ति देवेश रक्तचदनवर्षितम् २३ रक्तपुष्पैश्च सपुष्प
 प्रत्यूपे भोमवासरे । बंधनव्याधिरोगाश्च कदाचिन्नोपजायताम् २४ न च सर्पाग्निशत्रुभ्यो भयं च स्वजनैः सह । न वियोगो महीपुत्र भ-
 क्तानां सौख्यदो भव २५ मगल उवाच । एकविंशतिभौमाश्च एकमफो जितेन्द्रियः । एकोन्नेनासिताग्नेन घटुर्दीपान्विते गृहे २६ अर्धं च
 मगलैर्भवेत्तदपौराणिकोद्भवैः । युव रक्तमनद्वाह सर्वापस्करसद्युतम् २७ स्वशक्त्या भोजयेद्विमान् दातव्यं च हिरण्यकम् । तेषां वै ग्रहपी-
 डा च न भवेत्तु कदाचन २८ मृतवेतालशाकिन्यो न भवंति च हिंसकाः । दारिद्र्यं नश्यते तेषां पुत्रपौत्रैश्च वर्द्धते २९ एवमुक्त्वा च त
 त्रैव मगलोपि दिव गतः ३० एव त्रत समाख्यात सर्वसौख्यप्रदायकम् । इदं त्रत करिष्यंति तेषां पीडा न जायते ३१ स्त्री
 भिन्नं प्रकर्तव्यं पुरुषेभ्य विरोपतः । तेषां मुक्तिर्भवत्येव स्वर्गवासो न संशयः ३२ ॥ इति श्रीपद्मपुराणे भोमवारत्रतक-

था संपूर्णा ॥ ॥ अथोद्यापनम् ॥ गौतम उवाच । उद्यापनविधिं ब्रूहि मम सम्यग्रहेश्वर । येन जातेन जगतो ह्युपकारो महान्भवेत् ॥ मंगल उवाच । विधेयो मंडपः सम्यगृहस्तप्रमाणतः । स्थंडिलं मध्यतः कार्यं हस्तैकेन प्रमाणतः ॥ मंडलं तु प्रकर्तव्यं मामकं रक्तंडुलैः । पूर्वोक्तानि च नामानि मंडले पूजयेत्ततः ॥ एकविंशतिकोष्ठेषु चतुर्दीपान्वितेषु च । एकविंशतिकुंभांश्च स्थापयित्वा मद्गतः ॥ सौवर्णो प्रतिमां तत्र स्थापयेत्कलशोपरि । रक्तवस्त्रेण संवेष्ट्य पूजयेत्कुसुमैः शुभैः ॥ अग्निमूर्धेति मंत्रेण होमं खादिरसंभवेः । अष्टोत्तरशतं हुत्वा दिक्पालांश्च हुनेत्ततः ॥ अंगपूजा प्रकर्तव्या नामभिर्मम सर्वदा । मंगलाय च पादौ तु भूमिपुत्रेति गुह्यके ॥ ऋणहर्त्रे तु नाभौ च महाकालाय वक्षसि । सर्वकामप्रदात्रे च मम बाहू प्रपूजयेत् ॥ लोहितो हस्तयोश्चैव लोहिताक्षश्च कंठके । आस्ये संपूजयेन्मां च सामगानां कृपाकरः ॥ धरात्मजं नासिकायां कुजं च नयनद्वये । भौमं ललाटे पादौ च भूमिजाय भ्रुवोस्तथा ॥ भूमि-
 नंदननामानं मूर्ध्नि संपूजयेत्तथा । अंगारकं शिखायां तु यमं तु कवचे सदा ॥ सर्वरोगापहर्तारमस्त्रदेशे प्रपूजयेत् । आकाशे वृष्टिकर्तारम-
 पहर्ताप्यधस्तथा ॥ सर्वांगं च प्रभृतोस्मि सर्वकामफलप्रदः । एवं पूज्य ततोऽहोमं पश्चाद्गंधादिना ऽर्चयेत् ॥ भोज्यैकविंशतिं विप्रान् दद्यात्कुंभान् सवस्त्रकान् । आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्दत्त्वा धेनुं सवत्सकाम् ॥ सर्वं निवेदयेत्पीठं गुरवे च शुचिस्मिताः । अच्छिद्रं याचयेत्तेभ्यो सर्वे ब्रूयुर्व्रतं शुभम् ॥ दत्त्वा दीनांधकृपणान् स्वयं भुंजीत वागतः । इदं व्रतं करिष्यति दारिद्र्यं नश्यति ध्रुवम् ॥ कर्तव्यं तु प्रयत्नेन उ-
 द्यापनसमन्वितम् ॥ इति श्रीपद्मपुं मंगलव्रतोद्यापनं सं० ॥ ॥ अथ श्रावणे शुक्रवारे वरदलक्ष्मीव्रतम् ॥ तत्र पूजाविधिः ॥ क्षीरसा-
 गरसंभूतां क्षीरवर्णसमप्रभाम् । क्षीरवर्णसमं वस्त्रं दधानां हरिवल्लभाम् । ध्यानम् ॥ ब्राह्मी हंससमारूढा धारिण्यक्षकमंडलू । विष्णुते-

जोषिका देवी सा मां पातु वरप्रदा । आवाहनम् ॥ महेश्वरि महादेवि आसनं ते ददाम्यहम् । महेश्वर्यसमायुक्त ब्रह्माणि ब्रह्मणः प्रि-
 ये । आसनम् ॥ कुमारशक्तिपत्रे कीमारि शिखिवाहने । पाद्यं ददाम्यहं देवि वरदे वरलक्षणे । पाद्यम् ॥ तीर्थादकैर्महादिन्यैः पापसंहा-
 रकारकैः । अर्घ्यं गृहाण मो कश्मीर्देवानामुपकारिणि । अर्घ्यम् ॥ वैष्णवि विष्णुसयुक्ते असख्यायुषचारिणि । आचम्यतां देवपूज्ये
 वरदे ऽसुरमर्दिनि । आचमनम् ॥ पद्मे पचासतैः शुद्धैः स्रपयिष्ये हरिप्रिये । वरदे शक्तिसमृते वरदेवि वरप्रिये । पंचासतस्नानम् ॥ गगा
 जलसमानीत सुगधिद्रव्यसंयुतम् । स्नानार्थं ते मया दत्तं गृहाण परमेश्वरि । स्नानम् ॥ रजताद्रिसमं दिव्यं क्षीरसागरसन्निभम् ॥ चव्रप्र
 मासमं देवि वस्त्रं ते प्रददाम्यहम् । वस्त्रम् ॥ मांमन्थमणिसयुकं सुक्ताफलसमन्वितम् । दत्त मंगलसुत्रं ते गृहाण सुरवल्लभे । कंठसु-
 त्रम् ॥ सुवर्णमृपितं दिव्यं नानारत्नसुशोभितम् । त्रिकोक्प्यभूषिते देवि गृहाणामरणं शुभम् । आभरणानि ॥ रत्नगंधं सुगंधाब्जमष्टगंधसम-
 न्वितम् । दास्यामि देवि वरदे लक्ष्मीर्देवि प्रसीद मे । गंधम् ॥ हरिद्रां कुंकुमं धैव सिंदूरं कज्जलान्वितम् । सौभाग्यद्रव्यसयुक्तं गृहाण
 परमेश्वरि । सौभाग्यद्रव्यम् ॥ नानाविधानि पुष्पाणि नानावर्णयुतानि च । पुष्पाणि ते प्रयच्छामि मत्पया देवि वरप्रदे । पुष्पाणि ॥
 अथांगपूजा ॥ वरदलक्ष्म्येन • पादौष्ठ • । कमलवासिन्थी • गुल्फौ • । पद्मालयायै • ज्वे • । श्रियै • जानुनी • । इन्दिरायै • ऊरू • ।
 हरिप्रियायै • नाभि • । लोकवात्र्यै • स्तनी • । विषात्र्यै • कंठपू • । धात्र्यै • नासांपू • । सरस्वत्यै • मुखंपू • । पद्मनिषये • नेत्रपू • ।
 मांमन्थ्यै • कर्णौष्ठ • । क्षीरसागरजायै • ललाटंपू • । श्रीवरदलक्ष्म्यै • शिरःपू • । श्रीमहाकाल्यै • सर्वांगंपू • ॥ घूप दास्यामि ते देवि
 गोष्ठेन समन्वितम् । प्रतिष्टु क्व महादेवि मत्पानां वरप्रिये । घूपम् ॥ साग्यंचवर्ति • । वीपम् ॥ नैवेद्यं परमं दिव्यं दृष्टिप्रीतिकरं शुभ

म् ॥ भक्ष्यभोज्यादिसंयुक्तं परमान्नादिसंयुतम् । नैवेद्यम् ॥ नागवल्लीदलैर्युक्तं चूर्णक्रमुकसंयुतम् । वरं लक्ष्मीगृहाण त्वं ताबूलं प्रतिगृ-
 ह्यताम् । तांबूलम् ॥ सुवर्णं सर्वधातूनां श्रेष्ठं देवि च तत्सदा । भक्त्या ददामि वरदे स्वर्णदृष्टिं च देहि मे । दक्षिणाम् ॥ नीराजनं सुमं-
 गल्यं कर्पूरेण समन्वितम् । चंद्रार्कवह्निसदृशं गृह्ण देवि नमोस्तु ते । नीराजनम् ॥ सर्वमंगलमंगल्ये सर्वपापप्रणाशिनि । दोरकं प्रति-
 गृह्णामि सुप्रीतां हरिवल्लभे । दोरकग्रहणम् ॥ करिष्यामि व्रतं देवि त्वद्भक्तस्त्वत्परायणः । श्रियं देहि यशो देहि सौभाग्यं देहि मे शु-
 भे । दोरकबंधनम् ॥ क्षीरार्णवसुते लक्ष्मि चंद्रस्य च सहोदरि । गृहाणाढ्यं महालक्ष्मि देवि तुभ्यं नमोस्तु ते । पुनरर्घ्यम् ॥ श्रीवृ-
 क्षस्य फलं देवि महादेविप्रियं सदा । बिल्वपत्रं प्रयच्छामि पवित्रं ते सुनिर्मलम् ॥ इह जन्मनि यत्पापं मम जन्मांतरेषु
 च । निवारय महादेवि लक्ष्मीनारायणप्रिये । प्रदक्षिणाः ॥ दामोदरि नमस्तेस्तु नमस्त्रैलोक्यनायिके । हरिकांति नमस्तेस्तु त्राहि मां
 दुःखसागरात् । नमस्कारम् ॥ क्षीरार्णवसमुद्भूते कमले कमलालये । प्रयच्छ सर्वकामांश्च विष्णुवक्षःस्थलालये । व्रतसमर्पणम् ॥ छत्र-
 चामरमांदोलं दत्त्वा व्यजनदर्पणे । गीतवादित्रनृत्यैश्च राजसन्माननैस्तथा । सूपचारैः समभ्यर्च्य महालक्ष्मीं क्षमापये ॥ वरलक्ष्मि महा
 देवि सर्वकामप्रदायिनि । यन्मया च कृतं देवि परिपूर्णं कुरुष्व तत् । प्रार्थना ॥ एकविंशतिपक्वान्नैर्घृतशर्करसंयुतैः । इंदिरा प्रीयतां देवि
 पद्मे शांतिं प्रयच्छ मे । इंदिरा प्रतिगृह्णाति इंदिरा वै ददाति च । इंदिरा तारकोभाभ्यामिंदिरायै नमो नमः । इति वायनमंत्रः ॥ पंच
 वायनकं दत्त्वा पक्वानैश्च सदक्षिणैः । विप्राय चाथ यतये देव्यै तु ब्रह्मचारिणे । सुवासिन्यै ततस्त्वेकं दापयेच्च यथाविधि । इति पु-
 जा ॥ ॥ अथ कथा ॥ सूत उवाच । कैलासशिखरे रम्ये सर्वदेवनिषेविते । गौर्या सह महादेवो दीव्यन्नक्षैर्विनोदतः ३ जितोसि त्वं मया

चाह पार्वती परमेश्वरम् । सोऽपि त्वं च क्षितेत्याह सुविवादस्तयोरभूत् २ चित्रनेमिस्तदा पृष्टो मृषावादममापत् । तदा कोपसमाविष्टा
 गोरी शार्पं ददौ ततः ३ कुष्ठी भव मृषावादिन् चित्रनेमिर्हतप्रभः । नानृतेन सम पापं क्वापि दृष्टं श्रुतं मया ४ चित्रनेमिर्महाप्राज्ञःसत्य
 वदति नो मृषा । प्रसादः क्रियतां देवि देवीमाह वृषध्वजः ५ प्रसादमसुखी तस्मै विशाप च जगाद सा । यदा सरोवरे रम्ये करिष्यति
 शुचित्रतम् ६ ततः स्वर्गणिकाः सर्वा वक्ष्यति त्वां समाहिताः । तदा तव विशापः स्यादित्युक्तं स पपात् ह ७ ततः कतिपयाहोभिश्चि
 त्रनेमिः सरोवरे । कुष्ठी मृत्वा वसस्तत्र ददर्श स्वर्विछासिनीः ८ देवता पूजनासक्ताः पप्रच्छ प्रणिपत्य ताः । किमेतन्नो महाभागाःकिं पू-
 जा किं च वाञ्छितम् ९ किं मया च ह्यनुष्ठेयमिहासुत्रं फलप्रदम् । इति व्रतं चित्रनेमिः यमञ्छ स्वर्विछासिनीः १० येनाह गिरिजा-
 शापान्मोक्ष्यामि चिरदुःखतः । ता ऊचुः क्रियतामद्य व्रतमेतदनुत्तमम् ११ वरलक्ष्मीव्रतं दिव्यं सर्वकामसमृद्धिदम् । यदा स्वौ कुल्ली
 रस्ये मासे च श्रावणे तथा १२ गंगायमुनयोपगौ वृंगमन्नासरिचटे । तस्मिन्वै श्रावणे मासि शुक्लपक्षे ऋगोर्दिने १३ प्रारब्धव्यं व्रतं त
 त्र महालक्ष्म्या यतारमभिः । सुवर्णप्रतिमां कुर्याच्चतुर्भुजसमन्विताम् १४ पूर्वं गृहमलकृत्य तोरणी रंगवस्त्रिभिः । गृहस्य पूर्वदि
 ग्भागे ईशान्यां च विशेषतः १५ प्रस्थमिवास्तंबुलांश्च मूमौ निक्षिप्य पूजयेत् । संस्थाप्य कलशं तत्र तीर्थतोयैः प्रपूजयेत् १६ फला
 नि च विनिक्षिप्य सुवर्णं प्रक्षिपेत्ततः । पक्ष्वांश्च विनिक्षिप्य वस्त्रेणाच्छाद्य यत्नतः १७ प्रतिमां स्थापयेत्तत्र पूजयेच्च यथाविधि । अशु-
 चारणपूर्वं तु शुद्धस्नानं यथाक्रमम् १८ पषामृतेन स्नानं कारयेन्मन्त्रतः सुधीः । शुद्धस्नानं ततः कृत्वा देवीसुक्तेन वै ततः १९ अष्टगंधैः
 समप्रयन्त्यं पक्ष्वांश्च समर्पयेत् । अश्वत्थवत्प्रविल्वाम्ब्रमालतीदाडिमास्तथा २० एतेषां पत्रमादाय श्लोकविंशतिसंख्यया । नानाविधानि पुष्पा

णि मालत्यादीनि वै ततः २१ धूपदीपैर्महालक्ष्मीं पूजयेत्सर्वकामदाम् । पायसं भक्ष्यभोज्यं च नानाव्यंजनसंयुतम् २२ एकविंशतिसंख्या-
 क्रैरूपैः पूजयेच्छिवाम् । निवेद्य सर्वं देव्यै तु वरं स वृणुयात्ततः २३ एवं संपूजयित्वा च तांबूलाद्यैश्च षोडशैः । उपचारैः षोडशभिर्द्व-
 पदीपैरेकधा २४ नृत्यगीतादिसहितो देवी संप्रार्थयेच्छ्रियम् । रमां सरस्वतीं ध्यायन् शर्चीं च प्रियवादिनीम् २५ अप्सरोभिः कृतं सम्यग्ग्र-
 तं सर्वसमृद्धिदम् । पूजावसानपर्यंतं चित्रनेमिरलोकयन् २६ होमधूमं समाप्राय घृतदीपप्रभावतः । गतकुष्ठः स्वर्णतेजाः शुचिस्तद्गतमान-
 सः २७ तत्रैवं चिंतयन्सम्यक् मनः संधाय तद्गतम् । पंचवायनकं दत्त्वा कथां शृण्वीत यत्नतः २८ यथा मौनं गृहीत्वा तु पंचार्तिकयेन
 पूजयेत् । व्रतं च कुर्वतां गृह्य एकं पृग्फलं तथा २९ पर्णैकं चूर्णरहितं चर्वणीयं प्रयत्नतः । आरक्तं यदि जायेत कुर्याद्धृतमनुत्तम-
 म् ३० नोचेन्न तद्गतं कार्यं सर्वथा भूतिमिच्छता । अनेनैव विधानेन व्रतं गृह्णीत यत्नतः ३१ अहं यत्नात्करिष्यामि व्रतं सर्वसमृद्धिदम् ।
 इत्युक्त्वा सर्वदेवीस्तु कारयामास तत्क्षणात् ३२ सुवर्णनिर्मितां देवीं वस्त्रालंकारसंयुताम् । पूर्वोक्तेन विधानेन पूजां कृत्वा प्रयत्नतः ३३
 पंचवायनकं दत्त्वा कृत्वा तेभ्यो यथाक्रमम् । ततो वैणवपात्राणि फलान्नैश्च सदक्षिणैः ३४ विप्राय चाथ यतये देव्यै तु ब्रह्मचारिणे ।
 सुवासिन्यै ततस्त्वेकमर्पितं चित्रनेमिना ३५ एवं सम्यक्कर्मणैतद्वत्त्वा वायनपंचकम् । ततो गतः स्वभवनं देवीं नत्वा यथाक्रमम् ३६
 ततोनुज्ञां च संप्रार्थ्य भक्षणार्थं ततो व्रती । नागवल्लीदलं त्वेकं क्रमुकं चूर्णवर्जितम् ३७ भक्षयित्वा तु चैलांते दंतांते च निरीक्ष्य
 च । आरक्ते च ततो जाते व्रतस्यास्य प्रभावतः ३८ अद्याहं गतपोपास्मि देव्या दर्शनयोगतः । एतत्सम्यग्ग्रतं चीर्णं भक्तिभावेन यन्म-
 या ३९ चित्रनेमिप्रतं कृत्वा कैलासं शंकरालयम् । गत्वा प्रणम्य देवेशं देवीं सादरपूर्वकम् ४० पार्वती च तदा प्राह चित्रनेमे स्वपुत्रव-

व । पालनीयो मया त्वं वैत्सत्यमित्यवधार्यताम् ४१ चित्रनेमिस्तादा प्राह पार्वती हरवल्लभे । तव पादांबुज दृष्टं वरलक्ष्मीप्रसादतः ४२
 महादेवस्ततः प्राह चित्रनेमिं क्षुचित्रतम् । अद्यप्रश्नति कैलासे मुंक्ष्व भोगान्यथेप्सितान् ४३ पश्चात्प्रवासि वैकुण्ठं व्रतस्यास्य प्रभावतः ।
 पार्वत्यापि कृते पूर्वं पुत्रलामार्थमेव च ४४ कञ्चश्च पण्मुखो देव्या व्रतयजमसादतः । नन्दश्च विक्रमादित्यो राण्य प्राप्ती महाव्रती ४५
 नन्दश्च कातया हीनो कांतां कञ्च्वा सुलक्ष्णाम् । तथा च तद्दत्तं कृत्स्नं कृत वै पुत्रोहेतवे ४६ पुत्र प्रस्युवे सा च त्रेलोक्यभरणक्षमम् ।
 इह मुक्त्वा तु विपुलान् भोगान् वै सुमनोहरान् ४७ तदाप्रश्नति लोकेस्मिन्वरलक्ष्मीव्रतं शुभम् । व्रतं करोति या नारी नरो वापि शुचित्र
 तः ४८ मुक्त्वा भोगांश्च विपुलान्ते शिवपुरं व्रजेत् । स्यात् पुण्य मया विप्रा वरलक्ष्मीव्रत शुभम् ४९ य इदं शृणुयान्नित्यं श्रावयेद्वा समा
 दितः । धनधान्यमवाप्नोति वरलक्ष्मीप्रसादतः ५० ॥ इति श्रीमद्विष्वोत्तरपु • श्रावणशुक्लवारि वरलक्ष्मीव्रतं सं० ॥ ॥ अथ श्रावणमद्वारे
 शैश्वरव्रतम् ॥ अथेत्यादि ममसमस्तरोगपरिहारार्थं दृष्टुदरलक्ष्मिनिश्वरार्थं शैश्वरव्रत करिष्ये । निर्विघ्नतासिद्धयर्थं गणपति
 पूजन कलशापघन च करिष्ये ॥ कृष्णामाय • आवाहयामि । नीलायन • आसन । श्वेतकठाय • पार्थ । नीलमयूखाय • अर्घ्यं । नीलोत्प-
 लवलाय • आश्रम • । नीलदेहाय • स्नानं । कुब्जाय • पषामृतस्नानम् । शनैश्वराय • शुद्धोदकम्ना • । दीप्यमानजटाधराय • वस्त्रं । पुरु-
 पगान्नाय • यज्ञोपवीतं । स्यूलरोमाय • अलकारान् । नित्याय • गंध । धूर्ताय • अक्षताम् । सदातृप्ताय • पुष्पं । मंदाय • धूप । निःस्पृहाय •
 दीप । तामसाय • नैवेद्यं । नीलोत्पलाय • आशमन । कृष्णवपुषे • करोद्धर्तनादीर्घदेहाय • तांबूल । मदगतये • दक्षिणां ज्ञाननत्राय • प्रदक्षिणां ।
 सूर्यपुत्राय • नमस्कारं ॥ कोणस्थ पिंगलो वसुः कृष्णो रौद्रोत्तको यम । सौरि शनैश्वरो मदः पिप्पळादेन संस्तुतः ॥ एतानि शनि

नामानि जपेदथत्थसन्निधौ । शनैश्वरकृता पीडा न कदाचिद्भविष्यति-इति प्रार्थना ॥ मूलतोत्र० नमः । सप्तप्रदक्षिणाः सप्तनमस्कारान्कुर्या
त् ॥ इति पूजा ॥ ॥ अथ कथा । दशरथ उवाच । नमः कृष्णांगनीलाय श्वेतकंठनिभाय च । नमः पुरुषगात्राय स्थूलरोमाय ते
नमः १ नमो मंदगते तुभ्यं निःस्पृहाय नमो नमः । नित्यानित्यछुधातीत्य सदा तृप्ताय ते नमः २ तपसा दग्धदेहाय नित्ययोगधराय
च । नमस्ते ज्ञाननेत्राय काश्यपायार्कसुनवे ३ इति श्रुत्वा नृपश्रेष्ठ प्रसन्नश्च शनिस्तदा ॥ शनिरुवाच । तुष्टोहं तव राजेंद्र तपसा पौरु-
षेण च ४ दास्यामि ते वरं भद्रं निश्चयाद्रघुवंशज ॥ दशरथ उवाच । अद्यप्रभृति पिंगाक्ष पीडा कार्या न ते मम ५ जगत्रये त्वया ना-
थ पीडितो दुःखितो जनः । तस्माज्जगत्रयं देव रक्षणीयं त्वया ऽनघ ६ शनिरुवाच । ग्रहाणामहमेको हि मदधीना ग्रहाः सदा । तप-
सा तव तुष्टोहं पीडा न च करोम्यहम् ७ जगत्रयं महाराज दुःखितं मे सदैव हि ॥ दशरथ उवाच । भगवन्केन विधिना त्वदीयाराधनं
भवेत् ८ येन तुष्टोसि पिंगाक्ष तत्सर्वं वक्तुमर्हसि ॥ शनैश्चर उवाच । श्रावणे मंदवारेषु दंतधावनपुर्वकम् ९ स्नानं सुगंधतैलेन नित्यकर्म
समाचरेत् ॥ कर्तव्यं सर्ववारेषु तेन तुष्टोस्म्यहं नृप १० शुचिर्भूत्वा शमीवृक्षं गत्वा तत्रैव पूजयेत् । तदभावेऽथ राजेंद्र गत्वाश्वत्थं प्रपूज-
येत् ११ तत्र संपूज्य मां राजन् गंधपुष्पाक्षतादिभिः । धूपदीपैश्च नैवेद्यैस्तांबूलप्रार्थनादिभिः १२ वेष्टयेत्सप्तसूत्रैश्च नमस्कारांस्तथैव
च । सप्त प्रदक्षिणाः कृत्वा श्रुत्वा पुण्यकथामिमाम् १३ एवंविधांस्त्रयस्त्रिंशन्मंदवारान्कुरुष्व मे । ततः शान्तिं च मे वारे कुर्यादुद्यापनं
शुभम् १४ आचार्यं वरयेत्तत्र श्रोत्रियं वेदपारगम् । सुवर्णस्य शमीवृक्षं तदभावे तु पिप्पलम् १५ मदीयां प्रतिमां कुर्याच्छिहप्रचुरसंयु-
ताम् । द्विभुजं दीर्घदेहं च दंडपाशधरं तथा १६ पिंगाक्षं स्थूलदेहं च श्वेतग्रीवं तथा र्चयेत् । स्वमपन्नं तथा सप्त कृष्णवस्त्राणि वेष्टयेत्

१७ उपवीतादिभिर्द्रव्यैः पूर्ववदेवमर्षयेत् । शमभिरिति मंत्रेण हुनेदष्टाधिक शतम् १८ कृसरान्नं होमयेत्तु तेनैव षड्मुद्धरेत् । कृष्णधेनु
 सवत्सां च दद्यादय पयस्विनीम् १९ सप्त विप्रात् समग्र्यन्त्यं गंधपुष्पफलादिभिः । वस्त्राणि दक्षिणां चैव यथाशक्त्या प्रदापयेत् २० त्रि-
 लमापविमिश्रान्नेर्भोजयेद्विचसत्तमान् । तेषां सुध्याशिप पत्र्याहृजीयाद्द्वष्टुभिः सह २१ सवस्त्रप्रतिमां चैव आचार्याय निवेदयेत् । एषकृते
 ऽय राक्षस्रं सवाभीष्ट ददाग्न्यहम् २२ जपेदिदं पठेत्स्वोत्रं मत्तया चैव कृताजिह्विः । सप्तजन्मसु राक्षस्रं तस्यैश्वर्यं भविष्य-
 ति । पुत्रपौत्रयुतो नित्यं ततो भोक्षमवाप्स्यति २३ वृष्टोह तव राक्षस्रं पीढां न च करोम्यहम् । गोचरे वायु वर्गेपि विष-
 मस्थो यदा शनिः २४ वृष्टो राण्यप्रदः सद्यः कृन्धो राण्यापहारकः । जन्मस्थो द्वादशस्थो वा अष्टमे वापि कुत्रचिव २५
 श्रावणे मंदवारेषु पूजितोह सुखप्रदः । ब्रह्मा शिवो हरिश्चैव मुनयः सनकादयः २६ लक्ष्मीरूमा च सावित्री मुनिपत्न्यश्च वै-
 शुभाः । चृपा अन्ये मया सर्वे राण्यस्रष्टाश्च पीडिताः २७ देशाश्च नगरग्रामा भजोश्चवय वाञ्छिनः । रौद्रदृष्ट्या मया दृष्ट्य-
 नाशमायांति तत्क्षणात् २८ अतो मया पीडितानां मनुष्याणां नराधिप । परिहर्तुं न शक्ताश्च ब्रह्मविष्णुमहेश्वराः २९ एतच्छृत्वा शनै-
 र्भोक्त्र राजा परमहर्षितः । प्रदक्षिणां नमस्कृत्य वरं प्राप्य पुरं ययौ ३० गत्वा स्वनगरं राज्ञा पूजितो वै शनैश्चर । श्रावणादिषु वारेषु
 प्रसन्नो ऽभूच्छनैश्चरः ३१ पृथ्वीपतिरभृज्जाग्रा ग्रहराजप्रसादतः । य इमं प्रातरूप्याय सौरिषारे सदा ऽर्षयेत् ३२ तस्याभीष्टप्रदो मंदो म-
 विष्यति न सशयः । स्त्रिया वा पुरुषेणापि शनैश्चरत्रयम् कृत्वम् ३३ मुच्यते सर्वपापेभ्यो सर्वाभीष्टं लभेत्क्षणात् । ब्राह्मणो वेदसंपूर्णः
 क्षत्रियो राण्यमाप्नुयात् ३४ वैश्यस्तु लभते वित्तं शूद्रः सुखमवाप्नुयात् । कन्यार्षी लभते कन्यां पुत्रार्षी लभते सुतम् ३५ कामार्षी ल-

भते कामान्मोक्षार्थी लभते गतिम् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो ग्रहलोकं स गच्छति ३६ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणं शनिवाख्यं सोद्यापनं सं० ॥
 अथ व्यतीपातव्रतं लिख्यते ॥ युधिष्ठिर उवाच । श्रुतानि त्वन्मुखाद्देव व्रतानि सकलान्यपि । व्यतीपातव्रतं ब्रूहि सोद्यापनफलाञ्छितम् १
 कृष्ण उवाच । पुरा व्यासेन कथितं शुकाय वंशदृश्ये । तद्व्रतं कथयिष्यामि शृणु राजन्यसत्तम २ शुक्र उवाच । कथं योगस्ततः पूज्यो
 व्यतीपातो महासुने । पूजिते किं फलं तात विधिं मे ब्रूहि विस्तरात् ३ व्यास उवाच । इममर्थं पुरा पृष्टो धरण्या च जगद्गुरुः । व्यती
 पातव्रतं सर्वं यत्समाख्यातवान्प्रभुः ॥ तद्व्रतं कथयिष्यामि परलोकहिताय च ४ धरण्युवाच । यस्त्वयोक्तो व्यतीपातस्तस्य कर्म वदस्व
 तत् । कदा जातः कथं पूज्यः पूजिते चात्र किं फलम् ५ श्रीवराह उवाच । यदा बृहस्पतेर्भार्या तारां जग्राह शीतगुः । मित्रत्वात्प्राह तं
 सूर्यस्यजदारान्बृहस्पतेः ६ तदा सोमोतिष्ठश्च रविं क्रूरं व्यलोकयत् । आदित्योपि तदा सृष्टः क्रुधा सोमं व्यलोकयत् ७ उभयोर्दृष्टिसं-
 पातात्क्रुद्धयोः सोमसूर्ययोः । उद्यतास्योऽभवद्दोरः पुरुषः पिंगलेक्षणः ८ दृष्टोऽर्धदशनो भ्रुकुटीकुटिलाननः । पिंगलश्मश्रुकेशांतो लं-
 वशुश्च कुशोदरः ९ शिरालो दीर्घजिह्वश्च सूर्याभियमसन्निभः । त्रैलोक्यं भक्षितुं प्राप्तो रवीन्दुभ्यां निवारितः १० सोऽपृच्छदथ सूयहू क्षु-
 धितो भक्षयामि किम् । त्रैलोक्यं भोक्तुकामोऽहं भवद्भ्यां विनिवारितः ११ क्रोधक्षुधौ मां बाधेते पात्येते कुत्र ते मया ॥ सोमसूर्याद्वचतुः ।
 कोपदृष्टेर्नो विविधादतिपाताद्भवानभूत् १२ व्यतीपातस्ततो नाम भवान्भुवि भविष्यति । सर्वेषामपि योगानां पतिस्त्वं भविता सदा १३
 तेषां मध्ये पुण्यतमो भविष्यसि न संशयः । यस्मिन्काले त्वदुत्पत्तिः कल्याणं नैव कास्येत् १४ स्नानदानादिकं किञ्चित्कृत्वा चैवाक्षयं भवे-

१ कल्याणं शुभम् । कर्मवि शेषः ।

व । इति ताभ्यां वरो दत्तस्तत्प्रश्नति योगराट् १५ त्रिषु लोकेषु विख्यातो वसुपुण्यफळप्रदः । व्यतीपात महावीर त्रैलोक्यव्यापक प्रभो
 १६ त्वयि प्राप्ते नरेः किंचिदशतव्य सुमकांक्षिमिः । तदृष्टं ह्युचितो मुंक्ष्व नोचेत्कोपो निपात्यताम् १७ व्यतीपात उवाच ।
 नमो वां पितरौ मेस्तु फोषपातस्य भाजन । दत्तो भवन्म्यामधुना प्रसादः क्रियतां मम १८ र्खीदू ऊचत्तु । स्नानदानजपहोम-
 पूर्वकं यस्त्वदीयसमये समाचरेत् । तस्य पुण्यमिह ते प्रसादतोऽनेतमस्तु सुत नावनुग्रहात् १९ तत्काले तव विदधाति पूज-
 नं यस्तस्येष्ट भवतु भवेत्स मद्रूप । पुत्रायुर्धनसुखकीर्तिपुष्टिरूपारोग्याद्य गुणजनवल्लभेभ्य पूर्वम् २० धरण्युवाच । अस्यार्ध-
 नविधिं ब्रूहि विस्तरेण कमधुरो । कृते तस्मिन्त्रते देव किं फळ प्राप्यते नरेः २१ श्रीवराह उवाच । एतस्मात्कारणाद्गमे व्य-
 तीपातः स उच्यते । अर्चिते च फळं यत्स्यात्तदुक्तं च समासतः २२ विस्तरेणार्धनविधिं कथितुं केन शक्यते । ययार्चिते व्य-
 तीपातः स विधिः श्रूयतामिह २३ श्रुते व्यतीपातदिनेऽवगाहयेत्संसेव्यमानेन महानदीजलम् । उपवसेद्दे पवमानजापको जपेच्च
 मंत्रं व्यतीपातते नमः २४ छादिते ताम्रवस्त्रेण शर्करापूरिते घटे । कांचनाद्ये प्रतिष्ठाप्य हेममष्टमुज नरम् २५ -अष्टमुजमष्टादशमुजमुत्प-
 षिवाक्ये व्यतीपातमूर्तेरष्टदशमुच्चश्रवणाद्दुत्पत्तिवाक्यानुसारित्वाच्च नियोगवाक्यस्य । तथा-मगवत्रीतासु च चत्वारोमनवस्तथेति च
 त्वारश्चतुर्दशेत्यर्थः ॥ गंधपुष्पाक्षतेर्षपीदीपवस्त्रनिवेदनैः । मह्यैर्भोज्यैः फलेभ्यश्चैर्मार्गेशिरेऽर्घयेत् २६ नमस्तेऽस्तु व्यतीपात सो-
 मसूर्यसुत प्रभो । यद्दानादि कृत किंचिददनतमिहास्तु मे २७ इत्युक्त्वापंचरत्नाब्जं सुपुष्पाक्षतमब्जकम् । प्रक्षिप्य तत्क्षणादेव सर्वपापक्ष-
 यो भवेत् २८ यदि द्वितीये च दिने व्यतीपातो भवेन्न हि । तदा पूर्वोपवासस्तु प्रदद्यात्सकलं गुणैः २९ पारणं च व्यतीपाते कुर्यात्समाप्त्य

गोमयम् । अथैकस्मिन्दिने धात्रि व्यतीपातो भवेद्यदि ३० तत्रैवाह्नि तदा दत्त्वा उपवासं समाचरेत् । कुर्यादेवं मासि मासि व्यतीपाता-
 स्त्रयोदश ३१ चतुर्दशे तु संप्राप्ते कुर्यादुद्यापनं बुधः । व्यतीपातायस्वाहेति क्षीरवृक्षसमिच्छतम् ३२ आज्यक्षीरफलानां च होतव्यं
 वै शतं शतम् । शर्करापूरुण्कुंभेन सहसोपस्करं नरम् ३३ शय्यां सोपस्करैर्युक्तां प्रदद्याद्भ्रतदेशिने ३४ वंदे व्यतीपातमहं महान्तं रवीन्दुसूनुं
 सकलेष्टलब्धैः । समस्तपापस्य मम क्षयोस्तु पुण्यस्य चानंतफलं ममास्तु ३५ इति समीर्यं गुरुं परिपृज्य तं कटककुंडलकंठविभूषणैः । सकल-
 मेव समर्प्य यथोचितं तदुपलभ्यमिह शृणु तन्महि ३६ गां च पयस्विनीं दद्यात्सुवर्णवरदक्षिणाम् । तस्मै शय्यां समादाय सारदारुमयीं दृ-
 ढाम् ३७ दंतपत्रसितां रम्यां हेमपट्टैरलंकृताम् । हेमतूलीप्रतिच्छन्नां शुभगैर्दूषधानकाम् ३८ प्रच्छादनपटीयुक्तां धूपगंधादिवासिताम् ।
 तांबूलं कुंकुमं मोदं कर्पूरागरुचंदनम् ३९ दीपकोपानहौ च्छत्रं प्रदद्याच्चामरासने । देहांति सूर्यलोकाय विमानै रत्नसन्निभैः ४० अप्सरोगणसं-
 भोगैर्गीतनृत्यविलासिभिः । गत्वा कल्पाबुद्दशतं सादरं त्रिदशार्चितः ४१ तदंते राजराजः स्याद्द्रूपसौभाग्यभागभवेत् । कीर्त्याब्धौ गुणपु-
 त्रायुरारोग्यधनधान्यवान् ४२ प्रतापादिमहैश्वर्ययुक्तो भोगी बहुश्रुतः । जनसौभाग्यसंपन्नो यावज्जन्माष्टकायुतम् ४३ दर्शे दशगुणं दानं
 तच्छतघ्नं दिनक्षये । शतघ्नं तच्च संक्रातौ शतघ्नं विषुवे ततः ४४ युगादौ तद्दशगुणमयने तच्छतं भवेत् । सोमग्रहे तच्छतघ्नं तच्छतघ्नं रवि-
 ग्रहे ॥ असंख्येयं व्यतीपाते दानं वेदविदो विदुः ४५ उत्पत्तौ लक्षगुणं कोटिगुणं भ्रमणनाडिकायां तु । अर्बुदगुणितं पतने जपपानाद्य-
 क्षयं पतिते ४६ जन्मद्वाविंशतिं नाडीभ्रमणं त्रैकविंशतिम् । व्यतीपातस्य पतने दशसप्तस्थितिः विदुः ४७ संप्राथितं यद्व्यतिपातकाले पुनः
 पुनस्तद्द्विशीतरश्मी । प्रयच्छतः कल्पशताबुद्दानि विवर्धमानं नहि हीयते तत्र ४८ तस्मान्महि त्वं व्यतीपातपूजां कुरुष्व चैत्पुण्यमनं-

नमिष्टम् । यदि स्थिरत्व सततं तवेष्टमशेषधारित्वमभीप्सित तत्र ४९ गणयित्वा व्यतीपातकाळं योवेचित्वानरः । सर्वपापहरो तस्य कृमते
 कृलमीप्सितम् ५० पठति लिखति यः शृणोति वै तत्कथयति पश्यति कारयत्यवश्यम् । रविराशिरूपयाय सोपि देवेभिरसमय परिपू
 ग्यमान आस्ते ५१ ॥ इति वाराहेणोक्त व्यतीपातव्रतम् ॥ अथ तत्रैव नारदीयपुराणोक्त व्यतीपातव्रतम् ॥ युधिष्ठिर उवाच । केन व्रतेन
 वीर्णेन न परशेषमरासुनम् । परिपृच्छाम्यह विप्र व्रतानामुत्तमं व्रतम् । तद्व्रतं त्रिहि विप्रैर्ये कृत्वा भवति सुप्रियम् १ मार्कण्डेय उवाच ।
 शृणु राजन् व्रतमिदं हर्यश्वेन पुरा कृतम् ॥ तेन राज्ञा तु वै दत्तं सुकराय च दुःसिते २ कदाचिन्मृगायां कर्तुं हर्यश्वो राजसत्तमः । वनमध्ये चरन्
 राजा दृष्ट्वा तत्रैव सुकरम् ३ दग्धपादकटिं चैव दग्धकठमुखोदरम् । दृष्ट्वा तथाविधं तं तु कृपां चक्रे नृपोत्तमः ४ केन कर्मविपाकेन ह्यवस्थां
 प्राप्तवानयम् । अहो कष्टमहो कष्ट सुक्रेणोपमुञ्जते ५ अवश्यमपि मोक्षक्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ६ इत्येवं चिंतयित्वा स राजा तं प्राह
 सुकरम् । ईदृशी किमवस्था ते तन्मे ह्युहि च सुकर ७ तच्छ्रुत्वानुपतेर्वाक्यं निश्चसन् सुकरो मुहुः । स्थत्वा पुरा कृतं कर्म प्रत्युवाच नृप प्रति ८
 सुकर उवाच । शृणु राजन्नहं पूर्ववेश्यो वनवलान्वितः । आशाकृन्मो न दत्त हि आश्रितेभ्यश्च किञ्चन ९ श्रुताश्च बहवो धर्माः पुराणश्रुति
 षोद्विताः । तथापि पापशुद्ध्या मे न कृतं चारमनो हितम् १० आशापाशमनुप्राप्तं शुभशास्त्रविवर्जितः । कृतवान्पापमेवाहं न किञ्चित्सुकृ
 तं कृतम् ११ एकदा तु द्विजः कश्चिद्व्यतीपाते गृहं मम । आगतो याचयन्मां च न किञ्चिदसुखानहम् १२ मया निराकृतोऽत्यंतं वचोभि
 निश्रुस्त्वया । व्यतीपातोऽद्य रे वैश्य किञ्चिद्वैद्यनिः स्वल १३ तन्मेरुर्कर्म भवति प्राप्स्यसे त्वन्यजन्मनि । कुपितेन मया तस्मै निष्प्र

वाक्समीरिता १४ ततश्च कुपितो विप्रो मम शापमथाददत् । आशान्निर्दहते यद्वन्ममांगानि पृथक्पृथक् १५ तथैव तु तवांगानि दावाग्निः
 पुरुषाधम । अरण्ये निर्जले देशे निर्जने हुमविस्तृते १६ तत्र सूकरयो नौ त्वमुत्पन्नौ दुःखमाप्नुहि । प्रसादितो मया पश्चात्पुनरप्युक्तवांस्त-
 दा १७ उद्धरिष्यति राजा त्वां सूकरत्वे दयापरः । इत्युक्त्वा च जगामाथ अन्यवैश्यगृहं प्रति १८ तेन शापेन वै राजन् सूकरत्वमवाप्त-
 वान् । अहं दुःखी च संजातो विजने निर्जले वने १९ राजोवाच । केन त्वं मुच्यसे पापान्ममाचक्ष्वेह सूकर । येन शक्योप्यहं कर्तुं
 तव शापस्य संक्षयम् २० वराह उवाच । श्रूयतां मम राजेंद्र सुक्तिः स्याद्येन कर्मणा । व्यतीपातव्रतं नाम कृतं राजंस्त्वया पुरा २१ य-
 था माता सुतस्येह सर्वत्र सुखकारिणी । तथा व्रतमिदं राजन्निहलोकैः पत्र च २२ यथैवाभ्युदितःसूर्यो ह्यशेषं च तमो दहेत् । व्यतीपात-
 स्तथैवेह सर्वपापं व्यपोहति २३ यथा विष्णुर्ददातीह नृणां परमनिर्घृतिम् । ददात्येवं न संदेहस्तथा व्रतमिदं शुभम् २४ शतमिदुक्षयं दानं
 सहस्रं तु दिनक्षये । विषुवे शतसाहस्रं व्यतीपाते त्वनंतकम् २५ विधानं व्यतीपातस्य शृणु राजन्प्रयत्नतः । ऋविंशतिः समुत्पत्तौ भ्रमणे
 चैकविंशतिः २६ पतने दशनब्धंस्तु पतिते सप्तनाडिकाः । यत्फलं लक्षमुत्पत्तौ भ्रमणे कोटिरुच्यते २७ पतने दशकोट्यस्तु पतिते दत्तमक्ष-
 यम् । आकृतिमूर्च्छनां काष्ठां शैलतुल्याश्च नाडिकाः २८ लक्षकोट्यर्बुदगुणमनंतं स्याद्यथाक्रमम् । व्यतीपातविभागेषु दानमुक्तं नृपोत्त-
 म २९ शंसकर्णं प्रलंबोष्ठं लंबभ्रूदीर्घनासिकम् । अष्टनेत्रं चतुर्वक्त्रं भुजैरंष्टादर्शयुतम् ३० शतयोजनविस्तीर्णं सोमसूर्यसुतं ध्रुवम् । माघे
 वा फाल्गुने मार्गे वैशाखे श्रावणे ऽथवा ३१ व्यतीपातो दिने यस्मिन्नारभेद्भूतसुत्तमम् । व्यतीपातव्रते तिष्ठन् शुचिर्भूत्वा समाहितः ३२
 पंचगव्यतिलैर्धात्र्यैः शुचिः स्नायात्समाहितः । ततः संकल्पयेदेतद्भूतं सर्वार्थसाधकम् ३३ व्यतीपातव्रते तिष्ठन् स्वर्णदानं करोम्यहम् । न

वारो न च नक्षत्र न त्रिपिर्न च चंद्रमाः ३४ यदा वै नायते भक्तिस्तदा ग्राममिदं व्रतम् । किं व्रतैर्बहुभिश्चर्यैः किं दानैर्बहुभिः कृतेः ३५ सर्वपा
 फलमाप्नोति व्यतीपातव्रतेन वै । इति सुकरप्य मनसा व्यतीपातव्रतं चर ३६ सर्वपापविशुद्धयै यावत्संवत्सरो भवेत् । आमंत्र्य तद्दिने विप्र
 वेदेवेदांगपाठम् ३७ तिलैः पूर्णशराव च सगुह गुरवेऽर्पयेत् । शंखचक्रगदापाणिं पद्महस्तं हिरण्यम् ३८ वस्त्रयुगेन संवेष्ट्य पूजयेद्भस्त्रव्य-
 नम् । उपचारैः पौशुशभिः पूजयित्वा समाहितः ३९ हेमदानं ततः कुर्याद्दद्याद्विभवसारतः । मंत्रेणानेन विधिवत् करे घृत्वा सुवर्णकम् ४०
 नमस्ते ऽस्तु व्यतीपात सोमसूर्यसुत प्रभो । दास्यामि दानं यत्किञ्चित्तदक्षय्यमिहास्तु मे ४१ गुणामात्रमपि स्वल्पं हेम विप्रकरार्पितम् ।
 घृद्यतां व्रतसिद्ध्यर्थं पूरयस्व मनोरयान् ॥ हेमाद्रिशिखरं भृत्वा सुवर्णं कोटिरुच्यते ४२ इदं क्षेत्रं कुश्क्षेत्रं साक्षान्नारायणो द्विजः । सुव
 र्णस्य च दानेन प्रीतो भव जनार्दन ४३ तव हस्तो व्यतीपातो वैघृतिश्चरणी स्मृती । संक्रातिर्हृदय स्थानममा वै नामिरुच्यते ४४
 शृणिमा घृणतो ज्ञेया पंचांगं पचपर्वणि । एव विष्णुशरीरस्य सुखं वै द्वादशी स्मृता ४५ अमा च पितरो ज्ञेया माता मन्वाद्यस्तथा ।
 भगिनी द्वादशी ज्ञेया व्यतीपातस्तु सोदरः ४६ पिष्टुः शतगुणं प्रोक्तं सहस्रं मातुरेव च । मगिन्यां दशसाहस्र सोदरे दत्तमक्षयम् ४७
 व्यतीपातदिने देव किञ्चिद्विप्रे समर्पितम् । भवत्वनतफळद मम जन्मनि जन्मनि ४८ एव प्रार्थ्यं हृषीकेशं नत्वा वैव पुनः पुनः ।
 तत्सर्वं गुरवे दद्यान्श्रोत्रियाय कुड्बिने ४९ व्रतोपदेशे विप्राय पुराणज्ञाय भक्तिः । ब्राह्मणान्मोजयित्वा तु व्रतमेतत्समापयेत् ५०
 राजोवाच । इदं व्रत मया देव गृहीतं पूर्वजन्मनि । स्वर्गापवर्गदं नृणां सुकराय ददाम्यहम् ५१ एषसुवत्वा नृपश्रेष्ठः सुकराय फळ
 ददौ । तत्क्षणात्तेन पूरणेन सुकरो मुक्तकिल्बिषः ५२ मुक्तः सुकरदेहाच्च सर्वाभरणभूषितः । दिव्यं विमानं संप्राप्य गतः स्वर्गं च सु

करः ५३ न जानंति द्विजाः सर्वे व्यतीपातव्रतोत्तमम् । इहलोकं च सुखदं स्वर्गमोक्षप्रदायकम् ५४ अतस्त्वं कुरु राजेंद्र व्यतीपातव्रतो-
त्तमम् । सर्वपापक्षयकरं नृणां भवति सर्वदा ५५ कुर्यादेवं मासि व्यतीपातास्त्रयोदश । चतुर्दशे तु संप्राप्ते कुर्यादुद्यापनं बुधः ५६
आदौ मध्ये तथा चांते यथाशक्तिस्तथाचरेत् । निष्कत्रयेण चार्द्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः ५७ व्यतीपातस्वरूपं हि कुर्यादष्टमुजं नरः ।
गणेशपूजनं कार्यं स्वस्तिवाचनमाचरेत् ५८ नांदीसुखांस्ततोऽभ्यर्च्य आचार्यं वश्येत्सुधीः । वश्येच्च ततो विप्रावृत्विजश्च त्रयोदश ५९
देवागरे तथा गोष्ठे शुद्धे च स्वीयमंदिरे । पुष्पमंडपिकां कृत्वा पट्टकूलादिवेष्टिताम् ६० तन्मध्ये सर्वतोभद्रं रचयेत्लक्षणां न्वितम् । तत्पु-
र्वं स्थापयेत्कुम्भं शर्करापूरितं शुभम् ६१ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं वैष्णवमृन्मयम् । निष्कत्रयेण प्रतिमां सुवर्णपरिनिर्मिताम् ६२ स्व-
शक्त्या कारयेन्मूर्तिं लक्ष्मीनारायणस्य च । लक्ष्मीनारायणीं मूर्तिं व्यतीपातसमन्विताम् ६३ स्थापयेत्प्रतिमां तत्र ब्रह्माद्यावाहनं ततः ।
ततः पुजां विनिर्वर्त्य महासंभारविस्तरैः ६४ अर्घ्यं चापि ततो देयं सुगंधैः कुसुमैर्जलैः ॥ गृहाणाढ्यं व्यतीपात सोमसूर्यसुत प्रभो । स-
प्रजन्मकृतं पापं त्वत्प्रसादात्प्रणश्यतु ६५ मंत्रेणानेन देवाय दद्यादर्घ्यं समाहितः । होमं समारभेत्पश्चात्सोमोधेनुभिति स्मृतः ६६ आ-
कृष्णेनेति मंत्रेण सूर्याय विधिवन्नरः । अश्वत्थार्कसमिद्धिश्च शतमष्टोत्तरं तथा ६७ इदं विष्णुरिति मंत्रेण होमः स्यात्पायसेन च । व्याहृ-
तीनां फलैर्होमं कुर्यादष्टोत्तरं शतम् ६८ त्रयोदशब्राह्मणांश्च भोजयेत्सुहृद्गुपायसैः । एवमाराधितान्विप्रान् दक्षिणाभिश्च तोषयेत् ६९ आ-
चार्यं पूजयेत्पश्चाद्वां च दद्यात्पयस्विनीम् । इत्थं व्रतं तु यः कुर्यान्नरो भक्तिसमन्वितः ७० कोटिजन्मकृतैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः । अ-
स्मिन् कृते व्रते राजन्वैधव्यं स्त्री न चाशुयात् ७१ अकालमृत्युर्दार्ढ्यं शोको दुःखं न जायते । सर्वसौख्यमवाप्नोति व्यतीपातप्रसादतः ७२

॥ इति श्रीनारदपु० व्यतीपातव्रत सपूर्णम् ॥ ॥ अथ आश्विनशुक्लैकादशीमारभ्य कार्तिकशुक्लैकादशीपर्यन्तं मासोपवासव्रतं लि-
 ख्यते ॥ हेमाद्री विष्णुरहस्ये- । नारद उवाच । भगवन् श्रोतुमिच्छामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् । विधिं मासोपवासस्य फलं चास्य य-
 थोदितम् ॥ यथाविद्या नरेः कार्या व्रतचर्या यथा भवेत् । आरभ्यते कथं पूर्वं समाप्य च यथाविधि ॥ यावत्सख्यं च कर्तव्यं तद्विधि-
 पितामह । व्रतमेतत्सुरश्रेष्ठ विस्तरेण ममानघ ॥ ब्रह्मोवाच । साधु नारद पृष्ट हि सर्वेषां हितकारकम् । याच्छ्रतिमतां श्रेष्ठ तच्चृणुष्व-
 ब्रवीमि ते ॥ सुराणां च यथा विष्णुस्तपतां च यथा रविः । मेरुः शिखरिणां यद्वद्वेनतेयस्तु पक्षिणाम् ॥ तीर्थानां तु यथा गंगा प्रजा-
 नां तु यथा द्विजः । श्रेष्ठं सर्वव्रतानां हि तद्वन्मासोपवासकम् ॥ सर्वव्रतेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यद्भवेत् । सर्वदानोद्भव वापि लभेन्मासो-
 पवासकृत् ॥ अग्निष्टोमादिभिर्पञ्चैविधवद्भूरिदक्षिणै । न तत्पुण्यमवामोति यन्मासपरिच्छिन्नात् ॥ तेन दत्तं द्रुतं जप्तं तपस्तप्तं स्ववाकृतम् ।
 यः करोति विधानेन नरो मासमुपोषणम् ॥ प्रविश्य वैष्णवं यज्ञं पूजयेच्च जनार्दनम् । गुरोराज्ञां ततो लब्ध्वा क्षुर्यान्मासोपवासकम् ॥
 वैष्णवानि यथोक्तानि कृत्वा धैव व्रतानि तु । द्वादश्यादीनि पुण्यानि ततो मासमुपावसेत् । अतिकृच्छ्रं पराकं च कृष्ट्रं चाद्रायणं तथा ।
 मासोपवासं कुर्वति ज्ञात्वा देहबलाबलम् ॥ वानप्रस्थो यतिर्वापि नारी वा विधवा मुने । मासोपवासं कुर्वीत गुरुविप्राज्ञया ततः ॥
 आश्विनस्यामले पक्षे एकादस्यामुपोषितः । व्रतमेतत्सु यद्द्वीयाद्यावत्रिंशच्चिनावधि ॥ वासुदेवं समुद्दिश्य कार्तिकं सकलं नरः ॥
 पवसेद्यस्तु स मुक्तिफलभागमवेत् ॥ अच्युतस्यालये भक्त्या त्रिकालं कृष्टुमैः शुभैः । मालतीदीर्घैः पद्मैः कमलैस्तु सुगधिभिः ॥ कुशु-

१ एतत्पञ्चमस्कन्धम् । एतद् मनु-पठ्यायनायमथस्य द्वादशाहमोजनम् । पराग्नीशामकृष्टोपं सर्वपापापनोषण इति । तथा-द्वादशाहोपनालेन पराकः सर्वपापवधि ।

मागरुकपूर्वैर्विलिप्य च सुगंधकैः । नैवेद्यैर्धूपदीपाद्यैरर्चयेत्तु जनार्दनम् ॥ मनसा कर्मणा वाचा पूजयेद्गरुडध्वजम् । कुर्यान्नरस्त्रिषवणं
 महद्भक्त्या जितेंद्रियः ॥ नाम्नामेव तथालापं विष्णोः कुर्यादहर्निशम् । मुखेन च स्तुतिर्वाच्या मृषावादं विवर्जयेत् ॥ सर्वसत्त्वदयायु-
 क्तः शांतवृत्तिरहिंसकः । सुप्तो वा आसनस्थो वा वासुदेवं प्रकीर्तयेत् ॥ स्मृत्वा लोको न गंधादि स्वाङ्गं न च कीर्तयेत् । अन्यस्य
 वर्जयेत्सर्वमात्मनः शुभकांक्षिभिः ॥ गात्राभ्यंगं शिरोभ्यंगं तांबूलं च विलेपनम् । व्रतस्थो वर्जयेत्सर्वं यच्चान्यत्र निराकृतम् ॥ व्रतस्थो-
 न सदा किंचिदुष्कर्म ह्यत्र कारयेत् । देवतायतने तिष्ठेन्न गृहस्थश्चरेद्भक्तम् ॥ कृत्वा मासोपवासं तु संयतात्मा जितेंद्रियः । ततोऽर्चयेन्महा-
 भक्त्या द्वादश्यां गरुडध्वजम् ॥ पूजयेत्पुष्पमालाभिर्गंधघृष्टपविलेपनैः । वस्त्रालंकारवाद्यैश्च तोषयेदच्युतं नरः । स्नापयेत्तु हरिं भक्त्या
 तीर्थचंदनवारिभिः ॥ चंदनेनानुलितांगं पुष्पघृष्टपैस्नेकशः । वस्त्रदानादिभिश्चैव भोजयेच्च द्विजोत्तमान् ॥ दद्याच्च दक्षिणां तेभ्यो तांबूला-
 दि च दापयेत् । क्षमापयित्वा विप्रांश्च विसृजेन्नियतो व्रती ॥ एवं वित्तानुसारेण भक्तियुक्तेन चेतसा । एवं मासोपवासं तु कृत्वा
 ऽभ्यर्च्य जनार्दनम् । भोजयित्वा द्विजांश्चैव विष्णुलोके महीयते ॥ एवं मासोपवासस्य त्रिंशदह्नि द्विजोत्तमः । निर्वापयेत्ततश्चैर्विधि-
 ना येन तच्छृणु ॥ कारयेद्द्वेषणवं यज्ञमेकादश्यामुपोषितः । पूजयित्वा च देवेशमाचार्यानुज्ञया हरिम् ॥ अर्चयित्वा हरिं भक्त्या अ-
 भिवाद्य गुरुं तथा । ततोऽनुभोजयेद्विप्रान्यथाशक्ति यथाविधि ॥ विशुद्धकुलचारित्रान् विष्णुपूजनतत्परान् । पूजयित्वा द्विजान् सम्यक्
 त्रिंशद्वै भोजयेत्सुधीः ॥ तावन्ति वस्त्रगुमानि आसनादिकमण्डलान् । योगपट्टादिशुभ्राणि ब्रह्मसूत्राणि चैव हि ॥ दद्याच्चैव द्विजाग्र्येभ्यः
 पूजयित्वा प्रणम्य च । ततोऽनुकल्पयेच्छय्यां शस्तास्तरणसंस्थिताम् ॥ वितानसंयुतां श्रेष्ठां सोपधानामलंकृताम् । विष्णोस्तु का-

रयेन्मूर्तिं कांक्षन्ती तु स्वशक्तिः । वसेत्तस्यां तु शय्यायामर्षयित्वा स्वगादिभिः ॥ आसनं पादुके च्छत्र वस्त्रयुग्ममुपानहौ । पवि
 त्राणि च पुष्पाणि शय्यायामुपकरयेत् ॥ एव शय्यां तु सकल्प्य प्रणिपत्य च तान् द्विजान् । प्रार्थयेच्चानुमोदार्थं विष्णुलोकं ब्रजाम्य-
 हम् ॥ एवमभ्यर्चिता विभ्राद्देवयुत्रंतिन तदा । ब्रज ब्रज नरश्रेष्ठ विष्णोः स्थानमनामयम् ॥ विमान वैष्णवं दिव्य सशय्यापरिकल्पितम् ।
 तेन विष्णुपदं गृहि सदानदमनामयम् ॥ ततो विसर्जयेद्विमान् प्रणिपत्यानुगम्य च । ततस्तु पूजयेद्भक्त्या गुरु ज्ञानप्रदायकम् ॥ ता
 शय्यां कल्पितो सम्यगुरुं व्रतसमापकम् । प्रणम्य शिरसा शान्तो गुरवे प्रतिपादयेत् ॥ एव पूज्य हरिं विप्र गुरु ज्ञानप्रकाशकम् । कृत्वा
 मासोपवास च निर्वाप्य विधिवन्मुने ॥ कुलानां शतमुद्धृत्य विष्णुलोकं ब्रजेन्नरः । यस्मिन्वरे महापुण्ये कुले मासोपवासकृत् । सर्वपाप
 विनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ नरो मासोपवासानां कर्त्ता पुण्यकर्त्ता वर । पितृमातृकुलार्ज्यां च सम विष्णुपुर ब्रजेत् ॥ नारी या वि
 धया जाता यथोक्तव्रतचारिणी । कृत्वा मासोपवास च ब्रजेद्विष्णुं सनातनम् ॥ नारद उवाच । सुदुष्करमिदं देव मूर्च्छागलानिकरं पर
 म् । व्रत मासोपवासाख्यं भक्तिं जनयते ऽच्युते ॥ पीडितस्य मृशं देव मुमूर्षाव्रितिनस्तदा । त्यागो वानुग्रहो वाय किं तु कार्यं पिताम
 ह ॥ ब्रह्मोवाच । व्रतस्यं कर्षितं दृष्ट्वा मुमूर्षं वा तपोवनम् । दृष्ट्वा तु ब्राह्मणास्तस्य कुर्युं सम्यगनुग्रहम् ॥ अमृतं पायस क्षीरमिच्छ
 मान सकृन्निशि । यथेह न वियुग्येत प्राणैः दुत्पीडितो व्रती ॥ अतिमूर्च्छान्वित क्षीण मुमूर्षं दुत्प्रपीडितम् । पाययित्वा शृत क्षीरं रक्षे
 इत्स्वा फलानि च । अहोरात्र च यो नित्य व्रतस्यः परियालयेत् । पयो मूल फल दत्त्वा रक्षेच्च व्रतिन सदा ॥ एव मासोपवासस्य आरूढ
 प्राणसशये । अब्रतव्रतगुणेदिव्ये परीप्सेद्ब्राह्मणाक्षया ॥ नेते व्रत विनिर्ब्रति हविर्विभ्रातुमोदनम् । क्षीरोपय गुरोराज्ञा वापो मूल फलानि

च ॥ एवं कृत्वापि रक्षेत सुगुडं पायसं तथा । पाययेत्क्षीरं तोयं च व्रतं पश्चात्समापयेत् ॥ अथ विष्णुवर्चनं विष्णुर्दाता विष्णुव्रती
 तथा । सर्वं विष्णुमयं ज्ञात्वा व्रतस्थं क्षीणसुद्धरेत् ॥ यदा सुमूर्धुर्निश्चेष्टः परिगलानोतिमूर्च्छितः । तदा समुद्धरेत्क्षीणमिच्छंतं विमुखं
 स्थितम् ॥ परिपाल्य व्रती देहं व्रतशेषं समापयेत् । यथोक्तं द्विगुणं तस्य फलं विप्रमुखोदितम् ॥ इंद्रियार्थेष्वसक्तो यो सदैव विमलाम
 तिः । परितोषयते विष्णुं नोपवासो यतात्मनाम् ॥ किं तस्य बहुभिस्तीर्थैः स्नानहोमजपव्रतैः । अजितोपीन्द्रियगणो जितो येन स्व-
 चेतसा ॥ जितेन्द्रियः सदा शांतः सर्वभूतहिते रतः । वासुदेवपरो नित्यं न क्लेशं कर्तुमर्हति ॥ कृत्वा नूनं यथोक्तं तु वैष्णवं पदमव्यय-
 म् । प्राप्नोति पुरुषो नित्यं पुनरावृत्तिदुर्लभम् ॥ ये स्मरन्ति सदा विष्णुं विशुद्धेनांतरात्मना । ते प्रयांति भयं त्यक्त्वा विष्णुलोकमा-
 नामयम् ॥ ततो विष्णुवर्चनं सम्यक् प्रातः सायाह्नमेव च । कीर्तयंत्यच्युतं ये वै ते तरन्ति भवार्णवम् ॥ आनंदितो ऽथ दुःखार्तः
 कुङ्कः शांतोऽथवा हरिम् । एवं यः कीर्तयेद्भक्त्या स गच्छेद्द्वैष्णवीं पुरीम् ॥ गर्भजन्मजरारोगदुःखसंसारबंधनैः । न बाध्यते नरो नि-
 त्यं वासुदेवं मनःस्मरत् ॥ स्थावरे जंगमे सत्वे स्थूले सूक्ष्मे शुभाशुभे । विष्णुं पश्यति सर्वत्र यः स विष्णुः स्वयं नरः ॥ सर्वं वि-
 ष्णुमयं ज्ञात्वा त्रैलोक्यं सचराचरम् । यस्य शांता मतिस्तेन पूजितो गरुडध्वजः ॥ इदं कल्पानुकल्पाभ्यां व्रतानामुत्तमं व्रतम् ।
 विष्णुलोकमवाप्नोति चक्रपाणेः प्रसादतः ॥ विधिर्मासोपवासस्य यथावत्परिकीर्तितः । सुतस्नेहान्मुनिश्रेष्ठ सर्वलोकहिताय च ।
 कृत्वा विष्णुवर्चनं भक्त्या नरो विष्णुपुरीं व्रजेत् । नाभक्ताय प्रदातव्यं न देयं दुष्टचेतसे ॥ इति श्रीविष्णुरहस्योक्तं मासोपवासव्र-
 तं संपूर्णम् ॥ ॥ अथाषाढशुक्लैकादशीमारभ्य कार्तिकशुक्लैकादशीपर्यन्तं धारणापारणाव्रतं लिख्यते ॥ कृष्ण उवाच । शृणु कौ

वेप वक्ष्यामि धारणापारणाव्रतम् । वाघवादिबचोत्पन्नदोषान्न ष सुखप्रदम् ॥ कुलद्विदिकर धैव सर्वद्वियनियामकम् । चार्धुमा
 स्पे तथा चादौ मासि कतिपय सुव्रतम् ॥ पुण्याह कारयेत्पूर्वमेकादश्याः शुभे दिने । पञ्चासकल्प्य राजेंद्र तदारभ्य व्रत षरेव ॥ आ-
 दौ मासि तथा चाते चाष्टुर्मास्यमथापि वा । एकस्मिन्धारणं कार्यं पारणं च तथा ऽपरे ॥ उपवासो धारणं स्यात्पारणं भो-
 जनं भवेत् । पारणे सु दिने प्राप्ते अर्घ्यं पूर्वं निवेदयेत् ॥ पारणं तु तत कार्यं मन्त्रमष्टाक्षरं जपम् । अष्टोत्तरशत दद्यादर्घ्यं देवाय तन्म-
 ना ॥ समाप्ते मासि राजेंद्र कुर्यादुद्यापनं बुधः । चाष्टुर्मास्यव्रतं चाप्य मासि मासि सु कारयेत् । उपवासदिने प्राप्ते पुण्याह कारयेत्पुरा ॥
 आचार्यं वरयेत्पञ्चाङ्गाभ्यं तु तत परम् ॥ कुर्यात्तु प्रतिमां शुद्धां लक्ष्मीनारायणस्य वै । पञ्चमृतैस्तथा पुष्टैस्तुलसीदलपंचकैः ॥ मा-
 लतीकेतकीभिश्च मण्डिकाकुसुमैस्तथा । रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुराणपठनादिभिः ॥ प्रातःकाले समायाते ब्राह्मणांस्तु निमन्त्रयेत् । मासे वि-
 प्राः पचदश दिमासे द्विगुणं भवेत् । चाष्टुर्मास्ये तथा राज्ञस्तथा विरातिमुच्चरात् । आनीय सख्यया राजन्ब्राह्मणांस्तु शुचिब्रतान् । पञ्चा-
 त्सनानादिकं कृत्वा देवपूजां समाचरेत् । पञ्चादशं समाधाय होमं कुर्याद्यथाविधि ॥ निपुसीदिति मंत्रेण जुहुयाच्च तिलोदनम् । अरायिका-
 णेमंत्रेण जुहुयाच्च हृतौदनम् ॥ अष्टाक्षरेण मंत्रेण पापस जुहुयात्तत । लक्ष्मीनारायणदेव स्थापयेत्तत्र देवता ॥ पूर्णाहुतिं ततो हुत्वा हो-
 मशेषं समापयेत् । ब्राह्मणान्भोजयेत्पञ्चादाचार्यं पूजयेत्ततः ॥ एवं कृत्वा महाभाग ब्रह्महत्यादिपातकैः । मुच्यते नात्र सदेहस्तस्मात्कुरु-
 महाव्रतश्चुत्थीवस्तु पुरा राजन् हत्वा वालिनमाहवोरामादिष्ट ततो कृत्वा धारणापारणाव्रतम् । विमुक्तः स तदा दोषाभानापातकसंचयात् ।
 नारदेन तथा राजन्पूर्वजन्मनि श्रुतः ॥ द्विबानामुपदेशाच्च धारणापारणा कृता । होमादिकं विधायाय तस्य पुण्यप्रभावतः ॥ जितेंद्रि-

यस्ततो जातो ब्रह्मलोकादिकांश्वरन् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्याच्छारणपारणम् । इन्द्रियाणां वशार्थाय सर्वपापापनुत्तये । तस्मात्त्वमपि राज्ञे
 द्र कुरुष्व व्रतमुत्तमम् । किं दानैस्तपसा किं वा नियमैश्च व्रतैर्यमैः । धारणापारणं कुर्याद्द्विजानामुत्तमं व्रतम् ॥ सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु सर्वदानेषु
 यत्फलम् । तत्फलं समवाप्नोति कृत्वा धारणपारणम् ॥ इदं व्रतं महापुण्यं तपसामुत्तमं तपः । तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र कुर्विदं विधिपूर्वकम् ॥
 बांधवादिवधादोषान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ इति तं संवदिष्याथ विष्णुः स्वां च पुरीं ययौ । बंधमानः पौरजनैः समस्तैः पांडुनंदनैः ॥ यु-
 धिष्ठिरोपि राजर्षिश्चकारेदं महाव्रतम् । विमुक्तः सर्वपापेभ्यो वंशवृद्धिस्ततो ऽभवत् ॥ इति श्रीभविष्यपुंधारणापारणाव्रतं संपूर्णम् ॥ ॥
 अथ संक्रातिव्रतानि लिख्यंते ॥ ॥ तत्रादौ धान्यसंक्रातिव्रतम् ॥ हेमाद्रौ स्कांदे-नंदिकेश्वर उवाच । अथाहं संप्रवक्ष्यामि धान्यव्रतम-
 नुत्तमम् । यत्कृत्वेह नरो राजन्सर्वाङ्कामानवाप्नुयात् ॥ अयने विषुवे चैव स्नानं कृत्वा यथाविधि । व्रतस्य नियमं कुर्याच्छ्रियात्वा देवं दिवा-
 करम् ॥ करिष्यामि व्रतं देव त्वद्गुरुस्त्वत्परायणः । तत्र विघ्नो न मे भूयात्तव देव प्रसादतः ॥ इत्युच्चार्य लिखेत्पद्म कुंकुमेनाष्टपत्रकम् ।
 भास्करं पूर्वपत्रे तु आग्नेये च । तथा रविम् ॥ विवस्वंतं तथा याम्ये नैर्ऋत्ये पूषणं तथा । आदित्यं वारुणे पत्रे वायव्ये तपनं तथा ॥ मांते-
 ङमिति कौबेरे ऐशान्ये भानुमेव च एवंच क्रमशोभ्यर्च्य विश्वात्मा मध्येदेवतां ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा अर्घ्यं दद्यात्समंत्रकम् ॥ कालात्मा सर्व-
 देवात्मा वेदात्मा विश्वतोमुखः । व्याधिमृत्त्युजराशोकसंसारभयनाशनः । इत्यर्घ्यमंत्रः ॥ पुष्पैर्धूपैः समभ्यर्च्य शिरसा प्रणिपत्य च । रविं ध्यात्वा
 ततो दद्याद्धान्यप्रस्थं द्विजातये ॥ प्रतिमासं पुनस्तद्धृतपूज्यो देवः सहस्रपात् । एवं सदा प्रदातव्यं धान्यप्रस्थं द्विजातये ॥ एवं संवत्सरे पू-

णं कुर्यादुद्यापनक्रियाम् । अर्घ्यपात्रं हि सौवर्णं कारयेन्मण्डलं शुभम् ॥ द्विमुञ्चं पूजयेद्भानुं रक्तवस्त्रयुगान्वितम् । धान्यद्रोणेन सहितं त
 दर्धनं स्वशक्तिः ॥ स्वर्णभृगीं रौप्यसुरीं कांस्यदोहां पयस्विनीम् ॥ रविरूपं द्विजं ध्यात्वा तत्सर्वं विनिवेदयेत् ॥ अमिष्टोमसहस्राणां फलं
 प्राप्नोति मानवः ॥ सप्तजन्मसहस्राणि धनधान्यसमन्वितः । निर्व्याधिनिर्ऋजो धीमान् रूपवानभिजायते ॥ इति श्रीस्कन्दपुराणं धान्यसंक्रां
 तिव्रत सपूर्णम् ॥ ॥ अथ लवणसंक्रांतिव्रतम् ॥ तत्रैव । अथातः संप्रवक्ष्यामि लवणसंक्रांतिमुत्तमाम् । संक्रांतिवासरं प्राप्य ज्ञानं कृ-
 त्वा शुभे जले ॥ वस्त्रालंकारसवीतो भक्तिभावसमन्वितः । कुकुमेन लिखेत्पद्मपत्रं सकर्णिकम् ॥ मास्करं पूजयेद्भक्त्या धान्यप्रस्यस
 मन्वितः । तदग्रे लवणं पात्रं सगुढं स्थापयेत्ततः ॥ पुञ्जितस्त्व यथाशक्त्या प्रसीद मम मास्कर ॥ लवणं सगुढं पात्रं ब्राह्मणाय निवेद
 येत् । एव संवत्सरे पूर्णे भानुं कुर्याच्चिरणमयम् ॥ रक्तवस्त्रयुगच्छन्नं रक्तधंदनचर्चितम् । कवलं लवणं पात्रं धेन्वा सार्द्धं द्विजातये । प्रद
 द्याद्भानुमुद्दिरय विश्वात्मा प्रीयतामिति ॥ एव कृत्वा तु यत्पुण्यं प्राप्यते भुवि मानवैः । तत्केन गदिष्टुं शक्यं वर्षकोटिशतैरपि ॥ लव
 णाफलदानस्य फलं प्राप्नोति मानवः । सर्वकामसम्पृच्छात्मा विमानवरप्रथमः ॥ सूर्यलोके वसेत्कल्पं पूज्यमानः सुरासुरैः ॥ इति लवण
 संक्रांतिव्रतम् ॥ ॥ अथ भोगसंक्रांतिव्रतम् ॥ तत्रैव । संक्रांतिदिवसं प्राप्य ज्ञात्वा चैव शुचिव्रतः । सुवासिन्यै प्रदातव्यं नानासौमा
 ग्यकनुकम् ॥ कुंकुमं कज्जलं चैव सिंदूरं कुसुमानि च । सुगंधीनि च द्रव्याणि तावूढं च शताधिकम् ॥ तंडुलान् गुहसंयुक्तांस्ताभ्यो
 दद्याद्विषदणः । दद्यात्प्रदृष्टमनसा मिथुनेभ्यो यथाविधि ॥ भोजयित्वा यथाशक्त्या वस्त्रयुग्मं प्रदापयेत् । एव संवत्सरस्थाते रथे सपूज्य
 पूर्ववत् ॥ नेतुं सदक्षिणां दद्यात्सपत्नीकद्विजाय च । स्यात्सुखी सर्वमर्त्येषु भोगी जन्मनि जन्मनि ॥ इति भोगसंक्रांतिव्रतम् ॥ ॥

॥ अथ रूपसंक्रातिव्रतम् ॥ तत्रैव । संक्रातिवासरे स्नानं कुर्यात्तिलेन वै सुधीः । हेमपात्रं घृतयुतं हिरण्येन समन्वितम् ॥ स्वरूपं वीक्ष्य तत्पत्रे
 ब्राह्मणाय निवेदयेत् । एकभक्तं ततः कृत्वा पूजयित्वा रविं व्रती । व्रताति कांचनं दद्याद्द्वतधेनुसमन्वितम् ॥ इति रूपसंक्रातिव्रतम् ॥
 ॥ अथ तेजःसंक्रातिव्रतम् ॥ शालितंडुलसंयुक्तं करकं कारयेच्छुभम् । दीपं संस्थाप्य तन्मध्ये ज्वलितं तु स्वतेजसा ॥ तन्मुखे मोदकं
 स्थाप्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् । रविं संपूज्य यत्नेन अर्घ्यं दद्याद्विचक्षणः ॥ एकभक्तं च कर्तव्यं यावत्संवत्सरं भवेत् । संवत्सरे तु संपूर्णे
 कुर्यादुद्यापनं बुधः ॥ शोभनं दीपकं कार्यं सुवर्णेन तु नारद । ताम्रस्य करकं कुर्याद्दीपं न्यस्य तथोपरि ॥ कपिला सहदातव्यं कर-
 केण द्विजातये ॥ इति तेजःसंक्रातिव्रतम् ॥ ॥ अथ सौभाग्यसंक्रातिव्रतम् ॥ संक्रातिवासरे प्राप्ते स्नात्वा चैव शुचिव्रतः । पूर्ववद्भानु-
 मभ्यर्च्य तथैव च सुवासिनीम् । सौभाग्याष्टकसंयुक्तं वस्त्रयुग्मं तु योषिते । विप्राय वेदविदुषे भक्त्या तत्प्रतिपादयेत् ॥ एवं संवत्सरे
 पूर्णे कुर्याद्ब्राह्मणपूजनम् । पर्वतं लावणं कृत्वा यथाविभवसारतः ॥ कांचनं कमलं कृत्वा भास्करं चैव कारयेत् । गंधपुष्पादिना पूज्य
 विप्राय प्रतिपादयेत् ॥ ऐक्षवं तृणराजं च निष्पावाश्च सुशोभनाः । धान्यकं जीरकं चैव कौसुमं कुंकुमं तथा । लवणं चाष्टमं तत्र वि-
 प्राय विनिवेदयेत् ॥ इति सौभाग्यसंक्रातिव्रतम् ॥ ॥ अथ तांबूलसंक्रातिव्रतम् ॥ संक्रातौ प्रातरुस्थाय स्नात्वा चैव यथाविधि । रवि-
 सम्यर्च्य यत्नेन चंदनेन सुगंधिना ॥ तांबूलं चंदनाद्यैश्च पूजयेच्च द्विजोत्तमान् । एवं संवत्सरं कार्यं संक्रातौ रविपूजनम् ॥ तांबूलं भक्ष-
 येद्विप्रैः कारयेत्तपुरःसरम् । वत्सरांते तु कमलं कृत्वा चैव तु कांचनम् । पर्णकोशं प्रकुर्वीत तथा पूगफाललयम् । चूर्णभांडं प्रकुर्वीत
 पूगप्रस्फोटनं तथा ॥ मुखवासादिचूर्णानां भांडानि विविधानि च । द्विजदापत्यमावाह्य सर्वोपस्करसंयुतैः ॥ द्रव्यैस्तु पूजयेद्भक्त्या प-

दूसेभाजये ह्यिजान् । उपकल्पितं तु यत्किंचिद्ब्राह्मणाय निवेदयेत् । एवं करोति या नारी तांबूलारूप्य व्रतोत्तमम् । मर्त्री पुत्रैश्च पौत्रैश्च
 मोदते स्वयम्भे सदा ॥ इति तांबूलसंक्रांतिव्रतम् ॥ अथ मनोरथसंक्रांतिव्रतम् ॥ गुढेन पूर्णकुम्भेन वत्सरं तु, स्वशक्तिः । सक्रांतिवासरे
 रद्याब्राह्मणाय कुट्टुविने ॥ एवं सवत्सरे पूर्णे प्रतिसंक्रमणेर्जिते । रविमन्थर्च्यं यजेन कुर्याद्दुद्यापन शुभम् ॥ गुडस्य पर्वतं कृत्वा वस्ररत्नै
 श्च भुषितम् । अयने चोत्तरे दद्याद्विचशाब्धं न कारयेत् ॥ यं य कामपते कामं तं तं प्राप्नोति पुष्कलम् । शेषं घन्यसंक्रांतिवत् ॥ इति
 मनोरथसंक्रांतिव्रतम् ॥ अथ अशोकसंक्रांतिव्रतम् ॥ अपने विपुत्रे चैव व्यपीपातो भवेद्यदि । एरुमुक्तं ततः कुर्यात्सिद्धदानप्रशुर्वक
 म् ॥ कंचन मारुकरं कृत्वा यथाविभवशक्तिः । सापयेत्पंचगव्हेन गणपुष्पैस्तु धृजयेत् ॥ संच्छाद्य रत्नवस्त्रार्थां ताम्रपात्रे निषाय च ।
 मास्कराय नमः पादोपू० । स्वयेन० जघेपू० । आदिद्याय० जानुनी० । दिवाकराय० उरू० । अर्यम्णे० कटी० । मानवे० उदर० ।
 पूष्णेन० बाहुपू० । मित्राय० स्तनी० । विवस्वते० कंठपू० । सहस्रांशवे० सुखपू० । तमोहत्रेन० नेत्रे० । तेजोराशये० शिरः पू० ।
 अरुणसारययेन० सर्वांगपू० ॥ अर्घ्यं च पूर्ववत्कार्यं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ एव सवत्सरे पूर्णे कंचिन्नेन दिवाकरम् । संपुष्प पद्मकृष्णै
 र्यथाविभवसातः ॥ पूर्वैर्दोषैश्च नैवेद्ये रत्नवस्त्रेण वेष्टितम् । ततो होमं प्रकुर्वीत रविमंत्रेण नारद । द्वादशा कपिला देया वस्रालकारस
 युताः । अशकः कपिलामेकां वित्तशाब्धविवर्जिताः ॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं भार्यापुत्रसमन्वितः ॥ इति अशोकसंक्रांतिः ॥ अथ आयुःस
 क्रान्तिव्रतम् ॥ अपान्यां च प्रवक्ष्यामि आयुःसंक्रांतिमुत्तमाम् । सक्रांतिदिवसे स्नात्वा धृजयेच्च दिवाकरम् ॥ कांस्ये क्षीरं हृतं दद्यात्सहिरण्य
 स्वशक्तिः । मन्त्राः पृथक् वक्ष्याः धृजां सेव प्रकीर्तिता ॥ तत्क्षीरं सुरभीजातं पीयप सममर्चिगच्छ । सायुःसंक्रांतिव्रतम् ॥ इति ॥

अनेन विधिना वर्षं सर्वं दद्यादतंद्रितः । उद्यापनादिकं सर्वं धान्यसंक्रातिवद्भवेत् ॥ निर्व्याधिश्चैव दीर्घायुस्तेजस्वी कीर्तिमांस्तथा ।
 अपमृत्युभयं नास्ति जीवेच्च शरदां शतम् ॥ इति आयुःसंक्रांतिः ॥ अथ धनसंक्रांतिव्रतम् ॥ संक्रांतिदिवसे पूज्यो भारुकरस्तु वि-
 धानतः । कलशं निर्व्रणं गृह्य वारिपूर्णे निदापयेत् ॥ सुवर्णप्रतिमां कृत्वा प्रतिमासं तु दापयेत् । विधिना ऽनेन वर्षाते प्रीयतां मे दि-
 वाकरः ॥ भानोरुदयवेलायां स्नात्वा सूर्यं प्रपूजयेत् । कुसराग्नेन पक्वान्नघृतयुक्तेन भूरिणा ॥ ब्राह्मणान्भोजयेद्यत्नाच्चापे प्राप्ते दिवाक-
 रे । पूजाविधानं तद्भृतु धान्यसंक्रातिवद्भवेत् ॥ सौवर्णं कलशं कृत्वा सूर्यं चोपरि विन्यसेत् । सुवर्णवटितं पद्मं सूर्याय विनिवेद-
 येत् ॥ गोदानं तत्र दातव्यमेवं संपूर्णतां व्रजेत् । जन्मनां शतसाहस्रं धनयुक्तो भवेन्नरः ॥ आयुरारोग्यसंपन्नो सूर्यलोके महीयते ॥
 इति धनसंक्रांतिः ॥ अथ सर्वसंक्रांत्युद्यापनम् ॥ हेमाद्रौ मात्स्ये- । नंदिकेश्वर उवाच । अथान्यदपि वक्ष्यामि
 संक्रांत्युद्यापने फलम् । विषुवे चायने चैव संक्रांतिव्रतमाचरेत् ॥ पूर्वैद्युरेकभक्तेन दंतधावनपूर्वकम् । संक्रांतिवासरे प्राप्ते तिलैः स्नानं
 समाचरेत् ॥ रविसंक्रमणे भूमौ चंदनेनाष्टपत्रकम् । पद्मं सकर्णिकं कुर्यात्तस्मिन्नावाहयेद्भविम् ॥ कर्णिकायां न्यसेद्देवमादित्यं पूर्ववत्तथा ।
 नमः सोमार्चिषे चाग्ने याम्ये ऋद्धमण्डलाय च ॥ नमः सवित्रे नैऋत्ये वारुणे तपनं बुधः । वायव्ये मित्रमावाह्य पूजयेत्तु यथाक्रमम् ॥
 मार्तण्डमुत्तरे विष्णुमीशान्ये विन्यसेत्सदा । द्विजाय सोदकं कुंभं तिलपात्रं हिरण्मयम् ॥ कमलं तु यथाशक्त्या कारयित्वा निवेदयेत् ।
 चंदनोदकपुष्पैश्च देवायार्घ्यं न्यसेद्भुवि ॥ विश्वाय विश्वरूपाय विश्वधाम्ने स्वयंभुवे । नमोऽनंत नमो धात्रे ऋक्सामयजुषांपते ॥ अनेन
 विधिना सर्वं मासि मासि समाचरेत् । वत्सरांते तथा कुर्यात्सूर्यं द्वादशधा नरः ॥ संवत्सरांते धृतपायसेन संतर्प्य वह्निं द्विजपुंगवान्चै ।

कुमान् पुनर्दांश धेनुयुक्तान्समर्प्य हैरण्मययद्गर्भान् ॥ पयस्विनीः शीकवतीश्च दद्यात्ताम्राः स्वरूपेण सुवस्त्रयुक्ताः । गावो ऽपवा सप्त
 च कारयदोहा माल्यांबरा वा घट्टुरोप्यराक्तः ॥ तत्राप्यशकः कपिलामर्षका निवेदयेद्राह्मणपुंगवाय । हेर्मी च दद्यात्प्रथिषीमशोपां कृ
 त्वाऽय रीप्यामयवा सुताम्रीम् ॥ पैथीमशकोऽय तिलेर्विषाय सौवर्णसुर्येण समं प्रदद्यात् । न विचशब्धं पुरुषोत्र कुर्यात्सर्व्वभ्रवो याति न
 सशयो ऽत्र ॥ यावन्महेंद्रप्रमुखा नगेंद्राः पृथ्वी च सप्ताब्धियुतेह तिष्ठेत् । तावत्स गेर्धर्वगणीशैषैः संपूर्य्यते नारद नाकष्टे ॥ ततस्तु भूमौ
 द्विजपर्यंजो वा क्षत्राधिपः स्यात्कलशीलयुक्तः । सृष्टेर्मुत्से तुमवपुः समार्यं प्रभूतपुत्रो रिपुवदिताग्निः ॥ इति सर्वसक्रांत्युथापनम् ॥ ॥
 ॥ अय धनुसक्रमणे विशेषः ॥ रवी धनुषि समाप्ते नद्यां स्रात्वोरुणोदये । सर्वं नैत्य च सपाद्य मुहूर्त्तं न गतो रविः ॥ कृसरान्नेन विप्रान्वै
 भोजयेत्तपायसैः । दक्षिणीर्णेश्च सतोप्य स्वयं मुंजीत वाग्यतः ॥ एव निरंतरं कुर्यादशको भानुवासरे । इह मुक्त्वा तु भोगान्वै सूर्य
 लोकं स गच्छति ॥ इति धनुर्मासविशेषः ॥ ॥ अथ खेर्ध्वतस्रपनम् ॥ हेमाद्रौ भविष्ये- । उत्तरे त्वयने प्राप्ते धृतप्रस्थेन यो रविम् ।
 प्रापयित्वा ब्राह्मणेभ्यो यः प्रयच्छति मानवः ॥ धृतधेनु तथा दद्याद्ब्राह्मणाय कुड्दविने । सर्वपापविनिर्मुक्तः सूर्यलोके चिर वसेत् ॥ ततो
 भवति भूपालः प्रजानदविवर्धनः ॥ इत्युदगयने धृतस्रपनम् ॥ ॥ अथ मकरसक्रांती शिवरहस्ये धृतकंबलदानमहिमा ॥ माघे मासि
 महादेवं यः कुर्याद्भक्तकवलम् । स मुक्त्वा सकलान्भोगान्ते मोक्षं च विदति ॥ नरा भूपतयो जाता धृतकवलदानतः । जातिस्मराम्भ
 ते जाता मुक्ताश्चति शिवार्चकाः ॥ पुरा सुनागस विप्र जाबालिं श्रुतिपारागम् । पप्रच्छ श्रुत्कर्णाभो धर्मं दारिद्र्यनाशकम् ॥ सुनागा
 उवाच । असितायाः सिताया वा धेनोर्धृतमनुत्तमम् ॥ संपादनीयं यत्नेन धनीभूतं च शोभनम् ॥ तद्धृतं तुलयोषीर्णं प्रस्पृश्यात्शतत्रयम् ।

महावंबलमेतद्धि घृतस्य परिकीर्तितम् ॥ तदर्द्धं वा तदर्धं वा सायं नेयं शिवालये । घृतेनान्यन देवेशमभिषिच्य महेश्वरम् ॥ ततो घृतं
घनीभूतमर्पयेच्छिवमस्तके । ततस्तिलैः सर्षपैश्च विल्वपत्रैश्च देवेशः पूजनीयो महेश्वरः । धूपदीपादिकं देयं महा-
नेवेद्यमादरत् ॥ ततो नीराजं दत्त्वा देयः पुष्पांजलिस्ततः ॥ प्रदक्षिणां नमस्कान् कृत्वा च तदनंतरम् ॥ शैवं पंचाक्षरं जप्त्वा शिवा-
यैतन्निवेदयेत् । ततो जागरणं कुर्याच्छिवस्मरणपूर्वकम् ॥ ततः प्रातः समुत्थाय कृत्वा स्नानादिकं पुनः । पूजनीयो महादेवो घृतसेचन-
पूर्वकम् ॥ भोजनीयास्तथा शैवा भक्ष्यैर्भोज्यैश्च यत्नतः । ततः स्वयं च भोक्तव्यं बंधुभिः सह सादरम् ॥ अनेन तव दारिद्र्यं नाशमे-
ष्यति सर्वथा । भोगांश्च विपुलान्भुक्त्वा शिवलोकं गमिष्यसि ॥ इति मकरसंक्रांतौ घृतकंबलदानम् ॥ ॥ अथ मकरसंक्रमणे दधि-
मंथनदानम् ॥ तद्धिः- । मासपक्षाद्युल्लिख्य । ममेहजन्मनि जन्मांतरे चाखंडितसौभाग्यपुत्रपौत्रधनधान्याभिवृद्ध्यर्थं श्रीसवितृसूर्य-
नारायणस्वरूपिणे ब्राह्मणाय दधिमंथनदानं करिष्ये । इति संकल्प्य तिलोद्धर्तनपूर्वकं स्नात्वा शुचिवस्त्रं परिधाय यशोदाकृष्णसुवर्णप्रति-
मां संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ यशोदे त्वं महाभागे सुतं देहि मनोरमम् । पूजितासि मया देवि दधिमंथनभाजने ॥ श्रीकृष्ण परमानंद संसा-
रणवतारक ! पुत्रं देहि मनोज्ञं च ऋणत्रयविमोक्षणम् । इति प्रार्थ्यं ॥ दानमंत्रः । गृहाण त्वं द्विजश्रेष्ठ दधिमंथनभाजनम् । नवनी-
तेन सहितं देवक्या सहितं हरिम् । प्रसादः क्रियतां मह्यं सूर्यरूप नमोऽस्तु ते ॥ इदं ब्रह्मांडपुराणे रंगदानग्राहात्म्ये कृपीं प्रति दुर्वास-
सोपदिष्टम् ॥ ॥ अथ कथा ॥ कृप्युवाच । पीडिताऽहं दरिद्रेण ह्यपुत्रा च तपोधन । तपसो भंगभीत्या च यत्नं नाचरते पतिः १ म-
म सर्वस्वमेका शीः स्वल्पदोहा वयो महत् । जीवनं मम तत्रेण धर्मवार्तां गरीयसी २ केनोपायेन भो ब्रह्मन् तन्मे ब्रूहि सुखं मम ॥

दुर्वासा उवाच । दानं देहि च सुभगे येन पूर्णमनोरथाः ३ नदजाया सुतं छेभे ब्रह्माथैः प्रणितं महत् । श्रीकृष्णख्यं पर तत्त्व योगिभि-
 श्च दुरासदम् ४ दधिमंथनदानं च पुत्रप्राप्तिकर परम् । नान्यदस्ति दरिद्राणां दानादस्मात्कार्यं च न ५ तस्मात्त्वमपि देय मे क्षुधिताय
 तपस्विने । भविष्यति तव सुतश्चिरंजीवी शुचिन्नतः ६ विरच्य स्वस्तिक पूर्वमनुलिप्य महीतलम् । द्रोणमान धान्यपुंन गोधूमैश्च
 विशेपतः ७ दध्यमत्रकमासाद्य कृष्णलीलां हृदि स्मरन् । ससिद्धमथने तस्मिन्सौवर्णीं प्रतिमां तथा ८ सकल्प्यादि विषायाशु पुण्य
 भाजनमयकम् । हरित्राकुमाथैश्च दधिमांढ विलेपयेत् ९ रक्तसूत्रेण सर्वात रक्तवस्त्रेण वेष्टयेत् । माल्यैरन्यैश्च संयुक्तैर्देवीमावाह-
 येत्तथा १० सूर्यं चावाहयेद्देवे दीपानद्यो प्रदीपयेत् । लङ्कान् पृथुर्काँछानिच्छुखदानि वै तथा ११ नानाविधानि स्वाद्यानि समता
 त्स्थापयेत्ततः । कृष्णप्रीतिकर श्वेतदहनधान्यसमृद्धिदम् १२ क्षौम वासः पृथुकटितटे विधत्ती सूत्रनञ्ज पुत्रस्नेहस्तुतच्छुषयुग जातकप च
 सुशूः । रज्जाकर्षत्रममुजचलत्ककणी कुण्डले च स्थिन्नं वक्र कवरविगलन्मालती निर्ममय १३ परिधीवन्नमासाद्य ययाचे जननीं हरिः ।
 गृहीत्वा दधिमंथान न्यपेषत्प्रीतिमावहन् १४ नानासाथैर्वारितोपि न च मुंघति माचव । अकमास्त्र स्तन्यं स पिबन्मुख वि
 लोचयन् १५ विचित्रे पटकूलेश्च गधमाल्यैर्विशेषत । पूजयित्वा प्रसाधैवं यशोदां पुत्रवत्सलाम् १६ यशोदे त्वं महामागे सुत
 देहि मनोरमम् । प्रजितासि मया देवि दधिमंथनभाजने १७ श्रीकृष्णपरमानन्द सप्तारार्णवतारक । पुत्र देहि मनोहा मे ऋण
 त्रयविमोक्षणम् १८ ब्राह्मणं वेदवेत्तारमुपवेश्य सुखासने । गंथमाल्यैश्च सपुण्य दान दद्याद्धिजातये १९ गृहाण त्वं द्विजश्रेष्ठ
 दधिमंथनप्राजनम् । नवनीतिन सहित देवक्या सहित हरिम् २० प्रसादः क्रीयतां मम सूर्यरूप नमोऽस्तु ते । दुर्वाससोपदिष्टा

सा द्रोणभार्या सुलोचना २९ मकरस्थे यदा सूर्ये तिलोद्भर्तनपूर्वकम् । स्नात्वा च जाह्नवीतीये संप्राथर्षे मुनिपुंगवम् २२ पृजयित्वा
 मुनि सापि अददद्दधिमंथनम् । अथत्थामानं च सुतं दधिमंथनदानतः २३ कृपी लेभे सुयशसं ऋणत्रयविमोक्षणम् । मुक्ता
 दारिद्र्यदुःखात्सा बुभुजे भोगमुत्तमम् २४ एवं पूर्वं कृपी कृत्वा आनंदं समपद्यत ॥ एवं या कुरुते नारी वित्तशाठ्यविवर्जिता ॥ सर्वा-
 न्कामानवाप्नोति सूर्यलोके महीयते २५ ॥ इति श्रीब्रह्मांडपुं मकरसंक्रांतौ दधिमंथनदानकथा ॥ ॥ अथ तांबूलोद्यापनम् ॥ युधि-
 श्ठिर उवाच । तांबूलदानमाहात्म्यं कथयस्व मम प्रभो । उद्यापनविधिं तस्य सर्वकामार्थसिद्धये ॥ श्रीकृष्ण उवाच । सर्वेषामेव दानानां
 तांबूलं चोत्तमं स्मृतम् । आनंदो दीर्घमायुष्यं सौमनस्यं च पुष्टिदम् ॥ सौभाग्यं चंदनादिभ्यो विद्यालाभस्तथैव च । एतच्चतुष्टयं राजं-
 स्तांबूलाहभते नरः । क्षुत्पिपासाहरं स्वादु सौभाग्यं निर्मलं स्मृतम् । द्वात्रिंशत्पत्रकैर्युक्तं पूगीफलसमन्वितम् ॥ एखालवंगकर्पूरैर्युक्तं तांबू-
 लमुच्यते । यथालाभं भवेद्भापि देयं द्विजवराय च ॥ द्विजाभावे सुवासिन्यै तदभावे कुमारिकाम् । उद्यापनं प्रकर्तव्यं यथाविभवसास्तः ॥
 शुभेहि मासे कर्तव्यं ऋक्षे वैवाहिके ततः । पंच सप्त च सद्धिप्रान्सपत्नीकान्प्रपूजयेत् ॥ पूर्वरात्रौ च संपूज्य लक्ष्मीनारायणाबुभौ ।
 उमामहेश्वरौ पूज्यौ सावित्री ब्रह्मणा सह ॥ रतिं च पंचवाणं च पूजयेच्च यथाविधि । ऋद्धिं सिद्धिं विघ्नराजं लोकपालांश्च पूजयेत् । रात्रौ पुजा
 प्रकर्तव्या षोडशैरुपचारकैः । तांबूलोपस्करांस्तत्र संस्थाप्योत्तरदेवताः ॥ पुरुषोत्तमायनं शार्ङ्गपाणये ० गरुडध्वजाय ० अनंताय ० यज्ञपुर-
 षाय ० पुंडरीकाक्षाय ० नित्याय ० वेदगर्भाय ० गोवर्धनाय ० सुब्रह्मण्याय ० शौरिणेन ० ईश्वरार्ये ॥ एतानि द्वादशनामानि पूजने हवने
 तथा । घृतं वा पायसं वापि पंचासृततिलोदनम् ॥ तत्तन्मंत्रैश्च होतव्यमष्टाविंशतिसंख्यया । पर्णस्थापनपात्रं च चूर्णपात्रं तथैव

च ॥ स्वर्जोप्यमय वापि पैत्तल सीससभवम् । सर्वशोभासमायुकां लोहजां पूगभानिका ३ ॥ तेषां पूजा प्रवर्तव्या गंधपुष्पादिभिस्त
 या । पूर्णाहुतिं ततः कुर्याद्ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ तांबूल सुष्ठु यो दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो ऽतिभक्तिः । मेधावी सुभ्रगः प्राज्ञो दर्शनीयश्च
 जायते ॥ फलेन तृप्यते ब्रह्मा पत्रेण भगवान् हरिः । घूर्णमीश्वरदुर्घर्ष सदिर कामतृष्ये ॥ कर्पूरेलाळवगादिजातिपत्रफलेस्तथा । इ
 द्राद्या लोकपालाश्च संतुष्टा भवति हि ॥ वारिदः सुस्तमाम्नोति राण्य प्राप्नोति चान्नदः । दीपदश्वसुराम्नोति त्रय तांबूलदानतः ॥ एवं कृते
 वियानेन सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ इति वायुपु० तांबूलव्रतोद्यापन संपूर्णम् ॥ ॥ अथ मीनव्रतोद्यापनम् ॥ नारद उवाच । ब्रह्मन् ब्रूहि
 मम त्व वै मीनव्रतफल शुभम् । फल किमस्य दान वा कथमुद्यापनं भवेत् ॥ ब्रह्मोवाच । शृणु नारद यत्नेन सावधानेन घेतसा । चा
 तुर्मास्यव्रत कुर्यान्मौनाख्य व्रतमुत्तमम् ॥ यस्याचरणमात्रेण गम्यते विष्णुमंदिरम् । विधिं तस्य प्रवक्ष्यामि शृणु नारद मन्मुखात् ॥ व्रत
 मध्ये व्रतस्यति व्रतादौ वा यथाविधि । उद्यापन प्रकुर्वीत व्रतसंपूर्णहितेव । स्नात्वा नित्यविधिं कृत्वा कुर्यात्सकल्पमादृतः । सर्वतोभद्र
 मालिस्य तत्र विष्णु प्रणजेत् ॥ लक्ष्म्यायुत तु देवेशं ब्रह्माद्या देवतास्तथा । द्वारेदेशे तु संपूष्यौ पुण्यशीलसुरीलकौ ॥ ज
 य च विजय चैव गदादीन्यायुधानि च । मह्य तोरणैर्युक्त पटवस्त्रेण मृषितम् ॥ सुवर्णप्रतिमां तत्र घटा गरुडकांछि
 ताम् । उपचारैः पोढशभिरर्षयित्वा रमापनिम् ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यान्नीतवाद्यादिमगलेः । घृतेनाष्टोत्तरशत पावके हवन च
 रेत् ॥ अतोदेवेति मंत्रेण ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः । पीठदानं ततः कुर्याद्ब्रह्मदान तदैव च ॥ घटादानस्य माहात्म्य वक्तुं केन
 सुशक्यते । दीपदान ततः कुर्याद्ब्रह्मदानं ततः इदं व्रत मया पूर्वं कृतमुत्पत्तिहेतवे । तेन व्रतप्रभावेण सुष्टयुत्पत्तिर्मया कृता । कर्त

व्यं तु प्रयत्नेन सर्वकामार्थसिद्धये । य इदं कुरुते वत्स स साक्षान्मामकी तनुः ॥ इति श्रीब्र० पु० ब्रह्मनारदसंवादे मौनव्रतोद्यापनं सं० ॥
 अथ प्रपादानविधानम् ॥ युधिष्ठिर उवाच । कथं कृष्णतरंत्यत्र संसारगह्वरान्नराः । स्वल्पेनैव तु कालेन तथा दानेन मे वद ॥ कृष्ण उ-
 वाच । विधानमेकमतुलं सामान्यं नरसेवितम् । विधिं प्रपाख्यं राजेंद्र कथ्यमानं शृणुष्व तव ॥ यस्मिन्पथि जलं नास्ति नास्ति ग्रामः
 समीपगः । प्रपा तत्र प्रकर्तव्या स्वर्गकामेषुभिर्नरैः ॥ माघमासे सिते पक्षे शिवरात्रौ विशेषतः । कृत्वा तु मंडपं रम्यं चतुर्द्वारं सुशो-
 भितम् ॥ छाया शीतमयी कार्या दृढैः स्तम्भैर्विशेषतः । एकवक्त्रा द्विवक्त्रा वा पूर्वोत्तरमुखा शुभा ॥ मार्गानां यत्र बाहुल्यं तत्र कार्यो
 विचक्षणैः । दृढास्ताम्रमयान्नम्यान्मृन्मयान्वा समाहितः ॥ [पूजां चैव समादिश्य सर्वकामैः प्रयत्नतः] ॥ प्राष्टुडयाति यावद्धै जलैः कुं-
 भान्प्रपूरयेत् । यंवागूं तक्रसंयुक्तां व्यंजनैस्तु समन्विताम् ॥ अन्यैश्च बहुभिर्द्रव्यैः शर्करापानकैश्चुताम् ॥ तक्रं लवणसंयुक्तं तांबूलं च
 यथाविधि । प्रपायां भोजयेच्छक्वत्या जलं वा केवलं शुभम् ॥ ब्राह्मणार्थं पृथक्पात्रं ब्रह्मचिह्नेन लक्षितम् । स्वस्तिवाचनपूर्वं तु सर्वमे-
 तत्प्रकल्पयेत् । एवंविधा प्रपा प्रोक्त्वा विद्धद्विर्धर्मकोविदैः ॥ शिशूनां जननी यद्ब्रह्मवृडाहरणे क्षमा । सर्वेषामपि वर्णानां प्रपा वै पोषणे
 क्षमा ॥ नंदंति पितरस्तस्य तुष्यंति कुलदेवताः । स्ववंति मनुजास्तं तु येनाध्वनि कृता प्रपा ॥ ऋतुकोटिशैत्यं तु पुण्यं च लभते नरः ।
 उद्यापनविधिं कृत्वा प्रपादानमनुत्तमम् ॥ तस्याः सर्वाणि पात्राणि ब्राह्मणाय निवेदयेत् । भोजयेच्च यथाशक्त्या ब्राह्मणांस्तोषयेत्ततः ॥
 प्रपासंदिरदानेन कृतकृत्यो भवेन्नरः । दुर्भिक्षे ग्रासमात्रान्नं ग्रीष्मे बिन्दुसमं जलम् ॥ तत्तुल्यं ऋतुलक्षेण द्वयमेतत्ततोधिकम् ॥ इति श्रीभ०

पु० प्रपादान सोद्यापन सपूर्णम् ॥ ॥ अय लक्षपद्मविधिः ॥ सुविष्टिर उ० ॥ ब्रूहि कृष्ण व्रत श्रेष्ठ मुक्तिद तुःखनाशनम् । पुत्रपौत्रादिक
 चैव कृपया मधुसूदन ॥ श्रीकृष्ण उवाच । न्यु राजन्प्रवक्ष्यामि व्रतानामधिक व्रतम् । सर्वदुःखहर स्त्रीणां सर्वकामफलप्रदम् ॥
 लक्षपद्म रगवत्या शुभे मासि समारभेत् । गुरुशुक्रास्तरहिते शुक्लवर्णेन यमतः ॥ तदुल्लैः पूजयेच्छ्रैः सुर्यस्य जगदीश्वरम् । उद्यापन सन्नामो च
 सुर्याद्यत्नेन सिद्धये ॥ सपूर्णं जायते येन तच्छृणुष्व प्रयत्नतः । सुर्यस्य प्रतिमां कुर्यात्सुवर्णस्य च शक्तिः ॥ वेदिकायां प्रकर्तव्य स्वस्तिक, पद्मस
 युतम् । त मध्ये कलश स्थाप्य रत्नस्र्त्रेण वेष्टितम् ॥ पचामृतेन सस्थाप्य देव तत्र प्रपूजयेत् ॥ गघपुण्याक्षतैर्दिव्यैर्घृपदीपादिभिः शुभैः । सुवर्ण
 निर्मित पद्म देवाय विनिवेदयेत् ॥ आचार्यं वर्येत्तत्र वेदवेदांगपारगम् । ततो होमः प्रकर्तव्यस्तिलाख्ये पायसेस्तथा ॥ अष्टे, चर सहस्र
 वा शतपत्रमयापि वा । गायत्रीमन्त्रतः कुर्यान्मूलमन्त्रेण होमयेत् ॥ गोदानं च प्रकर्तव्यं सुर्यस्य हरिस्तुष्टये । ब्राह्मणान्मोज
 येच्छक्त्या शर्कराघृतपायसेः ॥ तेभ्योपि दक्षिणां दद्याद्विचाराठचविवर्जित । प्रतिमां कलशं चैव दद्यात्पूजादिकं च वा ॥ अतो-
 देवति मन्त्रेण आचार्याय निवेदयेत् । प्रदक्षिणां नमस्कारं कुर्यान्मूर्ध्नि कृताञ्जलिः ॥ श्रीकृष्ण उवाच । एतं व्रतमारूपातं
 श्रीणां कामफलाप्तये । पुत्रपौत्रादिसंतानवृद्ध्यर्थं कुश्लदन ॥ या नारी कुश्ले भक्त्या हरिस्तस्याः प्रसीदति ॥ इति श्रीसौरपु० लक्ष
 पद्मप्रकरणोद्यापन सपूर्णम् ॥ ॥ अय लक्षदीपदानविधिः ॥ स्कन्द उवाच । ऐन्द्रसख्यं शिवायाप अर्पयेद्दीपमुत्तमम् । वर्षमेकं तदर्द्धं वा
 र्षद्वयमथापि वा ॥ लक्षसख्यं तदर्द्धं वा द्विलक्षं वा स्वर्गशक्तिः । लक्षदीपं प्रकुर्वति नराः परमधार्मिका ॥ घृते, न ये प्रकुर्वति तेषां
 पुण्य वदामिते । दीपमाला यथाशक्त्या कार्तिके श्रद्धयान्वितः ॥ यावत्काल प्रवञ्चलति दीपा यस्य शिवाग्रतः । तावद्भुगसहस्राणि

स्वर्गलोके महीयते ॥ कौस्तुभेन च तैलेन दीपान्दद्याच्छिवालये । तेन पुण्येन कैलासे वसते शिवसन्निधेः ॥ अतसीतैलसंयुक्तान् दीपान्दद्याच्छिवालये । दश पूर्वान्दश परान्युक्तो गच्छेच्छिवालये ॥ ज्ञानिनो हि भविष्यति दीपदानफलेऽ हि । तिलतैलेन ये दीपान्ददन्ते च शिवालये ॥ तेजस्विनो महाभागाः कुलेन च शतेन वै । तैलयुक्ताः कृता दीपा दापिताश्च शिवालये ॥ आर्तिक्यं च सकंपूरं ये कुर्वन्ति दिने दिने । ते प्राप्नुवन्ति सायुज्यं नात्र कार्या विचारणा । लक्षदीपस्य संपूर्णं कार्यमुद्यापनं दुधैः । उपवासं प्रकुर्वीत पूर्वस्मिन्दिनवसे तदा ॥ कर्षमात्रसुवर्णेन तदर्धाधेन वा पुनः । प्रतिमां शंकरस्याथ उमया सहितस्य च ॥ आचार्यं वरयेत्तत्र अभिज्ञं वेदपारंगम । कलशं स्थापयेद्वात्रौ स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥ उमामहेश्वरं स्म्यं स्थापयेत्कलशोपरि । उपचारैः षोडशभिः स्थापयेच्च पृथगपृथक् । रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुराणश्रवणादिभिः ॥ प्रातःस्नानं विधायथ होमकर्म समारभेत् । तिलसर्पिर्वैश्व्यापि चरुणा विल्वपत्रकैः ॥ आज्यप्लुतैश्च प्रत्येकं सद्योजातादिमंत्रतः । शतमष्टोत्तरं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ उमामहेश्वरं देवं पूजयेत्तु पुनर्व्रती । प्रतिमां वस्त्रसहितामाचार्याय निवेदयेत् । सहिरण्यां सवत्सां च धेनुं दद्यात्प्रयत्नतः ॥ अनेन विधिना यस्तु व्रतमेतत्समाचरेत् । स भुक्त्वा विपुलान्भोगान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्ब्रह्मालंकारभूषणैः । गुरोराज्ञां गृहीत्वा तु मुंजीयाद्द्वंद्वुभिः सह । एवं यः कुरुते मर्त्यो लक्षदीपप्रदीपनम् ॥ नरो वाप्यथवा नारी सोऽश्रुते पदमव्ययम् । ज्ञानान्मुत्पद्यते तस्य संसारभयनाशनम् ॥ सर्वपापक्षयकरं जन्मजन्मार्जितं च यत् । बाल्ये वयसि यत्पापं यौवने वापि यत्कृतम् ॥ वार्द्धकेपि कृतं पापं तत्सर्वं नश्यति ध्रुवम् ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो भुक्त्वा भोगान्महीतले । सर्वान्कामानवाप्याथ सोऽश्रुते पदमव्ययम् ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे लक्षदीपोद्यापनं संपूर्णम् ॥ अथ

लक्षदूर्वाश्चनविधिः ॥ शस्तेन उवाच । लक्षदूर्वाविधिं सम्पक्व कथयस्व ममाग्रतः । य कृत्वा प्राणिनः सर्वे भवंति सुखमागिनः ॥
 श्रावणे च चतुर्थ्यां तु भौमवारो यदा भवेत् । शुभेह्नि वासरे वापि पूजाकर्म समारभेत् ॥ अथ दूर्वामाहात्म्यम् ॥ कौटिल्य उ
 वाच । सं ऊचे श्रूयता वाक्यं यन्मया प्रोच्यतेऽनघो । मिथिलाधिपतेः कीर्तिं श्रुत्वाहं ह्यधिगतो ऋशम् १ तृषिकामः समार्यातो न स तृप्ति
 ममाकरोत् । कर्मणा दांभिकैव सत्य न परिरक्ष्यते २ मम तृप्तिकर किंचिद्गृहे चैदस्ति दीयताम् ३ दंपती ऊचतुः । चक्रवर्ती तृपो जातो
 तेन तृप्तिं न वै गतः । आवाम्यां तु दरिद्राम्यां किं देय तृप्तिकारकम् ४ नदीनदजलैर्योन्धिरसुख्यैर्नापि पुर्यते । विदुमात्रेण सहसा स
 क्यं पूर्यते वद ५ द्विज उवाच । भक्त्या दर्श स्वल्पमपि बहुत्वप्तिकरं मम । अमत्स्या यच्च दमेन बहुदत्तं तृषा भवेत् ६ दंपती ऊचतुः ।
 आवयेर्न गृहे किंचिशुभं वरष्ठ द्विजोत्तम । पूजायै गणनाथस्य १ प्रातर्दूर्वाकुरा हृताः ७ पूजितो गणनाथस्तु स एको ह्यव
 श्यिष्यते ॥ द्विज उवाच । भक्त्या दक्षः स एकोपि तृप्तये स्यात्प्रदीयताम् ८ कौटिल्य उवाच । विरोधना ददौ तस्मै श्रुत्वा वा
 क्य तदीरितम् । एकं दूर्वाकुर भक्त्या तेन तृप्तोऽभवद्विजः ९ शाख्यनं पायसान्नं च नानापक्वान्नेव च । व्यजनान्यपि सर्वाणि लेह्य
 चोव्याण्यनेकथा १० भक्त्या विरोधनादचे जाते दूर्वाच्छेदस्त्रिंशत् । गृहीत्वा ब्राह्मणस्तु तु त्रुमुह्युः परया मुदा ११ तस्मिन्नुर्वाच्छेरे म
 त्त्या दत्ते तेनाथ भक्षिते । प्रशमः स्याद्विजस्यस्य तत्क्षणाज्जठरानलः १२ तृप्तिश्च परमा तेन प्राप्ता तरक्षणमात्रतः । आलिङ्गिग त्रि

१ फ्याविद्वज्जनाजोह्यस्याप्रदक्षस्य एव । एतत् निरीक्षितुं बुस्तिवविमयेषु वनकडयमाष्ट । स तत्र विदुलीसूत्रा विरोधनाभिरसोऽस्त्रिययोर्विदिरं प्राशः स विवरूपः ऊच
 २ इति पूर्वसंधयो गणेशपुराणे उपासनाखण्डे पशुपतिवचोव्याये ब्रह्मणः ।

शिरसं वृषः सन्हर्षितो द्विजः १३ तत्याज कुत्सितं रूपं प्रकटोऽश्वद्रजाननः । चतुर्भुजो रविंदाक्षः शृङ्गादंडविराजितः १४ कमलं परशु-
 मालां दंतं करतले दधत् । महार्हसुकुटो राजन् कर्णकुंडलमंडितः १५ दिव्यवस्त्रपरीधानो दिव्यगंधानुलेपनः । उवाच तौ प्रसन्नात्मा
 दंपती स गजाननः १६ वृणीत तं वरं शीघ्रं मनसा यं यमिच्छथः ॥ तावूचतुः । जन्मजन्मांतरे वापि भक्तिरस्तु दृढावयोः १७ मुक्तिर्वा
 दीयतां देव अस्मात्संसारसागरात् । न याचे किंचिदन्यद्धि पादपद्मादिभानन १८ कौडिन्य उवाच । इति तद्वाक्यमाकर्ण्य तथेत्युक्त्वा गजा-
 ननः । पुनरालिङ्ग्य प्रददे भक्तिं त्रिपुरसूदनः १९ एतस्माद्दूर्वाभारोऽस्मै दीयतां दीयते मया । असंख्यभक्षणाद्देवो यस्त्विति न समाययौ २०
 दूर्वाङ्कुरेण चैकेन स तृप्तिं परमां ययौ । इति सम्यक् समाश्राव्य महिमानं परं शुभम् २१ दूर्वासिर्मर्षणेनैव स भवेत्सर्वकामदः । इतिहासमि-
 मं भक्त्या शृणुते श्रावयेच्च यः २२ स पुत्रधनमाप्नोति स्वर्गलोके च मोदते । गजानने च यो भक्तिं निष्कामो मुक्तिमाप्नुयात् २३
 श्रुत्वापीत्यभिमितीहासमाश्रया संशयं पुनः । प्रपेदे हृदि तं ज्ञात्वा कौडिन्यो मुनिरब्रवीत् २४ आश्रये शृणु मे वाक्यं संशयस्यापनुत्तये ।
 यद्ददामि हृदिस्थस्य मया ज्ञातस्य तेनघे २५ एकं दूर्वाङ्कुरं गृह्य गच्छ शीघ्रं विडौजसम् । वदाशीर्वचनं पूर्वं पश्चाद्याचस्व कांचनम् २६
 दूर्वाङ्कुरेण तुलितं गृहीत्वा तु इहानय । न न्यूनं नाधिकं ग्राह्यं तस्य भाराच्छुभानने २७ आज्ञां प्राप्य मुनेः सा तु प्रस्थिता स्वार्थसि-
 ङ्ग्रे । एकं दूर्वाङ्कुरं गृह्य शक्रसन्निधिमामयौ २८ तामुवाचाश्रया शक्र देहि मे कांचनं शुभम् । याचितुं त्वां समायाता भर्तृवाक्यात्सुरेश्वर
 २९ इंद्र उवाच । किमर्थं त्वमिहायाता ममाज्ञा प्रेषिताभवत् । मया तु प्रेषितं तस्य स्वशक्त्या तु सुवर्णकम् ३० आश्रयोवाच । दू-
 र्वाङ्कुरस्य तुलया यद्भवेत्कांचनं शुभम् । गृहीव्ये शचिभर्तस्तन्न्यूनं न च ततोधिकम् ३१ इंद्र उवाच ॥ दूर्वाङ्कुरप्रमाणं मे नास्ति द्रव्यं

शुभानने । कृपेरभवन गच्छ जातरूप प्रदास्यति ३२ इद्रेण प्रेषिता साध्वी मुनिपत्नी मया सह । प्रापित भवन तेद्य देहि दूर्वामित
 इनम् ३३ पुबेर उवाच । अत्याश्वर्षमह मन्ये मुनेः शकस्य चाश्रये । मोहाविष्टो न जानाति दूर्वांकुरामित कियत् ३४ कांचनेन कि
 भेतेन बहुल नेच्छते कुनः । आम्नापयद्बनाष्यक्षो कोशकार धनस्य च ३५ देहि अस्या धन स्वेच्छ मुनिपत्न्या ममाज्ञया । एव मु
 त्या ददौ तस्यै बहुल कांचनं तु स ३६ न जग्राह मयाद्भर्तुर्वूर्वाधिकविशक्त्या । स्वर्णकारतुलायां ते दूर्वांकुराम गारयत् ३७ नाभवत्तुलया
 तस्य पर्याप्त तनु हाटकम् । वणिक्तुला समानीता तत्रापि नामवत्समम् ३८ तैलकारसमानीता न जाता पूरणे क्षमा । धटे महत्तयो
 क्षित हाटक दत्तमेकतः ३९ दूर्वांकुरो हि तत्रापि अधस्ताद्याति भारतः । अन्यदन्यद्ददी तत्र कुबेरः काचनं बहु ४० तदपि नामवत्तेन नम दूर्वांकु
 रेण च । सर्वकीशगत द्रव्य दत्तं गुह्यं महत् ४१ तयापि नामवत्तुल्य तेन दूर्वांकुरेण च । एतौमाहूय ता प्राह कुबेरः कौतुकान्वितः ४२ कुरु
 मद्राक्यत सुष्ठु यदारोहणमग्रतः । न सम चेत्समारोक्ष्ये निजसत्त्वरिरक्षया ४३ पतिव्रताज्ञया ४३ घटमारुहहे तदा । ततोपि न समाजाता ततः
 सुर्वा पुरी ददौ ४४ घन्मध्ये कुबेरोपि नोर्ष्वं जातौकुरस्ततः । श्रुत्वा दूतमुखार्दिद्वे गजारूढः समापयी ४५ स्वकीयद्रव्यसहितो घटमारुहहे स्व
 यम् । सम न याति दूर्वा वै घटमारेण चानच ४६ अरोमुखो गतश्चिर्ना किमेतदिति चितयन् । विष्णु हर च सस्मार तत्रारोहणकाम्यया ४७ शि-
 रविष्णू समागत्य घटमारुहतां तदा । तयापिनोर्ध्वगमनं तदा दूर्वांकुरस्य हि ४८ शिवो विष्णुः कुबेरोपि ब्रह्मार्थ समपद्यत । वरुणेंद्रामिमर-
 नो कौटिन्य च समापयुः ४९ देवा देवर्षयश्चापि सिद्धविद्याचरोरगाः । दिनति समनुप्राप्ते यथा गच्छति पक्षिणः ५० नमस्कृत्य मुनिं सर्व
 प्रोशुर्विद्याचरोरगाः ॥ मर्षं क्नुः । अज्ञान विलय यात दर्शनान्नो मुने तव ५१ पूर्वप्रणयमवादश्रे कक्ष्याणं नो मण्डितपति । मण्डितपति

हृतं सर्वेषामनघ स्फुटम् ५२ महिमानं न जानीमो दूर्वाकुरसमुद्रवम् । एवं दूर्वाकुरुलां त्रैलोक्यमपि नाभवत् ५३ गजाननशिरः
 स्थस्य त्वया भक्त्यापितस्य च । जानीयान्महिमानं कः सम्यग्दूर्वाकुरस्य च ५४ गजाननैकभक्तस्य तपस्तपतो ऋशम् । तवापि महि-
 मानं को जानाति सुवनत्रये ५५ एवमुक्त्वा मुनिं सर्वे पूज्यमानं गजाननम् । सर्वे सभार्ये पुपुजुस्तुष्टुवुर्नृत्तुर्जगुः ५६ देवा ऊचुः । न ब्रह्मा न
 हरिः शिवेन्द्रमरुतो नाग्निर्विवस्वान्मरुच्छेषो शेषकलानिधिश्च वरुणो नो चंद्रमा नाश्विनौ । नो वाचामधिपो न चैव गरुडो यक्षाधिपो नांगि-
 रा माहात्म्यं परिवेद वेदनिगमैरज्ञातरूपस्य ते ५७ एवं संतोष्य सर्वे ते देवदेवं गजाननम् । मुनिं च समनुप्राप्य ययुः स्वं स्वं निकेतन-
 म् ५८ आश्रयापि ततो ज्ञात्वा दूर्वामाहात्म्यमुत्तमम् । विश्वस्ता भर्तृवाक्येन सा दूर्वा पर्यपूजयत् ५९ विघ्नेश्वरं सर्वदेवं सर्वं दूर्वाभि-
 रर्चितम् । प्रणनाम च कौडिन्यं भर्तारं सत्यवादिनम् ६० उवाच तं प्रसन्नात्मा सात्मानं निन्दती ऋशम् । माहशी नैव दुष्टास्ति पति-
 वाक्येन शासिता ६१ विशेषविदुषा स्वामिन् विशेषविदुषा त्वया । सम्यक्कृतं मम विभो सर्वभूतदयावता ६२ तत्क्षमस्वापराधं मे
 त्वामहं शरणागता । ततः प्रातः समुत्थाय दूर्वामादाय सत्वरौ ६३ ज्ञात्वा देवं समभ्यर्च्य दूर्वापिणमकुर्वताम् । अनन्यभक्त्या ज्ञात्वा
 तौ दूर्वामाहात्म्यमुत्तमम् ६४ सायं प्रातर्देवदेवं पूजयंतौ निरंतस्म् । त्यक्त्वा यज्ञं व्रतं दानं ज्ञात्वा देवो गजाननः ६५ कृपया प-
 र्याविष्टो स्वधाम प्रत्यचोदयत् ॥ गणा ऊचुः । अगाधं वर्णितं दूर्वामाहात्म्यमिदमुत्तमम् ६६ अशेषवर्णने शेषो न शक्तिं समपद्यत ।
 त्रैलोक्यं तुलया ह्यस्या न समं जायते मुने ६७ दूर्वेति स्मरणात्पापं त्रिविधं विलयं व्रजेत् । तत्स्मृतं स्मर्यते देवो यतः सोपि गजाननः
 ६८ इति चिंतामणेः क्षेत्रमहिमा वर्णितः स्फुटम् । श्रवणात्कीर्तनात्थानाच्छक्तिमुक्तिफलप्रदः ६९ एतस्मात्कारणाद्दानं त्रयाणां प्रेषितं शु-

मम् । रासमस्य मुखादूर्वा गता देवोपरि प्रभो ७० चांगलशीतनाशाय आनीता वृणभारतः । वायुना प्रेरिता सापि गता दूर्वा गजान
 ने ७१ यतश्चास्य प्रिया दूर्वा ससृष्टोसी विनायकः । निष्पापत्वाद्वायुणा च साभिध्य दत्तवाञ्छितम् ७२ गंधमात्रेण दूर्वायाः ससृष्टो
 जायते विमुः । प्रसन्नाऽवति मत्स्या वै किं पुनर्मस्तकार्पणात् ७३ ब्राह्मणा ऊचुः । इति दूतमुखाद्वाजन् ससृष्टो महिमा तदा ।
 दूर्वाया मुनिभिः सर्वे ससृष्टो न च संश्रुतः ७४ स्नात्वा दूर्वाकुशान् यथा पुपुजुस्ते विनायकम् । सेवकाश्चापि दूर्वाभिरान
 तु श्रीगजाननम् ७५ आसन् सर्वे दिव्यदेहास्तेनसा सूर्यवर्धसः । शृण्वतो दिव्यविद्यानां नानारावात् समततः ७६ विमानवरमारुढा दि
 व्यवसानुलेपनाः । याता वैनायक धाम केचिद्भूप च वारिणः ७७ नरा नागरिकाः केचिदागतास्त महोत्सवम् । द्रष्टु दूर्वाभिरानन्दैरेकविं
 शत् एष्यत् ७८ मुक्त्वा भोगांश्च ते सर्वे गणेशस्थानमागमन् । विमानमपि चकितमूर्ध्वं तत्पुण्यतेजसः ७९ तस्माद्गुणेशभक्तेन का
 र्यं दूर्वाभिरघनम् । न करोति नरो यस्तु प्रमादात्ताभिरर्चनम् ८० चांगलः स तु विज्ञेयो नरकान्प्राप्तयाद्ब्रह्मन् । न तन्मुख निरीक्षित क
 दाचिदपि मानवः ८१ यस्तु दूर्वाभि पूज्येत देवदेवं गजाननम् । तस्य दर्शनतो न्योपि पापी शुद्धत्वमाप्नुयात् ८२ लक्षसख्याकवूर्वाभिः
 पूजयेद्यो गजाननम् । तेनापि कोटिगुणिता कृता पूजा न सशयः ८३ ब्रह्मोवाच । उद्यापन च कुर्यात्तु देशकलानुसारतः । माघे वा
 श्रातिके भाद्रे आपादे श्रावणेपि वा ८४ अन्येषु पुण्यमासेषु व्रतमेतत्समाचरेत् । प्रातःस्नान विघायाय दत्तघावनपूवकम् ८५ घौतवस्त्र
 धरो भूत्वा नित्यकर्म समाचरेत् । देवपूजागृह वापि देवालयमथापि वा ८६ गोमयेनानुलिप्याथु घातुना मृन्मयेन वा । पंघभिर्ब्राह्म
 णे सार्द्धं कृत्वा च स्वस्तिवाचनम् ८७ नांदिश्राद्ध प्रकुर्वीत लक्षपूजायिषो द्विजः । प्राणायामप्रयं कृत्वा देशकालौ स्मरेत्सुधीः ८८

गजाननं चतुर्बाहुं एकदंतं विपाटितम् । विधाय हेम्रा विघ्नेशं हेमपीठासनस्थितम् ८९ तथा हेममयीं दूर्वां तदाधारे व्यवस्थिताम् । सं-
 स्थाप्य विघ्नहर्तारं कलशे ताम्रभाजने ९० वेष्टितं रक्तवस्त्रेण सर्वतोभद्रमंडलं । पूजयेदुक्तकुसुमैः शमीदूर्वाभिरर्चयेत् ९१ गंधपुष्पैश्च धू-
 पैश्च दीपैर्नैवेद्यतोषकैः । पश्चाद्ब्रधादिदूर्वाभिरर्चयेद्रणनायकम् ९२ गणाधीशं सहस्रेण अथवा शतनामभिः । सुसंख्या सफला पूजा सं-
 ख्याहीना तु निष्फला ९३ एवं संपूज्य विधिवत्पूजांते होममारभेत् । आचार्यं वरयेत्पूर्वमृत्विग्भिश्चैकविंशतिः ९४ गणानांत्वेति मंत्रेण
 अयुतं होममाचरेत् । अथवा दूर्वामंत्रेण अयुतं तु समाचरेत् ९५ दूर्वामंत्रः—त्वंदूर्वेऽमृतजन्मासि वंदितासि सुरासुरैः । सौभाग्यंसंततिदेहि
 सर्वकार्यकरीभव ९६ यथाशाखाप्रशाखाभिर्विस्तृतासिमहीतले । तथाममपिसंतानंदेहित्वमजरामम् ९७ सहस्रनामभिर्होमं स्वाहाकार-
 समन्वितम् । मधुमिश्रैस्तिलैर्लज्जैः पृथुकैरिक्षुखंडकैः ९८ लड्कैः पायसान्नेन सद्यतेन हुनेत्ततः । पूर्णाहुतिं ततः कृत्वा बलिदानं ततश्च-
 रेत् ९९ होमशेषं समाप्येत ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः । आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्ब्रह्मालंकारभूषणैः १०० एवं मे ब्रह्मणादिष्टं व्रतं लोकोपकारक-
 म् । तदेतत्कथितं तेद्य कुरु पुत्रार्थमादरात् १ इति नानाविधो राजन्महिमा कथितस्तव । सेतिहासस्तु दूर्वाणां श्रवणात्पापनाशनः २ ना-
 ख्येयो दुष्टबुद्धेस्तु प्रियपुत्रे निवेदयेत् । य इदं शृणुयाद्भक्त्या वाजपेयफलं लभेत् १०३ इति गणेशपू० उपासनाकांडे दूर्वामाहात्म्ये लक्ष-
 दूर्वापूजनोच्चापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ शिवलक्षप्रदक्षिणाविधिः ॥ युधिष्ठिर उवाच । पुरा तु ऋषयः सर्वे नैमिषारण्यवासिनः । शौनकाद्या
 महात्मानः सर्वशास्त्रविशारदाः १ तीर्थयात्राप्रसंगेन गंगाद्वारसुपागमन् । तत्र स्नाताः कृतजपा विधिवद्दक्षिणाः २ यावत्सुखोपविष्टा-
 स्ते हर्षनिर्भरमानसाः । तावत्ते दृश्युस्तत्र सूतं शास्त्रार्थकोविदम् ३ ददर्श सोपि तांस्तत्र ऋषीन्विगतकल्मषान् । ननाम दंडवद्भक्त्या तै-

श्रापि प्रतिपूजितः ४ से षड्भुः परमातिथ्य कुशलं प्रश्नमेव च । सुखोपविष्टं तं सुतं पप्रच्छुरिदमादरात् ५ ऋषय ऊचुः । सुत सुत महामाज्ञ
 चिर दृष्टोसि सुव्रत । कस्मिंस्तीर्थं ऽथवा देशे कालो हि निहतस्त्वया ६ त्वदर्शनेन सौख्यं तु जात नः परमाद्भुतम् । कं विधिं ज्ञातुमिच्छाम
 स्तच्छृणुष्व महामते ७ त्वयोक्ता विविधा धर्मास्तथा नानाविधाः कथाः । व्रतानि च विधित्राणि मनोरथकराणि च ८ इदानीं वद देवस्य
 व्रत परमपावनम् । यत्कृत्वा सर्वसिद्धिः स्यान्नराणां वाञ्छितप्रदम् ९ सुत उवाच । सम्यक् पृष्टमृषिगणा व्रत देवस्य चाद्भुतम् । ममापि कथितुं
 हर्षो जायते नात्र संशयः १० युधिष्ठिर उवाच । धर्मा बहुविधा प्रोक्तास्त्वयानंतफलप्रदाः । इदानीं श्रोतुमिच्छामि व्रत सपत्कर शुभम् ११
 श्रीकृष्ण उवाच । शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि शिवस्य व्रतमुत्तमम् । लक्षप्रदक्षिणानाम व्रतमस्ति सुदुर्लभम् १२ ब्रह्मघ्नस्य सुरापस्य गुरुदारावम
 र्थिन । सकीर्णकानि पापानि सकलीकरणानि च १३ प्रकीर्णकानि पापानि मल्लिनीकरणानि च । भ्रातृपत्नीसुतादीनां गामिनः काममो
 हिता १४ गुरोर्विभासहीनस्य व्रतघ्नस्य पापिनः । संध्याकर्मविहीनस्य जगद्गुरुमार्गवर्तिन १५ दासीवेश्यासंगिनश्च घांढाळीगामिन
 स्तथा । परस्वहारिणश्चापि देवद्रव्यापहारिणः १६ ब्राह्मणद्वेषिणश्चापि वृत्तिच्छेदकरस्य च । रहस्यभेदकस्यापि रहसि कृतपापिन १७ ब्र
 ह्मयज्ञविहीनस्य दुःशाल्ननितस्य च । गुरुनिंदादिश्रोतुश्च गुह्यव्यापहारिणः १८ ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्त यदीच्छसि । सकलीकर
 णानां च मल्लिनीकरणस्य च १९ अपात्रीकरणानां च प्रायश्चित्त यदीच्छसि । भ्रातृपत्नीसुतानां च गामिनः शमनं तथा २० श्वश्रूभ्रातृवध
 नो च इच्छयागामिनां तथा । लक्षप्रदक्षिणानाम व्रत छर्यान्महीपते २१ संध्याकर्मादित्यागस्य चांढाळीगामिनस्तथा । दासीवेश्यासंगिनश्च
 स्य याति न संशय २२ वर्धन सर्वभृतीनां सदा विजयकारणम् । किमेभिर्बहुभिर्वाक्यैः कथितैश्च पुनः पुनः २३ दासिद्यनाशानं पुण्य

सर्वैश्वर्यप्रदं शिवम् । दुर्लभं सर्वमर्त्यानां पुत्रपौत्रप्रवर्द्धनम् । यो यान् प्रार्थयते कामान् सतानामोति मानवः २४ ऋषय ऊचुः । सूत सूत
 महाभाग वेदविद्याविशारद । यथा प्रदक्षिणा कार्या मनुजैर्विधिपूर्वकम् २५ सूत उवाच । एवमेव पुरा पृष्टो भगवान् शिवया शिवः । त-
 द्वीमि मुनिश्रेष्ठाः शृण्वंतु विधिसुत्तमम् २६ देव्युवाच । भगवन् देवदेवेश प्रदक्षिणविधिं वद कृतेनये नमनुजो निष्पापः पुण्यवा-
 न्भवेत् २७ श्रीमहादेव उवाच । श्रावणे माधवे ऊर्जे मावमासे व्रतं चरेत् । लिंगप्रदक्षिणाः कुर्यात्सुंदरि विधिपूर्वकाः २८ श्रीदेव्युवाच ।
 लिंगप्रदक्षिणे देव नियमाः के भवंति तान् । वदस्वेति तदाशेषविश्वनाथ कृपानिधे २९ शिव उवाच । प्रतिग्रहं परान्नं च परदा-
 राभिभाषणम् । परस्वग्रहणं स्नेहादसद्भारतां च वर्जयेत् ३० असतां पापिनां संगं न कुर्यात्प्रयतो नरः । असत्समागमात्सर्वं निष्कलं
 जायते नृणाम् ३१ मम द्रोहपरैः साकं न व्रजेद्विष्णुनिन्दकैः । परापवादं नो कुर्यात्पद्मोहं न कारयेत् ३२ निंदां च गुरुशास्त्राणां
 शिवधर्मस्तात्मनाम् । तीर्थलिंगतपोनिंदां न कुर्यात्तु कदाचन ३३ ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं न चापरम् । शिवलिंगे
 महादेवि ये कुर्वन्ति प्रदक्षिणाः ३४ अनंतकोटिगुणितं भवेत्सर्वं न संशयः । शिवापतेः प्रत्यहं च पूजा कार्या प्रयत्न-
 तः ३५ उमापतेः पूजनेन सिद्धिर्भवति नान्यथा । एवं यः कुरुते मर्त्या व्रतमेतत्सुदुर्लभम् ३६ यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नो-
 त्यसंशयम् । लक्षं समाप्य पश्चात्तु कुर्यादुद्यापनं व्रती ३७ एवं संपाद्य विधिवच्छुभे मासे शुभे दिने ॥ देव्युवाच ।
 व्रतस्योद्यापनं कर्म कथं कार्यं च मानवैः । को विधिः कानि द्रव्याणि कथयस्व मम प्रभो ३८ ईश्वर उवाच । शृणु भद्रे प्रयत्नेन लो-
 कानां हितकाम्यया । उद्यापनविधिं चैव कथयामि तवाग्रतः ३९ यथा संजायते वित्तं भक्तिः श्रद्धासमन्विता । स एव व्रतकालश्च

यतोऽनित्यं हि जीवितम् ४० कामक्रोधाद्यहकार्द्वेषैशु यवर्जितः । संपाथ सर्वसभारान्मढपं तत्र कारयेत् ४१ प्रातः स्नात्वा शुचिर्भू-
त्वा कुर्याद्ब्रुघापन बुधः । मासतिथ्यादि संकल्प्य कुर्यात्स्वस्त्ययन ततः ४२ पुण्याहवाचनं कार्यमाचार्यवरणं ततः । ततो ब्राह्मणमाहू-
य वेदवेदांगपारगम् ४३ आचार्यं वरयेत्पूर्वमृत्विगेकादशः सह । देवागारे तथा गोष्ठे शुद्धे वा स्वीयमदिरे ४४ पूष्पमढपिकां कृत्वा
पट्टकलादिवेष्टिताम् । तन्मध्ये लिंगतोमद्र रथ्येच्छक्षणान्वितम् ४५ अत्रणं सजलं कुंभ तस्योपरि तु विन्यसेत् । सौवर्णं राजत ताम्र
मृमयं वापि कारयेत् ४६ तस्योपरि न्यसेत्पत्र ताम्र वैष्णवमृन्मयम् । कुम्भोपरि न्यसेद्देवमुमया सहित शिवम् ४७ उमामाहेश्वरीं मूर्तिं
पूजयेद्वृषभेस्थिताम् । ब्रह्माण दक्षिणे भागे सावित्र्या सह सुप्रभम् ४८ कौवेर्यां स्थापयेद्विष्णु लक्ष्म्यासह गरुत्मता । महेश स्या
पयेमध्ये शिवावृषसमन्वितम् ४९ ततः पूजां विनिर्वर्त्य महासमारविस्तरेः ॥ परमात्र च नैवेद्य भक्त्या देवाय दापयेत् ५० उ-
पोप्य जागर कुर्यान्नित्तौ सत्कथया मुदा । ततः प्रभातसमये स्नात्वा शुद्धे जले शुचिः ५१ मृदा च स्थबिल कार्यं कुर्यादिग्निमुख
ततः । प्रदक्षिणादशशोऽन हवन कारयेद्वती ५२ हवनस्य दशशोऽन तर्पणं कारयेत्ततः । तर्पणस्य दशशोऽन मार्जनं कारये-
त्ततः ५३ प्रदक्षिणादशशोऽन ब्राह्मणान्भोजयेत्सुधीः । स्वशास्त्रोक्तैः विधिना होमयेद्बुधमन्त्रकैः ५४ मूलमन्त्रेण गायत्र्या शभोर्नामस
हस्रकम् । पलाशास्य समिद्रिम्न यवत्रीहितिलाग्भ्यकैः ५५ पूर्णाहुतिं ततो दद्यात्कृत्वा स्विष्टकृदादिकम् । होमंते च गुरुं पूज्य सप-
त्नीक समाहितः ५६ प्रतिमां कुम्भसहितामाचार्यायनिवेदयेत् ५७ शभो प्रसीद देवेश सर्वलोकाेश्वर प्रभो । तवरूपप्रदानेन मम
मृतु मनोरथाः ५८ यद्रस्य देवदेवेश मया व्रतमिदं कृतम् ॥ न्यून वाय क्क्रियाहीनं परिपूर्णं तदरतु मे ५९ अनेनैव विधानेन य इदं व्रतमाच-

रत् । यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोति मानवः ६० इहलोकं सुखी भूत्वा भुक्त्वा भोगान् यथेप्सितान् । अंते विमानमारुह्य
 शिवलोकं स गच्छति ६१ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणशिवलक्षप्रदक्षिणात्रतोद्यापनं सं० ॥ ॥ अथाश्वत्थप्रदक्षिणाविधिः ॥ ऋषिरुवाच । भ-
 गवन् सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद । स्त्रीणां पुत्रविहीनानां नराणां सुखसंपदाम् १ उपायं चैव मे ब्रूहि सुतसिद्धिः कथं भवेत् ॥
 अथर्वण उवाच । पुरा ब्रह्मादयो देवाः सर्वे विष्णुं समाश्रिताः २ अपृच्छन्देवदेवेशं राक्षसैः पीडिता वयम् । कथं भवेच्च तच्छां-
 तिरस्माकं वद निश्चितम् ३ ऋषय ऊचुः । पलाशत्वं कथं प्राप्तं ब्रह्मणा वै महात्मना । वटत्वं च शिवो वापि विष्णुर्वै पिप्पलो
 ऽभवत् ४ वालखिल्या ऊचुः । ब्रह्मणा तु पुरा सृष्टाः सर्वे देवाः सवासवाः । मिलित्वा सर्व एवैते ब्रह्माणं वाक्यमब्रुवन् ५ ब्र-
 ह्मन् सर्वाधिको रुद्रः सर्वदेवेषु पठ्यते । कर्तुं तद्दर्शनं देव गच्छामो भवतासह ६ इतीन्द्रादिवचः श्रुत्वा सर्वदेवपुरोगमः । ब्रह्मा
 कैलासमगमत्सर्वदेवगणैर्हृतः ७ शिवद्वारं समासाद्य देवाः सर्वेऽपि संस्थिताः । न दृश्यते द्वारपालः शिवश्चाभ्यंतरे स्थितः ८ गंतव्यं
 वा न गंतव्यमस्माभिः शिवसन्निधौ । परावृत्त्याथवा स्वस्मिन्स्थाने गंतव्यमेव वा ९ एवं चिंतयमानैस्तेनारदो मुनिसत्तमः । पुरो ह-
 द्यो देवद्वंद्वैस्तमूचुः प्रणतश्च ते १० देवा ऊचुः । मुने वेदविदां श्रेष्ठ ब्रूहि प्रश्रं सुशोभनम् । किं करोति महादेवो गंतव्यं वा न वांतरे
 ११ नारद उवाच । चंद्रनाशदशार्थां तु देवाः संप्रस्थिता गृहात् । तस्मात्कश्चिन्महाविघ्नो भवतां संभविष्यति १२ किं करोति शि-
 वश्चेति प्रश्नोह्यंते तथा विधोः । तस्मात्संभोगकार्येऽयं वर्तते त्रिपुरांतकः १३ इंद्र उवाच । सर्वेषामेव दुःखानां नाशकर्ता दिवस्पतिः ।
 मय्यागते कथं नाशो देवतानां भविष्यति १४ विभीषणाय देवानां वल्गनां चाकरोन्मुनिः । इतीन्द्रस्य वचः श्रुत्वा व्याकुलो

ऽभ्रमुनिस्तदा १५ कप मद्रघनं सत्यं भविष्यत्यथ वञ्चिणि । अथ मद्रघनं सत्य यदि शीघ्र भविष्यति १६ लक्ष्मीनारायणमुदे क-
 रिष्ये व्रतमुत्तमम् । एवं संचित्य मानसा तूर्णो मृत्वा मुनीश्वरः १७ इन्द्रो विचारयन्देवैः किमिदानीं विधीयताम् । ततो वञ्ची म्यु
 वाचेद वहे मद्रघन शृणु १८ गृहीत्वा विप्ररूप त्व शिवस्याभ्यतर विश । यदि प्रसगोस्त्यस्माकं तदा वार्ता निवेदय १९ यदि नास्ति
 प्रसगश्चेधाचकत्वेन याहि च । अवध्यत्वादताब्धत्वाग्निह्वक्तत्वेन तद्वज्र २० इति देवेंद्रवचनं श्रुत्वा वङ्किस्तया ऽकरोत् । अभ्यंतरे ददर्श-
 श शिवयासहसगतम् २१ शिवयापि च सो दृष्टो लज्जिता भोगमत्यजत् । कोसि कोसीति सृष्ट्यो भिष्णुकोह शुषायुतः २२ वृद्धोस्म्य-
 रोस्मि दीनोस्मि भोजनं मम दीपताम् । तेनादृष्टमिति ज्ञात्वा पार्वती तमभोजयत् २३ सोपि मुक्त्वा समाचार वक्तुं सप्रस्थितो बहिः ।
 तस्मिन्नेव क्षणे गुणो नारदः पार्वतीं ययौ २४ शिरो निषाय पार्वत्याः पदयो स स्तोद ह ॥ पार्वत्सुवाच । अहो बालक किं ज्ञात त-
 च्छीघ्रमभिधीयताम् २५ करोमि निष्कृतिं तस्य साध्यासाध्यस्य नान्यथा ॥ नारद उवाच । मातर्वक्तुं न शक्नोमि शुपहासस्य कारणम्
 २६ कृत तर्पेन्द्रादिदेवैस्तथा कोन्यः करिष्यति । इति तस्य वषः श्रुत्वा पुनः पुनरष्टञ्छत २७ मुद्रयित्वा ततो नेत्रे कराम्पा स मुनीश्व
 र । उवाच वचन नीचमुत्तोसो गद्गदाक्षरम् २८ नारद उवाच । इद्रोर्यं युवयोर्भोग देवताभ्यो ह्यदर्शयत् । युवयोश्च कृता निदा तां
 श्रुत्वा दुःखितो भूराम २९ भोगविच्छिद्ये वङ्किः प्रेषितो द्विजरूपकः । अथवा किमनेनापि कयनेन मर्माधिके ३० जगन्मातासि, देवि
 त्य का ते स्यादुपहासता । इति तस्य वषः श्रुत्वा पार्वती ह्रस्वमानसा ३१ स्फुरदोष्ठा रक्तेत्रा ह्य्वा तां नारदो ययौ । देवान्प्रति सु
 वाचेद सभोगाद्विस्तो हरः ३२ आगम्यतां दर्शनार्थं दूरतोसो विळोकितः । वङ्कितेव वषः श्रुत्वा देवेंद्रः सगणो ययो ३३ प्रणिपरत्प

महादेवं कृतांजलिपुटो ऽभवत् । दृष्ट्वा तथाविधं शक्रं पार्वती वाक्यमब्रवीत् ३४ अहल्याजार दुष्टात्मन् सहस्रभाग वासव । उपहासः कृतः ।
 मेघ फलं तत्समवाप्नुहि ३५ यावन्त्यः संति देवानां स्वजना सर्व एव ते । अजानतः स्त्रीसुखानि शास्त्रिनः संतु सस्त्रियः ३६ इति देवी-
 वचः श्रुत्वा कंपिताः सर्वदेवताः । ब्रह्मविष्णुमहेशाद्यास्तुष्टुवुर्जगदंबिकाम् ३७ ततो देवीप्रसन्ना ऽभूद्वेदं वाक्यमब्रवीत् । देवा मद्बचनं, मि-
 थ्या त्रिकालेपि न जायते ३८ तस्मादेकांशतो वृक्षा यूयं सर्वं भवंतु वै । इति देव्या वचः श्रुत्वा जाता देवास्तु पादपाः ३९ अश्वत्थरूपी (भग-
 वान्वटरूपी सदाशिवः । पलाशो ऽभृद्धिधाता च वज्रः शक्रो बभूव ह ४० इंद्राणी सालता जाता देवनार्यो लतास्तथा । मालत्याद्याः पुष्य-
 क्षा उर्वश्याद्यप्सरो ऽभवन् ४१ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन सर्वदाश्वत्थमर्चयेत् । नारी वा पुरुषो वापि लक्षं कुर्यात्प्रदक्षिणाः ४२ लक्ष्मीनारायणं पूज्य
 मंदवारे च तत्तले । दंपती भोजयेत्लक्ष्मीनारायणस्वरूपिणौ ४३ भावयित्वा सपत्नीकान् पश्चाद्भुंजीत वाग्यता । वंध्यादिर्लभते, पुत्रमित-
 रासां तु का कथा ४४ मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरूपिणे । अग्रतः शिवरूपाय पिप्पलायनमोस्तुते ४५ विष्णोश्च प्रक्षिमाभावे कीर्तनं
 जागरादिकम् । अश्वत्थमूले कर्तव्यं विष्णोराराधनं परम् ४६ सदा सन्निहितो विष्णुर्हृषत्सु ब्राह्मणे तथा । विष्णुर्धनुक्तः, स्तेभ्यस्तद्वृतं त
 वदाम्यहम् ४७ विष्णुरुवाच । अहमश्वत्थरूपेण शालग्रामशिलासु च । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुरुष्व तरुसेवयम् ४८ तेन सर्वाणि भद्राणि
 भविष्यन्ति न संशयः । अश्वत्थपूजास्पर्शेन कर्तव्या शनिवासरे ४९ अन्यवारे श्वत्थसंगादरिद्री जायते नरः । न दानैश्च तपोभिश्च नाध-
 र्भूरिदक्षिणैः ५० अश्वत्थसेवनादन्यत्कलौ नास्त्यपरा क्रिया ५१ तद्विधानं निमित्तानि संख्याकृत्सिश्च पूजनम् । हवनं तर्पणं विप्रभोजनं

१ वचः सृष्टीवृक्षः (निवडुंग इति भाषया प्रसिद्धः) ।

नियमं तथा ५२ व्रताधिकारिणस्तत्र विधानं च विशेषतः ५३ एतत्सर्वं पिप्पलादीन् वक्ष्यामि तव सुव्रत । दारुणो विविधोत्पातो दि-
व्यमीमांवरिक्षभः ५४ परचक्रमयं देशविष्टवो देशविग्रह । बुधप्रद दुर्निमित्त संग्रामोद्धतदर्शनः ५५ मारीभय राजभय तथा चौराभ्रिजं
मयम् । क्षयापस्मारबुधधाः प्रमेहो विषमञ्जरः ५६ उदरं मूत्रकृच्छ्रं च ग्रहग्रस्तस्तथैव च । अन्ये च रक्तरोगा ये व्रणरोगास्तथैव च
५७ एतेषां च विनाशाय कुर्यादश्वत्थसेवनम् । प्रातरुत्थाय नद्यादौ स्नात्वा सम्यङ्कृतक्रियः ५८ अश्वत्थदेशमाश्रित्य गोमयेनोपलेपयेत् ।
तमश्वत्थमलङ्कृत्य सूत्रेण गेरिकादिना ५९ पूजाद्रव्याणि सपाथ पुण्याह वाचयेत्तथा । आचार्यमृत्विजैः साकं कृत्वा पूजां समाचरेत्
६० ध्यानमावाहनं चैव पाद्यमाचमनं तथा । तथैव पिप्पलतरुं तथा नारायणं प्रभुम् ६१ श्वेतगंधाक्षतैः पुष्पैर्ब्रह्मपदीपैर्निवेदनैः । अर्च-
येत्पुरुषसुक्तेन तथैव ध्यानपूर्वकम् ६२ तेनैव हवनं कुर्यात्सर्पणं वा नमस्क्रियाम् । श्वेतवर्णं सलक्ष्मीकं चितयेत्पुरुषोत्तमम् ६३ इति ध्या-
त्वाषाहनाद्यैरुपघोरैश्च पोटशै ६४ तत्राश्वत्थमभिमन्त्र्य । आराधयत्यस्याभ्रिकान्तातःपातित्वादभ्रिक्रिषि वनस्पतिर्देवता अनुष्टुब्धः । वन-
स्पत्यभिमन्त्रणे विनियोगः ॥ ॐ आराधयेत्प्रित्वाषआरात्परश्वरस्तुते । निवातेत्वाभिवर्षतुस्वस्तितेस्तुवनस्पते ॥ अक्षिस्पद भुजस्पद दुः-
स्वप्नं दुर्बिचितितम् । शत्रूणां च समुत्पन्नमश्वत्थ शमयस्व मे ६५ ततः प्रदक्षिणाः कुर्यात्सर्वं सफलं भवेत् । लक्ष्मेकं द्विलक्षं वा त्रि-
षष्टुःषष्टलक्षकम् ६६ कार्यस्य गौरवं ज्ञात्वा द्वादशांशं समाचरेत् । ब्रह्मचारी हविष्याशी ह्यशःशायी जितेंद्रियः ६७ मौनी ध्यानपरो
मृत्वा पिप्पलस्य स्तुतिं पठेत् । विष्णोर्नाभिसहस्रं च पौरुष वैष्णवं तथा ६८ एव सपाद्य विधिवच्छुभे मासे शुभे दिने । प्रातः स्नात्वा
शुभिमृत्वा कुर्यादुद्यापनं बुधः ६९ गणेशपूजनं स्वस्ति वाच्यं नादीं च कोरयेत् । आचार्यं वस्येत्पश्चात्सर्वलक्षणसयुतम् ७० देवागारे

तथा गोष्ठे चाश्वत्थे स्वीयमंदिरे । पुष्पमंडपिकां कृत्वा पट्टकूलादिवेष्टिताम् ७१ तन्मध्ये सर्वतोभद्रं रचयेत्क्षणान्वितम् । तन्मध्ये स्था-
 पयेत्कुंभं सजलं वस्त्रसंयुतम् ७२ तस्योपरि न्यसेत्पात्रं ताम्रं मृन्मयवैणवम् । अष्टपत्रान्वितं पद्मं कर्णिकाभिः समन्वितम् ७३ पंचक-
 षणकलादूर्ध्वं सुवर्णपरिनिमित्तम् । लक्ष्मीनारायणीं मूर्तिमश्वत्थेन समन्विताम् ७४ स्थापयेत्पद्ममध्ये तु ब्रह्माद्यावाहनं ततः । ततः
 पूजां विनिर्वर्त्य महासंभारविस्तारैः ७५ परमान्नं च नैवेद्यं भक्त्या देवाय दापयेत् । उपोष्य जागरं कुर्याद्रात्रौ सत्कथया मुदा ७६ ततः
 प्रभातसमये स्नात्वा शुद्धे जले शुचिः । मुदा च स्थंडिलं कार्यं कुर्यादग्निमुखं ततः ७७ कृतलक्षदशांशेन हवनं कारयेद्व्रती । हवनस्य द-
 शांशेन तर्पणं कारयेत्ततः ७८ पुरुषसूक्तेन जुहुयात्तिलाज्यं पायसं समित् । स्वशाखोक्तेन विधिना जुहुयाद्विष्णुमंत्रकैः ७९ उक्तैः षोडश-
 भिमंत्रैः कुर्याद्धोमं यथाविधि । हवनस्य दशांशेन मिष्टान्नं भोजयेद्विजात्र ८० ब्राह्मणानां स्वयं कुर्याद्यथोक्तनियमं तथा । असामर्थ्ये स्वयं
 कर्तुं सर्वमन्येन कारयेत् ८१ उक्तप्रमाणादधिकं पलं दशगुणं भवेत् । ततश्चतुर्गुणं पीठं रजतं चतुरस्रकम् ८२ उपरिद्रोणमर्द्धं वा ति-
 लात्र परिविनिक्षिपेत् । श्वेतवस्त्रेण संछाद्य पूर्ववत्पूजयेत्तरुम् ८३ दरिद्राय सुशीलाय श्रोत्रियाय कुंड्विने । उदङ्मुखाय विप्राय स्वयं
 पूर्वमुखस्थितः ८४ सुवर्णवृक्षराजं च मंत्रेण प्रतिपादयेत् ॥ इहजन्मनि वाऽन्यस्मिन्नाल्ययौवनवार्द्धकोमनोवाक्कायजैर्दोषैर्मुच्यते नात्र संश-
 यः ८५ आचार्येणाथ विप्रेण सर्वं यत्नेन कारयेत् ८६ एवं कृत्वा व्रती सम्यग्रतस्य परिपृतेये । हेमाश्वत्थतरुं दद्याच्छुक्लां गां च पयस्वि-
 नीम् ८७ पिप्पली वृक्षराजेंद्रं ह्यग्निगर्भस्त्वमेव हि । प्रभुर्वनस्पतीनां च सर्वजन्मनि यत्कृतम् ८८ अधौघं नाशय क्षिप्रं तव रूपप्रदान-
 तः । असुं तरुं गृहाण त्वं विष्णुरूप द्विजोत्तम । स्वीकृत्य दुष्करं घोरं क्षिप्रं शान्तिं प्रयच्छ मे ८९ एवं व्रतं यः कुरुते पुत्रपौत्रप्र-

बर्हकम् । मुक्त्वा मोमान् स विपुळान्विष्णुसायुग्यमाप्तुषात् ९० ॥ इति श्रीमविष्यपु० अश्वरथप्रदक्षिणाव्रतकथोद्यापन स० ॥ अथ
 विष्णुलक्षप्रदक्षिणाविधिः ॥ युधिष्ठिर उवाच । सर्वविधाविशारद । किञ्चिद्विद्मामिच्छामि वक्षुमर्हस्यशेषतः ॥ अज्ञाना
 दयवा ज्ञानात्ममादाच्च कृतानि मोः । द्रायादवघपूर्वाणि कथयति क्षय विमो । पापानि सुबहून्यत्र वदस्व मुनिसत्तम ॥ व्यास उवाच ।
 लक्षप्रदक्षिणावर्त नारदोक्त विधिं शृणु ॥ नारद उवाच । ये लोकाः पापसयुक्ता घर्मघर्मविवाजताः । व्रतहीना व्रतघटा दुराचाराश्च
 कृत्सिताः ॥ अमिकार्येण रहिताः शाल्मघर्मबहिष्कृताः । नास्तिका भिन्नमर्यादा हेष्टुकाः क्लिवाः शठा ॥ मातापित्रोर्विच्छाञ्च गुरु-
 श्वशुरद्रोहकाः । एतेषां निष्कृतिं तात कृपया वद मे ऽ धुना ॥ अज्ञानां तु हि जीवाना साधूनां त्व सुहृत्स्यूत । अनाथनाय देवेश
 तदूपास्ताहशा जनाः ॥ एतच्छ्रुत्वा ततो ब्रह्मा हर्षाबुल्लुल्लोचनः । साष्टु साध्विति देवेशो वचन वेदमब्रवीत् । ब्रह्मोवाच । किं वर्ण-
 यामि साधूनां माहात्म्यं च भवाहराम् । हरेर्लोकिकनाथस्य करुणा मुक्तिदायिनी ॥ ब्रह्महत्यादिपापेषु संकलीकरणेषु च । जातिभ्रशक
 रेण्वेकमभक्ष्यमक्षणेपु च ॥ हरिणा निर्मित पूर्वं व्रतं कक्षप्रदक्षिणम् । सर्वेषामपि पापानां मूलाबुल्लुल्लतनं परम् ॥ पापांश्चकारना शाय
 पापेष्वनदवानलम् । नारायणे जगन्नाये योगनिद्रामुपेयुषि ॥ प्रारमेत व्रतमिदं कुर्याद्यावत्प्रबोधिनी । ब्राह्मण्यां वा चतुर्दश्यां पोर्ण
 मास्यामयापि वा । स्नानं कृत्वा नदीतोये नित्यकर्म समाप्ये च । पश्चात्प्रदक्षिणावर्तं कर्तव्यो हरिरीश्वरः ॥ अनतमव्ययं विष्णु
 लक्ष्मीनारायणं हरिम् । बगदीश नमस्तुभ्यं प्रदक्षिणपदेपदे ॥ इति मंत्रं समुच्चार्य कुर्यादावर्तमादरात् । प्रदक्षिणाः प्रकर्तव्या दि-
 वसे दिवसे विमोः ॥ यावत्प्रदक्षिणावर्तस्तावन्मणिं विनिश्चिपेत् । आवाहनादितः सम्पद्भूपदीपादिभिस्त्रया ॥ त्रैवेशं पापसं मोक्षं ता-

ब्रूळं दक्षिणान्वितम् ॥ भोजयेच्च यथाशक्त्या विप्रान् सर्वफलप्रदान् । सर्वपापविनाशार्थं नारीभिः पुरुषैरपि ॥ प्रदक्षिणाः प्रकर्त-
 व्या यावद्बुद्धोधिनी भवेत् । लक्षप्रदक्षिणाः कार्या अंते उद्यापनं चरेत् ॥ उपवासः प्रकर्तव्यो अधिवासनवासरे । सौवर्णीं प्रतिमां कृत्वा वि-
 ष्णोरमिततेजसः । गरुडेन समायुक्तं स्थापयेत्कलशोपरि ॥ आचार्यं वरयित्वा तु ऋत्विजश्च निमंत्रयेत् । होमं च विष्णुगायत्र्या तद्दशां
 शेन वाग्यतः ॥ पायसं जुहुयात्तत्र अयुतं तिलसर्पिषा । हुत्वा स्विष्टकृदाज्यं च दद्याद्दानानि सर्वशः ॥ कार्पासं लवणं चैव गार्भिकां च-
 पयस्विनीम् । आचार्याय सपीठां तां प्रतिमां च निवेदयेत् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्पंचविंशतिसंख्यकान् । इति तस्य वचः श्रुत्वा ना-
 रदस्तु तथाऽकरोत् । धर्मेण च कृतं सर्वं मुनेश्च वदनाद्गतम् ॥ इति श्रीभविष्ये विष्णुलक्षप्रदक्षिणाव्रतोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ
 तुलसीलक्षप्रदक्षिणाविधिः ॥ नारद उवाच । रोप्यते येन विधिना तुलसी पृज्यते सदा । तदाचक्ष्व महादेव ममानुग्रहकारणात् ॥ महा-
 देव उवाच । शुभे पक्षे शुभे वारे शुभ ऋक्षे शुभोदये । सर्वथा केशवार्थं तु रोपयेत्तुलसीं मुने ॥ गृहस्यांगणमध्ये वा गृहस्योपवनेऽपि
 वा । शुचौ देशे च तुलसीमर्चयेद्बुद्धिमान्नरः ॥ मूले च वेदिकां कुर्यादालवालसमन्विताम् । प्रातःसंध्याविधिं कृत्वा स्नानपूर्वं दिने दिने ॥
 गायत्र्याष्टशतं जप्त्वा तुलसीं पूजयेत्ततः । प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि स्थित्वा प्रयतमानसः । ध्यायेच्च तुलसीं देवीं श्यामां कमललोचना-
 म् । प्रसन्नां पद्मवदनां वराभयचतुर्भुजां ॥ किरीटहारेकूरकुंडलादिविभूषणाम् । धवलशंशुकसंयुक्तां पद्मासननिषेविताम् । ध्यानम् ॥
 देवि त्रैलोक्यजननि सर्वलोकैकषावनि । आगच्छ भगवत्यत्र प्रसीद तुलसि प्रिये । आवाहनम् ॥ सर्वदेवमये देवि सर्वदा विष्णुवल्लभे ।
 देवि स्वर्गमयं दिव्यं गृहाणासनमव्यये । आसनम् ॥ सर्वदेवमये देवि सर्वदेवनमस्कृते । दत्तं पाद्यं गृहाणेदं तुलसि त्वं प्रसीद मे । पाद्यम् ॥

सर्वतीर्थमयाकारे सर्वांगमनिषेविते । इदमर्ष्यं गृहाण त्वं देवि देव्यातकप्रिये । अर्ष्यम् ॥ सर्वलोकस्य रक्षार्थं सदा सन्निधिकारि
णि । गृहाण तुलसि प्रीत्या इदमाचमनीयकम् । आचमनीयम् । गगादिसर्वतीर्थम्यो मयानीत शुभं जलम् । स्नानार्थं तुलसि स्वच्छं
प्रीत्या तत्प्रतिगृह्यताम् । स्नानम् ॥ क्षीरोदमयनोद्भूतध्वजलक्ष्मीसहोदरे । गृह्यतां परिधानार्थमिदं क्षौमानर शुभे । वस्त्रम् ॥ कञ्चुकीम् ॥
आचमनीयम् ॥ अर्घं पुष्प तथा घृपं दीप नैवेद्यमेव च तांबूलं दक्षिणां चैव मन्त्रपुष्प ततश्चरेत् ॥ प्रसीद मम देवेश कृपया परया
मुदा । जमीष्टफलसिद्धिं च कुरु मे माघवप्रिये ॥ देवैस्त्वं निर्मिता पूर्वमर्घितासि सुनीश्वरैः । नमो नमस्ते तुलसि पाप हर हरिप्रिये ।
तुलस्यमृतज मासि सदा त्वं केशवप्रिये । केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने । इति प्रार्थना ॥ इत्येवमर्घयेन्नित्यं प्रातरेव शुचिर्नरः ।
मध्याह्ने वायसायाह्ने पूजेयत्प्रयतो नरः । विशाले कार्तिके माघे षाहोमार्ग्ये विशेषतः । पूजयेत्तुलसीं देवीमपूपफलपायसैः ॥ अन्यद्द्वयतमं किं-
चित्कथयामि तवाग्रतः । प्रदक्षिणाफलं चैव नमस्कार तथैव च ॥ एवं कुर्याद्द्विक्रामः सर्वकामः सदैव तु । पंचाशन्नभिर्भवेच्छस्त्रीः शतैश्च विजयः
स्मृतः ॥ विद्यार्थी तु सहस्रं वै ह्ययुते सर्वसंपदः । लक्षे तु सर्वसिद्धिं स्यान्नात्र कार्या विचारणा ॥ ययं चिंतयते कामं तं त प्राप्नोति सर्वशः ।
मुक्त्वा यथेप्सितान्मोगान्ते मोक्षमवाप्नुयात् ॥ इदं फलं कोटियुत भवेन्न न सशयः । लक्षसख्याश्च कर्तव्यास्तुलस्याश्च प्रदक्षिणाः ॥ स-
दा उद्यापनं कुर्यात्सिन सम्यक्फल भवेत् । उद्यापनं विना विप्र फल नैव भवेत्कश्चिद् ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन उद्यापनविधिं शृणु ।
सौवर्णीं प्रतिमां विष्णोः शंखचक्रमदान्विताम् ॥ तुलस्यायतनं चैव कुर्यात्सौवर्णनिर्मितम् । हेमादिनिर्मितं कुम्भे पूर्णपात्रसमन्विते ।
पुष्पयोदकैः पचरत्नैः तुशङ्खवाप्रश्रिते ॥ तस्योपरि न्यसेद्विष्णुं लक्ष्म्या च तुलसीसमम् । पूर्वां पुरुषसूक्तेन कुर्यात्सर्वप्रयत्नतः ॥

उपचारेः षोडशभिर्मक्ति भावसमन्वितः । रात्रौ जागरणं कुर्यात्पौराणैर्वेदपाठकैः ॥ वैष्णवैश्च प्रबंधैश्च नृत्यैर्वाद्यैस्तथैव च । ततः प्रातः स
 सुत्थाय होमं कुर्याद्विधानतः ॥ वैष्णवेन तु मंत्रेण तिलाज्येन विशेषतः । पायसेन घृताक्तेन अष्टोत्तरसहस्रकम् ॥ आचार्याय सवत्सां गां
 दक्षिणावस्रसंयुताम् । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रं वाथ शक्तिः ॥ शतं वा भोजयेद्धीमानष्टाविंशति वा पुनः । तेभ्योपि दक्षिणां द-
 द्याद्वित्तशाठ्यं न कारयेत् ॥ एवं यः कुस्ते मर्त्यो तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ अश्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च । तत्पुण्यं लभते मर्त्यो
 नात्र कार्या विचारणा ॥ इदं रहस्यं परमं न वाच्यं यस्य कस्यचित् । विष्णुप्रीतिकरं यस्मात्तस्मात्सर्वव्रताधिकम् ॥ तुलसीप्रदक्षिणानां तु
 माहात्म्यं शृणुयान्नरः । सकृद्वा पठते यो वै स गच्छेद्द्वैष्णवं पदम् ॥ इति श्रीभविष्यपु० लक्षतुलसीप्रदक्षिणोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अ-
 थाग्निगोब्राह्मणहनुमलक्षप्रदक्षिणाविधिः ॥ युधिष्ठिर उवाच । भगवन् ज्ञानिनां श्रेष्ठ सर्वविद्याविशारद । किञ्चिद्विद्भिर्ज्ञमुमिच्छामि वक्तुमर्ह-
 स्यशेषतः ॥ अज्ञानादथवा ज्ञानात्प्रमादाद्वा कृतं हि यत् । पापानि च बहून्यत्र विलयं याति तद्भद्र ॥ व्यास उवाच । लक्षप्रदक्षिणाः
 कार्या ब्राह्मणेऽग्नौ गवे तथा ॥ नारद उवाच । ये च पापरता नित्यं धर्माधर्मविवर्जिताः । व्रतहीना दुराचारा ज्ञानहीनाश्च जंतवः ॥ तेषां
 पापविनाशार्थं प्रायश्चित्तं कथं भवेत् ॥ ब्रह्मोवाच । किं वर्णयामि साधूनां माहात्म्यं च भवादृशाम् । साधु साधु च विप्रैर्द्र वन्मि ते
 व्रतमुत्तमम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापेषु संकलीकरणेषु च । जातिभ्रंशकरे वापि अभक्ष्यभक्षणे तथा ॥ विष्णुना निर्मितं पूर्वं व्रतं लक्षप्रदक्षि-
 णम् । सर्वेषामपि पापानां नाशकं परमं शुभम् ॥ आषाढे शुक्लपक्षे तु एकादश्यां विशेषतः । द्वादश्यां पौर्णमास्यां वा प्रारभेद्व्रतमुत्तम-
 म् ॥ देशकालौ तु संकीर्त्यं नत्वा गुरुविनायकौ । लक्षप्रदक्षिणाः कार्यस्त्रीनर्मीश्च शुचिव्रत ॥ जितेंद्रियो जितप्राणो मुखेन मनुमुच्चरेत् ।

नमस्तेगार्हपत्यापनमस्तेदक्षिणाग्रये । नम आहवनीयाय महावेधेनमोनमः ॥ गर्वा प्रदक्षिणा कार्या लक्षसख्या यथाविधि । पूर्वं
पुण्य च गामेकां दत्त्वा नैवेद्यमुत्तमम् । पश्चात्प्रदक्षिणा कार्या नत्वा तां च पुन पुनः ॥ गवामंगेषु तिष्ठति मुवनानि चतुर्दश । यस्मात्त
स्मान्छिद्यं मेस्यादिह लोके परत्र च ॥ एवं प्रदक्षिणा कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते । कर्मनिष्ठं शुचिं विप्रं पूजयेद्विधिवहुधः ॥ ततः प्रदक्षिणा
कार्या यावच्छस भवेद्व्रतम् ॥ भूमिदेवनमस्तुभ्यनमस्तेब्रह्मरूपिणे । पूजितोदेवदैत्यैस्त्वमतःशान्तिप्रयच्छमे ॥ एव हनूमते कार्या मृतप्रे
तविनाशिनो । पीढरीरुपचारैश्च पूजयेद्ब्राह्मणं दनम् ॥ ततः प्रदक्षिणाः कार्या आत्मकार्यार्थसिद्धये । मंत्रः—मनोजवमारुतष्टुल्पवेगजितेन्द्रि-
यशुद्धिमतांवरिष्ठम् । वातात्मजवानरयूयमुख्यं श्रीरामदूतशरणप्रपद्ये ॥ एव प्रदक्षिणावर्तं कुर्याद्विवं प्रयत्नतः । भूतप्रेतपिशाचाद्या विनश्यन्ति
न सशयः ॥ आदित्यादिग्रहाः सर्वे शान्तिं यांति शिवाज्ञया । उद्यापनं च सर्वासां कुर्यात्तृष्णफलाप्तये ॥ उद्यापनविधानादौ पुण्याहं वाचयेत्त
तः । आचार्यं वरयित्वा च प्रतिमाः स्वर्णसमवाः ॥ अत्रण कलशं पूर्णं स्थापयेन्मन्त्रेण शुभे । विरच्य किंगतोमद्रं पूजयेद्देवमजसा ॥ पायसं
उद्ध्यापनं तत्तन्मन्त्रैर्विचक्षणाः । अष्टोत्तरसहस्रं तु प्रायश्चित्तं चरेच्छ्रमम् ॥ मन्त्रं दक्षिणायुक्तमाचार्याय निवेदयेत् । ब्राह्मणान्भोजये
च्छस्यया विचशाब्धिविर्जित । ये कुर्वन्ति त्रतमिदं पापमुक्ता भवन्ति ते । मुक्त्वा यथेप्सितान्भोगान्ते सायुध्यमाप्नुयात् ॥ इति
श्रीमद्विष्यपु० अग्निगोत्राह्मणहनुमलक्ष्मप्रदक्षिणोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ लक्षविल्वपत्रपूजा ॥ व्यास उवाच । पूर्वजन्मनि व्याधोसो
क आसीद्ब्राह्मणोऽपि स । किमर्थं कर्म कृतवान् कथं पुत्रः समर्पितः ? किं शीलं कः समाधारस्तन्ममाचक्ष्व नाभिज । किं नाम स कथं
प्राप्तः सालोक्य तद्दत्स्व मे ? ब्रह्मोवाच । विदमदेशे नगरे मोदाशाख्य वसूष ह । विख्यातं त्रिषु लोकेषु कुबेरनगरोपमम् ? भीमो

नामा भवेद्ब्रह्मचाधो नगरे मांसविक्रयी । परेषां दोषकथने दोषो यद्यपि वर्तते ४ प्रश्ने प्रवक्तव्यं याथातथ्यं न मत्सरात् ॥ ब्रह्मोवाच ।
स राज्यकार्यं कुरुते स्वयं भुंक्ते वरांगनाः ५ शष्ट्रे शृणोति रामां स यां तां वा सपतिं यथा । बलादानीयते भोक्तुं क्रंदतीं रुदतीमपि ६ व-
रांगनानां कुरुते वेषं विषयलंपटः । वाचोक्तं कुरुते नारी तस्य दृष्टिपथं गता ७ तामालिङ्ग्य त्वसौ कामी बुंभवत्येतां भजत्यपि । परद्रव्या-
णि गृह्णाति धनानि स बलात्पुनः ८ सोपि तादृग्गुणो मंत्री दुष्टबुद्धिरधे स्तः । एवं दुराचारतां न कन्यां न च मातरम् ९ न वर्जयति
संभोगे भगिनीमपि निर्घृणः । न ब्रह्महत्यां मनुते न स्त्रीबालवधं तथा १० एवं पापसमाचारो पापस्य पर्वताविव । आस्तासुभौ दुष्ट-
बुद्धी राजामात्यौ सुदुःसहौ ११ न ब्राह्मणो न संन्यासी तद्गृहे याति भिक्षितुम् । न शष्ट्रे नाम तस्यासहृह्णाति प्राकृतोपि च १२ एक-
दा मृगयार्थं तौ यातौ च गहनं वनम् । हतानि मृगयूथानि पक्षिरूपाण्यनेकशः १३ तानि प्रापद्य नगरे अथारूढो स्वयं पुनः । शिव-
स्य च महास्थानं पथि तौ पश्यतः स्म ह १४ यस्मिन्विराजते मूर्तिः शक्त्या सह शिवस्य च । स्थापिता रामपित्रा सा पुत्रार्थं कुर्वता
तपः १५ भक्त्या साक्षात्कृतो यत्र देवदेवो ह्युमापतिः । पंचाक्षरेण मंत्रेण ध्यायता बहुवासरम् १६ दृत्वा तस्मै वरान्देवो वाञ्छि-
तान्यपि । ततो वसिष्ठहस्तेन तेनेयं स्थापिता दृढा १७ उमामहेश्वरीमूर्तिर्वसिष्ठेन पुरा कृता । यस्या दर्शनतो नृणां पुरुषार्थान्श्रुतिविधाः
१८ स्मरणात्पूजनाच्चापि सेव्यंते नात्र संशयः । एवं वसिष्ठवाक्येन सापतद्भुवि पप्रथे १९ शिवस्य भजनेनास्य स्मरणेनार्चनेन च । रा-
मलक्ष्मणशत्रुघ्नभरताः सदृशाः सुताः २० जाता लोकेषु विख्याताः सर्वज्ञाः शूरसंमताः । एवं दृष्ट्वा महारम्यं प्रासादं राजनिर्मितम् २१
उमामहेश्वरीं मूर्तिं राजामात्यौ प्रपूजतुः । बिल्वपत्रैश्च संपूज्य अचिच्छद्रेः कोमलेः शुभैः २२ प्रदक्षिणीकृत्य गृहमीयतुः क्षणमात्रतः ।

एतदेव पुरे पुण्यं देवाज्जात तयोस्तदा ३३ एव पापसमाचारी राज्य कृत्वाप ममृष्टुः । बध्वा पाशैर्याम्यहस्तेर्नीतो तो शमनीतिकम् ३४
 चित्रगुप्तं समाह्वय पप्रच्छ स शुमारुभम् । तेनोक्त नेतयोरस्ति पुण्यलेशो रवे स्रत ३५ पापानां गणना नास्ति ततो ब्रूतान्त्रवीथम ।
 वधेतां वधेतामेतौ क्षिप्येतां नरकेषु च ३६ मृत्युलोकके ततो धेती नीचयोनिं गताबुधौ । कुठे वीधिमये पंके सहस्र परिवत्सरान् ३७
 एवैकस्मिन्क्रमेणेतौ कुठे मुक्त्वावसधयो । अनयोः पुण्यलेशोस्ति ब्रूता शृणुत सत्कृतिम् ३८ प्रसगादचिंतो दृष्टो देवो ब्राम्यामुमाप
 तिः । तेन पुण्येन न धेतौ पाप व्यतितरिव्यतः ३९ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं ब्रूतेर्बध्वा हतं दृढम् । कुभीपाके शोणितोदे निरये शैरेवपि तौ ३०
 निक्षिप्तौ कालकूटे च क्रमशः शतवरसरान् । तामिक्षे धांधतामिक्षे पृथशोणितकर्दमे ३१ कटकेषु क्षतांगौ तौ सतप्तौ तप्तवाल्लके । म
 क्षितौ कृमिभिस्तत्र ऋश शृनिमुखे ह्युभौ ३२ असिपन्वने घोरे सतो नीताबुभावपि । यत्र शब्बाभिघातेन मर्माभिद्येत पापिनाम् ३३
 तवस्तामशिलायां ती निष्पिद्ये धनघाततः । मुक्त्वा तु नरकानेकविंशतिं बहुवासरम् ३४ तद्दुःख शक्यते वक्तु शेषेणापि कदाचन । एव
 बहुसहस्राणि मुक्त्वा भोगाननेकशः ३५ निस्तीर्णभोगौ तौ पापशेषेण भुवमागतौ । एको जातः काकयोनी वल्लकोऽभृत्परोपि च ३६
 तत एको ददुरेऽधृदपरः सरतोऽभवत् । तत एको विषयरोऽपरोऽमृद्वृश्चिकोपि च ३७ तत्रापि कुस्तः पाप नानालोकविदंशतः । शुनी-
 मार्जारयोनी तौ जातौ नकुलचक्रौ ३८ दृक्लब्धकृयोनी तौ जातौ घोटकगर्दभौ । तत उट्रगजौ जातौ ततो नक्रमहाम्भपौ ३९ ततो व्या-
 ध्रमृगी जातौ ततो दृपभकासरी । एवं नानायोनिगती जातौ तौ पुलकसात्यजौ ४० राक्षसीं भिद्योनिं च ततश्चति समीपद्युः । पिगाक्षिबुद्ध
 द्विरिति नाम्ना जातौ च मृतले ४१ आजन्मकृतपापस्य कपने बहुदोषता । यदा तौ राग्यप्रमृष्टसि आस्तां पापरतौ सदा ४२ एकं

पुण्यं तयोरासीन्मृगयां सर्पतोः क्वचिद् । शंकरस्य च नमनं दर्शनं च प्रदक्षिणा ४३ अर्चनं बिल्वपत्राद्यैस्तुष्ट आसीदुमापतिः । अगाधं
 तत्तयोः पुण्यं पूर्वजन्मनि संचितम् ४४ यदा पुना राक्षसोऽसौ भूमिपं भक्षितुं गतः । स आरूढो बिल्ववृक्षं तत्पत्राणि च मस्तके ४५
 पतितानि उमेशस्य तुष्टोऽभूत्स द्वयोरपि । दिव्येदहं तयोर्दत्त्वा स्वर्लोकं प्रापयद्भिभुः ४६ एतत्ते कथितं पूर्वजन्म कर्म च चैतयोः । बि-
 ल्वपत्रार्चनादेव तुष्टोऽभूत्स उमापतिः ४७ लक्षपूजां प्रकुर्याच्च प्रसन्नो हि शिवो भवेत् । एवं हि बिल्वपत्रैश्च सर्वकामार्थसिद्धये ४८ श्रीका-
 मो बिल्वपत्रैश्च पूजयेच्च तथा शिवम् । लक्षेण सर्वसिद्धिश्च नात्र कार्या विचारणा ४९ यं यं चिंतयते कामं तं तं प्राप्नोति सर्वशः । अथ
 विप्र प्रवक्ष्यामि बिल्वपत्रैश्च पूजनम् ५० शंभुप्रीतिकरं नृणां शिवभक्तिविवर्द्धनम् । वैशाखे श्रावणे ऊर्जे बिल्वपत्रार्चनं स्मृतम् ५१ दिने
 दिने सहस्रेण अर्चयेद्बिल्वपत्रैः । एवं मासत्रयं कुर्यात्त उद्यापनं चरेत् ५२ उद्यापनं प्रवक्ष्यामि व्रतस्य परिपूर्तये । आहूय ब्राह्मणा-
 न् सर्वात्र सुचद्रे च शुभे दिने ५३ यत्र चोद्यापनं कार्यं मंडलं तत्र कारयेत् । कर्तव्यं स्वगृहे विप्रैस्तत्सर्वं सुकृतं भवेत् ५४ वेदिका त-
 न्न कर्तव्या मंडपे च सुशोभने । गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा ५५ प्रविश्य मंडपे तस्मिन्नाचार्येण द्विजैः सह । मासतिथ्यादि सं-
 कीर्त्य कुर्यात्स्वस्वयनं ततः ५६ पुण्याहवाचनं कार्यमाचार्यवरणं तथा । ततो ब्राह्मणमाहूय वेदेवदांगपारगम् ५७ आचार्यं वस्येत्पूर्व-
 मृत्विगेकादशैः सह । देवागारे तथा गोष्ठे शुद्धे वा स्वीयमंदिरे ५८ पुष्पमंडपिकां कृत्वा पटकूलादिवेष्टिताम् । तन्मध्ये लिंगतोभद्रं
 रचयेद्वक्षणांन्वितम् ५९ कुंभस्य रुद्रकोणे तु रचयेद्वेदिकां व्रती । वस्त्रेणाच्छादितां वेदीं रचयेत्तत्र तंडुलैः ६० कुर्यात्तंडुलकैलासं त्रि-
 कूटं तस्य चोपरि । न्यसेद्वेदिकया सार्द्धं शंकरं लोकशंकरम् ६१ सौवर्णीं प्रतिमां कृत्वा स्थापयेत्तंडुलोपरि । ब्रह्माणं दक्षिणे भागे सा-

एतदेव पुरे पुण्य देवाब्जात् तपोरतदा ३३ एव पापसमाचारी राज्य कृत्वाय ममृष्ट । बद्ध्वा पाशैर्याम्यहस्तेर्नीतो तो शमनांतिकम् ३४
 चित्रगुप्तं समाह्वय पप्रच्छ स शुभायुमम् । तेनोक्त नेतयोरस्ति पुण्यलेशो रवे स्रुत ३५ पापानां गणना नास्ति ततो ब्रूवान्त्रवीथम ।
 वध्येतां वध्येतामेतौ क्षिप्येतां नरकेषु च ३६ मृत्युलोकके ततो हेतौ नीचयोनिं गताबुधौ । कुंठे वीचिमये पंके सहस्र परिवत्सरान् ३७
 एवैकस्मिन्क्रमेणेतौ कुंठे मुक्त्वावसधयो । अनयोः पुण्यलेशोस्ति ब्रूता शृणुत सत्कृतिम् ३८ प्रसगादर्चितो दृष्टो देवो ब्राम्यामुमाप
 तिः । तेन पुण्येन न हेतौ पाप व्यतितरिष्यतः ३९ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं ब्रूतैर्ध्वा हतं दृढम् । कुंभीपाके शोणितोदे निरये रौरवेपि तौ ३०
 निक्षिप्तौ कालकूटे च क्रमशः शतवत्सरान् । तामिक्षे धाघतामिक्षे पूयशोणितकर्दमे ३१ कंटकेषु क्षतांगौ तौ सतसौ तप्तवाल्लके । म
 क्षितौ कृमिभिस्तत्र ष्टश शृनिमुत्से ह्युभौ ३२ असिपम्बने घोरे ततो नीताबुभावपि । यत्र शस्त्राभिघातेन मर्माभिधेत पापिनाम् ३३
 ततस्तप्तशिलायां तौ निष्पिष्टौ घनघाततः । मुक्त्वा तु नरकानेकविंशतिं षड्र्वासरम् ३४ तद्दुःख शक्यते वक्तु शेषेणापि कदाचन । एव
 ब्रह्मसहस्राणि मुक्त्वा भोगाननेकशः ३५ निस्तीर्णमोगौ तौ पापशेषेण मुवमागतौ । एको जातः काकयोनौ उलूकोऽभूत्परोपि च ३६
 तत एको दुर्दुरोऽभूदपरः सरगोऽभवत् । तत एको विषयरोऽपरोऽभूद्बृश्चिकोपि च ३७ तत्रापि कुस्तः पाप नानालोकविंदशतः । शुनी
 मार्जारयोनी तौ जातौ नकुलसूकरो ३८ टुकजन्तूकयोनी तौ जातौ घोटकगर्दभौ । तत उद्गृज्जी जातौ ततो नक्रमहाद्भयो ३९ ततो व्या-
 प्रमृगौ जातौ ततो वृषभभासरो । एवं नानायोनिगती जातौ तौ पुलकसात्यजी ४० राक्षसी भिद्योनिं च ततश्चति समीयतुः । पिंगासिद्धुं
 च्छिरिति नाम्ना जातौ च मृतले ४१ आजन्मकृतपापस्य कयने बहुदोषता । यदा तौ राग्यप्रथति आस्तां पापरतौ सदा ४२ एकं

यद्यहतौ भवेत्पुष्पं शंकरे तु समर्पयेत् ॥ श्रावणे माधवे ह्यूर्जे विदध्यालक्षपुष्पिकाम् । एकैकं मूलमंत्रेण रुद्रमंत्रेण वा पुनः ॥ अथवा रु-
द्रसूक्तेन सहस्रेणाथवा व्रती । अर्चयेत्पार्वतीनाथं नमो रुद्राय वा जपेत् ॥ अनेनैव प्रकारेण लक्षपूजां समर्पयेत् ॥ ऋषय ऊचुः । यानि
कानि च पुष्पाणि विशिष्टानि शिवार्चने । तानि सर्वाणि भो ब्रह्मन्कथयस्व यथा मम ॥ लोमश उवाच । बार्हतं कर्णिकारं च करवीरं
तिलस्य च । विल्वपुष्पं च कल्लारमर्कं मंदारमेव च ॥ नीलोत्पलं च कमलं कुमुदं च कुशेशयम् । मालतीचंपकं चैव तथा मोगरकं
शुभम् । तगरं शतपत्रं च सौवीरं मुनिसंज्ञितम् । जातीपाटलकं चैव पुन्नागं च विशिष्यते । कदंबं च कुसुमं च अशोकं बकुलं तथा ।
पालाशं कोरुडं चैव बकुलं धतुरं तथा । एतान्यन्यानि पुष्पाणि विशिष्टानि शिवार्चने । एतेषां लक्षपूजां वै यः करोति नरोत्तमः ॥ सु-
क्त्वा भोगान्स विपुलान् शिवेन सह मोदते । आयुःकामेन कर्तव्यं चंपकैः पूजनं महत् ॥ विद्याकामेन कर्तव्यमर्कपुष्पैर्विशेषतः । पुत्र-
कामेन कर्तव्यं बार्हतैः पूजनं महत् ॥ करवीरैर्जातिकुसुमैश्चंपकैर्नागकैसरैः । बकुलीतिलपुन्नागैर्धनकामेन पूजयेत् ॥ दुःस्वप्ननाशनार्थाय
द्रोणपुष्पैस्तु पूजनम् । कल्हारैः कर्णिकारैश्च मांदौरैः कुसुमैः शुभैः ॥ श्रीकामेन च कर्तव्यं विल्वपत्रैस्तु पूजनम् ॥ विद्याकामेन कर्तव्यं
शंकरस्य प्रपूजनम् । पालाशैः पाटलैश्चैव कदंबकुसुमैस्तथा ॥ महाव्याधिनिरासार्थं पारिजातैस्तु पूजनं ॥ वशीकरणकामेन सौवीरैस्तोषये-
तु यः । तस्य विश्वं भवेद्दृश्यं नात्र कार्या विचारणा ॥ देवदानवगंधर्वा वशे भवंति नान्यथा । पुत्रकामेन कर्तव्यं धतूरकुसुमैः शुभैः ॥ उत्त-
मां श्रियमाप्नोति प्रसादाच्छंकरस्य च । एवं सर्वैश्च पुष्पैश्च सर्वकामार्थसिद्धये ॥ पूजयेत्पार्वतीनाथं भक्तियुक्तेन चेतसा । यं यं चिंतयते कामं
तं तं प्राप्नोति मानवः ॥ लक्षपुष्पैः पूजनेन प्रसन्नः शंकरो यथा । उद्यापनं प्रवक्ष्यामि व्रतस्य परिपूर्यते ॥ आहूय ब्राह्मणान्सर्वांश्च शुभे च ति-

विष्णुः सहस्रं सुप्रमम् ६१ कौबेर्यां स्यापयेद्विष्णुं लक्ष्म्या सह गुरुमता । महेशं स्यापयेन्मह्ये पार्वत्या सह सुप्रमम् ६३ कलशं
 स्यापयेत्तत्र ताम्रं वा । मृन्मयं शुभम् । गंगोदकसमायुक्तं पंचरत्नसमन्वितम् ६४ पंचपल्लवसयुक्तं स्यापयेच्च ततोऽग्रतः । वल्गु
 शुभेन सर्वेष्ट्य कैलासं कलशं शुभम् ६५ यद्युक्तं तत्र कल्पोक्तं पूजनं तत्र कारयेत् । वेदशास्त्रप्रमाणेन रात्रिं तां गम
 येद्वती ६६ ततः प्रभातसमये सुस्नाय च शुचिर्भवेत् । स्यंदिलं कारयेत्तत्र स्वशास्त्रोक्तविधानतः ६७ हवनं च प्रकुर्यात् सति
 लाभ्येन पार्यसैः । मूलमंत्रेण गायत्र्या शमोर्नामसहस्रकैः ६८ येन मंत्रेण पूजां कृता तेनैव कारयेत् । हवनं तद्वशाशेन तद्
 शाशेन तर्पणम् ६९ वदनं तद्वशाशेन कुर्यात्तिलयवैः सह । एवं होमं प्रकुर्यात् अष्टोत्तरसहस्रकम् ७० विल्वपत्रं सुवर्णं
 स्य सर्पयेच्च उमापतिम् । आचार्यं पूजयेद्विभ्रांस्तोपयेद्दक्षिणादिभिः ७१ पयस्विनीं च गंगं दद्याद्धिरण्येन सहैव तु । प्रतिमां च सुवस्त्रां
 च कलशं पर्वतं तथा ७२ दत्त्वा क्षमापयेत्पश्चाद्देवं जगद्गुरुम् । अनेनैव विधानेन लक्ष्मणां करोति यः ७३ पुत्रपौत्रपौत्रैश्च राज्यं
 प्राप्नोति शाश्वतम् । य इदं पठते नित्यं श्रद्धामक्सिमन्वितः ॥ देवदेवो महादेवो ददाति विपुलां गतिम् ७४ ॥ इति श्रीस्कन्दपुराणं विल्व
 दललक्ष्मणनवतं सोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ शिवस्य नानालक्ष्मणाविधिः ॥ ऋषय ऊचुः । यानि कानि च तीर्थानि पुण्यान्यायतना-
 निच । क्रिमुद्दिश्य च कार्याणि तत्सर्वं कथय प्रभो ॥ शिवाख्यानपरो लोकैः त्वत्पुण्यो न हि विद्यते । कृपया व्यासदेवस्य सर्वज्ञो ऽसि
 महामते ॥ लोमरा उवाच । पृच्छिष्यां यानि तीर्थानि सागरांतानि भो द्विज । माहात्म्यानि च शास्त्राणि कथितानि मया पुरा ॥
 इदानीं बहुमिच्छामि लक्ष्मणां शिवस्य च । स्कंदेन च समाख्याता अगस्त्याय महामते ॥ तेनैव कथिता पूजा ममाग्रे लक्ष्मणुष्पिका ।

शीघ्रं कार्यप्रदो भव । अनेवैव विधानेन लक्षपूजां करोति यः ॥ पुत्रपौत्रप्रपौत्रैश्च राज्यं प्राप्नोति शाश्वतम् । य इदं पठते नित्यं श्रद्धा-
 भक्तिसमन्वितः ॥ देवदेवो महादेवो ददाति विपुलां मतिम् ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे उत्तरखंडे लक्षपुष्पपूजोद्घापनं संपूर्णम् ॥ अथ तुल-
 सीलक्षपूजाविधिः ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्य । मम समस्तपापक्षयार्थं श्रीमहाविष्णुप्रीत्यर्थं तुलसीलक्षपूजां करिष्य इति संकल्प्य । तुलसी-
 प्रार्थना-देवैस्त्वं निर्मिता पूर्वमर्चितासि सुनीश्वरैः । नमो नमस्ते तुलसि पापं हर हरिप्रिये । प्रार्थना ॥ तुलस्यमृतजन्मासि सदा त्वं केश-
 वप्रिये । केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने ॥ अनेन मंत्रेण तुलसीपत्राणि संगृह्य विष्णोर्भक्त्या समर्पयेत् ॥ कृष्ण उवाच । अथ
 राजन्प्रवक्ष्यामि लक्षश्रीतुलसीव्रतम् । विष्णुप्रीतिकरं नृणां विष्णुभक्तिविवर्द्धनम् ॥ तुलसीप्रभवैः पत्रैर्यो नरः पूजयेद्धरिम् । न स लि-
 प्येत पापौघैः पद्मपत्रमिवांभसा ॥ सुवर्णभारमेकं तु रजतं च चतुर्गुणम् । तत्फलं समवाप्नोति तुलसीदलपूजनात् ॥ रत्नैर्दूर्यमुक्ताभिः
 प्रवालादिभिरर्चितः । न तुष्यति तथा विष्णुरतुलसीपूजनाद्यथा ॥ तुलसीमंजरीभिरतु पृजितो येन केशवः । आजन्मकृतपापस्य तेन
 संमार्जिता लिपिः ॥ या दृष्टा निखिलाघसंघशमनी स्पृष्टा वपुःपावनी रोगाणामभिवंदिता निरसिनी सिक्तांतकत्रासिनी । प्रत्यासत्तिविधा-
 यिनी भगवतः कृष्णस्य संरोपिता यस्यार्चाकरणे विमुक्तिफलदा तस्यै तुलस्यै नमः ॥ कार्तिके मासि कुर्वति माघे वा मधुसूदने । दिने
 दिने सहस्रं तु ह्यर्पयेत्तुलसीच्छदान् ॥ एवं मासत्रयं कुर्यात्तत उद्घापनं चरेत् । वैशाखे माघ ऊर्जे वा कुर्यादुद्घापनं क्रमात् ॥ यस्मि-
 न्मासे प्रकर्तव्यं गुरुशुक्रोदये सति । हरेर्दिने शुभे मासि कुर्यादुद्घापनं व्रती ॥ आचार्ये वरयेदादौ वेदवेदांगपारगम् । दांतं शांतं तथा

६ मधुसूदने माघे मासे । वैशाखे इत्यर्थः ।

पिवासेरे । यत्र उद्यापन कार्यं महप तत्र कारयेत् । स्वशास्त्रोक्तेन कर्तव्यं तत्सर्वं सुकृतं भवेत् । वेदिका च प्रकर्तव्या महपे तत्र
 शोभने ॥ गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण श्रूयसा । प्रविश्य महपे तस्मिन्नाचार्येण द्विजैः सह ॥ त्रिधिमृक्षं च सकल्प्य कुर्यात्स्वस्त्य-
 यनं ततः । पुण्याहवाचनं कार्यमाचार्यवरणं ततः ॥ वेदिकायां तु कर्तव्यं स्वस्तिकं परमं शुभम् ॥ तन्मध्ये विधिव
 द्विप्रमैत्रवदोक्तस्वस्तिकैः । कुर्यात्तुलकैकासं त्रिकूटं तस्य चोपरि ॥ तस्योपरि न्यसेत्कुम्भं तात्रं मृन्मयमेव वा ॥ ब्रह्माणं
 दक्षिणे मागे उदीच्यां विष्णुमेव च । सौषर्णीं प्रतिमां कुर्यात् स्थापयेत्तुलोपरि । महेशं स्थापयेन्मध्ये पार्वत्या सह सुप्रमम् । पश्च
 ल्यसयुक्तं स्थापयेत्तस्य चाग्रतः । वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य कैकासं कलशं शुभम् । यदुक्तं रुद्रकल्पे तु पूजनं तत्र कारयेत् ॥ वेदशास्त्रपुराणे
 न यत्रो जागरणं चरेत् । ततः प्रमातसमये नद्यां स्नात्वा शुभे जले ॥ स्थण्डिलं कारयेत्तत्र स्वशास्त्रोक्तविधानतः । हवनं रुद्रमंत्रेण ति-
 लाग्येन सपायसे ॥ नानाविधैर्मह्यमोर्ग्यैर्गंधधूपपादिभिस्तथा । प्रार्थयेच्छकरं देवं विरिचिं विष्णुना सह । सावित्रीं पार्वतीं चैव लक्ष्मीं
 गणपतिं तथा । स्कंदभैरवचामुखापरिवारांस्ततो ऽर्चयेत् ॥ नैवेद्यैर्विधेर्भैव तोषयेद्विरिजापतिम् । शंकराद्युत्तमूर्त्तेन चरुणा जुहुयात्स-
 ह ॥ श्रेयःसपादनं कार्यमाचार्यपूजनं तथा । ऋत्विजः पूजयेत्पश्चाद्ब्रह्मालकरणे शुभैः ॥ गोमूहिरण्यवस्त्राद्यैस्तोषयेद्ब्राह्मणास्ततः । अ-
 भिषेकं ततः कुर्यात्पुराणश्रुतिचोदितम् ॥ ततः शिवालये गत्वा समार्येण द्विजैः सह । स्नानं पचामृतेनैव रुद्रसूक्तविधानतः ॥ पूर्वां सु-
 वर्णपुष्पैश्च ऋतुकालोद्भवेस्तथा । कारयेत्तस्य लिंगस्य यथाशक्त्या तु पूजनम् ॥ वस्त्रयुग्मं समम्यर्च्यं दपतीन्भोजयेत्ततः । प्रदक्षिणां
 नमस्कारान् कृत्वा मूर्ध्नि कृत्वांजलिः । क्षमापयेन्महादेवं सुदुर्मुद्दुरतधितः ॥ महादेव जगन्नाथं प्रकृतानां कार्यकारकं ।

शीघ्रं कार्यप्रदो भव । अनेवैव विधानेन लक्षपूजां करोति यः ॥ पुत्रपौत्रप्रपौत्रैश्च राज्यं प्राप्नोति शाश्वतम् । य इदं पठते नित्यं श्रद्धा-
 भक्तिसमन्वितः ॥ देवदेवो महादेवो ददाति विपुलां मतिम् ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे उत्तरखंडे लक्षपुष्पपूजाध्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ तुल-
 सीलक्षपूजाविधिः ॥ मासपक्षाद्युल्लिख्य । मम समस्तपापक्षयार्थं श्रीमहाविष्णुप्रीत्यर्थं तुलसीलक्षपूजां करिष्य इति संकल्प्य । तुलसी-
 प्रार्थना-देवैस्त्वं निर्मिता पूर्वमर्चितासि मुनीश्वरैः । नमो नमस्ते तुलसि पापं हर हरिप्रिये । प्रार्थना ॥ तुलस्यमृतजन्मासि सदा त्वं केश-
 वप्रिये । केशवार्थं विचिन्वामि वरदा भव शोभने ॥ अनेन मंत्रेण तुलसीपत्राणि संगृह्य विष्णोर्भक्त्या समर्पयेत् ॥ कृष्ण उवाच । अथ
 राजन्प्रक्ष्यामि लक्षश्रीतुलसीव्रतम् । विष्णुप्रीतिकरं नृणां विष्णुभक्तिविवर्द्धनम् ॥ तुलसीप्रभवैः पत्रैर्यो नरः पूजयेद्धरिम् । न स लि-
 प्येत पापैधिः पद्मपत्रमिवांभसा ॥ सुवर्णभारमेकं तु रजतं च चतुर्गुणम् । तत्फलं समवाप्नोति तुलसीदलपूजनात् ॥ रत्नैर्दूर्यमुक्ताभिः
 प्रबालादिभिरर्चितः । न तुष्यति तथा विष्णुरतुलसीपूजनाद्यथा ॥ तुलसीमंजरीभिस्तु पूजितो येन केशवः । आजन्मकृतपापस्य तेन
 संमार्जिता लिपिः ॥ या दृष्टा निखिलाषसंघशमनी स्पृष्टा वपुःपावनी रोगाणामभिवन्दिता निरसिनी सिकांतकत्रासिनी । प्रत्यासत्तिविधा-
 यिनी भगवतः कृष्णस्य संरोपिता यस्यार्चाकरणे विमुक्तिफलदा तस्यै तुलस्यै नमः ॥ कार्तिके मासि कुर्वति माघे वा मधुसूदने । दिने
 दिने सहस्रं तु ह्यर्पयेत्तुलसीच्छदान् ॥ एवं मासत्रयं कुर्यात्तत उद्यापनं चरेत् । वैशाखे माघ ऊर्जे वा कुर्यादुद्यापनं क्रमात् ॥ यस्मि-
 न्मासे प्रकृतव्यं गुरुशुक्रोदये सति । हरेदिने शुभे मासि कुर्यादुद्यापनं व्रती ॥ आचार्यं वरयेदादौ वेदवेदांगपारागम् । दांतं शांतं तथा

इ मधुसूदने माघे मासे । वैशाखे इत्यर्थः ।

सौम्य नित्यं ब्राह्मणवर्षसम् ॥ विधिज्ञा तत्त्ववेत्तारं शुचिर्भर्त तपस्विनम् । स्वयम्भोक्तेन मार्गेण परेषुः स्वस्तिवाचनम् ॥ सौवर्णी प्रतिमां
 विष्णो शस्रचक्रगदान्विताम् । वृलस्यायतन धैव कुर्याद्विमविनिर्मित ॥ हेमादिनिर्मितं क्लृप्तं पूर्णपात्रसमन्वितम् । पुण्योदकेः पंचल-
 कुशवूर्वाप्रपूरितम् ॥ तस्योपरि न्यसेद्विष्णु लक्ष्म्या च वृलसीसमम् । पूजां पुरुषसूक्तेन कुर्याद्ब्रह्मादिदेवताः ॥ तपचरैः षोडशभिः पूज
 येन्न तथा हरिम् । रात्रौ जागरण कुर्यात्पुराणैर्वेदपाठकैः ॥ ततः प्रातः समुत्थाय होमं कुर्याद्विधानतः । वैष्णवेन तु मन्त्रेण तिळाभ्येन वि
 शेषतः ॥ पायसेन घृताकेन षष्टोत्तरसहस्रकम् । आचार्याय सवत्सां गां दक्षिणावन्नसयुताम् ॥ ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्सहस्रं वाय श
 न्तितः । शत वाऽष्टाविंशतिं च भोजयेद्ब्राह्मणान्बुधः ॥ तेभ्योपि दक्षिणां दद्याद्विचित्रशाब्दं न कारयेत् । एव यः कुरुते मर्त्यो विष्णुसायु
 श्यतां व्रजेत् ॥ विष्णुप्रीतिकर यस्मात्समात्सर्वव्रताधिकम् । वृलसीलक्षपूजोक्तं माहात्म्य शृणुयान्नरः ॥ सकृद्वापि पठेन्नित्य स गच्छे
 द्रेण्यव पदम् । होमभस्म समादाय रक्षां कृत्वा तथात्मनः ॥ ब्रह्मराक्षसभूतानां शतये कारयेदिदम् । सर्पादिवायके प्राप्ते गर्भिण्याश्वा
 विनिर्गमाव । भस्ममोक्षणमात्रेण सर्वं नश्येन्नय वृणाम् ॥ इति श्रीभविष्यपु० लक्षतुलसीप्रदक्षिणाव्रतोत्थापन सं० ॥ ॥ अथ विष्णो
 लक्षपुण्यपूजाविधिः ॥ ऋषय ऊचुः । यानि कानि च तीर्थानि पुण्यान्यायतनानि च । किमुद्दिश्य च कार्याणि तत्सर्वं कथय प्रभो ॥
 लोमश उवाच । पृथिव्यां यानि तीर्थानि सागरांतानि भो द्विजाः । माहात्म्यानि च सर्वाणि कथितानि मया पुरा ॥ इदानीं वक्तुमिच्छा-
 मि पुण्याणां पूजन तव । लक्षपूजां प्रवक्ष्यामि विष्णोरभितेजसः ॥ पुण्याणां लक्षपूजां तु कर्तव्यां च समाचरेत् । माये वा
 रवृळे यापि विदग्ध्यालक्षपुष्पिकाम् । यद्यहती भवेत्पुण्यं विष्णवे च समर्पयेत् । एकेकं मूलमंत्रेण विष्णुसूक्तेन वा पुनः ॥ अथवा वि

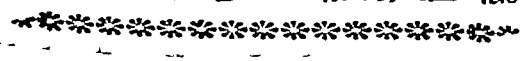
ष्णुगायत्र्या नाम्ना चैव प्रपूजयेत् । विष्णोः सहस्रनाम्ना वै लक्षपूजां तु कारयेत् ॥ अतसीकर्णिकारं च करवीरं तिलस्य च । बा-
 हतं केतकी चैव तथा मंदारमेव च ॥ नीलोत्पलं सकुमुदं मालती चंपकं तथा । जातीपाटलके चैव पुत्रागं च कदंबकम् ॥ कल्लारं मो-
 गरं चैव ह्यशोकं बकुलं तथा । मुनिपुष्पाणि शस्तानि विष्णोरमितेजसः ॥ पालाशं कंटकीपुष्पं कमलं कोरटं तथा । नीलपुष्पं धात्रि-
 पुष्पं हरेः शस्तानि वै सदा ॥ एवं कुर्वति ये भक्त्या ते याति हरिमंदिरम् । आयुःकामेन कर्तव्यमतसीधात्रिजैस्तथा ॥ पुत्रकामेन क-
 र्तव्यं बाहतीपूजनं हरेः । करवीरैर्जातिकुसुमैश्चंपकैर्नागकैसरैः ॥ बकुलीतिलपुत्रागैर्धनकामेन पूजयेत् । कल्लारैः कर्णिकारैश्च मांदारैः कु-
 सुमैः शुभैः ॥ विद्याकामेन कर्तव्यं विष्णोर्भक्त्या च पूजनम् । पालाशैः पाटलैश्चैव कदंबैः पूजनं महत् । महाव्याधिविनाशार्थं पारि-
 जातैश्च पूजनम् । वशीकरणकामेन सौवीरैस्तोषयेद्धरिम् ॥ तस्य विश्वं भवेद्दृश्यं नात्र कार्या विचारणा । देवदानवगंधर्वा वशीभवन्ति
 नान्यथा ॥ श्रीकामेन तु कर्तव्यं केतकीपूजनं महत् । एवं हि सर्वपुष्पैश्च सर्वकार्यार्थसिद्धये ॥ लक्षपूजां प्रकुर्याच्च प्रसन्नो हि हरिर्भवे-
 त् । उद्यापनं तथा कार्यं मंडपं तत्र कारयेत् ॥ आहूय ब्राह्मणान् सर्वान्छुनक्षत्रे शुभे दिने । वेदिका च प्रकर्तव्या मंडपे तु शुभे दिने ॥
 गीतवादित्रघोषेण ब्रह्मघोषेण भूयसा । प्रविश्य मंडपं तत्र आचार्येण द्विजैः सह ॥ पुण्याहवाचनं कृत्वा आचार्यादीन्वरेत्ततः ।
 उपोष्य दिवसे तस्मिन् रात्रौ जागरणं चरेत् ॥ वेदिकायां तु कर्तव्यं स्वस्तिकं परमाच्छुतम् । तन्मध्ये तंडुलैः कुर्याद्धृतदीपं सुशोभनम् ।
 पंचपल्लवसंयुक्तं न्यसेद्धस्रं सुशोभनम् । तस्योपरि न्यसेत्कुंभं घूर्णपात्रेण संयुतम् ॥ सौवर्णीं प्रतिमां तत्र स्थापयेच्च हरेर्विभोः । पूजां तत्र
 प्रकुर्वीत पंचामृतपुरःसरैः ॥ धूपदीपैश्च नैवेद्यैर्गीतवादित्रनृत्यकैः । वेदशास्त्रपुराणैश्च तां रात्रिं गमयेद्भूती ॥ ततः प्रभातसमये सुखातश्च

शुचिभवेत् । स्थण्डिल कारयेत्तत्र स्वशास्त्रोक्तविधानतः ॥ हवनं च प्रकुर्वीत सतिलाज्येन पायसैः । मूलमंत्रिण गायत्र्या विष्णोर्नामस
 हस्रकैः ॥ येन मंत्रेण पूजा वा कृता तेनैव होमयेत् । शर्कराघृतपूर्णेन चरुणा जुहुयात्ततः ॥ एवं होमः प्रकर्तव्य अष्टोत्तरसहस्रकैः । ततः
 स्विएकृत इत्वा पूर्णाङ्घ्रितिमतःपरम् ॥ श्रेयःसंपादन पश्चादाचार्यं पूजयेत्ततः । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्तेभ्यो दद्याच्च दक्षिणाम् ॥ आ
 चार्यं पूजयेत्सम्यग्बस्त्रालकरणैः शुभैः । पयस्विनीं च गां दद्याद्विरण्यादि तथैव च ॥ प्रतिमां च सबद्धां च कुभेनाचार्यमर्चयेत् । दत्त्वा
 क्षमापयेत्पश्चाद्देव जनार्दनम् ॥ येन येन प्रकुर्याच्च लक्षपूजां च विष्णवे । सोषर्णं चैव तत्पुष्पमर्चयेच्च हरिः ततः ॥ ब्राह्मणांश्च स-
 पत्नीकान् मृपणेस्तौपयेत्ततः । प्रदक्षिणानमस्कारान् कृत्वा मूर्ध्नि कृतांजलिः । एवं यः कुरुते पूजां तस्य विष्णुः प्रसीदति ॥ इति श्रीवि
 ष्णु • विष्णोर्लक्षपुष्पधूलोद्यापन संपूर्णम् ॥ ॥ अथ बिल्ववर्त्युद्यापनविधिः ॥ द्रोपथुवाच । बिल्ववर्तिविधिं ब्रूहि दुर्वासः सर्वदर्शन ।
 करिम्नकाले समारभ करिम्नश्चैव समापनम् ॥ दुर्वासा उवाच । राजपुत्रि प्रवक्ष्यामि विधान सर्वकामदम् । श्रद्धाविष्ठ यदा स्याद्वा
 तदैव प्रारभेद्द्वयम् ॥ कार्पासस्य स्वहस्तेन ततु निष्कास्य यत्नतः । स्वकीयेर्वा च विप्राद्यैरगुलीप्रयसमिता ॥ त्रिवृता शोभना चैव
 बिल्ववर्तिददाहृता ॥ तत सर्वतयेद्यति स्वप्रदेशिनिसमिताम् ॥ एष लक्षमिताः कार्याः शक्तौ कोटिमिता अपि । सर्वशक्तौ तु का
 र्पासस्वांगुलैरेव निर्मिताः ॥ घृते निमज्ज्य वा तैले स्यापयेत्ताम्रपात्रके । स्यापयेन्मृन्मये पात्रे प्रत्यह सस्ययान्विताः ॥ श्रावणे
 माथये माघे चार्तिके तु विशेषतः । दिने दिने सहस्रं तु अपर्ययेद्विल्ववर्तिकाः ॥ त्र्यंशकेभ्यश्चुद्धिरय देवागारे विशेषतः । गंगातीरे ऽपवा
 शोष्ठे यदा ब्राह्मणसन्निधौ ॥ प्रण्वालयेशु पूजति ब्रह्मलोकनिगीपया । नारी वा पुरुषो वापि भक्तियुक्तेन चेतसा । एकस्मिन्नेव दि-

वसे ज्वालयेद्यदि संश्रुतिम् । नमःशंभव इत्येवं मंत्रो रुद्राक्षरैर्मितः ॥ पुजनस्य दशांशेन शिवमंत्रेण कारयेत् । तर्पणं तद्दशांशेन तद्दशांशेन वंदनम् ॥ तद्दशांशेन वै होमं कुर्याच्चरुतिलाज्यकैः । अष्टोत्तरसहस्रं वा मंत्रैः पौराणिकैस्ततः ॥ दद्याद्भूतिं यमुद्दिश्य तद्देवस्य मनुर्मतः । एवं संपाद्य वैशाख्यां कार्तिक्यां वा विशेषतः ॥ माघ्यां वाप्यथवा यस्यां कस्यांचित्पूर्णिमातिथौ । प्रातः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा कुर्यादुद्यापनं बुधः ॥ गणेशपूजनं स्वस्ति वाच्यं नांदिं च कारयेत् । आचार्यं वरयेत्पश्चात्सर्वलक्षणसंयुतम् । देवागारेऽथ वा गोष्ठे शुद्धे वा स्वीयमंदिरे । पुष्पमंडपिकां कृत्वा पटकूलादिवेष्टिताम् ॥ तन्मध्ये लिंगतोभद्रं रचयेत्लक्षणां न्वितम् । ततो वै रुद्रकोणे तु रचयेद्देदिकां व्रती ॥ बस्त्रेणाच्छादितां वेदीं रचयेत्तत्र तंडुलैः । अष्टपत्रान्वितं पद्मं कर्णिकाभिः समन्वितम् ॥ कलशं स्थापयेत्तत्र अव्रणं सजलं तथा । ताम्रमृण्मयपात्रं वा तस्योपरि न्यसेत्सुधीः ॥ तस्योपरि न्यसेद्देवसुमया सहितं शिवम् । सुवर्णनिर्मितं देवं वृषभेण समन्वितम् ॥ रजतस्य दीपपात्रं कृत्वा शक्त्या यथाविधि । सुवर्णवर्तिकां कृत्वा तन्मध्ये स्थापयेत्सुधीः ॥ स्थापनं लिंगतोभद्रे ब्रह्माद्यावाहनं ततः । ततः पूजां विनिर्वर्त्य महासंभारविस्तैः ॥ परमान्नं च नैवेद्यं भक्त्या देवाय दापयेत् । उपोष्य जागरं कुर्याद्वात्रौ सत्कथया मुदा । ततः प्रभाते विमले जले स्नात्वा प्रसन्नधीः । वर्तिसंख्यादशांशेन तर्पणं कारयेद्ब्रती ॥ तर्पणस्य दशांशेन होमयेद्भद्रमंत्रतः । तिलाज्यचरुभिर्विल्वै रूद्रमंत्रेण होमयेत् ॥ आचार्याय प्रदातव्या गौः सवत्सा पयस्विनी । ब्रह्मादिमंडलं मूर्तिं दद्यात्सोपस्करां तथा ॥ यजमानमथाचार्यस्त्वभिषिचिद्ब्रह्मान्वितम् । विसर्जयेत्ततो देवं ब्रह्मादिसहितं पुनः ॥ दद्याच्च भूयसीं कर्म समाप्याथ विचक्षणः । होमस्य तु दशांशेन ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः ॥ दत्त्वा च दक्षिणां तेभ्यो गृह्णी-

यादाशिपः शुभाः । वर्धमानं रौप्यमयं हेमवर्तिसमन्वितम् ॥ अथवा कास्यपात्रं च घृतेनापूरितं शुभम् । ब्राह्मणाय प्रदातव्यं दक्षि
गासहितं शुभम् ॥ ततो मुजीत तच्छेषं शिटिरिष्टिश्च बहुभिः । एवं हृष्यदरानेन्द्रपुत्रिं सत्यव्रते ज्ञवे ॥ लक्षवर्तिव्रतविधिस्तवात्रे कथितो
मया । यं कृत्वा भक्तिभावेन नारी वा पुरुषोपि वा ॥ दारिद्र्यतमसं सुखो मुच्यते नात्र संशयः । पुत्रपौत्रप्रपौत्रैश्च सुखं संप्राप्य भूतले ।
अते दिव्यविमानेन लभते श्वलितं पदम् । नैपथाधिपतेर्भार्या भवददर्शनलालसा ॥ कृत्वा व्रतमिदं प्राप राण्यं भवदुःखान्वितम् ॥ अ
याभिर्भक्तिपिपवीभिर्भक्तिपिभिश्चापि तत्त्वगेः । कृतमेतद्व्रतं देवि स्वस्वकार्थसिद्धये ॥ राजपुत्रिं महामागे वनव्यसनदुःखिते । कुरुष्वैतद्व्रतं
सम्यङ्गं कृपाः काललघनम् ॥ अयं कार्तिकमासश्च मासानामुत्तमोत्तमः । आगायिन्यां पौर्णमास्यामुद्यापनविधिं चर ॥ इदं दुर्वाससा
स्वयात्तं द्वीपद्वी व्रतमुत्तमम् । ये करिष्यन्ति मनुजास्ते लभेयुः समीहितम् ॥ इति वैमिनीये आरण्यके विल्ववर्त्युद्यापनं सं० ॥ ॥ अय-
द्ववर्त्युद्यापनविधिः ॥ नारद उवाच । देवदेव जगन्नाथ जगदानन्दकारक । कौटुकेनेप्सितं किञ्चिद्धर्मप्रश्नं करोम्यहम् । श्रुतानि देवदेवेश
व्रतानि नियमास्तथा । तीर्थानि च महतींश यज्ञदानान्यनेकशः २ नास्ति मे निश्चयो देव भ्रमितोऽहं त्वया पुनः । कथयस्व महादेव
यत्रोत्तमं व्रतमुत्तमम् ३ शिव उवाच । शृणु नारद यत्केन व्रतानामुत्तमं व्रतम् । स्ववर्त्यभिश्च पुण्यं सर्वोपद्रवनाशनम् ४ सुखसपत्कर
धिव पुत्रराज्यसमृद्धिदम् । शक्रप्रीतिजनकं शिवस्थानप्रदायकम् ५ स्वभर्त्रा सह नारीणां महाश्लेहकरं परम् । शृणु नारद यत्केन गिरीशो
यत्र वृष्यति ६ दीपानां लक्षदानं यत्पुर्यात्परमधार्मिकः । यावत्कालं पश्वलति दीपास्तु शिवसन्निधौ ७ ब्राह्मणो युगसाहस्रं दाता स्व
र्गे महीयते । कापांसनर्तिकाशुका दीपा दत्ताः शिवालये ८ सुषिरं तेषु कैलासे तिष्ठति शिवमूर्तयः । एवं हि बहवः संति वीपाश्च द्वि

जसत्तम ९ अंधुना संप्रवक्ष्यामि यत्पूर्वैः कथितं तव । यत्कृत्वा कृतकृत्याः स्युर्देवाः सुरसुनीश्वराः १० एवं ज्ञात्वा न कुर्वति ते ज्ञेया
दुःस्वभागिनः । रुद्रवर्तिसमं नास्ति त्रिषु लोकेषु सुव्रतम् ११ अतएव सदा कार्यं व्रतमेतत्सुदुर्लभम् । मयाऽऽख्यातं व्रतमिदं किमन्यच्छ्रो-
तुमिच्छसि १२ नारद उवाच । केन चीर्णं व्रतमिदं कथयस्व प्रसादतः । पृजाविधिं च मे ब्रूहि उद्यापनसमन्वितम् १३ शिव उवाच ।
शृणु नारद देवर्षे यत्त्वं श्रोतुमिहेच्छसि । तदहं संप्रवक्ष्यामि विस्तरेण महामते १४ नर्मदोत्तरदेशे तु पुरी चोज्जयिनी शुभा । तस्यामा-
सीत्सुगंधा च वारस्त्री अतिखुंदरी १५ तथा शुल्कं कृतं विप्र युवभिश्च सुदुःसहम् । सुवर्णानां शतं साग्रं प्रतिज्ञातं च तैः कृतम् १६
युवानश्च तथा विप्रा भ्रंशिताश्च सुगंधया । राजानो राजपुत्राश्च नग्नीकृत्य पुनः पुनः १७ येषां द्रव्यं गृहीतं च धिक्कृतास्ते सुगंधया ।
एवं हि बहवो लोका लुंठिताश्च सदा तथा १८ कदाचित्सा गता क्षिप्रां कौतुकाविष्टमानसा । ददर्श च मनोरम्यां पक्षिभिः परिसेविताम्
१९ केचिद्भ्यानपरा विप्राः केचिज्जपपरायणाः । केचिच्छिवाचर्चका विप्राः केचिच्छक्तिप्रपूजकाः २० तेषां मध्ये वसिष्ठो हि तथा दृष्टो म-
हासुनिः । उपविष्टः कर्मसु वै कुशलो नीतिमार्गवित् २१ तस्या धर्मे ऽभवदुच्छिर्भाविपुण्यवलात्तदा । विगताशा जीवने सा विषयेषु वि-
शेषतः २२ विनम्रकंधरा भूत्वा प्रणिपत्य पुनः पुनः । स्वकर्मपरिहाराय पप्रच्छ सुनिपुंगवम् २३ सुगंधोवाच । अनाथनाथ विप्रेन्द्र सर्व-
विद्याविशारद । प्रसीद पाहि मां देव शरणागतवत्सल २४ मया कृतानि विप्रेन्द्र पापानि सुबहूनि च । तस्य पापस्य नाशाय कारणं
ब्रूहि मे प्रभो २५ शिव उवाच । एवमुक्तस्तथा विप्रो वसिष्ठो मुनिरादरात् । तेन ज्ञातं च तत्सर्वं तस्याः कर्म पुरातनम् २६ ततोऽत्र-
वीत्स च मुनिर्वचस्तां सत्यसागरः ॥ वसिष्ठ उवाच । शृणु सुश्रोणि सुभगे तव पापस्य संक्षयः २७ येन यज्जायते पुण्यं तत्सर्वं कथयामि

ते । यच्च तीर्थं महत्पुण्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम् २८ प्रयागमिति विख्यातं सर्वदेवेश्वरक्षितम् । गत्वा तत्र प्रथामे वै व्रतं त्रैलोक्यबुल-
 म् २९ रुद्रवर्त्यमिवं पुण्यं शिवप्रीतिकरं परम् । कार्यासतद्वृत्तिभिः कार्या रुद्रवर्ती शिवप्रिया ३० हस्तेनैव प्रकर्तव्या युग्मकं सुदृढं शु-
 भम् । एकादेशस्ततुभिश्च कारयेद्भुव्रवर्तिकाम् ३१ लक्षसख्या च कर्तव्या गव्याण्येन परिहृता । सौवर्ण्यं गन्तं ताम्रं मृन्मयं वा नवं दृढम् ३२
 तत्पात्रे स्थापयेद्वर्ति घृततैलेन घृतयेत् । देया शिवालये नित्यं भक्तियुक्तेन घेतसा ३३ अथवा तिष्ठतैलेन कर्तव्या लक्षवर्तिका । कृत्वा
 व्रतमिदं भद्रे प्राप्स्यसि त्वं परां गतिम् ३४ शिव उवाच । ततः सा कोशमादाय ऋत्य चैव सुमित्रकम् । आयता तीर्थराजं वै दत्त्वा दा-
 नानि सर्वशः ३५ एव कृत्वा ययौ काश्यां सुमित्रेण समन्विता । कृत्वा सर्वाणि तीर्थानि विश्वेशं प्रणिपत्य च ३६ उपोष्य रजनीमिकां
 जागरश्च तथा कृत । स्नात्वा घोसरवाहिन्यां दत्त्वा दानानि भूरिशः ३७ ततश्चक्रे व्रतं विप्र वसिष्ठेनोदितं च यत् । ययोक्त्वविधिना सर्वं
 तथा चानुष्ठितं व्रतम् ३८ ततः सा स्वशरीरेण तस्मिंस्त्रिंशो लय ययौ । एव या कृस्ते नारी व्रतमेतत्सुबुल्लभम् ३९ यं यं चिंतयते काम-
 व्रतस्यास्य प्रभावतः । पुत्रपौत्राद्यन राण्यं लभते नात्र संशयः ४० शिव उवाच । अथ घोद्यापन वक्ष्ये व्रतसंपूर्णहेतवे । प्रारमेत्कार्तिके माघे
 वैशाखे श्रावणे तथा ४१ तेषु घोद्यापनं कार्यं ययोक्त्वविधिना ततः । अष्टकर्णिकया युक्तं मण्डलं कारयेच्छुभम् ४२ कर्त्तर्यं स्थापयेत्पत्र-
 विधानेन समन्वितम् । रौप्यं ताम्रं मृण्मयं वा वस्त्रयुग्मेन वेष्टितम् ४३ तस्योपरि न्यसेद्देवमुमया सहितं शिवम् ४४ स्नातस्य दीपपात्र-
 कृत्वा दक्षया यथाविधि । सुवर्णवर्षिकां कृत्वा तमध्ये स्थापयेत्सुधीः ४५ सुवर्णनिर्मितं देवं दृष्टमेण समन्वितम् । पूर्वोक्त्विन् विधानेन
 पूजां कृत्वा समाहितः ४६ आचार्यं वारयेत्सुर्षं विद्वेषेकादशैः सह । होमं चैव सुसंपाद्य तिष्ठपायसविल्वकैः ४७ अष्टोत्तरसहस्रं वा अथ-

वाऽष्टोत्तरं शतम् ४८ रुद्रसूक्तेन वा विप्र मूलमंत्रेण वा पुनः । दीपलक्षं प्रकुरीत नरः परमधार्मिकः ४९ दीपान्घृतेन संयुक्तान्नरो दद्याच्छि-
 वालये । स्वर्णवर्तियुतं दीपमाचार्याय निवेदयेत् ५० ततः पूर्णाहुतिं कृत्वा ब्राह्मणैः स्वस्तिवाचनम् । आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंका-
 रभूषणैः ५१ तस्मै देया सवत्सा च गौरेका सुपयस्विनी । ऋत्विजः पूजयेत्पश्चाद्बस्त्रालंकरणैः शुभैः ५२ वस्त्रोपानद्युगं चैव भोज्यैश्च वि-
 विधैरपि । ते चैव भोजनीयाश्च सपत्नीकाः प्रयत्नतः ५३ सुवर्णवर्तिकां कृत्वा रौप्यपात्रे तथैव च । दद्याच्छिवप्रीतये च सर्वकामार्थसि-
 द्ध्ये ५४ घृतपूर्णं रौप्यपात्रं कांस्यपात्रं तथैव च । सुवर्णवर्तिसहितमाचार्याय निवेदयेत् । रुद्रपीठं सप्रतिममाचार्याय समर्पयेत् ५५
 कांस्यं विष्णुमयं रौप्यं गोघृतेन समन्वितम् । सुवर्णवर्तिसंयुक्तमतः शांतिं प्रयच्छ मे ५६ महादेव जगन्नाथ भक्तानुग्रहकारक ॥ त्वत्प्र-
 सादादहं याचे शीघ्रं कार्यप्रदो भव ५७ अनेनैव विधानेन रुद्रवर्तं करोति यः । पुत्रपौत्रैः परिवृतो राज्यं प्राप्नोति शाश्वतम् ५८ एवं या-
 कुरुते नारी सर्वपापैः प्रसुच्यते । श्रुत्वा कथां विधानेन स्थाप्यं सर्वं निवेदयेत् ५९ अश्वमेधसहस्राणि वाजपेयशतानि च । कथाश्रव-
 णमात्रेण तत्फलं लभते नरः ६० ॥ इति श्रीभविष्यपु० शिवनारदसंवादे रुद्रवर्तिव्रतोद्यापनं संपूर्णम् ॥ अथ माणिक्यवर्तुद्या-
 पनम् ॥ अद्येत्यादिमासपक्षाद्यल्लिख्य । मम इहजन्मनि जन्मांतरे वा रजोदोषनिमित्तापापपरिहारार्थं पुत्रपौत्रवैधव्यप्राप्तये कृतं यल्लक्षवर्ति-
 दीपदानं तत्सांगतासिद्धयर्थं तदुद्यापनं करिष्ये । तदंगं गणपतिपूजनं स्वस्तिवाचनमाचार्यवरणं च करिष्ये इति संकल्प्य । (शिव-
 उवाच । प्रसंगेनापि वक्ष्यामि वर्तं माणिक्यसंज्ञिकाम् । तस्या दानेन देवि त्वं ममाह्लासनभागिनी।जातासि मत्प्रिया हि त्वं यावदाभूतसं-
 ख्वम् ॥ सूत उवाच । आर्यावर्ते पुरा काचिद्धेश्या ऽभूलक्षणाह्वया । तस्या भुजंगो मित्रोऽभृद्दासो नाम महाबली १ सा लक्षणा ऋतुसा-

ता स्थिता गोदावरीतटे । बालवेषव्यदुःखेन रुदन्ती च क्रुमारिकाम् २ मृत पतिं पुरःस्थाप्य बंधुभिः परिवारिताम् । विळपतीं ततो वीक्ष्य
 शनैस्तां प्रत्यपद्यत ३ लुठन्तीं मुवि कायेन सुदुर्घृतीमुखे बहू । अज्ञानामपि कारुण्यं ज्ञायते तां प्रपश्य च ४ तदा तां लक्षणा वाक्य मु-
 र्जगोवाच सप्तमः ॥ मुजग उवाच ॥ कुलजानां च नारीणां देशेय च सुदारुणा ५ अवस्थात्रयमेतासां तत्रेय च सुदारुणा । कन्यात्व जीव
 पथीत्व विधवात्वमिति त्रिया ६ पारवश्य च नारीणां दुःखामरणांतिकम् । मृतापत्यं च वैषम्य तथैवापुत्रता स्त्रियः ७ असम्भते तन्नितयं वैच-
 द्य तत्र घोचरम् ॥ लक्षणोवाच । बालेयं शोचतेऽतीव कस्येदं कर्मणः फलम् ८ निवर्तते वा केनेयं को वा वेत्ति तयाविद्यम् । उवाच
 दासनामासौ मुजग सृष्टतं वचः ९ मुजग उवाच । शृणु भद्रे प्रवक्ष्यामि घात्रा सृष्टाः पुरा द्विजाः । देवानां चैव लोकानां हितार्थे म-
 न्नोविदा १० शास्त्रज्ञानात्स्वमावाच जीवानां यत्पुरा कृतम् । जानति कर्म च फलं प्रष्टव्याश्च घृतव्रता ११ मुर्जगवचनं श्रुत्वा तथैवो-
 मिति सा पुनः । ततो गत्वा महादृढं याजक नाम वै द्विजम् १२ पप्रच्छ त दयालुं च प्रश्नकातरसानसा ॥ लक्षणोवाच ॥ मुने त्वह
 उगवाच कुलटा लक्षणाह्वया १३ तथापि त्वां दयापात्रं पृच्छयते मां निबोधय । साधूनां समधिष्ठानां जनाः सर्वे समा मुवि १४ दुर्गवो
 ना सुगयो वा यथावायोः समो मुवि । मुने देशेय ना रीणां तृतीयातीव दुःसहा १५ कर्मणा जायते येन केन वाय निवर्तते । एतद्विचार्य मे ब्रह्मन्
 रूपया वद सुव्रत १६ शोड्वित्य उवाच । इति तस्या वचः श्रुत्वा याजको वाक्यमब्रवीत् । देवे कर्मणि पिण्डे च नार्यः पाकेषु संस्थिताः १७
 प्रकुरमात्र रजो दद्या सृष्टमांशाद्युपस्कराः । अज्ञानादाश्रयाद्वापि कामाहोभाक्कचित्स्त्रियः १८ अवेदयित्वा तिष्ठति तेन दुष्यति सत्कि

याः । क्रियालोपकरा ह्येताः पापाद्स्माद्दृश्यन्ते १९ दशामिमां प्राप्नुवन्ति सर्वा अपि न संशयः । बाल्ये वा यौवने वापि वार्धक्ये वा कदा-
 चन २० तत्र या तु दुराचारा परानेवाभिकाक्षति । श्वश्र्वोश्च पतिबंधनां नित्यं वाचा सुदुःखिता २१ एतत्सहायतो नारी या दृषयति स-
 त्तिकाः । बाल्ये वैधव्यमामोति सा नारी नात्र संशयः २२ ऋतुस्त्राता तु या नारी बालकानवलोकयेत् । लब्धभर्ता ततो गर्भबालानाम-
 पि घातिनी २३ न तत्कर्म सहायेन रजसा दूषिता तु या । मृतापत्या तथा भूत्वा वैधव्यं यौवने व्रजेत् २४ या नारी रजसा दुष्टा सर्वभाण्डादि-
 संकरम् २५ कुर्वते यदि सा नारी वैधव्यं वार्धके व्रजेत् । वाचानुक्कुरहिता पतिधर्मेषु सर्वदा २६ बाल्ये वैधव्यमापन्ना गतिहीना भवत्यलम् ।
 सर्वासामपि वैधव्यं निदानं पापसंभवम् २७ शांतिं तत्र प्रवक्ष्यामि कर्मणोऽस्यापि लक्षणे । कृतेपि मुनिपंचम्यां व्रते पापं विशोषितम् २८ हस्ते-
 न कारयेद्धतिं कार्पासं शोध्य सुप्रभम् । अनेनैव विधानेन विष्णुवति करोति या २९ पापं गच्छति नारीणां इति वेदविदो विदुः । ससू-
 र्प वायनं कृत्वा कृते लक्षव्रता दिके ३० समूलशेषं व्रजति रजोदोषो न संशयः । निर्मूलं च भवत्याद्यु लक्षवर्तिव्रते शुभे ३१ रजसोत्थं
 महत्पापं नारीणां नात्र संशयः । इति तस्य वचः श्रुत्वा पुनः प्रच्छ लक्षणा ३२ मनसा शंकिता भूत्वा सादरं मुनिपुंगवम् । साद्यु-
 साद्यु महाभाग चित्तं मे भयविह्वलम् ३३ लक्षवर्तिव्रतस्यास्य विधानं कीदृशं वद । कस्मिन्मासे प्रकर्तव्यं कस्मिंश्चैव समर्पणम् ३४
 उद्यापनं कथं कार्यं किं फलं तस्य वा मुने । तथा पृष्टो याजकोपि लोकानां हितकाम्यया ३५ फलं विधानं तत्सर्वं तदाश्वोचन्महासु-
 निः ॥ शाडिल्य उवाच । कालो हि कार्तिको मासो माघो वैशाख एव वा ३६ सहस्रगुणितं तत्तु व्रतमेतद्धि कार्तिके । तस्मात्कोटिगुणं
 भद्रे माघे मासि व्रतोत्तमम् ३७ तस्माद्व्रतगुणितं फलं वैशाखमासि वै । तस्मान्मासत्रये कार्यं यस्मिन्मासे समाप्यते ३८ तस्मान्मा-

सद्यारपूर्वं प्रारब्धस्य व्रत त्विदम् । अते मासि प्रभुर्वीरु समाधिं च विचक्षणः ३९ सहस्रवर्तिभिः कुर्यादारातिं विष्णवेऽन्वहम् । घृतेना
प्यथ तैलेन सयगयेर्मनोरमैः ४० यस्मिन्मासे समाधिः स्यात्पुणिमार्यां च कारयेत् । उद्यापनं विधानेन व्रतसंपूर्तिकारणम् ४१ प्रा
तः स्नात्वा शुचिर्भूत्वा पंचगव्यं तु प्राशयेत् । पुण्याहवाचनं कृत्वा वेदेदाचार्यमुत्तमम् ४२ ब्रह्माणसृत्वित्जत्रैव कुर्यात्सर्पणमंजसा ।
सतिलैश्च यवे कुर्यादग्नेनय ऋषा द्विजः ४३ वर्सादशांशतः कुर्यात्सर्पणं तु विचक्षणः । तर्पणस्य दक्षारणेन होम कुर्याद्विधानतः ४४ तर्पणो
क्तेन मंत्रेण पायसं च घृतान्वितम् । पालाशसमिधा धैव मंत्रिर्होमश्च वैष्णवैः ४५ घृतं तु विष्णुगायत्र्या होमस्याथ विधिः स्मृतः । अष्ट-
वर्णिक्रया युक्तं सर्वतोमूढलं खिलेत् ४६ कलशस्तु तथा स्याप्यः सर्पिधानः सवस्त्रकः । रोप्यस्ताम्रो मृन्मयो वा वस्त्रयुग्मेन वेष्टितः ४७
तरयोपरि यसेहेव लक्ष्म्या सह सुवर्णकम् । राजत दीपपात्रं च स्वर्णवर्तिसमन्वितम् ४८ ततो मासाधिदेवांश्च स्थापयेद्देवसन्निधौ । का
लो विष्णुस्तथा बह्वी रविर्दामोदरो हरिः ४९ रुद्रः शेषो जगद्ध्यापी तेनोरूपी निशाकः । निराजनः फलाध्यक्षो विश्वरूपी जमत्प्रमुः
५० स्वप्नकारः स्वयग्योतिश्चतुर्द्यूहो जलाश्रयः । परं ब्रह्म विंशतिभिः पूजयेज्जगदीश्वरम् ५१ शिरो ललाट नेत्रे च कर्णौ नासा मुखं
तथा । कंठं स्वधौ तथा बाहू स्तनौ वक्षस्तयोदरम् ५२ नाभिं कटीं च जघने ऊरू जानुनि गुरुफले । पादौ तदग्रक्रमशो युगान्त्येतिश्च
पूजयेत् ५३ धूपदीपो तथा दुत्वा नैवेद्यं च निवेदयेत् । आचार्यं पूजयेत्पश्चाद्ब्राह्मणानृतत्वित्जस्तथा ५४ गां प्रदद्यात्सवत्सां च सालकारां
गुणान्विताम् । त्रिशत्पलं कांस्यपात्रं घृतेन परिश्रितम् ॥ सुवर्णवर्तिसयुक्तमाचार्याय निवेदयेत् ५५ कांस्यं विष्णुमयं रौप्यं गोघृतेन स
मन्वितम् । सुवर्णवर्तिसयुक्तमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ५६ इति मंत्रेण दद्यात् ॥ तथा दशपलं कांस्यं तथा घृतसमन्वितम् । अथवा तु

यथाशक्त्या दद्यादावश्यकं त्विति ५७ व्रतभावे च यो दद्यात्कांस्यं च दृतपूरितम् । यावज्जीवं सुखप्राप्तिर्भवत्येव न संशयः ५८ रजोदो-
 षाद्विसुक्ता स्यात्पौर्णमास्यां ददाति या । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्विद्वत्तशाक्यं न कारयेत् ५९ या चैवं कुरुते नारी तस्याः पुण्यफलं शृणु ।
 यानि चान्यानि पापानि रहस्येव कृतानि च ६० नश्यति तानि सर्वाणि व्रतस्यास्य प्रभावतः । चांडालगामिनी वाऽपि तथा शूद्रा-
 भिमर्शिनी ६१ कारुजरजकादीनां गामिनी दुष्टचारिणी । ब्रह्मक्षत्रियवैशेषु प्रतिलोमेषु गामिनी ६२ मातुलेयपितृव्यादिभ्रातृपुत्राभिगा-
 मिनी । बालघ्नी वा पितृघ्नी वा भ्रातृमातृवधे रता ६३ गोघ्नी वा तस्करी वापि रजःसंकरकारिणी । वह्निदा गरदा चैव नित्यं चाप्रियवा-
 दिनी ६४ पत्यौ जीवति या नारी मृते वा व्यभिचारिणी । एवमादिमहापापैरावृतापि कुलांगना ६५ कृत्वा चैतद्व्रतं पुण्यं मुच्यते
 नात्र संशयः । व्रतानामुत्तमं चैव स्त्रीणामावश्यकं त्विदम् ६६ एकार्तिकं प्रयत्नेन विष्णोस्त्वमिततेजसः । कोटयो ब्रह्महत्यानामगम्या-
 गम्यकोटयः ६७ तथैवात्युग्रपापानां कोटयोऽथ सहस्रशः । नश्यति नात्र संदेहो नारीणां वा नरस्य च ६८ विलक्षवर्तिभिर्विष्णोः कृते
 चारार्तिकार्पणे । किमत्र बहुनोक्तेन नानेन सदृशं व्रतम् ६९ पुरुषोपि व्रतं कृत्वा पूर्वोक्तैः पापसंचयैः । मुच्यते नात्र संदेहो मधुसूदन-
 शासनात् ७० एतत्सर्वं मयाऽऽख्यातं पृच्छंत्यास्तव मानदे । व्रतं कुरु सुखं तिष्ठ यथा ते रोचते मनः ७१ इति तद्वचनं श्रुत्वा पुनः
 पप्रच्छ लक्षणा । अज्ञानादृष्टभावाद्वा न विश्वासो ममेह वै ७२ प्रत्ययार्थे ततो ब्रह्मन् प्रत्यक्षं कुरु मे ऽधुना । इति तद्वचनं श्रुत्वा या-
 जको वाक्यमब्रवीत् ७३ शांडिल्य उवाच । कथं ते प्रत्ययो भूयादिति तां करुणानिधिः । सा चोवाच पुनर्विप्रं विस्मयोऽफुल्ललोचना ७४
 नवैवधव्यमापन्ना रुदत्येषा कुमारिका । अस्याः पतिः कथं जीवेद्विधव्यं चैव नश्यति ७५ तथा कुरु सुनिश्रेष्ठ दया दानवतां धनम् ।

इति तद्वचनं श्रुत्वा विस्मितो वाक्यमब्रवीत् ७६ शाश्विल्य उवाच । अधुना मकर प्राप्नो मास्करो लोकभास्करः । माघोऽयं च वरो मासः
 सर्वर्षु फलाधिकः ७७ प्रातः स्नात्वा च मासेऽस्मिन्प्राप्तुवत्यल्ल फलम् । स्नानं कृष्णार्पणं कृत्वा देहि भर्त्रे मृताय च ७८ तेन
 जीवेदय नूनं सुरापी ब्रह्महापि च । यस्मादयं राजयक्ष्मरोगेण च मृतिं गतः ७९ तथापि माघमासस्य पुण्यादुज्जीवयिष्यति । दापयि
 त्वा हरेरार्तिं कांस्यपात्रे घृतेन च ८० जीवपत्नी भव त्व हि यावदामरणं भुवम् । लक्षणा वचनं श्रुत्वा जलं सृष्ट्वा च वाग्यता ८१ स्नानं
 विष्णुवर्षणं कृत्वा ददौ तस्मै फलं तदा । तदा पुण्यप्रभावेण तत्क्षणादेव सोत्थितः ८२ मुजंगं संप्रेषयित्वा नीत्वा पात्रं च कांस्यकम् । कुमार्या
 दापयामास वैधव्यस्यापनुचये ८३ एतत्पुण्यप्रभावेण कुमारी सापि शोभना । यावज्जीवं जीवपत्नी बभूव बहुपुत्रिका ८४ कुमारी शोभना नाम
 पतिं प्राप्य सुरोभनम् । तद्द्विधावास्तथा सर्वे सुष्टुस्तां च लक्षणाम् ८५ याजकं च बहु स्तुत्वा जग्मुस्ते स्वनिकेतनम् । लक्षणा सापि
 दासेन मुजगेन च सयुता ८६ माघस्नानं तथा कृत्वा व्रतमेतच्चकार सा । ततस्तु मरणं प्राप्नो दासस्तस्याः सहायकृतं ८७ गयो नाम म
 हाराजा चक्रवर्ती बभूव सः । सा लक्षणा च तत्पत्नी सर्वलक्षणसयुता ८८ बभूव लोकविख्याता जीवत्पत्नी सुपुत्रिका । अनेनैव विधानेन
 विष्णुवर्तिं करोति यः ८९ पुत्रपौत्रैः परिहृतो राण्यं प्राप्नोति शाश्वतम् । एवं या कुरुते नारी सर्वपापैः प्रमुच्यते ९० लक्षवर्तिकयाभितां
 प्रीत्या श्रेय्यति मानवः । सोपि तत्फलमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ९१ ॥ इति श्रीवायुपुराणे माणिक्यवर्तिव्रतोद्यापनं सपूर्णं
 म् ॥ ॥ अथ विष्णुवर्तिव्रतं लिख्यते ॥ युधिष्ठिर उवाच । देवदेव जगन्नाथ संसारार्णवतारक । वद मे सर्वपापघ्नं व्रतं सर्वव्रतोत्तमम् ॥
 यस्याचरणमात्रेण जनानां सर्वकामदम् । अस्ति किञ्चिददा श्रुति मम देव वयानिधि ॥ श्रीकृष्ण उवाच । लक्षवर्तिव्रतं वञ्चिम सर्वकाम-

कल्पप्रदम् । विष्णुवर्तीति विख्यातं शृणु राजन्समासतः ॥ शुभे तिथौ शुभे लग्ने ताराचंद्रे च शोभने । सम्यग्निशोध्य कार्पासं तृणधू-
 लिविवर्जितम् ॥ तस्य सूत्रं विधायानु चतुरंगुलिकं तथा । पंचसूत्रयुतावर्तिविष्णुवर्तीति कथ्यते ॥ एवं कुर्याल्लिखसंख्या गोघृतेन परि-
 छुताः । उद्दीपयेच्च विष्णवग्रे पात्रे राजतमृन्मये ॥ अथवा प्रत्यहं देयाः सहस्रद्वयसंमिताः । एवं दिनानि पंचाशदंते उद्यापनं चरेत् ॥
 कुरु राजन्प्रयत्नेन सर्वपापप्रणाशनम् । भुक्त्वा यथेप्सितान्भोगानंते सायुज्यमाप्नुयात् ॥ पार्वत्या च पुरा वृष्टं शंकराय महात्म-
 ने । तेनेदं कथितं देव्या विष्णुवर्तिव्रतं शुभम् ॥ तथा कृता विष्णुवर्ती लक्षसंख्या शुभप्रदा । उद्दीपिता तथा भक्त्या संतुष्टोऽहं
 व्रतेन च ॥ दत्तं कैलास भवनं शंकरेण च धारिता । कर्तव्यं तु प्रयत्नेन जनेन शुभमिच्छता ॥ येन चोद्दीपितो विष्णुः सर्वसौभाग्यदाय-
 कः ॥ स भवेत्पापनिर्मुक्तो विष्णुलोके महीयते ॥ उद्यापनं यथार्थं त्वं शृणु राजन्ममागतः । येन कृत्वा च सकलं फलं प्राप्नोति मानवः ॥
 कार्तिक्यामथवा माघ्यां वैशाख्यां वा शुभे दिने । प्रतिमां कारयेद्विष्णोः सौवर्णीं माषमात्रतः । सकलं कारयेत्ताम्रं पूर्णपात्रेण संयुतम् ।
 आचार्यं वरयेत्पूर्वं पंचऋत्विग्युतं व्रती ॥ पुण्याहवाचनं कृत्वा गणेशं पूजयेत्ततः । विधाय सर्वतोभद्रं पंचवर्णं यथाविधि ॥ स्थापयेत्प्र-
 तिमां विष्णोः कलशे च नवे शुभे । वस्रद्वयेन संवेष्ट्य पूजयेत्कलशोपरि ॥ पूजयेच्च यथाशक्त्या ब्रह्माद्या देवताः शुभाः । रात्रौ जागरणं
 कुर्याच्छुणुयाद्वैष्णवीं कथाम् ॥ प्रभाते विमले स्नात्वा पुनः संपूज्य वै विभुम् । प्रतिष्ठाप्य ततो वह्निं पायसं हवने स्मृतम् ॥ जुहु-
 याद्विष्णुगायत्र्या सहस्रं पायसं शुभम् । तर्पणं दशसाहस्रं मार्जनं शतमाचरेत् ॥ सौवर्णीं वर्तिकां कृत्वा पात्रे राजतसंभवे । कार्पास-
 वर्तिसंयुक्तैर्नाराज्यो हरिरीश्वरः ॥ नाचार्यं पूजयित्वा तु मंडलं तु निवेदयेत् । ब्राह्मणान्भोजयेत्सम्यक् स्वयं भुंजीत वाग्यतः ॥ इति

विष्णुरहस्ये विष्णुवर्त्युद्यापनं सपूर्णम् ॥ ॥ अथ देहवर्तिव्रतं किरूयते ॥ सूत उवाच । कैलासशिखरासीनं देवदेव जगद्गुरुम् । पंच
वक्रं दशमुखं शूलपाणिं त्रिनेत्रकम् १ कपालसद्वांगधरं स्वप्नसेटकधारिणम् । पिनाकपाणिं देवेशं वरदामयपाणिनम् २ मस्मांगव्याल
शोभाञ्च शशांककृतरोत्तरम् । कैलासशिखरावास सूर्यकोटिसमप्रभम् ३ श्रीरुते मगवास्तत्र गणेशादीन्विच्छज्य च । विसृज्य देवताः
सर्वा एकाकी उमया सह ४ तं ध्या देवदेवेशं प्रहृष्टं चारुलोचनम् । अथाष्टच्छतदा देवी यद्रोष्यं व्रतसुत्तमम् ५ देव्युवाच । तदहं श्रो
तुमिच्छामि कथयस्व मम प्रभो । दानधर्माननेकांश्च तपस्तीर्थान्यनेकशः ६ नास्ति मे निश्चयो देव भ्रामिताऽहं त्वया पुनः । व्रतानामु
त्तम देव मुक्तिमुक्तिप्रदायकम् ७ येन धीर्नेन देवेशो मानुषैः प्राप्यते मुवि । स्वर्गापवर्गदं सौख्यं नरकार्णवतारकम् ८ तदहं धोतुमिच्छामि
मनुष्याणां हिताय च । येन श्रुतेन लोकोर्यं शिवसाद्युष्यमाप्नुयात् ९ शिव उवाच । यत्र कास्यधिदाख्यात नरणां मुक्तिदायकम् ।
मृणु देवि प्रयत्नेन कथयामि तवासिद्धम् १० कार्तिके मार्गशीर्षे वा माघे मासि प्रयत्नतःपक्षयोर्द्वयोर्मध्ये शुभे योगे शुभे दिने ११ एकाद
श्यां त्रयोदश्यां चतुर्दश्यामुपोषितः । कार्यासि निःस्थुर्णं कृत्वा वर्ति कृत्वा प्रयत्नत १२ पादागुष्ठशिखांतं च स्वशरीरप्रमाणतः ।
सुत्र निर्माय यत्नेन तंष्टुत्रितयसयुतम् १३ तस्य वर्ति विधायाय सम्यग्लोभ्यं श्रुतेन वै । दीपदानं प्रकुर्वीत प्रीतये मम धानवे १४
प्रत्यहं द्वापयेदीपं यावत्सर्वत्सरं भवेत् । अथवा एकमासे वा पष्ठ्युत्तरेशतत्रयान् १५ दीपान्प्रज्वालयेन्नत्तया मम संतोषहेत
वे । उद्यापनं वत्सरति कुर्याद्विभवसारतः १६ देहदीपसमं दानं न किञ्चिदिह विधत्ते । महापापप्रशमनं स्वर्गद्वारविवर्द्धनम् १७
अत्रेदं कथयिष्यामि इतिहासं पुरातनम् । मृणु देवि प्रयत्नेन कथां पौराणिकीं शुभाम् १८ ईश्वर उवाच । अरण्ये वर्तमानास्ते

पठिवा भार्यया सह । आत्मनो दुःखनाशार्थं पप्रच्छुः केशवं प्रति १९ युधिष्ठिर उवाच । केनोपायेन देवेश संकटादुद्धराम्यहम् । मुक्त्वा
 राज्यं च देहाते केन मुक्तिर्भवेन्मम २० श्रीकृष्ण उवाच । अस्ति गुह्यं महाराज व्रतं सर्वार्थदायकम् । नारीणां च विशेषेण पुत्रपौत्र-
 प्रवर्द्धनम् २१ देहवर्तिसमाख्याता प्राणिनां सौख्यदायिका । आत्मदेहसमं सुत्रं तंतुत्रितयसंयुतम् २२ तस्य वर्ति विधायाशु आञ्ज्ये
 योष्य प्रदीपयेत् । एवं संवत्सरं पूर्णं दद्याच्छंकरतुष्टये २३ अथवा मासमध्ये वा दिनमध्ये यथाविधि । नीराजयेन्महादेवं तेन तुष्यति
 शंकरः २४ ददाति विपुलान्भोगानंते सायुज्यमाप्नुयात् । इति श्रुत्वा चकारासौ धर्मराजो नृपोत्तमः २५ उद्यापनं तथा कुर्यान्मंडपं
 कारयेच्छुभम् । पुण्याहवाचनं कार्यमाचार्यं वरयेत्ततः २६ ऋत्विजश्च रुद्रसंख्यान्वृणुयाच्छिवतुष्टये । विरच्य सर्वतोभद्रं कलशं च नवं
 दृढम् २७ सौवर्णं प्रतिमां तन्न भवानीशंकरस्य च । उपचारैः षोडशभिः पूजयेत्कलशोपरि २८ दीपपात्रं राजतं हि वर्ति कृत्वा सुव-
 र्णजाम् । त्र्यंबकेण च मंत्रेण हुनेदष्टोत्तरंशतम् २९ आचार्याय च तर्पीठं दद्यादक्षिणया युतम् । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्वयं भुंजीत
 वाग्यतः ३० इदं व्रतं महादेवि सर्वकामसमृद्धिदम् । कुरु त्वं च प्रयत्नेन सर्वान्कामानवाप्स्यसि ३१ ॥ इति श्रीस्कंदपु० पार्वतीशंकरसं-
 वादे देहवर्ग्युद्यापनं सं० ॥ ॥ अथ विष्णुसूर्यलक्षणमस्कारविधिः ॥ अंबरीष उवाच । इक्ष्वाकूणां कुलगुरो ब्रह्मन्धर्मज्ञ सुव्रत ।
 ब्रूहि पापक्षयकरं व्रतं सर्वोत्तमं मुने ॥ ब्रह्मघ्नस्य सुरापस्य गुरुदारावमर्शिनः । संध्याकर्भविहीनस्य तथा दुर्मर्गवर्तिनः ॥
 दासीवेश्यासंगिनश्च चांडालीगामिनस्तथा । परस्वहारिणश्चापि देवद्रव्यापहारिणः ॥ देवब्राह्मणवृत्तीनां छेदकस्य नरस्य च ।
 रहस्यभेदकस्यापि रहस्यकृतपापिनः ॥ ब्रह्मयज्ञविहीनस्य दुःशास्त्रिनरतस्य च । गुरुनिंदादिश्रोतुश्च गुरुद्रव्यापहारिणः । नरा-

नां च विशेषेण प्रायश्चित्तं व्रतं वद ॥ वसिष्ठ उवाच । शृणु गोप्यातिर्गोप्यं च व्रतानामुत्तमं व्रतम् । घटुर्वेदेः पुराणैश्च स्मृतिभि-
 र्भ्यै निश्चितम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापानां प्रायश्चित्तं यदीच्छसि ॥ सकलीकरणानां च मलिनीकरणस्य च ॥ अपात्रीकरणानां च प्रायश्चित्तं
 यदीच्छसि । घ्राणपत्नीसुतानां च गामिनः कामिनस्तथा । श्वश्रूमातृवधूनां च इच्छयागामिनस्तथा । तदा लक्ष्मणमस्कारं व्रतं कुरु
 महीपते ॥ संध्याकर्मादित्यागस्य चांबालीगामिनस्तु वै । दासीवेश्यासंगिनश्च क्षयं च यदि वांछसि ॥ शृणु भूप विधिं वक्ष्ये स्मरणात्पाप
 नाशनम् । चातुर्मास्ये तु संप्राप्ते केशवे शयनं गते ॥ आपाठस्य सिते पक्षे एकादश्यां समाहितः । सकल्पं तु विधायादीं पुरतश्चक्रपाणिनः ॥
 अहं लक्ष्मणमस्कारव्रतं कर्तुं समुद्यतः । निर्विघ्नं त्वत्प्रसादेन कुरु त्वं कृपया हरे ॥ पापयंके निमग्नं मां पापरूपं दुरासदम् । व्रतेनानेन सु-
 प्रीतो समुद्धर जगत्पते ॥ इति सकल्प्य मनसा प्रारभेद्व्रतमुत्तमम् । विष्णोर्वाऽप्य सवित्रे वा नमस्कारान्प्रयत्नतः ॥ प्रातः स्रात्वा सदा कु
 र्यान्मध्याह्नावधिं वाग्यतः । यथासक्त्यां प्रदुर्वीत कार्तिके तु समापयेत् ॥ दृष्टशक्रमयात्रं वा न मुजीत कदाचन । अमृतं न वदेत्कापि
 न ध्यायेत्पापपूरुषम् । देवार्धनं जप होमं न ब्रजेन्न कर्षधन । अतिथीन्धृजयेन्नित्यं यथाशक्त्या तु कारयेत् ॥ कार्तिके मासि संप्राप्ते पौर्ण
 मास्यां ततःपरम् । संस्थाप्य कलशं पूर्णं सवस्त्रं सपिधानकम् ॥ विष्णोश्च प्रतिमां कुर्यात्ससूर्यस्यापि स्वर्णजाम् । नामभिः केशवोद्यैश्च मि
 त्राद्यैश्च प्रपूजयेत् । परमात्रं च नैवेद्यं कुर्यात्पश्चाच्च तर्पणम् ॥ पौर्णमेण च सुक्तेन तिलगोभ्रमतद्बुद्धेः । देवदेव जगन्नाथ सर्वकर्तु
 र्ब्रह्मप्रद ॥ व्रतेनानेन सुप्रीतो गृहाणार्घ्यं मयाऽर्पितम् । एवमर्घ्यत्रयं दद्यात्पश्चाद्धोमं समाचरेत् ॥ पौरुषेण च सुक्तेन शतमद्योत्तरं चक्षुः ।
 आरुञ्जेनति सूर्यार्थं शतमद्योत्तरं हुनेत् ॥ होमशेषं समाप्याय पूर्णोद्भुतिमतःपरम् । आचार्यं पुत्रयेत्यश्वाच्छतं विशतिर्वच ॥ दक्षिणां च

यथाशक्त्या मंडलं चैव द्वापयेत् । अनुज्ञातस्तु तत्रैव स्वयं भुंजीत बंधुभिः ॥ इदं पुण्यं व्रतं राजन्पापाण्यदवानलम् । सर्वकामप्रदं नृणां
 सद्यो विष्णुप्रियंकरम् ॥ मोक्षप्रदं च कर्तृणां ज्ञानमार्गप्रदं शुभम् । नानेन सदृशं किञ्चिन्निष्ठु लोकेशु विद्यते ॥ सर्वेषामाश्रमाणां च विहितं
 श्रुतिचोदितम् । नारीणां सधवानां च विधवानां विशेषतः ॥ इति श्रीभविष्यपु० सूर्यविष्णुलक्षणमस्कारोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ सं-
 गलागौरीव्रतम् ॥ विवाहात्प्रथमं वर्षमारभ्यापंचवर्षकम् । श्रावणे मासि भौमेषु चतुर्षु व्रतमाचरेत् ॥ प्रथमे वत्सरे मातुर्गौहे कर्तव्यमेव च ।
 ततो भर्तृगृहं कार्यमवश्यं स्त्रीभिरादरात् । पंचमे वत्सरे प्राप्ते कुर्यादुद्यापनं शुभम् ॥ ॥ अथ पूजाविधिः ॥ अद्येत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य मम
 पुत्रपौत्रादिदृष्टये अवैधव्यायुरादिसकलसिद्धिद्वारा श्रीशिवमंगलागौरीप्रीत्यर्थं पंचवर्षपर्यंतं मंगलागौरीव्रतं करिष्ये । तदंगत्वेन गणपति-
 पूजनं च करिष्ये । कुंकुमागल्लिप्तांगां सर्वाभरणभूषिताम् । नीलकंठप्रियां गौरीं वंदेऽहं मंगलाह्वयाम् । ध्यानम् ॥ अत्रागच्छ महादेविस-
 र्वलोकसुखप्रदे । यावद्गतमहं कुर्वे पुत्रपौत्रादिदृष्टये । आवाहनम् ॥ रौप्येण चासनं दिव्यं रत्नमाणिक्यशोभितं । मयानीतं गृहाण त्वं गौरि का-
 मारिवल्लभे । आसनम् ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तमर्घ्यं संपादितं मया । गृहाण मंगले गौरि सर्वान्कामांश्च पूरय । पाद्यम् ॥ गंधपुष्पाक्षतैर्युक्तमर्घ्यं सं-
 पादितं मया । गृहाण पुत्रपौत्रादीन्प्रसन्ना भव सर्वदा । अर्घ्यं ॥ कामारिवल्लभे देवि कुर्वाचमनमंबिके । निरंतरमहं वंदे चरणौ तव पार्वति।आचम-
 नीयम् ॥ पयो दधि घृतं चैव मधु शर्करया समम् । पंचामृतेन स्नानात्प्रीयतां परमेश्वरी । पंचामृतम् ॥ जाह्नवीतीयमानीतं शुभं कर्पूरसं-
 युतम् ॥ स्नापयामि सुरश्रेष्ठे त्वां पुत्रादिफलप्रदाम् । स्नानम् ॥ आचमनीयम् । वस्त्रं च सोमदैवत्यं लज्जायास्तु निवारणम् । मया निवेदि-

१ पंचवर्षपर्यन्तमित्यत्र प्रतिवार्षिकपूजायां । “पूर्वांगीकृतमंगलागौरीव्रतांगत्वेन पूजनमहं करिष्ये इति संकल्पः”

त भक्त्या गृहाण परमेश्वरि । वसुम् ॥ कष्टुकीमुपवस्र च नानारक्षीः समन्वितम् । गृहाण त्वं मया दत्त पार्वति जगदीश्वरि । कष्टुकीवस्रम् ॥
 कुक्कुमागस्तुपुरचदन कस्तुरी तथा । विलेपन महादेवि गंध दास्यामि भक्तिः । गधम् ॥ रजिताः कुक्कुमौघेन अक्षताश्वातिसोभनाः । म
 मेर्षा देवि दानेन प्रसन्ना भव पार्वति । अक्षतान् ॥ हरिद्रा कुक्कुम चैव सिंदूर कज्जलान्वितम् । सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तं गृहाण परमेश्वरि ।
 सौभाग्यद्रव्याणि । सेवति कावकुलचपकपाटलानैः पुष्पागजातिकरवीरसाळपुष्पैः । निव्वप्रवालकुलसीदलमालतीमस्तां पूजयामि
 जगदीश्वरि मे प्रसीद । पुष्पाणि ॥ आपामार्गस्य पत्रैश्च दूर्वाघत्तरसंज्ञकैः । पोटशैर्दूर्वासल्याकैर्विल्वपत्रादिपत्र च ॥ इति पत्रपूजा कार्या ॥
 ॥ अर्थागपूजा ॥ उमायै न० पादौषू० । गौर्यै न० जघेपू० । पार्वत्यै न० जानुनी० । जगद्धात्र्यै० ऊरू० । जगत्प्रतिष्ठायै० कटी० । शक्तिरू
 पिण्यै० नार्भि० । देव्यै न० उदर० । लोकबंधायै० स्तनौ० । काश्यै० कठ० । शिवायै० मुस्त० । भवान्यै० नेत्रे० । स्त्राण्यै० कर्णौ० । म-
 हादेव्यै० ललाट० मगलदात्र्यै० शिरः० । पुत्रदायिन्यै० सर्वांगपू० ॥ देवदुमरसोद्भूतो कृष्णागरसुमन्वितः । आग्नेयः सर्वदेवानां घृणोयं प्र
 तिगृह्यताम् । घूपम् ॥ त्व ण्योतिः सर्वदेवानां तेजसां तेज उत्तमम् । आत्मण्योतिः परधाम दीपोयं प्रतिगृह्यताम् । दीपम् ॥ अन्नं घट्टु
 विधं स्वादु रसैः पङ्क्तिः समन्वितम् । भक्ष्यभोग्यसमायुक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । नैवेद्यम् । आघमनीयम् । करोद्धर्तनम् । फलम् । तांबूल
 म् । दक्षिणाम् । वज्रमाणिक्यवैद्युत्सुक्काविद्धमभक्तिम् । पुष्परागसमायुक्तं मृपणं प्रतिगृह्यताम् । मृपणम् ॥ नीराजनम् । नमोदेव्यै० ।
 पुष्पांजलिम् ॥ प्रदक्षिणाः । नमस्कारान् ॥ पुत्रान्देहि धनं देहि सौभाग्यं देहि मगळे । अन्यांश्च सर्वकामांश्च देहि देवि नमोऽस्तुते । इति
 प्राथना ॥ ततो वैष्णवपात्रे तु सौभाग्यद्रव्यमाक्षिपेत् । अन्नं कुक्कुमसंयुक्तं सबद्धं फलदक्षिणम् ॥ वापनं गौरि विप्राय वयामि प्रीतये

नीलवस्त्रः समारुह्य नीलाश्व गच्छ काननम् १२ स्नान तत्र कर्तव्य यत्राश्वस्ते स्वलिप्स्यति । रम्य पक्षिमिरायुक्त मृगसचद्रुमाकुलम्
१३ सुवर्णरचितं रत्नमाणिक्यादिविभूयितम् । नानापुष्पैः समायुक्त हर्यं देवालयं ततः १४ वर्तते तत्र भवती भवानी भक्तवत्सला ।
आराधय त्वं मनसा यथाविष्णुद्धरिष्यति १५ त्वां भवानीति, वषट्त्वं श्रुत्वा भिक्षोः सुखप्रदम् । वषट्त्वं तस्य चरणी पुनः पुनस्वाच ह १६
तदेव काले जटिलो स्वतर्मुतो बभ्रुव सः । साऽवदत्पतिमत्रैहि शृणु भिक्षुक्कमादरात् १७ ययोक्तमवदन्नर्ता तपृत्वा वाक्यमब्रवीत् ।
नीलवस्त्रः समारुह्य नीलाश्व प्रस्थितो वनम् १८ गच्छन्नानाविधान्वृक्षान्पयि पश्यन्मयाकुलः । मृगान्सिंहान्दंशुकान्पयि पश्यन्भया-
कुलः १९ ददर्शासौ तडाग च बाहुद्वयेन विराजितम् । रत्ननीलोत्पलैश्चक्रवाकद्ध्रैश्च राजितम् २० स्नानं चकार तत्रासौ तर्पणाद्यपि भू-
रिशाः । पुनरश्व समारुह्य जगाम गहन वनम् २१ स्वलित वाजिन पश्यन्नश्वानुरीर्य एव च । पत्नान पृथिवीं तत्र यावदेवालय गतः
२२ ददर्श च महास्यूळं देवालयमसौ ततः । रत्नैर्मुक्ताफलेभ्यैव माणिक्यैश्चापि सर्वतः २३ पूजयामास जटिलवाक्यप स्पृत्वाऽतिविस्मितः
सुवर्णयुक्तवस्त्राणि घटनान्यक्षताञ्छुभान् २४ वषट्कादीनि पुष्पाणि धूपदीपौ विशेषतः । नानापक्वान्नसंयुक्त रसेः पङ्क्तिः सम-
न्वितम् २५ नानाराकैः समाक्रांत सदुग्धघृतशर्करम् । नैवेद्य करगुह्यैर्घ घटन मलयत्रिजम् २६ सपाद्य सुष्टब्दयः फलतांबू उदक्षि-
णाः । जनाप मत्रान्गुप्तोऽसौ सगुणध्यानपूर्वकम् २७ देवी मकं तदाळोक्य लोभयामास सादरम् । प्रसन्ना ऽवददत्रेय पूजा संपादिता
कथम् २८ येन संपादिता तस्मै ददामि वरमद्वयम् । इति श्रुत्वा धर्मपाळो देव्यत्रे प्रांजलिः स्मितः २९ भगवत्युवाच । धर्मपाल
त्सपा सुभ्यश्च पूजा संपादिता ऽन्य । वरं याचय मद्रक्त ददामि बहुलं धनम् ३० धर्मपाळ उवाच । बहुला धनसंपत्तिर्वर्तते त्व

त्प्रसादतः । अपत्यं प्राप्नुमिच्छामि पितृणां तारकं शुभम् ३१ आयाति भिक्षुको गेहे गृह्णाति न मदन्नकम् । तेन मे बहुलं दुःखं स-
 भार्यस्योपजायते ३२ इति दीनवचः श्रुत्वा देवी वचनमब्रवीत् ॥ देव्युवाच । धर्मपालक ते ऽदृष्टे ऽपत्यं नास्ति सुखप्रदम् ३३ तथापि
 किं याचयसि कन्यां विगतभर्तृकाम् । पुत्रमल्पपायुषं वार्थायुषं दीर्घायुषं सुतम् ३४ धर्मपाल उवाच । पुत्रमल्पपायुषं देहि तावता
 कृतकृत्यताम् । प्राप्नोमि चोद्धरिष्यामि पितृंश्च मम घोरगान् ३५ देव्युवाच । मत्पार्श्वे वर्तमानस्य नाभावारुह्य शुंढिनः । तत्पार्श्वे-
 र्तिचूतस्य गृहीत्वा फलमद्वयम् ३६ पत्न्यै देयं ततः पुत्रो भविष्यति न संशयः । इति देवीवचः श्रुत्वा गत्वा तत्पार्श्वे एव च ३७ न्यामि
 गजसुखास्याथारुह्य जग्राह मोहतः । फलान्युतीर्थं च ततः फलमेकं ददर्श सः ३८ एवं पुनः पुनः कुर्वन् फलमेकं ददर्श सः । क्षुब्धो ग-
 णपतिश्चाथ धर्मपालं स शप्तवान् ३९ षोडशे वत्सरे प्राप्ते अहिः पुत्रं दशिष्यति । धर्मपालः फलं सम्यग्बल्ले बध्वा ऽगमद्गृहम् ४० फलं पत्न्यै
 ददौ सापि भक्षयित्वा पतिव्रता । गर्भे सा धारयामास पत्या सह सुसंगता ४१ संपूर्णे नवमे मासे प्रासूत सुतसुत्तमम् । जातकर्म चकारास्य पिता
 संप्लुष्टमानसः ४२ षष्ठीभ्रजां चकारास्य षष्ठे तु दिवसे ततः । द्वादशे ऽहनि संप्राप्ते शिवनाम्ना ऽऽजुहाव तम् ४३ षष्ठे मासि चत्वारसावनप्रा-
 शनमद्वयम् । तृतीये वत्सरे चूडामष्टमे ऽन्दे ह्यनुत्तमम् ४४ कृत्वोपनयनं पार्थ विप्रो ऽभृत्पुष्टमानसः । दशमे वत्सरे प्राप्ते ऽब्रवीद्भार्या प-
 तिव्रता ४५ भार्यावाच । बालकस्य विवाहोऽपि कर्तव्यः सुसुहूर्तके ॥ धर्मपाल उवाच । मया संकल्पितं काश्यां गमनं बालकस्य तत्र ४६
 कृत्वा समायानु ततो विवाहोऽस्य भविष्यति । पुत्रोऽसौ प्रेषितस्तेन शालकेन समन्वितः ४७ वाराणस्यां प्रस्थितो ऽसौ गृहीत्वा बहुलं
 धनम् । कुर्वती पथि सद्धर्मं प्रतिष्ठापुरमीयतुः ४८ क्रीडंत्यः कन्यका दृष्टास्तत्र देशे मनोरमे । तासां समाजे गौरांगी सुशीला नाम क-

न्यथा ४९ तथा सह सखी काश्चिन्नकार कलह मृगम् । गालन च ददौ तस्यै रिऽभागे मुहुर्मुहुः ५० सुशीलोवाच । सखि त्वया
 गालनं मे व्यर्थं दद्य शुमानने । जनन्या मे मानवत्याच्चास्ति गौरीव्रत छुमम् ५१ तस्य प्रसादात्सकलाः सर्वधिन्यः प्रियाः स्त्रियः । आ-
 जन्माविषया जाताः किं पुनः कन्यका ध्रुवम् ५२ वक्ष्ये तस्य प्रभाव किं व्रतराजस्य मामिनि । पूजने व्रपदीपोय यत्र तत्र सुख म
 वेत् ५३ इति श्रुत्वा ततो वाक्य विस्मयोत्फुल्लोचनः । माण्डुलम्बितयामास बालकस्य प्रियं ततः ५४ शतजीवो भवेदप एतदस्ताक्ष-
 ता यदि । पतत्यमुष्य शिरसि इति भाव्य पुनः पुनः ५५ सुशीलामिव पश्यन्स विस्मयोत्फुल्लोचनः । सुशीला प्रस्थिता मेहे तदनु प्र
 स्थितावुभौ ५६ स्वगृह प्राप गौराभी निकटे तद्गृहस्य तौ । सचबागे रम्यदेशे वास चक्रपुरादराव ५७ विवाहकाले संप्राप्ते सुशीला-
 जनको दरिः । विवाहोद्योगवान् जातो योजयच्च हरं वरम् ५८ असमर्थं हर दृष्ट्वा तन्माता पितरावुभौ । ययाचतुः शिव वध्वाञ्जली
 विनययुक्तौ ५९ वरपितरावूचतुः । उपस्थितो विवाहो नो पुत्रस्य शुभया हरेः । सुशीलया कन्ययाऽयमसमर्थम् दृश्यते ६० अतो
 देय शिव श्रीमौलमकाले त्वया विभो । लग्नं भविष्यति ततो देवो ऽस्माभिः शिवस्तव ६१ माण्डुल उवाच । अवश्यं लमकाले ऽसौ
 शिवो ग्राह्यः प्रियवद । ततो मुहूर्ते संप्राप्ते विवाहमकरोच्छिवः ६२ तत्रैव शयनं चक्रे स सुशीलः प्रियंवदः । स्वप्ने सा मंगला गौरी
 मातरूपेण भावता । सुशीलामवदसाध्वी हितं वचनमेव च ६३ गौर्युवाच । सुशीले तव गौरागि भर्तुर्देशार्थमागतः । महान्मुजग
 उचिह दुर्गं स्थापय तत्पुरः ६४ घटं च स्थापयाशु त्व तन्मध्ये स गमिष्यति । कूर्पासंमंगान्निष्कास्य नंधनीयस्त्वया घटः ६५ प्रात-

हृत्थाय देहि त्वं मात्रे वायनकं शुभम् । इति गौरीवचः श्रुत्वा सुशीला क्षणमुत्थिता ६६ ददर्शोत्रि निःश्वसंतं कृष्णसर्पं महाभयम् ।
 ततश्चकार गौर्युक्तं प्रवृत्ता निद्रितुं ततः ६७ उवाच वर आसन्नो क्षुल्लमा महती मम । भक्षणायाशु देहि त्वं लङ्कादिकमुत्तमम् ६८ श्रुत्वे-
 ति वाक्यं पात्रे सा ददौ लङ्कमुत्तमम् । भक्षयित्वा शिवं हेमे तस्मिन्पात्रेगुलीयकम् ६९ दत्त्वा तत्स्थापयामास स्थले गुप्ते शुभाननः ।
 सुखेन शयनं चक्रे पृथिव्यां सर्वकोविदः ७० ततः प्रभातसमये शिव आगाङ्गहं स्वकम् । ह्यानशुद्धा सुशीला सा मात्रे वायनकं ददौ
 ७१ माता ददर्श तन्मध्ये मुक्ताहारमनुत्तमम् । ददौ प्रियायै कन्यायै सहसा तुष्टमानसा ७२ क्रीडाकाले सुसंप्राप्ते हर आगालु मंडपे ।
 आदेशयत्सुशीलां तां क्रीडार्थं जननी ततः ७३ सुशीलोवाच । नायं वरो मे जननि येन पाणिग्रहः कृतः । अनेन सह मनसा क्रीडने-
 च्छा तथा न मे ७४ इति श्रुत्वा समाक्रांतौ चिंतया पितरौ ततः । अन्नदानमुपायं च विरचेतुरिति हृतम् ७५ तदास्म्य चक्रतुस्तौ पु-
 राणोक्तविधानतः । सुशीला पादयोश्चक्रे क्षालनं मुद्रिकान्विता ७६ जलधारं ददौ माता चंदनं पुत्रको हरेः । हरिर्ददौ च तांबूलं बुभु-
 जुस्तत्र मानवाः ७७ इतिरीत्याऽन्नदानं तत्प्रवृत्तं भिक्षुसौख्यदम् । तावुभौ प्रस्थितौ काश्यां प्राप्तौ काशीं सुखप्रदाम् ७८ निर्मलांभिसि
 गंगायाः स्नानं चक्रुरादरात् । स्वर्गद्वारं प्रस्थितौ तौ कुर्वतौ धर्ममुत्तमम् ७९ पीतांबरानि ददतुर्भिक्षुकाणां गृहे गृहे । आशिषश्च ददु-
 स्तस्मै चिरंजीवी भवेदिति ८० विश्वेश्वरं समायातौ नत्वा स्तुत्वा पुनः पुनः । स्वयं गृहं प्रस्थितौ तौ शिवो मार्गं ऽव्रवीदिदम् ८१ शिव
 उवाच । काये मे किंचिदस्वास्थ्यं मातुल प्रतिभाति हि । ततः प्राणोत्क्रमे तस्य यमदूता उपस्थिताः ८२ मंगलागौरिका चापि तेषां
 युद्धमभ्युन्महत् । जित्वा तान्मंगला प्राणान्ददौ तस्मै शिवाय च ८३ शिवो ऽकस्मादुत्थितो ऽसौ मातुलं प्रत्युवाच ह । स्वप्ने युद्धं म-

पा दृष्टं मंगलयमष्टत्ययोः ८४ जितास्ते भगलागौर्या ततो ५६ शयनच्युतः ॥ मातुल उवाच । यज्जातं शिव तज्जात न स्मर्तव्य त्व
 पा पुनः ८५ गच्छाव आवा नगरे पितरी द्रष्टुमुत्सुकौ । प्रस्थितौ तौ ततस्तस्मात्प्रविष्टापुरमापद्यु ८६ रम्ये तढागे तत्रैतो पाकारम
 विचमद्यु । दृष्टौ तौ हरिदासीभिर्धर्योदार्यधरी शुभौ ८७ दास्य ऊचुः । अन्नदान हरेर्गृहे प्रवृत्तं तत्र गम्यताम् ॥ उमावूचद्यु । भो दा
 स्यो पात्रिकावावा गच्छावो न कश्चिद्गृहे ८८ इति श्रुत्वा तयोर्वीकर्य दास्यो जग्मुः स्वक गृहम् । स्वस्वामिनिकटे वाक्यमवदन्सादर त
 दा ८९ सर्व दासीवच श्रुत्वा तदर्थं प्रमुरादराव । प्रेषयामास हस्त्यादिरत्नवस्त्राणि मूरिशः ९० तद्गृहा विस्मिता तौ च जग्मतुश्च हरेर्युं
 हम् । हरिर्मातुलमभ्यर्च्य शिव पृच्छितुमागतः ९१ साक्यंती च सा कन्या धरणौ तस्य सत्रपा । अमृद्धरो मेऽयमिति जननी प्रत्युवाच
 ह ९२ हरि पप्रच्छ सार्धं शिव मगलदर्शनम् ॥ हरिस्वाच । किञ्चिद्विह्व तवास्त्यत्र हूहि मे वरदर्शने ९३ शिव उवाच । ममेदं चि
 ह्नमस्तीह इत्युक्त्वा गृहभागव । तव आनीय तत्पानं दर्शयामास सादरम् ९४ तत्पानं च ह रिर्दृष्ट्वा कन्यादान चकार सः । ददौ र-
 त्नानि वस्त्राणि सुवर्णानि बहुन्यपि ९५ तामादाय प्रस्थितौ तौ ददतो बहुल धनम् । श्रावणे मा सि समासे व्रत भौमे चकार सा ९६
 मुक्त्वा सर्वे प्रस्थितास्ते योजन जग्मुरुचमाः ९७ सुशीलोवाच । गौरीविसर्जनं चापि दीपमानं विशेषतः । कृत्वा गतव्यमस्माभिः पि
 तरी द्रष्टुमादराव ९८ इत्युक्त्वा आगता यत्र गौर्या आवाहनं कृतम् । ददृशुस्तत्र सौवर्ण देवालय मनुत्तमम् ९९ गौरीविसर्जन दीपमान
 सा च व्यचीक्रव । ततः सर्वे प्रस्थितास्ते पितरी द्रष्टुमुत्सुकाः १०० कुण्डिनासन्नदेशे तान्दृष्ट्वा विस्मयिनो जनाः । अत्रुर्वस्ते धर्मपाळे
 भोत्कठं प्रियदर्शनाः १ जना ऊचुः । धर्मपालाय ते प्रुत्र समार्यं गालकं तथा । ममायातं वयं वृत्रा अप्तयेव समायाताः २ गालक

नावदतीत्थं तावत्सोपि समागतः । नमस्कारांश्चकारासौ पितृभ्यां पितृवल्लभः ३ मातुलोपि नतिं चक्रे भगिनीधर्मपालयोः । सुशीला
 श्वशुरायापि श्वश्रूं नत्वा स्थिता तदा ४ श्वश्रूस्त्वाच । सुशीले तद्व्रतं ब्रूहि यद्व्रतस्य प्रभावतः । आयुर्धृद्धिः शिशोर्भे हि जाता कमल-
 लोचने ५ सुशीलोवाच । न जानेऽहं व्रतं श्वश्रू जाने मानवतीहरौ । श्वशुरं धर्मपालं च श्वश्रूं च भवतीं तथा ६ मंगलां देवतां जाने
 वरं तु युवयोः सुतम् । इत्युक्त्वा च सुशीला सा बुभुजे स्वांतहर्षिता ७ कृष्ण उवाच । तस्माद्ब्रूतमिदं धर्मं स्त्रीभिः कार्यं सदैव तु ॥
 युधिष्ठिर उवाच । फलमस्य श्रुतं कृष्ण विधानं ब्रूहि केशव । श्रावणे मासि भौमेषु चतुर्षु व्रतमाचरेत् । प्रातरुथाय
 सुखाता संकल्प्य व्रतमुत्तमम् । उपचारैः षोडशभिः पूजयेन्मंगलां तथा ९ युधिष्ठिर उवाच । उद्यापनविधिं ब्रूहि व्रतराजस्य केशव ।
 यतो निरुद्यापनकं व्रतं निर्णफलमुच्यते ॥१०॥ कृष्ण उवाच । वदामि व्रतराजस्य स्त्रीणां कर्तव्यमुत्तमम् । प्रथमे वत्सरे मातुर्गेहे कर्तव्यमेव
 च १११ ततो भर्तृगृहे कार्यमवश्यं स्त्री भिरादरात् । पंचमे वत्सरे प्राप्ते कुर्यादुद्यापनं शुभम् १२ श्रावणे मासि भौमेषु ह्युद्यापनविधिं चरे-
 त् । प्रातरुत्थाय सुखाता संकल्प्योद्यापनं ततः १३ आचार्ये वरयेत्तत्र वेदवेदांगपागम् । चतुःस्तंभं चतुर्द्वारं कदलीस्तंभमंडितम्
 १४ घण्टिकाचामरयुतं कारयेन्मण्डपं शुभम् । मध्ये वितानं बघ्नीयात्पंचवर्णैरलंकृतम् १५ तन्मध्ये स्थापयेत्पीठं दृषदसुपलं तथा
 १६ रौप्येण कारयेत्पीठं दंडः कांचननिर्मितः । रौप्यहेम्नोरभावे तु पाषाणस्य विधीयते १७ पीठोपरि न्यसेद्देवीं ततोऽग्रे दृषदं तथा ।
 तस्याग्रे लिङ्गतोमद्रं लिखेद्रंगैश्च पंचभिः १८ हरिद्रापिष्टकं कृत्वा तन्मध्ये ऽष्टदलं लिखेत् । तस्योपरि न्यसेद्द्वीहीन्द्रोणेन परिसंमितान् १९
 सौवर्णं राजतं ताम्रं कलशं विन्यसेद्बुधः । पञ्चरत्नानि निक्षिप्य सर्वौषधिसमन्वितम् २० तस्योपरि न्यसेत्ताम्रं ताम्रं वा वैष्णवं तथा ।

उमामहेश्वरी मूर्ति काचनेन विनिर्मिताम् २१ तस्योपरि न्यसेद्धान्द्रूलयेच्छिवमगलाम् । गृहवै इति मन्त्रेण मूर्ति पीठोपरि न्यसेव
२२ तदस्त्रमित्रावरुणाइत्यावाहनमाचरेत् । गौरीमिमायमन्त्रेण पूजयेन्मंगलां पराम् २३ गोधूमोद्भवपिष्टेन कारयेद्दीपमुत्तमम् । कृत्वा
प्रग्वलितो दीपो घृतवर्तिसमन्वितः २४ उपचारैः षोडशभिर्गण्डपुष्पादिभिस्तथा । पत्रैः पुल्पैः षोडशभिर्नानाजातैश्च जीर्णैः १२५ तण्डुलै
घान्पिकैश्चैव स्वच्छैः षोडशसंख्यकैः । अपामार्गस्य पत्रैश्च बुर्वाषनूरपत्रकैः २६ सर्वैः षोडशसंख्याकैर्बिल्वपत्रैश्च पंचभिः । नीराजन ततः कुर्या
दीपैः षोडशसंख्यया २७ मात्रे सुवासिनीम्यत्र देयंवायनमुत्तमम् । भोक्तव्या दीपकाश्चापि अन्न लवणवर्जितम् २८ विसर्जन मंगलाया दीपमा
नंततः क्रमात् । पच सवत्सरेष्वेव कर्तव्यं पतिमिच्छुभि १२९ ॥ इति म० मंगलागौरीव्रतोद्यापन संपूर्णम् ॥ ॥ अथ मीनव्रत ॥ नदिके-
श्वर उवाच । न कथयस्व प्रमावेण व्रतं परमदुर्लभम् । येनासौ वरदो देवस्तन्मे वथय यण्मुत्स १ स्कंद उवाच । शृणु नदिन्मवह्यामि व्रतं परम
दुर्लभम् । न कस्यचिन्मया ह्य्यात त्वामेव कथयाम्यहम् २ येन संघीर्णमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते । शाकल्यनगरे रम्ये सोमशर्मा द्विजोत्तमः
३ सर्वदा दुःसितो दीनो द्रव्यहीनो वुमुक्षित । तस्य कन्याद्वयं जातं सौंदर्यंशुमलक्षणम् ४ रूपलावण्यसंपन्ना गृहार्चिनरता सदा । ज्ये-
ष्ठा रूपवती नाम कनिष्ठा च सुपर्णिका ५ वत्सानां पालनार्थाय जगत्पुरते सरोवरम् । हसकारंढर्वैर्युक्त चक्रसारसमण्डितम् ६ कदलीपा-
रिजातैश्च चपकैर्बिल्वकैस्तथा । तीरे बलगतं मण्ये किंग तत्रैव स्थापितम् ७ दृष्टाऽर्धनरतानां च अप्सराणां कदंबकम् । आवाहनं कृतं ज्ञान
तामिस्तत्र सरित्पटेऽतत्र रम्यं दृष्टशतुर्नत्वा पप्रच्छतुश्च ते । क्रियते किमिदमिति ता ऊचुस्ते दयान्विताः ९ अप्सरस रुद्रुः । मीनव्रतं महेशस्य
क्रियतेऽस्माभिरुत्तमम् ॥ कृतेनानेन सम्यग्वै सर्वान्कामानवाप्स्यथ । पृष्टतां श्रीमहादेवं सुमन्त्रे कल्पके शिवम् १० षोडशमंत्रिभिर्युक्तं करे

बन्धा सुदोरकम् ॥ दूर्वाकुरैः षोडशभिर्देवस्योपरि विन्यसेत् ११ पुष्पाक्षतादिधूपैश्च सर्वं मौनेन कारयेत् । एवं विधिसमायुक्तं पूजयस्व म-
 हेश्वरम् १२ नैवेद्यं तु कृतं दानं व्रतं ताभ्यां गृहीतवान् । दृध्योदनं च तन्मध्यान्निक्षिप्वा च सरित्तेटे १३ फलानि पिष्टलङ्कं स्वगृहे
 याति गृह्यताम् । ततः प्रभातसमये नैवेद्यं तु समर्पितम् १४ तत्सर्वं हेम संजातं व्रतस्यास्य प्रभावतः । तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं पिता तस्याः प्र-
 कंपितः १५ रूपवत्या तदा प्रोक्तं व्रतस्यास्य प्रभावतः । न भेतव्यं त्वया तात गृहीतं तु मया वने १६ द्वितीयेऽह्नि पुनस्ताभ्यां वत्सा
 नीताः सरित्तेटम् । वने तु कन्यके भ्रामंस्तत्र राजा उपागतः १७ प्रतापसुकुरो राजा मृगयासक्तमानसः । श्रांतस्त्वृषितवान्प्राप्तो यत्रास्ते क-
 न्यकाद्वयम् १८ राजा ह्यष्टच्छत्तां कन्ये उदकं तव सन्निधौ । इत्युक्तवति राजेंद्रे रूपवत्या सुदान्वितम् १९ आनीतं शीतलं वारि ओ-
 दनं दधिसंयुतम् । ततो भुक्त्वा तु राजाऽसौ परिवारेण संयुतः २० पुनः प्रष्टुं समारेभे कस्य कन्या सुलोचने । रूपवत्युवाच । सोमश-
 मां पिता राजन् जानासि यदि वा न वा २१ तस्य कन्याद्वयं राजन्वने चागतवत्यहम् । इत्याकर्ण्य ततो राजा गतवान्मंदिरं प्रति २२ दू-
 तान्संप्रेषयामास कन्यार्थी विप्रसन्निधौ । अथ जग्मुस्ततो दूताः सोमशर्मगृहं प्रति २३ राजा आहूयते शीघ्रं गच्छ विप्र महीपतिम् । त-
 तो गत्वा समं दूतैस्तै राज्ञे सन्निवेदितः २४ राज्ञा तु प्रार्थिता ज्येष्ठा रूपवत्यभिधायिनी । पुण्यमाणवकाख्याय कनिष्ठा च सुपर्णिका २५
 पाणिग्रहस्तदा तत्र जातः कन्यकयोस्तयोः देवस्याराधनं त्यक्तं रूपवत्या मदेन च २६ व्रतस्य त्यागदोषेण राज्यलक्ष्मीर्गताऽभवत् । कनिष्ठाया
 गृहे चैव राज्यं प्राप्तमनुत्तमम् २७ तस्या वेश्मनि संप्राप्ता ज्येष्ठा भिक्षुगृहं प्रति । तां दृष्ट्वा दुःस्विता जाता कनिष्ठा प्रत्युवाच ह २८ किमिदं तव दा-
 रिद्र्यं राज्यं कुत्र गतं तव । सा ब्रवीत्परसैन्यैश्च सर्वं जित्वा दुरात्मभिः २९ हतं सर्वस्वमस्माकं तन्नास्ति इति भुज्यते । व्रतभंगप्रभावेण द्वास्त्रिंशं ससु-

पागतम् ३० इत्याकर्ण्य सुपर्णा सा घनकुर्मं ददौ तदा । घनकुर्मं गृहीत्वा सा व्येष्टागच्छ शृह प्रति ३१ मार्गे चैरिस्ततो नीतो घनकुर्मो मनोहर
 द्रुसं तदा तु संप्राप्त शोकाकुलितमानसा ३२ कनिष्ठाया गृहं पश्वाब्जगाम अतिद्रुःखिता । पुनर्ददर्श तां व्येष्टां करुणासक्तमानसः ३३ वंशप-
 ष्टि समादाय तस्यां स्वर्णं निघाय घ । ददौ व्येष्टां सुपर्णा सा विससर्ब गृहं प्रति ३४ शनैः शनैस्तां गच्छतीं घोरस्तत्र समागताः ।
 वंशपष्टि गृहीत्वा ते जग्मुस्तत्र यथागतम् ३५ व्येष्टा तु शोक्तसपत्ना सुपर्णा ससुपागतम् । दुःखं वक्तुं समारेभे कृपितः शंकरो मम ३६
 सुपर्णा तद्वच श्रुत्वा नत्वा शंकरमब्रवीत् ॥ सुपर्णावाच ॥ घन्याऽहं कृपया देव यदालोकितवानसि ३७ त्वत्प्रसादान्महादेव मुच्यते कर्म
 बंधनात् । रक्ष रक्ष जगन्नाथ त्राहि मां भवसागरात् ३८ सुपर्णा देवदेवेशो माभिरभिर्मापत् । पुनः सुपर्णा इत्याह श्रूयतां जगदी
 श्वर ३९ व्येष्टा मे मग्निनी पापा व्रत त्यक्तं तवेश्वर । रक्षितव्या जगन्नाथ यदि सुष्टोसि शंकर ४० ईश्वर उवाच । त्वन्नगिन्या त्वबानत्या
 व्रतभंगो महान्कृतः । सर्वं तदस्तु संपूर्णं त्वन्नतया मत्प्रसादतः ४१ इत्युक्त्वा देवदेवेशो राज्यं दत्त्वा दिव ययौ । पुनर्व्रतप्रभावेण राज्य
 प्राप्तं मनोरमम् ४२ नदिकेश्वर उवाच । देव केन प्रकारेण व्रतस्योद्यापनं वद । कथ्यतां श्रीमहाभाग व्रतसंपूर्णहेतवे ४३ स्कन्द उवाच ॥
 वर्षे षोडशसंपूर्णे कुर्यादुद्यापनं बुधः । आदौ मन्थे तथा चाति कुर्यादुद्यापनं ततः ४४ मासे माद्रपदे शुक्ले पक्षे प्रतिपदातिथौ । मठपका
 रयेत्तत्र कदलीस्वममदितम् ४५ नानापुष्पैश्च शोभाद्भ्य मत्सरं तत्र कारयेत् । तन्मध्ये लिंगतोमद्रं पंचरौः समन्वितम् ४६ कलश स्था-
 पयेत्तत्र हेमपात्रसमन्वितम् । भवानीसहितं शंभुं सुवर्णेन च कारयेत् । पुष्पैर्घृणैश्च दीपैश्च नानाफलसमन्वितम् ४७ फळानि पिष्टपक्वा
 नि दद्याद्विप्राय षोडश । तान्मूढ दक्षिणोपेतं यथाशक्त्या तु द्वापयेत् ४८ प्रसीद देवदेवेश चराचरजगद्गुरो । ईशानाय नमस्तुभ्यं व्योमठ्या-

विन्नमोस्तु ते ४९ इति क्षमाप्य देवेशं भक्त्या तत्परमानसः । रात्रौ जागरणं कुर्याद्गीतवाद्यादिमंगलैः ५० ततः प्रभाते उत्थाय स्नानं कृत्वा
 विधानतः । होमस्तत्र प्रकर्तव्यो तिलाज्येन समन्वितः ५१ सूळमंत्रेण होतव्यमष्टोत्तरशतं बुधैः । आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकारभू-
 षणैः ५२ धेनुं दद्यात्सवत्सां च वस्त्रालंकारसंयुताम् । पयस्विनी कांस्यदोहां नानालंकारसंयुताम् ५३ ततः शैवान्प्रपूज्याथ षोडशैस्तां-
 स्तपोधनात् । कौपीनास्तु प्रदातव्यास्तथा दद्यात्कमंडलून् ५४ भक्त्या क्षमाप्य तान्सर्वान्ब्रतसंपूर्णहेतवे । भोजनं तत्र दातव्यं लेह्यपे-
 ह्यसमन्वितम् ५५ दक्षिणां च ततो दद्याद्वित्तशाब्धं न कारयेत् । एवं विधिसमायुक्तः करोति ब्रतमुत्तमम् ५६ राज्यं च लभते लोके पुत्रपौत्रैः
 समन्वितः । सर्वपापविनिर्मुक्तः सर्वदोषविवर्जितः ५७ भुक्त्वा भोगान्यथाकाममते गच्छेत्परं पदम् । लभते परमां मुक्तिं शिवलोके मही-
 यते ५८ इति श्रीभविष्यपु० मौनव्रतकथोद्यापनं संपूर्णम् ॥ अथ पंचधान्यलक्षपूजा लिख्यते ॥ देव्युवाच । देवदेव जगन्नाथ भवसागरता-
 रक । सर्वकारण देवेश सर्वसिद्धिप्रदायक ॥ अहमेकं महागुह्यं प्रष्टुमिच्छामि शंकर । प्राप्ताऽहं केन पुण्येन त्वामाशु कथयस्व मे ॥ ईश्वर उवाच ।
 शृणु देवि प्रवक्ष्यामि पृष्ठं यत्तु त्वया प्रिये । पुण्यापुण्यतरं श्रेष्ठमिह मोक्षप्रदायकम् ॥ त्वया यल्लक्षपूजाख्यं कृतं तत्पूर्वजन्मनि ॥ तेन प्राप्ता-
 सि मां देवि सर्वैश्वर्यानुभाविनि ॥ पार्वत्युवाच । महाश्वर्यकरं गुह्यं देवदेव जगत्पते । विस्तरेण च तत्सर्वमाशु मे कथय प्रभो ॥ ईश्वर उवाच ।
 धान्यानां वै लक्षपूजाविधिं वक्ष्ये च पार्वति । लोकानामुपकारार्थं सर्वसंपत्करं शुभम् ॥ श्रावणे कार्तिके वापि माघे वा माघेवपि वा । शुभे वा-
 प्यथत्राऽन्यस्मिन्यदा भक्तिः शिवे नृणाम् ॥ चित्तं वित्तं भवेद्यस्मिन्काले चैवाचयेच्छिवम् । नित्यकर्म समाप्यादौ शुचिभूत्वा समाहितः ॥ सम-
 भ्यर्च्य विधानेन लक्षपूजां समाचरेत् । पंचाक्षरेण मंत्रेण त्र्यंबकेण तथैव च ॥ शिवनाम्नाऽथवा कुर्यात्पूजनं पार्वतीपतेः । तंडुलानां मुष्टि-

मात्रं मृगीमुद्रा तिलस्य च ॥ आसार्धमात्रमन्नानां यवमण्डोत्तरं शतम् । तथा संख्याकृतं धान्यं समूहं तंडुलादिकम् ॥ यवगोघ्नममुद्रा
 श्र तंडुला वै तिलाः क्रमात् । पंचधान्यमिति प्रोक्त शान्तिके देवपूजने । तंडुलेश्च प्रकुर्वति लक्षपूजाविधिं नराः । तेषां स्वर्गं च मोक्ष
 च प्रददातीह शकरः ॥ एवं तिलैः प्रकुर्वति लक्षपूजाविधिं नराः ॥ तेजस्विनो महाभागाः कुळेन च शतेन वै । स्त्रीकामेन प्रकर्तव्यं गो-
 घ्नैः पूजनं महत् ॥ उत्तमां स्त्रियमाप्नोति प्रसादाच्छकरस्य च । पुत्रकामेन कर्तव्यं यवैः पूजनमुत्तमम् ॥ अते सायुष्यमाप्नोति नात्र कार्या
 विचारणा । वरयकामेन कर्तव्यं सुप्रेः पूजनमुत्तमम् ॥ देवदानवगधर्वा वशीभवति नान्यथा । पूजां कुर्यात्प्रयत्नेन यद्यशस्को भवेत्तदा ॥
 ऋषेर्द्वारद्वारा विधिना सर्वमानवैः । पूजेय पंचधान्यानां सर्वकामार्थसिद्धिदा ॥ पूजयेत्पार्वतीनाथ मच्छियुक्तेन चेतसा । य यं धितय
 ते कामं तं त प्राप्नोति मानवः ॥ समाप्तौ धान्यपूजाया उद्यापनविधिं घरेत् । आचार्यं वरयेत्तत्र वेदवेदांगपारागम् ॥ पूष्पमण्डपिकां कृत्वा
 पूजास्थाने समाहितः । सुवर्णप्रतिमां कृत्वा पार्वत्या शकरस्य च ॥ यथाशक्त्या नदिनं च रौप्यकेण समन्वितम् । अभिर्षिष्य्य महादेव
 मुमया सहित शिवम् ॥ नवांबरे सिंसे शुद्धे रथापेत्पार्वतीपतिम् । समम्यर्घ्यं द्विजैः सार्द्धं महापूजां समाचरेत् ॥ यवगोघ्नममुत्रैश्च ति
 छेर्हाटकनिर्मितैः । रोष्येण तंडुलं कृत्वा मक्षिभावपुरःसरः ॥ सुवर्णरौप्यधान्यानि कृत्वा शमोः समर्पयेत् । यत्र धान्यार्पणं कृत्वा
 तत्रैव पूजनं स्मृतम् ॥ लक्षसंख्याकृतं धान्यसमूहं तंडुलादिकम् ॥ सुवर्णरौप्यसहितं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ अचनस्य दशांशेन
 ब्राह्मणान्भोजयेत्ततः । तद्दशांशेन वै होमं कुर्याच्चरुतिलान्यर्कैः ॥ आचार्यं च सपत्नीकं तोपयेद्दक्षिणादिभिः । अशक्तश्चेन्नरो यस्तु पं-
 चाशत् पचविंशतिः ॥ शक्नो सत्यां न कुर्याच्चैत्पूजनं निष्फलं भवेत् । ये कुर्वन्ति नरा मत्तया शिवपूजां विधानतः ॥ मुक्त्वेह स-

कलान्भोगान्ते साशुष्यमेव च । एतत्ते कथितं गुह्यं मम सान्निध्यकारकम् ॥ पुत्रपौत्रधनाशुष्यसंपत्तिस्तुस्वमेव च । कांता च सुभगा
 तस्य भवेद्धर्ममतिः सदा ॥ ब्रह्महा मद्यपः स्तेयी तथैव गुरुतल्पगः । सद्यः पूतो भवेत्लक्षपूजनात्पार्वतीपतेः ॥ इति श्रीभविष्यपु० पंच-
 धान्यलक्षपूजोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ शिवामुष्टिब्रतं बाल्यावस्थायां स्त्रीणामुक्तं भविष्ये ॥ देव्युवाच । देवदेव जगन्नाथ जगदानंद-
 कारक । कौतुकेनेप्सितं किञ्चिद्धर्मप्रश्नं करोम्यहम् १ श्रुतानि देवदेवेश ब्रतानि नियमास्तथा । तीर्थानि च महंतीनि यज्ञदानान्यने-
 कशः २ नास्ति मे निश्चयो देव आमिताऽहं त्वया पुनः । कथयस्व महादेव यद्गोप्यं ब्रतमुत्तमम् ३ केन त्वं हि मया प्राप्तस्तपोदा-
 नब्रतादिना । अनादिमध्यनिधनो भर्ता चैव जगत्प्रभुः ४ शिव उवाच । शृणु देवि प्रयत्नेन ब्रतानामुत्तमं ब्रतम् । शिवामुष्टुचभि-
 धानं च सर्वोपद्रवनाशनम् ५ सुखसंपत्करं चैव पुत्रराज्यसमृद्धिदम् । शंकरप्रीतिजनकं शिवस्थानप्रदायकम् ६ स्वभर्त्रा सह नारीणां म-
 हासिंहकरं परम् । तेन ब्रतप्रभावेण प्राप्तमर्धासनं प्रिये ७ इतिहासं पुरावृत्तं शृणु वै त्वं समाहिता । पुरा सरस्वतीतीरे विमलाख्या
 महापुरी ८ तत्र चंद्रप्रभुर्नाम राजाऽभूद्धनदोषमः । तस्य स्त्री रूपलावण्यसौंदर्यस्मरविभ्रमा ९ स हि चंद्रप्रभु राजा कौतुकेन
 समन्वितः । माहात्म्यं शिवपूजायाः पत्नीं प्रत्यवदत्तदा १० राजोवाच । महादेवि विशालाक्षि भार्ये बालमुग्दक्षणे । राज्ञस्तु कस्यचित्सप्त
 पुत्रा जाता विशारदाः ११ तेषां मध्ये कश्चिदेकस्तस्य भार्या पतिव्रता । तस्याः काले हि संजातौ द्वौ पुत्रौ लक्षणान्वितौ १२ एका
 कन्या प्रसूता सा सर्वलक्षणसंयुता । अप्रिया स्वामिने जाता सा राज्ञी वनमागता १३ सा कदाचिद्धनं गत्वा चारयंती गवां गणम् ।
 तत्र शार्दूलवाराहवनमाहिषकुंजरान् १४ दृष्ट्वा भयेन व्यथिता मूर्च्छिता निपपात ह । उत्थाय चैव बभ्राम नृषार्ता विपिनं महत् १५

चकोरचक्रकारणवर्चधरीकशताशुक्रम् । उच्छुभपञ्चकङ्कारकुमुदोत्पलमहितम् १६ रानपत्नी तदा पूर्वं दृश्याप्सरसां गणम् । समासाद्य
 सरस्तीर पीत्वा जलमनुत्तमम् १७ शिव बोमामर्षयत् दृश्याप्सरसां गणम् । किमेतदिति पप्रच्छ ता रुद्रु योषित प्रति १८ शिवामुष्टि
 व्रतमिदं क्रियते ऽस्माभिरुत्तमम् । सर्वसपत्कनं स्त्रीणां तच्छुभ्व पतिव्रते १९ रानपत्न्युवाच । विधान कीदृशं व्रतं किं फलं चास्य तन्म
 म । तां कुरुयोषितः सर्वां श्रावणे चेंदुवासरे २० प्रारब्धव्यं व्रतमिदं शिवोऽर्च्यं पचवत्सरान् । तच्छुत्वा सापि जग्राह व्रतं नियममान
 सा २१ चसूर्यं चेंदुवासरे फलैरन्यैः प्रपूजयेत् । प्रथमे चेंदुवासरे शिवापतिम् २२ तंडुलैर्गोधूमतिष्ठैर्मुद्गरैः प्रपूजयेत् । घा
 न्यानां साहसुष्टिं च फलैः सह प्रपूजयेत् २३ नारीकेरं मातुलिं गं रंभाकर्कटिसंभवम् । उमामहेश्वरीं मूर्तिं स्थावरीं च प्रपूजयेत् २४
 ततस्तद्व्रतमाहात्म्यात्पीति प्रियतरा भवेत् । ततः प्राप्य व्रतं भक्त्या शिवमभ्यर्षयेत्सदा २५ पूजयेद्बहुपुष्पैश्च गंधधूपैश्च दीपकैः । ना
 नाप्रकारैर्नविधैः पूजयेच्च उमापतिम् २६ रौप्येण तंडुलं कृत्वा नारीकेरेण संयुतम् । मोघूमतिलमुद्राञ्च हाटकेन विनिर्मिताः २७ मातु
 लिं च केरं च कर्कटीं सहपूजयेत् । एवविधैर्वान्यफलैर्मन्त्रिणानेन पूजयेत् २८ उन्नमः शिवायथांतायपधवक्त्रायशू ल्छिने । नदिच्छृगिमहा
 कालगणयुक्त्रायशमवे २९ ब्राह्मणान्मोजयेत्तत्र यथाशक्त्या च मुरिशाः । भर्त्रा सह कर्पां श्रुत्वा भक्तियुक्तेन चेतसा ॥ य य चितयते
 कामं त त प्राप्नोति भामिनी ३० देव्युवाच । उद्यापनविधिं श्रुत्वा शिवामुष्ट्याः सुरेश्वर । भक्तिः श्रोतुमिच्छामि व्रतसंपूर्णहितवे ३१
 महादेव उवाच । उद्यापनविधिं वक्ष्ये व्रतयनस्य शोभने । यस्यानुष्ठानमात्रेण संपूर्णं हि व्रतं भवेत् ३२ तस्माद्व्रतमिदं देवि स्त्रीभिः क-
 तं त्यमद्भुतम् । श्रावणे मासि सोमेषु चतुर्षु व्रतमाचरेत् ३३ प्रातरुत्थाय सुस्नाता सकल्प्य व्रतमुत्तमम् । पञ्चमे वत्सरे मासे कुर्याद्व्या

पुनं व्रती ३४ चतु स्तंभं चतुर्द्वारं कदलीस्तंभमंडितम् । घटिकाचामरयुतं कदल्याद्युपशोभितम् ३५ चंदनागरुकपूरैर्लेपितं मंडपं शुभ-
 म् । मध्ये वितानं बघ्नीयात्पंचवर्णैरलंकृतम् ३६ तन्मध्ये स्थापयेद्विंशं पृजयेच्च उमापतिम् । सुवर्णरूपधान्यैश्च फलेरक्तैश्च पृजयेत् ३७
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्ब्रह्मालंकारभूषणैः । अन्येभ्यो विप्रवर्येभ्यो दक्षिणां च प्रयत्नतः ३८ भूयसीं परया भक्त्या प्रदद्याच्चिह्नवतुष्टये ।
 उद्दिश्य पार्वतीशं च सर्वं कुर्यादंतद्रितः ३९ बंधुभिः सह भुंजीत पतिपुत्रजनैः सह । एवं या कुरुते नारी व्रतराजं मनोहरम् ४० सौ-
 भाग्यमखिलं तस्याः सप्तजन्मस्वसंशयः । एतत्ते कथितं देवि तवाग्रे व्रतमुत्तमम् ४१ कोटियज्ञकृतं पुण्यमस्यानुष्ठानमात्रतः । जायते
 नात्र संदेह ऋषिभिः परिकीर्तनात् ४२ ये शृण्वन्ति त्विमां भक्त्या कथां पापहरां शुभाम् । व्रतजं प्राप्नुवंतीह तेऽपि पुण्यं न संशयः
 ॥४३॥ इति श्रीभविष्यपुराणे गौरीशंकरसंवादे शिवासुष्टिव्रतकथोद्यापनं संपूर्णम् ॥ अथ हस्तिगौरीव्रतं लिख्यते ॥ कुंत्यां वनादुपेतायां
 करिणापुरमुत्तमम् । मानितायां नरेन्द्रेण तनयैः पंचभिः सह १ तस्याः कुशलमन्वेष्टुमाजगाम स माधवः । अभिवंद्य सुखासीनं देवदेवं
 जनार्दनम् ॥ उवाच कुंती सानंदा सम्यक्प्रश्नमिदं वचः २ कुंत्युवाच । धन्यास्मि कृतकृत्यास्मि सनाथास्मि परंतप । अहं संभाविता
 यस्मात्त्वया यदुकुलेश्वर ३ यदि मे सुप्रसन्नोसि तदाचक्ष्व व्रतं प्रभो । यद्विधानात्सुखं राज्यं प्राप्नुयां तनयैः सह ४ कृष्ण उवाच । कुंति
 ते कथयिष्यामि व्रतानामुत्तमं व्रतम् । यत्कृत्वा सुखसंतानधनधान्यसमन्विता ५ विध्वतदुष्कृता पुण्या सपुत्रा राज्यमाप्स्यसि । हस्ति-
 गौरीव्रतं भद्रे कुरुष्व स्वस्थमानसा ६ यत्कृत्वा भक्तिभावेन लभ्यते वांछितं फलम् ॥ कुंत्युवाच । यदुक्तं ते व्रतं नाथ विधानं तस्य
 कीदृशम् ७ केन पूर्वं कृतं वीर तन्मे ब्रूहि जनार्दन ॥ श्रीकृष्ण उवाच । कैलासशिखरे पूर्वं हस्तसंस्थे दिवाकरे ८ दिवा प्रस्वपिता गौरी

स्वप्ने शंभुं ददर्श ह । अर्धदिहं दृषार्धेन अर्धचद्रकलान्वितम् ९ प्रबुद्धा सा तदा गौरी शिवसन्निधिमाममत् । प्रणम्य देवदेवेशमिदमाह
 शुचिस्मिता १० देव सन्निदेहोऽय स्वप्ने दृष्टस्तव प्रभो । किमिदं तन्ममाचक्ष्व तप्यते मानस मम ११ ईश्वर उवाच । देवि पूर्वं निपि
 द्धोस्ति हस्तऋक्षगते रवी । स्वापः सुविहितस्तत्र दृष्टं तस्य फलं त्वया १२ शृणु देवि त्वया ज्ञेन खरितोह विलोकिता । त्वयाऽऽरुचव्रत
 देवि ममाणघनकाम्यया १३ अपूर्णं च त्वया त्यक्तं मम नापि समर्पितम् । अपूर्णव्रतभावेन दृष्टोह तादृशस्त्वया १४ तत्पुरुष्वाधुना
 देवि हस्तगौरीव्रत शुभे । येन पूर्णव्रता नारी सपूर्णव्रतामिषाच १५ लभते सर्वसंपत्तिं पुत्रपौत्रसुखानि च १६ देव्युवाच । आरम्यते
 व्रत नाय विधानेन महेश्वर । आरंभोऽस्य कदा कार्यं को विधिः कस्य पूजनम् १७ ईश्वर उवाच । यस्मिन्नहनि हस्तक्षेपे उदयं प्राप्यते
 रविः । तस्मिन् कुर्यात्प्रयत्नेन सौवर्णं कुञ्जरोत्तमम् १८ कांचनी प्रतिमा गौरीं हेरबस्य हरस्य च । तस्योपरि निघातव्या सर्वाङ्कारम्
 पिता १९ अवहं काचनेः पुत्र्यैः पूजा मुक्ताफले शुभैः । नेवेथैश्चंदनैश्चैव शृणुयात्प्रत्यहं कयाम् २० ॥ दिने षष्ठदर्शे प्राप्ते सुभाता
 शुचिमानसा । शुक्लवस्त्रधरा दांता भावनेऽर्घ्यं निवेद्य च २१ पूजागृहे सुसंक्षिप्तं स्थापयेत्प्रतिमां शुभाम् । स्वर्णभाजनयुग्मं च
 पक्वान्ने पाचितीः शुभैः २२ सार्द्धत्रयोदशमित्तनैर्विद्यमुपकल्पयेत् । फलमृलानि चान्यानि शुभानि समुदाहरेत् २३ पूजयेत्स्वर्णकुसुमैः
 पुत्र्यैश्चायैः सुर्गयिभिः । देवीं चंदनपुष्पैश्च तथा पत्राक्षतैः शुभैः २४ ध्यायेच्च हृदये गौरीं हरहरबसयुताम् । दक्षिणां च ततो दत्त्वा नत्वा
 देवीं विसर्जयेत् २५ सार्धत्रयोदशरात दीपिकाः श्राद्धयान्विताः । पतिवत्स्यै चिचै दद्यात्तावती स्वयमाहरेत् २६ व्रतं समाचरेदेव यावद्वर्षं त्र
 योदश । स्वर्णभाजनयुग्मं च प्रतिवर्षं विसर्जयेत् २७ ततश्चष्टुर्दशे वर्षे तदुद्यापनमाचरेत् । हेरबशम् गौरी च कांचनी गव्यष्टके २८ पूर्वो

क विधिना पूज्या वासराणि त्रयोदश । चतुर्दशदिने प्राप्ते संयुता प्रातरुत्थिता २९ कृतोपवासनियमा सुस्नाता शुद्धवेश्मनि । स्थापयित्वा
 ततो देवीं नक्तं कुर्यात्ततो ऽर्चनम् ३० सप्तविंशतिपात्राणि पूर्वोक्तेन विधानतः । पूर्वोक्तमेव पक्वान्नं विन्यसेच्च पृथक्पृथक् ३१ अन्यानि फ-
 लमूलानि पक्वान्नानि च कल्पयेत् । धूपदीपाक्षतैः पुष्पैश्चन्दनैर्ववाससा ३२ भक्त्या समर्पयेद्देवीं प्रतिमां प्रतिपादयेत् । स्वं कथं पूजयामी-
 ति मा त्वं चित्ते व्यथां कुरु ३३ अनादिव्रतमेतद्धि नात्र कार्या विचारणा ॥ देव्युवाच । सौवर्णीं प्रतिमा हस्तिपात्रपुष्पाणि कल्पितु-
 म् ३४ यस्या न शक्तिः सा नारी कथं कुर्याद्द्वतं विभो ॥ ईश्वर उवाच । अशक्तौ मृदजः कार्यः प्रतिमा चापि मृन्मयी ३५ पात्राणि
 वेणवान्येव पुष्पाणि ऋतुजानि च । अक्षतैस्तंडुलैश्चैव श्रद्धया फलमाप्यते ३६ श्रीकृष्ण उवाच । ततश्चक्रे व्रतं गौरी ह्यलभद्वांछितं फलम् ।
 पूर्णव्रता च सा जाता भाग्यसौभाग्यसंयुता ३७ त्वमप्येतद्द्वतं कुंति कुरु श्रद्धासमन्विता । अथ हस्तिव्रतं कुंती साभिमानाऽकरोद्द्वतम् ३८ गां-
 धारी चापि तच्छ्रुत्वा चक्रे तद्द्वतमादरात् । तस्याः पुत्रशतैश्चापि आनीता शुभमृत्तिका ३९ कृत्वा वारणगां गौरीं सपुत्रां सशिवां तथा । व्रतं त्व-
 रितमरेभे निशाम्य च विषादिनी ४० तच्छ्रुत्वा शोकसंतापो कुंत्याऽभून्मानसो ज्वरः । कुंती वाक्यमुवाचेदं गांधारी पुण्यकारिणी ४१
 यस्याः पुत्रशतं शक्तं शासने वर्तते सदा । मम पंच सुतास्तेपि न शक्ताः कापि कर्मणि ४२ श्रुत्वा तदर्जुनः प्राह मा माताविमना भव ।
 किं मृदः प्रतिमा कार्या त्वरया समुपाहरेत् ४३ साक्षादिह हरं गौरीं ऐरावतमिभानम् । कृत्वा तं पूजनं मातः सम्यक्फलमवा-
 प्स्यसि ४४ इत्युक्त्वा त्वरितं पार्थो गंगातीरं समाहितः । तत्र तुष्टाव गौरीशं सूक्तैः स्तुतिसमीरितैः ४५ तस्य तुष्टो ऽभवच्छंभुः स-
 मायाचे वरं ततः ॥ अर्जुन उवाच । देवदेव गजासीन गौरीहेरंबसंयुतः ४६ गृहाण पूजामागल्य मम मातुर्गृहे भव । तथेत्युक्त्वा ऽऽलयं

तस्य तद्विधो हर आगतः १७ साष्टांग प्रणता गौरी कुती पूजामयाकरोव । पंचोपचारैः सपुण्य निवेधादिभिरुत्तमैः ४८ वृष्टा च म
क्तिभावेन सा गौरी च ततोऽब्रवीच्च । कुति ते परितुष्टाऽस्मि वरं वरय सुव्रते ४९ कुत्युवाच । देहि मे सर्वसपत्तिं सर्वसौख्य सदोत्सव
म् । प्रपञ्च मम पुत्राणां सदा राग्यमनामयम् ५० ममास्त्वव्याहता भक्तिस्त्वयि जन्मनि जन्मनि । व्रतमेतत्तु यः कुर्यात्तव लोकप्रवा-
प्यति ५१ न दासिद्य न वैधव्यं न शोको नापि दुःखतम् । कृच्छ्र नापन्नमिदं कदाचित्समविष्यति ॥ तयैत्युक्त्वा ततो गौरी सगजां
तरधीयत ५२ एतद्व्रत सकलदुःखविनाशदुःख सौभाग्यराग्यफलसावनमाचरत्यः । या योपितः सुखमनंतमिहोपमुज्य गौरीसमीरमुनर्याति
हि देहनशो ५३ ॥ इति श्रीमविष्णोत्तरपु० हरिगौरीव्रतकथोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ हस्तिगौरीपूजा ॥ देशकालौ संकीर्य । ममेहज-
मनि जन्मांतरे चालहसौभाग्यप्राप्तये पुत्रपौत्रराग्यकामनया हस्तिगौरीव्रतांगत्वेन गौरीमहेश्वरप्रीत्यर्थं हेस्वरामुगौरीगूत्रं करिष्ये । तद-
गत्वेन गणपतिपूजन स्वस्तिवाचन आचार्यादिवरण च करिष्ये इति सकल्प्य ॥ हस्तिगौर्यं सदा वंदे हृदये मन्त्रमथैकाम् । शिवांगार्वरस्य-
तामेकदंतपुत्रेण शोभताम् । प्यायामि ॥ आगच्छ भो हस्तगौरि ऐरावतगजोपरि । शमुनाऽत्र गणेशेन पार्यङ्गैः स्वसखीगणैः । आवा-
हनम् ॥ यासने स्वर्णरत्नाब्जं सर्वथोभासमन्विते । उपविश्य जगन्मात प्रसादाभिमुखी भव । आसनम् ॥ इदं गगाजलं सम्पक् सुवर्णकल
शे रियतम् ॥ पाथार्थं ते प्रयच्छामि क्षालयामि पदांबुजे । पाद्यम् ॥ गंधपुष्पाक्षतारक्तपुष्पतूपसमन्वितम् । सुवर्णपात्रे स्वर्णौगि यद्दहाणाद्य
नमोस्तु ते । अर्घ्यम् ॥ कपूरैरामृगमदैः सुवासैरुपशोभितम् । आचम्यतां महादेवि शिशिर विमलं जलम् । आषमनम् ॥ नदीनदस-
मुद्भूत पवित्र निर्मल जलम् । स्नानार्थं ते प्रयच्छामि प्रसीद जगदंबिके । स्नानम् ॥ पंचामृतेन स्नपनं करिष्ये भक्तवत्सले । पयो दधि

घृतं चैव माक्षिकं शर्करायुतम् । पंचामृतस्नानम् ॥ मंदाकिन्याः समानीतं हेमांभोरुहवासितम् । खानार्थं ते मथानीनं गृहाण जगदंबि-
 के । शुद्धोदकस्नानम् ॥ कौशेयं वसनं दिव्यं कंचुक्या च समन्वितम् । उपवस्त्रेण संयुक्तं गृहाण परमेश्वरि । वस्त्रम् । यज्ञोपवीतम् ॥
 इदं गंधं महदिव्यं कुंकुमेन समन्वितम् । विलेपनं मया दत्तं गृहाण वरदा भव । गंधम् ॥ कज्जलं चैव सिद्धं हरिद्राकुंकुमानि च ।
 भक्त्याऽर्पितं मया गौरि सौभाग्यं च गृहाण भो । सौभाग्यद्रव्याणि ॥ नानाविधानि माल्यानि सुगंधीनि हरिप्रिये । गृहाण सुमना-
 नीशे प्रसादाभिमुखी भव । पुष्पाणि ॥ धूपं मनोहरं दिव्यं सुगंधं सुमनोहरम् । दशांगसहितं देवि धूपं मे प्रतिगृह्यताम् । धूपम् ॥
 दीपं तमोहरं ज्योत्स्नं ज्ञानसंबोधकं सदा । दीपं गृहाण मातस्त्वमपराधशतापहे । दीपम् ॥ नानाविधानि भक्ष्याणि व्यंजनानि हरिप्रिये ।
 गृहाण देवि नैवेद्यं सुखदं सर्वदेहिनाम् । नैवेद्यम् ॥ गंगोदकं समानीतं मयाऽऽचमनहेतवे । तेनाचम्य महादेवि वरदा भव चंडिके ।
 आचमनीयम् ॥ करोद्धर्तनम् ॥ रंभाफलं दाडिमं च मातुलिगं च सर्जुरम् । नारीकं च जंबीरं फलान्येतानि गृह्यताम् । फलानि ॥ पूगी
 फलमिति तांबूलम् । हिरण्यगर्भेति दक्षिणा ॥ नीराजयामि देवेशि कर्पूराद्यैश्च दीपकैः । गृहाण मंगलान् दीपान् वरदा भव शोभने । नी-
 राजनम् ॥ यानिकानिचपा० । प्रदक्षिणाः ॥ नानाविधानि दिव्यानि विल्वपत्रयुतानि च । दूर्वाकुरैः संयुतानि ह्यंजलिस्थानि गृह्यताम् ।
 मंत्रपुष्पम् ॥ अपराधस० । नमस्कारः ॥ यस्यस्मृत्येति प्रार्थना ॥ उपायनमिदं० । वायनम् ॥ इति श्रीभ० पु० हस्तिगौरीपूजाविधिः स-
 माप्तः ॥ अथ कूष्मांडीव्रतं लिख्यते ॥ शुधिष्ठिर उवाच । कृष्ण महाभाग ब्रह्मरुद्रादिवंदित । व्रतधर्मास्त्वया प्रोक्ताः श्रुतास्ते
 सकला मया ऽ इदानीं श्रोतुमिच्छामि व्रतमेकं कृपानिधे । यत्कृत्वा सर्वपापानि विलयं याति तत्क्षणात् २ संततिर्वर्द्धते निलयं सौ-

भाग्य च घनादिकम् । अत्यायासं महत्पुण्यं सर्वकामसम्पत्तिदम् ३ कथयस्वेदिराकांत कृपा यदि ममोपरि ॥ श्रीकृष्ण उवाच ।
 साधु पृष्टं महाराज त्वया कृष्णुलोद्भव ४ वच्मि सर्वं विधानेन तच्छृणुष्व जगद्धितम् । व्रतस्थानां महत्पुण्य कूर्मार्ढ्याख्यानमुत्तमम् ५
 तच्छृणुष्व महाभाग स्त्रीणां चापि सुखोदयम् । सर्वसंपत्करं राजन् पुत्रपौत्रप्रवर्धनम् ६ नारदेन समाख्यात षड्रसेनाय मुपते ७
 आर्यावर्ते पुरा कश्चिच्चद्रेसेनो महीपतिः । नारद परिपप्रच्छ पुत्रपौत्रप्रदं व्रतम् ८ षड्रसेन उवाच । देवर्षे सर्वधर्मज्ञ सर्वलोकनमस्कृत । त्व
 त्समो नास्ति लोकेऽपि हितवक्त्राऽपरो वृणाम् ९ अथ मद्भाग्ययोगेन संजात दर्शनं तव । पृच्छाम्येवमिदानीं त्वामात्मश्रेयस्करं परम् १०
 दान धर्म व्रतं वापि वद सत्पुत्रदायकम् । इदं राण्य धनं वापि विना पुत्रेण मे प्रभो ॥ निष्फलं मुनिशार्दूलं कृपया वद मे विभो ११
 कृष्ण उवाच । इति तद्वचनं श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तमः । चद्रसेनमुवाचेदं व्रतं गोप्यं सुरैरपि १२ नारद उवाच । षड्रसेन महाभाग सुरख्या
 प्रियया सह । व्रतं कुरु मया प्रोक्तं कूर्मार्ढ्याः सर्वसिद्धिदम् १३ यत्कृत्वा सर्वराजेंद्र भविष्यति महाबलाः । सत्पुत्राः परधर्मज्ञा वीर्य
 वतो बहुश्रुताः १४ आयुष्मंतो ऽतिकुशला राण्यपालनतत्पराः ॥ श्रीकृष्ण उवाच । तन्नुत्वा नारदेनोक्तं षड्रसेनोऽतिधार्मिकः १५ व्रतं च-
 कार कूर्मार्ढ्याः पुत्राणां प्राप्तये क्लिप्तं । अष्टौ जाताः सुतास्तस्य दिवपालसमतेजसः १६ सुरूपः सुमुखः शात सुमसादोऽथ सोमकः ।
 षड्रैकेष्टुः सदानदः सुतंतुश्च यथा क्रमात् १७ पुत्रैस्ते सहधर्मत्मा सुरख्या भार्यया सह । सतोपं परमं प्राप देवब्राह्मणपूजकः । १८ कू-
 र्मार्ढीव्रतमाहात्म्याद्यत्पुरा मनसीप्सितम् । तत्सर्वं प्राप्य राजेंद्रः कृतकृत्यो बभूव ह १९ श्रीकृष्ण उवाच । त्वमपीदं व्रतं राजन्समा-
 धर यथाविधि । द्रोपद्या सह धर्मज्ञ सर्वान्कामानवाप्स्यसि २० अधिष्ठिर उवाच । कर्तव्यं तु कदा कृष्ण विधिं तस्य षडस्व मे । कस्मि-

न्मासे तिथौ कस्यां रोपणीया ऽथवा भवेत् २१ श्रीकृष्ण उवाच । वैशाखस्यासिते पक्षे चतुर्दश्यां नराधिप । शुचौ देशे स्थलं शोध्य कू-
 ष्मांडी रोपयेदथ ॥ षण्मासं पूजयेन्नित्यं षण्मंत्रैर्नामभिः सह २२ ब्रह्मणा निर्मितसि त्वं सावित्र्या प्रतिपालिता । ईप्सितं मम देवि त्वं
 देहि सौभाग्यमेव नः । सौभाग्यार्थेनमः २३ आषाढे पूजयिष्ये त्वां मातः सर्वसुखाय हि । आशां कुरुष्व सफलां सर्वकामप्रदे नमः ।
 सर्वकामप्रदायै नः २४ श्रावणे पूजयिष्यामि भक्तविघ्नशानि । कूष्मांडी बहुबीजाढ्यां पुत्रदे त्वां नमोस्तु ते निवा । पुत्रदायै नः २५
 भद्रे भाद्रपदे शुभ्रे भद्रपीठोपरि स्थिते । पूजयिष्यामि मातस्त्वां धनदायै नमः । धनदायै नमः २६ आश्विने पूज-
 यिष्यामि बहुबीजप्रपूरिते । कूष्मांडीनामसंयुक्ते फलदे त्वां नमो नमः । कूष्मांड्यै नमः २७ कार्तिके पूजयिष्यामि सफलां सकलां
 शुभाम् । सुखदे शुभदे मातर्मोक्षदे त्वां नमो नमः । मोक्षदायै नमः २८ षण्मासं पूजयेदेवं कूष्मांडीं धर्मनंदन । ततः स्वर्णमयीं कृत्वा
 कूष्मांडीं सफलां शुभाम् २९ परितः पूजयेद्देवान् लोकपालांश्च मंडले । मंडले पूजयेत्तत्र सर्वतोभद्रदेवताः ३० कूष्मांडीं पूजयेत्कुंभे
 वस्त्रालंकारभूषिताम् । सौभाग्यद्रव्यसंयुक्तां पुष्पमालाभिराहृताम् ३१ तन्मूले संप्रतिष्ठाप्य चतुर्दश्यां प्रपूजयेत् । मंडपं कारयेत्तत्र तो-
 रणैरुपशोभितम् ३२ चतुर्द्वारसमायुक्तं पताकाभिरलंकृतम् । तन्मूले वेदिकां चैव चतुरस्रां तु कारयेत् ३३ एवं कृत्वा महाराज आचा-
 र्यं वरयेत्ततः । सपत्नीकं सुशीलं च वेदवेदांगपारगम् ३४ वरणात्पूर्वमेवेह कारयेत्स्वस्तिवाचनम् । सर्वत्र मंडपं कुर्याद्रंगवल्यामनोहर-
 म् ३५ तदग्रे सर्वतोभद्रं नानांगैस्तु कारयेत् । अत्रणं कलशं स्थाप्य वस्त्रयुग्मेन वेष्टयेत् ३६ महाफलेन संयुक्तं पंचरत्नसमन्वितम् ।
 जलप्रपूरितं कृत्वा पुष्पपल्लवसंयुतम् ३७ ब्रह्माणं चैव सावित्रीं पूजयेद्विधिवद्भृती । पंचामृतेन संस्नाप्य ततः कुर्याच्च पूजनम् ३८ षोड-

नकाङ्क्ष्वम् ॥ योषिन्मूलो हि संसारो पुंसः श्रेयोविधानकः । योषितोपि महाभागास्तारयंति निजं पतिम् ८ आपद्भवो नरकेभ्यश्च
 पातिव्रत्यपरायणाः । सीमंतिन्यो धारयंति भुवनत्रयमंडपम् ९ पातिव्रत्येन धर्मेण दमेन नियमेन च । भानुर्विभेति सततं करैः स्पष्टं
 पतिव्रताम् १० सा चेद्भ्रतृयुता साध्वी तारयेद्भुवनत्रयम् । देवादपि वियुक्ता स्यादशुचिस्तु सदैव हि ११ अमंगलेभ्यः सर्वेभ्यो प्राप्ता
 वैधव्यमंगना । जलहीना यथा गंगा प्राणहीना यथा तनुः १२ दर्भहीना यथा संध्या धर्महीना यथा क्रिया । सत्यहीना यथा वाणी
 नृपहीना यथा पुरी १३ भर्तृहीना तथा नारी भाति लोके न कुत्रचित् । तस्माद्द्वैधव्यशांत्यर्थं यत्नः कार्यो हि योषिता १४ न प्रयत्नै-
 र्बहुवैधव्यं यांति योषितः । विना पुण्यैर्व्रतैर्वापि भूरिदानैरहर्निशम् १५ तस्मादेकं व्रतं विप्रा योषिद्द्वैधव्यनाशनम् । कथयामीष्टफ-
 लदं संवादं शिवयोः शुभम् १६ पुराऽवंतीपुरे ह्यासीद्धरिदीक्षितसंज्ञकः । वेदवेदांगसंपन्नः कौशिको द्विजसत्तमः १७ यज्वा विदितत
 त्वार्थो ज्ञानदीपो भवार्णवे । तस्य भार्यो गुणवती सती सर्वगुणान्विता १८ पतिशुश्रूषणरता तत्पदांबुनिषेविनी । भर्तुः सकाशात्प्राप्ता
 सा कन्यारत्नानि सप्त वै १९ वत्सरे वत्सरे सा वै वरिष्ठा सर्वयोषिताम् । ताः कन्या रूपसंपन्ना वष्टुधुः पितृश्रेष्ठमनि २० इहांऽमुता
 श्रुचिः शांता गुणज्ञां मलिनी ध्रुवां । रूपलावण्यसंपन्नाः कन्यास्ताश्चारुहासिनी २१ दृष्ट्वा ननंदतुस्तौ हि दंपती परया मुदा । ददौ
 पिता सुनींद्राय इहां सत्याय धीमते २२ विवाहमकरोद्यत्नात्प्रीत्या परमया युतः । जाते परिणये सोऽथ सत्यः पितृगृहे वसन् २३
 कालधर्ममुपेयाय शीतज्वरप्रपीडितः । दिनानि पंचषट् चैवं भुक्त्वा विषयजं सुखम् २४ मृतेऽथ जामातरि सोऽपि दीक्षितो वत्सेपि चुक्रो-
 श सुदुःखपीडितः । हाहेति किं ते भगवन्विचेष्टितं दिनेश दुःखं मयि पातितं त्वया २५ विलपन्निति विप्राश्रयो जामातुः समकारयत् ।

शिवाम् ४५ महादेव उवाच । देवि कौशिकदायादो हरिदीक्षितसंज्ञकः । तस्येयमात्मजा साध्वी वैधव्यमगमच्छुवम् ४६ प्राप्तो मरणधर्मोऽयं
 पाषाणः प्रतिजानि हि । एवमस्याश्च सोदर्यः षड्तीव मनोहराः ४७ वैधव्यमापुः सर्वास्ताः पाणिग्रहणमात्रतः । पित्रा दत्ता मुनीन्द्राणां
 पुत्रेभ्यो विपदं गताः ४८ आसां ललाटगा रेषा देवाद्द्वैधव्यदायिनी । तां निराकर्तुकामोऽयं प्रस्तराय समर्पयत् ४९ सोपि पंचत्वमाप-
 न्नो देवी रेषा बलीयसी । सर्वज्ञस्य वचः श्रुत्वा कृपाक्रांताऽब्रवीदुमाम् ५० पार्वत्युवाच । कर्मणा केन भगवन्वैधव्यं प्रापिताः सुताः । मुने-
 रनुत्तमं ब्रुहि तत्पापं पूर्वजन्मजम् ५१ कथं वा शुभजन्मासां भवेद्भवदनुग्रहात् । गिरिजा वचनं श्रुत्वा प्राह शंभुर्यथोदितम् ५२ महादे-
 व उवाच । पूर्वमेवं मुनेः पुत्र्यः सप्तासन्न गुणशालिने । पित्रा दत्ता मुनीन्द्राय मुनये विधिपूर्वकम् ५३ मुनींद्रं प्राप्य भर्तारं सप्तासन्न दु-
 ष्टचेतसाः । सापत्न्यभावाद्दुष्टास्ता नित्यं कलहतत्पराः ५४ परस्परैर्षया नित्यं भर्तुः सेवां न चक्रिरे । स्वयं मिष्टान्नभोजिन्यो भर्तृद्वेषण-
 तत्पराः ५५ तेन तापेन संतप्तो गतो वै स्वर्गमुत्तमम् । सप्तापि च सपत्न्यस्ताः प्रत्यगच्छन्त्य यमालयम् ५६ यामिनीं यातनां मुक्त्वा
 दुःखिताः पुनरागताः । इह जन्मनि कस्यापि कौशिकस्याभवन्सुताः ५७ रूपलावण्यसंपन्ना वैधव्यं प्रतिपेदिरे । प्रलंभितः पतिः पूर्वं
 तेन दोषेण वंचिताः ५८ पतयो वंचयांचक्रुः कृत्वा वै पाणिपीडनम् । इति शंभोर्वचः श्रुत्वा हिमाद्रितनयाऽब्रवीत् ५९ पार्वत्युवाच ।
 भवंत्येवंविधाः सर्वा भर्तृद्वेषणतत्पराः । अस्मद्गुणोचरी चेयं नोपेक्ष्या करुणानिधे ६० एवमाकर्ण्य पार्वत्या वचनं त्रिपुरांतकः । वैधव्य-
 भंजनं लोके कथयामास तद्गतम् ६१ येन चीर्णेन पौरंध्रयो वैधव्यं नाभुवंति हि । उमे शृणुष्व व्रतकं योषिद्वैधव्यनाशनम् ६२ ता-
 रणं सर्वपापानां योषितां च विशेषतः । कर्कटे द्युमणौ कल्पेवल्ली शीघ्रं दधत्फलम् ६३ कर्कटी सफला ह्येषां वाञ्छितार्थप्रदायिनी ।

तद्वत् ते ऽमिघास्यामि शृणु सुश्रोणि सादरम् ६४ कर्कटीव्रतपुण्येन सर्वान्कामानवाप्तुषात् । योषिद्व्य पुरुषो वापि नात्र कार्या
 विचारणा ६५ त्वमप्येवद्वत् सुष्ठु कुरुष्व मम सर्वदा । कर्कटस्ये रवी नारी श्रावणे मासि मामिनि ६६ चद्रवारे विशेषेण स्त्रीभिः
 कार्यभिर्दं शुभम् । प्रातः शुक्लतिलैः स्नात्वा दंशयुद्धिं विधाय च ६७ त्यक्त्वा च शतगंजुपान् सुखदुर्गचिनाशने । पंचगव्यं गृहीत्वाऽथ
 व्रतसकल्पमाचरेत् ६८ आचार्यं वरयेत्प्राहं शान्तं दातं छुट्टयित्वा । सर्वलक्षणसंपूर्णं वक्षिरामरणीस्तथा ६९ मंढपं कारयेत्पश्चाच्चतु
 र्भारं सतोरणम् । तन्मध्ये भद्रपीठस्यां पूजयेदुमया सह ७० सौवर्णां प्रतिमां कृत्वा दृपमं रजतस्य च । कर्कटीं पूजयेद्यज्ञा-
 त्सफलां काचनीं शुभाम् ॥ वस्त्रयुग्मेन संवेष्ट्य कुम्भोपरि निधाय च ७१ कल्पवह्निं महामागे सदा सीमाग्यदायिनि । प्रार्थयिष्ये
 व्रतादी त्वा भर्तृश्रेयोभिष्टब्धये ७२ इति संप्रथ्य तां तत्र कर्कटीं च शिवं तथा । उपचारैः षोडशभिर्भक्तिभावसमन्वितः ७३ नैवेद्य
 सफलं दत्त्वा मत्वा तोषं च शोभने ॥ एकादशफलानां वै वाणकं च प्रदापयेत् । वेणुपात्रेण सहितं सतांबूलं सदक्षिणम् ७४
 कर्कटी नाम या वक्षी विधाना निर्मिता पुरा । मम तस्याः प्रदानेन सफलाश्च मनोरथाः ७५ गीतैर्वद्यैश्च नृत्यैश्च पुराणपठनादि
 भिः । रात्री जागरणं कृत्वा सपत्नीको द्विजे सह ७६ प्रभाते विमले स्नात्वा प्रातःसर्पां विधाय च । स्वशास्त्रोक्तविधानेन होतव्यं कर्म
 सिद्धये ७७ प्रधानं पायसं सर्पिः सत्तिलं सुष्ठुयाद्वती । अष्टोत्तरसहस्रं तु शतमष्टोत्तरं तु वा ७८ कण्डुद्रायेति मन्त्रेण जुहुयाद्भुद्रदृष्ट
 ये । मोरीर्निमायेति तथा पार्वत्याः प्रीतये हुनेत् ७९ होमकर्म समाप्त्याप्य हुनेत्पूर्णांबुतिं तथा । आचार्यं पूजयेत्पश्चादस्त्रालंका-
 रसूच्यैः ८० गौर्दया तु सवत्सा च वस्त्रालंकारमुपिता । आचार्याय प्रदातव्या प्रतसपूर्णहित्वे ८१ वरादानानि कुर्वीत शक्त्या

वित्तानुसारतः । सवस्त्रप्रतिमं कुंभमाचार्याय निवेदयेत् ८२ यथाशक्त्या प्रकुर्वीत वित्तशाक्यविवर्जितः ८३ दानमंत्रः— । गृहाणेमां कर्कटी
 त्वं द्विज स्वर्णेन निर्मिताम् । संपूर्णं मे व्रतं चास्तु दानेनानेन शंकर ८४ इमं मंत्रं समुच्चार्य दद्यात्कर्कटिकां द्विजे । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चा-
 द्द्रुंसख्यामितांस्तथा ८५ आशिषः प्रतिगृहीयाद्विजानां सुफलाप्तये । व्रतमेतद्वरं कांते भोगस्वर्गपिवर्गदम् ८६ ध्रुवां कथय साध्वि त्वं व्र-
 ते वैधव्यभंजनम् । इति तस्य वचः श्रुत्वा विमानादवह्य च ८७ ध्रवां सा कथयामास कृपां कृत्वा व्रतं शुभम् । स्वर्गं गता महेशाना
 अनुकंप्य द्विजात्मजाम् ८८ ध्रुवापि च व्रतं चक्रे कांतोरिर्ऋषिमंडले । तदैव दिव्यपुरुषः पाषाणादाशु सुश्रवाः ८९ सोपि द्विजः पूर्वपति-
 स्तस्या एष मृगीदृशः । वरयामास तां बालां तदद्भुतमिवाभवत् ९० शोपेन कस्यचित्सोपि पाषाणत्वमुपागतः । तौ दंपती बहून्वर्षान्
 भुक्त्वा भोगान्यथेषितान् ९१ पुत्रपौत्रसमृद्धिं च प्राप्यतेपि परं पदम् । एवं रहस्यं परमं कथितं वो मुनीन्द्रिकाः ९२ कथाश्रवणमात्रेण ना-
 री सौभाग्यमाप्नुयात् । कर्तव्यं तु प्रयत्नेन चतुर्वर्णाभिरुत्तमम् ९३ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे कर्कटीव्रतकथोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ अथ कर्क-
 टीपूजनम् ॥ तिथ्यादिसंकीर्त्य । मम अखंडसौभाग्यप्राप्त्यर्थं पुत्रपौत्रादिसंतत्यै कर्कटीव्रतांगत्वेन कर्कटीपूजनं करिष्येपंचक्रं त्रिनयनमु-
 मया सहितं शिवम् । शुद्धस्फटिकसंकाशं चिंतयेद्भक्तवत्सलम् । ध्यानम् ॥ आवाहयामि देव त्वामस्मिन्स्थाने स्थिरो भव । कर्कटीव्र-
 तहेतोर्हि पार्वतीसहितः प्रभो । आवाहनम् ॥ आसनं मणिसंयुक्तं चतुरस्रं समंततः । भक्त्या निवेदितं तुभ्यं गृहाण सुरसत्तम । आस-
 नम् ॥ देवदेव नमस्तेस्तु भक्तानामभयप्रद । पाद्यं गृहाण देवेश पार्वतीसहितः प्रभो । पाद्यम् ॥ गौरीवल्लभ देवेश त्रिपुरांतक शंकर । भाल
 नेत्र नमस्तेस्तु गृहाणार्घ्यं मम प्रभो । अर्घ्यम् ॥ कांचने कलशे सुस्थं सुगंधं च सुशीतलम् । आचम्यता महादेव पार्वत्या सहितं प्र-

भो । आचमनीयम् ॥ पयो दधि घृतं चैव मधु शर्करया युतम् । पंचामृतेन स्रपन करिष्ये भक्तवत्सल । पंचामृतस्नानम् ॥ शुद्धोदक
 स्नानम् ॥ गंगागोदावरीरेवासमुद्भूत सुशीतलम् । स्नानार्थं ते मयानीतं गृहाण जगदीश्वर । स्नानम् ॥ आचमनम् ॥ चंद्रशिमसमं शुद्धं
 कापसिन विनिर्मितम् । देहसरक्षणार्थाय वस्त्र शंकर गृह्यताम् । वस्त्रम् ॥ त्रिष्टयां त्रिवृत शुभ्र विधात्रा निर्मित पुरा । ब्रह्मण्यरक्षण सु-
 त्रमुपवीतं गृहाण भो । उपवीतम् ॥ श्रीसंबन्धं ॥ गंधम् ॥ अक्षताश्च ॥ नानाविधानि पुण्याणि विव्यपत्रयुतानि च । पूजा
 र्थं ते प्रयच्छामि गृहाण परमेश्वर । पुण्याणि ॥ वनस्पतिसोद्भूतो ॥ धूपम् ॥ सार्यंचवर्ति ॥ दीपम् ॥ अन्नं चतुर्विध स्वादु रसेः
 पक्विः समन्वितम् । गृहाण पार्वतीकृत कर्कटीसहितः प्रभो । नैवेद्यम् ॥ उत्तरापोशनम् । करोद्धर्तनम् । इदं फल महादेव कर्कटीसभव
 शुभम् । गृहाण वरदो मुत्वा पूजां मे सफलां कुरु । फलम् ॥ पूगीफलम् । तांबूलम् ॥ हिरण्यगर्मगं ॥ दक्षिणाम् ॥ चक्षुई सर्वलोक
 नां तिमिरस्य निवारणम् । सर्वसौख्यकरं देव आर्तिक्यं प्रतिगृह्यताम् । नीराजनम् । नमोस्तु कर्कटीदेवि सर्वसौभाग्यदायिनि । मंत्रपुष्प गृहा
 णेदमुमया सहितः प्रभो । मंत्रपुष्पम् ॥ यानि कानि च पापानि ॥ प्रदक्षिणा ॥ नमस्ते देवदेवेश नमस्ते सुरवह्म । व्रतसंपूर्तिकामश्च नमस्कार
 करोम्यहम् । नमस्कारम् ॥ अपराधसहस्राणि ॥ प्रार्थना ॥ अथ वायनम् - । कर्कटीव्रतांगविहितं तत्सांगतासिद्धयर्थं ब्राह्मणाय वायनप्रदान
 महं करिष्ये ॥ ब्राह्मण संपुष्य । एकादशफळान्यद्वा कर्कटीसभवानिभो । तांबूलदक्षिणाम्यां च गृहाण द्विचसप्तम् । वायनम् । विसर्जयामि शम्भो
 त्वां कर्कट्या उमया सहापूजां च प्रतिगृह्याय गम्यतां निजमदिरम् । विसर्जनम् ॥ आचार्याय च पीठं तन्निवेद्य सकलं ततः । ब्राह्मणा भोजनीयाश्च
 रद्वंसख्यामिताः शुभाः ॥ इति कर्कटीपूजा समाप्ता ॥ ॥ अथ विष्णुपंचकवच ॥ सत उवाच । द्वापरति महाराजः कुलीपुत्रो युधिष्ठिरः ।

आत्भिः सह धर्मात्मा द्रोणं भीष्मं तथा कुरून् १ पुत्रान्पौत्रान्स्तथा भ्रातृनन्यानपि महीपतीन् । राज्यस्य हेतवे तत्र कुलक्षयमथा-
 करोत् २ हत्वा वंश्यान्कुरून् राजा पश्चात्तापेन तापितः । राजा कुरुमहीपालस्तत्पापक्षयकारणात् ३ चतुरंगबलेपितो भ्रातृभिः प-
 रिवारितः । यत्र सम्यक् स्थितः कृष्णो द्वारवत्यां जगत्प्रभुः ४ स जगाम तदा तत्र प्रणम्य जगदीश्वरम् । कृष्णं संस्तूय वचसा तेनापि
 प्रतिनन्दितः ५ पप्रच्छ किल वंश्यानां वधदोषप्रशांतये । व्रतमेकं समाचक्ष्व येनायं प्रतिशाम्यति ६ कुलक्षयकृतं दोषं क्षयं कर्तुं त्वमर्ह-
 सि । इति विज्ञापनं कृत्वा पश्चात्तापो ऽभवत्पुनः ७ युधिष्ठिर उवाच । यत्कृत्वा मुच्यते जंतुर्महापातकपंचकात् । तद्भूतं ब्रूहि गोविंद यदि
 तुष्टोसि केशव ८ श्रीकृष्ण उवाच । साधु साधु महाभाग शृणुष्वैकाग्रमानसः । येन संचर्यमाणेन मुच्यते पंचपातकात् ९ तथा
 व्रतमिदं वक्ष्ये मम प्राणस्त्वमेव हि । निमित्तमात्रं भवता कुलक्षयः कृतो भुवि १० प्रौष्ठपद्यां सिते पक्षे द्वादश्यां श्रवणेऽथवा ।
 तदारभ्य व्रतं कार्यं मार्गशीर्षे तथा नृप ११ एकादश्यामुपवसेत्प्रतिपक्षे च पर्वणि । श्रवणे च तथोपोष्य पृजयेद्गुरुध्वजम् १२ एवं
 वर्षं भवेद्यावत्तावत्संपूज्य केशवम् । वत्सरंति प्रकुर्वीत पंचमूर्तिं जनार्दनम् १३ सश्रीकं च सकामं च सचक्रं सगदं विभुम् । होमं तत्र
 प्रकुर्वीत एभिर्नामपदैः शुभैः १४ श्रवणे देवतानां च अपूपैर्जुहुयाद्भूतम् । पुरुषोत्तमः शार्ङ्गधन्वा तथैव गुरुध्वजः १५ गोवर्द्धनो ह्य-
 नंतश्च पुंडरीकाक्ष एव च । तथा नित्यो वेदगर्भो यज्ञपुरुष एव च १६ सुब्रह्मण्यो जयः शौरिस्ताः श्रवणदेवताः । शुक्लद्वादशिदेवभ्यो
 जुहुयाद्भुडपायसम् १७ नामभिः केशवाद्यैश्च द्वादशैर्जुहुयात्सुधीः । एताः संपूजयेच्छुक्लद्वादश्यामधिदेवताः १८ पौर्णमास्याश्च दे-

१इतीति सूतोक्तिः ।

वैष्णवो बुधुपादुतपायसम् । विष्णुः शशी शशांकश्च शंभुः सोमस्त्वयोदुप १९ मनोहरोऽमृतांशुश्च हिमांशुः पावनस्तथा । निशाकरश्चन्द्र
 माश्च पूणिमादेवताः क्रमात् २० कृष्णद्वादशिशिवेभ्यो ह्यनेत्पचामृतोदनम् । संकर्षणादिनामानः कृष्णद्वादशिशिवेवताः २१ सुब्रोदनति
 लाभ्य च अमावास्यां तु देवताः । महीधरो जगन्नायो देवेन्द्रो देवकीसुतः २२ चतुर्भुजो गदापाणिः सुरमीढः सुशोचन । चार्धगश्रक
 पाणिश्च सुरमित्रोऽसुरांतकः २३ दर्शस्य पक्षमासेषु देवताः पटिकीर्तिताः । स्वाहाकारान्वितैरेतैश्चतुर्ष्यैश्च होमयेत् २४ एव विधिवि
 धान च होतव्यं च पृथक्पृथक् । होमति पूजयेद्ब्रह्मैराचार्यं भूपणैः शुभैः २५ भूमिं सस्यवतीं श्रेष्ठां सवत्सां गां पयस्विनीम् । गोभेदे
 पुष्परागं च वैदूर्ध्वं चैद्दनीलकम् २६ माणिक्यं च प्रदातव्यं पक्षपातकनाशनम् । पंचरत्नानि देयानि पक्षपातकनाशिने २७ पचमूर्ति
 सुवर्णेन जातरूपं जनार्दनम् । सवस्त्रं सकलं चैव आचार्याय निवेदयेत् २८ इरावतीतिमन्त्रेण गां दद्यात्सपयस्विनीम् । घृतवतीतिस्त्रुकेन भृदान
 कारयेत्ततः २९ तद्विष्णोरिति मन्त्रेण जातमूर्तिं प्रदापयेत् । हिरण्यगर्ममन्त्रेण दातव्यं च हिरण्यकम् ३० पक्षमहापातकानि क्षयं याति न
 सशयः । ब्राह्मणं च गणेशं च वस्त्रालंकारभूपणैः ३१ वस्त्रति पूजयेद्भक्त्या गोमूरत्नहिरण्यम् । दत्त्वा प्रदक्षिणां कृत्वा यथानुज्ञां विसर्जये
 त् ३२ ब्राह्मणान्मोजयेद्ब्राह्मणैश्चैष्णवान् पटिसहस्रकान् । ब्रह्महत्यासुरापानं सुवर्णस्तेयमेव, च ३३ गुरुस्त्रीगमनं चैव तत्सर्गां च पच
 कम् । गोघ्नश्चैव कृतघ्नश्च भ्रूणहा हृपलीपतिः ३४ अन्येभ्यो विविधेभ्यश्च पापेभ्यो मुच्यते नर । वसते चैव वैकुण्ठे यावद्विष्णुः सन-
 तनः ३५ इह लोके सुखासीन पुत्रपौत्रादिसंयुतः । अविच्छिन्नप्रिय मुक्त्वा अति याति परां गतिम् ३६ तस्मात्स्वं कुरु राजेंद्र व्रत
 पातकनाशनम् । अपोष्पानगरे रम्ये त्रेतायां च नराधिपः ३७ राजा दशरथो नाम शशास एथिवीमिमाम् । स राजा मृगयाप्रको ज

गाम गहनं वनम् ३८ सरयूनामनद्याः स तीरे गत्वा महावने । धनुर्बाणयुतो रात्रौ स्थितोऽसौ मृगसाधने ३९ अर्धरात्रौ व्यतीतायां
 तस्यास्तीरे मुनीश्वरः । पितृभक्तिसदाचारः पितरौ तेन नीयते ४० तस्य तौ पितरौ तत्र दृषया पीडितौ तदा । जैलमानीयतां पुत्र ता-
 भ्यां संप्रेषितः सुतः ४१ स कुंभो मुनिपुत्रेण जलपूर्णस्त्वकारितः । निशम्य राजा तच्छब्दं सुमोच शरमुत्तमम् ४२ मृगमन्त्रेषयत्राजा
 मृगबुद्ध्या च घातितम् । विलोक्य तत्र राजा ब्राह्मणं शंसितव्रतम् ४३ आत्मानं ब्रह्महंतारं ज्ञात्वा राजा सुदुःखितः । तत्पापपरिहारा-
 र्थं नैमिषारण्यमागतः ४४ तत्र ज्ञात्वा ज्ञानवृद्धान् प्रणिपत्य यथाक्रमम् ॥ शृण्वंतु मुनयः सर्वे ब्रह्महत्या मया कृता ४५ कथं पापा-
 द्विसुच्येहं वक्तव्यं तु महर्षयः । क्षणं ध्यात्वा महाभागा राजानमिदमब्रुवन् ४६ ऋषय ऊचुः । राजत्रघुकुलश्रेष्ठ कुरुष्व व्रतमुत्तमम् ।
 विष्णुपंचक्रसंज्ञं च पंचपातकनाशनम् ४७ मासे भाद्रपदे शुक्ले द्वादश्यां श्रवणं व्रतं कार्यं मार्गशीर्षेऽथवा नृप ४८ ए-
 कादशीद्वयं चैव श्रवणं पौर्णमासिका । दर्शं चोपोषेद्भक्त्या वर्षमेकं समाचरेत् ४९ एकादशीद्वये मासे श्रवणं विष्णुदैवतम् । पौर्ण-
 मास्यां शशी चैव दर्शं विष्णुः सनातनः ५० द्वादशैव तु नामानि प्रत्येकं पूजयेद्भृती । माघे मासे पंचकं च पूजयेच्च जाग्रप्रभुम् ५१
 नामभिर्द्वादशे मासे पंचधा दशसंख्यया । उद्यापनं ततः कुर्याद्वादी मध्ये प्रयत्नतः ५२ अंते वापि प्रकर्तव्यं व्रतसंशुष्यहेतवे । घृत-
 कुतं च श्रवणे शुक्ले तु गुडपायसम् ५३ पायसाज्यं पौर्णमास्यां कृष्णे पंचामृतोदनम् । तिलैश्च दर्शं मुद्गान्नं होतव्यं घृतसर्पिषा ५४
 अनेन विधिना राजन् कुरुष्व व्रतमुत्तमम् । पापेभ्यो मुच्यसे राजन् पुत्रपौत्रांश्च प्राप्स्यसि ५५ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा चकार व्रतमुत्त-

१ श्रावणारूपेनेत्यर्थः । २ ' हे पुत्र जलं भानय ' इत्युक्त्वा ताभ्यां पितृभ्यां सुतः श्रावणः संप्रेषित इत्यर्थः

मम् । राजा दशरथः सद्यो मुक्ते वै पातकाप्तः ५६ तस्माद्भ्रवधान्मुक्तं बहुरथादोषतः प्रभुः । सुराचार्यो महाराज सुरापानामृहस्प-
तिः ५७ गुरुस्त्रीगमनाचद्रः सुवर्णहरणाद्वलिः । अन्यैरपि महीपालेर्दिलीपसगरादिभिः ५८ महापातकचेदोषैर्विमुक्त्यर्थं कृतं तदा । त-
स्मात्त्वमपि राजेंद्र कुरुष्व भ्रतसुप्तमम् ५९ कृच्छ्रक्षयकृतेभ्यश्च दोषेभ्यो मुच्यसे व्रतात् । यदीच्छसि महाराज सन्नतिं गतिमात्मनः ६०
मा कुरुष्वान्न सदेहं व्रतं कुरु ययोषितम् । उपाख्यानं च श्रोतव्यं यद्व्रतं विष्णुपंचकम् ६१ ये च शृण्वति सततं ये पठन्ति द्विजोच-
नः । सर्वे ते मुक्तिमायाति महापातकज्वाभयात् ६२ कथानुवादको भक्त्या पुजनीयः सदा नरैः । तेन सतृष्यते विष्णुर्नमस्कृता जनार्द-
नः ६३ ॥ इति श्रीभविष्यपु० विष्णुपंचकव्रतं संपूर्णम् ॥ मम इहजन्मनि जन्मांतरे च ब्रह्महननमथपानसुव-
र्णस्तेयगुल्मस्वगमनागम्यागमनतत्संसर्गजनितोपपातकानां बुद्धिपूर्वाणामबुद्धिपूर्वाणां महापातकानां लघुपातकानां च प्रायश्चित्तार्थं आ-
चरितस्य विष्णुपंचकव्रतस्य संपूर्णवासिद्धयर्थमुद्यापनं करिष्ये ॥ पुण्याह वाचयित्वा सर्वतोभद्रे ब्रह्मादिदेवता आवाह्य कलशे विष्णो
सुवर्णप्रतिमां स्थाप्य रात्रौ जागरणं कुर्यात् । प्रभाते स्नात्वा शुद्धदेशे स्थंबिलं कृत्वाग्निं प्रतिष्ठाप्यान्वाधानं कुर्यात् ॥ चक्षुपीत्यंतमुक्त्वा
अत्र प्रधानम् । पुरुषोत्तमं शार्ङ्गधन्वानं मरुदध्वजं गोवर्धनं अनंतं पृथ्वीकाक्षं नित्यं वेदगमं यज्ञपुरुषं सुब्रह्मण्यं जयं शौरिं पूतां श्रव-
णदेवतां अपूपद्रव्येण १ । केशवाद्या दामोदरांताः ब्रह्मदश शुक्लब्रह्मदशीदेवताः गुहपायसेन २ । विष्णुं यशिनं शशांकं चंद्रं सोमं उजुपं मनो-
हरं अमृतांशुं हिमांशुं पावमानं निशाकरं चंद्रमसं पूताः पूर्णिमादेवताः घृतपायसेन ३ । संकर्षणादिश्रीकृष्णांताः द्वादश कृष्णब्रह्मदशीदेवताः पं

१ माषादिवापै विष्णुपंचकव्रतं करिष्ये इति ब्रह्मब्रह्मण्यं संस्मर्यते ।

चामृतौदनेन ४ । महीधरं जगन्नाथं देवेन्द्रं देवकीसुतं चतुर्भुजं गदापाणिं सुरमीढं सुलोचनं चार्वंगं चक्रपाणिं सुमित्रं असुरांतकं एता दशदेव
 ताः तिलसुद्रीदनेन षोडशेण स्विष्टकृतमित्युक्त्वा जुहुयात् । ततः होमशेषं समाप्य आचार्यं संपूज्य पीठदानं कुर्यात् ॥ तथा यथाशक्त्या
 ब्राह्मणान्भोजयित्वा तेभ्यो वस्त्रालंकारान्दत्त्वा स्वयं वाग्यतो भूत्वा बंधुभिः सह भुंजीत ॥ इति विष्णुपंचकन्नतोद्यापनं संपू-
 र्णम् ॥ अथ कोटिदीपदानविधिः ॥ स्कंद उवाच । रुद्रसंख्या शिवायाथ ह्यर्पयेद्दीपसुत्तमम् । वर्षमेकं तदर्धं वा वर्षद्वयमथापि वा ॥
 कोटिसंख्यार्धसंख्या वा तदर्धं वा स्वशक्तितः । तस्य दीपस्य संपूर्त्यै कुर्यादुद्यापनं बुधः ॥ उपवासं प्रकुर्वीत पूर्वस्मिन्दिवसे त-
 दा । कर्षमात्रसुवर्णेन तदर्थार्धेन वा पुनः ॥ प्रतिमां शंकरस्याथ उमया सहितस्य च । कलशं स्थापयेद्ब्रात्रौ स्वस्तिवाचनपूर्वक-
 म् ॥ आचार्यं वरयेत्तत्र अभिज्ञं वेदपारगम् । उमामहेश्वरं चात्र स्थापयेत्कलशोपरि ॥ उपचारैः षोडशभिः पूजयित्वा पृथक्पृ-
 थक् । रात्रौ जागरणं कुर्यात्पुराणश्रवणादिभिः ॥ प्रातःस्नानं विधायथ होमशेषं समाप्तेत् । तिलैर्यवैश्च चरुणा सर्पिषा वि-
 ल्वपत्रकैः ॥ आज्यस्रुतैश्च प्रत्येकं सद्योजातादिमंत्रतः । शतमष्टोत्तरं हुत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ उमामहेश्वरं देवं पूजयेच्च
 पुनर्ब्रती । प्रतिमां वस्त्रसहितमाचार्याय निवेदयेत् ॥ सहिरण्यां सवत्सां च धेनुं दद्यात्प्रयत्नतः । अनेन विधिना यस्तु व्रतमेतत्समाचरेत् ॥
 स भुक्त्वा विपुलान्भोगान् शिवसायुज्यमाप्नुयात् । ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्ब्रह्मालंकारभूषणैः ॥ गुरोराज्ञां गृहीत्वा तु सेष्टो भुंजित मानवः ।
 एवं यः कुरुते मर्त्यां कोटिदीपप्रदीपनम् ॥ नरो वाप्यथवा नारी सोऽभुते पदमव्ययम् । ज्ञानसुत्पद्यते तस्य संसारभयनाशनम् ॥ सर्वपाप
 क्षयकरं जन्मजन्मार्जितं बहु ॥ बाल्यं वयसि यत्पापं यौवने वापि यत्कृतम् । वार्धकेऽपि कृतं पापं तत्सर्वं नश्यति भुवम् ॥ सर्वपापविनि-

मुंक्षे सुक्त्वा भोगाननेकशः । सर्वान्कामानवाप्स्याय सोभुते पदमव्ययम् ॥ इति परमभितिहासं पावनं तीर्थभृतं वृजिनविलप्येहेतुं यः शृ-
 णोतीह भक्त्या । स भवति स्वप्न पूर्णः सर्वकामैरभीष्टिर्जयति च सुरलोकं दुर्लभ यत्नसंधैः ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे कोटिदीपोद्यापनं सप्-
 त्तमम् ॥ अथ पार्थिवलिङ्गोद्यापनम् ॥ नाराय उवाच । कथं पार्थिवपूजाया विधिर्ज्ञेयः सुरेश्वर । किं फलं चारुप विज्ञेय कथमुद्यापनं
 भवेत् ॥ कियत्कालं च कर्तव्यं प्रारभश्च कदा भवेत् । कथयाशु महादेव लोकानामुपकारकम् ॥ ईश्वर उवाच । धर्मार्थकाममोक्षार्थं पार्थि-
 वं पूजयेत्सदा । मृदमानीय शुद्धां वै शर्करावनिर्वा शुभाम् ॥ सिच्योदकेन शुद्धेन मदीयित्वा तु बंदयेत् । प्रारभोऽस्य प्रकर्तव्यो माव-
 मासे सितेवरे ॥ चतुर्दश्यां विशेषेण सर्वकार्यार्थसिद्धये । अपवा श्रावणे मासि इंदुवारे शुभे ग्रहे ॥ स्वात्वा संपृश्य गणपं स्वस्तिवाचनपु-
 र्वकम् ॥ आजन्म पूजयेच्छंभुं संवत्सरमथापि वा ॥ सपाद्य सर्वसंभारान्पूजयेन्मृन्मयं शुभम् । शिवेति मृदमादाय महेशो घट्टने स्मृ-
 तः ॥ शुभुः प्रोक्तो प्रविष्टायां पिनाकी प्राजने मतः । राशिशेखरः पूजायां वामदेवोऽपि घृमके ॥ विरूपाक्षोपि विज्ञेयो दीपदाने विशेष-
 तः । उपहारे कपर्दी स्यात्तानूले शितिकंतकः ॥ दक्षिणायामुमाकांतो नीललोहिर्विसर्जने । एव पूजा प्रकर्तव्या तदुत्कीर्विलयपत्रकैः ॥ स-
 वत्सरे तु संपूर्ण उद्यापनविधिं घरेत् । आचार्यं वरयेत्पूर्वं ब्राह्मणान्स्त्वित्जस्ततः ॥ विरच्य लिङ्गतोमद्रं पचवर्णैः शुभं सृजम् । ब्रह्मादि-
 स्थापनं कृत्वा कक्ष्य स्थापयेत्ततः ॥ शिवप्रतिमा सौवर्णी रत्नतरप्यष्टपस्ततः । वस्त्रद्वयेन संवेष्ट्य उपचारेस्तु पौबशे ॥ पूजयित्वा वि-
 धानेन अधिवासनपूर्वकम् । गीतवादिभ्रानिर्घाषिर्नागर तत्र कारयेत् ॥ स्तोत्रिश्च विधिभिः सुक्तैः पूजयेत्परमेश्वरम् । चतुर्दशीं दर्शयुक्ता पारणे
 ऽप्यधिका मता ॥ मृत्युंजयेति मंत्रेण अमो हुत्वा च पायसम् । लिङ्गसंख्यादशशेन होमः कार्यो विधानत ॥ अथवा नाममंत्रेण पा

यसं जुहुयाद्वृती । तर्पणं च प्रकर्तव्यं तद्दशांशेन सर्वदा ॥ मार्जनं तद्दशांशेन तद्दशांशेन भोजयेत् । आचार्यं पूजयेद्भक्त्या वस्त्रालंकार-
भूषणैः ॥ धेनुं दद्यात्सवत्सां च शिवसंतोषहेतवे । शिवरूपाश्च ते विप्रा दक्षिणा वस्त्रसंयुता ॥ पूजयित्वा विधानेन नमस्कृत्यात्पुनः पु-
नः । शिवपीठं च तत्सर्वमाचार्याय निवेदयेत् ॥ शिवभक्त्यात्मकं यस्माज्जगदेतच्चराचरम् । तस्मादेतेन मे सर्वं करोतु भगवाञ्छिवः ॥
कैलासवासी गिरिशो भगवान्भक्तवत्सलः । चराचरात्मको लिंगरूपी दिशतु वाञ्छितम् ॥ इति प्रार्थ्यं ततो विप्रान्नमस्कृत्वा विसर्जयेत् ।
स्वयं भुंजीत वै भक्त्या बंधुवर्गैः समन्वितः ॥ इति ते कथितं विप्र सर्वकामार्थसिद्धिदम् । शिवलोकं समासाद्य तत्रैव वसते चिरम् ॥ ॥
इति श्रीभविष्यपुराणे० पार्थिवलिंगोद्यापनं संपूर्णम् ॥ ॥ ६३ ॥ अथ उक्तव्रतानामनुक्रमणिका लिख्यते ॥ ॥ व्रतार्कं चिंतितानर्थान्
शुभार्थं च विपश्चितान् । बहून्प्रपंचितानर्थान्दर्शयामि यथाक्रमम् १ व्रतस्य लक्षणं चादौ कालदेशौ ततःपरम् । व्रताधिकारिणः पश्चाद्ब्र-
तधर्मास्ततःपरम् २ उपवासश्च धर्मश्च हविष्याणि व्रतस्य च । पंचरत्नस्वरूपं च पल्लवानां ततःपरम् ३ पंचगव्यस्वरूपं च मंत्रास्तत्र यथाक्र-
मम् । पंचामृतस्वरूपं च षड्रसानां तथैव च ४ गंधस्य भागमानं च देवतानां यथाक्रमम् । सर्वगंधमिति प्रोक्तं यक्षकूर्दमसंज्ञकम् ५ सर्वौषध्यस्ततः
प्रोक्ता मंडले पंचवर्णकम् । मृदुः सप्तविधाः प्रोक्ता धातवश्च तथा स्मृताः षसधान्यं ततः प्रोक्तं यथाष्टादशसंख्यकम् । कुंभस्य लक्षणं पश्चात्प्रति-
माद्रव्यतन्निधिः ७ धान्यमानं ततः प्रोक्तं कलशस्थापने शुभम् । पूजाद्रव्याणि सर्वाणि यथादेवतमादिशेत् ऽधूपाश्चापि तथा प्रोक्ता देवताभेदतः
परम् । अनदेशे च संख्याया अष्टोत्तरशताधिका ९ होमद्रव्यप्रतिनिधिर्मंत्रदेवतयोस्तथा । कथनं चाप्यनादेशे द्रव्यप्रतिनिधेस्तथा १० पवि-
त्रलक्षणं पश्चात्पात्रसंख्या ततःपरम् । धूपाश्चापि तथा प्रोक्ता होमयोग्याप्तयोपि च ११ हेमरौप्यादिधातूनां धान्यानां मानमीरितम् । हो-

मद्रव्यस्य मान च ऋत्विर्वा वरण तथा १९ आचार्यवर्मकरणमग्रावाहनमेव च । सर्वतोमद्रसंज्ञं च लिङ्गतोमद्रमेव च १३ अथ मङ्गलदेवा
नां मुद्राणां लक्षणानि च । पौढशाशुपधारणां कथनं च पृथक्पृथक् १४ विधिश्चोद्यापने प्रोक्तो व्रतमगि तथैव च । उपयुक्तपदार्यानामि-
त्येव परिभाषणम् १५ अथ व्रतानि कथ्यन्ते प्रतिपत्प्रश्नति क्रमात् । वैत्रशुद्धप्रतिपदि संवत्सरविधिः स्मृतः १६ आरोग्यप्रतिपत्प्रश्नादि
द्यामतिपदस्तथा । तिलकव्रतक प्रोक्तं बिल्वरोटास्वकं तथा १७ दौहित्रप्रतिपत्प्रोक्ता तत्रैव नवरात्रकम् । श्रुतप्रतिपदा प्रोक्ता त-
तः रक्दव्रतै रभृता १८ चपापष्ठीविधिस्तत्र बहिराण्यमतःपरम् । पूजागोवर्द्धनस्याप्य प्रतिपथां यथाविधि १९ ततो यमद्वितीया वै
भ्रातृसज्ञा ततःपरम् । तृतीयायां ततः प्रोक्तं सौभाग्यशयनव्रतम् २० गौर्यां दोलोत्सवः प्रोक्तो ब्रह्मज्याख्या ततः स्मृता । स्वर्णगो
री ततः प्रोक्ता हरिताकिरततः रभृता २१ बृहन्नोरी ततः प्रोक्ता सौभाग्याख्या ततःपरम् । षट्पुष्यार्थमथ संप्रोक्तं श्रावणे कृष्णपक्षके २२
संक्राश्वव्रतं प्रोक्तं मणेशस्य ह्युमप्रदम् । श्रावणे शुक्लपक्षे तु ब्रुवर्गणपतिर्द्विधा २३ ततः सिद्धिविनायक्यां स्यमताख्यानमेव च । क
पर्द्वागणपति प्रोक्तः करकाख्या ततः रभृता, २४ शुभा ज्ञेया दारशरथी ततो गौरीति सञ्ज्ञिता । वरदाख्या ततो ज्ञेया शुष्ठा वै गणनायके २५
संक्रा माघकृष्णे तु षट्पुष्यार्थगारकी तथा । व्रतं च नागपंचम्यां नागदष्टव्रतं तथा २६ ऋषिपञ्चमिसंज्ञाख्या शुपर्गाललिता स्मृता । वसत-
पञ्चमी प्रोक्ता माघशुक्ले हरिप्रिया २७ आद्या तु लक्षिता पष्ठी कपिलाव्रतकं तथा । स्कन्दपष्ठी ततः प्रोक्ता चम्पापष्ठी ततः स्मृता २८ मंगलाख्या
सप्तमी प्रोक्ता शीतलासप्तमी ततः । मुक्तामरणसंज्ञाख्या सरस्वत्याश्च पूजनम् २९ रयाख्यासप्तमी ज्ञेया ब्रह्मलासप्तमी तथापुत्रसंज्ञा च तत्रैव सप्त
मीव्रतमुच्यते ३० दुषाष्टमी ततः प्रोक्ता दशाफळविषाष्टमी । जन्माष्टमी ततः प्रोक्ता सैव गोकुलसंज्ञका ३१ ज्येष्ठाष्टमी ततो ज्ञेया

दूवाष्टमी शुभप्रदा । महालक्ष्मीस्ततः प्रोक्ता व्रतं षोडशवासरम् ३२ महाष्टमी ततः प्रोक्ता अशोकाष्टमिसंज्ञका । कालाष्टमी ततो ज्ञेया
 भैरवाख्या शिवप्रिया ३३ नवमी रामविख्याता सर्वपापहरा शुभा । ततो वै रामनामस्य लेखनं पूजनं शुभम् ३४ नवमी शारदा प्रोक्ता
 दुर्गाख्या च शुभप्रदा । अक्षय्यनवमीसंज्ञाकार्तिके शुक्लपक्षके ३५ ततो विवाहो धात्र्याश्च तुलस्याश्च शुभप्रदः । ततो दशहरास्तोत्रं व्रतं दश
 हरं शुभम् ३६ आशादशम्यथ ख्याता व्रतं दशावतारकम् । दशमी विजयानाम शम्यापात्राभिमानतः ३७ एकादशी ततः प्रोक्ता सनिर्णय-
 शुभप्रदा । निर्णयो द्वादशीनां च अष्टानां परिकीर्तितः ३८ उद्यापनमथोच्यते एकादश्याः शुभप्रदम् । शुक्ला कृष्णा द्विधा प्रोक्ता सामान्याद्वा
 दशी तथा ३९ मार्गशीर्षादिमारभ्य कथनं चाधनाशनम् । चतुर्विंशतिसंख्याक मेकादशीव्रतं शुभम् ४० चतुर्विंशतिनामानि महिमां च पृ-
 थक्पृथक् । शयन्येकादशी प्रोक्ता चातुर्मास्यव्रते शुभा ४१ व्रतानि तत्र कथ्यते वार्षिकाणि बहूनि च । सोद्यापनानि सर्वाणि मानवानां शु-
 भानि च ४२ भीष्मपंचकसंज्ञं च गोपद्मार्ख्यव्रतं शुभम् । प्रबोधो वै तुलस्याश्च कर्तव्यो वंशवृद्धये ४३ द्वादश्यो ह्यथ कथ्यंते दमनाख्या शु-
 भप्रदा । वैशाखी योगयुक्ता चेद्भ्रतृतीपाताभिधा मता ४४ आषाढी पारणे ज्ञेया पवित्रारोपणं ततः । वामनाख्या विशेषेण श्रवणेन समन्वि-
 ता ४५ ततो ज्ञेया सुरूपा वै द्वादशी परिकीर्तिता । त्रयोदशी जया प्रोक्ता पार्वती पूजने शुभा ४६ गोत्रिरात्रव्रतं प्रोक्तं दशभेदाद्विधा स्मृता ।
 अशोकाख्यं ततः प्रोक्तं महावारुणिकं ततः ४७ शनिप्रदोषसंज्ञं च पक्षसंज्ञप्रदोषकम् । अनंगाख्याभिधा ज्ञेया त्रयोदशी शुभा स्मृता ४८
 चतुर्दशी मधौ प्रोक्ता खाने वै शिवसन्निधौ । नृसिंहाख्या ततः प्रोक्ता ततोऽन्तचतुर्दशी ४९ रंभाव्रते ततः प्रोक्ता नरकाख्या ततः परम् । वै-
 कुंठाख्या ततः प्रोक्ता चतुर्दशी शिवप्रिया ५० शिवरात्रिस्ततो ज्ञेया शिवव्रतविधा स्मृता । पौर्णिमा वटसावित्री गोपद्माख्या ततः परम् ५१

कोकिलात्रतमाहात्म्यं ततो रक्षाभिधा स्मृता । उग्रामहेश्वरत्रतं पौर्णमास्यां शुभप्रदम् ५३ कौजागर ततः प्रोक्तं त्रिपुरोत्सवमग्रतः । नचिशी-
 पौणिमा क्षेया कोहिताख्या ततः परम् ५३ अथा पिठोरिसन्नाख्या लक्ष्मीसंज्ञा ततः परम् । गौरीतपोत्रत प्रोक्तममासोमेन सयुता ५४ अर्बोद
 यस्ततः प्रोक्तो ह्यमावास्यां विशेषतः । अतः परं प्रवक्ष्यामि मलमासादिकं त्रतम् ५५ स्वस्तिकारूपं त्रतं पञ्चात्पंचवर्णैः सुशोभितम् । रविवार-
 त्रत पञ्चादायादित्यत्रतं तथा ५६ ततो दानफलं प्रोक्तं भानुवारे महारफलम् । सोमवारत्रतं पञ्चात्काम्यमोक्षं द्विधा तथा ५७ विशेषेणेंदुवारे वै
 एकशुषिञ्चत ततः । सोमवासरसंज्ञं च ततो वै शृणुवासरम् ५८ शनैश्चत्रतं पञ्चाब्जतीपात तत परम् । भोगसकर्मणं पञ्चाद्रूपसकर्मणं त-
 या ५९ तेषांसकर्मणं ज्ञेयं सौभाग्यारूपं ततः परम् । प्रोक्ता तांबूलकषकांतिर्मनोरथविधानतः ६० अशोकारूपा ततः प्रोक्ता आयुर्घृष्टि
 करी ततः । धनसकर्मणं प्रोक्तं कृसरामेन भोजनम् ६१ ततो मकरमासे वै घृतस्नान रवेः स्मृतम् । घृतकंबलदानं च दक्षिर्मयनमेव च
 ६२ तांबूलस्य ततो दानं सोद्यापनमुदाहृतम् । मौनत्रतं ततो ज्ञेयं प्रपादानं ततः परम् ६३ लक्षपद्मं ततः प्रोक्तं लक्षदीपास्ततः परम् ।
 लक्षदूर्वास्ततः प्रोक्ताः शिवलक्ष्मणसकर्मणं ६४ मद्रक्षिणाभिधिः प्रोक्तो ब्रह्मत्यस्य बुधैस्ततः । विष्णुप्रदक्षिणाः प्रोक्तास्तुलरुपाश्च ततः परम्
 ६५ गोविमामिहनुमच्छदप्रकर्मणं परम् । लक्षधिरवदकैः प्रोक्तं नानापुण्यैश्च पूजनम् ६६ तुलसीलक्ष्मणरुपाका विष्णुपूजा ततः परम् ।
 निम्बवर्ती ततो ज्ञेया रुद्रवर्ती ततः परम् ६७ माणिक्यवर्तिसंज्ञं च विष्णुवर्ती ततः परम् । देहवर्ती ततः प्रोक्ता सर्ववर्ती तत स्मृता ।
 ६८ विष्णुसुर्पनमस्कारलक्ष्मणरुपास्ततः परम् । भंगलारुपा ततो गौरी मौनत्रतमतः परम् ६९ पंचयान्यारूपपूजा वै शिवामुष्टिस्ततः पर
 म् । हस्तिगौरी ततो ज्ञेया कृष्माण्डी च ततः परम् ७० कर्कटिका ततो ज्ञेया विष्णुपञ्चसंज्ञकम् । कोटिदीपास्ततो ज्ञेयाः पार्थिवोद्य

पनं ततः ७१ शिवमस्तु सर्वजगतः परहितनिस्ता भवंतु भूतगणाः । दोषाः प्रयांतु नाशं सर्वत्र जनः सुखी भवतु ७२ ॥ इति श्री-
 विश्वनाथविरचिते त्रतराजार्के ८नुक्रमणिका समाप्ता ॥ ॥ ६३ ॥ अथ सप्तधान्यलक्षपूजा विधिलिख्यते ॥ ॥ तिलसार्द्धलक्षसप्तकैर्षलक्ष-
 संख्या भवति । तिललक्षपूजनाद्दर्षषष्टिसहस्रं स्वर्गवासः १ तंडुलमणार्धेन लक्षः । तस्य पूजनाद्दर्षचत्वारिंशच्चंद्रलोकवासः २ मुद्गमणा-
 र्द्धेन लक्षः । तस्य पूजनाद्दर्षषष्टिसहस्रं स्वर्गवासः ३ माषमणार्धेन लक्षः । तस्य पूजनाद्दर्षसहस्रं स्वर्गवासः ४ गोधूमकर्षविंशत्या लक्षः ।
 तस्य पूजनाद्दर्षाशीति स्वर्गवासः ५ यवमणेन लक्षः । तस्य पूजनाद्दर्षसहस्रंपंचकं स्वर्गवासः ६ कर्पूरलक्षपूजनाच्छिवलोकं प्राप्य क-
 ल्पांतपर्यंतं पश्चाच्चक्रवर्ती ७ ॥ ॥ अथ फलानां लक्षपूजा ॥ कदलीफललक्षपूजनाद्दर्षसहस्रं स्वर्गवासः । पश्चाद्वाजा भवेत् १ पुगीफ-
 ललक्षपूजनाद्दर्षमेकं स्वर्गं वासः २ नारिंगीफललक्षपूजनाद्दर्षमेकं स्वर्गं वासः ३ कर्कटीफललक्षपूजनाद्दर्षलक्षद्वयं स्वर्गं वासः । पश्चान्म-
 हाराजो भवेत् ४ जंबीरलक्षपूजनेन वर्षशतत्रयं शिवपुरे वासः । अनंताधिपतिर्भवति ५ बीजपूरलक्षपूजनाद्दर्षलक्षचतुष्टयं शिवपुरे वासः ६
 लवंगपूजनाद्दर्षलक्षषट्कं शिवपुरे वासः ७ आखोटपूजनाद्दर्षसप्तलक्षकं शिवपुरे वासः । पश्चाद्धनपुत्रादिप्राप्तिर्भवति ८ पनसलक्षपूजनाद्-
 र्षसहस्राष्टकं स्वर्गं वासः ९ रायफलपूजनाद्दर्षलक्षदशकं स्वर्गं वासः । पश्चात्पृथिवीशो भवति १० सहकारलक्षपूजनात्कोटिवर्षे स्वर्गं
 वासः ११ जंबूफललक्षपूजनेन वर्षकोटिपर्यंतं स्वर्गं वासः १२ एलाफललक्षपूजनेन द्वादशसहस्रं स्वर्गं वासः । पश्चाच्चक्रवर्ती भवति १३
 अखंडविल्वपत्रलक्षपूजनात्कल्पांतं शिवपुरे वासः १४ अजीरकलक्षपूजनात्सप्तजन्मपर्यंतं सौभाग्यम् । पश्चाद्वाज्यप्राप्तिः १५ ॥ इति धान्य-
 फलानां लक्षपूजाविधिः ॥ ॥ अथ लक्षपूजोद्यापनम् ॥ यथाशक्तिब्राह्मणभोजनं नारीकेलाध्वदानम् । गजध्वजपताकाशिवस्यो-

परि कार्या श्वेतवस्त्राच्छादनम् । तत्राचार्यलक्षणम्- नृस्वं च घृषुच्छं धैव मतिदीर्घं जड तथा । घेतसां चाभियेकारवधिरं हीनलिङ्गकम् ॥
 वेदहीनं दुराचारं मलिनं बहुभाषिणम् । निदकं पिशुनं दक्षमंथकं च विवर्जयेत् ॥ सपत्नीकं सपुत्रं च सानूधानमनिदकम् । कर्मज्ञं दो-
 परहितं सदृष्टं तु परीक्षयेत् । युजति च ततो होमं तिलद्रव्येण कारयेत् । ततस्त्वनंतरं पूजामाचार्येणैव कारयेत् ॥ यद्यारे मत्तमांतगा
 वायुवेगारसुरंगमाः । पूर्णदुवदना नार्यो लक्षपूजाविधेः फलम् ॥ नमः शिवाय शांताय सगणाय ससुनवे । निवेदयामि चात्मानं त्व
 गतिः परमेश्वर ॥ भूमौ स्वच्छितपादानां भूमिरेवावलंबनम् । त्वयि जातापराधानां त्वमेव शरणं मम ॥ इति श्रीब्रह्मांडपुराणे लक्षपू-
 जाविधिः समाप्तः ॥ ६३ ॥ ॥ श्रीसीतारामचंद्रार्पणमस्तु ॥ ॥ शुभंभवतु ॥ ॥ श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥ ॥ ६४ ॥ ॥

॥ इति विघ्नार्थदेवज्ञविरचितव्रतराजः समाप्तः

इदं पुरातनं सुम्बापुर्यां 'जमदीश्वरस्य' सुप्रणालये मुद्रितम् । शकाब्दाः १८२२ । संवदब्दाः १९५७ ।

पुस्तक मिलनेका ठिकाना.

हरिप्रसाद भगीरथजीका पुस्तकालय--

कालकादेवीरोड, रामवाडी, मुंबई.

२२/१०१ इति श्रीविश्वनाथदेवज्ञकृतव्रतराज. समाप्तः ॥

